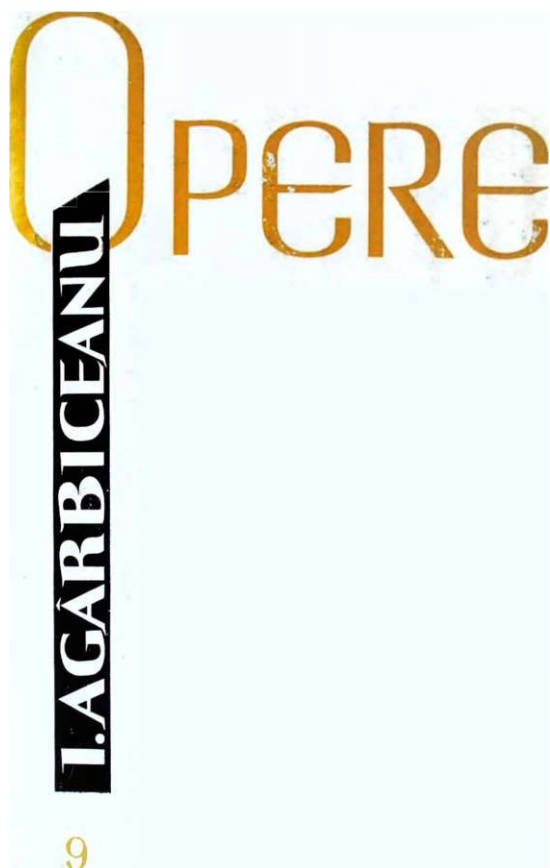

ION AGÂRBICEANU OPERE 9

TEXTUL DIN ACEST VOLUM S-A TIPĂRIT SUB
SUPRAVEGHEREA LUI G. PIENESCU, CONFORM
INDICAȚIILOR AUTORULUI ȘI NORMELOR
ORTOGRAFICE STABILITE PENTRU SERIA «OPERE».

TOATE DREPTURILE REZERVATE EDITURII
MINERVA Coperta și supracoperta: *Cristea Müller*

ION AGÂRBICEANU

OPERE 9

ROMANE

Prefață de DUMITRU MICU

1976

EDITURA MINERVA

PREFAȚĂ

Legea minții e cel de al treilea roman editat al lui Ion

Agârbiceanu. În ordinea redactării: al patrulea. Așternut pe hârtie „în vara și toamna anului 1915”, după ce apăruseră *Căsnicia lui Ludovic Petrescu*,¹ *Povestea unei vieți*² și *Arhanghelii*,³ el n-a putut vedea lumina tiparului decât în 1927. Intitulat inițial *Povestea altei vieți* (denominație păstrată, la editare, în subtitlu), romanul a fost conceput ca o replică la scrierea antonimă din 1912, care avea să devină în 1926, când a fost publicată sub formă de carte, *Legea trupului*. Nu e o realizare excepțională și în ierarhia creațiunilor autorului nu ocupă primul loc. În raport cu *Arhanghelii* se află mai jos cu o treaptă. Nuvele ca *Popa Mant Jandarmul*, *Păscălierul* îi sunt net superioare. Merită însă cu prisosință să fie citit. Lectura devine chiar obligatorie pentru cine vrea să se edifice asupra condiției românilor din imperiul austro-ungar la începutul secolului nostru. Dar să nu anticipăm.

Asemenea *Legii trupului*, *Legea minții* este un roman biografic. Prin antiteză față de cea premergătoare, biografia narată în paginile lui dobândește caracter de hagiografie. Viața eroului urmează un curs invers aceleuia al existenței lui Ion Florea, personajul central din *Legea trupului*. Andrei Pascu nu cedează presiunii instinctelor, „legii păcatului”, „înscrisă în mădularele sale”, ci îndeplinește cu statornicie comandamentele rațiunii. Tânăr avocat, logodit cu o fostă colegă de liceu, Ion Florea se lasă antrenat într-o aventură carnală cu mama acesteia, și urmările nu pot fi, de la sine înțeles, decât dezastruoase. Acestui suflet slab, scriitorul îi opune, în romanul-replică, un suflet tare, exemplar. Simetria celor două cărți e perfectă. Amândouă înfățișează traiectul vieții eroului de la începuturi, adică din școală, până la precizarea definitivă a

1 O amplă povestire, mai curînd, tipărită în 1912 în Cosînzana și nereprodusă în volum, considerată de autor »mai mult o încercare, o pregătire în vederea scrierii romanelor" (Cf. Mircea Zăciu, Ion Agârbiceanu, Buc., Minerva, 1972, p. 104).

2 Luceafărul, XI, n-le 1-33, 1 ian.-16 dec. 1912.

3 Luceafărul, XII, n-le 1-24, 1 ian.-16 dec. 1913. Tras în volum aparte în 1914.

sensului, respectiv până la prăbușirea nimicitoare, într-un caz, până la ridicarea pe culmile autodesăvârșirii, în cazul celălalt. Intenția moralizatoare este manifestă. Cele două romane compun o lungă predică, ilustrată. Fabulația din cuprinsul lor se vrea, declarat, o exemplificare a unor versete din epistolele apostolului Pavel, luate drept motto. Însă didacticismul naiv este în bună parte eclipsat de tablouri de viață autonome, de fresca ce se alcătuiește, independent de teza, în spațiul cărților.

Alcătuît din trei părți, romanul *Legea minții* debutează cu un episod rural, în care personajul, proaspăt absolvent al liceului din Blaj, trăiește momentul decisiv al alegerii profesiei. Părinții l-ar vrea preot, iar el nu se simte cătuși de puțin atras spre îndeletnicirile sacerdotale, care mai curând îi repugnă. Îl pasionează, ca pe Ion Agârbiceanu la vârsta lui, științele naturale. Din devotament filial, se decide, totuși, pentru teologie. Procesul sufletesc ce determină opțiunea este rezumat cu deosebită stângăcie:

„N-ar fi voit, pentru nimic în lume, să-și supere părinții. Mai mult încă: cu gândul la mulțumirea ce le-ar face-o lor, era hotărât să-și înainteze cererea, se silea chiar să vadă unele laturi frumoase ale carierei preotești” ș.a.m.d.

În general, personajele sunt portretizate la un mod extrem de naiv, cu mijloace rudimentare, proprii mai mult retoricii didactice decât creației epice.

„Bădicul Iona; ți lelea Ana - scrie, de pildă, romancierul - d; multe ori simțeau un fel de mâhnire, un fel de umilire, când vedeau pe domnul cel alb și fraged ca un lujer cum mănâncă zamă acra în rând cu ei ori cum muncește alătura cu frații, ca și cum n-ar fi umblat de când e lumea la școli. Se simțeau mâhniți, dar aveau și ei o bucurie adâncă: în zilele de muncă mare, Andrei își lepăda haina lui de toate zilele; era vesel, cânta, fluiera, spunea o groază de minuni despre găngăniile de pe pământ și despre stelele din cer, glumea cu frații... * etc.

Cu totul alta e valoarea capitolelor în care este

descrișă viața de seminar. Cleric” la facultatea de teologie a Universității din Budapesta, aceeași pe care o urmasese și creatorul său, Andrei Pascu zugrăvește, într-o lungă scrisoare către o prietenă, climatul și fauna mediului respectiv cu o putere de plasticizare notabilă. Din paginile scrisorii, și din întreaga primă secțiune a romanului, se detașează o mică lume închisă, ce rezumă fidel și expresiv marea Instituție din care emană. Seminarul este imaginea bisericii romano-catolice și, în același timp, a structurii statale habsburgice în expresia ei budapestană. 1 reunește studenți de naționalități diferite, supuși aceleiași discipline, comună de altfel instituțiilor catolice de învățământ de toate gradele din întreaga lume, și având în principiu aceleași drepturi. La adăpostul normelor instituționale universaliste, derivate din ecumenicitatea romană, se practică însă, consecvent, o netă discriminare națională... „Clericii” urmează toți un același program, rigid, intangibil, cu deșteptare și culcare la oră. fixă, participare, dimineata, la serviciul religios, rugăciuni și „cetanii” la fiecare masă, „meditație”, în capelă, de două ori pe zi, „silentium”; ascultă de „ductori” și de mai marii acestora, „prefecții”, se confesează „spiritualului” și parcurg câteva din zilele anului de studiu, consacrate „exercițiilor spirituale”, într-o muțenie desăvârșită, nefăcând altceva în durata lor, decât să asculte predici, să se roage și să „mediteze”. Corespondența tuturor este supravegheată și niciunul nu are voie să introducă scrisori în vreo altă cutie poștală decât cea instalată lângă poarta facultății. De posibilitatea de a-și vorbi limba nestânjenit, de a-și însuși în deplină libertate valorile culturii naționale, de-a împărtăși deschis aspirațiile națiunii din care fac parte beneficiază însă do-i unii dintre teologi. Celor proveniți din rândurile „minorităților” naționale nu li se permite să-și întemeieze „societăți de lectură” proprii, în schimb se depun eforturi perseverente pentru atragerea lor în asociația literară a colegilor majoritari. Românilor li se interzice, la un moment dat, să se adune în grupuri, să vorbească între ei românește în prezența fie și a unui

singur student de altă limbă, să primească vizite ale conaționalilor de la alte facultăți, să citească ziare românești. Șaisprezece la număr, ei „nu șăd doi unul lângă altul, nici în sălile de studii, nici în prânzitor, nici nu-s cu paturile vecine în dormitoare”. În timpul plimbărilor, care sunt, bineînțeles, întotdeauna colective, „e oprită mergerea împreună alor doi români”. Cei tratați astfel nu-și îndură, desigur, soarta fără împotrivire și tensiunea ajunge în cele din urmă la un asemenea punct încât, în semn de solidarizare cu Andrei Pascu, eliminat din seminar, ca „agitator veninos”, toți teologii români își împachetează lucrurile, gata să părăsească facultatea *în corporc*. Interdicția de-a avea societate de lectură nici nu se gândesc s-o respecte. Sub pretextul necesității de a se exersa pentru deprinderea ritului oriental, în care vor trebui să officieze după hirotonire, ei țin șezători literare în toată regula, cu lecturi, recitări, referate, cântece patriotice și când unul dintre „prefecți” îi surprinde cântând în cor *Deșteaptă-te, române*, îl calmează spunându-i că intonaseră *împărate ceresc*, adică „ceea ce-i la catolici *Veni Sancte Spiritus*” și reiau textul întrerupt, zicându-l „cu întretga simțire”, până la sfârșit.

Principală notă definitorie a vieții seminariale pictate în *Legea minții* e fariseismul. Acei ce compun mica lume, „clericii” și „superiorii” lor, afectează sobrietatea și pioșenia, afișează un hieratism de statui mișcătoare, în realitate fiind devorați de aceleași patimi ca toți muritorii și unii cedând cu ușurință, constant, tentațiilor celor mai lumești cu putință. Preocupați prea puțin de sufletele, de caracterele tinerilor încredințați lor spre formare, educatorii îi apreciază în funcție de capacitatea – care, în majoritatea cazurilor, nu e decât abilitate – de a se conforma canoanelor și regulamentelor, acordând credit maxim nu celor efectiv mai buni, mai evlavioși, ci acelor care se pricep să practice cu mai mult aplomb arta disimulării. Seminarul devine o școală a perfidiei. Spre a fi bine cotate, un teolog trebuie să urmeze cu strictețe tot ritualul în vigoare, fără a face însă exces de zel, aceasta

putând leza amorul propriu al ambițioșilor și declanșa, în consecință, invidii și un neiertătoare. Făcându-i lui Andrei Pascu, în tren, îi timpul primei sale călătorii spre Budapesta, un fel de instructaj, un coleg în vârstă îi zice:

„... Să nu te uiți, la plimbări, după domnișoare: numaidecât ți-ar pune notă rea la purtare morală [...] În capelă să nu rămâi nici mult, nici puțin: după ce vor fi ieșit zece – douăzeci, poți ieși și dumneata...”

Câteva luni mai târziu, Andrei Pascu, dezvăluind kolegei de liceu, în amintita scrisoare, programul cotidian al seminariștilor, își mărturisește, odată cu exasperarea de a duce „o viață care, prin uniformitatea ei, se potrivește unei mașini, nu unui om”, sila de a vedea ipocrizia proliferând sub masca devoțiunii creștine.

„Zi de zi – scrie el – aceleași rugăciuni, zi de zi aceeași liturghie, pe care o citește în taină același preot, duhovnicul. Între rugăciuni și liturghie avem un sfert de ceas în care putem șădea în bănci, ca să «medităm», adică să ne gândim la ceea ce ne predică duhovnicul sara. Cealaltă vreme cât o petrecem în capelă, trăbă să rămânem în genunchi. Sunt clerici care chiar acel sfert de ceas nu-l folosesc pentru un strop de odihnă, ci rămân înngenuncheați, părând crescuți din băncile pe care se apleacă [...] Eu am văzut cum mulți, acoperindu-și fața cu palmele, stând în genunchi, dorm în toată legea; am surprins chiar câte-un slab suspin, pe care-l scot oamenii numai în somn...”

Plenar, fariseismul se declară mai cu seamă în zilele „exercițiilor spirituale”, când Andrei Pascu vede „cu uimire”, cum „fiecare cleric își schimbă fața, ochii, mișcărilor, paii”, cum toți amuțesc subit, „ca și când așa s-ar fi născut”, cum niciunul nu privește la ceilalți, „ci, fiecare, sau înaintea sa, în gol, cu ochii împăienjeniți, sau în pământ, cu pleoapele lăsate”. Parcă toți s-ar fi schimbat, „la o poruncă vrăjită”, în umbre.

„El simțea – relatează naratorul – că schimbarea aceasta, așa de bruscă, așa de uniformă, încât un cleric părea copia celuilalt, nu poate fi firească. Simțea că masca

de tristețe pe care o puseseră cu toții nu le-a căzut, așa, din senin, fără niciun gând, fără nicio durere, fără niciun act, numai în spațiul și timpul cât îți trebuie să faci un pas. Simți că simulează cu toții...”

Devoții nu sunt clintiți din suspecta lor împietrire nici chiar de accesul de râs al colegului impiu:

ca și cum nimeni nu l-ar fi auzit, niciun cap nu se întoarce spre dânsul, nimeni nu se clăti din poziția încremenită în care stătea, nici chiar ductorul, deși sprâncenele i se încruntară involuntar”.

E ceea ce îl convinge pe Andrei Pascu, definitiv, că toți se prefac”.

„— Da - își zice - se prefac că n-au auzit, pentru că fiecare vrea să-i demonstreze celui de-alături cât de adânc e cufundat în meditație...

Inclementul cleric e invadat, ne destăinuie romancierul, de „o mâhnire adâncă, o milă amară față de toți acești tineri destinați unor renunțări mincinoase cât vor trăi pe lumea asta”.

Tipuri memorabile nu se alcătuiesc în această primă parte a romanului (și nici în cele următoare, de altfel), atât studenții cât și profesorii fiind mai mult caracterizați discursiv, în bloc, decât zugrăviți individual. Personajului principal îi par toți, sau aproape toți, la fel, și naratorul preia optica lui. Văzuți de Andrei Pascu, profesorii „sunt parcă frați buni”. Au cam aceeași vârstă, sunt: „scurți, groși, cu ochii împăienjeniți”, pleșuvi, obrajii le sunt „aspri și duri ca tureacul de-atâta ras”. Blazați, „nu-i mai interesează nimic”, „vorbesc să nu tacă” și, la examene, ascultă plictisiți. Cursurile și le țin, desigur, în latinește, „dar adeseori își uită de ei și încep ungurește, amestecă fraze ungurești în țesătura latinească”. Semănând unii cu alții leit, Pascu susține a nu-i putea deosebi decât, după ce încep să vorbească, în funcție de materia predată:

„Dacă începe despre «tohu-vabohu», adică despre nimicul ci era la începutul lumii, știu că-i profesorul de studiul biblic. [...] Dacă începe cu *ens a* se adică fința «de la sine și prin sine», știu că e profesorul de dogmatică,

fundamentală [...] Dacă începe cu «alef», adică «a», și aud tot la al treilea cuvânt «alef, alef». cunosc pe profesorul de ebraică și chaldeiană”.

O singură figură se diferențiază precis în acest...” tohu-vabohu” caracterologic, aceea a profesorului de logică, psihologie și metafizică. El singur, pretinde tânărul teolog, „e om”, în adunătura de marionete. Felul în care este pictat nu prea exemplifică însă caracterizarea. Dintre toate personajele, acesta e cel mai grotesc și, portretizându-l, romancierul folosește - fără prea mare iscusință, desigur - mijloace de-a dreptul argheziene. Tânăr, neavând mai mult de treizeci de ani, insul „e înalt, uscat, și are o față atât de palidă încât bate în verzuu, ca alabastrul”. Extrem de nervos, cât ce deschide gura, ca să-și țină prelegerea, „vocea lui începe să șuiere, să plângă, să miorlăie, să râdă, pronunțând unele cuvinte largi și grase, pe altele schilodindu-le, pe cele de la sfârșitul frazei semnificându-le de multe ori numai prin mișcarea buzelor”. Vorbind, fața i se schimonosește, „brațele-i sar speriate de lângă trup, se agită în aer, tăind linii de nebunie”. Nu rareori, „sare el însuși de pe scaun, ca zvârlit de un curent electric”; ca o minge sare de la o bancă la alta”, și studenții din primele rânduri, văzându-se în pericol de a le fi scoși ochii, se ascund sub bănci.

Lapidar caracterizat, seminarul este, în reprezentarea lui Andrei Pascu, un loc în care tinerii sunt pregătiți „pentru moarte, nu pentru viață”. Practicile derulate în interiorul lui: „o nebunie”.

Alergia personajului față de modul existențial propriu mediului în care s-a introdus nu e o reacție pur temperamentală. Fiu de țărani, format sufletește în atmosfera mișcărilor de idei ce au răscolit conștiința tinerei intelectualități de la sfârșitul veacului trecut și începutul celui în curs, Andrei Pascu simte și gândește aidoma publiciștilor și literaților din cercul *Luceafărului*, revista în care Agârbiceanu s-a revelat ca prozator. Aidoma celor mai radicali dintre ei. Însuflețit, ca toți ardelenii, de idealul emancipării naționale, el concepe lupta pentru

înfăptuirea lui strâns împletită cu acțiunea de eliberare socială a maselor oprimăte. În discuția din tren cu viitori colegi de seminar, se declară de-a dreptul adept al socialismului, pe care îl vede instaurat pe cale revoluționară („dacă nu se poate altfel”) și ale cărui idei crede a le fi găsit prefigurate în *Evanghelie*. La întrebarea uluită a interlocutorului:

„— Și știi dumneata ce vor socialiștii? Să răstoacne rânduiala de azi a lumii”, Pascu răspunde, „cu hotărâre”:

„— Adică a societății, nu a lumii [...] Rânduiala lumii, adică a universului întreg, nu se poate schimba, e veșnică. Nici direcții unui curent de aer, de pildă, n-o putem abate. Dar oamenii, constituiți în societăți și țări, fac legi, fac rânduieli care pot fi foarte bine schimbate. Și, dacă socialiștilor le-ar reuși să schimbe ordinea socială de azi, numai bucura ne-am putea, mai ales noi, românii”.

Observația că revoluția și „învățătura lui Hristos” s-ar „bate cap în cap” primește această replică:

„— Dar rânduiala socială de azi nu-i potrivnică legilor de dreptate, de frățietate și iubire? Jugurile sub care putrezesc unele popoare aflate sub robie străină n-ar trebui arse cu foc, tot după *Evanghelie*? [...] cu tot creștinismul, o nedreptate socială sau națională nu se poate frânge, până azi, decât prin forța brutală; nedreptatea o susțin oamenii, nu creștinismul, și omul nu se pleacă decât înaintea forței”.

Explicitându-și afirmațiile, viitorul preot se referă la averile episcopoești, colosale:

„Un singur om are avere cât douăzeci de sate. El e slujitorul *Evangheliei*, dar țăranii de pe domeniile sale pot flămânzi până la moarte, fără ca slujitorului lui Hristos să-i vină în minte c-ar fi bine să dea din belșugul lui și altuia. Dar dacă s-ar vedea deodată în fața flămânzilor care i-ar amenința viața, atunci...”

Intrat în seminar cu asemenea concepții, era normal ca Andrei Pascu să scruteze realitățile de acolo cu un ochi critic nemilos, să osândească în sinea lui, fără cruțare, „caiafele” care „și-au închinat viața formalității”, care,

întocmai ca „fariseii de pe vremea lui Hristos”, care făceau și ei parte „din tagma preotească cea avută, cea bine hrănită”, mormăie în văzul lumii „rugăciuni după rugăciuni”, sperând să-și răscumpere astfel „păcatele tinerețelor, ori poate – ce mai știi? – și ale cinstitelor bătrâneți”, care, în timp ce studenții teologi își „rup genunchii” și se sufocă în „aerul gros din capelă”, se „îndoapă cu mâncări”, se „umplu cu vin”. Acumulată zi de zi, clipă de clipă, indignarea mocnită se va transforma, în timpul „exercițiilor spirituale”, în revoltă deschisă, violentă, „clericul” traversând o criză sufletească asemănătoare celei pe care scriitorul mărturisește a fi suportat el însuși, la vârsta și în condiții de existență aproape identice acelorale ale eroului său. Prin crize analoage au trecut, de fapt, în epocă, aproape toți intelectualii tineri. Zguduirea lui Andrei Pascu e provocată de cu totul alți factori, însă, asemenea multora dintre tinerii de etatea lui de dincoace de munți, teologul budapestan se îndepărtează, după străbaterea ei, de socialism, spre a îmbrățișa, fără să o teoretizeze, directiva poporanistă.⁴

E ceea ce aflăm în cea de a doua secțiune a romanului. Satul în care Andrei Pascu ajunge paroh seamănă mult cu Cenade, locul nașterii scriitorului, fiind locuit întocmai ca acea comună din apropierea Blajului în cea mai mare parte de români, circa o mie de suflete, numărând în plus trei sute și mai bine de sași și câteva zeci de țigani de „neamuri” diferite: „cei de sus”, mai evoluți, fierari de meserie, și „cei de jos”, rămași în urmă. Economic însă și ca stadiu de civilizație, aduce mai curând cu Bucium-Sașa, satul sărac din munții Apuseni, întâia parohie păstorită de Agârbiceanu. Nu în întregime. Partea locuită de sași diferă izbitor de cea aparținătoare românilor. Căci, ne explică romancierul prin unul dintre personaje, „Măgura a fost pe vremuri sat curat săsesc” și populația ei românească „s-a format, an de an, dintre slugile sașilor”. Prozatorul nu omite să specifice că nici

4 Cf. Idem, loc. cit., p. 524-526.

sașii nu sunt toți deopotrivă. Există și între ei, „fruntași”, chiar fruntași ai fruntașilor („fruntașii cei mai bogați”), primul dintre aceștia fiind pastorul („popa lor”), și există oameni de rând „sărăntoci”, „săraci”, „necăjiți”, pe care înstăriții („îngâmfați, încrezuți în bogățiile și-n puterea lor”) îi tratează cu „dispreț” și cu „nepăsare”. Aceștia din urmă nu numai că nu-și dau aere, nu pretind românilor să li se adreseze cu „stăpâne”, dar se solidarizează cu ei, chiar dacă nu fățiș, în anumite acțiuni îndreptate împotriva „sașilor fruntași”. E cazul „scriitorasului” de la primărie H/ins Binder, „rebegit de boală și de sărăcie”, care, notează scriitorul, „îi ura pe toți fruntașii lor de parcă i-ar fi fost dușmani”. Un om cumsecade este subprefectul, sas și el, care, sesizat de abuzurile celor de limba lui, îi pune fără șovăire la punct, aplicând legea, just, în favoarea românilor. Prăpastia ce-i separă pe măgureni e de natură socială, nu națională. Vorbind de „sași”, Andrei Pascu, enoriașii săi, celelalte personaje ale cărții, precum autorul însuși, au în vedere, constant, sașii bogați, „fruntașii”. Ostilitatea țăranilor români, exploatații îi vizează exclusiv pe aceștia, fiind în chipul cel mai evident, expresia luptei de clasă.

Instalat în fruntea „uniților” din Măgura, tânărul preot își asumă de la început rolul unui călăuzitor, nu atât de suflete, în înțeles religios, ci de conștiințe, la modul civic. Devine un Popa Tanda, folosind însă mijloace de persuasiune diferite, de eficacitate mai largă și mai promptă. În înțelegerea lui, preoția implica angajare totală, activitate continuă, dezinteresată, pentru „mântuirea” credincioșilor „în lumea asta, nu în cealaltă”. Altfel, „cu popă ori fără popă”, trudiții și oropsiții „rămân tot așa de năcăjiți, viața lor tot așa de întunecată”. Spre a le procura efectiv o „mângâiere”, o „îndulcire a năcazurilor”, preoții „trăbă să facă ceva pentru ei” în sens social. Practic, Andrei Pascu întreprinde o acțiune menită să-i constrângă pe „stăpânii” Măgurii a recunoaște că „suntem și noi în sat”. Românii adică. Sprijinit de confratele neunit, părintele Todoruț, bătrânul „popă cu

nărav", dar cu „inimă dreaptă", care, la nevoie, botează, cunună, spovedește și împărtășește uniții „cu aceeași dragoste" ca pe „oricare dintre parohienii lui", el își saltă conaționalii deasupra sărăciei și îi introduce în consiliul comunal, determină chiar alegerea unuia dintre ei în funcția de primar. I. ucrare tipic poporanistă! Dacă apăsarea înainte de primul război, e foarte probabil că doctrinarii *Vieții românești*, revista la care Agârbiceanu a colaborat susținut, ar fi întâmpinat *Legea minții* cu entuziasm. Scriitorul și-a rostit de altfel explicit, încă în 1904 - 1905, deci înainte de apariția publicației ieșene, acordul cu punctul de vedere poporanist.⁵

Eroul romanului își începe opera de ridicare a țăranilor prin elaborarea, exact în spiritul vederilor expuse de C. Stere, în studiul *Social-democratism sau poporanism?*⁶ a unui plan de luare în „arândă" a unei moșii, aceea a „grofului din Cornățel" - pieludiu al cumpărării ei - plan ce va fi în curând pus în aplicare, și-o continuă prin întemeierea unei bănci sătești și deschiderea unei școli cu limba de predare română și o desăvârșește prin obținerea de către români a unei atât de răsunătoare victorii în alegerile locale, încât ponderea participării lor la administrarea comunei ajunge decisivă. Natural, asemenea rezultate nu se dobândesc fără luptă. Lupta dusă de Andrei Pascu e complexă și acerbă. Tânărul preot nu are doar de înfrânt rezistența înverșunată a „frunțașilor" satului la orice tendința de schimbare a stărilor de lucruri existente, ci și de răpus inerția resemnării foștilor servitori, de înfrânt lăitatea, indolența și neînțelegerea acestora, de respins șicane și amenințări din partea unor adversari cu funcții sau influenți. Se ivesc situații în care e silit să recurgă la constrângere, aplicând bunăoară, conaționalilor amenzi pentru netrimiterrea copiilor la școală și obligând autoritățile, prin lege, să le încaseze. Pentru reușita acțiunilor e nevoie, în afară de fermitate, curaj și perseverență, de tact, dibăcie, inventivitate. Dependenți

5 Cf. Mircea Zăciu, Op. cit., p. 52.

6 Viața românească, II, III, n-le 8-11 din 1907, 1, 4 din 1908.

economic de chiaburii sași, fără ale căror cereale n-ar putea să iasă din iarnă, țăranii români săraci se văd nevoiți să se angajeze, an de an, a le munci pământurile în condiții înrobitoare. Spre a sparge cercul vicios, parohul unit se face luntre și punte și procură porumb de altundeva, fără altă obligație pentru beneficiari decât aceea de a-l restitui, la viitoarea recoltă, cu oarecare dobândă. Cu multă iscusință trebuie să acționeze Andrei Pascu pentru a determina respectarea legii care prevede sortarea parcelelor de pădure din care urmează ca măgurenii să-și ia, anual, lemne de foc. Până la venirea lui, „sașii fruntași”, profitând de necunoașterea legilor de către săteni, își rezervaseră în toți anii „delnițele” bune, lăsând săracilor, de fiecare dată, suprafețele acoperite de tufe și uscături. Prin introducerea practicii tragerii la sorți, partajul se operează, în sfârșit, cu dreptate. Dar angajarea cea mai îndrăzneată a preotului e cea prilejuită de alegerile comunale. Acele alegeri devin o adevărată bătălie. Decizi să bareze cu orice chip calea spre consiliu a candidaților români, stăpânii satului nu ezită, în ziua votării, să-și țină închiși cu forța în curțile lor pe țăranii veniți să le lucreze câte ceva, împiedicându-i astfel să se prezinte la urne. Andrei Pascu nu se dă însă bătut. „Protestează” alegerile. Noul tur de scrutin, obținut după multe alergări și agitații, va prilejui, se înțelege, o confruntare încă și mai încordată, punctată de momente dramatice, soldată cu biruința celor ce formează majoritatea zdrobitoare a populației din Măgureni.

„Erou”, în partea a doua a romanului, „apostol”, de tipul celui apoteozat de Octavian Goga, în poezia omonimă, Andrei Pascu dobândește, în cea de a treia parte, aureolă de sfânt.

Transferat la oraș, numit protopop, el își continuă activitatea poporanistă, bătând drumurile districtului, străduindu-se să instaureze ordine în toate parohiile, dar victoria cea mare, repurtată în noile condiții, e una de ordin interior. Andrei Pascu răpune dușmanul din el însuși: „legea trupului”. Rămas văduv, prin moartea preotesei,

tânăr încă, el își întâlnește, în orașul în care s-a stabilit, prietena din adolescență, aceea cu care corespundase în timpul studenției și a cărei dragoste pentru el, departe de a se fi stins cu timpul, se intensificase. Murindu-i soțul, ea speră să-și poată uni viața cu a lui, însă speranța îi este zdrobită de cremenea voinței preotului de a nu ieși din litera canoanelor și a păstra credință nevătămată iubirii defuncte, consfințită prin căsnicie. Andrei Pascu rămâne neînduplecat în decizia lui de a nu da curs chemării la dragoste, deși o iubește pe cea care i-o adresează. Gândind bisericește, cum nu gândea în anii de seminar, el omologhează atracția spre Dora cu pofta păcătoasă, implantată de către creator în trup (își zice cu apostolul Pavel), spre a cenzura superbia sufletului, spre a aminti omului, permanent, că nu este înger și că „virtutea întru neputință se săvârșește”. Logic, motivația nu prea stă în picioare. Ce-i mână pe Andrei Pascu și Dora Muntean unul spre altul nu-i deloc o simplă patimă trupească, potrivnică „legii minții”; e un sentiment curat, cu atât mai înălțător cu cât se exprimă în circumstanțe intime tragice. Refuzându-și dragostea, optând pentru erosul supramundan („Tu iubești ca zeii”, îi scrie adoranta), preotul nu înfrânge în el „Îngerul Satanei”, ci simțirea omenească. Termenii opoziției rămân arbitrari și, în ciuda intenției, „povestea vieții” lui Andrei Pascu nu e o replică la povestea celeilalte vieți, a lui Ion Florea, decât în primele două mari etape ale derulării ei. Reprobabil, chiar din cel mai dogmatic punct de vedere creștin, în conduita personajului din *Legea trupului* nu-i faptul în sine al lipirii de o femeie; Ion Florea n-ar putea fi condamnat, în temeiul nici unei morale, nici dacă s-ar fi recăsătorit, în eventualitatea decesului soției. Intolerabil, cursul existenței sale devine prin aceea că tânărul sacrifică iubirea satisfacției pur carnale, degradante. Pentru contrapunctarea situațiilor înfățișate în *Legea trupului*, era suficientă biografia lui Andrei Pascu până la întâlnirea preotului cu Dora. Episodul iubirii sale platonice rămâne, raportat la datele menite să constituie antiteza „legea

trupului - legea minții”, superfluu. Dar, se poate răspunde, Andrei Pascu e preot! Confesiunea căreia aparține nu permite recăsătorirea preoților. Chiar punând problema astfel, termenii dilemei reale cu care este confruntat personajul nu sunt cei enunțați în roman. Preotul are de aplanat un conflict interior nu între legea trupului” și legea minții”, ci între aspirația firească, legitimă, la fericire - lege a sufletului - și voința de autorealizare pe treapta supraumană a sfințeniei. Are așadar, de soluționat o altă problemă decât cea declarată în titlurile celor două romane.

Substanța *Legii minții* o formează însă nu cazuistica morală, ci amplul documentar înfățișând ambianța seminarială din cadrul universității chesaro-crăiești budapestane și un fragment de lume transilvăneană încastrată nefiresc în monarhia vulturului bicefal. Caz tipic de spargere a zăgazurilor unei teze, de invazie a vieții reale într-o scriere concepută doctrinar! Triumf al instinctului scriitoricesc asupra minții” înrolate în serviciul propagandei bisericești. Nu în sensul învingerii concepției religioase, al dezmințirii acesteia, în pofida intenției autorului, prin derularea obiectivă a spectacolului introdus în carte, ci în sensul că, independent de tezismul moral, alături de el, fără să-l zdruncine direct, dar și fără să sufere vreun impact din parte-i, în roman se făurește o lume, care - ea, și nu istorisirea cu iz de predică - îi decide structura.

Fără a fi o realizare majoră de artă, *Legea minții* e una din cărțile reprezentative ale autorului, cuprinsul primelor două părți ale ei fiind o componentă esențială a marii fresce și cronici a vieții românești din fostul imperiu habsburgic, ce se alcătuiește în proza lui Ion Agârbiceanu.

DUMITRU MICU

LEGEA MINȚII (POVESTEA ALTEI VIEȚI)

Lucrare scrisă, în vara și toamna anului 1915 *Autorul*

«*Văd altă lege în mădularele mele, potrivit legii minții mele, care mă robește legii păcatului, lege scrisă în mădularele mele.*

Nenorocitul de mine om! Cine mă va scăpa de trupul acesta plin de moarte? Darul lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos, Domnul nostru.»

Sf. Pavel, Către romani, VII, 23, 24, 25.

«Și ca să nu mă măresc mi s-a dat mie pofta trupului meu, Îngerul Satanei, ca să mă bată. Pentru aceea de trei ori pe Domnul l-am rugat, ca să-l alunge de la mine. Și mi-a zis: Destul îți este darul meu, pentru că virtutea intru neputință se desăvârșește.»

Sf. Pavel, II. Către corinteni, XII, 7, 8, 9.

SEMINARUL

I

— Mi-a spus părintele că nu mai sunt decât zece zile. Pân-atunci va trebui să-și facă rugărilor, va trebui să meargă chiar el la oraș la cincisprezece august. Popa zice că Andrei ar trebui să se grăbească.

Bădicul Ioriaș tăcu, își puse iarăși, pe-ndelete, luleaua între dinți și începu să pascăie. Fumul pișcător, alburiu, se înălța încet, în pâlcuri ce n-aveau putere să se destrame în aerul greu, plin de năduf. Ochii lui blânzi, albaștri, priveau, obosiți parcă, însărarea ce se cobora încet-încet din văzduhul încărcat de nouri grei. Bădicul ședea pe-un scăunel cu trei picioare la ușa bucătăriei de vară, o întruchipare de scânduri vechi, înnegrite de fum. Lelea Ana, nevastă-sa, dereteca pe lângă vatră, pe la foc, pregătind cina. O oală cu fiertură clocotea domol. Ceaunul - negru ca funinginea, în care fierbea, împrăștiind miresme bune, mămăliga - atârna de cârlig deasupra flăcărilor arămii, care, în răstimpuri, se potoleau, jucau ușoare, mici, vineții, ca niște aripioare transparente, deasupra jarului. Apoi, când lelea Ana punea vreascuri nouă, creșteau în limbi de paloșe vii, îmbrăcau ceaunul în șuvițe roșii, ca niște bogate și sălbatic de încâlcite plete de țigan corturar, aprinse de soare. Atunci cirul din ceaun clocotea de jur-împrejur - părea cântecul unui părău umflat de ploaie - capacul de pământ, smălțuit verde, tremura pe oala din vatră, și mireasma fierturii se împrăstia până departe prin curte.

Lelea Ana, vreme îndelungată, nu adaoase nimic la vorbele bădicului Ionaș, deși, de când se apucase ea de cină, se pironise și bădicul pe scăunelul cel cu trei picioare, și cei doi soți tot despre soarta lui Andrei se sfătuiseră. Dar acum, ajungând la vorbele popii, lelea Ana se înfrică, și teama nedeslușită ce o apăsase toată vara se lăsa și mai greu pe sufletul ei. Se gândea cu groază: «Numai zece zile! S-ar putea prea bine ca-n vremea asta Andrei să nu ia nicio hotărâre.» Cum își trecea prin lumina arămie a flăcărilor trupul înalt, zvelt, se vedeau în răstimpuri obraji ei tineri, frumoși încă, ale căror linii însă păreau împietrite.

— M-am gândit c-ar trebui să-i vorbim lui Andrei, începu din nou bădicul Ionaș.

— Să-i vorbim, dar cum? întrebă c-un oftat adânc lelea Ana. Ochii i se umeziră îndată.

— Să-i spunem că mai are zece zile în care trăbă să se hotărască într-un fel. Dacă vrea să se facă popă, să-și facă rugărilor, și în ziua de cincisprezece august să fie la oraș; dacă nu, să se îngrijească el din ce va trăi la școlile cele mari.

Lelea Ana începu să plângă încet, fără suspine; numai lacrămile-i curgeau. Bădicul Ionaș se ridică de pe scăunel, trecu prin curte, ca și când ar fi avut să caute ceva; apoi se întoarse, șezu iar și zise:

— Va trebui să înțeleagă și el că avem dreptate. Va trebui să se gândească și el la viitor. Noi, pân-acum, am făcut ce ne-a fost cu putință.

Cum însă lelea Ana nu răspunse nimic, ci, dimpotrivă, plânsul îi tot creștea, bărbatul se ridică din nou și dispăru în întunericul ce se coborâse de sus, greu - să-l tai în petece mari. Nu se mânie că nevasta nu-i răspunse nimic. Amândoi aveau același simțământ, aceeași convingere: dacă Andrei ar fi fost un băiat rău, cel puțin un băiat ca toți ceilalți de sama lui, ar fi putut părinții să-i vorbească deschis, și chiar aspru, însă el era mai înțelept ca un om mare, mai ascultător decât o slugă bună, și, mai ales, era peste măsură de simțitor, așa încât părinții, de când

crescuse mare, umblau cu el cum umbli cu ouăle roșii. Cum să vină ei acum și să-i spună: «Dacă vrei să fii popă, bine – întri în seminar, și-n patru ani ești gata, fără nicio cheltuială; dacă nu, noi bani să te purtăm pe la școli mai mari nu mai avem, câștigă-i tu cum vei putea»? Bădicul Ionaș știa că nu i-ar putea spune nicicând astfel de vorbe, iar nevastă-sa simțea că bărbatul numai de năcaz vorbea cum vorbise. Amândoi știau fără să-l întrebe că Andrei era oricând gata să le împlinească dorința, dacă ar fi încercat fie și numai pe departe să i-o mărturisească. Dar chiar aici era puntea peste care ei nu puteau trece: nu știau dacă dorința lor este și dorința lui Andrei, și fiindcă-l iubeau ca pe ochii din cap, pentru toată lumea n-ar fi voit ca băiatul lor să-și aleagă o carieră ce nu i-ar plăcea, numai ca să le facă lor o bucurie. Mai simțeau apoi un fel de sfială față de acest tânăr domn, ieșit, ce-i drept, din coapsa lor, dar pe care anii de școală, învățătura multă și traiul între străinii din oraș îl schimbaseră așa de mult, încât nu mai semăna în nimic cu frații lui de-acasă. Și nu numai atât: bădicului Ionaș și lelei Ana li se părea că fiul lor se deosebește foarte mult chiar și de alți domnișori crescuți la școli. Iată, de pildă, nu demult, chiar în vara asta, a fost pe la ei feciorul popii din Aluniș, coleg cu Andrei, tânăr dezghețat, care râde, cântă, vorbește de nu-i mai stă gura, se cațără prin pomi, glumește cu fetele frumoase. Numai trei zile a petrecut la ei acest Aurel al popii din Aluniș, și, ciudat, bădicul Ionaș și lelea Ana se simțeau mai liberi în fața lui, puteau vorbi mai pe față cu el decât cu feciorul lor, cu Andrei.

Pe Andrei al lor nu-l mai puteau pricepe.

Din vacanță în vacanță se întorcea tot mai înalt, tot mai frumos, cu graiul din ce în ce mai dulce, dar tot mai străin și tot mai scump la vorbă. Citea în cărți mari, dar tot mai mult rătăcea cu ziua de cap pe câmp, prin păduri. Părinții nu puteau pricepe cum de un tânăr ca el iubește atât de mult tăcerea și singurătatea.

De câte ori nu-l întreba lelea Ana:

— Nu ți-e urât, Andrei? Tot singur, tot singur ca un

cuc!

El ridica spre mamă-sa ochii lui verzi ca marea și răspundea senin, c-un fel de plăcere, c-o voce curată, plină și sonoră ca un cântec:

— Nu mi-e urât, mamă; pentru ce mi-ar fi?

De-un an, de doi, nu-l mai întreabă nimic, nu mai cutează: îl simte prea cuminte, prea învățat ca să-i mai dea ea sfaturi.

Nici părinții, nici frații n-ar putea să spună însă că Andrei le-ar fi povară. Se mulțumește cu orice, nu alege mâncările, locul de hodină, iar când e vreo zi de lucru grabnic – la fân, la secere – Andrei muncește în rând cu ei, cu multă râvnă și plăcere. Bădicul Ionaș și lelea Ana de multe ori simțeau un fel de mâhnire, un fel de umilire, când vedeau pe domnul cel alb și fraged ca un lujer, cum mănâncă zamă acră în rând cu ei, ori cum muncește alături de frați, ca și când n-ar fi umblat de când e lumea la școli. Se simțeau mâhniți, dar aveau și ei o bucurie adâncă: în zilele de muncă mare Andrei își lepăda haina lui de toate zilele; era vesel, cânta, fluiera, spunea o groază de minuni despre găngăniile de pe pământ și despre stelele din cer, glumea cu frații. În astfel de zile părinții îl pricepeau mai bine, se simțeau mai aproape de el, se mai topea sfiala lor, cutezau să vorbească cu el multe de toate.

Și într-una din aceste zile mari, bădicul Ionaș îl întrebase, chiar în vara asta, așa, pe departe:

— Ce gândești, Andrei? Cum te-ai mai hotărât pentru anul viitor?

Răspunsul fusese același dintotdeauna:

— Mai este vreme, tată. Până în septembrie, mai este.

Părinții ar fi voit să-l vadă popă, nu numai din motivul că în seminar n-ar mai fi cheltuit cu el, ci mai ales pentru bucuria și mulțumirea ce-ar fi avut-o știindu-și odrasla lor într-o slujbă așa de înaltă și de sfântă. Iar dacă le-ar fi reușit să-l vadă popă aici în satul lor, unde eclegia e de cincizeci de rugare, casa parohială frumoasă ca o casă din oraș, iar fumuri trei sute – cu cine ar fi schimbat Andrei al

lor? Nici c-un avocat de la oraș! Și n-ar fi fost cu neputință! Popa din sat e bătrân tare – Andrei a fost tot cel dintâi în toate clasele de liceu, are domni la oraș, profesori, care țin mult la el, și apoi unde mai pui, pe deasupra tuturor, și ajutorul lui Dumnezeu, care desigur nu va părăsi pe un băiat așa de bun cum e Andrei al lor. Ba chiar popa Costan, popa lor, i-a dat odată să înțeleagă bădicului Ionaș că pe Andrei l-ar vedea bucuros preot lângă sine, preot-ajutor, până ce el, Costan, va închide ochii; apoi, de-aci încolo, Dumnezeu să-i ajute! Vezi, așa-i dacă ești om de omenie; nu e nesmintit de lipsă să fii și gazdă mare, ca fețele frunțase din sat să țină seamă de tine! Iată, el, Ionaș Pascu, nu-i gazdă mare, dar și-a purtat cinstea și omenia, și nu-i în sat om care să-i voiască răul ori să-l dușmănească.

I-ar plăcea însă lui Andrei să fie popă?

Adânc în sufletul lor amândoi părinții bănuiau că nu i-ar plăcea, și poate din motivul acesta nu cutezau să-i vorbească pe față de seminar.

Lelea Ana băgase de seamă, c-un fel de groază, că, cu cât creștea, Andrei cerceta, în vacanțe, tot mai rar și tot mai cu puțină plăcere biserica. Până fusese în clasele inferioare ale liceului spunea în biserică «Cred într-unul», «Tatăl-nostru», cânta cu glas îngeresc «Unulenăscut», «Cuvine-se cu adevărat», vărsând multă mângâiere în sufletul iubitor al părinților. Părintele Cojtaii îl cinstea, la sfârșitul slujbei, c-o prescură, cu-două, și cum micul elev îl însoțea pe bătrânul preot până la casa parohială, lelea Ana se topea de bucurie și de mândrie. Ce te gândești: atâta cinste pe un băiat atât de tânăr!

De când apucase în clasa a șaptea, Andrei mergea însă tot mai rar la biserică, și, chiar când cerceta casa Domnului, nu mai spunea cu glas tare cele două ocinași, nici nu mai cânta, deși diacul îi punea mereu cartea sub nas. De cele mai multe ori nici nu aștepta sfârșitul slujbei, și, până nu trăgea clopotul de ieșire, părăsea biserica, strecurându-se printre creștinii mirați. Cum i-ar plăcea lui să fie popă, când slujba din biserică pare să nu-i placă?

Și mai erau și alte motive, din care izvora bănuiala bădicului Ionaș că Andrei n-ar fi bun de preoție. Cu cât creștea, băiatul spunea tot mai multe minuni de care să te crucești, și care nu sunt potrivite în gura unui creștin adevărat. Când Andrei era la lucru cu frații și părinții, la fân ori la secere, le spunea câteodată, în zilele când era vorbăreț, comunicativ, lucruri nemaipomenite, de pildă, despre facerea lumii. Cică Dumnezeu n-ar fi zidit lumea în șase zile, ci lumea s-a făcut, încetul cu încetul, în mii și milioane de ani; curcubeu n-ar fi semnul lăsat de Dumnezeu pe cer ca făgăduială lui Noe, precum că nu va mai potopi lumea cu apă. Le spunea cum se frâng razele soarelui în picurii de apă și se nasc culorile acelea frumoase, și cum chiar el, să aibă ce-i trebuie, ar putea să facă un curcubeu. Le povestea cum s-a format coaja groasă a pământului, dar că înăuntrul lui și acum e cald și fierbe. De minunea asta din urmă nu se prea mira nici bădicul Ionaș: el știa din cazaniile ce le citea diacul în strana, că Iadul e subt pământ și că-n Iad fierb căldările cu smoală pentru a scălda pe cei osândiți la munci.

Dar când începea să le spună despre cer și stele, bădicul se supăra cum se cade, și uneori îi venea să creadă ce auzise din bătrâni, că multă învățătură fără scrântire de minte nu se poate. Cum să nu fie lucru paginese să spui că bolta ce-o vedem noi deasupra vânăță și strălucitoare, n-ar fi mai tare ca osul, ci nici nu este așa-zisa boltă cerească, ci e numai culoarea aerului depărtat ce învăluie pământul? Că stelele sunt, cele mai multe, mai mari decât pământul, și că se poate prea bine să aibă și ele locuitori, oameni ori alte viețuitoare? Bine, dar atunci unde e Raiul, unde-s îngerii, unde sunt sfinții? Bădicul, în astfel de clipe, trăgea cu coada ochiului spre Andrei, făcea un «hm», iar în sine își zicea: «Nu calci tu a popă, după cât se vede, fătul meu!»

Când îl auzeau vorbind așa, se întristau amândoi părinții, și nu numai de gândul că feciorul lor nu va ajunge popa, dar și, mai ales, de teama să nu se fi abătut Andrei de la dreapta credință.

Dar se mângâiau la gândul că Andrei niciodată nu pomenea în batjocoră de cele sfinte. Minunile din tainele naturii sau descoperirile științei, povestite de el, păreau lucruri firești, de când e lumea lume, și, vorbind despre ele, în vocea lui se simțea o bucurie nevinovată, de copil care întâlnește lucruri nouă, nemaivăzute. Le povestea «ca să mai știți și dumneavoastră ce-i în lumea asta mare».

Răzimați pe părerea aceasta și văzându-i blândețea, bunătatea de inimă față de ei și față de frații lui, bădicului Ionaș și lelii Ana le venea mai mult să creadă că băiatul lor e prea învățat, că ei nu pot cuprinde cu mintea lor ceea ce le spune, decât că n-ar fi un bun creștin.

Dar chiar învățătura lui prea multă n-ar putea fi o piedică pentru cariera preotească? La întrebarea aceasta, deși nu-și răspundeau, simțeau în suflet un fel de mulțumire și de mândrie zicându-și «Vezi bine, cu câtă carte are, e prea puțin să ajungi numai popă. Sunt domni mai mari decât popii!»

Și bădicul Ionaș, dus de simțământul acesta, încerca în multe rânduri să vadă de n-ar putea afla o cale să-l facă avocat, ori doctor. Dar, spre nenorocul lui, nu putea afla. La școlile cele mari, auzise el, îi spusese chiar Andrei, cheltuielile sunt cu sutele pe an, iar el, cu moșioara lui, cu patru copii afară de Andrei, n-avea de unde să facă față cheltuielilor.

Astfel părinții se munciră mult cu gândurile, mai ales în vacanța asta din urmă, fără ca să fi reușit să se apropie de Andrei c-o întrebare hotărâtoare. Acum, nemaifiind decât zece zile până la concursul pentru anul întâi de seminar, tatăl se hotărî să-l facă pe Andrei să grăiască. Se înțelege, nu în felul acela aspru cum îi spusese nevastei, dar, totuși, va aduce vorba despre seminar și despre preoție, chiar dac-ar fi să se supere puțin băiatul. În sfârșit, s-ar putea ca Andrei, care nu citește gazeta ce-i vine popii, să nu știe nimic de termen, și el, Ionaș, ar face rău dacă nu i-ar spune.

Astfel, când soția îl chemă să mestece mămăliga, el se ivi din întuneric peste puțin, cu pași hotărâți și cu un fel

de voie bună.

— Va trebui, Ano, să-i spunem, să nu ne bage nouă de vină pe urmă. Îi voi da să înțeleagă așa, pe departe. Ce Dumnezeu, îi suntem părinți și trăbă sa purtam grijă de viitorul lui.

— Bine-ar fi, Ionaș, bine-ar fi, suspină lelea Ana, care se mai potolise. M-am gândit și eu că n-are pentru ce să se supere. Ni-e datorie de părinte. În urmă, el poate alege, poate să-și facă rugărilor ori ba, după cum se va simți.

— Părintele Costan mi-a spus că, de va cere Andrei, va fi primit de bună seamă în seminar, fiind elev bun și cu bune purtări. Mi-a zis că va da și sfinția-sa o adeverință despre purtarea lui.

Numai după ce lelea Ana puse masa, și ceilalți copii se întoarseră de pe la lucrurile lor, începură cei doi părinți să se mire că Andrei nu mai sosește. Plecase dinaintea prânzului, cu pușca-n spate, ca de obicei, iar acum era sară târzie, și, pe deasupra, întuneric să nu-ți vezi mâna. Noroc că, din când în când, plesneau pe sus bice de foc, mai arătând pe-o clipă cărările. Durduia departe, înăbușit, dar se prea putea să se dezlănțuie o furtună și peste hotarul lor, după năduful de peste zi. Și Andrei n-avea nicio haină mai de nădejde cu el.

Se întorcea, de obicei, sara târziu din hoinăririle lui; nu-i era frică nici de întuneric, nici de câinii care umpleau ulițele cât ce se însăra, colțoși și dușmănoși pe toată lumea, înrăiți de robia de peste zi. Andrei le fluiera, le vorbea, și dulăii și javrele se potoleau dintr-odată.

Nimeni dintre cei din casă-nu-i purta grija când întârzia mai mult; cinau, dacă era pusă masa, lăsându-i lui Andrei de-o parte. Dar azi, poate unde se pregătea o furtună strașnică, o ploaie cu găleata, poate unde cei doi părinți se gândiră la el mai mult decât de obicei, lelea Ana începu să se teamă.

— Doamne ferește, să nu i se fi întâmplat ceva! zise ea.

— Ce-ar fi putut să i se întâmple? întrebă repede bărbatul, punând lingura pe masă.

— Să nu fi căzut în vreo răpă! Să se fi descărcat pușca! Pe întunericul ăsta!

— Ei, vorbești și tu ca să nu taci! zise cu mânie bădicul, și începu să soarbă din nou din zama acră. Dar simțea bine că s-a tulburat și el și că nu mai are haznă de mâncare.

Cu cei dintâi picuri ce începură să izbească greu pe coperiș, după o durdătură mai apropiată, se auzi însă și portița scârțâind. Ana se însenină și își făcu cruce.

Când intră Andrei, toți își întoarseră capul spre ușă și un strigăt de mirare se auzi din gura tuturor. Andrei aducea, atârnat de pușcă, un iepure, un șoldan. Cei doi frățiori mai mici se repeziră de pe scaune, luară în brațe iepurele, începură să cânte, să joace, apoi să-l pipăie, să-l netezească. Îi atinseră urechile reci, îl priviră în ochii înghețați de spaima morții. Cei doi frățiori chiuiau, și nu se mai puteau mira de ajuns. Motanul mârâia într-un unghet, simțind sălbătăciunea.

— Frumos iepure, gras și tânăr, zise bădicul Ionaș după ce-l pipăi. Hm! eu n-am mai pușcat demult, adaose c-un fel de părere de rău. Nu mai am vreme. Și l-ai nimerit bine, în inimă.

Andrei puse pușca în cui, se spală pe mână; era în voie bună. Ochii lui verzi străluceau de bucurie, obrajii tineri îi erau înfloriți și de sănătate și de drumul ce-l făcuse de la pădure, dar mai ales de întâiul succes la vânatoare. Conștiința vredniciei lui îi împrumuta parcă puteri nouă, și avea parcă un aer nou, bărbătesc, în vorbă, în mișcări. Era bine legat; avea piept sănătos, bine dezvoltat, umeri largi. Mustăța, deși răsărită, nu se vedea bine din pricină că sprâncenele și părul negru ca tăciunele atrăgeau privirile oricui se uita la tânărul acesta cu trăsăturile obrazului fine, cu fruntea largă și luminoasă, parcă străin între frații lui, în casa asta de oameni săraci. Părea mai degrabă vlăstarul unui neam ales, rătăcit, cine știe cum, sub acoperișul de paie. Părea, pentru cine nu o cunoscuse pe mamă-sa în tinerețe, căci lelea Ana fusese o frumusețe, și ca fată și ca nevastă tânără, și chiar acum, cu toate

greutățile unei vieți muncite peste măsură, erau ceasuri în care se vădea din portul, din toată înfățișarea ei, o rasă aleasă, împărătească.

— Aș mai fi putut pușca și altă dată iepuri, zise Andrei mâncând cu poftă, dar nu mi-a venit niciodată așa de bine ca acum. Am fost sigur că-l nimeresc de nu se mai mișcă. Așa se plătește să moară cineva, om sau dobitoc, dintr-odată, să nu vadă moartea, să nu o simțească. Mi se pare că dacă i-aș fi rupt numai un picior și ar fi scăpat, aș fi făcut o faptă nelegiuită.

— Ehe, nu-i chiar om, zise un frate.

— Nu, răspunse Andrei, dar simte și el, simte ca și omul, iar a pricinui durere altuia, fără niciun folos, chiar unui animal, e păcat. Altfel se judecă când e vorba despre boi, de pildă; ei poartă jugul ca să mai ușureze povara prea grea a omului, ei sunt mai tari decât noi. Dar biet iepurele ăsta, dacă i-aș fi rupt o labă, s-ar fi târât chinuindu-se, tremurând de groază și durere, până l-ar fi mâncat o vulpe. Așa, a căzut dintr-odată, fără să simtă nimic.

— E adevărat, zise tatăl, dacă-l nimerеști în inimă, e gata într-o clipă.

— În inimă sau în cap, adaoase Andrei. Dar ce groază pe mine când, după ce s-a împrăștiat fumul, am alergat la el. Stătea nemișcat, ghemuit, cu ochii deschiși. Credeam că nu l-am nimerit și că a împietrit de groază. L-am atins, l-am îndemnat să fugă, și abia atunci am văzut sângele pe iarbă. Murise, dar era cald încă.

Deodată, cum povestea, în ochii lui verzi se iviră două lacrimi. Privi în farfurie și încercă să-și ascundă emoția. Dar bădicul Ionaș băgă de seamă.

— Ei, nu-i mirare, zise el. Am cunoscut un vânător care a pușcat tot felul de sălbătăciuni, dar după ce-a doborât cea dintâi căprioară și i-a văzut ochii, s-a lăsat de vânat. Nu-i mirare! Lupul, ursul, mistrețul, viezurele, îi puști eu să te și, din partea lor, ochii lor morți privesc cu dușmănie. Pe când bieteles gadine neajutorate și fricoase, cum e și iepurele...

— Da! Nu oricine poate ajunge vânător. E vorba că

tu, cu mâna ta, stingi o viață. Sunt, într-adevăr, cazuri când omul trăbă să omoare, ca să nu fie el omorât. Dar să ucizi așa, din trecere de vreme... Hm! e ciudat!

Andrei mai reveni o dată la împrejurarea că iepurele nu a suferit, că n-a știut că-l paște moartea, și de aici la gândul că poate să se bucure de reușita lui. I se dezlegase limba ca foarte arareori. Frații lui, obosiți, adormiră; tatăl ieși să despoaie sălbătăciunea, iar Andrei îi vorbea neîntrerupt mamei sale. Vocea lui caldă și bună îi îndulcea inima. Era mândră că are un asemenea fecior, și frumos și învățat, și cu inimă bună. De multe ori se oprea din tors, fusul i se odiW

nea în poală, și ea privea la Andrei pierdută. Doamne, cum ar fi dorit să-l îmbrățișeze, să-l strângă la sânul ei de mamă, să-l sărute pe voinicul acesta de nouăsprezece ani! Dar nu cuteza. De când împlinise cincisprezece ani nu mai cuteza să-l sărute, deși Andrei îi săruta mâna, ca și mai înainte, de câte ori venea acasă ori pleca la școală.

Slăvea școala și învățătura că pot scoate astfel de om și dintr-o odraslă de țăran, dar le și ura cu o ură adâncă și le blestema, simțind cât a înstrăinat-o învățătura de băiatul ei. Și nu erau rare clipele când își închipuia școala aceea ca pe-o ființă vie, ca pe-o femeie, și atunci ura îi era și mai mare.

Intră, după o vreme, și bădicul Ionaș, își aprinse luleaua, începu să pâcăie și să-l asculte pe Andrei. Se făcuse târziu, și bădicul începu să se teamă că nu-i va putea vorbi nimic lui Andrei despre seminar. Tuși de câteva ori, dar nu începu, Andrei era foarte vesel, și-i părea rău să-l tulbure. El credea că, îndată ce va pomeni de seminar, Andrei se va neliniști.

După multe eforturi, profitând de o pauză ce-o făcuse Andrei în povestirea vânătorilor ce se fac în alte părți ale pământului, vânători de lei și tigri, bădicul izbuti să zică:

— Nu știi, Andrei, dacă te-ai întâlnit de curând cu părintele Costan. Spunea... zicea sfinția-sa...

— Da, l-am întâlnit chiar azi pe câmp; fusese la un ovăs nesecarat, îi tăie repede vorba Andrei, părând că

anume vrea să-i ușureze sarcina părintelui. Simțea, deși nu deplin, sfiala ce i-o purtau părinții, și, bun cum era, încerca să ușureze toate situațiile grele. Am vorbit cu părintele, adaose îndată, și mi-a spus de concursul pentru seminar. E la cincisprezece august. De altfel, eu știam demult, pentru că, în fiecare an, termenul e același. O să-mi fac zilele astea rugărilor, le voi da părintelui, și dumnealui le va trimite la consistor. Pe urmă, la cincisprezece, mă voi răpezi călare până la oraș. Ne va cerceta doctorul să vadă dacă suntem sănătoși.

El spuse și cuvintele acestea cu același glas cu care le povestise despre vânarea sălbătăciunilor dintr-alte părți ale lumii, cu care spunea și minunile ce le învățase pe la școală. Părea că vorbește despre un lucru foarte firesc, care așa trebuie să fie pentru că-i așa de cându-i lumea. Nu părea defel mișcat că vorbește despre viitorul lui, despre hotărârea pe care o luase, și pentru care, bieții lui părinți, avuseseră atâtea zile și nopți neliniștite.

Bădicul Ionaș și lelea Ana rămaseră cu gurile căscate. Nu știau ce să spună; altfel își închipuiseră ei ceasul acesta mare al vieții lor. Părea că nu simt nicio bucurie văzând cum trece de repede Andrei peste un lucru atât de însemnat.

— M-am gândit demult că va fi bine să mă fac preot, continuă Andrei, văzând că părinții lui tac. De ce să nu vorbim pe față, doar sunt om mare și eu de-aici încolo. M-am socotit că dumneavoastră n-aveți de unde să cheltuiți cu mine pe la școli mai înalte. Și-n urmă, un preot harnic poate trăi în lumea asta. V-aș face apoi, cred, și dumneavoastră o bucurie. Așadar despre asta să nu mai purtați nicio grijă.

Bădicul Ionaș avu un gând limpede care-l liniști și-l îmbucură numaidecât: «Vezi ce-nsamnă și fii om învățat! înțelege, la nouăsprezece ani, ca un om mare.» Și simți dintr-odată o mare încredere în Andrei, îi părea nu numai că-l poate lăsa să zboare în lume, fiindu-i sigure aripile, ci că chiar el, Ionaș, se poate răzima de-aici încolo pe feciorul său. Se simțea mândru, dar în simțământul acesta nu era

niciun strop de vanitate. Era ceva cu mult mai adânc omenesc.

Lelea Ana, auzind motivele ce-l îndemneau pe Andrei să se facă preot, începu să-și vină-n ori, și, cu cât pricepea mai bine, simțea cum învie în ea mii de glasuri, mii de îndemnuri care toate îi porunceau să meargă la Andrei, să-l cuprindă în brațe și să-l sărute pe amândoi obrazii, să-i sărute chiar mâna care avea să fie sfințită odată. Pricepu în scurtă vreme și ea că un om învățat ca Andrei, în chipul acesta trebuie să treacă peste clipele mari, hotărâtoare ale vieții. O podidiră lacrămile și începu să plângă, zguduindu-se toată. Andrei se neliniști numaidecât, se apropie de ea și începuse-o mângâie. Și, biata mumă, nu se mai putu stăpâni acum, trecu peste orice sfială, îl îmbrășiță și-l acoperi desărutări. Și când, după ce se potoli, Andrei se uită la ea, i se păru că niciodată nu o văzuse atât *de* gingașă, așa de frumoasă. Lelea Ana întinerise în câteva clipe.

Pricepând ce mare bucurie le-a făcut părinților, mamei sale mai ales, simțea că-i vin lacrimi în ochi. Dar conștiința lui îi spunea că nu-i el motivul de căpetenie al acestei bucurii, pentru că hotărârea de-a se preoți nu-i fusese poruncită de voința și convingerea lui, ci de alte împrejurări. Și, sincer cum era, nu putea să suporte impresiile situațiilor fals înțelese. Le pofti noapte bună și ieși în pridvor să se culce.

Bădicul Ionaș și lelea Ana mai povestiră un răstimp, fericiți, mulțumind pentru toate lui Dumnezeu. După o vreme ieși și bădicul Ionaș să treacă în șopron, la otavă. Fulgera mereu, și trăsnetele se descărcau acum pe-aproape.

— Ce bine-ar fi să avem un paratrăsnet, zise Andrei când tatăl său trecu pe lângă el.

Ionaș se opri mirat.

— Nu dormi încă?! zise el. De altfel, nu-i mirare pe-așa prăpăd. Poate era mai bine de rămâneai în casă.

— Nu, e bine aici. Îmi place mirosul de pucioasă. Dar cât ar fi de bine să avem pe casă un paratrăsnet. Am dormi

fără frică.

— Ce-i ăla? întrebă uimit bădicul, părându-i că Andrei visează.

— O rudă de metal, de fier și aramă, înțepenită în vârful casei. Legată de el, o sârmă coboară până în pământ. Metalul prinde trăsnetul și-l coboară pe sârmă, împrăștiindu-l în pământ. La oraș sunt multe de-aceste.

— Și nu mai trăsnește?

— În casele care au paratrăsnete, nu! Nu mai poate.

Chiar în clipa aceea un fulger mare, vânat, le luă vederea. Tunetul bubui undeva aproape. Bădicul își făcu cruce.

— Cum, Doamne sfinte, să nu mai poată trăsni? Dumnezeu unde-și trimite trăsnetul? Unde vrea! Să fie toată casa de aramă, și o poate topi.

— E așa cum îți spun eu, tată. Las că o să-ți tâlcuiesc odată cum se poate asta.

Când se culcă, bădicului Ionaș îi rămase o mare nedumerire în inimă: «Cum să-i placă preoția dacă el vorbește așa despre trăsnet?!».

Andrei Pascu luase bacalaureatul cu «foarte bine». Profesorii lui fuseseră mândri foc de răspunsurile ce le dăduse Andrei înaintea comisiei de examen. Rugaseră chiar pe reprezentanții guvernului și ai consistoriului să-i pună ei întrebări. Era un elev în care se puteau încrede.

Când se gândea așa, pe departe - cu săptămâni înainte - la examenul acesta din urmă, simțea și Andrei un fel de înfiorare, ca de teamă, poate din simțământul moștenit de la generații întregi de elevi față de acest din urmă prag al liceului, poate unde vedea cum mulți dintre colegi se schimbă la față de câte ori se gândesc la diploma din urmă. Dar când se gândea mai amănunțit, simțea că n-are de ce să-i fie frică, vedea limpede întreaga materie din care ar fi putut să fie ascultat, și simțea că teamă adevărată în sufletul său nu era niciun strop.

El se gândea la examenul din urmă ca la o mare bucurie. Cel puțin simțământul acesta îl observase la toți cei care reușiseră în anii trecuți. Aștepta, fără nicio frică,

să-i vină rândul. Doamne, cum ar fi dorit să aibă în sfârșit și el o mare bucurie în viață! De atestatele ce le primise la sfârșitul celorlalți ani de școală se bucurase cât a fost în clasele inferioare, dar cu cât creștea, notele bune ale profesorilor nu-i mai aduceau nicio bucurie. O șoaptă nehotărâtă, ca și când ar veni dintr-un foșnet depărtat de ștofe întunecate, se ridica rece din adâncul lui, tulbura lumina care se apropia din întrezărirea succesului, și se trezea că-și zice: «Și asta-i o nimica! O nimica mare. Pentru ce să mă bucur?»

Tot astfel păți și la bacalaureat. Abia răspunse din două materii - răspunsuri pasionate, pline de căldură, ca și când ar fi fost vorba de viață și de moarte - când se apropie de el simțământul acela dușmănos. «Iată, își zise, și examenul acesta e o nimica!» Și deși mai avea de răspuns la câteva materii, i se păru că trecuse peste examen, i se păru că un gol imens se deschide în jurul lui, că nu mai are nicio țintă în viață. Ca și când bacalaureatul ar fi fost ținta lui finală, simți o adâncă părere de rău văzându-l rămas în urmă.

Totuși, din celelalte materii răspunse cu aceeași însuflețire. Îndată ce nu se gândea mai departe decât la materia ce avea s-o dezvolte, lui Andrei Pascu îi înfloreau obrazii, ochii i se umpleau de străluciri, fraza lui se rotunjea, curgea tot mai limpede. Era o plăcere să-l asculți.

Învăța și citea cu aceeași pasiune. Învățatul, pentru el, afară de memorizarea poeziilor, nici nu era decât o citire înceată și adâncă. Astfel, Andrei, pe lângă materiile propuse în școală de profesori, își îmbogățise cunoștințele prin lecturi multe și variate. Citea cărți pe care alți elevi nu le deschideau niciodată, și erau ramuri de știință, mai ales dintre științele naturale, în care avea mai multe cunoștințe decât profesorul de specialitate. Faptul acesta însă niciodată nu l-a îndemnat la mândrie sau la vanitate. Se bucura de cunoștințele lui numai când răspundea sau citea. Îndată ce-și ridica ochii și privea în lume, se simțea adânc nemulțumit. Ceva ce era strâns legat de firea lui, de ființa lui, îl îndemna să caute, să întrebe, să cerceteze. Dar

întrebările erau nedeslușite, vagi, se pierdeau, frânturi, într-o negură, după ce se strecuraseră în sufletul lui, fără nicio ordine, din mari depărtări. De când crescuse, fără să-și poată da sama cum și de ce, se pornise în adâncul lui o frământare continuă, deșartă, chinuitoare, de care, oricât încerca, nu reușea să scape. Și, Doamne, cum ar fi dorit să fie și el limpede, senin, ca alții! Cum i-ar fi plăcut să ajungă stăpână în viața lui iarăși firea de copil, să poată trăi, să se poată bucura în rând cu ceilalți! Și, nu știa cum, i se părea că aceea e firea lui cea adevărată, că fundamentul pe care s-a zidit viața lui e luminos și cald, și că melancolia ce-l apasă tot mai greu e o haină străină, pe care nu-și poate da sama când a îmbrăcat-o. I se părea așa mai ales în ceasurile când era captivat adânc de-o carte, de-un răspuns, de-o priveliște frumoasă. Uitându-se în sine, se vedea sănătos și vesel, se simțea foarte bine, și nu i se părea că s-ar deosebi cu ceva de ceilalți colegi.

Dacă firea lui adevărată era aceasta - veselă, zgomotoasă, senină - cum s-a putut ca, an de an, să i-o acopere tot mai mult haina aceea străină, mohorâtă? Cum se putea să rămână, cu ceasurile, dus pe gânduri, fără să ajungă la vreun rezultat decât că se simțea și mai părăsit, și mai singur, și mai trist?

Andrei Pascu își puneă de multe ori aceste întrebări, dar nu-și putea da niciun răspuns mulțumitor. Uneori îi venea să creadă că-i bolnav în toată legea, pentru că din zădărnicia gândurilor sale i se revărsa, într-adevăr, ca o leșie în tot trupul, imoleșindu-l, îngreuindu-l. Își închipuia, mai ales, ci-i tuberculos, și în astfel de clipe încerca să afle, cu răutate, în părinții lui semnele acestei boli. Și părându-i că le afla, îi judeca aspru. Își zicea că nimeni n-are niciun drept să dea naștere în lume la bolnavi și nenorociți, că e foarte dreaptă rânduiala statelor care opresc căsătoria celor ce nu-s deplin sănătoși, că fiecare om adevărat trebuie să se supună unei temeinice vizite medicale, înainte de căsătorie. Fără să se emoționeze, fără să simtă nimic, zicea că chiar el are să se supună unei astfel de vizite înainte de căsătorie.

Fără să-și dea sama, începuse să se observe pe sine, să observe lumea din jurul său, dar cu ochii împăienjeniți încă, fără să poată vedea ceva limpede, decât doar însăși zădărnicia. Orice țintă, odată ajunsă, îi părea zadarnică chiar prin faptul că era atinsă, prin chiar faptul că ajungea de domeniul trecutului. I se părea că o țintă, ca să fie adevărată, ca să fie vrednică de sine, trebuie să rămână mereu neschimbată și de neatins. Dar unde-i ținta asta? Nu cunoștea o asemenea țintă, dar i se părea că numai o astfel de țintă este adevărată. Nu poate fi atinsă nu pentru că ar fi himeră, ci pentru că e atât de vastă, atât de bogată, încât tendința și lupta pentru a o ajunge poate umple foarte bine o viață. Era convins că ținta aceasta nu poate semăna cu un atestat școlar, nici chiar cu examenul de bacalaureat, nici cu o petrecere în mijlocul colegilor. Toate acestea sunt atinse, trec și lașă în sufletul omului un fel de amăreală, fiindcă rămâi de pe urma lor pustiu, și mai ales singur.

Norocul lui era că asemenea clipe, în care vedea „zădărnicia» vieții, erau destul de rare, de obicei când ajungea la sfârșitul unei preocupări de mai lungă durată. Cât timp împlătea la ce-i puneau alții înainte sau își punea el, muncea cu patimă și observa cele mai mici nimicuri, detalii; numai când ajungească vânture îi părea că toată agoniseala lui e o pleavă. Faptul acesta însă nu-l oprea să se apuce din nou de muncă. Astfel, crizele mai grele erau destul de rare, și Andrei Pascu putu să rămână cel dintâi elev câtă vreme urmă liceul, putu să fie un fiu ascultător, recunoscător părinților, bun frate și neprețuit coleg de studii.

Ciudat în firea sa era mai ales că nemulțumirea nu-l răzvrătea împotriva altora, ci îndeosebi împotriva lui însuși. Se critica, se dojenea pe sine, uneori până la ură, deși nu-și afla nicio vină alta decât că se simțea nemulțumit că-i bolnav, își critica cu asprime părinții, dar chiar și atunci, după ce se liniștea, simțea cu durere nedreptatea ce le-o făcuse.

Cu firea asta nu-i de mirare că era tăcut și iubitor de

singurătate și de citit. Instinctiv simțea că, așa cum e, poate fi numai spre greutate părinților, și de aceea hoinărea pe câmp, prin păduri – cu ziua de cap. Din an în an însă, pe lângă senzația «zădărniciiei», i se întărea tot mai mult una nouă: părea că i se tot împuținează voința, și că tot mai mult e înclinat să se lase în voia sortii. I se părea uneori că orice i se va întâmpla, e tot atât. Începu să devină indiferent față de viitor. I se părea mai ales că trebuie să aștepte, că nesmintit i se va naște o hotărâre mare care să-l mântuie, și că, până nu va simți hotărârea asta, el nu-și va putea alege nicio carieră.

Când, deci, la întrebările bădicului Ionaș, cu privire la viitor, Andrei răspundea: «Mai este vreme! Până în septembrie mai, este vreme!», el era foarte sincer. Ar fi dorit ca septembrie să vină numai în clipa în care hotărârea mare ce o aștepta se va naște în sufletul său.

Cariera preotească nu-l atrăgea, precum nicio altă carieră, din simplul motiv că nu era lămurit cu sine însuși, nu știa ce vrea, ce i-ar plăcea. Dar fiindcă era singura posibilă în împrejurările materiale ale bădicului Ionaș, mai ales fiindcă termenul concursului pentru seminar se apropia, înainte de-a i se naște lui hotărârea pe care o aștepta, începu să-i urască pe toți popii din lume.

Știind însă cât de mult i-ar supăra pe părinți dacă ar fi lăsat să treacă termenul de concurs pentru seminar fără ca să-și înainteze rugărilor, rășfoia de multe ori prin calendar să vadă cât mai este până la cincisprezece august. Într-adevăr, el nu mințise, ținea seamă de termen, și nu l-ar fi uitat chiar dacă popa din sat nu i l-ar fi adus aminte. N-ar fi voit, pentru nimic în lume, să-și supere părinții. Mai mult încă: cu gândul la mulțumirea ce le-ar face-o lor, era hotărât să-și înainteze cererea, se silea chiar să vadă unele laturi frumoase ale carierei preotești. Totuși el simți că, spunându-și părinților hotărârea, se declarase mai mult pentru ei decât pentru el. Își zicea: «De la concurs până la începerea lecțiilor mai este vreme. Cine știe ce se mai poate întâmpla? Poate nu va trebui să intru la seminar.»

II

Ca marii avari, care își ascund comorile cele mai prețioase în locurile cele mai ascunse și nici lor înșiși nu cutează să-și mărturisească decât rareori unde le-au ascuns, așa ascundea și Andrei Pascu, în sufletul său, o comoară, o taină de care nu cuteza să se apropie decât rar de tot, și chiar atunci pe câteva clipe numai. Și totuși se cutremura în toată ființa lui. Îi lipsea curajul, cutezanța. Și se prea poate că de n-ar fi suferit de această molimă urâtă, de multe ori foarte primejdioasă, a timidității, care se agață de unii tineri ca un spectru, comoara din el ar fi reușit să-și arate strălucirile, și poate viața lui s-ar fi luminat. Însă el nu cuteza să se uite la acest mugur de trandafirce i-l sădise în inimă Dora Muntean. Biata floare rămăsese tot mugur învult, deși trecuse anul de când fusese altoit, mugur adevărat însă, viu, pe care Andrei îl ascundea cu forța sa supremă. Dacă ar fi fost cutezător pe cât era de sincer, cel puțin lui ar fi trebuit să-și mărturisească gândul că în alegerea carierei sale cuvântul din urmă îl avea acest boboc de trandafir.

Zadarnic încerca să se convingă că nu-i adevărat. Cu cât se apropia ziua de cincisprezece august era tot mai neliniștit, tot mai abătut. Și nu din alte motive, ci din unul singur: în oraș poate o să-l vadă domnișoara Dora! Ce va zice, ce va gândi când îl va vedea în șirul viitorilor clerici? Și deși se asigura că nu-i pasă ori ce va gândi, totuși plănuia pe unde să meargă, cum să înconjoare strada în care locuia, locurile pe unde se plimba de obicei, ca să n-o întâlnească, să nu-l vadă. Își zicea că Dora poate nu va mai fi în oraș, la rudenii, poate se va fi dus acasă. De-un lucru era convins: Dorei nu i-ar plăcea să-l vadă popă! Dar nu mergea mai departe, să tragă și concluzia: poate acesta era motivul de căpetenie pentru care el începuse să-i urască pe toți popii din lume!

Cu două zile înainte de termenul concursului poșta-i aduse lui Andrei o ilustrată. Într-un colț, un mănunchi de «nu-mă-uita», albastre, fine, proaspete, încolo – o scrisoare mărunță, rotundă și deasă. De patru ori mai văzuse Andrei

caligrafia asta, și tot pe ilustrate, ultima dată pe la Sânzien. Era de la Dora Muntean, începea dintr-odată, fără nicio agrăire: «Nu știu cum înțelegi dumneata prietenia, datoria, recunoștința și multe, multe alte virtuți. Nu afli că-i puțin cam jenant să nu-mi răspunzi până azi la ilustrata mea de la Sânzien? Adevărat că-ți schimbasem numele și te felicitam de ziua onomastică în ea, dar eu sunt de vină că nu mă pot împrieteni cu numele Andrei? Andrei! Ce nume exotic, deși pare că ar fi ceva măreț în el. Să nu crezi că mi-a părut rău nerăspunzându-mi, numai cât lumea te judecă pe dumneata, scumpe domnule Andrei. Șirele mele de-acum n-au ținut să te dăscălească – toată lumea spune că ești prea învățat – ci vor să-ți dea de știre că la cincisprezece august e concursul pentru seminar. Cred că te voi zări, deși presimt că ai să fugi. Ar fi minunat să te văd acuși în haina lungă de cleric. O vorbă ca o sută: numele Andrei parcă-i anume ales pentru un cleric. Popa Andrei! Dar ce mai știi! Poți ajunge în seminarul din Pesta, poți ajunge profesor. Nu-i glumă, dacă-ți scriu chiar eu.»

Andrei Pascu se roși până după urechi cât citi rândurile acestea. Se uită cu frică împrejur, dar nu era nimeni să-l vadă. Câteva clipe pluti parcă într-un fel de iradiere de lumină și căldură, apoi zise cu glas tare, foarte vesel și foarte hotărât:

— Ar fi minunat să pot ajunge profesor! Profesor de istoria naturală, ori de istorie universală. Nici de limbile clasice nu m-aș feri! Profesor! Și bătu din palme.

Din sat până la Sibiu calea-i lungă și grea: drumuri neîngrijite, dealuri și coline, povârnișuri repezi. Ca să ajungi joia după-amiază în piața din Sibiu trebuia să pleci, cu carul cu boi, miercuri la miezul nopții. Adevărat că târgul de săptămână era în Sibiu marțea și vinerea, dar ca să-ți desfaci bine marfa, puii mai ales, era de lipsă să fii în piață luna sau joia după-amiază. Legea asta o cunoștea prea bine lelea Ana, mama lui Andrei, de-un șir lung de ani. De aceea și în sara asta de la sfârșitul lui august, după ce-și așezase puii și rațele în patru coșarci rotunde, după ce bădicul Ionaș le legase în șireglă, îi zise lui Andrei:

— Să vezi să dormi, Andrei, căci la miezul nopții plecam.

Andrei se culcă în șopronul cu otavă, alătura de fratele său Petru, care avea să-i însoțească la Sibiu. Prin minte-i mai trecu, pentru cea din urmă oară, lista lungă a tuturor lucrurilor ce trebuia să le cumpere de la oraș, listă trimisă de un cleric al seminarului din Pesta. Andrei îl rugase într-o scrisoare să-i dea unele deslușiri, și Ion Marcu se grăbise să-i scrie tot ce trebuia să ducă un cleric în seminarul acela străin. Trebuiau multe de toate, și lelea Ana se miră destul, dar n-avu ce face. Trebui să adune toți puii de găină mai mărișori și toate rațele, iar bădicul Ionaș trebui să mai pună în car și doi saci de grâu.

Andrei fusese primit în seminarul din Budapesta, căci dintre toți candidații era cel mai bine pregătit. Părinții nu fură prea bucuroși de alegerea asta; ei ar fi dorit ca băiatul lor să învețe în seminarul din Blaj, să fie aproape de casă, să-l mai poată vedea, să poată veni de sărbători acasă, să cânte la biserica de la ei din sat. Dar văzând că Andrei e mulțumit, auzindu-l mai ales pe părintele Costan zicând că din seminarul acela Andrei se poate alege domn, popa mare, nu așa, orice popă pe sate, se împăcară cu soarta. Numai cât, iată, erau cheltuieli destul de mari! Lelea Ana simți un fel de părere de rău că trebuie să se despartă, așa, deodată, de toate galițele crescute cu atâta trudă, pe prețul cărora ar fi trebuit să cumpere, mai spre toamnă, bumbac pentru pânză, încălțăminte de iarnă pentru toată casa și câte și mai câte.

Dar după ce văzu coșărcile legate în car, se împăca și adormi repede. Adormi și Andrei, văzând în vis Sibiul, unde nu mai fusese de când era în clasa a treia de liceu. Când îl trezi fratele său Petru, la miezul nopții, nu-și putea da bine sama unde se află, dar aerul proaspăt al nopții îi împrăștie somnul repede, și se coborî în curte. Bădicul Ionaș și cu Petru înjugară boii, vorbindu-le, îndemnându-i cu glas încet. Lelea Ana și Andrei se cuibăriră în car, pe fân, Petru șezu pe ceglău, și bădicul Ionaș deschise poarta. Deodată rațele începură să găgâie, plescăind neted cu

tălpile împielite prin coșarcă, vreo doi cocoșei mai răsăriți începură să cucurige strident, cu spaimă: carul se puse în mișcare.

— Dumnezeu s-ajute! zise cu glas domol bădicul Ionaș.

— S-ajute Dumnezeu! răspunse lelea Ana cu voce scăzută.

Povara nu era mare, urcușurile grele nu erau aproape, așa că cei doi frați și cu lelea Ana rămaseră până în zoritul dimineții în car. Lelea Ana adormi nu peste mult; Petru fluiera încet printre dinți o doină, din când în când îndemna boii sau răsucea o țigară; Andrei privea ca la o minune cerul nopții, în care ardeau puzderie de stele. Aerul curat îi umplea pieptul cu sănătate la fiecare respirație. De mult nu se mai simțise așa de bine!

Pe dealurile depărtate, abia deslușite, cerul se năvăla ca într-o mângâiere, pogorându-și stelele, ce păreau acolo flori de argint răsărite din Măgura Mare și Măgura Mică; la dreapta, la stânga - departe - în negreau pădurile ca niște petece de umbră nemișcate; în apropiere, pe lângă drum, lanurile de porumb tăceau neclintite; lunci pe pieptul cărora se hodinea subțire povara picurilor de rouă otava tânără; unde și unde câte-o căpiță de fân uitată pe câmp, părăd o budihală pe care o trimite noaptea să-i sperie pe călători; vreo cumpănă de fântână, uriașă, amenințătoare, atârând în aer, ca o arătare de groază. Totul învăluit în tăcere, peste toate stăpânind pacea și mirosul umed, aspru al pământului umezit și al verdeții. Nu știa cum, lui Andrei i se păru că mirosul acesta al nopții bogate samănă cu mirosul de sânge viu, de sânge proaspăt, îl mai simțise când ajută bădicului Ionaș să taie vreun miel. Să fie însăși abureala vieții? Să fie puterea din care renasc câmpiile în fiecare noapte? Andrei simțea tot mai intens că trăiește, simțea cât e de frumoasă viața. Ah! Doamne, dacă ar putea el să rămână mereu aici în car, în semiobscuritatea dulce a nopții înstelate, în adierile boarei domoale de la miazăzi, în pacea și-n liniștea asta, și, din când în când, să-l audă pe frate-său cum îndeamnă boii:

«Cea Păun!». Nimic n-ar mai dori, nimic nu l-ar mai neliniști, toate i-ar fi pe plac!

Un răstimp i se păru, cum stătea cu ochii ațintiți la minunile nopții, c-ar fi cu mult mai bine să se schimbe rânduiala lumii: oamenii să trăiască, să muncească noaptea, și să doarmă ziua. I se părea că atunci oamenii ar fi cu mult mai buni, mai lipsiți de patimi, că s-ar înțelege mai ușor unul pe altul și că nu i-ar mai neliniști atâtea întrebări. Iată, de pildă, el. N-a fost așa de liniștit ca acum niciodată. I se părea că în sfârșit a aflat o țință pentru care se plătește să lupți și s-a trăiești: să te cufunzi așa, în admirarea firii, să te destrami pe nesimțite în univers, să te pierzi ca un zvon de cântec.

Dar cel dintâi cucurigat din coșărci îl trezi la realitate. Mijea de ziuă, și aerul deveni mai rece. Lelea Ai>a se trezi. Cocoșeii începură să trâmbeze pe rând.

— Bată-vă concenia! zise lelea Ana, voi gândiți că sunteți acasă, pe când sunteți pe drumul cuțitului, săracii de voi!

— Nu cântă pentru că s-ar crede acasă sau pentru că ar voi, dar trăbă, spuse Andrei.

— Ba, să știe unde se duc, știu că n-ar mai cânta!

— Ei ascultă numai de-o poruncă, mamă, de-o lege, după cum tot în urma unei legi crește iarba din pământ.

Lelea Ana nu răspunse. Dar, ciudat, această scurtă observare îl trezi mai mult la realitate decât cucurigatul cel dintâi. Îi veni repede în minte că și dacă s-ar schimba rânduiala lumii, chiar de-ar fi să trăiască oamenii noaptea, n-ar fi mai bine de ei. S-ar tulbura și pacea nopții; tăcerea și taina, misterul și legile veșnice nu se alterează decât prin larma ce-o produc oamenii și alte viețuitoare. Alta ar fi dacă numai un om sau doi ar trăi în lume, dar atâția! Patimile lor s-ar dezlănțui, și larma lor ar tulbura și pacea cea mai sfântă.

Și cum privea la mamă-sa, care ațipise din nou, începu deodată să se judece cu asprime pe sine. Pentru un om, iată ce de năcaz, câte alergări! Cum ia el bucata de la gura celorlalți frați, bucata cea mai bună! Se uită la

coșărcile cu pui, și fu coplesit de un adânc simțământ de rușine. Îi era milă mare de părinți, de frați, îi era rușine parcă de satul tot. «Iată, ai Pascului, pentru ca să-și facă feciorul domn, trăbă să-și vândă galițele, grâul! Și el primește jertfa aceasta, o primește ca și când i s-ar cuveni!» Doamne, ce rușine, ce decădere!...

Soarele răsărise când carul se opri lângă un izvor, unde poposiră ca să îmbuce boii, să-i adape și să mai răsuflă.

De-aici până la oraș Andrei merse mai mult pe jos.

De la o vreme obosise, dar părea că-și dorește chinul oboselii, și nu se urcă în car, oricât l-a rugat lelea Ana.

A fost apoi pentru el o adevărată tortură până au vândut galițele și pân-au cumpărat lucrurile înșirate pe lista cea lungă. Îi părea că-i o grozavă umilire și o adâncă nedreptate ca biata mamă-sa să se zdrobească atâta, să se certe pentru o băncuță, două, să zbată din preț numai ca să adune bani destui pentru a-i târgui lui tot ce avea de lipsă. Îi părea că ar trebui să intre în pământ de rușine și, într-adevăr, avu nevoie de toată puterea voinței lui ca să rămână lângă mamă-sa până făcu toate cumpărăturile.

Mamă-sa n-a fost tot așa de scumpă și la cumpărat ca și la vândut. Ea lăsa din palmă c-un fel de silă banul, dar totuși, când vedea că nu poate birui, dădea și prețul cerut.

La sfârșit nu s-a putut stăpâni să nu ofteze:

— Atâta groază de bani!

— Să fi cumpărat și dumneavoastră mai puține lucruri, zise negustorul. Mult și bun, trebuie să fie și scump. Batisti putut fi și numai șasi.

— Vezi că atâtea trăbă. Dumnealui merge la școală la Pesta, zise cu fală și cu satisfacție lelea Ana, arătând spre Andrei.

— Așe! La Pește! se miră negustorul. Atunci nu scump. De la Pește vine domnii ăi mari. Noroc la dumnealui!

— Să-i deie Dumnezeu, jupâne, zise lelea Ana, pornind spre ieșirea ale cărei scări le coborâse demult Andrei.

Când îl ajunsese, în stradă, Andrei o aștepta cu capul în pământ, foarte palid și cu o adâncă durere întipărită pe față.

— Ți-e rău, Andrei? îl întreabă îngrijorată lelea Ana.

— Mă doare puțin capul, șopti el, poate căldura asta și alergarea dintr-un loc într-altul. Dar are să-mi treacă.

— Să mergem la car. Vino, Petre, și se întoarse spre feciorul care purta în spate o păreche de desagi îndesați, iar în mână un geamantan de lemn învelit în pânză. Avusese Andrei lădiță înflorată la școală, dar aceea era prea mică, și, mai ales, clericul Ion Marcu îi scrisese că trebuie nesmintit un geamantan.

Andrei îi urma c-un simțământ de silă și de umilire. Cât n-ar fi dat, în clipa aceasta, să nu fi fost niciodată la școală, să fi rămas țaran acasă, să nu puie pe nimeni la robotă pentru binele lui!

Cum mergeau, strecurându-se printre oameni, le ieși înaintea un om din satul lor, Șchiopu pe nume. Era negustor de porci, și nu trecea săptămână să nu vină la Sibiu.

— Ha-ha! Ați aflat tot ce v-a trebuit? întreabă el, hărâhăindu-se.

— Am aflat, da' scumpe foc! răspunse lelea Ana.

— Ha-ha-ha! Cum să nu aflați în Sibiu?! Ha-ha! Ce-am spus eu: întâi Dumnezeu, apoi Sibiul!

Andrei nu-i știa năravul și-i păru că râde de ei, de el mai cu seamă. Și încă multă vreme după ce Șchiopu se îndepărtă văzu gura lui larg deschisă și dinții mari, galbeni.

După ce ajunsese la car, în curtea unui birt, Andrei îmbucă ceva în silă, apoi zise, luându-și paltonul:

— Acuma eu mă duc la gară.

— Bine faci, Andrei, să nu întârzii, răspunse lelea Ana.

— E de-abia ora cinci, spuse Petru, uitându-se la ceasul de pe turnul bisericii săsești și mi se pare că trenul pleacă la opt.

— Nu-i nimic, zise Ana, mai bine să aștepte decât să întârzie.

Singur, pe străzile oraşului, Andrei se simţi mai liniştit, mai liber. Nu doar că i-ar fi fost ruşine de tovărăşia fratelui şi a mamei, ci pentru că nu mai putea suferi să i se pară că-l arată fiecare cu degetul, zicând: «Uitaţi-vă, pentru ăsta şi-a vândut femeia aceea puii, pentru el duce în spate frate-său povara aceea mare». Oricât dorise să vadă Sibiul, care-i rămăsese în amintire, din anii copilăriei, ca o strălucire de turnuri şi de geamuri – acum, că se plimba singur pe uliţele lui, n-avea nicio plăcere să-l privească.

Porni spre gară şi, în restaurant, îşi ceru o bere. Băutura era rece, proaspătă, şi, golind pe jumătate paharul, păru că se mai linişteşte.

Până pleca trenul lui nu erau trei ore, dar era mai mult de-un ceas. În restaurant, pe la mese, erau puţini călători. Mai ceru un pahar de bere şi simţi că-i pare foarte bine că a trecut peste pasul acesta greu. Începu să se gândească la drum, la călătoria până la clericul Ion Marcu. Nu mai făcuse niciodată un drum atât de lung cu trenul, nu-l cunoştea nici pe Ion Marcu, dar trebuia să-l întâlnească pentru că avea să-l informeze despre foarte multe lucruri necunoscute. De pildă, la ei în sat nu ştia nimeni cât costă drumul până la Pesta, nici cu clasa a treia, nici cu clasa a doua. Şi Ion Grecu îi scrisese să călătorească împreună, se-nţelege, cu clasa a doua. Nici prin gând nu-i trecea că se poate informa şi la gară.

Cum se gândea la drumul acesta, deodată îi veni în minte că va trece pe lângă oraşul în care locuia o mare parte a anului Dora Muntean, şi simţi o mare mângâiere în suflet. Oricât încercase să n-o întâlnească în ziua de cincisprezece august, nu reuşise. A trebuit s-o petreacă până la poarta lor, a trebuit să schimbe două vorbe cu mătuşa fetei, care era în fereastră. Şi, la despărţire, i s-a coborât în suflet privirea adâncă a ochilor Dorei, negri, şi s-a roşit ca o fată-mare. Puţine vorbe şi-au spus, dar se vedea că Dorei îi pare bine de norocul lui, şi el simţise că fata aceea, care avea ceva din chipul libelulei, zveltă, cu ochii mari şi negri, nu vorbeşte în glumă, ci foarte serios.

Aici, în restaurant, încerca să o vadă din nou, în haina ei albă, ușoară, cu părul negru curgându-i pe spate; zâmbete dulci îi treceau prin suflet, când deodată auzi înaintea lui o voce clară și sonoră, ca un cântec:

— Dumneata aici?! Uite, unchiule, domnul Andrei Pascu!

— Aha! domnul Pascu se pregătește pentru capitală! Bea bere în birt, nici că-i mai pasă de profesori.

— Și domnul cel brunet, cu ochelari, se apropie de masa lui Pascu.

— Ne dai voie și nouă? Noi plecăm numaidecât spre Făgăraș. Doro, așteaptă aici până scot biletele.

Și doctorul Muntean își puse repede pe-un scaun valiza și ieși.

Andrei rămase zăpăcit, în picioare. Dora șezu pe-un scaun. Pe față, în ochii lui înflorise un surâs atât de luminos, încât Dora, pe-o clipă, se uită mirată la el. Nici când nu-l văzuse așa de frumos.

— Șezi și dumneata, domnule Andrei, zise ea cu voce nesigură. Ce crezi, n-o să-ți schimbi numele făcându-te cleric?

— Numai dacă te călugărești e obiceiul să-ți schimbi numele, domnișoară, zise el zâmbind mereu.

— Adevărat! Și - ce mai știi! - ce se va întâmpla? Dumneata ajungi într-un institut catolic, și nu-i cu neputință să te ia apele cele străine.

— E cu neputință, domnișoară.

— Cu neputință?! Pentru ce?

— E prea frumoasă viața.

Urmă un răstimp scurt de tăcere, în care Andrei se așeză, dar fericirea îi inunda tot mai mult fața, ochii; fruntea lui largă lumina.

— Și când pleci? îl întrebă cu sfială domnișoara Dora.

— Peste patru zile.

— Așa de repede? Ah! da, mi-am uitat că dumneavoastră urmați la universitate, și că în septembrie ncep cursurile.

— Da, la începutul lui septembrie, domnișoară.

— Și te-ai fi dus fără să-ți iei adio de la mine?! îl întreabă Dora c-o voce copilărească, dar în care tremurau lacrămile.

— Mă bucur mult că vă pot vedea acum, domnișoară.

Dora Muntean privi ceasul. Mai erau zece minute până se suna plecarea. Știa că până atunci unchiul său nu va veni după ea. La tot pasul întâlnea un cunoscut și cu fiecare avea ceva de vorbit. Ea spuse că-i foarte cald, și că bucuros s-ar plimba puțin pe peron.

Andrei Pascu se ridică numaidecât, ușor și fericit, și o conduse pe peron - la răcoare. Peronul era pustiu.

— Nu-i frumos din partea dumitale, domnule Andrei, că n-ai venit să-ți iei adio de la mine. Știi dumneata că din Pesta un an încheiat nu te mai întorci?

— Știu, și acum îmi pare foarte rău. Mai bine rămâneam în Blaj.

— O, nu, e mai bine așa, crede-mă.

— Mâna ei mica și albă se atinse de-a lui, apoi o cuprinse cu putere, nervoasă, ca și când ar fi voit să-l încredințeze că-i spune adevărul.

— Dumneata trebuia însă să-ți iei adio de la mine.

Vocea ei tremura tot mai tare, mai plină de lacrimi, și când în gară se auzi, deodată, sunând plecarea, Dora se opri, se înalță în vârful degetelor și, cuprinzându-i capul în mâinile ei mici, îl sărută. Ochii-i ardeau înlăcrămați.

— Vezi, treabă să-mi iau eu adio. Să-mi scrii! Să-mi scrii!

Cuvintele le zise fugind spre sală ca o căprioară speriată.

Andrei rămase c-o pecetă de foc pe buze. O dulceață aromată, cerească, îi umplea întreagă ființa. Zâmbind în neștire, porni și el spre ușă, și șezu nemișcat în restaurant, la locul de mai înainte, până ce-l trezi portarul. Era să scape trenul.

De la clericul Grecu se întoarse a doua zi, iar peste trei zile era la gară, gata pentru drumul cel lung.

III

Bădicul Ionaș rămăsese cu capul plecat în piept, cu

ochii plini de lacrimi, lelea Ana plângea cu sughițuri în vreme ce trenul porni greoi, tâșnind pe nările-i de monstru noursa de aburi ce se mistuiau grabnic. Dintr-o fereastră a unui vagon de clasa a doua, Andrei nu-și mai luă ochii de la ei până când trenul nu dispăru la o cotitură. Era palid, cu ochii umezi, și părea că înlemnise acolo în fereastră. Îndată ce nu-și mai văzu părinții, simți un pustiu adânc în suflet, în jurul său, în toată lumea. Pustiul părea că izvorăște din străinătatea spre care se îndrepta, în care se cufunda tot mai tare, cu fiecare stâlp de telegraf ce-i zbura pe dinaintea ochilor.

De la întâlnirea din urmă cu Dora Muntean, Andrei fusese mereu vesel, plin de însuflețire, comunicativ cu părinții și cu frații. I se părea, în unele clipe, că hotărârea mare, pe care o tot aștepta să i se nască în suflet ca o mântuire, a sosit, că el, acum, știe ce vrea, știe pentru ce are să lupte, și că viața lui de-aici încolo are o țintă. Era atât de copleșit de amintirea Dorei! Bobocul de trandafir ce i-l altoise demult în inimă fata asta ciudată, își dezvelea podoaba petalelor cu atâta strălucire, încât el nici nu se mai gândise la străinătatea în care se va cufunda, patru ani de zile, ca într-un mormânt.

Da, mormânt era împărăția pustie și rece spre care se îndrepta acum! Andrei, nemișcat în fereastra vagonului, simțea nebunia ce o face, și un regret acut și amar se împlânta în ființa lui ca o săgeată veninoasă. Pentru ce plecase? Pentru ce se grăbise cu alegerea carierei? îi place lui să se facă preot, ori chiar profesor? Unde-i hotărârea mântuitoare pe care părea c-o simțise înainte de plecare?

Da, da, adevărat era glasul ce-i șoptea chiar acum: «Dora te-a îndemnat!» Dar unde-i ea acum? Abia au trecut trei stații și, iată, i se pare că a dispărut pentru totdeauna. Desigur, nu o va mai vedea niciodată. Iar el merge înainte, tot înainte, fără nicio țintă, merge să nu se mai întoarcă, poate niciodată.

Însă, dac-ar fi rămas acasă, ce-ar fi făcut? Ar fi putut rămâne veșnic pe capul bădicului Ionaș? Nu, nu, pentru toată lumea! L-ar fi ucis simțământul de umilință și rușine

văzând cum își iau părinții bucata de la gură pentru el. Nu, mai bine departe, mai bine să-și calce el pe inimă și să urmeze drumul spre preoție, chiar având senzația că se aruncă într-o prăpastie, decât să împovăreze viața alor săi.

Avu o clipă de reculegere, de vedere clară; își zise: «După sentimentele mele nu mă pot lua, ele se schimbă mereu. Ce nenorocire să ai un astfel de suflet nestatornic! ...»

Încercă să-și facă inima bună, să se întărească, și intră în compartiment. Cel puțin dac-ar fi călătorit cu clasa a treia, între țărani, între cei din neamul lui, nu aici, între domnii ăștia, străini, printre care se simțea atât de stingher.

Îi căzu de pe inimă o greutate mare când, pe peronul unei gări, îl zări pe clericul Ion Grecu. Văzu cu bucurie că Grecu îl caută pe el, și își scoase capul pe fereastră.

— Bună-zuua, domnule Grecu, zise zâmbind.

Clericul tresări, își puse mâna streășină deasupra ochilor, căci toată gara strălucea în ploaia soarelui de-amiază, și, după ce-l văzu pe Andrei, veni repede la vagon.

— Bună-zuua, domnule Pascu. Sunt locuri libere în vagonul dumitale?

— Puține. Sunt mulți călători.

Grecu se urcă repede în vagon, strânse mâna lui Andrei, apoi, fără să-i pese de nimeni, deschise pe rând ușile compartimentelor.

— Aici nu-i de noi, dragă domnule Pascu. Trăbă să aflăm un vagon cu lume mai puțină, trăbă să ne aflăm un loc unde să putem închide un ochi peste noapte. Unde ți-e bagajul?

Și, până să apuce Andrei să se împotrivească, Grecu îi și luă geamantanul și coborî repede scările. Tânărul îl urmă zăpăcit, și deodată văzu că se împiedicădo geamantanul său. Grecu nu era nicăieri, dar îndată îl zări răzbătând repede prin furnicarul călătorilor, în cealaltă parte a trenului, dinspre locomotivă.

— Am aflat un loc bun, zise el, și repede fu pe peron, sărută o țarancă bătrână și uscată, își luă pachetul, și,

făcându-i semn lui Andrei să-l urmeze, porni, dând din coate, prin mulțime.

Pascu, părând că împrumutase ceva din curajul clericului, îl urmă cu hotărâre, și când, în sfârșit, fură sus și-și așezară bagajele, Andrei simți că se liniștește. «Ce mai om și Grecu ăsta, își zise Andrei, nu-i pasă de nimeni!» Simți c-a aflat un razim de nădejde, și se bucură din toată inima.

În compartimentul în care se cuibăriseră nu mai erau decât doi călători: un domn și o doamnă. Amândoi ședeau la fereastră, față în față, și, privind la învâlmășeala defară, păreau să nu dea nicio atenție noilor sosiți.

— Aici am nimerit bine, zise Grecu. Va avea loc și fratele meu Vasile Beu. Ne întâlnim cu el la Cluj.

Andrei îl privi întrebător.

— Aha! făcu Grecu, pricepând repede, mi se pare că am uitat să-ți spun, când ai fost la noi, că vom călători și cu Vasile Beu. El e în anul al patrulea, un cleric foarte detreabă.

Apoi, ca și când și-ar fi adus în graba aminte de ceva, se coborî din vagon, o întâlni repede pe țărancă cea uscată, pe care, privind-o acum mai bine, Andrei își aduse aminte că-i mama lui Grecu. Clericul n-o mai părăsi până ce nu se dădu semnalul de plecare. Atunci o îmbrățișă, o sărută din nou, și, când fu lângă Andrei, acesta văzu că ochii lui Grecu, albaștri, sunt plini de lacrimi.

Ion Grecu era blond; obrajii palizi, rași proaspăt, se ascuțeau spre barbă ca într-un unghi. Era înalt și subțire) în haina lui de cleric care-i ajungea până la călcâie. De pe față, din ochi, din mișcărilor-i iuți se desprindea o inteligență deosebită.

— Vom avea un drum lung, zise el. Numai dimineață la opt vom ajunge la seminar.

— N-am mai călătorit niciodată atâta vreme cu trenul, zise Andrei.

— Nici eu, până nu am ajuns cleric. Nu-i așa de obositor, dacă nu-i îmbulzeală, dacă putem închide un ochi peste noapte. Dacă am avea noroc să rămânem numai noi

până la Cluj, apoi e bine. Călătorii nu intră bucuros într-un compartiment unde sunt doi vestitori ai morții.

Andrei zâmbi și nu știu ce să zică.

— Da, da, iubite domnule Pascu, lumea-i înconjură pe popi, continuă râzând clericul; să nu crezi că, îmbrățișând cariera asta, vei avea parte de osanale. De altfel, nu pentru laudele lumii îmbrăcăm noi reverenda preotească.

— Lumea nu laudă bucuros pe nimeni, cuteză să zică Andrei.

— Adevărat; fiecare s-ar lăuda pe sine, iar pe altul, numai atunci când și numai atât cât îi dictează interesele lui. Dar știi că mă bucur foarte mult că vii între noi? Am auzit vorbindu-se de dumneata, știu c-ai fost un elev bun, și cred că are să-ți placă în seminarul nostru. Vremea trece iute în seminar; iată, eu intru în anul al treilea, și-mi pare că abia acum am început. Ce să-ți spun, îmi pare rău numai până mă despart de mama.

— Da, e greu să te desparți de părinți.

— Cum nu, mai ales întâia oară! Las că știu eu. Dar ai să te mângâi și dumneata.

Clericul tăcu și își lăsă mâinile în poala neagră a hainei; pleoapele i se aplecară peste ochi, parcă ostenite, și multă vreme nu mai zise nimic. Andrei privi îndelungat la mâinile albe, subțiri, nervoase ce se hodieau în poala neagră și se miră cum de un bărbat poate avea niște mână așa de albe. Trenul luneca gâfâind, trecea printre lanuri de porumb, printre lunci cu otavă necosită încă. Din când în când fluiera răgușit, se oprea la vreo gară mică, pufnind pe nări, apoi pornea greoi, în silă, ca un condamnat la moarte. Trecuseră demult peste Mureș, și regiunile îi erau lui Andrei din ce în ce tot mai necunoscute. Stătea la geam și privea cu nesaț. Oriunde trecea pe lângă tren, fulgerător, vreun chip de țăran, erau tot români și iar români. Deși știa din școală câți români sunt în țară, prin ce regiuni și până unde locuiesc, totuși se mira și se bucura din toată inima văzând el însuși ceea ce până acum învățase numai din cărți. Și cum privea regiunile, satele, lanurile, care parcă toate purtau pecetea românismului, se gândi

deodată: «Cum se poate ca prin lumea asta românească să treacă un tren plin numai de străini de toate neamurile?». Căci, afară de vorbele lui Grecu, nu auzise grai românesc între călătorii clasei a doua. Își aduse aminte ceea ce citise de curând într-o gazetă: cât sunt de puțini încă intelectualii și meseriașii români, și ce nenorocire e pentru noi că nu avem încă o clasă cultă bogată și o clasă de mijloc bine organizată. «Da, avea perfectă dreptate autorul acelui articol, își zise Andrei, se înmulțesc și se îngrașă străinii pe spatele noastre.»

— Îți place? auzi deodată vocea lui Grecu.

— Da, sunt ținuturi frumoase, și tot români de-ai noștri, săracii!

— Oho, aici suntem abia în inima Ardealului! Dar o să vezi: până aproape de Tisa suntem tot de-ai noștri. Vezi bine, tipuri deosebite, porturi deosebite, oameni mai săraci, mai năcăjiți poate decât pe la noi, dar oameni de omenie, vrednici de-o soartă mai bună.

— Poate că socialismul, ajuns biruitor, să le schimbe viața înspre bine, zise încet, gândindu-se parcă, Andrei.

— Socialismul?! întrebă clericul adânc mirat. Dumneata cunoști socialismul?! Știi ce vor socialiștii?!

— Am cetit și eu unele cărți despre socialism, zise sfios Andrei.

— Și știi dumneata ce vor socialiștii? Să răstoarne rânduiala de azi a lumii.

— Adică a societății, nu a lumii, începu cu hotărâre Andrei Pascu. Rânduiala lumii, adică a universului întreg, nu se poate schimba, e veșnică. Nici direcția unui curent de aer, de pildă, n-o putem abate. Dar oamenii, constituiți în societăți și țări, fac legi, fac rânduiele care pot fi foarte bine schimbate. Și, dacă socialiștilor le-ar reuși să schimbe ordinea socială de azi, numai bucura ne-am putea, mai ales noi, românii.

Clericul rămase uimit auzindu-l pe Andrei vorbind astfel. Povestea cu glasul acela firesc, plin de siguranță și de convingere cu care le spunea părinților și fraților minunile învățate la școală. Nu mai era, în ochii lui Ion

Grecu, tânărul timid care îl căutase acasă să-i dea deslușiri despre seminar și care părea așa de neajutorat; nu mai era nici chiar sfiosul de mai înainte, care abia cuteza să spună o vorbă legănată. Ion Grecu se uită la Andrei ca și când acum l-ar fi văzut întâia oară. Se putea ca un tânăr care abia trecuse pragul liceului să se ocupe cu chestiuni atât de mari?

— Dar știi dumneata cine-s socialiștii și prin ce mijloace vor să răstoarne ordinea de azi? Cei mai mulți sunt străini, și mijloacele lor de luptă sunt de-a dreptul revoluționare.

— Vor fi și străini, că altfel nu se poate, începu Andrei cu convingere. Dar și Iisus Hristos a fost străin, și eu cred că și el a fost într-un anume fel socialist. Evanghelia a fost, mi se pare mie, mijlocul cel dintâi în propagarea ideilor socialismului, căci în Evanghelie, ca și în scrisorile apostolilor, toți oamenii sunt egali și frați. Puțin importă că în șirul celor ce luptă pentru o ordine mai dreaptă în societate sunt și străini, puțin importă că s-ar folosi de mijloace de luptă revoluționare. Vorba e să biruiască.

— Chiar prin revoluție?!

— Fie și prin revoluție, dacă nu se poate altfel.

— Dar, iubite domnule Pascu, revoluția se bate cap în cap cu învățătura lui Hristos!

— Dar rânduiala socială de azi nu-i potrivnică legilor de dreptate, de frățietate și iubire? Jugurile în care putrezesc unele popoare aflate sub robie străină, n-ar trebui arse cu foc, tot după Evanghelie? Dacă nu se mișcă niciunul din cei ce se simt bine în lumea de azi, din care mulți se ascund chiar sub scutul Evangheliei, să n-aibă dreptul și datoria nici cei mici și neîndreptățiți să-ncerce a-și îndulci viața? Dar, cu tot creștinismul, o nedreptate socială sau națională nu se poate frânge, până azi, decât prin forța brutală; nedreptatea o susțin oamenii, nu creștinismul, și omul nu se pleacă decât înaintea forței. Iată, de pildă, să luăm un episcop. Un om singur are avere cât douăzeci de sate. El e slujitorul Evangheliei, dar țăranii de pe domeniile sale pot flămânzi până la moarte, fără ca

slujitorului lui Hristos să-i vină în minte c-ar fi bine să dea din belșugul lui și altuia. Dar dacă s-ar vedea deodată în fața flămânzilor care i-ar amenința viața, atunci...

Ion Grecu zâmbi cu prietenie și zise:

— După cât văd dumneata ești socialist din creștet până-n tălpi! Ba, ce-i mai mult, sunt sigur că teoriile socialiste le cunoști numai din izvoare de mâna-ntâi. Altfel n-ai putea să urăști preoțimea, în șirul căreia văd că vrei să întri și dumneata.

— A constata un adevăr nu înseamnă să urăști pe cineva, urmă Andrei. Și, dacă e chiar să-mi spun convingerea, apoi da, îi urăsc pe toți oamenii care predică apă și beau vin, îl urăsc pe arhiereul bogat care propovăduiește sărăcia evanghelică, iar el se-mbuibă cu toate bunătățile pământului, după cum, în aceeași măsură, îl urăsc pe călugărul care se gândește la femei.

Ion Grecu se albi, se roși și iar păli la vorbele din urmă ale lui Andrei. Nu știa ce să spună, dar nu putea admite să se sfârșească astfel conversația lor.

— Nu e bine să urăști pe nimeni, iubite domnule Pascu; dacă pornești din simțământul acesta, vei avea foarte mult de suferit în viață. De altfel, dumneata ești prea tânăr încă, nu cunoști aproape nimic din teologie și nu mă mir că acum nu ne putem înțelege. Va veni o vreme. De altfel, cred că dumneata de bunăvoie ai îmbrățișat cariera asta, nu din motivul că nu ți-ai putut alege alta. Vei vedea dumneata, te vei convinge că lumea se poate schimba și altfel decât prin revoluții, prin răsturnări forțate. Vei pricepe odată ce înseamnă revoluția interioară, în fiecare om, singura adevărată și singura admisă de Evanghelie.

După ce sfârși sentința asta, Ion Grecu se liniști și crezu că a pus punct convorbirii asupra acestei chestiuni. Dar Andrei începu din nou:

— Mi se pare că pricep ce spui dumneata, domnule Grecu, dar cred totuși că marile nedreptăți tot numai prin forța brutală se vor putea curma, cât vor fi oameni pe pământ. Ca marile răsturnări să se-nfăptuiască pe cale

pașnică, ar trebui o vreme nu mai puțină decât până la capătul lumii. Pân-atunci nu-și va putea arăta puterea revoluția interioară de care pomenști dumneata. Iar pân-atunci, cum vor trăi oamenii, ce se va alege, de pildă, de neamul românesc din Transilvania și din alte locuri? Nu cred că, biruind socialismul și aducând o ordine socială mai dreaptă, asta veche va dăinui veșnic. Instituțiile, fie cât de drepte, ajungând pe mâna oamenilor, decad cu timpul, sau societatea omenească se perfecționează și simte alte necesități, are alte idealuri, care, ca să fie ajunse, e de lipsă o nouă răsturnare a ordinii vechi.

— Nu știu ce atragere vei avea dumneata spre preoție, dar de un lucru te pot asigura de pe-acum, încep c-un fel de stimă clericul, profesorul nostru de filosofie se va mândri cu dumneata și vei deveni elevul lui favorit. Se vede că dumneata ai cetit multe, și materiile de liceu nu ți-au dat o prea mare bătaie de cap.

Andrei zâmbi, și ochii lui verzi luminară buni, plini de mângâiere.

— Ce să zic? Lecțiile, examenele, nu mi-au prea dat de lucru. Am avut vreme să cetesc destul de mult. Dar mi se pare că numai cetitul e puțin, continuă c-un fel de durere, dacă n-ar fi și înclinarea omului spre meditare.

— Asta e o calitate, domnule Pascu, și să nu te plângi de ea. În studiile teologice îți va prinde foarte bine, zise clericul privind cu deosebită simpatie la Andrei, pe obrajii căruia durerea își lisase umbrele.

— Mie nu mi se pare defel o fericire să te gândești mereu, încep c-un fel de sili Pascu. Mie îmi face rău câteodată, și adeseori ajung să fiu foarte zăpăcit. Poate că e mai mult o boală decât o calitate.

Ion Grecu ar fi râs de naivitatea tânărului, dar, vizându-l trist și abătut, simți un fel de înfiorare, și nu-i mai zise nimic.

La Cluj îl aduseră pe Vasile Beu în compartimentul lor.

Când îl văzu, Andrei se feri cu respect din calea lui: era un om cât un munte, negru, cu fața pătrată; arăta mai

degrabă a profesor de teologie decât a cleric. Părea în vârstă; din buze, din obraji, din barbă înțepa o perie deasă și aspră. Vorbea cu voce adâncă de bas, vorbea cu gura toată, părea că fiecare cuvânt trebuie să iasă rotund și gras din gura lui împodobită cu dinți albi și sănătoși.

— Servus, Grecule, servus, dragă! izbucni el când îl zări pe Ion Grecu; apoi se aplecă peste el și-și atinseră obraji, pe o parte și pe alta, într-un chip foarte ciudat. Andrei privea uimit, neștiind ce fac.

— Îți prezint pe clericul cel mai tânăr al diecezei noastre: Andrei Pascu, zise Grecu după ce ajunseră în compartiment. Uriașul îl privi pe Andrei, pe-o clipă se păru că vrea să se aplece și asupra lui pentru aceeași ceremonie, dar se răzgândi, îi strânse mâna și zise:

— Frumos ficior! Vor fi plâns multe fete după dumneata...

Andrei nu răspunse, iar Ion Grecu se roși din nou și-și întoarse capul spre geam.

— Oho! mie-mi poți spune, eu sunt tata vost în anul acesta. De mine să nu-ți fie rușine.

— Nu știu, domnule Beu, șopti Andrei.

— Sinceritate înainte de toate, tinere! Prin mâna mea trece poșta românilor în anul ăsta, și de te prind c-ai tănuit ceva...

Ion Grecu se amestecă repede:

— Mai încet, bălaure, că-mi înfrici tânărul!

— Apoi, întorcându-se spre Andrei: Așa-i felul lui, domnule Pascu, nu te supăra.

— Pe el să nu-l ascuți, iubite, zise râzând Beu. Peste dumnealui am făcut cruce. Vrea să-și ieie doctoratul și n-are gând de însurătoare. Vrea s-ajungă profesor de teologie, poate chiar vlădică. El nu se simte bine dacă vorbim de cele lumești. El s-a făcut sfânt.

— Ei, Beule, ce stai să spui! zise nemulțumit Ion Grecu.

— Trăbă să-l fac băgător de seamă pe tânărul ăsta, de la început. Să nu se scrântească. Totdeauna am fost de părerea că un seminar catolic, fie chiar cel de pe lângă

Universitatea din Pesta, e o primejdie pentru clericii români. Catolicii ăștia-s dați dracului. Atâta te-nvârt și te sucesc, până reușesc să-ți prăsească gărgăuni în cap. Câți nu s-au scrântit? câți nu s-au celibat în urma creșterii din seminarele papistășești?

Lui Ion Grecu îi veni să-și acopere fața cu palmele: cum putea vorbi astfel un «patru anit»⁷ în fața unui candidat de cleric?

— Se vede că ești prea bine dispus, frate Vasile, se mărgini el să zică.

— Dimpotrivă, sunt mai revoltat ca oricând, bubui uriașul. Ar fi putut să ne cheme numai la cincisprezece septembrie. Pân-atunci, și așa, nu se încep cursurile la universitate. Și, la zece, înțelegei tu, măi, la zece are să fie o petrecere în Bistrița!... Ce petrecere? Balul «Asociațiunii», căci anul acesta la Bistrița își ține adunarea generală. Biata Elenuța, plângând am lăsat-o!

— Se va mângâia dânsa, spuse c-un fel de bucurie răutăcioasă Ion Grecu.

— Cum să se mângâie? întrebă cu mânie Vasile. Poftim! N-ai văzut pân-acum?

Și el întinse mâna mare, neagră, păroasă, spre Grecu. Pe-un deget lumina inelul de logodnă. Într-adevăr, nu-l văzuse pân-acum nici Grecu, nici Andrei. Andrei nu-și mai lua ochii de la fața uriașului.

— Așadar te-ai logodit! zise Grecu cu o părere de rău care-i însoți cuvintele fără ca el să-și dea sama.

— N-ai pentru ce regreta, zise Vasile cu seriozitate. O să poți reveni și tu la pasul acesta. Nu e prea târziu, și nu ai depus, după câte știi, niciun jurământ.

— Nu regret, ci mă bucur. Nu credeam însă, când ne spuneai în iunie, că în toamnă te vei întoarce mire. E și ciudată puțin toată situația, nu ți se pare? Crezi că vei putea purta inelul?

— Într-un seminar de-al nostru, l-aș purta, vezi bine, dar papistașii ăștia s-ar scandaliza... Vai, și câți dintre ei n-ar vrea să-l poată purta!

⁷ Din anal al patrulea.

— El se ridică, luă un pachetel și-l desfăcu.

— Pofțiți, să îmbucăm ceva.

Cei doi se lăsară îmbiați, dar în sfârșit tot se ospătară din rața friptă.

— Elenuța mi-a pregătit-o, dragă Grecuțule. De nu te-ai molipsi cumva, să rămână doctoratul tău pe conștiința mea.

— El răsă și dezvăli o sticlă și un păhărel.

— Un păhar de vin, tinere. Nu se admite să refuzi. Vezi, așa! Și tu, Grecuțule. E de la logodnă, e sfințit. Dar trăbă să închini în sănătatea Elenuții.

Cei doi sorbiră lichidul auriu, aromat, și-i lăudară dulceața.

După ce strânse pachetelul, Vasile Beu oftă, își aprinse o țigară, și începu să-l descoase pe Andrei. Trebuia să știe de unde-i, ce i-a părinții, în ce condiții materiale trăiesc, unde a învățat. Andrei răspundea la toate întrebările clar, fără șovăire, sincer.

— Numai de ți-ar plăcea în seminar, începu Beu, după ce-l descusu pe Andrei. Nu oricui îi place. Mai ales într-un seminar străin. Au fost destui care l-au părăsit. Nu e așa de ușor, mai ales pentru un tânăr care n-a mai fost între străini.

— El vorbea serios și așezat ca un bătrân, cu dragoste chiar.

— Ca tată, trăbă să-ți dau unele informații chiar de pe acum. Știu că Grecu nu ți le-a dat, fiindcă nu-l privesc. Slujba asta e a bătrânilor. Din generație în generație fiind datina asta, s-a prefăcut în lege. Înainte de toate, deci, nu te vei împrieteni prea mult cu clericii străini. Vei vedea dumneata mai târziu că așa ceva nu-i cu putință, dar acum, la început, până nu cunoști oamenii, e primejdios. Te vor îndemna, chiar din întâile zile, să te faci membru la Societatea lor literară. Spune-le că dumneata trăbă să te deprinzi în limba română, pentru că românește vej face slujbele preoției. Noi avem Societatea noastră literară, de care ei nu trăbă să știe nimic. Nici cleric, nici superior! În anul ăsta eu sunt prezidentul și tatăl vost, al tuturor. Să nu

te uiți, la plimbări, după domnișoare: numaidecât ți-ar pune notă rea la purtarea morală. Când mergem în grădină să jucăm popice, nu te rătăci niciodată în tabăra străinilor. În capelă să nu rămâi nici mult, nici puțin: după ce vor fi ieșit zece – douăzeci, poți ieși și dumneata. Apoi, pe-nvățat să te pui cu toată puterea. Limba latinească n-are să-ți facă greutate, căci, nu-ți fie frică, n-ai să întâlnești stilul lui Horațiu sau Tacit, ci o «limbă românească stricată», vorba lui taica Maior, sau mai știu eu a cui. Apoi, ce-i mai de căpetenie, încă din întâia zi vei saluta așa: «Laudetur Iesus Christus». Poți zice așa?

— Cum să nu pot?! zâmbi Andrei.

— Ei, s-auzim. Orice lucru trăbă pipăit.

Andrei repetă salutul.

— Foarte bine. Atât deocamdată; celelalte vor veni pe rând.

Vasile Beu privi triumfător spre Ion Grecu.

— Bun tată, mă, nu-i așa?

— Perfect; îți vom da diplomă de recunoștință la sfârșitul anului.

— Diplomă ca diplomă, dar ascultare necondiționată, iubite, asta mi se cade.

— Vei avea-o, nu-ți fie teamă.

— Chiar și în cazul când, la cutare prânz, aş binevoi a dispune ca doi-trei să-și aducă înaintea mea porția lor de vin?

— Eu mă supun și atunci, râse Ion Grecu.

— Tu! Dar tu duci o viață de ascet, ți-e și ușor

Dar iată, de pildă, fratele Andrei, care nu mi-ar părea să pornească pe urmele tale, va asculta și el necondiționat?

— Cu toată siguranța, domnule Beu, zâmbi Andrei. De altfel, eu nici nu știam că se servește și vin la prânz.

— Oho, de pe partea mâncării să n-ai teamă. Suntem splendid serviți. Preoții catolici dau mult pe mâncarea bună. Ce să facă, săracii? E singura plăcere ce li se permite în viață.

Însărarea se cobora demult, și prin ferestrele

culoarului se strecura răcoarea înviorătoare. Cei trei ieșiră din compartiment și rămaseră multă vreme povestind, admirând frumusețea nopții înstelate. Trenul coborâse munții și apucase în câmpia Ungariei, în șesul Tisei, când Vasile Beu începu să caște. Priviră ceasul: era trecut de unsprezece.

— Acum un strop de somn n-ar strica, zise Vasile.

— După cât se pare vom fi norocoși. Nu ne-a îmbulzit nimeni de la Cluj, zise Grecu apropiindu-se de ușa compartimentului. Dar, pe amândouă canapelele dormeau, întinși în toată libertatea, cei doi străini. Clericii n-ar mai fi avut nici unde să șadă.

— Lucru dracului, începu Vasile, pe ăștia cum să-i sculăm acum?

Somnul, ca o molimă, trecu repede de la unul la altul, și în scurtă vreme toți trei începură să moțăie, răzimați de perețele vagonului. Vasile intră de mai multe ori, izbind tot mai cu putere ușa, în nădejdea că cei doi se vor trezi.

Situația începu să devină chinuitoare pentru ei, când trecu conductorul.

— Te rog, domnule nu ne-ai putea ajuta, și Vasile arătă spre compartiment.

Controlorul, colțos, le răspunse indiferent:

— De ce v-ați părăsit locurile?

— Dar cel puțin ai fi bun să ne spui până unde călătoresc, ca să știm cât mai avem să rămânem în picioare.

— Szolnok, zise conductorul, și trecu într-alt vagon.

Până la Szolnok mai era un ceas și jumătate de drum.

— O să-i trezesc eu, zise deodată Andrei. Trăbă să ne facem noi dreptate.

— Să-i trezești, dar cum? întrebă Vasile, care ar fi dat mult să poată ațipi un strop. Noaptea trecută nu închisese un ochi.

— La cea mai apropiată gară o să-i trezesc. Dar, dumneavoastră să fiți aproape să vă puteți ocupa locurile.

— Numai să nu pățim ceva, zise cu teamă Ion Grecu.

La proxima gară, când trenul începu să se oprească.

Andrei deschise ușa compartimentului și începu să strige cu voce de conductor:

— Szolnok! zece minute! Szolnok!

Străinul sări repede de pe canapea, își scoase capul pe geam și întreabă, în jargon nemțesc, dacă e Szolnok.

— *O nein, mein Herr, o nein!* se auzi o voce de jos.

El recăzu din nou pe canapea și începu să sforăie numaidecât. Doamna nici nu se mișcase.

— V-am spus să fiți aproape, zise cu ciudă Andrei. De altfel numai el și-a părăsit așternutul, ea nici nu s-a mișcat.

Scena se mai repetă încă de două ori, fără rezultat; la a treia stație însă, amândoi străinii ieșiră la fereastra compartimentului și-l chemară în gura mare pe conductor, să le spună dacă e Szolnok ori ba. În răstimpul acesta, cei trei clerici se cuibăriră bine pe canapele, își aduseră câte un colț al paltoanelor peste ochi, și nu se mai mișcară. Conductorul sosi în sfârșit la fereastra vagonului, dar cum nu știa nemțește și nu pricepea ce-i strigă cei doi străini, se depărtă în grabă, înjurându-i. Cineva de pe peron îi desluși, în urmă, că până la Szolnok mai este un ceas.

Când cei doi se retraseră de la geam și voiră să se culce din nou, înțeleseră situația. Domnul mormăi ceva, doamna, după ce privi un răstimp pe cei trei clerici, care, cu capetele sub paltoane, păreau că dorm demult și foarte liniștiți, zise într-o românească stricata, dar cu pronunția din regat:

— Buni clerici, zic zo, frumos?

Dar nimeni n-o luă în seamă. Toropeala somnului îi răsplătea pentru orice înfruntare. Nu peste mult adormiră.

Dimineața se treziră singuri în compartiment.

— Ne-a folosit dibăcia dumitale, tinere, zise Vasile, dar bagă de seamă: pentru o astfel de aventură poți fi eliminat din seminar.

Nu peste mult trenul intră în gara de răsărit a Pestei”.

Ceea ce urmă de-aici încolo, pentru Andrei rămase o lungă serie de imagini încâlcite. Larma asurzitoare îl speriasse, apoi îl toropise; privea cu ochi bolnavi la

mulțimea ce furnica, la trăsurile, la tramvaiele ce se încrucișau gata să se izbească. Îi părea că undeva, în spatele acestor palate grele, mari, înnegrite de funingine, cade, peste un iaz uriaș, o enormă cantitate de apă, și că zgomotul ei fierbe așa, pretutindenea în oraș. Se lăsă în voia celor doi clerici, și singura senzație plăcută ce-o simți fu când, cuibăriți într-o trăsură, copitele cailor începură să izbească ritmic, foarte clar, asfaltul umed.

Când se stinse acest ritm plin al trapului, cei doi clerici se coborâră repede din trăsură.

— Am ajuns! Iată casa noastră, domnule Pascu, zise Grecu.

Andrei privi în sus: era prea aproape de clădirea seminarului ca să o poată vedea în întregime. Dar uniformitatea fațadei, culoarea veche, ștearsă, de-un galben-auriu, zidirea masivă, grea și mare, îl umplu de frig. Se scutură, dar, zâmbind, coborî și el din trăsură.

Se auzi un clopoțel, o sonerie, poarta de stejar se deschise, și se iviră slugi care luară bagajul. Când se strecură pe poartă, Andrei avu senzația că intră într-o peșteră. Subt bobiturile pline de umbră zăcea un aer închis, umed, care mirosea a mucegai, a vechime și a pustiu.

IV

«Stimată domnișoară.

Te rog să mă ierți c-am întârziat atât amar de vreme cu răspunsul. Am tot lăsat, de pe-o zi pe alta, nu dintr-alt motiv, ci dintr-o grozavă lipsă de voință. Apoi simțeam că, începând scrisoarea, va trebui să umplu câteva coaie, căci nu se poate răspunde în câteva șire întrebării: „Cum îți place în seminar?”. Dumneata ai fost atât de bună să-mi mai trimiți, din când în când, câte-o carte poștală, deși, iată, e sfârșitul lui octombrie, și eu încă nu ți-am scris nimic. Șirele dumitale din urmă, care m-au neliniștit adânc, și faptul ca vine noiembrie cu „deprinderile spirituale”, la care mă gândesc cu groază, deși nu știu încă ce sunt, m-au hotărât, în sfârșit, să iau condeiul... Dacă ar fi să-ți răspund în trei cuvinte, aş zice: „Aici e o nebunie”.

Dar simt adâncă trebuință de-a mă spovedi dumitale, înainte de-a ajunge sub patrafirul paterului iezuit, în cursul „deprinderilor sufletești”.

Nu sunt nici de două luni în seminar, și-mi pare că-s de un veac, îmi pare c-am îmbătrânit cu zeci de ani, și poate senzația asta a bătrâneții îmi dă cutezanța să-ți trimit o epistolă, o scrisoare închisă. Nu m-am cunoscut eu bine niciodată, dar acum nu mai mă cunosc defel. Singur de-un fapt sunt sigur: mă înrăutățesc din zi în zi, și nu alții, dar eu însumi nu-mi mai pot face nimic pe voie. Îmi pare că un duh rău s-a sălășluit în mine, care critică mereu, ziua și noaptea, pe toată lumea, pe mine însumi, și nu-mi lasă un strop de hodină.

Simțul de observație mi s-a dezvoltat grozav, luând proporții bolnăvicioase, și, ceea ce într-adevăr e de deznădăjduit, nu ajung la niciun rezultat.

Nu aflu nicio țintă vieții de seminar, colegilor, superiorilor, rămânerii mele aici. Din zi în zi sunt tot mai înclinat spre sarcasm, aș spune mereu cuvinte crude, pline de răutate, despre tot ce văd, despre tot ce aud. Îmi pare uneori că o putere mai mare decât mine m-a adus aici și că mă silește să mă războiesc cu toată lumea. Deși nimic nu mă îndreptățește să cred că aș avea un dușman real în preajma mea, de când am intrat între zidurile reci ale seminarului îmi pare că o ființă plină de răutate se ascunde în orice colț al lui, în orice cleric străin, în fiecare superior.

Din prima zi nu am putut suferi nici seminarul, nici pe superiori, nici pe colegii străini, mai ales pe aceia care par a fi savanți de la roată sau mari asceți, și nu-i pot suferi nici acum. Din zi în zi mă întreb pentru ce mai rămân, de ce nu plec acasă, ce să fac aici unde aerul muced al coridoarelor, costumele negre ale clericilor, biserica și iar biserica, cu predicile latinești ale duhovnicului, ridicole toate, cu rugăciuni și îngenuncheri nesfârșite, unde chiar uniformă slugilor, totul, dar totul miroase a moarte și a descompunere. Rămân însă cu întrebările; nu mă mișc, nu mă hotărâsc: nu mai am voință.

Însuși seminarul e o zidire pătrată, enormă, cu trei caturi. Te poți rătăci în el ca într-un labirint. Și acum, după două luni, de câte ori sună ora mesei, simt un fior de frig, și pentru toată lumea n-aș rămânea cel din urmă să mă cobor în prânzitorul care e la parter. Norocul meu că cei mai tineri, clericii din anul întâi și al doilea, suntem în etajul al treilea, unde e mai multă lumină și aerul e mai curat. Cu cât te cobori spre parter se simte tot mai distinct mirosul de mucegai, de pasări moarte parcă, aerul acela înăbușitor pe care-l răsuflă pereții vechi ai mănăstirilor de călugări. N-ajută nimic faptul că întreg seminarul, cu coridoare, cu dormitoare și săli de studii strălucește de curățenie; cele două etaje de jos au fost, veacuri de-a rândul, mănăstire de călugări. Și, deși renovate de decenii și adaose cu etajul de sus, pecetea veacurilor trecute a rămas.

Dacă te plimbi singur pe coridoare, pașii tăi răsună prelung sub bolți, ca într-o criptă enormă. Dacă deschizi o fereastră, privirea ți se izbește de alte ziduri, tot ale seminarului. Numai în partea dinspre răsărit e o grădiniță cu vreo douăzeci de castani, după care se înalță, prăpăstioase, alte ziduri, acestea ale Universității, tot galbene și ele. În partea asta răspund ferestrele sălilor de studii. Dormitoarele sunt spre stradă – dar ce folos! – în ele intrăm numai sara, și atunci ferestrele sunt închise, și vai de clericul care ar cuteza să deschidă vreuna și să privească în lume! S-ar „scandaliza” întreg seminarul, și bietul om de atâtea ori ar fi silit să se înfățișeze când la rector, când la prefect, când iarăși la spiritual, ca să asculte înfruntările, dojenile, sfaturile lor părintești, încât s-ar ameți de cap și n-ar mai fi bun de nimic.

Doamne, ce locaș al morții! Pare că tânării care intră aci n-ar trebui să se pregătească pentru viață, pentru lupta vieții, ci pentru moarte.

Dimineața ne sculăm la cinci, c-o regularitate care nu permite nici cea mai mică abatere. Mie nu mi-a fost greu să mă scol de dimineață cât am fost la liceu, dar aici e un chin. Chin, pentru că știu de mai înainte ce trebuie să fac,

toată ziua, ceas cu ceas, minut cu minut; chin, pentru că știu căsc-ncepe din nou o viață care, prin uniformitatea ei, se potrivește unei mașini, nu unui om.

Într-o jumătate de oră de la sculare trebuie să fim cu toții în capelă, să ne facem ruga de dimineată și să ascultăm liturghia. Zi de zi aceleași rugăciuni, zi de zi aceleași liturghie, pe care o cetește în taină același preot, duhovnicul. Între rugăciuni și liturghie, avem un sfert de ceas, în care putem șădea în bănci, ca să „medităm”, adică să ne gândim la ceea ce ne predică duhovnicul sara. Cealaltă vreme câtă o petrecem în capelă, trebuie să rămânem în genunchi. Sunt clerici care chiar acel sfert de ceas nu-l folosesc pentru un strop de hodină, ci rămân îngenuncheați, părând crescuți din băncile pe care se apleacă.

Cinci minute ar fi de ajuns pentru toată ceremonia asta sacă, fără niciun rost, fără niciun folos. Dacă cineva vrea să se roage lui Dumnezeu, cinci minute sunt prea destule, nu numai pentru mine, ci pentru toți. Cum toată vremea în care trebuie să rămân în capelă nici rugă nu mă pot, nici nu „meditez”, pot să observ ce se petrece în jurul meu. Clericii sunt, toți, foarte obosiți. În cadența monotonă a rugăciunilor e cu neputință să nu începi a moțai, mai ales dacă ți s-au bătucit, ți s-au îngroșat genunchii și dacă nu te supără scândura tare de dedesubt. În șirul „nației” însă, adică între români, cei care au intrat anul acesta pentru întâia oară în seminar, schimbă mereu din genunchi, se lasă când pe-un cot, când pe altul. Ei mi-s simpatici, ei spun în gura mare că chinul acesta e o prostie zadarnică. Fără să fie atât de sinceri, oboseala se vede pe fețele palide ale tuturor. Eu am văzut cum mulți, acoperindu-și fața cu palmele, stând în genunchi, dorm în toată legea; am surprins chiar câte-un slab suspin pe care-l scot oamenii numai în somn. M-am convins că majoritatea celor care șăd sub meditație, ațipesc îndată. O silă mare se cetește pe fețele tuturor, trupurile lor tinere se revoltă pe toată clipa împotriva acestei torturi.

Eu, tot mai plin de răutate, nu pot ațipi, nu-mi vine

somnul, ci observ c-o să te bolnăvicioasă. Ochii îmi ard în cap, mi-i simt roșii. Niciun gând nu-mi trece prin minte, dintre acele la care ne poruncește decusară duhovnicul să medităm. Nu-i asta o adâncă bătaie de joc de firea omenească, nu-i o nebulie ca altul să-ți poruncească la ce să te gândești? De câte ori șad clericii pentru meditație, simt cum îmi flutură pe buze un zâmbet de satisfacție răutăcioasă. Îmi zic: „Să fii sănătos, domnule duhovnic! a, și simt că cei mai mulți fac ca mine.

În câteva rânduri am încercat, așa, de curiozitate, să văd ce-aș putea scoate din înțelepciunea de fiecare sară a duhovnicului. Mi-am amintit foarte cu greu ce teze ne-a propus pentru meditat, dar când le-am văzut, în sfârșit, limpede, m-a pufnit râsul. Erau niște fraze goale, moarte, ca niște pești fără de viață ce plutesc pe-o apă întunecată. M-a pufnit râsul fiindcă întreagă firea mea se revoltase în fața acestor sentințe în formă întrebătoare, care n-aveau de-a face nimic nici cu mine, nici cu lumea, nici cu viața. De-atunci n-am mai făcut încercarea asta. Simțesc însă că nici ceilalți clerici nu se aleg cu nimic din această înțelepciune poruncită, și din zi în zi îl dușmănesc tot mai mult pe duhovnic, care ne răpește în zadar atâta vreme. E atât de mărginit încât nu pricepe că bate apa-n puiă. De multe ori, sara, când apare în scaunul lui de predicator, strâmbându-se și nemaivăzând cu ochii de evlavie, ca să ne dea nouă hrană sufletească, nu mă pot opri să nu-mi zic în minte: „Iacă dracul!”. Dumnezeu să mă ierte, dar nu-l mai pot suferi! Cum se poate ca cineva, cu atâta râvnă, să îmblătească aceleași paie în care nu-i un fir de grăunte, o viață întreagă? Căci, după cât am aflat, de douăzeci și cinci de ani poartă slujba asta absurdă.

Suntem, în anul întâi, patru români. De multe ori îi întreb după biserică: „Voi puteți medita? Cu ce v-ați ales din meditarea de azi?” Pufnesc de râs și le pare bine c-au scăpat de chinul din capelă. Este unul brunet, mijlociu de stat, sprâncenat, cu ochi de hoț. Dacă insist să ne lămurim de ce noi nu pricepem nimic, de ce sămânța predicilor cade pe piatră, acesta - îl cheamă Ion Albu - face o față

serioasă și începe: „Ce spui tu că nu pricepem?! Eu meditez foarte adânc. Cu ce ne-am ales din meditare de azi? Cu multe, frate! Vad că-s un ticălos care fac umbră pământului, că sunt din două părți, din trup și suflet. Trupul e moarte, sufletul viața. În cer și pe pământ...” Și torăie așa mai departe, cât îl ajută plămânii, apoi respiră profund și continua, îngrămădind claie peste grămadă toate frazele ce-i vin în minte despre Dumnezeu, lume, om și popă. Răspunsul lui scrântit, fără nicio legătură sau înțeles, e ceva clasic, e desăvârșit, îmi pare că în el se concentrează toate predicile duhovnicului, toate rugăciunile recitate monoton de clericii adormiți pe jumătate, toate sfaturile superiorilor și întreagă viața din seminar.

Totuși acestor colegi le place aici în seminar. Îi dor genunchii, și-i îngroașe cu batiste, cu ștergere, blestemă pe duhovnic că prea întinde liturghia, rid de clericii robi ascetismului, care se împărtășesc cu cele sfinte aproape în fiecare zi, dar nu doresc să părăsească seminarul. Sunt nepăsători.

Mă gândesc de multe ori: cum de pot fi astfel? De ce nu-s și eu tot așa de liniștit ca și ei, dacă avem aceleași neplăceri, aceleași nemulțămiri, dacă observă și ei zădărnicia acestei pregătiri pentru preoție?

Restul zilei, cât nu suntem la universitatea din vecini să ascultăm lecțiile, îl petrecem în sălile de studii, câtă vreme e „silentium”, adică pregătirea lecțiilor, apoi pe coridoare ori în grădinița de jos. În sălile de studii avem fiecare locul nostru: mi-am aflat numele scris cu creta pe un pupitru, încă în ziua când am intrat în seminar. Șăd între doi colegi străini, un rutean stricat de vărsat, mic și palid, și un croat foarte tânăr, abia un copil, care-și poartă veșnic încruntați frumoșii lui ochi negri, care contrastează strălucit cu fața lui albă, de domnișoară. Cei patru români, câți suntem în anul întâi, suntem împărțiți în două săli de studii. Șaisprezece suntem de toți în seminar, dar nu șad doi unul lângă altul, nici în sălile de studii, nici în prânzitor, nici nu-s cu paturile vecine în dormitoare. Asta e

lege veche în seminar, și nime nu se mai miră de ea. Chiar și la plimbări e oprită mergerea împreună alor doi români, dar legea asta e călcată de cele mai multe ori, cu toate pedepsele ce-i urmează.

Ruteanul din dreapta mă asigură mereu că el e ungur, deși i se termină numele în „sky” și e greco-catolic, unit, deși toată înfățișarea lui, chiar și mersul, vădește tipul rusnacului din nordul Ungariei. „Mă bucur, mă bucur”, i-am spus în câteva rânduri. Dar, la repetatele lui declarații, odată m-a luat gura pe dinainte și i-am zis: „Să-ți fie de bine!”. Ochii lui spălăciți s-au înnoirat, m-a privit pe-o clipă cu o ură rece, grea, dar cel puțin de-atunci am pace din partea lui, nu mă mai îmbulzește.

Croatul de la stânga mormăie mereu. Nu pricepe o boabă ungurește, nu poate cere o deslușire de la nimeni, și, uneori, cum își duce mâna la cap, am senzația că vrea să-și smulgă părul. Numai cu mine mai are noroc. Știe ceva nemțește, cam atât cât știu și eu; fața și ochii lui se aprind de câte ori reușește să ne înțelegem. El, de altfel, va mormăi mereu patru ani în șir, căci limba ungurească nu o va putea învăța, să rămână o sută de ani în seminar. Tot așa pufnesc nemulțămii și croații din anul al patrulea. Nu știu: nu pot, ori nu vor s-o învețe? Mi se pare că și una și alta. Sunt opt de toți, jumătate cât noi românii, dar le vin gazete din Croația de trei ori mai multe decât nouă din Ardeal.

Câtă vreme suntem în sălile de studii, nu-i permisă nicio conversație, niciun cuvânt spus tare. Clericii pregătesc lecțiile, scriu, cetesc – într-o tăcere de cimitir. În fiecare sală e un satrap, un „ductor”, care nu scapă nicio clipă din vedere purtarea clericilor. Apoi, când nici nu gândești, se arată prefectul, și trece cu pașii rari, apăsați, printre șirele de pături.

Totdeauna am iubit tăcerea; mai mult, eram atras instinctiv spre tăcere, dar acum o urăsc din tot sufletul. Vai, e cu totul altceva să taci la poruncă, ori pentru că așa-ți place! Regulile seminarului poruncesc, impun tăcerea, dar, biata de ea, nu ascultă de legi externe, ci de legi

lăuntrice. Nu-i deci o prostie toată șurubăria asta din seminar?

Eu, deci, observ și aici, în sala de studii. Văd pe unul cu capul răzimat în palmă, ori privind, dus, pe geam? Știu că se gândește la lucruri care nu privesc seminarul. Văd pe altul că memorizează cu patimă lecția? Știu c-o face ca să capete o notă bună. Înțeleg că cei mai mulți sunt obosiți și rămân de silă nemișcați la pulturile lor. Cât de bucuros s-ar plimba ei acum pe malul Dunării, de pildă, dar nu în cete ca o turmă, ci singuri, câte unul. Câtă tinerețe nu s-ar coborî pe fețele lor palide și ce mai spor ar avea la muncă! Dar, vai, pe ei nu-i pregătesc pentru viață, ci pentru a renunța la viață.

Nu mă prea zdrobesc cu învățatul. N-am nicio tragere de inimă. Toate materiile ce ni se propun în anul întâi îmi par atât de vechi, atât de îmbătrânite, atât de părăsite, încât îmi pare că trebuie să mă scutur de prav de câte ori cetesc ori ascult o lecție asupra lor. Îmi pare că simțesc chiar mirosul plin de mucegai al vechimii și al părăsirii. A, Dumnezeu! Să te-ntorci la începutul lumii, la începutul vieții, tu care abia ai început să întrezărești viața; să te însuflețești de ceea ce-ți pun înaintea manualele, sau de lecția fără șir pe care ți-o fac, obosiți, sceptici, acești bieți săpători de antichități, de care azi nime nu se mai interesează, nici chiar pentru a le pune, ca pe niște rarități, în muzee!

Cetesc, dar nu învăț. Chiar de m-aș izbi cu capul de păreți n-aș putea pricepe cum, din astfel de cetanii, m-aș putea pregăti pentru preoție. Cetesc și, dacă sunt ascultat, răspund indiferent. De unele materii nici nu mă apropiu. Avem profesor pentru limbile orientale, nu însă de cele vii, de azi, ci de cele moarte de mii de ani: caldeeană, arabă, ebraică. Azi, după două luni, nu cunosc nicio buche, și nu voi cunoaște niciodată. N-am dreptul să spun că aici ne pregătesc pentru moarte, nu pentru viață? Ce-i această predilecție pentru tot ce-i trecut, apus demult, și care nu va mai învia niciodată?

În sălile de studii ne rugăm de trei ori pe zi: Când

sună clopotul, pentru „Angelus”. Sara, înainte de cină, cetim pe rând din Biblie, latinește. În prânzitor, la prânz, altă cetanie: întâi sunt pomeniți toții mucenicii din ziua aceea, apoi se cetește dintr-o carte de pietate, scrisă între torturile ce și le aplică trupului păcătos cutare sfânt. Apoi – nu râde, domnișoară, căci, pe viața mea, nu-i de râs, ci de disperat! – după fiecare prânz, după fiecare cină, mergem din nou în capelă, unde rămânem în genunchi, după plac, dar placul ăsta e așa că de ieși înainte de zece minute ești pârlat numaidecât superiorilor.

N-am spus bine că aici e o nebunie? Din toate părțile te mână, te forțează spre același punct, spre aceeași țintă, care nu-i nicăiri; din zece părți deodată îți strigă același nume care nu se-aude, din zece părți îți iasă spre întâmpinare cu aceleași cofe din care tu trebuie să înghiți în săc, pentru că-s goale.

Văzând nebunia asta, mă gândesc de multe ori la un biet soldat, bolnav și slab, care trebuia să se înfățișeze înaintea unei comisiuni. Până să ajungă dinaintea maimarilor, avu să treacă prin fața mai multor ofițeri inferiori. Auzi, din gura fiecăruia, aceleași cuvinte: „Drepti! Așa saluți?” Dar, bietul, deși căpătase de la fiecare câte-o palmă, când pe-un obraz, când pe celălalt, ajunse înaintea comisiunii tot cum plecase de lângă patul de suferință: cu capul slobozit pe umărul drept, cu picioarele slăbănoage arcuite. Ofițerii, șmotrindu-l, pălmuindu-l, credeau c-au făcut totul pentru cu soldatul să aibă înfățișarea militară. Au crezut că i-au dat și putere. Comisiunea fu însă mai cuminte: îl puseră pe hodină și pe hrană îndestulătoare.

Eu nu văd nicăiri aici în seminar hrana pentru viața preotească. Și toate aceste reguli, toate aceste înngenuncheri și rugăciuni, n-ar fi o prostie numai când ți-ar putea da, mai întâi, fundamentul pe care să poți clădi ceva.

Nu mă zdrobesc cu învățatul, dar, dacă sunt ascultat, răspund bine. Nu-i nici cea mai neînsămnată greutate ca să poți da un răspuns bun. Îmi pare, dimpotrivă, că simt un fel de milă pentru profesorii care trebuie să asculte astfel

de nimicuri, care, se vede bine, nu-i interesează câtuși de puțin nici pe ei.

Totuși, ceasurile pe care le petrec la universitate îmi par cele mai suportabile. Mai întâi din motivul că, până ajungem la sălile de curs ale secțiunii teologice, trecem prin coridoare în care răspund ușile de la Facultățile de Drept și de Filosofie. „Trecem”, noi românii. Secția teologică are și o intrare separată, ca să nu se amestece clericii cu „civilii”. Din cât putem, noi românii înconjurăm intrarea asta.

Îmi pare că intru într-altă lume când trec printre studenții care îmi amintesc atât de mult liceul. Parcă respir mai liber când nu văd în jurul meu aceeași uniformă, aceeași haină lungă, neagră, de doliu. De multe ori ușile sălilor de cursuri sunt deschise, și când zăresc o hartă, o colecție de științe naturale, un laborator de fizică, mă cutremur de plăcere. Simt cum mi se aprind obraji, și nu mi-aș mai dezlipi ochii de pe ele.» Nu știu de ce am avut întotdeauna o așa de mare atragere pentru științele reale, cred însă că le iubesc din motivul că-i aflu o explicare fiecărui fenomen, că pot dezlega, liniștindu-mă, fiecare teoremă propusă de acele științe, că mă aleg întotdeauna cu ceva pozitiv, folositor sau frumos din aprofundarea lor. În astfel de clipe îmi tremură în suflet o rază de speranță, de curaj. Îmi zic: vor trece ei cumva cei patru ani, și, pe urmă, am să urmez la științele naturale. Și mă gândesc la dumneata, domnișoară Dora, care mi-ai scris: „Cine știe? Poate vei ajunge profesor!”

Și ce plăcere să vezi fețele senine, cu ochii plini de sete de viață, ale studenților! Aceștia mișună ca furnicile, rid, se ceartă, vorbesc însuflețiți, fac o gălăgie de răsună coridoarele, pe când noi, clericii, umblăm drepți, maiestuoși, cusuți de vii în sacii pocăinței, pe care ne-o poruncesc alții, pe care noi nu o simțim necesară.

Trecând prin coridoarele acestea cât se poate mai încet, tândăbind anume, zărim adeseori câte o domnișoară care urmează la Facultatea de Litere. Și iar ne bucurăm. De câte ori le văd îmi pare că pe inima mea arsă cade un

picur de rouă, îmi pare că întineresc, că ceea ce se desprinde din ființa fetelor tinere e însuși balsamul tinereții. Cât de fericite trebuie să fiți dumneavoastră, fetele! În clipe de-acestea parcă pricep pentru ce superiorii seminarului au mijlocit înființarea unei intrări separate pentru secția teologică, de când au început să urmeze și fete la universitate, pentru ce ne înfruntă de câte ori suntem pârâți că trecem pe la facultățile străine. Ei vor să-și pregătească tânărul pentru renunțarea la viață!

Fericirea aceasta ține puțin însă. Oricât am tândăli, ajungem totuși, în vreme foarte scurtă, la secția noastră, unde colegii străini ne privesc cu coada ochiului, cu regret, sau, în cazul cel mai bun, cu o melancolie dureroasă. Simt că ne pizmuesc pentru cutezanța noastră, pentru clipele de bucurie ce le-am avut.

Afară de unul, toți profesorii noștri sunt parcă frați buni. Cam de aceeași vârstă - peste anul al șazecilea - scurți, groși, cu ochii împăienjeniți, cu obrajii aspri și duri ca tureacul de-atâta ras, cu chelii strălucitoare pe cap. Mai simpatic, în toată ființa lor, e luciul acestor chelii, în care cred că te poți vedea ca-ntr-o oglindă. Sunt cu toții oameni potoliți acum, pe care, se vede bine, nu-i mai interesează nimic, care vorbesc să nu tacă și care ne-ascultă și pe noi fără niciun interes. Își dezvoltă cursurile în latinește; dar, adeseori își uită de ei și încep ungurește, amestecă fraze ungurești în țesătura latinească, ceea ce nu-i deloc plăcut. Se naște astfel o limbă barbară, care biciuie cu cruzime urechea noastră de latini. Și ei, și colegii străini, pronunță pe „a” latinesc ca pe „ca” al lor, accentuează constant silaba întâia a cuvântului, astfel că-i o adevărată tortură să-i asculți. Se aseamănă ca frații, și, de multe ori, nu-i pot deosebi decât după ce încep să povestească. Dacă începe despre „tohu-vabohu”, adică despre nimicul ce era la începutul lumii, știu că-i profesorul de studiul biblic. De vorba asta a pomenit în lecția cea dintâi, și, după două luni, n-a ajuns nici c-un pas mai departe; în jurul ei se învâрте și acum. Dacă începe cu „ens a se”, adică „ființa de la sine și prin sine”, știu că e profesorul de dogmatică

fundamentală. Vrând să ne pună o bază bună, stăruie și el, după două luni, pe lângă aceeași teză. Dacă începe cu „alef”, adică „a”, și aud tot la al treilea cuvânt „alef, alef”, cunosc pe profesorul de ebraică și chaldeeană.

Singur unul, între profesorii noștri, e om: cel de logică, psihologie și metafizică. El face abia de cinci ani cursurile acestea la universitate, pentru clericii din cei trei ani dintâi. Înainte a redactat o revistă de filosofie și etică. E un preot tânăr, abia să aibă treizeci de ani. E înalt, uscat, și are o față atât de palidă, încât bate în verziu, ca alabastrul. Are o frunte largă, îndurerată, și, deși creștele ce-i stăruie împrejurul ochilor arată o adâncă oboseală, ochii, îndată ce începe să vorbească, i se aprind. E foarte, extrem de nervos. Abia isprăvește două fraze, și vocea lui începe să șuiere, să plângă, să miorlăie, să râdă, pronunțând unele cuvinte larg și gros, pe altele schilodindu-le, pe cele de la sfârșitul frazei semnificându-le de multe ori numai prin mișcarea buzelor. Mușchii feței i se mișcă, gata să-i sară de subt pielea ce continuă a rămânea fără un strop de sânge; brațele-i sar speriate de lângă trup, se agită în aer, tăind linii de nebunie, se agită de amândouă părțile catedrei, întruchipând figuri ciudate. Adeseori sare el însuși de pe scaun, ca zvârlit de-un curent electric, se apleacă peste catedră așa că degetele-i aproape ajung parchetul, și închipuie acolo, cu brațul, un vârtej care se învârte tot mai repede, tot mai repede, și care-i soarbe cele din urmă cuvinte ale frazelor. Vocea lui e când groasă, adâncă, de bas, când pițigăiată și ascuțită. Se vede bine că nu-i stăpân pe trupul său, mai? ies la începutul lecției, până se cufundă în aprecierea tezei ce vrea să o dezvolte. Se întâmpla să se coboare de la catedră, să vină înaintea băncilor, și atunci cei care șăd în băncile întâi sunt în primejdie de-a le fi scoși ochii. Ca o minge sare de la o bancă la alta, dar băncile de obicei sunt goale, clericii se ascund subt ele, necutezând să-i râdă în față, dar râsul nu și-l pot stăpâni. Uneori ține lecția, minute întregi, băncilor și păreților: niciun cleric nu se zărește.

Dar, după ce-și începe binișor lecția, se liniștește, și-i o plăcere să-l ascuți. Nu mai face minuni decât la clipele când e prea răpit de documentarea sau apărarea unei teorii. Sărmanul om, mi-e foarte milă de el și-l stimez mult, și totuși uneori și eu trebuie să mă las subț bancă. E un om învățat, un savant cum mi-am închipuit eu totdeauna pe un profesor de universitate, se-nțelege, fără mizeriile ce-l chinuie pe el. Din tot ce spune, din felul cum spune, din patima ce-o pune în dezvoltarea lecției, se vede bine că omul acesta are ceva de împărtășit și altora, că apără o idee, că se luptă pentru a dezvălui și altora o lume, poate un fel de a vedea viața, căruia el i se închină cu tot sufletul.

Deși nici nu bănuiesc ce poate fi lumea, viața, de pe care el vrea să ridice vâlul în fața noastră, totuși sinceritatea și convingerea cu care-și face lecțiile mi l-au făcut simpatic de la început, și, de multe ori, sufăr în rând cu el când îl văd așa de puțin stăpân pe nervii săi.

El pronunță foarte corect, elegant chiar, latinește, și are o deosebită simpatie pentru noi românii, care nu facem greșeli de pronunție. Pe colegii străini îi oprește la tot pasul și-i pune să repete de-atâtea ori un cuvânt până-l accentuează și-l pronunță cum se cade. Și fiindcă noi învățăm partea întâi a cursului filosofic, logica, și fiindcă știința aceasta e clară ca și matematica, îmi place să-l ascult și-mi place să-i răspund. E singura mea mângâiere.

Mângâiere mai am când, în ceasurile libere, ne putem aduna mai mulți români laolaltă în grădiniță, sau în vreun coridor, și, cufundându-ne în povestiri de pe-acasă, îmi uit că sunt în seminar. Superiorii însă nu ne văd cu ochi buni când ne separăm așa de ceilalți, iar între colegii străini sunt destui care pândesc să ne denunțe. Superiorii, cum sunt și ei rași ca napul, par tânări încă, deși sunt de vârste deosebite.

Încă în ziua întâi a sosirii în seminar, Ion Grecu, cleric în anul al treilea, m-a prezentat la fiecare. Se arătară, cu toții, foarte binevoitori, dar asupra mea au făcut de-atunci o impresie preaciu dată ca să-mi poată fi

simpatici. Cum nu mai văzusem până atunci preoți catolici, îmi părură niște copiloți mari, îmbătrâniți.

Rectorul e un om mijlociu, cu vorba domoală, dar care îmi dădu de la început să înțeleg că cine intră în seminar trebuie să uite lumea, să-și îngroape amintirile și să înceapă o viață nouă. Duhovnicul, un uriaș care tușește totuși neauzit în batista ce-o ține adeseori la gură, mă asigură că o să ajung un cleric foarte de treabă, că par inteligent, și cei inteligenți pricep mai repede voia lui Dumnezeu. Unul dintre prefecți mi-a lăsat impresia unui butoiuș unsuros, celălalt, mai tânăr, îmi pare un om mândru, foarte rece, care ar putea totuși să fie, în unele cazuri, pățimaș, răzbunător.

Mai bună impresie mi-a făcut vice-rectorul, cel care se îngrijește de hrana trupească a seminarului. Bătrân, cam surd, c-un trup mare, așa de osos încât încă n-a putut să-l umple grăsimea, vorbește tare, hărâindu-se, de-ți pare că se sparge. El declară că-n anul ăsta ne va îndopa cu toate bunătățile, ca și în trecut, deși viața e mai scumpă. El nu cunoaște pe nimeni pe niciun cleric, nu-i vede decât la sfârșitul și începutul anilor de studii, când clericii vin, unii după alții, să-și ia adio, ori să se prezinte, după vacanțe.

Mi se pare că m-apropii de sfârșitul spovedirii mele, stimată domnișoară Dora. Vei fi găcit, desigur, dacă îți vei fi făcut curaj să o cetești întreagă, că nu-s pentru seminar, nu-s pentru preoție. Nu, nu! Nu iubesc seminarul. Din zi în zi simt tot mai limpede adevărul acesta, și totuși nu mă pot hotărî să-l părăsesc, pentru că nu mă pot hotărî la nimic. Devin tot mai nemulțămît de mine și de toată lumea. Îmi pare că în loc să ajung la un luminiș, mă afund tot mai tare în întuneric. Și, în întuneric mă cufundă duhul rău din mine, care nu-mi dă pace, mă face să observ mereu și să caut un scop, o țintă și în lucrurile cele mai mărunte, mai neînsemnate. Întrebările mă nelinișteau pe mine și mai înainte, dar nu așa cu grămada, ca acum. Vezi că aici este într-adevăr o absurditate. Toată lumea și-a dat mâna ca să te ducă într-o anumită direcție. Și tu, nesmintit te întrebi în

toată clipa: De ce?

Clericii mai bătrâni, cărora mă plâng uneori, care mă întrebă ei adeseori de ce-mi tot plouă, mă mângâie cu vorbe bune, încearcă să mă distreze, căci, într-adevăr, uneori și eu mă sperii de mine, de tăcut și de închis cum sunt, ca un mormânt. Ei îmi spun mereu: „Nu-i nimic că nu-ți place acum. Încă n-ai trecut peste deprinderile sufletești. O să vezi cum te schimbă iezuitul care le va conduce”.

Să mă schimbe un om?! Prin convingerile și simțămintele lui să mă schimbe, pe mine, alt om, care am alte convingeri și alte simțăminte?! Iată ce nu pot crede că ar fi cu putință! Și numai gândul că cineva s-ar apropia de mine cu astfel de intenții mă face să-l urăsc, să-l disprețuiesc chiar, înainte de a-l cunoaște.

Și, totuși, mi-ar plăcea să mă schimb. S-ajung cel puțin să semăn cu colegii mei români: nepăsător. Să tacă glasul cel nehodinit din mine, să las pe fiecare în pace – om, lucru sau lege – să nu mai observ, să mi se potolească dorința cea rea de-a critica mereu. Atunci mi-ar fi cu mult mai ușor să trăiesc în seminar.

Dar simt că nu se poate, pentru că am o fire prea nenorocită. Nu mai simpatizez nici cu colegii mei. De pildă, îndată ce-mi pun întrebarea: „Dacă nu pricep nici ei nimic, ca și mine, din nebunia ce-i aici, cum pot fi veseli și nepăsători, cum le poate plăcea în seminar? Sinceritatea le-ar porunci să fie nemulțămiiți, ca și mine”. Și-mi pare că nu mai sunt vrednici de stimă fiindcă nu-s consecvenți. Și dac-aș ajunge ca ei, îmi pare că m-aș disprețui pe mine însumi.

Îmi pare că zărești și dumneata raza de lumină de care am voit să mă agăț și eu. Îmi vei zice: „Studiază și științele naturale. Urmează deodată cele două facultăți. Dacă nu poți fi profesor fără a fi preot, cel puțin întocmește lucrurile așa ca, isprăvind teologia, să isprăvești și cursul de profesor”. Desigur, dumneata, cât ești de bună, vei descoperi soluția aceasta. Cât îmi pare de rău că trebuie să-ți spun că nu-i cu putință. Am insistat pe

lângă superiori, am fost la rectorul universității, dar zadarnic, nu se poate. Obiceiul acesta, în curs pân-înainte cu șapte ani, a fost șters printr-o ordonanță a ministrului Cultelor. Așa, porțița de scăpare s-a încuiat. Dar sunt departe de-a fi ajuns la deznădejde. Numai voința mi se macină, puterea de rezistență e încă vârtoasă. Simt în mine ceva tare, ceva ce nu vrea să se dea bătut odată cu capul. Nu știu ce-i, dar acea putere necunoscută mă poartă, mă susține, și - ce prostie! - îmi pare uneori că-i mândră de mine.

Vă trimit cele mai adânc simțite mulțămiri pentru ilustrate, și vă rog să nu mă uitați nici pe viitor.

Andrei Pascu

P.S. Sunt îmbrăcat acum și eu în... reverendă sau anterior, cum dracu' să-i zic mai bine, că niciunul dintre nume nu e românesc. Popii noștri au umblat, până bine de curând, în ȋtari și în cămașă albă, frumos încrețită.

Andrei.»

Andrei Pascu, după ce termină scrisoarea, rămase încă multă vreme cu condeiul în mână, cu ochii în gol. La gândul că filele acestea de hârtie vor lua-o la drum, închise într-un plic, spre țara lui, că le va desface, le va atinge mâinile albe, subțiri și nervoase, ale Dorei, că se vor apleca asupra lor ochii ei mari și negri - se înduioșă ca un copil și-și simți ochii umezi. Cât scrisese, inima-i rămăsese uscată, fără niciun simțământ, ca și când ar fi scris unui necunoscut, ori, mai bine, ca și când și-ar fi scris lui însuși. Daci și-ar fi închipuit-o pe Dora, n-ar fi putut scrie un singur șir.

Acum, că o vedea, o simțea aproape, scrisoarea îi păru grozav de stearpă, necuviincioasă chiar. Avea el dreptul să-i trimită Dorei o astfel de scrisoare? E adevărat că fata aceea, la despărțire, îi pusese pe buze o pecetă de foc, care, iată, învie și-acum, dar poate că nu a fost altceva decât o ștregărie de copilă nebunatică, și nimic mai mult. Nimic, dacă n-ar fi fost atât de viu sărutul acela! Dar, iată, trăiește și acum, învie cu mult mai tulburător! «Dar, își zicea Andrei, se poate că numai eu să-l simt așa, Dora

poate că l-a uitat de-atunci, și poate că va râde când își va aminti ce-a făcut.» Dar chiar dacă fata aceea ar ține cât de cât la el, se cuvine să-i trimită o scrisoare care să-l arate pe el însuși atât de respingător? Nu, nu-i va trimite scrisoarea!

Era hotărât să adune filele, să le rupă, când văzu un vârful de băț lustruit înaintea ochilor.

— Aha! dumneata nu dormi? Ce faci aici pe vremea asta?

Andrei privi mirat, fără să priceapă nimic.

În sală, înaintea pultului său, stătea întâiul prefect de studii, cel care-i lăsase impresia unui butoi unsuros. Andrei privi în sus și văzu gazul arzând numai în lampa de deasupra capului său. Toate celelalte lămpi erau stinse.

— Acum mă duc la culcare și eu, domnule prefect, zise Andrei, și se ridică să învârtă șurubul să stingă gazul. Dar bățul luciu stăruia și acum înaintea ochilor săi.

— Nu așa, tinere, nu așa, zise prefectul, să-mi spui ce faci aici?

— Scriam.

— Ce scriai?

— O scrisoare, se-nțelege.

— Dar dumneata nu știi că nu-i permis să rămână după ora nouă decât cei din anul al patrulea? Și chiar ei numai până la zece? Nu știi?

— Știu! răspunse Andrei și-l privi ținând în ochii care luceau în grăsimi. Simți mirosul acru, de băutură, ce-l răspândea prefectul, care-și muta mereu povara grăsimii de pe-un picior pe altul. Nu era în reverendă, ci în așa-zisul «civil canonic»: jachetă, vestă încheiată până sus. Picioarele lui, în pantaloni, erau foarte scurte și groase.

— Ești în anul al patrulea dumneata? întrebă prefectul, aiurit parcă.

— Nu-s, dar iată, plec acum, zise Andrei cu dezgust. Își dădu sama că superiorul era plin de vin.

— Să pleci?! Știi dumneata câte ceasuri sunt acum? Unu' după miezul nopții.

— Foarte bine, zise Andrei, adunându-și filele scrise.

— Vei vedea dumneata binele! Cum te cheamă?

Dar până să-i pună el întrebarea, Andrei se strecură pe ușă și dispăru pe coridoare. Prefectul se înfurie, porni fuga după el, dar o ușă se auzi izbindu-se la un dormitor, și rotundul se opri gâfâind.

Prefectul avea de multe ori obiceiul să iasă sările în oraș. Și fiindcă ținea foarte mult să nu-i știe nimeni cărările, în afară de portar, se înfuria rău când, întorcându-se, afla pe vreun cleric priveghind. Vezi bine, ar fi putut să intre de-auna în locuința sa, care era la etajul al doilea, dar chiar în ceasuri de-acestea ținea să fie bună rânduială în seminar, și de aceea mulți clerici îi aflaseră păsurile.

Întâmplarea asta îl înrăutăți din nou pe Andrei; văzându-l beat pe unul din superiori, urî și mai mult seminarul, și se hotărî să trimită totuși scrisoarea, chiar dacă Dorei nu i-ar plăcea. Simțămintele sale erau din nou înăsprite, gândindu-se la Dora. Recăzu din nou în starea sufletească obișnuită lui. Și cum dispoziția sufletească nu-i fu mai senină nici dimineată, când trecu pe lângă cutia de scrisori fixată la intrarea universității, nevăzut de nimeni, lăsă scrisoarea să alunece în cutie.

Nu era voie să se pună scrisorile la cutiile poștale din afara seminarului. Erau supuse unui control, unui fel de cenzură, pe care o făceau clericii din anul al patrulea, fiecare pentru cei mai tineri din dieceza lui. Românii erau toți sub cenzura lui Vasile Beu, anul acesta, dar el nu prea avea ce cenzura. Elevii români erau destul de îndemânateci și de cutezători să-și lungească scrisorile în cutia de la universitate, sau de la alte colțuri de stradă, chiar cu primejdia de-a fi zăriți de ductorul ce venea la urma șirului negru, cu prilejul plimbărilor.

Prefectul cercetă zilele următoare să afle cine-l batjocorise astfel, dar, spre marea lui mânie, nu putu afla nimic. El își vărsă, deci, năcazul pe ductori. Îi chemă la el, îi înfruntă cu asprime și le porunci ca, sub nicio condiție, să nu mai dea voie clericilor să rămână după ceasurile nouă în sălile de studii. Ductorii se simțiră nedreptățiți. Ei își împliniseră și până acum cu sfințenie datoria asta. După

părerea lor, prefectul ar fi trebuit să-l înfrunte numai pe cel ce era mai mare peste sala de studii în care superiorul îl aflate pe clericul cel nerușinat. Auzind această obiecție, prefectul se mânie și-i pofti pe toți afară. Cum fusese plin de vin, el nu-și putea aminti în care sală de studii îl găsise pe cleric.

V

Ploaia se cernea atât de fină, atât de deasă și de ușoară din cerul sur, încât părea că plouă cu negură. Aerul era umed și de-o răceală pătrunzătoare în dup-amiaza aceea de la mijlocul lui noiembrie. Cernea așa din înălțimile surii de trei zile, și pe asfaltul bulevardelor se prăsi un cir murdar, greșos. Nu era nici apă, nici tină, ci o smântână cenușie care se întindea, ca oglinzi nesfârșite, triste, pe uliți. Sub tălpile trecătorilor grăbiți noroiul pleoscăia, împrășca stropi murdari.

Ținându-și cu mâinile, în mișcări neîndemânatece, coada hainelor lungi – ca femeile din straturile sărace ale societății – clericii seminarului se întorceau de la plimbarea cea din urmă dinaintea «deprinderilor sufletești» începând de după-amiază de la șase, zece zile nu mai aveau voie să părăsească seminarul, nici chiar pentru a urma cursurile de la universitate, care's; suspendau pe acest răstimp.

Andrei Pascu avea soț pe croatul care ședea în sala de studii de-a stânga lui. Străinul mai trecuse peste aceste «sacra exerciția» în pragul cărora se aflau acum, ținute în proporții mai mici, se-nțelege. El fusese, ca aproape toți tinerii catolici dedicați carierei preoțești, în șirul «clericilor mici», încă din clasa a cincea a liceului. Văzându-l foarte abătut pe Andrei Pascu, încercă să-l mângâie. Cât nemțește, cât latinește, îi dădea să-nțeagă că n-are de ce să se teamă, că nu-i așa de greu, că, **n** sfârșit, vor trece și zilele acestea.

Andrei tăcea mereu. O vreme își ținuse și el cu mâna coada anterului, dar apoi uită, și poalele largi ale hainei, îngroșate de cir, îi izbeau, ude și grele, călcâiele.

Nu-i era teamă de «deprinderile sufletești»; asupra

lor își făcuse demult o părere, știa că nimic nou nu putea aștepta de la ele. În ochii lui nu erau decât o zădărniciie mai mult. Dar vremea urâtă, ciorofleaca nesfârșită, lipsa luminii, îl apăsau pe suflet. Nu se putea gândi la nimic, ci simțea în el un pustiu tot mai mare. Își zicea: «De-ar începe odată exercițiile, să pot dormi!».

De îndată ce intrară pe poarta seminarului, începu «cel mai strict silențiu». Andrei văzu cu uimire cum fiecare cleric își schimbă fața, ochii, mișcările, pașii, cum amuțiră deodată, ca și când așa s-ar fi născut. Niciunul nu se mai uita la altul, ci, fiecare, sau înaintea sa, în gol, cu ochii împăienjeniți, sau în pământ, cu pleoapele lăsate. Zece zile era oprită până și șoapta.

Fiecare se sili să ajungă cât mai repede la pultul său, în sălile de studii. Aici unii își îngropară fețele în palme, cu coatele răzimate de pult, alții căutau coli de hârtie, le împătureau, le tăiau, întruchipând mici caietele, în care aveau să-și însemneze rezultatele meditațiilor din timpul «exercițiilor».

Și până acum clericii nu prea fuseseră oameni în ochii lui Andrei, dar acum avu senzația că, la o poruncă vrăjită, s-au schimbat în umbre. El simțea că schimbarea aceasta așa de bruscă, așa de uniformă încât un cleric părea copia celuiilalt, nu poate fi firească.

Simțea că masca de tristețe pe care o puseseră cutoții nu le-a căzut așa, din senin, fără niciun gând, fără nicio durere, fără niciun act, numai în spațiul și timpul cât îți trebuie să faci un pas. Simți că simulează cu toții și avu un zâmbet plin de-o satisfacție răutăcioasă. Iar când, din întâmplare, ochii lui căzură pe colegul său român, Ion Albu, care era în aceeași sală de studii, și-l văzu cum se chinuie și el ca să-și dea cu sulimanul acestei tristeți de sărbătoare, pe Andrei îl pufni râsul. Dar ca și cum nimeni nu l-ar fi auzit, niciun cap nu se întoarse spre dânsul, nimeni nu se clăti din poziția încremenită în care stătea, nici chiar ductorul, deși sprâncenele i se încruntară involuntar. Acum Andrei fu convins că toți se prefac, căci era cu neputință ca cel puțin un cap să nu se întoarcă spre

el. Își zise: «Da, se prefac că n-au auzit, pentru că fiecare vrea să-i demonstreze celui de-alături cât de adânc e cufundat în meditație. Deci iată că vremea asta destinată recujegerii sufletești începe cu o mare minciună și cu o fățarnicie. Nu-i deci o zădărnicie și o absurditate tot ce are să urmeze?» Și Andrei Pascu simți o mâhnire adâncă, o milă amară față de toți acești tineri destinați unor renunțări mincinoase cât vor trăi pe lumea asta.

Deși nu era voie, ieși să se plimbe pe coridor. Coridorul era pustiu, și pașii lui pe pardoseala de lespezi răsunau până departe sub bolți. Dar nu făcuse de două ori lungul coridorului și se trezi înaintea lui cu Vasile Beu, cu «tata».

— Pst! făcu Vasile. Nu-i permis.

— Dar ce să fac?

— Ce vor face și ceilalți.

— Dar dacă nu pot?

— Nu-i glumă, frate; subț exerciții îți dă drumul pentru cea mai mică transgresiune. Du-te!

— Dar nu mă pot gândi la nimic înăuntru.

— N-are-a face. Dormi, de pe partea mea, dar du-te. Lucrul de căpetenie e să observi programul punct cu punct, și să taci tăcerea peștelui. Ți-am mai spus. Dar acum, du-te!

Andrei îl ascultă, iar «tata» trecu pe alte coridoare să le «curețe», de va mai afla vreo «nație» dintre cei tineri, fără experiență. Era și aceasta una din datoriile lui de «tată».

La șase și jumătate sună clopoțelul pentru capelă, pentru cea dintâi meditație.

Clericii intrară pe rând, într-o liniște solemnă, și-și ocupară locurile în băncile din capelă. Toți îngenuncheară: În banca cea din urmă veghea duhovnicul; scaunul său de predicator îl cinstise, pentru zece zile, iezuitului. Cei mai mulți dintre clerici își ascunseră fețele în palme. Andrei era convins că aceștia erau cei ce nu reușeau să-și cernească fețele cu expresia deosebit de solemnă ce se cuvenea.

O muscă dacă ar fi zburat, s-ar fi auzit. În urmă, în cea mai desăvârșită liniște, apăru, în scaunul de predicat, călugărul. El intră cu un pas sigur, hotărât, cu fața zâmbitoare, senină, se lăsă și el în genunchi, dar numai câteva clipe, și, tot așa de senin, se ridică.

Andrei se uita la el c-un fel de plăcere: era grozav de mare contrastul între apariția călugărului și a duhovnicului în scaunul de predicat. Duhovnicul venea totdeauna plecat de spate, tușind neauzit în batista, cu fața și ochii împăienjeniți de evlavie, ca un om care nu mai are nimic comun cu lumea asta. Iezuitul strălucea de viață. Și tot așa-i strălucea și cuvântul care începu să-i curgă numaidecât de pe buze. Era stăpân pe-o voce plină, răsunătoare, și nu se sfia defel să vorbească tare, să strige chiar, în casa Domnului, după cum se sfia duhovnicul. În tot răstimpul cât vorbi, zâmbetul nu-i dispăru nicio clipă din ochii-i vii, plini de bunătate, de pe fața sa palidă. Avea părul cărunț, și numai după semnul acesta puteai crede că-i om în vârstă. Era stăpân pe-o latinească clară, ușoară, și, din cum pronunța și accentua se vedea bine că nu-i ungar.

Andrei se simți plăcut surprins de arătarea asta nouă, neobișnuită, dar nu auzea cuvintele ce le spune, numai vocea lui vibrătoare o auzea, îl interesa numai expresia de seninătate de pe fața călugărului, neobișnuită la preoții catolici pe care-i văzuse până acum. Senzația nouă pe care i-o dădu înfățișarea paterului îi părea întrucâtva cunoscută. De unde? A! profesorul de logică de la universitate! Dar cum se poate? Doar nu-i nicio asemănare între cei doi oameni. Și, totuși, Andrei simți că ceva era asemănător între ei. Abia întru târziu își dădu sama că asemănarea dintre ei nu se poate răzima decât pe-un singur fapt: amândoi aveau ceva de spus, amândoi voiau să tragă vâlul de pe-o lume, de pe-o viață pe care o slăvesc, căreia i se închină. Amândoi erau convinși de ceea ce spuneau.

Acum Andrei începu să fie atent la ceea ce spunea paterul. Nu fu prea târziu, căci până atunci iezuitul făcuse o introducere, și doar acum intră în teza primei

dizertațiuni: «Despre ținta omului». Abia-l ascultă vreo cinci minute, și Andrei se simți adânc deziluzionat. Aștepta să audă din gura omului acestuia, care strălucea de lumină, ceva deosebit de însemnat, ceva care prin noutatea și lumina ce-o aduce să fie de-a dreptul revelator, căzând ca o binecuvântare peste sufletul său neodihnit și nemângâiat. Dar paterul spunea aceleași teorii-șablon pe care le auzise de-atâtea ori din gura duhovnicului. Adevărat că vorbea neasemănat mai frumos, mai dulce decât duhovnicul, că era înarmat cu un aparat cu mult mai științific, cu un întreg arsenal de probe și pilde, dar, în fond, nu era nimic nou în ce spunea el.

Andrei avea senzația că omul acesta s-a apucat să zidească frumos, corect, cu măiestrie chiar, un edificiu care nu avea fundament. Piatra de temelie uitase s-o așeze, și în focul muncii nici nu băga de seamă că clădește în aer, și nu observa cum lunecă fiecare cărămidă în abis. Tot în vânt clădise și duhovnicul, totuși senzația asta nu o avusese până-acum Andrei niciodată, poate unde bătrânul nu reușise să-l emoționeze cu nimic.

Dar care ar fi trebuit să fie fundamentul? Care ar fi trebuit să fie piatra de temelie uitată de toți și fără de care – Andrei simțea limpede acum adevărul ce-l tulburase inconștient de când intrase în seminar – fără de care tot ce se face aici, toată viața de seminar era într-adevăr o nebunie? Care-i acest început al întregii vieți omenești, acest sâmbure fără de care orice viață omenească e goală și pustie, e absurdă chiar, imposibilă?

Andrei rămase uimit de claritatea acestor întrebări pe care nu știa cum și le putuse pune acum atât de limpezi, rămase uimit și adânc emoționat ca în fața unei descoperiri ce se apropie. Fără să ieie ființă, fără să se închege în cuvinte, el simți că acestea au fost întrebările care l-au neliniștit nu numai în seminar, ci cu mult înainte, de când începuse să gândească. Obrajii i se aprinseră de emoție, simți cum îl umple un foc lăuntric, și începu să respire des.

Însă el nu putea răspunde acestor întrebări. Fusese o țâșnire momentană de lumină, și atât! Și se simți mai

pustiu, mai singur decât oricând, ca și cum ar fi ajuns pe un tărâm ghețos și părăsit de orice suflare omenească.

Într-o clipă înțelese limpede că el, din deprinderile acestea sufletești, n-o să se aleagă cu nimica. Într-o clipă încetă de a-i mai fi simpatic iezuitul, îl lăsară rece și vocea lui vibratoare, și privirile calde ale ochilor, și zâmbetul luminos ce-i inunda fața. Ba, peste două zile îi păru că tot ce simțise în ceasul cel dintâi al deprinderilor sufletești, toate întrebările acelea clare fuseseră o halucinație. În adâncul sufletului său dorea de multe ori să-și producă încă o dată simțământul acela, chiar halucinație fiind, să simtă din nou sâmburele acela de lumină ce se apropiase o clipă de el.

O singură dată, în ziua a patra a deprinderilor sufletești, când iezuitul își ținu a douăsprezecea dizertație, «Despre Iisus pătimitorul», mai simți o mișcare deosebită în suflet, o tresărire de lumină parcă. Dar mișcarea aceasta n-avea nicio legătură cu ceea ce spunea călugărul despre patimile lui Iisus, ci era înrudită cu întrebările clare ce-i apăruseră în ziua întâi. Privea aceeași chestiune. I se păru că, pentru a putea începe cu temei o viață, în ori ce direcție, în ori ce carieră, trebuie să începi cu tine însuși, cu acel ceva greu și opac ca un bulgăr de plumb, pe care Andrei îl simțea demult în sine. Gândurile acestea fură destul de nedeslușite, dar senzația ce le urmă fulgerător fu nespus de limpede: simți că toată nenorocirea lui vine de la acel bulgăr de plumb care nu luminează, nu se desface, nu se sfarmă, ci stă nemișcat, ca un bivoliț greu și negru. Da, acesta ar putea fi adevăratul răsărit de soare.

Începu să asculte cu sete dizertația paterului, sperând că el ar putea să facă transparent acel corp opac pe care îl simțea în sine. Nu-și putea da sama nici pe departe în ce chip ar putea face călugărul minunea asta și nici dacă o asemenea minune ar fi cu putință. Dar era convins că paterul numai în direcția aceasta ar putea vorbi cu folos, de-aceia îl asculta cu sete.

Dar depărtarea între ceea ce aștepta și ceea ce auzea era mare ca de la cer la pământ. Nu-i era clar ceea ce

aștepta, dar, ascultând dizertația paterului, era sigur că nu-i ceea ce-i trebuia lui. Se încleștă totuși cu atâta lăcomie de această din urmă țâșnire de lumină, încât două zile în șir ascultă cu încordare toate dizertațiile, șase la număr.

Călugărul vorbe «Despre răscumpărarea prin Iisus», «Despre mărirea lui Iisus», «Despre păcat și răutatea lui», «Despre pocăință», «Despre părerea de rău», «Despre învierea din păcat prin pocăință».

Andrei îl ascultă din ce în ce mai deziluzionat, simțind cum paterul zidește tot mai departe în înălțimi amețitoare, fără să simtă cum cuvintele și argumentele lui, ca niște cărămizi fără fundament, alunecă pe lângă sufletul omului și cad în abisul neființei, fără de niciun folos.

Se simțea aproape de deznădejde când veniră să-l mântuie ura și răutatea, ce se treziră flămânde în sufletul său. Cu o plăcere diabolică începu să observe din nou, să critice în sufletul său și să batjocorească pe toată lumea.

Ochii îi căzură mai întâi asupra duhovnicului care, de când începuseră deprinderile sufletești, se schimbase în cleric. Stătea ingenuncheat în ultima bancă din capelă, cu fața acoperită de palmele lui mari, osoase. Lui Andrei i se păru că, printre degete, duhovnicul îi spio1 „A închiați. «Așa, Caiafo! îi zise

formele legii, apără cu prezența ta programa cea sfântă. Formalității ți-ai închinat viața, formalității și ipocriziei; apără-o pe cea dintâi, forțează în sufletele nenorociților ăstora pe cea de-a doua, altfel se duce dracului și seminarul și slujba preotească. Iar tu din ce vei trăi? Ori poate faci într-adevăr pocăință? Te simți păcătos mare și vrei să te împaci cu Dumnezeu? E tot ce se poate. Vei fi având și sfinția-ta păcatele tinerețelor, ori poate – ce mai știi? – și ale cinstitelor bătrâneți! Ipocrit cum ești, poate că ai s-ajungi să te convingi că Dumnezeu, văzându-te ingenuncheat și auzindu-te mormăind rugăciuni după rugăciuni, are să-ți ierte păcatele. Ferice de sfinția-ta, ai să te duci de-a dreptul în Rai, fără să mai treci prin Purgatoriu.

După spiritual, ochii îi căzură pe ceilalți superiori. «De voi încai îmi place. Știți că-i o prostie tot ce se săvârșește acum în seminar, și în vreme ce noi ne rupem genunchii și ne înăbușim în aerul ăsta gros din capelă, voi vă îndopați cu mâncări și vă umpleți cu vin. Nu vă arătați acuma printre noi, de frică să nu vă molipsiți de boală. Sunteți cuminți ca șerpii și blânzi ca porumbii: spuneți c-ați lăsat în aceste zece zile toată conducerea seminarului în grija paterului. Cât de ușor e să fii ipocrit! Nu mă mir că fariseii de pe vremea lui Hristos erau toți din tagma preoțească cea avută, cea bine hrănită. A! Domnul prim-prefect se va supăra grozav că are prea mult timp liber, că poate ieși cu ziua și noaptea de cap din seminar!»

Veneau la rând ductorii, «vrednici ucenici ai stăpânilor»; le spiona mișcările, fața palidă, ochii plecați, și în toate afla minciună și iar minciuna. Urmau clericii ceilalți, nici chiar românii nu erau cruțați, dar mai nesuferiți decât toți îi erau «asceții», «clericii cei pii». Aceștia se grăbiseră să se spovedească încă din ziua a doua a deprinderilor sufletești, și de atunci se cuminecau în fiecare dimineață, la liturghie, și rămâneau în capelă aproape toată ziua.

«Voi încai știu că v-ați potcovit, le zise Andrei în gând; abia a-nceput paterul să-și deschidă gura, și voi ați și priceput tot ce-avea de zis în zece zile. Vezi ce-nsamnă să fii om superior: nici n-apuci dumneata să deschizi gura, și eu, gata, știu ce vrei să spui. Cu metoda asta, voi, în zece zile, pricepeți tot ce-i în lună și-n soare, în cer și pe pământ. Halal să vă fie!»

Andrei se oprea și de zece ori pe zi dinaintea programului «deprinderilor sufletești», care atârna pe perețe în fiecare sală de studii. Simțea o plăcere răutăcioasă să-l citească. Tot timpul zilei, de la șase dimineața la opt sara, era împărțit pe minute. Era într-adevăr un program peste măsură de încărcat. Se sculau la șase, un ceas mai târziu decât în zilele obișnuite, urmau, după un sfert de ceas, rugăciunile de dimineață, în capelă; apoi liturghia, meditarea de-o jumătate de ceas asupra

dizertației de sară a paterului. Apoi, după dejun, programul continua în sălile de studii, cu citiri din vreo carte evlavioasă; apoi iar capela, iar dizertația paterului, iar meditația asupra ei și însemnarea rezultatelor meditației în caietele; urma prânzul, cu citiri de rugăciuni în tot răstimpul mesei; după o jumătate de ceas, iar capelă, pater și celelalte. Chiar clericii din cursul al treilea și al patrulea se zăpăceau uneori de cap, și ca să știe ce au de făcut, apelau la programul atârnat de părete, deși programul era același, neschimbat, an de an, afară de subiectul meditațiilor și numele paterului iezuit.

Și tot acest vast și complicat, «ordin de zi» trebuia executat în cea mai deplină liniște, în «cel mai strict silențiu».

Liniștea asta, de la o vreme, începu să-i țiuiie lui Andrei în urechi ca fluieratul depărtat al unei locomotive. Îl durea capul, și în zilele din urmă aproape că nu mai părăsea capela. Nu-și mai putea da sama unde-i, ce face, dar aici, în capelă, se simțea la adăpostul atâtor mișcări fără niciun rost. În zilele din urmă începu să-l apese o tăcere, o muțenie dureroasă. Nu mai critica pe nimeni, nu se mai gândea la nimic.

În ziua a noua, Vasile Beu, «tata» nației, băgă de seamă că, la masă, în prânzitor, locul lui Andrei nu era ocupat. După masă îl zări în capelă. Vasile Beu așteptă ca pe spini să iasă Andrei ca să-l urmeze numaidecât, să-i spună câteva vorbe. Dar așteptă zadarnic. Ieșiră rând pe rând toți clericii, numai Andrei nu se mișca de la locul lui din bancă. Nu era în genunchi, ședea.

Când văzu că Andrei n-are de gând să iasă, Vasile Beu se apropie tiptil de banca lui.

— Ce faci aici? șopti «tata».

Andrei tresări speriat.

— Stau!

— De ce n-ai venit la masă?

— Nu mi-e foame.

— Trebuia să vii. Nu-i permis să rămâi. Puteai să nu mănânci.

— Și, vorbind, se uita îngrijorat de jur-împrejur să nu cumva să intre vreun cleric și să-i vadă.

— Ieși cel puțin acum. O să-ți fie rău, dacă rămâi atâta în capelă. Aici e aer stricat.

— Nu, rămân aici.

— Nu e bine, frățioare, să exagerezi. Prea multă pietate nici superiorilor nu le place. Devii suspect.

Andrei îl privi îndurerat.

— Crezi că ăsta-i motivul pentru care rămân aici? Din partea mea poate să-i ia dracu' pe toți. Mie nu-mi mai pasă de nimic.

«Tata» rămase înghețat.

— Cum poți vorbi așa, pentru Dumnezeu, chiar aici în biserică?!

— O, lasă-mă-n pace, tată!

În vocea lui se simțea un fel de deznădejde.

— Dar, pentru Dumnezeu, ce ți-e?

— Sunt bolnav, mi-e rău! Mă doresc undeva departe de-aici, foarte departe. În viața mea să nu mai văd popi, să nu mai aud predici, să scap odată de toată nebunia asta! Să nu-mi mai auziți de nume în vecii vecilor!

— Da' tu ești bolnav cu adevărat! șopti Vasile cu spaimă. Ce te doare? îl întrebă apoi cu milă adâncă. Nu se mai gândea că cineva i-ar putea vedea vorbind în biserică.

— Capul mă doare, inima mă doare, toate mă dor! Nu mai pot trăi aici! exclamă, șoptind, Andrei, privindu-l cu ochii lui verzi, încruntați, arși, tulburați de friguri.

— Da, e greu, e un chin, zise Vasile. Spuneam eu. Mulți nu se pot obișnui. Dar totuși poate să te obișnuiești. Poate să fie numai o încercare.

— A diavolului? rânji Andrei.

— Da, a spiritului celui rău. De multe ori pune piedeci chiar în calea aceluia din care, cu timpul, au să iasă preoții cei mai buni.

Răutatea și disprețul se stinseră în ochii lui Andrei, îi zise cu compătimire:

— Și dumneata crezi în astfel de prostii?

— Nu-s prostii, dragă. Nu e nesmintit de lipsă să ți-l

închipui pe Cel-rău ca pe o persoană, ca pe o ființă vie. E de-ajuns dacă ți se pune în cale sumeția, o patimă rea. Nu te-ai spovedit încă, așa-i?

— Nu m-am spovedit!

— Am băgat de seamă, și chiar cercam să te întâlnesc ca să te fac atent, deși ți-am spus din bună vreme: cine nu se spovedește subț exerciții, își poate lua catrafusele din seminar. Să nu crezi că acuma nime nu-ți poartă sama, că nu se știe ce face fiecare cleric. Aici e duhovnicul, aici sunt ductorii, aici sunt clericii. Nu-s ei chiar așa de sfinți pe cât se pare, dar nici așa de răi după cum îi crezi dumneata. Încă azi, da' cel mai târziu mâne, va trebui nesmintit să te spovedești. M-ai supăra foarte mult dacă n-ai face-o.

— Îmi pare rău că te voi supăra, zise cu vocea potolită Andrei. Dumneata pari un om foarte bun și sincer. Dar n-am ce face.

— Așadar nu te vei spovedi?

— Nu.

— Și pentru ce? Mie-mi poți spune. Ai vreun păcat pe care nu știi cum să-l descoperi?

— Păcate? Dar cine-s eu să am păcate? Întâi ar trebui să știu cine-s eu! Da, da, asta ar trebui s-o știu mai întâi, continuă Andrei cu pleoapele lăsate, ca și când ar fi aiurat. Da, da, ar trebui să știu pe cine să judec, pe cine să acuz. Ah! Doamne, vezi bine că asta ar trebui s-o știu mai întâi. El se acăță de fraza asta ca de o punte a mântuirii.

Vasile Beu îl privea și-l asculta înfricat. O suferință nemaivăzută se întipărise pe fața lui Andrei. Ochii-i erau acoperiți de pleoape, dar când, la atingerea lui Vasile, și-i deschise, ardeau tulburi.

— Ești bolnav, dragă, trăbă să te duc la infirmerie, zise Vasile.

Andrei deschise ochii mari și-l privi de parcă nu-l cunoștea, de parcă nu înțelegea ce-i spusese.

— Să vii cu mine la infirmerie, repetă Vasile.

— Ce să fac acolo? zise Andrei tresărind.

— Ești bolnav, trăbă, ai fierbințeli...

— Nu, n-am nimic! Mă doare capul, am fierbințeli,

dar nu-i nimic. Nu în infirmerie e locul meu.

— Dar unde? Întrebă cu groază Vasile.

— Departe de-aici, acasă. Cu cariera mea de preot s-a isprăvit!

Vasile se mai liniști auzindu-l vorbind astfel. Credea că-l și pricepe în mare măsură, căci, iată, nici lui nu i-a fost ușor trei ani trecuți, iar acesta din urmă îl apasă ca o povară și abia așteaptă să se sfârșească.

— Așadar nu te spovedești?

— Nu, nu!

— Și ești gata să părăsești seminarul?

— În orice clipă.

— Stăruie atât de mult pentru că, într-adevăr, așa ceva nu se iartă. Eliminarea vine cu siguranță.

— Nu voi aștepta-o. Îndată ce trecem peste prostia asta, o să-i spun rectorului hotărârea mea.

Vasile Beu nu mai putea rămâne lângă Andrei.

De-aici încolo în orice clipă putea intra vreun cleric în capelă. Vedea apoi că, deocamdată, orice încercare de a-l convinge pe Andrei e zadarnică. Totuși, părăsind capela, el mai nădăjduia că Andrei poate se va răzgândi, se va spovedi și nu va trebui să-și încheie așa de neobișnuit cariera preotească. Se mai gândea că, chiar nespovedindu-se, superiorii vor fi, poate, îngăduitori, văzându-l bolnav. Căci despre asta nu se îndoia. Era gata să întărească sub jurământ că Andrei e bolnav. Abia făcu vreo câțiva pași prin coridor, când îi veni în minte că ar fi foarte bine să-i spună duhovnicului că Andrei ar trebui dus la infirmerie. Deși știa că duhovnicul nu-l simpatizează, ciocăni totuși, încet, la ușa lui și intră. Pentru a cere deslușiri, sfaturi, era permis, chiar în cursul «deprinderilor sufletești», frecventarea superiorilor.

— *Laudetur Iesus Christus!*

— *În aeternum, amen!*

Duhovnicul se miră când îl văzu intrând pe Vasile Beu; clericul ăsta nu-i ceruse niciodată niciun sfat în cele sufletești, și poate chiar din motivul acesta Vasile nu-i era simpatic.

— Ce te neliniștește, fiule? Ce nu pricepi?

— Eu sunt pe deplin liniștit, sfinția-ta, dar mi-am luat îndrăzneala îndemnat de iubirea de aproapele. Un cleric din anul întâi e bolnav, și nu vrea să intre în infirmerie.

— Un grec, de bună seamă, un român?

— Da, sfinția-ta, Andrei Pascu. Azi n-a fost nici la masă, nu vrea să se mai miște din capelă.

— Aha! tânărul acela tăcut și închis. N-a venit bolnav de-acasă? De câte ori l-am văzut mi-a părut bolnav. Oamenii deplin sănătoși nu pot fi mereu triști, mai ales tinerii.

— Nu știu să fi fost bolnav, dar acum are fierbințeli mari. Dacă vorbești cu el, ai senzația că aiurează.

— Și dumneata ai vorbit cu el?

Vasile Beu abia acum băgă de seamă că s-a dat de gol.

Dar își zise repede: «Ce-mi pasă, sunt în anul al patrulea. Mie n-au ce să-mi facă, nu-mi pot da drumul din seminar.»

— Da, zise el tare, nu puteam să-l las fără un ajutor, fără o mângâiere.

— Spune-i să vină la mine, sfârși duhovnicul conversația și-i făcu semn cu mâna că poate pleca.

— *Laudet HT Iesus Christus!*

— *În actemnm, amen!*

Andrei însă nici nu voi s-audă de-așa ceva. Ce să facă la duhovnic? Ce poate avea comun cu el Caiafa ăsta, care-i plin de evlavie ca fagurul de miere, încât parcă la fiecare mișcare picură din ființa lui un strop.

Duhovnicul îl așteptă în zadar. Cum îl văzu însă pe Andrei nemișcat în capelă în zilele cele două din urmă ale «deprinderilor sufletești», duhovnicul își zise: «Desigur, tânărul se dă pe brazdă. Poate e părtaș unui ajutor divin deosebit. Ce poate cunoaște un om ca Vasile Beu, care numai a preot nu calcă?» Numai când băgă de seamă că a trecut și ziua a zecea a «deprinderilor» și Andrei nu se cuminecă, se tulbură adânc.

Abia sună clopoțelul, după silențiul cel din urmă, și

seminarul începu să vuiască. Andrei nu mai auzise în viața lui o larmă așa de groaznică. Dacă ar mai fi avut acum chef să-i observe pe clerici, ar fi văzut cum într-o clipă le-a căzut de pe față masca ce-o purtasera în timpul exercițiilor. Părea că umbra noului care-i acoperise cu zece zile înainte, a fost luată de-o undă fulgerătoare de vânt, și acum apar cu toții în lumina de mai înainte. Însă Andrei nu mai era atent la ceea ce se întâmpla în afara lui. Abia așteptă să sune clopoțelul, și porni ață la rector.

Era sara, și superiorii, în ziua următoare, trebuiau să se sfătuiască în consiliu, sub prezidenția iezuitului, asupra rezultatului «deprinderilor sufletești». Când intră Andrei la rector, era acolo și călugărul.

După formula obișnuită de salutare, Andrei zise cu voce hotărâtă, dar foarte obosită:

— Domnule rector, am venit să vă anunț că părăsesc seminarul.

Rectorul se ridică repede de pe scaun și-l privi mirat, enervat.

— Cum ai spus?!

— Vreau să părăsesc seminarul, repetă Andrei.

Superiorul se uită la iezuit cu aceeași privire de mirare.

— Hm! așa ceva mai rar, chiar în cursul anului, iar imediat după exerciții, e cazul cel dintâi.

Fața călugărului era inundată și acum de aceeași lumină, ochii lui se uitau cu bunățate, cu o privire adâncă la Andrei.

— Dumneata ești în anul întâi?

Andrei tresări când auzi atât de aproape vocea aceea clară, vibrătoare.

— Da, răspunse Andrei.

— Și, după cât știi, ești singurul dintre clerici care nu te-ai spovedit?

— Da!

— Nu s-a spovedit?! Atunci dar, hotărârea lui... Dar rectorul tăcu. Ar mai fi voit să adauge: «e chiar binevenită», dar cum vorbise uitându-se la iezuit,

descoperi în privirile acestuia o căldură și o îngrijorare părintească atât de mare, încât nu-și putu sfârși fraza.

— Dumneata n-ai știut regula seminarului? îl întreabă cu blândețe călugărul.

— Am știut-o!

— Și totuși nu te-ai spovedit!

Dacă i-ar fi vorbit rectorul ori duhovnicul așa, Andrei le-ar fi întors spatele și ar fi ieșit; n-avea el acum nevoie de un astfel de interogatoriu. Dar în vocea paterului era ceva ce-l reținea.

— Aveți dreptate, răspunse Andrei.

— Ei, din ce motiv? întreb, pentru că tot din motivul acesta părăsești și seminarul.

— Aveți perfectă dreptate, răspunse Andrei, privind mirat la călugăr.

Iezuitul se uita la el stăruior, cu aceiași ochi plini de bunătate. Privirea lor părea însă mai fixă, mai încordată.

— M-am convins că nu-s bun de preot, și din cauza convingerii acesteia simt o greutate chinuitoare de-a mai rămânea aci. Nu mai pot.

Pentru întâia dată lumina dispăru de pe fața iezuitului; ochii lui se făcură duri, dar privirea lor deveni acum nespus de pătrunzătoare. Privea în gol. Tăcu un lung răstimp.

— Dacă ar fi atât de sinceri cu sine înșiși toți clericii, toți preoții!

— Cuvintele acestea le spuse călugărul într-un oftat dureros.

— Șezi, tinere, zise el cu prietenie.

Rectorul îi arată un scaun; șezură - și el, și Andrei. Rectorul nu se amestecă în conversație; era datoră călugărului, el condusese exercițiile al căror rezultat imediat era, iată, că un cleric îi părăsește. El nici nu se mai gândea că pe Andrei și așa ar fi trebuit să-l scoată din seminar; chestiunea spoveditului pierduse din însemnătate îndată ce Andrei anunțase că părăsește de bunăvoie seminarul. Rectorul simți chiar un fel de simpatie față de el.

— Îmi pare că dumneata ai ști să-mi spui și mai mult; ai putea să-mi dezvălui motivul pentru care nu te simți atras spre cariera preoțească, începui călugărul.

Andrei era obosit; fierbințelile, durerea de cap îl chinuiau și acum; durerea lui adâncă, nenorocirea lui, începu să sângereze din nou, și își simți fața aprinsă.

— Nu mă simt atras spre nimic, sfinția-ta. Nu știu ce mi-ar plăcea. Dar viața de seminar n-o mai pot suferi, îmi pare o nebunie. Din toate părțile mă simt azvârlit spre aceeași țintă, dar ținta n-o văd nicăiri, și de aceea am ajuns să urăsc mijloacele dumneavoastră, pe care nu le pricep. E foarte probabil ca și în altă carieră să pățesc tot așa. Nu știu, se poate! Dar aici nu mai pot rămânea, pentru că mă înăbuș.

Andrei vorbea din ce în ce mai aprins, mai cu patimă; întâi îi păru că iezuitul e un prieten bun al său și cuteza să-i spună orice, apoi nu-l mai văzu, ochii i se împăienjeniră, dar vorbea tot mai viforos. De la o vreme vocea lui începu să șuiere, iar cuvintele lui începură să nu mai aibă nicio legătură. Parcă aiura. Biciuia viața din seminar, educația ce se dădea aici, regulile, lecțiile de la universitate, pe colegi, viața toată. Era o erupție înfricoșătoare.

Călugărul nu-l întrerupse. Încerca să urmărească șirul ideilor din monologul acela aprins și încâlcit ca o nebunie. Vedea însă suferința neobișnuită întipărită pe fața lui Andrei și înțelese că-i martorul unei crize sufletești, se convinge că tânărul acesta e torturat de-o problemă cu mult mai adâncă decât aceea a urii sau atracției spre cariera preoțească, simți că fuga lui de seminar are un motiv mai profund decât convingerea că nu-i bun pentru preoție. Își dădu sama că Andrei fusese sincer când îi spusese: «E foarte probabil ca și în altă carieră să pățesc tot așa». Iezuitul se cutremură adânc. Vai, el pricepea foarte bine suferințele luptelor sufletești. Se simți neputincios în fața acestei izbucniri, văzând că nu-i poate întinde nicio mână de ajutor sufletului acela chinuit. Se ridică și-și puse dreapta pe fruntea tânărului.

Andrei tăcu, oftă din adânc și pleoapele i se ridicară

încet-încet.

— Suferi, prietene, ești bolnav, zise călugărul. Te mistuie fierbințelile.

Andrei se ridică să plece. Era zdrobit de oboseală. Se clătină.

— Acum nu poți călători, zise iezuitul. Bolnav nu poți pleca la drum.

— Se-nțelege că nu, întări rectorul. Va trebui să treacă pe la infirmerie. Apoi e necesar să-l înștiințez pe episcopul diecezii de unde e.

Încă din sara aceea Andrei fu internat la infirmerie. Doctorul îi recomandă comprese reci pe piept și la cap.

Faptul că nu se spovedise răscoli încă în ziua următoare seminarul. Dar în consiliul ce-l ținură superiorii sub prezența paterului, se trecu repede peste această întâmplare.

— Desigur, e o criză sufletească, zise duhovnicul.

— O criză de proporție extraordinară, întări paterul. Trebuie să fie un tânăr cu calități deosebite.

— Nu putem ști încă, zise al doilea prefect. Ce-s două-trei luni? Știu însă că profesorul de logică îl laudă cu orice prilej.

— Da, da! Are un deosebit spirit de observație, o adâncă înclinare spre meditare, și pare a avea un suflet în care sentimentele vibrează cu vioiciune, cu putere. Probabil că va ieși din el un cleric, un preot minunat. Doamne, câți sunt între clerici, între preoți, care n-au trecut niciodată printr-o adevărată criză sufletească! Dar nici nu sunt ei apostoli, ci simbriași ai Bisericii.

Paterul spuse cuvintele aceste fără nicio intenție rea, le spuse ca o constatare făcută în viața lui de preot și educator. Totuși, întâiul prefect se simți atins, începu să tușească și să privească în laturi.

VI

Andrei Pascu rămase în infirmerie cinci săptămâni. Durerea de cap, fierbințelile îi trecură relativ repede, dar el voi să nu mai intre în sălile de studii, în dormitoare, în capelă, până ce nu-i va veni răspunsul de la episcop și de

la tatăl său, bădicul Ionaș. Nu știa că aceste două răspunsuri le aștepta în zadar, că rectorul nu-l anunțase pe episcop și că Vasile Beu nu dăduse la poștă epistola scrisă bădicului Ionaș. El aștepta răspunsurile, și până la sosirea lor nu mai voia să intre în ogășa vieții de mai înainte. Se simțea bine aici, în singurătatea odăii acesteia cu mult mai prietenoasă decât sala de studii sau dormitorul. De la o vreme își și uită ce așteaptă și continuă să rămână în infirmerie, deși nu mai era bolnav, îndrăgind liniștea odăii.

Criza prin care trecuse nu-i adusese nicio lumină nouă, dar, din săptămână în săptămână, îl umplea tot mai mult un fel de melancolie liniștitoare. I se părea că un fluid fin, nevăzut, i se strecoară, îi pătrunde încet-încet toate simțurile, întreaga ființă, că-l astâmpără și că-i potolește toate țâșnirile de răutate, criticismul. Mai avea senzația că fluidul acesta izvorăște dintr-o idee, din ideea că nimeni nu-i vinovat de nenorocirea lui. Simțea o adâncă înduioșare față de sine însuși, o adâncă milă. Și simțământul acesta îl liniștea, îl umplea de pace. Nu se mai gândea la niciuna din absurditățile vieții din seminar. Simțea numai melancolia aceea liniștitoare, și o milă tot mai adâncă față de sine însuși.

I se părea că uitarea, ca o mantie ușoară și fină, nespus de scumpă, acoperă viața lui. I se părea o mantie regală, subt faldurile căreia inima lui se umple de pace și de un fel de măreție liniștită.

El se trezi parcă dintr-alte lumi când, într-o zi, îl auzi pe Vasile Beu zicându-i:

— Ar fi bine să treci în sala de studii. Se apropie examenele semestrului. Ai rămas în urmă cu materialul, va trebui să te silești ca să-i ajungi pe colegi.

— Da, da, răspunse Andrei într-un târziu, după ce pricepu ce-i spune clericul. I se părea că-i lucrul cel mai firesc din lume.

— Și când vei părăsi infirmeria?

— Chiar acum, răspunse Andrei c-un zâmbet liniștit. Avea senzația că-i un copil ascultător și se simțea bine sub adierea acestui sentiment.

— Mulțămită lui Dumnezeu că-n sfârșit îți vii și tu în fire, zise c-un oftat Vasile.

Andrei îl privi zâmbind, fără să-l priceapă. Cum nu-veni niciun cuvânt pe buze, zâmbi din nou.

Trecând pe coridoare, întorcându-se între colegii săi, Andrei își dădu sama că în el s-a schimbat ceva. Se simțea liber, desprins de ei, însingurat în liniștea albă ce-i învăluisese sufletul în odaia infirmeriei. Așezându-se în banca lui, simți atâta milă față de sine însuși, încât îi dădură lacrămile. Însă lacrămile nu-i tulburară dulcea melancolie ce-i biruise sufletul răzvrătit.

Deschise un manual și începu să citească. Cartea îl captivă numaidecât.

În zilele următoare, lui Andrei i se deșteptă o sete adâncă, nepotolită de cunoștințe nouă. Citea și învăța fără condiții, fără nicio țință, fără nicio bucurie, ca luat de vârtejul unei patimi reci. Nu-și puna și nu-l nelinișteau întrebările. I se părea că altul se trudește, că altul învață în locul lui, că el supraveghea numai, din singurătatea lui, strădania altuia, străin de sine. Privea cu simpatie la omul harnic ca o albină și lacom ca o furnică, care muncea pentru el, dar nu-l emoționa nici munca și nici soarta aceluia. El trona în scaunul său regal, într-o splendidă izolare, iar lângă el, sluga lui citea, învăța, necutezând nici măcar să-și ridice ochii spre împărat ca să nu-i tulbure liniștea. Simțea că există o legătură tainică, o relație ciudată între el și sluga lui; ca să se simtă stăpân, ca să poată rămâne învăluit în mantia dulcii lui melancolii, era nevoie ca sluga lui să muncească necurmat și din ce în ce mai mult.

Colegii rămaseră uimiți când, într-o zi, îl văzură traducând din textul ebraic al *Bibliei*. Până de curând nu cunoscuse nici literele. Din răspunsurile ce le dădu la examenele semestrului întâi, profesorii înțeleseseră cu toții că au de-a face c-o pasăre rară. Își dădură sama de multilateralitatea cunoștințelor lui Andrei Pascu asupra materiei predate de ei în cursul anului. Îndeosebi profesorul de logică fu încântat de Andrei, și, în scurtă

vreme, se cufundă cu el într-o dispută atât de aprinsă asupra categoriilor lui Kant, încât uită că mai trebuie să-i asculte și pe alții.

Duhovnicul, prefectul al doilea, rectorul chiar, fură de față la câteva examene. Ei rămaseră uimiți de inteligența deosebită a lui Andrei.

Continuă să-l lase în voia lui, ca și până-acum. Andrei, de la «deprinderile spirituale», nu mai era obligat să observe decât trei legi: masa, plimbarea și odihna de noapte. Le dăduse sfatul acesta chiar paterul iezuit care condusesese «deprinderile sufletești». Superiorii erau de asemenea curioși să vadă cum se va dezvolta viața interioară a lui Andrei Pascu. Singur duhovnicul își făcea uneori scrupule, avea muștrări de conștiință, căci Pascu, de la «exerciții», nu mai intrase în capelă, și părea că nici prin gând nu-i trece să se spovedească. Dar muștrările lui de conștiință țineau puțin: pe fața lui Andrei era întipărită atâta liniște, atâta bunătate, încât nu putea crede nimic rău despre el.

Colegii erau intrigați de libertatea îngăduită lui Andrei. Totuși simțeau față de el mai mult respect decât pizma.

«Nația», românii, se bucurară mult văzând că Andrei Pascu nu mai era veșnic nemulțumit și supărat. Ce-i drept, de multe ori Vasile Beu trebuia să-i smulgă cartea din mână, în timpul liber, să-l ia la braț, să-l coboare în grădină ori să-l ducă într-alt loc, unde erau adunați românii. Dar Andrei nu se supăra, se simțea bine în mijlocul lor, le asculta poveștile, spunea și el, din când în când, câte-un cuvânt, cu același zâmbet de liniște pe față, cu aceleași priviri bune în ochi.

De multe ori «nația» încerca să-l ispitească.

— Mai știi *Pater noster*, Andrei?

— Cum să nu-l știu?!

— Și *Ave Maria*?

— Și, se-nțelege!

— Dar *Credo*? Ți-ai mai lung, de bună seamă ți l-ai uitat.

- Nici poveste, îl știi!
- Și, nu ți se face dor de capelă?
- Nu.
- Nici de spovedit?
- Nici!
- Ciudat!
- Pentru ce să fie ciudat?! E bine așa.
- Dar cum o să te faci preot?
- Mie nu mi-a spus nimeni că mă voi face preot.
- Alții încercau să-l ispitească într-altfel:
- Cine ți-e mai drag în toată lumea asta, Andrei?
- Ce știi eu?!
- Să-ți spun?
- Dar tu de unde să știi ce însumi nu știi?
- Totuși, să-ți spun?
- Spune!
- Dora Muntean.

Andrei tresărea, obrajii lui palizi se împurpurau abia văzut. Apoi zicea cu glasul cel mai liniștit, cel mai firesc din lume:

- Se poate să ai dreptate.
- Nu-i sigur?

Dar Pascu nu mai răspundea, nu doar că n-ar fi cutezat, ci fiindcă simțea zădărnicia întrebării, și, instinctiv, avea oroare de astfel de întrebări. Dora Muntean era floarea tainică a inimii lui, și nu voia să-i audă numele din gura altora. I se părea că, numai rostindu-l, colegii lui îl pângăresc.

De multe ori în convorbirile lui cu «nația» făcea impresia că-i tâmpit, că suferă de-un fel de paralizie a minții, ceea ce ei nu puteau crede, știindu-l înzestrat cu o inteligență deosebită.

Adevărul e că-i plăcea să nu vorbească el. Prefera să-i asculte pe alții vorbind, și nu arareori izbucnea și el în râs cu ceilalți de vreo glumă reușită, de vreo situație ridicolă. Era un contrast foarte mare între vocea și râsul lui. Vocea-i era voalată de melancolie, fricoasă, ostenită parcă, râsul lui însă era plin, puternic și sănătos, de-o

claritate care-ți gâdila inima.

Citind și studiind în cărți tot mai multe, care se adunau în vraf pe pultul său, lui Andrei i se părea că-i foarte interesant să știi, de pildă, cum și când a scris Moise fiecare carte din cele cinci ale *Pentatehului*, ce părere au, asupra fiecărei cărți, catolicii și protestanții, chiar asupra cutărui text ebraic mai important; își zicea că «tohu-vabohu» acela nu-i defel o prostie, cum își închipuise el, ci, dimpotrivă, este ceva foarte important. Descoperea că limbile orientale moarte sunt foarte potrivite pentru a îmbrăca sentimentul și cugetarea în haina imaginilor clare, a comparațiilor, a metaforelor după natură, care rămân veșnic neschimbate.

Tot ce citea i se părea interesant și vrednic de știut; nu știa când trece o zi, și totuși anul acela, întâiul de clericie, i se păru foarte greu. Pauzele – masa, plimbările, odihna de noapte, chiar petrecerea de-o jumătate de ceas în sânul «nației» – îi păreau nespuse de lungi. Mai ales pauza odihnei de noapte.

Nu putea adormi până târziu. Nu avea nicio suferință, nu simțea niciun chin, stând așa, cu ochii deschiși, întins în pat. I se părea însă că vremea stă în loc. Asculța respirația regulată a clericilor, cadența copitelor afară, pe asfaltul străzii, uruitul vreunui tramvai electric întârziat, adierile depărtate ale orchestrelor de prin cafenele, și-i părea lucrul cel mai firesc din lume ca la zgomotul vieții de afară el să rămână liniștit. Nimic nu-i tulbura gândurile.

Îndeosebi iarna trecu foarte greu. Avusese o bucurie mare, bătuse din palme ca un copil căruia-i arăți o jucărie plăcută, când văzu fluturând în văzduhul posomorât întâii fulgi de nea, dar apoi, după ce se puse zăpada, nu-i mai plăcu s-o privească. Poate unde haina iernii nu rămase imaculată decât o zi, două. Răsuflul murdar al capitalei o umplu cu stropi de noroi, o presără cu funinginea fabricilor, maculându-i brutal nevinovăția.

Timpul de recreare îl petreceau acum. cei mai mulți dintre clerici, în sălile de fumat. Era de ajuns să rămâi un

sfert de ceas într-o asemenea sală, ca să nu mai poți scăpa trei zile de mirosul tutunului. Mirosul acru, pișcător, părea că nu-l răspândește fumul ce plutea în nori groși pe sus, cât, mai ales, păreții acestor săli, mesele, scaunele, întreg mobilierul.

Andrei, uneori, nu putea scăpa de insistențele clericilor români și intra și el să se uite la un joc de cărți, să citească o gazetă. Dar nu putea rămâne mult, și, când ieșea, ducea cu el, în nas, în veșminte, pe mână, toată duhoarea aceea acră pe care nu o putea suferi.

Timpul începu să-i treacă mai repede odată cu venirea primăverii. Îi plăcea mai ales în grădină, sub castanii înverziți. Privea verdele deschis al frunzelor tinere, le pipăia minunându-se cât sunt de netede și de fragede. Respira cu deliciu aerul moale, aromat de mirosul picăturilor de ploaie și al pământului jilav. Liniștea, pacea din el o simțea parcă mai senină.

Clericii inundau grădina mică, rotundă, ca un cuib de frunzare, verde, și cărarea circulară din jur se schimba într-o roată neagră, mișcătoare. Pe sub castani, în jurul vreunei bănci, se adunau grupuri-grupuri. Povesteau zgomotoși, deși în vocea lor plângea parcă un regret după nu știu ce, poate după primăvară și tinerețe, care, dincolo de zidurile seminarului, își serbau cu măreție intrarea triumfală în viață, în lume, măreție din care, aici, în seminar, pătrundeau abia vreo câteva crâmpoie. Unde și unde, se înfiripa câte un cântec pe care clericii îl ascultau înfiorați. Cântecul adia de cele mai multe ori din grupul românilor, adunați aproape toți, sară de sară, sub cel mai frumos castan din mijlocul grădinii. Erau și vreo patru bănci aici. Andrei asculta cu plăcere doinele, romanțele pe care le cânta când un cleric, când altul, cu vocea domoală, căci nu era permis să se cânte cu glasul întreg - asculta cu sufletul plin de lumină, până-i venea rândul să cânte și lui Gheorghe Morar. Atunci Andrei se ridica, se strecura repede în umbră, și-l înghițeau zidurile seminarului.

Gheorghită ăsta, cleric în anul al doilea, era un băiat albineț cu niște ochi de albăstrele, înalt și subțire ca o

trestie. Era slăbuț și gingaș, părea că nici aripă de vânt să nu-l ajungă, dar cânta minunat! Ce putere, ce sonoritate, ce adâncime, ce timbru! Andrei îl ascultase o singură dată, dar de-atunci, când îi venea rândul lui Gheorghită să cânte, fugea din grădină. Atunci, întâi, numai cu mari eforturi reușise să rămână până la sfârșitul cântecului. Avea Gheorghită o voce atât de adânc tulburătoare, încât Andrei, auzindu-l, simțea cum se trezesc în el glasurile lui vechi, neliniștile lui de-odinioară, avea senzația că vor izbucni, și că atunci se va sfârși pacea și liniștea din el, dulcea melancolie ce-l învăluia. Simțise o teamă adâncă, și cât ce-și isprăvisse Gheorghită doina, fugise în seminar, de groază să nu-și prăpădească comoara. Îl îngrozea mai ales gândul că, iată, pacea, liniștea din el, pe care o crezuse bine întemeiată și veșnică, era atât de șubredă, de fragilă, încât putea fi spulberată de adierea unui cântec.

O senzație asemănătoare, deși de-o intensitate cu mult mai mică, avea Andrei când ieșeau să se plimbe pe muntele Gellert, dincolo de Dunăre. Odată cu sosirea primăverii, clericii treceau adeseori Dunărea, se împrăștiau pe drumurile șerpuitoare care se întrețeseau pe coastele stâncoase ale dealului, hoinăreau în aerul limpede, plin de străluciri și de miresme, un ceas, un ceas și jumătate; se înseninau de plăcerea vieții, a tinereții, îi uimea și le îndulcea întreaga ființă apariția vreunei tinere, pe care o vedeau fără să se uite la ea, și apoi se adunau tăcuți, formau coloana, și se întorceau în seminar posomorâți, cu pasul larg și greu, ca niște condamnați.

Andrei Pascu se temea și de plimbările acestea. Din vârful Gellertului se vedea până-n zări, departe; de-aici înălțimile cerului păreau amețitoare, te simțai intrat parcă în împărăția soarelui. Dunărea nu se vedea; în locul ei șerpuia, în încolăcirii mari, un drum lat, din cel mai curat argint; în zări, departe, drumul acesta părea că nu mai atinge pământul, ci, într-o ceață fumurie, curgea între cer și pământ, suspendat în văzduh.

Impresiile adânci îl umpleau de teamă pe Andrei, pentru că simțea din nou cum se mișcă ceva în el, ceva

asemănător glasurilor deșteptate de cântecul lui Gheorghită, ceva ce-ar fi putut să-i tulbure liniștea neclintită, „lotuși, de la plimbări nu lipsi o singură dată, cât ținu primăvara.

Examenele de sfârșitul anului se apropiau zi de zi. Clericii învățau pe rupe, nu numai în silenții.

Andrei Pascu trecu și examenul acesta c-un succes și mai mare decât cel din semestrul întâi. Atât superiorii cât și profesorii fură încântați de răspunsurile lui.

La gândul că acum e liber, nu simți nicio bucurie deosebită, dar nici părere de rău sau întristare, ca și când ar fi trecut zadarnic peste cursul anului întâi de teologie. Dar când pricepu că acum se va duce acasă, că îl va vedea pe bădicul Ionaș, pe mama, pe frați și poate și pe Dora Muntean, Andrei simți o adâncă bucurie care-i mări intensitatea luminii din suflet, și pielița albă, fină, a obrazilor lui tineri, se împurpură.

Dora făcuse mare haz de scrisoarea cea lungă, de «dizertației lui Andrei. O pomenea aproape în fiecare ilustrată, în termeni pe care ea îi credea plini de haz, dar care reflectau, de fapt, numai îngrijorarea și teama ce i-o semănase în inimă «dizertației lui Andrei. Aducea mereu vorba despre ea, mai ales pentru ca Andrei s-o asigure în fiecare răspuns că acum e alt om, că s-a schimbat, că nu mai vede totul în negru, ci, dimpotrivă, se simte liniștit și bine, că epistola aceea a scris-o într-o stare bolnăvicioasă, și Dora să nu se mai gândească la ea.

VII

Dora Muntean rămăsese de la cinci ani orfană de tată. Petru Muntean era viu în amintirea fetei ca un bărbat înalt, drept ca un brad, cu ochii blânzi, c-o barbă mare castanie, cu zâmbetul pe buze ori de câte ori se apropia de dânsa. Mai vie îi rămăsese în amintire vocea lui caldă, care parcă umplea casa de lumină de câte ori îi călca pragul, de câte ori stătea de vorbă cu Dora, cu mamă-sa.

Petru Muntean fusese magistrat, suflet plin de sentimente bune, gingaș, dar mai presus de toate milos

față de omul năcăjit; se închina dreptății, soției și copilei sale. L-a răpus, ca pe cei mai mulți oameni, o întâmplare banală, brutală chiar prin banalitatea ei. Într-o zi, pe când era într-un sat pe țara Oltului, ca membru al unei comisiuni, l-a apucat pe drum un vifor și-a murit între sulitele junghiurilor și halucinațiile pneumoniei.

De-atunci Dora n-a mai auzit-o râzând pe mamă-sa, deși, înainte, Maria Muntean era o femeie veselă și neastâmpărată. Numai zâmbete reci mai luminau, din când în când, ochii ei negri, obrajii ei palizi, ca de sfântă.

Dora, de-atunci, se trezi pe drumuri: când la unchiul său, doctorul Muntean, când la mătușă-sa, când iarăși acasă, lângă mamă-sa.

Unsprezece ani trecură de la moartea lui Petru Muntean, și Maria îl jelea încă, ori poate nici nu-l mai jelea pe cel dispărut, ci propria-i viață. Unchiul fetei, soru-sa de la Brașov, o invită de multe ori la ei: «Să-ți mai iasă din cap, să te mai intrămezi, pentru că - ce Dumnezeu? - tot așa nu poți trăi». Dar nereușind s-o înduplece a-și părăsi casa în care trăise cu bărbatul ei, îi luă fata, pentru că «ce se va alege de copila asta lângă tine, care ești mai mult statuie decât femeie? Ce educație îi poți da și ce viitor ar putea să aibă lângă o văduvă care se complăce în durerea ei amară, într-o deznădejde fără sfârșit? I-ai strica viața, i-ai întuneca firea ei deschisă, plină de soare, ai pregăti-o pentru a împleti cosițe albe. Vrednică-i Dorica de soarta asta? Nici tu nu ești vrednică, dragă Maria! Ești tânără, ești frumoasă, de ce să părăsești de pe acum viața? Un an a trecut, doi ani au trecut - ce mai aștepti? Până când să tot jălești? Fiertatul a fost om de omenie, bărbat distins - dar noi suntem de vină c-a murit? Tu ești de vină c-a murit? Ce vrei tu? Ce aștepti tu? Vrei să te prinzi de piept cu Dumnezeu? Îndărăt tot nu ți-l mai dă. Ce să facem, sărac de noi! Așa-l viața asta, ticăloasă.»

Maria asculta pe soră-sa și pe cumnatul ei, dar nu zicea o vorbă. se-ncufusese în sufletul ei, cu durerea ei, ca într-un mormânt. Din felul în care o privea pe Dora se vedea prea bine că numai pentru ea trăiește.

Se-nvoi ca fetița să stea când la sora ei, când la cumnatul ei. Dar aceștia nu știau niciodată cât va rămâne Dora la ei. Când nici nu gândeau, primeau de la Maria câte o scrisoare de foc și deznădejde, și erau siliți să-i răspundă cu o călătorie pân' la Făgăraș, cu Dora, cu proximal tren. Uneori soseau astfel de scrisori la numai trei zile după ce o aduceau pe Dora la ei, alteori la o lună, două.

Cele două rudeni apropiate credeau că Maria, totuși, va reveni la viață, dacă nu după doi, după trei, patru ani. N-ar fi fost nici atunci târziu, că abia împlinea douăzeci și șapte, douăzeci și opt de ani. Dar trecând și cinci și zece, fără nicio schimbare spre mai bine pentru Maria, sora și cumnatul căzură pe gânduri.

Maria era săracă, trăia din pensia după bărbat. Nici poveste ca din banii aceștia să-și poată îmbrăca fata, dărmite să o mărite. Vedeau apoi cu groază că Maria din an în an e tot mai pierită. Vedeau că nu se pot înțelege cu ea asupra viitorului copilei; parcă nu o privea defel, parcă nu o interesa cât de puțin dacă Dora se va mărita, ori nu. Rudele înțelesesă că sarcina asta are să rămână pe spatele lor.

Era o sarcină, și nu din cele mai ușoare, căci sentimentele omenesți, oricât de alese ar fi în unele clipe, pot fi biruite de poverile realității. Și nici sora Manei, nici fratele lui Petru Muntean nu erau avuți. Aveau și ei copiii lor pe la școli, fete mărișoare, năcazurile lor. Dar nici Mariei, nici Dorei nu le dădură să înțeleagă vreodată că viitorul fetiței le-ar fi o sarcină, ci, fiind sinceri în afecțiunea lor, erau gingași și generoși față de cele două suflete părăsite, și hotărâți să se facă luntre și punte ca să-i poată da Dorei o educație aleasă și să o mărite cât mai bine.

Dora Muntean crescuse, deci, mai mult printre rude decât acasă. Dar ea nu se simțea între străini; dimpotrivă, se simțea mai liniștită și mai veselă decât acasă, ba, câteodată, vioiciunea temperamentului său o îndemna să facă ștregării pe care doctorul Muntean nu le-ar fi trecut cu vederea copiilor săi. Cât era de subțirică, cât erau de

palizi obrăjorii ei, buzele-i erau întotdeauna rumene, și ochii negri, plini de străluciri.

Ca orice fată care ajunge de tânără între străini, care călătorește deseori, cu un cuvânt, care de mici se-nvârte mult în lume, Dora Muntean nu se putea număra între fetele sfioase. Dimpotrivă, era cutezătoare, și pentru câteva mame cu fete mai molâi, ori cu gusturi prea rafinate, de-a dreptul obraznică. Obraznică însă nu era, dar în gesturile, în cuvintele, în râsul ei era ceva deosebit, o surprinzătoare sinceritate spontană, trădând o natură puternică, originală și o subtilă vibrație a sentimentelor. Râdea cu o atât de mare plăcere, încât, auzind-o, ți se părea că întreaga ei făptură vibrează însuflețită de o intensă, înflăcărată bucurie. Nicio situație comici, nicio vorbă ciudată, nimic din ce-i putea provoca râsul nu-i scăpa atenției. De multe ori, cum situațiile ridicole nu se ntâlnesc la fiecă pas și când le dorești, iscodea ea ceva ridicol, crea dânsa situații sau cuvinte - pretexte pentru râs. Și poate de aceea li se părea unora obraznică.

Pe Andrei Pascu îl cunoștea de când acesta era în clasa a șaptea de liceu, și prețul cunoștinței fusese un coșuleț cu bomboane. Dora se plimba cu o prietenă pe aleea extremă a parcului orășenesc, alee străjuită de un gard viu de iasomie. Era locul de plimbare favorit al Dorei.

Cele două fete se plimbau și vorbeau vesele, mirosind din când în când parfumul trandafirilor galbeni pe care-i țineau în mână. Deodată, în capătul aleii, spre ieșirea din parc, apăru Andrei cu o carte subsuoară. Venea de pe câmp, pe unde rățăcea de multe ori, citind ori învățând.

— Iată un elev de care nime nu se poate apropia, zise Mărioara Dan, prietena Dorei, strângând-o de braț.

— Îl cunoști? întrebă Dora.

— După nume. Nu vorbește cu fetele, ba chiar fuge de ele. Și e un elev foarte bun, se zice.

— Cum îl cheamă?

— Andrei Pascu.

Dora izbucni numaidecât într-un râs clar, sonor.

— Andrei! Ce nume! Andrei! Atât ar mai lipsi, să-i fie

porecla Noe. Andrei Noe! Ce nume! Parcă te duce în vremile potopului!

Hohotele ei de râs vibrau ușoare, clare în aerul și-n liniștea însărării.

— Dar nu râde așa, nebuno. Poate să creadă că râzi de el, și se spune că-i un tânăr foarte serios, zise Mărioara.

— O să vedem numaidecât, zise Dora râzând.

— Cum ai să vezi?

— Vreau să-l cunosc.

— Să vorbești cu el?!

— Să vorbesc cu el!

Mărioara se făcu palidă.

— Nu cred.

— Pe cât?

— Pe-un coșuleț de bomboane.

— Șocolată?

— Șocolată.

— Bine. Am să mânc șocolată.

Tânărul se apropia.

— Îți dau bomboanele, numai să stai pe loc, șopti Mărioara cu teamă.

— Nu se primește, răspunse Dora cu voce tare.

Dora începu să-și balanseze brațele pe lângă trup, cum fac uneori copiii ștregari când vor să treacă repede într-o direcție neașteptată, ca să-și înșele tovarășii de joc. Când Andrei fu la numai doi pași de fete, cei doi trandafiri galbeni dispărură din mâna Dorei și căzură la picioarele lui Andrei. Dora țipă de spaimă să nu-i fie strivite florile.

— Mi-am uitat ce am în? nă, zise ea Mărioarei.

Andrei se opri, se înroși, dar, după o clipă, se aplecă și ridică trandafirii.

— Pofțiți, domnișoară, zise el.

— Mulțamesc domnule... domnule... Ah, dar cum să închei fraza dacă nu-ți cunosc numele?!

— Andrei Pascu, zise tânărul cu o voce limpede.

— Mulțamesc, domnule Pascu, zise Dora abia stăpânindu-și râsul.

Tânărul salută și vru să plece.

— Aș avea o rugămintă, dacă nu te superi, zise Dora. Andrei rămase nemișcat.

— Mai înainte ai spus: «Poftiți, domnișoară». E corect așa?

Zăpăcit, Andrei nu știu ce să răspundă.

— Subiectul la singular, predicatul la plural... cred că nu-i bine, continuă Dora cu seriozitate. Cred că numai așa e bine: «Poftește, domnișoară», ori: «Poftiți, domnișoarelor»... Eu am răspuns corect: «Mulțămesc, domnule Pascu».

— Adevărat, răspunse Andrei zâmbind. El abia din sfătoșenia asta pricepu că fata dinaintea lui nu-i o domnișoară mare, ci o școlăriță care vrea să fie pedantă.

— Adevărat, domnișoară, repetă el, dar se spune și așa, deși nu-i corect, se spune mai ales când vorbim cu cineva mai mare decât noi.

Andrei nici nu bagă de seamă cum se făcu, dar se trezi că vorbele din urmă le spune mergând alături de cele două fete.

— Și eu sunt mai mare decât dumneata? întrebă Dora izbucnind în râsu-i argintiu.

— Doamnele, domnișoarele...

— Aha, în sămn de cinste. Adică dumneata m-ai cinstit! îmi dai voie să mă revanșez?

Andrei nu pricepu, dar nici nu avu vreme să se gândească. Dora-i întindea unul din cei doi trandafiri.

— Să-l primești în sămn de cinste, domnule Pascu, zise Dora.

Glasul, felul în care-i întindea floarea erau de fată, într-adevăr, dar, dându-i trandafirul, ea veni mai aproape de Andrei și-l privi drept în ochi, iar privirea nu-i mai era de copilă. Andrei simți cum i se coboară privirea aceea până-n adâncul sufletului. Peste însingurarea în care de bună voia lui se scufundase, privirea Dorei căzu ca un balsam.

Însă Dora, îndată ce descoperi subț pălăria lată ochii lui verzi, se retrase și luă din nou brațul Mărioarei.

Andrei salută și plecă. Dora nu-l mai reținu.

— Șocolata! zise repede Dora.
— Vei avea-o. Mergem acum s-o luăm?
— Mergem.
— Dar nu credeam, nu! Pentru toată lumea!
— Ei, ai văzut? Nu ne-a mâncat!
— Ba a fost chiar destul de drăguț, zise Mărioara.
— Da, dacă nu l-ar chema Andrei! auzi: Andrei! Și ea începu să râdă din nou.

Așa l-a cunoscut Dora Muntean pe Andrei Pascu. Ea trecuse atunci de cincisprezece ani. Deși crescuse prea înaltă pentru vârsta ei și părea că nu i se mai potrivește rochița scurtă, mai ales dacă o vedeai de departe, Dora își păstra încă întreaga înfățișare de copilă. Abia în unele clipe, foarte rar, vocea ei căpăta un timbru deosebit, o expresie mai adâncă ce nu se mai potrivea cu apariția ei copilărească. Și, iarăși, numai foarte rar se puteau citi în ochii ei negri expresii de mirare adâncă sau întrebări vagi.

Ea se simți mulțumită, mândră chiar că se putuse apropia de Andrei Pascu, pe care nimeni pân-acum nu-l văzuse plimbându-se ori vorbind cu vreo fată, după cum o asigurase prietena ei Mărioara. Când i-a dat trandafirul și i-a descoperit ochii verzi subț pălăria cu boruri late, i s-a părut un tip cu totul deosebit de elevii ceilalți cu care se împrietenise ea. I s-a părut tot atât de străin ca și numele lui exotic, și, nu știu cum, chiar pentru că-i păruse străin, îi deveni mai simpatic decât oricare alt elev de sama lui.

Se-nțelege că favoarea aceasta nu s-a manifestat într-altfel decât în jocuri nevinovate, în glume de copii, în păcălituri, în drăcii de fată ștregară. Totuși, ceilalți prieteni ai Dorei ajunseră să-l pizmuiască pe Andrei, când vedeau că Dora pe el îl puneă să-i lege ochii când se jucau de-a v-ați ascuns. Andrei trebuia să-i pună, iarna, patinele, de Andrei se apropia când nu putea rezolva o problemă de aritmetică sau când nu putea traduce o frază nemțească, lui îi trimitea ilustrate în vacanțe. Însă favoarea cea mai mare pe care i-o acorda era că pe Andrei îl puneă de cele mai multe ori în situații ridicole, de el râdea mai mult și din toată inima.

Singura mângâiere a prietenilor era că Andrei nu se îmbulzea în mijlocul lor, și, astfel, le rămâneau destule prilejuri ca Dora să se intereseze și de ei. Pascu venea rar, din două motive: întâi, el se simțea trecut demult peste vârsta de copil, și copilăriile nu le înțelegea, deci nici nu se putea însufleți se copilăriile Dorei; al doilea motiv era că, deși nu-i plăceau ștregăriile Dorei, fata aceasta îl umpluse de la început cu un simțământ atât de dulce, încât se temea să-l simtă, să se gândească la el. El, din zi în zi, simțea trebuința de a-și ascunde tot mai adânc în suflet simțământul acela scump, să nu-l vadă nimeni, să nu-l întrezărească nici el, decât arareori. Astfel, el, deși păstra sâmburele iubirii în inima sa, rămase tot tăcut, iubitor de singurătate, neliniștit de zădărniciile țințelor pentru care lupta. Simțea prea mult necesitatea prezenței acelui punct de lumină în sufletul său și nu avea curajul să-l cerceteze, ori să se aventureze la fapte care ar fi putut să-l stingă.

Dora Muntean, în prezența lui Andrei, se purta de cele mai multe ori copilărește. Dar, cu cât treceau lunile, în rarele ei ceasuri de singurătate, vedea tot mai des ochii verzi ai lui Andrei. Se apropia atunci de ea o adiere caldută, parfumată. În astfel de clipe nu-i venea să râdă de numele lui neobișnuit, ci ochii ei căpătau o expresie nouă, de profunzime, de veșnicie parcă, în astfel de clipe se ștergea orice adiere a copilăriei de pe fața ei, din ținuta trupului ei de trestie, din orice gest sau mișcare. Cum însă toate aceste schimbări se petreceau pe nesimțite, clipele acelea erau într-adevăr numai clipe, fulgerări din noaptea ori din seninul imens al simțirii, al vieții, și Dora rămânea mereu senină.

În prezența lui Andrei, mai cu seamă, nu putea fi decât veselă. Numai de două ori s-a simțit puțin emoționată și gravă în prezența lui: cu prilejurile a doua festivități școlare, o dată când Andrei declamase o poezie de Coșbuc, și, a doua oară, când Andrei citise o dizertație. Publicul îl răsplătise pe tânărul elev din clasa a opta cu aplauze zgomotoase, și Dora nu și-a dat sama de ce simte și ea un fel de sfială, ca și când aplauzele acelea ar fi

privit-o și pe ea.

După ce l-a părăsit, la sfârșitul lui august, când l-a întâlnit în gara din Sibiu, Dora se roșise toată. Nici prin gând nu-i trecuse să-l sărute! Ce va fi gândit Andrei, Doamne, ce va fi crezut despre ea? Dar la gândul că Andrei pleca departe, în străini, că nu-l va mai vedea un an de zile, s-a liniștit.

Cele dintâi ilustrate pe care i le-a trimis la seminar n-a fost ușor să i le scrie, deși aveau numai vreo trei-patru rânduri. Dar cu cât treceau săptămânile, devenea tot mai liniștită, mai cutezătoare. De la o vreme, cum nu primise de la Andrei niciun răspuns, se tulbură și începu să-i trimită rânduri pline de îngrijorare, de teamă. Atunci îi sosi, în sfârșit, răspunsul lui Andrei, «dizertația». Văzând plicul, Dora crezu că-i trimite vreo carte, dar când îl desfăcu și recunoscă scrisul lui Andrei pe toate fețele, izbucni într-un râs zgomotos și fericit. Îi păru nespuse de ciudat, de ridicol chiar, ca cineva să scrie o epistolă atât de lungă. Dar îndată ce începu s-o citească, îndată ce Andrei începu să-i apară din rândurile acelea într-o lumină cu totul nouă, Dora simți cum i se îmbulzește o căldură ciudată în inimă. Și când sfârși scrisoarea, ea simți o spaimă pe care nu și-o putea explica, o spaimă nouă, care, de altfel, nu ținu mult. Tinerețea, firea ei veselă n-o lăsă cufundată multă vreme în starea asta; săltând ca o căprioară, umplând odăile cu râsul ei clar, ea nu se opri până nu-l găsi pe unchiul ei, pe doctorul Muntean, și-i arătă, râzând cu lacrimi, scrisoarea cea lungă. Doctorul se cruci și zise râzând: «Trăbă că-i lipsește o doagă».

VIII

Vacanța de vară trecu destul de repede.

Andrei Pascu își află părinții și frații sănătoși, plini de voie bună: era roadă multă pe hotar. Când își văzură copilul în haina aceea lungă, neagră, în care trupul lui părea și mai înalt, iar fața lui și mai albă, ei își simțiră sufletele mângâiate ca niciodată. Când băgară de seamă liniștea din față, din ochii lui, se umplură de-un fel de evlavie, iar când se convinseră că Ajidrei e și mai bun, mai

pașnic decât fusese mai înainte, se simțiră de-a dreptul fericiți. Andrei era tăcut și acum, poate mai iubitor de singurătate decât fusese. Hoinărea și acum cu ziua de cap prin păduri, pe câmp, numai că, în loc de pușcă, lua cu sine o carte. La întrebările părinților despre cum e pe acolo, prin străini, în seminar, el le răspundea, foarte pe scurt, că-i bine.

Dar ceea ce-i uimi pe părinți, încă din prima duminică și apoi toată vacanța și-i umplu de-o adâncă neliniște, fu împrejurarea că Andrei nu și-a pus piciorul în biserică. Și duminica și-n praznice își lua o carte subsuoară și pornea de dimineată pe câmp, la pădure.

Lelea Ana nu vru să-și creadă inimii, dar, când să plece la biserică, simți că moare de rușine. I se păru că tot satul o va întreba: «Dar teologul unde-i?». Și nu se duse la liturghie nici în duminica dintâi, nici în a doua, nici în a treia. Dar într-a patra își luă inima în dinți. Trebui să scornească minciuni: că Andrei e foarte slăbit, că seminarul ăla străin a stors toată vloga din el, că-i vin amețeli dacă stă mult în picioare și altele asemenea.

Nu o crezu nimeni.

Celor mai mulți li se păru că pricep. Își ziceau: «Acolo unde învață el e altă lege, și de-aceea nu mai intră în biserică noastră». Părinții, ce să creadă? Știau de la Andrei că în seminar și la universitate îi învață tot popi de cei rași, neînsurați, papistași, călugări, și-și ziseră că poate au dreptate cei care șopteau că legea străină îl oprește pe Andrei să intre în biserică. Dar ca însuși el să fi trecut la altă lege, asta n-o puteau crede părinții odată cu capul. Vezi bine, Andrei umbla în reverendă, își rădea barba, mustața, în toată săptămâna, dar și clericii din Blaj fac tot așa, și nu-s de altă lege. Uneori erau ispitiți de alte gânduri: «Ce mai știi? Poate nu-i de lipsă să mergi la biserică pentru a fi creștin bun. Andrei e prea învățat și trăbă să știe ce face. Poate știe liturghia pe dinafară, poate se roagă el acolo, pe câmp, din cărțile mari ce le duce cu el.»

Mai ales bădicul Ionaș era ispinit de astfel de

gânduri”.

În cele dintâi săptămâni de vacanță, Andrei răspunse la toate ilustratele Dorei. Dar, de la sfârșitul lui iulie, părându-i-se că se apropie de el o nouă primejdie pentru că începuse iarăși să se gândească la ceva ce-l privea pe el personal, ca să nu-l părăsească liniștea și pacea în care trăia, nu mai cuteză să-i scrie și se străduia să nici nu se mai gândească la ea.

Cât ținu vacanța Andrei nu se mișcă din Roșia. Se făcură petreceri de vară prin apropiere, îl invitară și pe el, dar nici prin minte nu-i trecu să se ducă.

Când să plece din nou la Pesta, își aduse aminte că fiecare cleric trebuia, la întoarcerea în seminar, să aducă o adeverință oficială despre purtarea morală, semnată de parohul satului unde își petrecuse vacanța. Se duse la părintele Costan.

Bătrânul se uită la el pe deasupra ochelarilor, mirat minune-mare. Nu-l văzuse toată vacanța. Când înțelese ce vrea, începu să tușească, începu să-și treacă degetele osoase prin barba albă.

— Hm! făcu moșul, hm! adică îți trăbă în scris... Și deodată îl privi pe Andrei drept în ochi: Ce să-ți dau în scris, iubite, ce să scriu?

— Despre purtarea mea morală, răspunse Andrei foarte liniștit.

— Dar ce să scriu? Știu eu ce-i în sufletul tău? Nu te-ai spovedit, n-ai venit la biserică o singură dată! Și, de bună seamă, aceste două lucruri le cer superiorii tăi. Ce? Să scriu că nu bați noaptea ulițele, că nu sari pârléazurile? Asta ar fi prea-prea.

— Scrie dar ce vrei: că n-am fost la biserică, că nu m-am spovedit.

— Ei, dar papistașii ăia ți-ar da drumul, zise părintele Costan cu teamă.

— Dacă vor voi, n-au decât s-o facă.

— Așadar nu-ți place între ei?

Andrei nu răspunse.

— Trăbă nesmintit să duci în scris? îl întrebă

bătrânul.

— Da.

Părintele Costan începu să tușească din nou, căută hârtie, călimară, condei, și-i trebui multă vreme până înșiră trei rânduri pe coala de hârtie. O pecetlui, o împături, o puse în plic.

— Eu n-am putut să scriu decât adevărul, tinere. Ce să fac? Nu-i slobod să mințеști. Dar tu vei vedea de-i musai să le-o dai.

— Mulțămesc, răspunse Andrei, și, luându-și cuviincios ziua bună, ieși.

Părintele Costan rămase adânc neliniștit. «Ce comedie! își zicea. Puteam să scriu numai atât, că-i un tânăr foarte bun...!» Dar simțea că, fiind vorba de un cleric, nu putea să nu amintească de spovedanie și de dragostea de biserică. Târziu de tot își aduse aminte că scrisese românește, și se mai liniști, spunându-și că desigur superiorii aceia nu vor ști românește, și că, deci, nu vor înțelege slovele lui.

*

Andrei Pascu nu simți nicio durere când se despărți de părinți și se urcă în trenul de Budapesta. Abia aștepta să ajungă în biblioteca seminarului ori a universității, să se dumirească asupra unei chestiuni la care nu putuse găsi răspuns acasă. Anume: Cei trei prieteni ai lui Iov fuseseră ființe vii, de carne și oase, ori nu? Dacă fuseseră oameni vii, cartea lui Iov era o carte istorică, și nu un poem moral, filosofic. Era atât de preocupat de această chestiune, căutând argumentele pro și contra unei ipoteze sau alteia, încât nici nu băgă de seamă numele gării în care se oprise trenul, când, de pe șinele vecine, porni în direcție contrară un tren. Stătea pe culoarul vagonului, când deodată, într-o fereastră deschisă a trenului vecin, o zări pe Dora Muntean. O recunoscuse într-o clipă, inima începu să-i bată cu putere, dar nu avu vreme să o salute. 11 văzuse și Dora, dar nu reuși să-i facă niciun semn, să-i spună niciun cuvânt. Rămaseră însă ochi în ochi, până când chipul Dorei dispăru. O uimire, o tulburare adâncă îi amuțise pe

amândoi.

În sala de studii era liniște adâncă. Clericii se pregăteau pentru examenele semestrului întâi, care se țineau îndată după Crăciun.

Era într-o vineri sara.

Andrei se cufundase cu totul în citirea cărții *Despre numărul cel puțin al aleșilor*, tratat vestit al unui mare predicator francez. Cu cât întorcea mai multe pagini, se neliniștea mai mult și mai adânc; de la o vreme, întorcea furios foile cărții, de parcă ar fi vrut să le smulgă din cotor. Deodată, pe la mijlocul tratatului, se opri, îl închise cu zgomot, apoi îl izbi cu atâta putere, cu atâta furie de pupitru, încât toți clericii din jur săriră speriați de pe scaune. Îl văzură ieșind din sală, cu pași mari și grei. Culoarele răsunară prelung, la amândouă etajele, de zgomotul ușii trântite de Andrei în urma sa.

Se plimbă vreun sfert de ceas pe culoarul cel mai întunecos, cel mai dosnic, pe dinaintea dormitoarelor de la etajul al treilea. Ecoul pașilor lui răsună sinistru, adânc, subț bolțile înalte, urmărindu-l, părând că vrea să-l învăluie cu valurile lui reci. Avea senzația că i-au împietrit și gândul și simțirea. Deodată se opri și începu să strige cu o voce aspră, șuierătoare:

— E o prostie, e o prostie! De ce s-ajungă toți oamenii în Iad? De ce să ajung eu în Iad?

Tăcu, speriat de propriu-i glas. Bulgărul de metal opac pe care-l simțea în sufletul lui de-atâția ani se topi deodată schimbându-se într-un fluid de argint, transparent, care scânteia și se revărsa umplându-i întreaga ființă; mantia ce-l ținuse un an într-o splendidă izolare, dându-i senzația că el e un împărat inviolabil, iar altul, din el, care sorbea cu lăcomie orice știință, e sluga supusă ordinelor lui - mantia asta căzu fulgerător, și el văzu cu spaimă că *sluga și stăpânul erau aceeași persoană, aceeași ființă, el însuși*. Ochii lui încremeniră privind înăuntrul său. Se înspăimântă atât de tare, încât, palid, nemaiavând putere să se țină pe picioare, se răzâmă de perețele gangului, într-o muțenie neclintită, părând că și-a

pierdut simțul realității.

Intru târziu începu iarăși să se observe. Realitatea care îl izbi mai întâi fu că avea ochi noi, ochi imateriali, cu care, privindu-se pe sine, se vedea cu totul altul decât cel ce fusese până-acum; din vederea clară a ochilor acestora noi izvorî conștiința că el e imaterial, ceva ce nu se poate defini, dar, în sfârșit, o ființă ce părea să nu aibă nimic comun cu trupul său.

Străinul acela care era el, dar un alt el, îl uimi atât de mult prin noutatea lui, încât săptămâni întregi trăi într-o spaimă continuă. Încă din sara aceea de vineri, începu să i se pară că ființa lui e ceva nou, neobișnuit, că niciun om nu seamănă cu el. Vederea lui interioară era ațintită cu stăruință asupra lui însuși, și, neputându-se cuprinde, neputându-se pricepe, neputând ști ce-i el, cine-i ființa aceea nouă care-l uimea, începu să se îndoiască de sine însuși.

Revelarea năvalnică a eului său propriu îl captivă atât de mult, încât, înspăimântat, i se părea că-i în preajma nebuniei. Avea senzația că poartă un trup străin. De multe ori își pipăia brațele, trupul, își provoca dureri fizice pentru a se convinge că era al lui. Dar cum putea să fie al lui când îi părea atât de nou, de străin, ca și cum niciodată nu l-ar mai fi văzut până acum? Alteori, când se privea în oglindă, se vedea *pe el*, acum vedea ceea ce era *a lui*. «Se poate – își zicea pentru a-și face curaj – se poate că distincția pe care o pot face acum între mine și trupul meu mă face să-mi pară trupul meu necunoscut. Poate unde mă uit la mine cu alți ochi».

Uneori se vedea pe sine atât de limpede, încât i se părea a fi o rază de soare, alteori un zeu abia născut, și-i venea să cânte de bucurie și de fericire; alteori întreaga-i ființă i se părea învăluită-n neguri, el însuși o negură cu forme nehotărâte. Uneori i se părea că-i complet singur, de parcă nici n-ar fi trăit în seminar, între colegi, ci ar fi rătăcit undeva prin univers, ca un zeu mânios dezgustat de viață și de sine. Fără să-și dea sama cum, pe neștiute, i se releva adevărul că omul conștient de sine și de destinul lui

e o ființă însingurată și tristă, că fondul lui cel mai ascuns, cel mai adevărat, e închegat din durerea și suferința sentimentului că e străin de lumea înconjurătoare.

Teama de sine, în loc să se potolească, creștea din zi în zi, și tot ceea ce era al lui, i se părea din zi în zi mai străin. De multe ori vorbea singur, tare, numai din nevoia de a-și auzi glasul, pentru a se convinge dacă-i al lui sau al altuia. Alteori se apropia de câte un coleg român, începea cu el o conversație așa, din bun senin, numai din necesitatea de-a se auzi, de-a se convinge că-l văd, că-l aud. Și, de multe ori, rămânea adânc mirat văzând că nimeni nu se miră de el, deși era convins că are altă voce, altă înfățișare, altă privire.

De la o vreme începu să-i facă el atenți pe clerici, să bage de seamă schimbările ce se produsese în sine. Dar clericii nu puteau să le vadă, decât doar că era cu mult mai palid și părea mai obosit.

Simțind că se cufundă tot mai mult în nesiguranță, începu să sufere; nu mai era bun de nimic. Atunci «tata», Vasile Beu, îl duse la cel mai vestit medic de boli nervoase. Doctorul nu constată însă decât puțină nervozitate. Când Andrei îi spuse unele crâmpie din viața lui interioară, doctorul se uimi, îl privi ciudat, dar sfârși prin a înălța din umeri. Îi prescrise ceva prafuri ca să poată dormi, și atât.

Mergând spre seminar, lui Andrei îi veni deodată un gând: «Va trebui să-mi pun frâu închipuirii, simțirii. Va trebui să închid ochii aceia noi care văd în mine. E primejdios să-i țin mereu deschiși.»

Dar, după două-trei zile de încercări, văzu că nu reușește. Se simțea pierdut, alunecând într-o prăpastie fără fund. Nu-și putea da bine sama ce poate să fie prăpastia asta, dar își zicea că putea să fie noaptea nebuniei; el îi simțea grozăvia cu atâta durere și cu atâta teamă încât, instinctiv, luă drumul capelei și îngenunche în cea dintâi bancă. De ce venise aici? De la cine voia să ceară ajutor? De la Dumnezeu? Dar există Dumnezeu, credea în el? Până a nu fi ajuns la conștiința de sine îl interesa foarte puțin întrebarea asta, credea și nu credea,

după cum era dispus. Dar încă în sara aceea de vineri, în sublima clipă a cunoașterii de sine, sara în pat, simțise, mai presus de orice îndoială, că există o putere sau o ființă care trebuie să-i semene omului descoperit acum. Simțirea aceasta revelatoare fusese însă ca un fulger; din sara aceea el nu s-a mai gândit la Dumnezeu până acum când a îngenuncheat pe cea dintâi bancă din capela seminarului. Acum, cât ce se puse în genunchi, știu de ce a venit aici: simți din nou existența acelei puteri foarte depărtate și totodată foarte apropiate, simți prezența ei pretutindeni, simți contactul cu nemărginirea.

Nu spuse nicio rugăciune, pentru că nicio rugăciune nu-i venea pe buze, dar i se păru că el se poate înțelege oarecum cu puterea aceea, cu nemărginirea, așa, fără nicio vorbă.

În capelă fâlfâiau mereu umbre mari și moi: candela își pâlpaia flacăra roșie dinaintea altarului – singura lumină din capelă. Clericii erau la silențiul de sară, de dinaintea cinei. Niciun răsunet de pe ganguri, nicio adiere din larma orașului nu pătrundea până aici.

Andrei rămase nemișcat, îngenuncheat pe banca cea dintâi. Nu auzi când sună pentru cină, nu băgă de seamă pe clericii care se strecurau acum unul după altul în capela luminată, nu vedea mirarea, uimirea cu care îl privea fiecare trecând pe lângă el. Acolo îl zări și duhovnicul când veni să țină meditația de sară.

Întreg seminarul, clericii, superiorii, nu vorbiră decât despre evenimentul acesta. Înștiințat, călugărul iezuit care condusesese în anul întâi deprinderile sufletești se bucură din toată inima și simți o adâncă satisfacție.

Săptămână după săptămână, zi după zi, Andrei revenea tot mai mult la realitate, se liniștea, se însenina; din zi în zi era tot mai stăpân pe simțurile sale, pe gând și pe fantezie, tot mai stăpân pe voința lui, din ce în ce mai puternică. I se părea că, iată, cade de pe el un veșmânt ciudat, că abia acum începe să trăiască.

Pricepu mai întâi că nu i s-a întâmplat nicio minune, dar că s-a trezit dintr-un somn în care toți oamenii dorm

un răstimp, cei mai mulți poate întreaga lor viață. Pricepu că așa fusese și el până acum, când i se trezise conștiința de sine; că nedumeririle, zădărnicia vieții, lipsa unei ținte, nemulțumirea cu chinurile ei, înclinarea spre critică, chiar liniștea lui din anul din urmă, toate, toate porniseră din el, care fusese orb până acum. Orbia aceasta fusese cauza tuturor relelor.

Acum vedea. Acum putea face nu reflecții oarbe, ca mai înainte, care nu-i puteau lumina nicio țintă, ci reflecții clarificate de trecerea lor prin conștiința sa, reflecții care îl duceau la o concluzie, negativă ori pozitivă, dar întotdeauna la un rezultat. Negația în sine nu-l mai neliniștea, nu-l mai apropia de deznădejde, ca mai înainte, pentru că negația pură nu mai exista pentru el, ci numai negația orientată spre un scop pozitiv. Andrei își aflase un prieten, un sfătuitor în el însuși, fără de care nu mai făcea nimic; tot ce gândea, tot ce simțea, toate cunoștințele nou câștigate le trecea prin prisma aceasta clară, prin conștiința sa. Ajunsese însuși centrul vieții sale întregi, ajunsese, în ce-l privea, chiar centrul întregii vieți, căci toate expresiile vieții treceau prin el, se supuneau judecătorului suprem care era conștiința sa de sine.

IX

Cea dintâi spovedire Andrei Pascu ținu să o facă paterului iezuit care condusese întâile lui exerciții spirituale. Stătu mult în cumpănă dacă să-și dezvăluie sau nu și scăderile pe care le avusese înainte de trezirea lui la conștiință; nu le credea păcate, simțea că de păcat poate să fie vorba numai de când s-a născut ca om conștient de sine. Totuși se hotărî să le spună, dar atrăgându-i atenția călugărului asupra vremii când le făcuse.

— Da, au fost fapte jumătate inconștiente, zise paterul, dar e bine să nu le uiți. O licărire îndepărtată tot ți-a spus și atunci că nu sunt bune, altfel nu ți-ai mai fi adus aminte de ele. O mică și ușoară pecetă au lăsat și în conștiința adormită de atunci. E bine să nu le uiți, mai ales pentru ca să nu ajungi prea încrezut, să vezi ce-ai fost în stare să faci odată, când conștiința era adormită, și să te

străduiești să nu adoarmă iar. Primejdia ne paște pe toți, te paște și pe dumneata, și nu vei scăpa de ea decât când vei închide ochii.

Vocea paterului vibra de o durere sinceră. Văzându-i fața, privirile triste, Andrei avu pe-o clipă din nou senzația că existența omenească e, în fondul ei cel mai intim, dureroasă și tristă, ceva de care nu va putea râde niciodată, și simți o mare milă pentru toți clericii, pentru toți superiorii, față de întreaga viață.

Și simțământul acesta de milă îl ajută mai întâi să vadă într-altă lumină pe toți cei din jurul său, îl ajută să se împace deplin cu întreagă viața din seminar.

Andrei Pascu pricepu că ținta educației pe care o primea aici era bună, adevărată; că merită să trăiești și să lupți pentru a deveni preot bun; mai pricepu că mijloacele alese pentru ajungerea acestei ținte nu numai că erau potrivite, ci erau parcă prea desăvârșite, prea arătau calea spre o culme foarte înaltă. El știa acum că dacă poți zări această culme, nu-ți va fi greu să urmezi calea, îți va provoca poate chiar o plăcere să te folosești de toate mijloacele ce ți le pune la dispoziție viața de seminar ca să ajungi în pisc. Era însă totodată convins că, pentru a vedea culmea aceea prin labirintul regulilor seminariale, trebuie să fi ajuns întâi la conștiința de sine, să fii om; că pentru a ajunge ținta, eroică în sublimitatea ei, e nesmintit de lipsă să fii însuși un suflet de erou. Și, dacă vedea pe fețele clericilor, în ochii, în mișcările și atitudinile lor oboșală, ceață, neîndemânare, ipocrizie chiar, el nu-i mai disprețuia. Vedea că cei mai mulți nu-s vinovați de aceste slăbiciuni și îi privea cu milă, fiind gata să le ierte orice, ca unora care încă nu văd adevărul și nu-și dau sama de contactul dintre adevărul din ei și adevărul veșniciei.

Deveni cu mult mai prietenos, mai comunicativ decât înainte. Nu numai că nu-i mai plăcea să-i critice pe alții, ci se simțea rău când auzea pe alții criticând, vorbind de slăbiciunile altora. Mila, compătimirea lui începu să ia proporții bolnăvicioase, începu să devie exagerată. Echilibrul lui sufletească nu era deplin stabilit, dar viața,

realitatea, se îngrijiră să-i puie măsură fiecărui simțământ. Simțul de observație, care nu-l părăsise, îl făcu să vadă destul de repede că «nu-i aur tot ce lucește», că nu poți trece iertător peste orice, că sunt oameni într-adevăr răi și josnici, pe care nu-i poți învălui în sentimentul milei, că sunt dizarmonii, sunt nedreptăți împotriva cărora va trebui să lupte până la moarte. Putea pricepe fondul de suferință al fiecărei ființe omenești, dar faptul acesta nu-l mai împiedica să vadă că sunt oameni care din voință, conștienți, sunt răi. Și mai pricepu că împotriva răutății, a nedreptății, trebuie să lupte chiar când ar fi provocate de oameni inconștienți. Înțelese că viața nu e numai o contemplare înțelegătoare, plină de milă, față de tine sau față de alții, ci și o luptă necurmată împotriva tuturor piedecilor care se opun realizării binelui, frumosului, dreptății, fie în viața ta, fie în aceea a semenilor tăi. Înțelese că viața întreagă trebuie să fie o luptă strașnică și că numai prin lupta dreaptă purtată cu tine și cu alții poți reuși să nu uiți de tine, să nu-ți fi luminat zadarnic strălucitul ceas al trezirii la conștiință.

Andrei Pascu «intrase în ogașe»: respecta cu strictețe regulile vieții din seminar, era bun și ascultător, învăța bine, studia în aproape tot timpul liber, citea mereu. I se părea acum, chiar și lui, că nimeni nu are de ce să fie nemulțumit de dânsul, când, într-o zi, dactorul din sala de studii îl luă de braț și începu să se plimbe cu el pe coridor.

— Domnule Pascu, începu dactorul, un șvab maghiarizat, domnule Pascu, aș vrea să-ți pun o întrebare sinceră. Înainte însă trebuie să-ți comunic că toți superiorii sunt foarte mulțumiți, încântați chiar, de dumneata. Recunoaștem cu toții că ești un talent deosebit.

Andrei îl asculta mirat. Nu știa unde vrea să ajungă dactorul.

— Dumneata, continuă clericul din anul al patrulea, te ridici peste mulți cu purtarea, cu priceperea. Nici nu se poate altfel după ce-ai trecut prin crizele sufletești la care noi am fost martori. De-aceea îmi spun că, desigur, dumneata vei pricepe ceea ce niciunul dintre conaționalii

dumitale din seminar nu vor să priceapă. Vei înțelege deci cât ar fi de bine pentru dumneata să întri în Societatea noastră de lectură. Peste două săptămâni se fac alegerile pentru anul viitor, și dumneata ai putea ajunge bibliotecar.

Andrei tăcea mereu. Nu mai era mirat, ci părea obosit. Luând ca semn bun tăcerea lui, dactorul continuă:

— Îmi pot închipui cât ți s-ar potrivi dumitale o astfel de slujbă: odaie separată la bibliotecă, alegerea, fără nicio greutate, a cărților de care ai nevoie pentru studiile dumitale...

— Dac-ar fi o Societate de lectură românească, aș înțelege, zise Andrei, așa însă nu pricep, nu pot.

— Un om ca dumneata, evlavios, inteligent, se poate împiedica de astfel de deosebiri?

Ductorul puse întrebarea asta zâmbind, dar zâmbetul său nu prevestea nimic bun.

— Le văd și le simt, răspunse Andrei.

— Dar, scumpe domnule, religia, credința, nu face deosebire între popoare. Noi vedem, nouă nu ne este permis să vedem decât sufletul omenesc, care n-are naționalitate, e comun, e același, la toți oamenii. Cum poți spune dumneata că vezi și simți deosebirea?

— Și alții sunt la fel, domnule dactor. Eu nu-s o excepție.

— Da, ai dumneavoastră sunt toți la fel.

— Nu numai ai noștri!

— Cum? Crezi că și noi facem astfel de deosebiri? Nu invităm noi pe toată lumea să intre în Societatea noastră? Noi suntem de vină că românii și croații ne înconjură? Desigur, vei fi fost și dumneata instruit înainte, de cei bătrâni, dar nu credeam ca pe un om ca dumneata să-l poată abate cineva într-o anume direcție.

— Ai perfectă dreptate! Dovadă e că nu pot primi invitația pe care mi-o faci.

— Rău, foarte rău, zise după un răstimp, cu vocea întunecată, dactorul. Dumneata ai văzut câtă bunăvoință ți-au arătat superiorii până acum. Neprimind să întri în Societatea noastră, îi vei supăra cu siguranță. Țin și ei

foarte mult să aibă un tânăr atât de distins în sânul Societății noastre de lectură. Că ceilalți români nu se înscriu membri, nu le pasă, dar cu dumneata e altceva. Ei te cred deasupra unor asemenea considerente de naționalitate, de...

— Nu mă pot ridica mai presus de alții, îl întrerupse Andrei.

— Și, după dumneata, superiorii fac asemenea deosebiri de naționalitate?

— Cu siguranță; nu numai că în sinea lor o fac, dar o și exprimă. Altfel de ce nu ar permite înființarea și a unei Societăți literare românești?

Ductorul îl salută și-l părăsi fără să-i mai spună un singur cuvânt. Andrei se simțea obosit; privi în urma clericului și încercă o senzație de dezgust. Oare omul ăsta nu avea altceva mai bun de făcut? Găsește o plăcere să încerce a silui convingerea, conștiința cuiva? Asta să fie o calitate necesară pentru a ajunge bun preot? Cum, pentru a câștiga astfel de calități trăiește cineva patru ani în seminar?!

Întrebările îl îmbulzeau tot mai tare pe Andrei, tot mai aspre, și el simți cât de măsurate trebuie să-i fie aprecierile, cât de primejdios e să aluneci pe clinul exagerărilor.

Peste trei zile fu invitat să se prezinte spiritualului.

Duhovnicul îl primi cu toată blândețea, cu toată prietenia. Începu pe departe, ca și când ductorul nu i-ar fi raportat nimic, despre mângâierea ce o are știind că Andrei, până la urmă, a îndrăgit totuși seminarul, că, în cei doi ani ce-i mai rămân, desigur va ajunge pe o treaptă înaltă a perfecțiunii, că el, duhovnicul, ar fi foarte fericit să-l poată ajuta. Încet-încet, ajunse la slujba de bibliotecar pe care ar putea-o avea în anul viitor. Mai adaoase că în anul al patrulea va fi desigur prezidentul Societății și că superiorii ar fi foarte mândri dacă un tânăr atât de distins ar ține discursul festiv; chiar peste doi ani Societatea va prăznui jubileul de cincizeci de ani de la înființare.

Andrei îl asculta ca pe spini, de-ndată ce băgă de

seamă unde vrea să ajungă duhovnicul.

— Îmi pare foarte rău că trebuie să vă supăr. Nu pot primi. I-am spus și dactorului, zise Andrei cu silă.

— Așadar e adevărat? Și dumneata ești naționalist, ca și ceilalți români?! îl întreabă duhovnicul, în vreme ce surâsul îi dispăru de pe față.

— Nu știu dacă sunt națlnbitt, *E* vortfa că, „deși studiez într-un seminar străini sunt cleric romirulși-au pricep ce m-ar putea îndemna să intru în Societatea clericilor străini. Scopul acestei Societăți literare este, după câte știu, în primul rând, să-i perfecționeze în limba maghiară pe clericii ce vor păstori în satele ungurești. Pentru ei este, desigur, necesară și folositoare, devreme ce la universitate învățăm aproape numai latinește. Dar cum să fie folositoare și, mai mult, necesară pentru noi, românii, care avem să propovăduim *Evanghelia* românilor, în satele românești? Noi trebuie să ne perfecționăm în limba noastră.

— Îmi pare rău, zise întunecat duhovnicul, eu am voit binele dumatle, dar dacă nu ți-e pe plac, nu te silește nimeni. Ar trebui însă să-ți dai sama că știința și cultura teologică e internațională, că Societatea de lectură a clericilor are menirea de-a îmbogăți și completa cursurile universitare, că, mai ales, seminarul nu e locul potrivit pentru deosebiri și lupte al căror motiv să fie naționalitatea cuiva. Țin să te fac băgător de seamă, ca mai târziu să nu-ți pară rău.

— De ceea ce-mi pare într-adevăr rău, sfinția-ta, e ca nu ni-i permis și nouă românilor să avem o Societate de lectură românească. Suntem cincisprezece clerici cărora ne-ar prinde foarte bine o astfel de societate. Sunt unii printre noi care nu știu bine românește. N-avem bibliotecă decât o nimica toată, n-avem nici măcar o sală unde să încăpem cu toții în orele destinate ritului grecesc, n-avem un profesor la materia aceasta, capitală pentru noi, și trebuie să învățăm unul de la altul, ce biet știm, în cea mai scundă dintre toate încăperile seminarului.

— A! făcu duhovnicul, dar știi că n-aș fi crezut odată

cu capul ca dumneata să fii atât de șovinist? Căci numai din șovinism național poate cineva pretinde astfel de lucruri. Cum îți poți dumneata închipui o societate de lectură românească într-un seminar unguresc, în cel dintâi seminar unguresc din țară? Să facem stat în stat, hm?

— Sub scutul și în împărăția legii lui Hristos n-ar fi cu neputință, ar fi ceva firesc, răspunse Andrei cu răceală.

— O, da, văd eu bine că dumneata ești și acum mai mult filosof decât cleric, zise c-un zâmbet silit duhovnicul, făcându-i semn că poate ieși.

— În cinstea acestei «tratări cu refuz» o să aranjăm o sedință festivă, declară în mijlocul «nației» clericul Vasile Beu, «tata» și prezidentul nerecunoscut de autorități al Societății românești de lectură, care funcționa cum da Dumnezeu, în cel mai mare secret.

Societatea asta de lectură funcționase pe vremuri la Viena, când clericii români destinați studiilor universitare urmau cursurile la Facultatea de teologie de pe lângă Universitatea din Viena. Acolo Societatea fusese recunoscută de superiori; clericii făceau parte din generația care apucase unele drepturi naționale, datorite de absolutism; veneau de-acasă însuflețiți, cu idealul național viu în suflet, și astfel nu-i de mirare că fuseseră membri harnici ai Societății de lectură, tipăriseră vreo două traduceri din literatura teologică, adunaseră cărți câte încăpeau în două dulapuri, și aveau o sumă de bani depozitați la o bancă românească. Mutându-se clericii la Pesta, ajunseseră într-altă lume. Societatea fusese desființată și cărțile confiscate, dar banii depozitați rămăseseră în bancă; despre existența lor conducerea seminarului n-a putut afla nimic. După insistențe din chiar partea arhieriei români, biblioteca fusese, până la urmă, restituită clericilor, sub motivul că era compusă numai din cărți de ritual, teologice, de morală, drept ori istorie bisericească. Într-adevăr, mai mult de jumătate erau străine, însă printre cele românești se aflau și cărțile lui Bălcescu, Petru Maior, Șincai. Volumele urropluseră deci din nou cele două dulapuri, iar clericii urmaseră în secret

ceea ce le fusese îngăduit la Viena pe față: se întruneau o dată pe lună ca să asculte o dizertație a vreunuia dintre ei, pentru a se delecta recitind poezii patriotice, pentru a asculta o predică. O dată pe săptămână aveau oră de rit grecesc, pe care și-o predau ei singuri, și care era permisă și de superiori; de obicei, în astfel de ore, se țineau și ședințele.

Câțiva ani lucrurile merseseră strună, dar cu cât tendințele deznaționalizante se înstăpâneau mai mult în școlile medii, cu atât Societatea căpăta membri tot mai puțin însuflețiți pentru rostul ei național. Erau ani când la toate ședințele trebuiau să citească aproape aceiași clerici, și tot ei să declame și să spună predici. Mulți care veneau din gimnazii străine știau rău românește și le era rușine să se «producă» înaintea acelor care veneau din licee românești. Erau însă și tineri care, în anul întâi, trebuiau să fie atrași cu multe insistențe de «nație» până în odaia românească; se temeau să se separe de clericii străini, și nu aveau mare tragere de inimă pentru limba românească. Fuseseră crescuți exclusiv în școli ungurești, și acasă, în satele sau orașele lor, trăiseră mai mult în mediu unguresc sau maghiarizat. În anii din urmă, acești «novici» erau tot mai numeroși; s-ar fi făcut lesne membri la Societatea de lectură ungurească, încă din primele luni de seminar, dacă n-ar fi vegheat asupra lor «bătrânii». Și, deși știau bine, după o vreme, limba românească, tot nu cutezau, până în anul al treilea, al patrulea chiar, să citească vreo dizertație ori să spună o poezie, o predică.

Astfel, din an în an ședințele erau tot mai rare și mai sărace. Venea câte-un an excepțional, când se nimereau în seminar mulți tineri ieșiți din școlile medii românești. Aceștia erau ani rodnici, ani de care se pomenea multă vreme.

Însă așa cum era, bună-rea, Societatea românească de lectură constituia o fortăreață a limbii și a simțământului național. Fără ea, mulți s-ar fi rătăcit, cel puțin pentru o parte a vieții lor.

Odaia românească era, într-adevăr, numai o

speluncă.

Dumnezeu știe cum de răsărise în seminar, altminteri frumos și bine construit. Se ascundea în capătul unui coridor, în părete. Dacă n-ai fi văzut ușa, nici prin minte nu ți-ar fi trecut că acolo e o încăpere. Ajungeai cu mina în boltitura tavanului, era lată de cinci pași, lungă de zece și avea două ferestre, care păreau a nu fi fost șterse de praf niciodată.

Românii o iubeau totuși mai mult decât oricare altă sală din seminar. Pe lângă ședințele care le țineau aici, între pereții ei răsunau cântecele noastre bisericești, troparele, condacele, luminătoarele cu întreagă seria catavasiilor; aici se deprindeau clericii în slujba liturghiei, în citirea *Evangeliei*. Tot ce se petrecea între pereții ei era românesc, le aducea aminte de bisericuțele din satele lor, de popii și diecii lor, de lanurile, de pădurile, de munții, de oamenii de pe la ei. Adeseori cântau cu glas tare doine, *Deșteaptă-te, române* chiar, după ce mai întâi cercetau amănunțit coridorul. Dacă nu era nimeni, puteau să răstoarne chilia, atât era de departe aruncată de încăperile celorlalți clerici și de locuințele superiorilor. Din când în când, în câte o pauză, unul din ei deschidea ușa și controla coridorul. Știau că sunt urmăriți, știau că sunt spionați, mai ales de ruteni, care, deși de rit grecesc și ei, nu cutezau să se întrunească nici pentru a învăța să citească cu slovă chirilică, de teamă nu fie bănuți ca nepatrioți.

Și tot în odăița asta se încingeau uneori adevărate petrecanii. Când vreun român căpăta de-acasă un pachet, aici i se tăia învelitoarea, ori se spărga lădița de scânduri, și era vai de cârnații ori de rațele fripte ce ieșeau la iveală, dar mai ales era vai de sticla cu vin ori cu rachiu.

În odăița asta deci avea să se țină ședința festivă anunțată de «tata» Vasile Beu. Pentru ca reușita să fie deplină, el îi ceru lui Andrei să pregătească o dizertație cu orice subiect va voi el, dar cu condiția să fie gata în zece zile. După zece zile începeau pregătirile pentru examenele de sfârșitul anului, și, în timpul sesiunii, sub niciun pretext nu le-ar fi fost îngăduit să se adune cu toții în odăița cea cu

două ferestre. Andrei primi și își alege subiectul: O *scurtă privire asupra vechimii și bogăției literaturii române*. Se miră el însuși cum de-a ajuns atât de repede să se oprească la subiectul acesta; poate unde nu mai pregătise nicio lucrare scrisă din vremea liceului, și îndată ce luase condeiul în mână i se deșteptaseră reminiscențele anilor de studii din adolescență; poate unde își dăduse sama că ar fi tema cea mai potrivită pentru atâția clerici români care au ieșit din școli străine. După ce scrisese titlul se bucură din toată inima și se apucă de lucru. Voi într-adevăr să dea numai o «scurtă privire» asupra literaturii române, dar îndată ce se cufundă în dezvoltarea temei, se oprea adeseori la câte un scriitor, la câte-o operă literară preferată, insista pe larg asupra lor, făcea considerații critice. Astfel, dizertația se lungi binișor, și, fiind însuși stăpânit de subiectul ales, nu mai putu să fie stăpân asupra scurtimii sau lungimii lucrării. Două zile scrise pe ruptelea, dar când văzu, la urmă, câte file umpluse cu scrierea lui mărunță, se năcăji. Știa că o dizertație prea lungă, oricât ar fi de interesantă, obosește auditoriul.

Clericii îl ascultară însă cu mare plăcere până la sfârșit. Cei ieșiți din școli străine îl urmăriră cu atenția încordată, cu o uimire ce creștea mereu. Aproape fiecare frază a lui Andrei cuprindea ceva nou pentru ei. Ei simțeau o adâncă satisfacție văzând, convingându-se, din spusele lui Andrei, cât de multe erau minciunile profesorilor străini care îi asiguraseră că limba literară românească abia există de câteva decenii, că operele scrise în care se concentrează cultura românească sunt abia niște începuturi, niște încercări fără nicio valoare. Andrei nu spunea fraze goale: cita ani, nume, opere, studii critice asupra literaturii române. Pomenea nume despre care auziseră o dată sau de două ori, și rămaseră convinși că tot ce le spusese Andrei Pascu era adevărat.

Dar chiar și clericii ieșiți din școlile românești îl ascultară cu surprindere. Andrei spunea lucruri nouă chiar și pentru ei. Vocea caldă, însuflețirea cu care citi îi încălzi pe toți și le aduse pe fețe, în ochi, o expresie de

sărbătoare. Când sfârși, ropotele aplauzelor căzură din bolta scundă ca o ploaie asupra lui Andrei. Deși punctul al doilea din programul ședinței era recitarea poeziei *Noi vrem pământ*, clericii, aplaudând încă, se ridicară în picioare ca un singur om și începură *Deșteaptă-te, române!* îl cântau mai cu putere ca niciodată, cu ochii aprinși, cu obrajii îmbujorați. În însuflețirea lor uitaseră să mai supravegheze coridorul, și de aceea rămaseră ca trăsniți când, la «Preoții cu crucea-n frunte», ușa odăiței se deschise și își făcu apariția primul prefect, ai cărui obraji, dăbălați de grăsime, se umplură de strâmbături sub larma ce-l izbi.

În liniștea ce se făcu imediat, prefectul înaintă legănându-se ca o rață enormă. Nu se opri decât în imediata apropiere a lui Vasile Beu, ridică spre «tata» ochii lui mici, de porc, și-l întrebă c-o voce putinică, răgușită:

— Ce faceți dumneavoastră aici?

— Avem oră de rit, răspunse Vasile.

— A, oră de rit! Cu cântece așa... așa turbate?

— Mă rog! făcu Vasile ofensat, ritul nostru e împreunat cu cântări multe, pe care trebuie să le învățăm.

— Și ce cântare bisericească a fost aceea de mai înainte?

Vasile Beu tăcu o clipă, apoi zise c-o voce sigură, românește:

— *Împărate ceresc!*

— Ce-i aia?

— Ceea ce-i la catolici *Veni Sancte Spirims*.

— A, făcu prefectul, ce vorbești dumneata! Nu samănă!

— Cum să semene, dacă are altă melodie?!

— E melodie de cântec lumesc, nu-i cântare bisericească.

În ochii lui Vasile se ivi un licăr ciudat, și, clipind spre clerici, zise:

— N-ai auzit-o, sfinția-ta, de aproape. Vă rugăm s-o ascultați acum.

Și cei cincisprezece clerici cântară cu întreaga

simțire strofa din urmă din *Deșteaptă-te, române*. Zadarnic făcea prefectul semn cu bățul său gros să înceteze, că nu-i curios, nimeni nu-i mai putu opri. Trebui să asculte până la capăt, trecându-și privirea de la un cleric la altul. Pricepu cuvintele «cruce», «libertate», «glorie»; tot vorbe care vin și în *Veni Sancte*, și păru că începe să se îndoiască. Clericii cântară încheierea cât se putu mai prelung.

— Dumneavoastră vreți să tăgăduiți că ați ținut acum o ședință, deși am probe. Ce a citit mai înainte Andrei Pascu?

Pe-o clipă clericii se priviră mirați: de unde dracu' știe prefectul de dizertația lui Andrei?! Superiorul însă nu se uita la ei, el se adresa numai lui Vasile Beu. Acesta se întoarse spre masa pe care erau așezate, pentru orice eventualitate, cărțile de rit, în frunte cu *Evangelhia*. Luă un liturghier, se întoarse spre grăsun și zise:

— Andrei Pascu ne-a explicat pe larg cele trei liturghii uzuale în biserica grecească: a lui Ioan, a lui Vasile și a lui Gregoriu. El vine din școlile Blajului, și acolo avem oameni foarte versați în rânduielile ritului grecesc. Sfinția-ta cred că vei înțelege că, dacă Andrei Pascu se apucă să dezvolte o temă, o face cu temei.

— Și-a făcut lucrarea în scris, insistă prefectul.

— Se-nțelege! Poftim! zise «tata-luând manuscrisul lui Andrei și punându-l sub ochii superiorului.

Acela își plimbă puțin ochii peste șirele mărunte și se simți încurcat.

— Și dumneata nu ești președintele Societății românești de lectură? îl mai întrebă pe Vasile.

— Ferească Dumnezeu, sfinția-ta, sunt «tajalor, vezi bine, dar numai atât. Însă nu-i de mirare că suntem bănuți mereu de conducerea seminarului, dacă atâția colegi n-au ce face decât să ne spioneze toate mișcările și, nepricepând, să ne denunțe.

În primul prefect nu era niciun strop de energie când era treaz, numai vinos plătea ceva, asta o știa bine clericii români. Cu o ultimă efortare el zise:

— Dar de ce strigați atât de proteste? Nu sunteți

numai dumneavoastră în seminar!

Cuvintele acestea era hotărât să le spună cu mânie mare, cu atât mai vârtos că erau cele din urmă, dar nu reuși.

Abia dispăru, și clericii izbucniră în hohote de râs.

— L-am potcovit, zise Vasile Grecu. De el, săracul, mi-e milă. Nu-i om rău. El, dacă are un păhărel de beutură... Dar cine să fie ticălosul care ne-a spionat?

Se auziră mai multe nume. Mulți spionau pașii românilor.

— Trăbă să fie din sala de lectură a lui Pascu, zise Beu.

— Se poate foarte ușor să fie cel din dreapta mea, spuse Andrei.

— Nu cred. E de-abia în anul al doilea, zise clericul Ion Marcu. Cei care ne denunță la superiori, ca să-și câștige merite, sunt de obicei dintre cei bătrâni.

— Da, însă ziua bună de dimineață se cunoaște. Oricum, trăbă să-l dibuim ca să ne păzim mai bine de el. Ar putea să ne surprindă odată prefectul al doilea, ori chiar rectorul; atunci n-am scăpa așa de ușor, zise Vasile Beu. Acum, pentru ca să-i facem prefectului o plăcere, propun ca, după *Noi vrem pământ*, să ne cânte Gheorghe Moraru ceva. Va fi cântec lin, nu va mai semăna defel cu... *împărate ceresc*.

Clericii părăsiră târziu sălița, în cea mai bună dispoziție. Singur Andrei Pascu avea ceva pe suflet. Nu-i venea să creadă că ruteanul de lângă el l-a denunțat: niciodată nu l-a văzut spionându-l ce lucrează, iar altul, străin, dintr-altă sală de studii, nu putea fi, pentru că ar fi trebuit să caute în pultul lui Andrei ca să-i poată vedea manuscrisul.

Peste trei zile se convinse. Prefectul lipsise două zile din seminar și, cât ce își luă din nou slujba, lucrul cel dintâi pe care îl făcu fu să-l cheme la sine pe clericul rutean de lângă Andrei. Fiind plin de vin, ca totdeauna când lipsea mai mult din seminar, prefectul îl spălă fără săpun că l-a făcut de rușine, căci clericul se întoarse destul

de târziu, întunecat, scos din fire, și, când se așeză la pult, nu se putu răbda să nu zică, privind spre Andrei:

— Asta-i totuși o obrăznicie de neînchipuit!

Nu era silențiu, dar Andrei, ca de obicei, citea.

Își ridică ochii din carte, căci din vocea, din accentul vecinului înțelese că pe el îl privește declarația puțin gingașă a clericului.

— Ce poștești dumneata? îl întrebă liniștit Pascu.

— Spun că e o obrăznicie ce faceți dumneavoastră. Cântați *Deșteaptă-te, române* și spuneți că-i *împărate ceresc*.

— Ei, bine, dar cunoști dumneata aceste două imnuri?

— Cum să nu le cunosc! în Maramureș am intrat în destule biserici românești, am ascultat liturghie românească. În case de preoți români am avut prilejul să aud nu o dată și imnul dumneavoastră național.

— E interesant, totuși eu nu pricep, zise Andrei zâmbind; apoi, apropiindu-se mai tare de el, îi șopti în ureche: Dumneata l-ai chemat pe prefect?

Clericul rutean venise de la superior atât de scos din fire, încât abia acum băgă de seamă că s-a dat de gol. El îi aruncă lui Andrei o privire atât de întunecată, încât pe-o clipă păru că a orbit, apoi se ridică și ieși repede din sala de studii.

*

Andrei Pascu avu deci destule prilejuri să se convingă că nu-i aur tot ce lucește, că ar fi o exagerare primejdioasă să ierte orice slăbiciune omenească, să nu vadă viața așa cum este, deși simțea mereu cum ar trebui să fie.

Mai simpatici, dintre clerici, după români, îi erau croații. În purtarea celor cinci croați nu descoperea nimic forțat, nimic josnic. Erau tineri de-o sinceritate încântătoare: și ce le plăcea și ce nu le plăcea le putea citi în ochi toată lumea. Nici de nevoie n-ar fi lingușit pe cineva, fie coleg, fie superior, fie profesor. De câte ori ceva nu mai era cu putință, formau un grup: discutau cu aprindere, înflăcărați, băteau cu palma gazetele, se

înfuriau când le soseau ziarele favorite cu coloane și pagini întregi albe, suprimate de cenzură. Ei îi evitau, cu excepția românilor, pe toți clericii din seminar.

Erau vlăstarele unei națiuni mici, dar cu o veche și bine întemeiată cultură națională, reprezentanții unui popor care se bucura de toate drepturile naționale, care, de când se pomeniseră, își făceau instrucția în limba maternă, care aveau chiar și o universitate națională. Andrei nu putea să nu facă asemănare între ei și români. Deși în multe privințe clericii celor două popoare se asemănau, croații păreau mai conștienți de chemarea lor. Între ei nu puteai face deosebiri, toți erau la fel, pe când românii, crescuți în școli străine, numai după luni de zile ajungeau să semene întrucâtva cu cei ieșiți din licee românești. Andrei, mai mult decât oricând, începu să simtă cât e de adâncă nedreptatea ce se face românilor prin educația străină pe care mulți nu o pot evita, dacă nu vor să rămână analfabeți, cât e de mare primejdia învățământului în limbă străină. Își zicea că e bună încrederea, e bună însuflețirea cu care ne spunem mereu că românul nu pierе, dar că în chiar afirmația aceasta se-ascunde un mare pericol, ca în orice autosugestie. El vedea cum poate cineva să se înstrăineze de limbă și ne-am și vedea ce rezultate dă o bună educație națională, ca a croaților. Aceștia, deși puțini, răcnesc ca leii îndată ce încearcă cineva să se atingă de drepturile lor, pe când românii sunt ca niște lei triști, obosiți care rabdă să fie despuiați de piele. Toată deosebirea aceasta enormă dintre români și croați, Andrei o punea exclusiv pe sama educației. Dar mai erau și alte motive, pe care el le înțelese mai târziu.

Cu croații se înțelegea latinește mai bine decât nemțește. Dar ei nu vorbeau bucuros nici limba latină. Ei vorbeau cu patimă graiul lor ciudat, care prin multele-i consoane nu lăsa o clipă de hodină buzelor și limbii. Lui Andrei îi părea uneori că aude o sperietoare de vrăbii, mai ales când vorbea cu vocea sa foarte înaltă croatul de lângă el.

Eparhiile catolice din nordul Ungariei trimiteau din când în când și câte un cleric despre care să poți crede că-i ungur neaoș, după înfățișare, după pronunție, după nume chiar, deși semnul din urmă încetase demult să mai fie un criteriu pentru identificarea naționalității. Afară de unul, doi, care spuneau că-s slovaci, toți ceilalți se credeau unguri de la roată. Pe aceștia croații îi priveau cu dispreț, și, foarte rar, când vorbeau cu ei, le trăgeau câte-o săpuneală în croațește de se adunau clericii în jurul lor ca la minune.

După ce-i cunosc mai bine pe acești bieți lepădați de neam, pe acești pierduți, nu din vina lor, simți și Andrei că nu-i mai poate suferi. Nu-i putea suferi pentru că nu era nimic firesc în atitudinile lor; parcă nu-și știau purta încă haină maghiarizării, conștienți parcă, ei înșiși, de asta. Își aduse aminte ce-i povestise într-o zi Vasile Beu. Cică înainte cu doi ani fusese un cleric slovac care patru ani nu a spus un singur cuvânt slav, se jura că nu pricepe nimic din limba asta, dar într-o noapte, în vis, începuse să depene repede în slovacă. Un croat, anume Krusits, care nu dormea, se ridicase tiptil din pat și oblici cine vorbește slavonește. Când se convinse că-i maghiaronul, trezi pe toți clericii. Cic-a fost un adevărat «scandal». Slovacul, se vede așa-i era felul, ținuse multă vreme un adevărat discurs în limba maternă, îl auziseră cu toții și cu toții se simțiră foarte stingheriți de descoperirea asta. Tăceau tăcerea peștelui, numai croatul se certa singur, și doi români râdeau să se înăbușe în perini. Când își încetă slovacul monologul, cei doi români începură să aplaude cu zgomot.

— Țsta are darul limbilor! zise unul.

Se înțelege: în ziua următoare fură pedepsiți și cei doi români și croatul.

Ungurii neaoși îi erau mai simpatici lui Andrei decât bieții dezrădăcinați din tulpina slavă sau germană. Erau mai rudimentari, dar erau sinceri, erau naturali. De-o impulsivitate, dacă le sărea țandăra, primejdioasă, erau totuși tăcuți, posomorâți și gravi, dacă-i lăsați în pace.

Andrei se bucura uneori că poate să cunoască direct,

din experiență, atâtea neamuri de oameni, că lacoma lui sete de observație poate fi mereu hrănită. Totuși, era convins că lucrurile ar merge mult mai bine în seminar dacă toți elevii ar fi de același neam. Ar fi fost o armonie rodnică, o armonie care ar fi influențat în bine nu numai instrucția și disciplina, ci și viața evlavioasă, creștinească, pe care el o considera condiția de căpetenie pentru cine vrea să ajungă un bun preot.

K

Cu cât treceau zilele, cu atât Andrei înțelegea mai bine cât de însemnată, cât de frumoasă e misiunea preotului, așa că de la o vreme începu să-și uite de profesorat. Numai când se gândea la Dora Muntean, își aducea aminte că mai are o obligație: să urmeze și Facultatea de litere. Profesoratul lui însă i se părea din ce în ce mai problematic, i se părea chiar că hotărârea asta își pierde orice înțeles, luând înfățișarea unei frânturi de vis neguros.

În anul al doilea de seminar, Dora nu-i scrisese decât o singură dată, prin septembrie. Îi spunea cât i-a părut de rău că n-au putut vorbi când s-au întâlnit în gară. «De altfel, mi se pare că dumneata acum trebuie să iubești și mai puțin conversația, decât înainte: ai o față de sfânt cum n-am mai văzut. Bagă de seamă: seminarul acela străin te va face poate să-ți schimbi numele de Andrei. Ți mai aduci aminte ce mi-ai spus în gara din Sibiu, acum un an? Un singur lucru mă interesează: să știu ce nume îți vei alege, dacă te vei călugări.»

Andrei Pascu știa că Dorei îi place să râdă de oameni și când scrie, nu numai când vorbește - toate ilustratele ei erau pline de o năvală de copilărie luminoasă - totuși se întristă când citi cuvintele cu care se sfârșea ilustrata din septembrie. El o văzuse pân-acum mereu așa cum îi apăruse în geamul acceleratului: o domnișoară palidă, cu ochii mari, cu privirile adânci, în care nu mai era nimic copilăresc, dându-i senzația că-i o domnișoară mare, o fată străină parcă, pe care, deși o cunoștea, vedea că se deosebește foarte mult de fetișcana care i-a lăsat pe buze

pecetea aceea de foc. Deși sărutul acela învie din nou pe buzele lui, deși simțea că privirea Dorei din geamul vagonului fusese sinceră, totuși acum, citind rândurile ei, începu să se îndoiască. «Nu s-a schimbat, e și acum o copilă zburdalnică, își zise. Ce mai știi? Poate că glumește cu mine, ca să aibă de ce râde, și atâta tot.»

Ilustrata începu să aibă preț abia după Crăciun, după ce Andrei trecu prin chinurile nașterii lui ca om. Deși-i scrisese de mai multe ori Dorei, de la ea nu mai venea nicio veste. El ceru informații de la unchiul Dorei, dar nu căpătă niciun răspuns. «Poate a fost scrisoarea ei de adio, își zise Andrei; nu mi-a dat să pricep că un singur lucru o mai interesează: să știe ce nume voi purta în călugărie?» Un simțământ de tristețe adâncă îl apăsă mereu. I se părea că tăcerea Dorei destramă un vis frumos, dar nu se revolta împotriva ei, n-o învinuia, ci, dimpotrivă, încerca să-ndepărteze de Dora orice umbră de răutate urâtă. Își zicea: «N-aș avea de ce să mă mir că nu-mi mai scrie, că... m-a uitat. Ea a glumit cu toată lumea, deci a glumit și cu mine. Atât. Are ea vreo vină că râsu-i clar mi s-a strecurat în suflet, din clipa cea dintâi, și s-a-nchegat într-un licăr de nestemată? Când am cunoscut-o, cât i-am fost în preajmă, Dora era de-abia o copilă. A râs cu mine, și-a petrecut, mi-a scris, cum desigur va fi scris și altora, nu dintr-alt motiv, ci din nevoia de-a cheltui, de-a risipi din prisosul bogat al zburdălniciei sale. Nu trebuie condamnată, ci admirată o asemenea fată, care poate deștepta viața în sufletele altora. E un semn de bogăție interioară. De ce să mă mir că nu-mi mai scrie? Pesemne că jocul cu mine s-a isprăvit și că va fi început alt joc, cu altcineva, nevinovată ca și până acum. Ce vină are fluturele care zboară în lumină, din floare-n floare, că un copil plânge, neputându-l prinde? El nu știe ce vrea copilul, ci simte nevoia de-a se scălda în soare, de-a se îmbăta de parfumul potirelor de flori. Pentru fluture jocul e viața însăși, iar Dora e un fluture încă.»

Uneori i se părea că totuși Dora a mers prea departe jucându-se cu el. Ce a îndemnat-o să-l sărute, ce a îndemnat-o să-i spună cu vocea atât de rugătoare: «Să-mi

jerii! Să-mi scrii!»? Ce a determinat-o să-l privească cu atâta adâncime din geamul vagonului? Că nu fusese un joc de copil, un joc de fluture, era mai presus de orice îndoială. Dar ce fusese? Dragoste? Se poate, dar tot atât de bine se poate ca izbucnirile acelea să fi fost inconștiente, să nu-l fi privit pe el. Ce înțeles vinovat pot avea gesturile nevinovate ale unei fete. Ce vină poate avea o fată prin ochii căreia privește, din când în când, inconștientă de sine, femeia? De bună seamă, Dora nu e vinovată că nu-i mai scrie, că l-a uitat. El e vinovat pentru că și-a făcut iluzii din nimic, pentru că mai așteaptă de la ea scrisori, ca și cum Dora ar fi o femeie în puterea cuvântului, cu răspundere pentru ceea ce face. El e vinovat pentru că nu pricepe tăcerea ei. Ea nu a înțeles ceea ce numai el singur știa și, timid și neîndemânatec, nu a putut niciodată să-i spună, să-i mărturisească.

Ca să o poată uita, recurse la ajutorul voinței și se adânci tot mai mult în ocupațiile lui de cleric. Și deși uneori i se părea că a uitat-o și se bucura că nu-l mai tulbură dorul de ea, simțea că amintirea ei nu-l părăsise, ci se închegase ca un mărgăritar în sufletul său, un mărgăritar pe care îl purta mereu cu sine.

După cel din urmă examen, cu o zi înainte de-a părăsi seminarul, Andrei puse mâna pe o gazetă. Era ultimul număr, cel mai proaspăt. De obicei nu citea decât articolele de fond și telegramele, dar acum, neavând ce face altceva mai buh, o citi din doască-n dească, până ajunse la «știrile zilei». Parcurgându-le, simți deodată un junghi în inimă. Știrea a treia, în două șire, era un anunț de căsătorie: «Dr. Vasile Drăgan, avocat, și Dora Muntean, căsătoriți. Felicitările noastre.» Andrei scăpă gazeta din mână și păli ca un mort. O durere adâncă, o umilință fără samăn și o revoltă imensă puseră stăpânire haotică pe sufletul lui. Deci acest necunoscut, acest Drăgan fusese cauza speranțelor lui zadarnice. Deci Dora nu era o fată neștiutoare, zburdalnică, ci o femeie cochetă, conștientă de puterea farmecului ei, care își bătuse joc de el, de iubirea lui! îi veniră din nou în minte cuvintele cu care

încheia scrisoarea din urmă: «Un singur lucru mă interesează, să știu ce nume îți vei alege, dacă te vei călugări». Abia acum își dădea sama cât dispreț conțineau cuvintele acestea! Și el, care o iubise cu atâta evlavie! Auzea cuvintele ei, râsul ei clar, vedea mișcările ei neastâmpărate, toate manifestările ei zburdalnice, și se gândi că nu-i plăcuseră niciodată. «Ah cât de mult m-am înșălat! își zicea Andrei. Era o copilă înclinată spre patimă, nestăpânită, abia acum îmi dau sama de ce nu-mi plăcea.» Dar, ajungându-i gândul aici, se cutremură. Simți sărutul ei pe buze, văzu ochii ei în fereastra vagonului, și își dădu sama deodată cât e de nedrept și față de ea și față de sine. Îl orbise durerea iubirii înșelate, a orgoliului rănit. Nu, nu, el nu putea crede nimic rău despre Dora. Ochii lui verzi se umplură de lacrimi. Nu, ea era o copilă nevinovată, albă ca zăpada și o femeie liberă să aleagă, liberă să fie fericită.

Ieși din sala de lectură, străbătu mai multe coridoare, coborî mai multe scări, și se trezi în capela seminarului. Abia aici, ingenunchind, simți cât îi e de mare durerea, și înțelese încă o dată cât de profund tristă e viața omului și cât de neprețuit e, în astfel de clipe, sentimentul contactului cu eternitatea, și se gândi că pentru el va rămâne întotdeauna deschis un drum spre o idee nobilă, vrednică să lupte pentru ea.

XI

Dora «făcu furori» - cum se exprimase unchiul său doctorul în scrisoarea trimisă Mariei Muntean - la balul «Asociațiunii» din toamna aceea. Era întâiul bal la care lua parte ca fată mare, în rochie lungă. Zeci de tineri o admirară, doctori, candidați de avocați, ba chiar avocați cu diplomă, fără a mai pomeni de candidații de preoți, care abia cutezară să o invite la dans, să se apropie de ea, văzând-o atât de elegantă, de distinsă, și mai ales între curtezani cu o poziție socială mai înaltă decât a lor. Dora fu strălucitoare, nu prin toaleta ei, destul de modestă, ci prin ținuta mândră a capului, prin strălucirea plină de vâpăi a ochilor negri, prin ținuta gingașă a trupșorului de trestie, și mai ales prin neobișnuita naturalețe cu care dragostea

de viață radia din întreagă ființa ei. Oricine își plimba ochii de la alte fete la Dora, trebuia să zică: «Dora le bate pe toate». Altele voiau să fie senine, zâmbitoare, voiau să se poarte cu gingășie, voiau să aibă voce clară – Dora le avea toate acestea fără să se gândească. Iar când trecea râzând în cascade cristaline prin sala luminoasă, dansatorii își uitau părechea și își întorceau capul să vadă cine râde. Și cum

Dora râdea adeseori, de la o vreme râsul ei ajunsese o condiție a bunei dispoziții generale, ca și muzica. Cu toată dragostea ce i-o purta, mătușă-sa, doctorița, simți totuși un ghimpe al invidiei înțepându-i inima, văzând succesul Dorei, deși doctorița n-avea încă nicio fată de bal.

În pauze o înconjurau pe Dora atâtea farfurioare cu dulceață, cu înghețată, pe care i le ofereau tinerii fermecați de grația ei nevinovată, încât nu știa ce să aleagă. Nu gusta din toate, dar pe toți îi amețea de cap cu vocea, cu privirea, cu cântecul râsului ei mai ales, așa că niciunul nu se simțea ofensat dacă era trecut cu vederea. În roiul acestor tineri era și un bărbat mai în vârstă, brunet, cu o mustață scurtă și groasă, cu obraji mari, rași proaspăt, sclipitori, cu ochii mici, pe care îi acoperea mereu o ceață ciudată, care părea mai favorizat de Dora. El se uita la ea atât de umil, încât de multe ori uita gura întredeschisă, și, de câte ori râdea Dora, izbucnea și el într-un râs bubuitor, care-i crispa fața într-o mască ridicdă și antipatică. Dora își pusese de la început ochii pe el; lui îi vorbea, din înghețata adusă de el gusta mai întâi, și se ntâmpla ca, privindu-l, să râdă din bun senin. Atunci începea și el să râdă bubuind, și contrastul între cele două voci era atât de mare, încât toată lumea din jurul lor avea o acută senzație de ridicol.

Înțelegând însă că Dora e «o biată orfană, care – după cum spuneau câteva mame ce veniseră cu fetele la bal – ar putea să fie mai puțin veselă, căci n-are niciun motiv să se bucure prea tare de viață», mulți dintre tinerii care îi făcură curte începură să se învârtă în jurul altor fete, dar bărbatul brunet n-o părăsi nicio clipă. Când

dansa, o urmărea pretutindenea cu ochii și, îndată ce termina, era lângă ea. Mamele cu fete se uitau cu ciudă la omul acela cu degetele strânse de inele groase de aur, împodobite cu nestemate; se părea că mai ales pentru el o invidiază pe Dora.

Dacă nu râdea, omul nu era urât, deși nu mai era tânăr. Ba chiar privirea cețoasă a ochilor lui mici îl făcea simpatic. Uitându-te la ei, păreau că-ți zic: «Sunt om de încredere, om de omenie, am sentimente bune, dar nu pot da expresie nici unuia, toate mi se-ncurcă, și sunt, din cauza asta, un nenorocit». Năvala strălucită a tinereții ce se desprindea din întreagă ființa Dorei, râsul ei, îi deșteptaseră în asemenea măsură sentimentele, încât bietul om nu mai putea lega cumsecade două vorbe. Îl gădila ceva neîntrerupt la inimă, și el nu putea face nimic altceva decât să râdă. Dora îl găsisese inofensiv și nespus de ridicol, și poate din cauza asta se interesa mai mult de el decât de alții.

La sfârșitul balului străinul își mai spuse o dată numele: «Doctor Vasile Drăgan, avocat». Când se apropiase mai întâi de ea, își spusese numele, dar Dora nu-l înțelesese. Acum izbucni în râs: numele Drăgan i se păru foarte potrivit. Când îi întinse mâna lui groasă, avocatul îi zise: «La revedere, domnișoară». - «La revedere», răspunse Dora râzând, dar era sigură că nu-l va mai întâlni, și-i păru rău din toată inima că nu va mai avea prilej să râdă cu atâta plăcere ca acum.

Ajunsă acasă, la doctorul Muntean, nici prin minte nu-i trecu să facă vreo asemănare între avocat și Andrei Pascu: totuși asemănarea se făcu fără știrea și fără voia ei, și atunci îi scrisese clericului o ilustrată. Era în septembrie, și era să fie cea din urma veste pe care Andrei a primit-o de la Dora. Fără să-și dea sama de ce, ea ținuse să-l facă băgător de seamă pe Andrei, nu cumva, în seminarul acela străin, să se călugărească.

La o săptămână după balul «Asociațiunii», într-o sară, doctorul Muntean intră în casă foarte vesel. Bătu din palme și zise cu bucurie către nevastă-sa:

— Vestе bună, dragă! Societatea românească de la noi s-a îmbogățit cu un membru valoros, iar eu mi-am întâlnit un coleg de școală, prețin bun.

Doctorița nu-și dădu sama cine ar putea să fie. Pomeni mai multe nume.

— Nu, dragă, e avocatul Drăgan; tu n-ai de unde-l cunoaște. Închiuie-ți, și-a mutat cancelaria la noi!

Doctorița păli: ea nu-i pomenise bărbatului că l-a cunoscut pe Drăgan, că la balul «Asociațiunii» Drăgan s-a învârtit mai mult în jurul Dorei. Își dădu însă repede sama că avocatul, prieten cu doctorul, îi va vizita negreșit cât mai curând, și atunci se va descoperi că-l cunoaște.

— Vasile Drăgan?! Întrebă ea c-un fel de uimire.

— Da, da, doctor Vasile Drăgan. îl cunoști? Nu se poate să-l cunoști; de zece ani nu iese nicăiri, nu prea iubește societatea; dar să știi că n-a stat cu mâinile în sân: și-a adunat un capital foarte frumos.

— Mi se pare că totuși îl cunosc. La bal... între adoratorii Dorei... Dar ce știu eu: atâtea nume am auzit atunci, atâtea fizionomii noi am văzut...

Doctorul Jăăru deodată deosebit de interesat:

— Un bărbat voinic, brunet, c-o mustață groasă?

— Da, da, așa-mi pare.

— Puțin cam gras?

— Da, da, și cu niște ochi mici, foarte ciudați.

Doctorul bătu din nou din palme:

— El e! Așadar îl cunoașteți și voi! Ce bine-mi pare! E un om foarte detreabă. O să vedeți!

— Dar nu-mi pot închipui ce-l va fi îndemnat să vină la noi; mai avem zece avocați în oraș, zise doctorița.

— El are capital, dragă, nu-i mai trăbă câștig. Mi-a spus că s-a săturat de mediul străin în care a trăit până acum, vrea să fie într-o lume mai românească. Pagubă că e cam înaintat în vârstă, ar fi o partidă strălucită.

Doctorița nu mai zise nimic. Un gând îi stăruia mereu în minte. Își zicea: «Să vezi că nebunul ăla s-a mutat aici pentru Dora».

N-a trecut o săptămână și doctorul își aduse prietenul

la un pahar de vin. Știa că lui Drăgan îi place vinul încă de când erau elevi la liceu. Băutura fusese, într-adevăr, în tinerețe, singura plăcere a avocatului, dar nu bea decât vin foarte bun, și nimeni nu-l văzuse vreodată beat. El bea mai ales când avea de lucru, înainte de-a redacta o pledoarie, un recurs la forurile mai înalte; bea nu dintr-alt motiv, ci numai ca să poată scrie mai bine. Bând, i se limpezeau parcă ideile, i se agerea mintea, și căpăta, mai ales, o putere de muncă neînchipuit de mare. Dar cum el avusese întotdeauna foarte mult de lucru, băutura, pe nesimțite, îi devenise un obicei, nu însă o patimă.

Din ziua aceea, Vasile Dragan ajunsese oaspe de toate zilele în casa doctorului Muntean, iar Dora, amuzându-se de ridicolul purtării, privirilor și felului de a vorbi al avocatului, își petrecea minunat. Doctorița își zicea de multe ori: «Nu-i așa de nevinovată Dora asta! Știe prosti pe oameni, știe cum se câștigă o partidă bună.» Ea era încredințată, încă de la bal, că Dora aflase despre capitalul de care dispunea Drăgan și că acesta era singurul motiv care o făcea să-și petreacă atât de bine cu el. Altceva nu putea fi, pentru că avocatul, în ochii unei femei, a unei fete mai ales, nu era cu nimic atrăgător. Văzând că Dora îl poartă de căpăstru cum îi place, că râde și-și bate joc de el, dar tot nu-i dă drumul – doctorița începu să creadă că poate tot o fi ceva adevărat în spusele unora și altora care nu se sfiau să afirme că în Dora este o bună doză de perversitate.

Doctorul, însă, gândea altfel. Se mira și el, ce-i drept de multe ori, cum de putea să-i placă Dorei de avocat, dar în același timp își spunea că ar fi bine dacă vizitele lui Drăgan s-ar încheia cu o căsătorie. Alături de acest om sigur, Dora ar fi fost la adăpost de furtunile vieții. Și ar fi fost bine și pentru biata văduvă, pe care numai viitorul copilei o mai ținea în viață. Și ar fi fost și pentru el bine, pentru că ar fi scăpat de sarcina străină din casă chiar acum când se ridicau și fetele lui. Era convins că Drăgan nu așteaptă nicio zestre, dar nu era încă sigur dacă avocatul are intenții serioase, ori dacă vine la ei numai ca

să se delecteze de râsul și ștrengăriile Dorei.

Vasile Drăgan nu-l lăsa multă vreme pradă îndoielilor. Într-o sară, lângă un pahar cu vin, el îi mărturisi, încurcându-se mereu, că, într-adevăr, el numai de dragul Dorei și-a mutat cancelaria aici, că ar fi prea fericit să o poată avea de soție. În ziua următoare, doctorul se închise într-o odaie cu soția sa.

— Ți-ai putea închipui ce am să-ți spun?

— Așa cred. Vede toată lumea, vorbește orașul întreg, răspunse doctorița c-un fel de răutate.

— Despre?

— Doamne, ce poză! Despre faptul că preținul și colegul tău de liceu, domnul avocat Vasile Drăgan, e îndrăgostit până după urechi de Dora. Însă toată lumea e revoltată că Dora poate să-l iubească. E într-adevăr de mirat!

— Vasile i-a cerut mâna! zise doctorul rar și apăsător, cu solemnitate.

Femeia păli și zise:

— De el nu mă mir. Mă mir de Dora. Se vede că-s înțeleși amândoi. Hm! n-aș vrea să-i semene vreuna din fetele noastre. Să-i fiu mamă, aș opri-o de la un pas atât de nesocotit.

— Pentru ce să fie nesocotit? Adevărat că Drăgan e înaintat în vârstă, dar are inimă tinară și mai ales poate să-i asigure tot confortul pe care îl cere o femeie din ziua de azi. Eu îl cunosc ca pe un om foarte de omenie.

Doctorița simțea că o pizmuiește pe Dora nu dintr-alt motiv, ci pentru că întrezărea că dintre cele trei fete ale sale niciuna nu se va căsători atât de bine.

— Va trebui să întrebe pe mamă-sa. În sfârșit, nu-i suntem părinți, zise ea cu silă.

— Se-nțelege, dragă, dar mai întâi va trebui s-o întrebăm pe Dora, răspunse neted doctorul.

Nevastă-sa se uită ciudat la el, dar nu mai zise nimic. Privirea ei spunea: «Crezi că mai e de lipsă s-o întrebăm și pe Dora? N-o cunoști, ea s-a hotărât demult.»

Când îi spuseră Dorei că avocatul Drăgan a cerut-o în

căsătorie, fata rămase ca trăsniță. Păli ca o moartă, i se opri răsuflarea; spaima privea din ochii ei negri. Multă vreme nu putu spune niciun cuvânt. Apoi, deodată izbucni într-un râs nervos.

— Glumiți, desigur, zise ea.

— Nu glumim deloc, răspunse doctorul Muntean.

— Să-l iau pe domnul Drăgan?! Dar cum vă poate trece așa ceva prin minte?!

— Ți-a cerut mâna, zise doctorul.

— Mi-a cerut mâna! repetă Dora și izbucni din nou în râs.

Doctorița simți mai întâi că Dora într-adevăr nu glumește, că nici prin minte nu i-a trecut vreodată să se mărite cu avocatul Drăgan. Dar, deodată, se produse în ea o schimbare neașteptată: dorea să se facă această căsătorie nepotrivită, tocmai fiindcă Dora se îngrozea de ea. Abia acum își dădu limpede sama că o urăște pe fata asta frumoasă, plină de strălucirile tinereții, crescută mulți ani împreună cu fetele sale. Demult băgase ea de seamă că fetele ei nu vor ajunge niciodată atât de fermecătoare ca Dora, dar abia acum simți că tocmai din cauza asta o urăște.

— Nu trăbă să râzi, ci să te bucuri, zise doctorița fără să se uite la Dora.

Fata simți vocea ei rece, străină, și deodată îi trecu toată voia-bună.

— Să mă bucur?! Pentru ce?

— Pentru că a dat peste tine un noroc așa de mare, răspunse doctorița.

Dora auzi din nou vocea străină, simți răutatea ei, văzu paliditatea de pe fața mătुși-și. Își întoarse c-un fel de silă privirile de la ea și-i zise doctorului:

— Într-adevăr nu glumești, unchiule?

— Nu, draga mea copilă, e un om detreabă, e o partidă bună, te asigur.

— Doamne! izbucni Dora, și ieși repede din cameră.

Într-o clipă pricepu că nu era o glumă urâtă, că desigur Drăgan pentru ea s-a mutat în orașul acesta în

care nu are clientelă, că desigur va fi cerut-o în căsătorie. În fața acestei nebunii, acestei imposibilități, ea rămase mută de durere. Nu o dorea gândul că s-ar căsători cu Drăgan – asta era o nebunie nemaipomenită – ci faptul că alții s-au putut gândi serios la așa ceva. Simți deodată că-l urăște și pe avocat, și pe unchiu-său, și pe mătușă-sa, și se simți atât de singură, încât începu să-i fie frică. Se strecură în odăița unde-și avea lucrurile și începu să împacheteze. Umplu geamantanul de piele galbenă, mai umplu două cutii, apoi ieși la poartă și chemă o trăsură. Trenul pentru Făgăraș pleca peste o jumătate de ceas.

— Dar ce faci, pentru Dumnezeu?! o întrebă doctorul îngrozit, când văzu pe vizitiu ducând pachetele la trăsura.

— Îmi iau adio de la dumneavoastră, unchiule, mă duc acasă, șopti Dora cu o voce mică dar șuierătoare. Vă mulțimesc pentru toate și să mă iertați. Să-mbrățișez pe mătușa. Și porni să intre în casă.

Doctorița tocmai ieșea: auzise despre ce-i vorba.

— Nu face prostii, Doro, rămâi aci. Ce va spune biata mumă-ta? zise doctorița, cercând să o atingă mângâietor pe umăr. Dora se feri.

— Ce să mai fac aici? zise ea. Mi-e dor de mama.

— Ascultă, Doro, poți rămânea la noi; ți-am făcut o propunere, ți-am dat un sfat, nu te silește nimeni să-l primești, începu doctorul, foarte mișcat de atitudinea fetei. Nicicând nu o văzuse pe Dora atât de tristă, atât de abătută. I se părea o fată străină.

— Nu pot rămânea, unchiule. Vă mulțimesc de toate. Adio!

Vocea ei era atât de obosită, încât abia se auzi.

— Așteaptă cel puțin o zi, două, te gândești, te hotărăști mai bine, zise doctorul.

— Sunt hotărâtă, unchiule, nu mai pot rămânea. Aș fi prea străină.

— Străina?!

— Da, și pân-acu v-am fost străină. Nu m-ați cunoscut. Adio!

Ieși tăcută pe subt boltitura porții, se urcă obosită în

trăsură, și de-acolo îi mai privi o dată pe cei doi soți. Apoi se auzi ropotul copitelor și durăitul roților. Doctorul și soția lui priviră multă vreme după trăsură. Apoi, când privirile lor se întâlniră, în ochi li se putea citi aceeași mirare.

— Cum samănă cu mumă-sa! zise doctorul.

— E ruptă Maria. Niciodată nu mi-a părut să semene atât de tare. Și, pesămne, e tot atât de capricioasă ca și nenorocita aceea.

— Va trebui să-i dau o telegramă, altfel se va speria văzându-și fata când nici nu se aștepta la asta. Dar așa comedie! Cine-ar fi crezut?

Și cei doi soți se strecurară pe poartă, cu simțăminte deosebite. Doctorița simțea un fel de satisfacție răutăcioasă, dar totodată o încerca și un sentiment de milă. Doctorul însă era foarte nemulțumit, și începu să se gândească cu ciudă la prietenul lui, la avocatul Drăgan. Dracul îl pusese să se îndrăgostească de fata asta ciudată?

Maria Muntean își aștepta demult fata, dar nu cuteza să o cheme acasă. Era atât de sfârșită de suferința ei mută, încât abia se mai putea purta prin casă. Erau zile când nu părăsea patul. Obrajii, din palizi, i se făcuseră galbeni, mâinile i se uscaseră, pieptul îi căzuse înăuntru, mâncat de tuse. Dora n-o mai văzuse de la sfârșitul lui august, și acum era decembrie. Când apăru în prag, fata țipă de spaimă, crezând că vede un spectru.

— Mamă! mamă!

Cele două femei rămaseră multă vreme îmbrățișate, amestecându-și lacrimile.

— Mamă, sărmană mamă! Pentru ce nu mi-ai scris? Pentru ce nu m-ai chemat? Pentru ce sfârșeai toate scrisorile cu cuvintele: «Rămâi; acolo e bine de tine!»?

Maria o privea cu o dragoste pagină în ochii ei înlăcrămați. Din când în când surâdea, și fața ei ca de mort se lumina de zâmbetul ceresc al dragostei de mamă. Cu o mână netezea părul negru, mătăsos, al Dorei.

— A fost mai bine așa, Dorico. Ce să faci tu lângă mine? Vei rămânea și acum o zi, două, și iar te vei întoarce. Îmi pare bine că ai venit, îți mulțănesc. Îmi era dor de

tine. Să-mi satur ochii de chipul tău, apoi te poți duce iar.

— Nu, mamă! Niciodată n-am să te mai părăsesc! Ce păcat, vai ce păcat!

— Și fata începu să plângă cu sughițuri. La gândul că a petrecut mereu, că a fost veselă și a râs în vreme ce mamă-sa se topea pe picioare, simțea că-și pierde mințile. Vai, cum ura acum toate zburdălniciile sale, cum se judeca de neîndurător. Cum binecuvânta întâmplarea care o pornise spre casă!

— Nu, mamă, nu te voi mai părăsi! Tu ai lipsă de dragostea și de ajutorul meu. Pentru ce m-ai lăsat și fiu mereu departe de tine? N-ai fi ajuns atât de bolnavă! Dar, o să vezi tu, în preajma mea te vei face bine. Câte nu sunt de făcut în casa asta, Dumnezeu! oftă privind împrejurul-i.

Și, încă din ziua aceea, Dora se schimbă în cea mai harnică fată, în cea mai iubitoare fiica. Camerele începură să strălucească de curățenie, de lumină; Maria putu avea în fiecare zi un prânz cald, nu mai trebuia să zgribule de frig dimineața până făcea focul. Dora n-o mai lăsa să părăsească patul.

— Trăbă să te hodinești, trăbă să te recreezi. Doamne, cât vei fi suferit tu, și mie nu mi-ai scris nimic!

Maria părea că se face din zi în zi mai bine. Paloarea obrajilor îi dispăru, ochii ei se luminară. Nu numai hrana mai regulată, odihna, o recreau, ci mai ales prezența Dorei: nu se mai sătura privind-o.

Dora îngrijea de casă, târguia în piață, spăla rufe, gătea cu atâta îndemânare și ușurință, cu atâta plăcere chiar, încât părea că, de când e, n-a făcut altceva. Văzând-o în mijlocul ocupațiilor de toate zilele, nimeni n-ar fi crezut ca fata asta, până de curând, tot de drăcii s-a ținut.

Zilele, sările treceau iute pentru amândouă. În ceasurile libere, Dora lua o carte și citea cu glas tare, lua o revistă ilustrată și-i arăta Mariei ilustrațiile, citindu-i explicațiile. Dar maică-sa nu-i auzea cuvintele, ci numai cântecul glasului ei, și nu vedea decât lumina chipului ei, și-i era recunoscătoare Dorei că-i stă aproape.

Prin Faur, Maria se mai întremă, așa că Dora îi

permise să părăsească patul.

— De-acum te poți întoarce la unchiul tău, zise Maria.

— Nu, mamă, pentru toată lumea. Rămân la tine, răspunse Dora, îmbrățișând-o și sărutând-o cu gingășie.

— Cum să rămâi mereu aici?! Ce se va alege...? Voia să adauge: «Ce se va alege de tine dacă voi muri eu?». Dar o umbră din ochii Dorei o făcu să nu-și încheie fraza.

— Voi rămânea, mamă, sunt tânără încă. Este vreme pentru toate. Să te văd numai odată pe tine deplin sănătoasă, zise Dora însuflețită.

Maria avu un junghi în inimă. «Deplin sănătoasă! Biata fată, crede că voi mai fi vreodată deplin sănătoasă...»

Dora își dădea sama că Maria e încă departe de însănătoșire și un gând tulbure ca o presimțire îi spunea că întremarea ei de-acum e amăgitoare. Dar își făcea singură curaj, căci de când unchiul și mătușa ei, prin sfatul lor de-a accepta cererea în căsătorie a lui Vasile Drăgan, o făcuseră să înțeleagă că toată viața ei de până atunci fusese o continuă umilire, o continuă cerșetorie de rudă săracă, singura ei speranță, singurul punct de lumină ce-i rămăsese era maică-sa.

Maria părăsise patul și umbla prin casă, dar noaptea, de multe ori, avea accese grele de tuse, care o înghețau d: spaimă pe Dora. Odată cu venirea primăverii, mamă-sa începu să iasă prin curte, prin grădină, să facă mici plimbări prin oraș, răzimată de brațul Dorei. Fata nu era numai fericită, ci și mândră, părându-i-se că încrederea ei în însănătoșirea Mariei biruise boala. Dar într-o zi rece și vântoasă de april, Maria căzu din nou la pat. Dora, îngrozită, fugi după doctor, care însă nu-i putu alina junghiurile și tusa ce-o înăbușea. Îi recomandă liniște și odihnă. Atât.

Dora se sperie atât de mult, încât scrise unchiului său să vină la ei. Doctorul Muntean sosi cu primul tren. Se îngrozi văzându-și cumnata în pragul morții, văzând sărăcia în care trăiau cele două femei. Insistă foarte mult s-o ducă pe Maria la dânsul, dar cum nici mama, nici fata

nu se învioră, doctorul Muntean îi dădu Dorei îndrumări cum s-o îngrijească mai bine și plecă acasă, chemat de năcazurile lui.

De la o vreme tusa, junghiurile mai conteniră, dar bolnava era din zi în zi mai neliniștită. Noaptea aiura, vorbind cu blândețe de Dora, alintând-o, numind-o «sărmanul meu copil», «nefericitul meu copil».

Dora era sigură că dacă ar fi reușit s-o liniștească, Maria s-ar fi făcut din nou bine. De aceea, într-o zi, istovită de chinurile maică-sii, își înfrânse durerea și o întreabă:

— De ce te uiți la mine așa de speriată? Ce te neliniștește atât de mult? Nu vezi că-ți face rău neliniștea asta? Spune-mi, ce gânduri te muncesc? Și începu să plângă în hohote.

— Nu mă pot liniști, dragă suflete. Numai pe tine te am, gemu Maria cu vocea stinsă. Ce vei face tu, singură în lume? N-ai casă, n-ai masă, n-ai pe nimeni! Doamne, cât m-am rugat de Dumnezeu să nu fie așa. Cât am suferit lipsindu-mă de prezența ta dulce, să nu fie așa.

Dora conteni din plâns. Lacrămile i se uscară în tăcerea lungă ce urmă.

— Ai fi tu liniștită, mama dragă, știindu-mi viitorul asigurat? Aș putea spera să te văd zâmbind, să ți se steargă privirea asta de groază pe care n-o mai jjet suporta, și care te face din zi în zi să-ți fie mai rău?

— M-aș liniști Dora, vai, cum mi s-ar umplea inima de pace!

Ea se gândea la moarte, la liniștea de veci, dar spuse cuvintele cu atâta patimă, cu atâta dragoste de viață parcă, încât inima Dorei începu să bată cu putere de fericirea ce o simți. Era sigură că mamă-sa s-ar însănătoși, știind-o pe ea în siguranță.

Telegrafie deci de îndată unchiului său că primește cererea în căsătorie a lui Vasile Drăgan.

Maria se liniști, într-adevăr, dar nu cum spera Dora: la o săptămână după cununie, muri.

Puterea tinereții o ajută pe Dora să străbată durerea deznădăjduită ce-o înngenunchease lângă patul de moarte

al mamei sale, de care, din ceasul cununiei, nu se depărtase nicio clipă. Când se trezi însă, se văzu singură lângă un bărbat străin. Și sufletul ei îngheță înspăimântat de zădărnicia jertfei sale.

XII

Părinții lui Andrei Pascu scăpară, în vacanța băiatului a două, de chinul și povara ce le apăsa inimile: Andrei nu numai că mergea la biserică duminicile și în sărbători, dar cânta și în strană lângă diacul bătrân și citea *Apostolul*.

Popa Costan era bătrân, lui nu-i mai ardea de cazanii, și-i zicea de multe ori: «Ei, tinere, vezi și spune o pildă». Și Andrei spunea predici pe care creștinii le ascultau cu evlavie. Copilul lor călca a popă – dar încă ce mai popă! Vlădica putea să-l pună dintr-una protopop.

În iarnă, popa Costan, ostenit de viață, muri.

Părinții lui Andrei se făcură luntre și punte să rămână parohia vacantă până va isprăvi Andrei, până se va hirotoni, însă toate alergările bădicului Ionaș la vlădicie fură zadarnice. Parohia era mare, răzlețită de alte sate, și nu putea rămâne atâta vreme fără păstor. Apoi, unul dintre preoții cu brâu roșu care se-nvârtea în jurul episcopului îi spuse bădicului Ionaș: «Nu-i sigur că va căpăta Roșia, chiar dacă am ținea-o vacantă până la hirotonia lui Andrei. Adevărat că tânărul e vrednic, dar câți preoți bătrâni nu sunt care s-au chinuit o viață într-o parohie păcătoasă, și așteaptă să fie înaintați?»

Bădicul Ionaș pricepu că aleargă în zadar și, într-o zi, îi zise nevastei, îndesându-și pălăria în cap:

— Mai sunt și alte sate!

— Cum să nu fie! Sunt destule, și cu eclegii mai mari decât la noi. Poate e mai bine așa. Știa vorba din *Scriptură*: «Niciun proroc în țara lui».

Părintele cel nou, Tudoruț, venea dintr-o parohie săracă în care văcuise douăzeci și cinci de ani fără ca cineva să-și mai aducă aminte de el, fără ca în viața lui să se întâmple altă schimbare decât că, din an în an, casa i se umplea tot mai tare de copii și de sărăcie, întreagă uniformă sa de preot, începând de la anterior și până la

pălăria tare, îmbrăcase culoarea verzie a mușchiului, iar el întreg părea acoperit de bura aceea fină și deasă ce se lasă pe nesimțite pe toate lucrurile ce rămân prea mult nemișcate în același loc. Părintele Tudoruț nu mai avea nimic din atitudinile preoților vanitoși, care, ajungând într-o parohie nouă, vor să facă vâlvă. Nu-i mai treceau lui prin cap astfel de deșertăciuni. Era mulțumit că-n sfârșit ajunsese într-o parohie bună, că-și poate crește mai cu ușurință copiii; el nu se gândea că roșienii, auzindu-l cântând, predicând, pe clericul Andrei, ar putea să zică: «Asta ar fi popă potrivit nouă». Nu; părintele se simțea la hodină și-i părea chiar bine când Andrei predica în locul lui.

După ce se instalează părintele Tudoruț în Roșia, cei doi soți se liniștiră deplin. Părintele cel nou era bun și blând și părea foarte năcăjit. Niciodată nu i-au dat să înțeleagă că, iată, el a luat locul lui Andrei, a cuprins satul în care putea să-i meargă atât de bine copilului lor. Ba încă, după ce putură face asemănare între Andrei și Tudoruț, simțiră un fel de milă față de acesta din urmă: de când era popă, și nu ajungea nici la degetul cel mic al lui Andrei, deși nu era un bătrân neputincios, cum fusese popa Costan. Ei erau convinși că lui Andrei i se cuvine să ajungă într-o parohie mai bună.

— Ce mai știi, zicea zâmbind lelea Ana, poate va lua o fată bogată, o fată de protopop. Un om ca el!

— Vezi bine că se poate! răspundea cu convingere bădicul Ionaș.

Oamenii aceștia, ca aproape toți țăranii de altfel, nu se rindeau decât la bunăstarea materială a lui Andrei. Partea ideală a misiunii lui de preot nu intră în combinațiile lor când se gândeau la viitorul lui Andrei. Poate pentru că pricepeau viața într-un mod realist, ca toți cei ce-și agonisesc pâinea de toate zilele în sudoarea frunții lor, poate pentru că vedeau și pe preoți luptând alături cu țăranii, cu aceleași mijloace, pentru a-și putea susține familia, dar mai ales poate pentru că termenul de «preot», de «părinte» le era prea familiar, prea contopit cu

însăși viața lor. Ei s-ar fi putut gândi ce popă strașnic va ieși din Andrei, cum va sluji de frumos liturghia, cum va predica de înduioșător la morți, dar la mai mult, nu; însă combinații care priveau partea materială a slujbei preoțești puteau face cât de multe.

Idealul slujbei preoțești trăia însă tot mai viu, tot mai puternic în feciorul lor, în Andrei. Sâmburele acestui ideal tot din sufletul părinților îl împrumutase.

Sufletul țăranului nu e insensibil față de marile probleme omeniești. În el se păstrează materia primă, tinerețea omenirii; din el se împrăștează mereu viața socială și culturală a fiecărui popor, din omul frate cu pământul, cu cerul, cu lumina, cu vânturile. Inconștienți de ceea ce poartă în suflet, viața lor e de multe ori grea și întunecată, dar din comorile virgine înmagazinate în ființa lor se croiesc tot alte drumuri de lumină pentru viața omenirii, când cele vechi se întunecă. Ei păstrează neuzată materia primă a sufletului omenesc; educația și cultura fac să strălucească nestematele, dar tot ea le uzează peste puterile lor, căci omul, pe orice drum ar porni, ar vrea să cuprindă infinitul. Dar când ajunge pe treapta cea mai înaltă a evoluției, idealurile dispar, lozincile adevărului și ale dreptății se întunecă, nu pentru că n-ar mai putea exista ori n-ar mai putea fi perfecționate, ci fiindcă cei care au luptat pentru ele, cei care au urcat scara, sunt prea osteniți, intelectul și sentimentul lor s-au uzat și nu mai au putere să meargă înainte. Dar până ajung aici, ei formează lumea, ei constituie societatea, ei reprezintă omenirea; ei simt cu intensitate viața, ei croiesc drumurile nouă, ei sunt cultura, arta, știința. Ei se bucură, cu adevărat omeneste, în mod conștient, de viață, și tot ei o blestemă.

Andrei Pascu se gândea adeseori așa, în ultimii doi ani de seminar, pornind de la felul cum înțelegeau părinții lui viitorul său, și cum îl înțelegea el. El se cufundase atât de adânc în aprofundarea laturilor de idealism ale teologiei, încât de multe ori nu putea pricepe cum părinții lui nu-i pot vorbi decât tot despre «casă bună, mare, de piatră», «eclegie de patruzeci de iugăre cel puțin», «o

preuteasă care să aducă ceva la casa omului».

Încercâna însă să-și explice în felul acesta evoluția spirituală a oamenilor, el nu-și mai judeca părinții, ci, dimpotrivă, i se părea că descoperă încă o notă tragică în existența omenească. «Ținta noastră e ca fiecare om să ajungă pe un pedestal înalt de cultură; dar ce se va întâmpla când simțămintele tuturor oamenilor vor fi uzate prin cultură, când va săca izvorul puterilor proaspete? Oare nu cumva lupta noastră grăbește omenirea să se consume mai repede?»

Întrebarea aceasta îi dădu mult de gândit, fiindcă, de când ajunsese la conștiința de sine, nu mai putea trăi fără să ajungă la o concluzie, negativă ori pozitivă. Era convins că tendința de a cultiva toate paturile societății e atât de adânc omenească, încât nu suferă nicio obiecție. Trebuie să fie adevărată, trebuie să fie dreaptă lupta celor ce urmăresc această țintă. Dar atunci, de ce obosesc simțămintele, intelectul ajuns sclipitor, de ce nu este durabilă intensitatea unei vieți omenești superioare? El înțelese mai întâi că suntem foarte departe de această oboseală, că suntem foarte departe de a ajunge la epuizarea izvorului de împrăștiere, astfel că lupta pentru cultivarea și ridicarea maselor poate că nu se va sfârși niciodată. Însă, totuși, dacă știm că lupta aceasta are ca rezultat final o oboseală generală, nu este ea imorală? Și iar se întreba: «De ce nu poate fi durabilă intensitatea unei vieți omenești superioare? Din simplul motiv că omul vrea să cuprindă infinitul, și își consumă puterile pentru o țintă imposibil de atins. Așadar ne lipsește ceva care să raționalizeze tensiunea intelectului și a inimii, care să ne țină în frâu tendința zvăpăiată după infinit, care nu se poate ajunge în viața aceasta. Ne trăbă un mentor veșnic treaz care să nu ne lase să ne uzăm peste măsură forțele, un mentor care să ne facă să pricepem că noi înmagazinăm dorințe, idealuri care nu încap în marginile înguste ale unei existențe pământene. Omul trăbă să devină conștient că dincolo de viața lui se-ntinde viața veșnică. Da, iată mântuirea; viața veșnică. Omul să știe că poartă în el, în

spiritul său, sămânța veșniciei, că adevărata lui existență, spirituală, nu se va termina niciodată! Atunci nu va mai trece într-o goană vertiginoasă prin viață, vânând himera unui ideal de neatins în marginile strâmte ale existenței lui materiale, ci o va parcurge liniștit, senin, sănătos, și puternic.»

Gândul ajuns aici, ochii lui Andrei se umplură de o strălucire nefirească, fața lui se iluminează și zise în șoaptă:

— Credința! Evoluția culturală, ridicarea spre culmi a omenirii trăbă să meargă mână-n mână cu credința într-un ideal suprem și veșnic. Ea singură poate fi justificarea, rațiunea existenței, a vieții noastre, pentru că ea singură trece de marginile acestei existențe.

Dar care poate fi acest ideal suprem? îl ofereau dogmele creștine, în totalitatea și în părțile lor, revelația acestui ideal, a lui Dumnezeu? Ori de câte ori se oprea la această întrebare, simțea cum, cu toate argumentele pozitive pe care le repeta, rămânea, în adâncul sufletului său, un fel de îndoială ce-i izvoră din aceeași întrebare:

Amestecă-se Dumnezeu în lume, în ordinea materială a lumii? El știa bine că sunt legi veșnice, care ferecă universul, legi neschimbate. Înclinările lui din tinerețe spre științele naturale îl făcuseră să citească, chiar și în anii de seminar, foarte mult în direcția aceasta, și rămăsese cu convingerea că legile acestea sunt ceva cu totul deosebit de Dumnezeu, ceva cu care Dumnezeu n-are nimic de-a face. Știa că, cu toată credința în Dumnezeu, se poate foarte bine să fii trăsnet, dacă scânteia electrică te-a ales chiar pe tine sau vreun obiect din preajma ta ca punct de descărcare. Credea că pe lângă viața cea mai morală, cea mai plină de virtuți, ți se pot întâmpla nenorocirile cele mai mari; poți căpăta o boală de moarte, îți pot muri părinții, frații, tu însuși. În această ordine de idei, nu putea pricepe însă minunile, tainele Bisericii, taina sfintei cuminecături, de pildă - iar credința creștină n-o putea avea întreaga, completă, fără credința în aceste minuni și taine.

Deși cugetase în nenumărate rânduri asupra acestui

subiect, nu putuse ajunge la un rezultat deplin mulțumitor, nu putuse să se dumirească asupra amestecului lui Dumnezeu în ordinea materială a lumii.

El nu-și pusese niciodată pân-acum întrebarea: «Ce sunt legile firii, legile care cârmuiesc universul?» Tocmai citea în manualul dogmaticii speciale tratatul despre conservarea lumii: se pregătea pentru a trece al doilea «riguros», examen necesar – patru de toate – pentru a lua doctoratul în teologie. Chiar atunci clericul de la pultul vecin se sculă, desfăcu șurubul de la lampă și aprinse gazul. Căzuse însărarea, și în sala de studii nu se vedea bine să citești. Andrei rămase cu ochii ațintiți la flacăra albă. De ce ardea? De ce împrăștiă lumină? Pentru că așa e natura gazului de luminat. Conține materia care, combinată cu oxigenul aerului, se aprinde. Oricând înainte răspunsul acesta l-ar fi mulțumit. Acum însă zâmbi sceptic. Dar de ce-i natura gazului asta și nu alta? De ce are chiar această calitate? Și însăși calitatea unui lucru, ce-i, în cele din urmă? Pe ce se bazează natura unui lucru? De pildă, duritatea corpurilor: În steatit, sare comună, calcit, fluorit, cu întreagă scara durității. Pe faptul că moleculele se țin mai tare deolaltă sau mai puțin? Andrei zâmbi din nou. De ce se atrag mai tare moleculele diamantului decât ale sării comune? E natura lor așa! Dar cum, de unde e natura lor? Căci se putea foarte bine să fie invers; și dacă era invers de la început, de când au început să le studieze oamenii cel puțin, desigur că astăzi și *inversul* ne-ar apărea ca o lege veșnică, ca o lege fizică. De ce cad corpurile pe pământ? Legea gravitației. Dar se putea foarte bine să ne trezim că stau în aer, că plutesc în univers ca planetele, de pildă. Dacă pământul n-ar avea putere de atracție, am pluti și noi pe sus, și ni s-ar părea că e firesh, am descoperi o lege veșnică, imuabilă. Orice lege ar fi și altfel, orice corp ar fi putut avea și altă calitate, întreg universul cu legile lui ar fi putut fi cu totul altfel de cel pe care-l cunoaștem noi. Andrei luă pe rând mai multe fenomene pe care le explică știința pe baza legilor fizice. El vedea că explicații se pot da, dar că fenomenul însuși nu se poate explica, pentru că

orice fenomen se bazează numai pe unele calități ale corpurilor sau ale materiei, iar calitatea, deosebirea unui corp de altul, nu e începutul, e numai manifestarea unei realități. Începutul însă unde este? Cum se face ca un corp să-și grupeze moleculele într-un fel, altul într-altfel? Ce-s legile? Esența lor în ce rezidă? În mintea lui Andrei se făcu deodată lumină ca și când cineva i-ar fi luat cu mâna un vâl de întuneric de pe ochi.

— În voința supremă, zise el cu voce înaltă.

«Da, își zise apoi în sine, esența fiecărei calități, din împletirea cărora rezultă legile, rezidă în această voință supremă. Rațiunea de-a fi într-un fel ori într-alt fel, pentru fiecare lucru, stă în voința supremă. Orice lege e manifestarea acestei voințe supreme. Desigur că lumea întreagă ar fi putut fi cu totul altfel de cum o cunoaștem noi, dacă ar fi dorit voința supremă care a pus-o în ființă pe cea de acum. În cazul acela, presupunând că noi am fi existat tot ca ființe raționale, am fi aflat firești, veșnice, legile manifestate în acea lume nouă.

Dar dacă legile ce stăpânesc universul nu-s decât manifestarea voinței supreme și dacă legile acestea există și acum, e logic că voința supremă lucrează și ține lumea, e logic că dispărând voința supremă toate însușirile lucrurilor ar dispărea, toate legile firii s-ar prăbuși, și lumea ar înceta să mai existe.»

Ajungând astfel cu un pas mai aproape de ideea de Dumnezeu, Andrei nu mai avu nicio umbră de îndoială asupra adevărului dogmelor, minunilor sau a tainelor, și simți o bucurie atât de intensă în suflet, atâta recunoștință pentru lumina ce-i coborâse în suflet, încât, după ce se sună «silențiul», în loc să se coboare în grădină ca să se plimbe ca de obicei, se îndreptă spre capela seminarului.

Andrei Pascu ajunsese la convingerile acestea în anii al treilea și al patrulea de seminar, studiind mereu, meditând tot mai mult asupra misiunii lui de preot. Anii aceștia îi trecură foarte repede și simțea un adânc regret când se gândea că odată va trebui să părăsească seminarul. Nu se mai gândea să studieze filosofia, să ajungă profesor. De

când citise anunțul despre căsătoria Dorei, el simțea că nu-l mai atrage cariera de profesor. Idealul lui era să fie preot la țară, îi părea că numai în mijlocul vieții se poate desfășura pe deplin activitatea unui preot însuflețit de misiunea sa între oameni.

Cu cât trecea vremea, el vedea tot mai limpede misiunea unui preot, a unui preot român, mai ales. Vedea tot mai clar întinericul și nedreptățile în care trăia neamul românesc din Ardeal, vedea tot mai clar rostul păturii culte în mijlocul poporului; și, de multe ori, desfășura înaintea clericilor români adevărate programe de muncă. Clericii români îl îndrăgeau atât de mult în cei doi ani din urmă, încât odată, către sfârșitul anului al patrulea, fură gata cu toții să părăsească pentru Andrei seminarul.

Pascu, în anul al patrulea, ajunsese «tata» românilor și președintele Societății lor de lectură. Pârile clericilor străini împotriva românilor erau mai dese decât oricând: de mulți ani nu mai fusese în seminar o viață românească atât de bine organizată, demult nu se ținuseră atâtea ședințe. Se abonaseră și la reviste din regat, ceea ce până atunci nu se întâmplase niciodată. Revistele veneau pe numele unui student de la Facultatea de drept, care i le dădea apoi lui Andrei. Demult nu mai fusese între clericii români o solidaritate națională atât de puternică.

Solidaritatea lor era însă spini și în ochii clericilor străini, și în ochii superiorilor. Li se interzisese subțire să se mai adune în grupuri, să mai vorbească românește când e de față și un cleric străin, să mai primească oaspeți, duminicile, dintre studenții români de la celelalte Facultăți, să mai citească gazete în cursul prânzului. Și li se făceau și o mulțime de alte șicane mărunte, aproape zi de zi. Neînțelegerile ajunseră atât de departe, încât într-o zi rectorul îi chemă pe toți românii și le citi o lungă reclamație împotriva lor, pe care tocmai o primise.

— Va trebui să punem odată capăt acestor stări insuportabile, zise rectorul. Pofțiți, luați hârtia și să dați răspuns, punct cu punct, tot în scris, la toate acuzațiile ce

vi se aduc. Pe urmă, judecata vom aduce-o noi.

Românii îl însărcinară pe Andrei să facă răspunsul, obligându-se să iscălească toți orice va scrie el.

Andrei se apucă de lucru, și în loc de un răspuns la pârlile din hârtia aceea, superiorii se treziră c-un întreg studiu asupra drepturilor românilor nu numai în seminar, ci și în țara întreagă. Trei zile a lucrat Andrei la el, tot mai însuflețit, cu inima tot mai caldă.

Când îl citi, rectorul se învineți. Îi chemă din nou pe toți românii în fața lui. Clericii își ziceau: «Ar fi rândul să-i cheme pe cei ce ne-au pârlat, ca să ne-ada răspunsul, apărarea. De ce suntem citați tot noi?»

Dar când intrară și văzură fața rectorului, privirea lui, pricepură de ce i-a chemat tot pe ei.

— Cine-a scris răspunsul ăsta veninos?

— Eu, răspunse Andrei.

— A, dumneata! Mă gândeam! Chiar azi vei părăsi seminarul! Seminarul nostru nu poate fi azil de agitari veninoși cum ești dumneata.

— Sfinția-ta... începu Andrei în culmea agitației.

— Niciun cuvânt! Dumneata să pleci!

Clericii ieșiră. Hotărârea lor era luată: începură să-și împacheteze cu toții lucrurile. Se făcu o zarvă în seminar de parcă luase foc. Alergau ductorii, treceau de la unul la altul superiorii, lărmuiau clericii, alergau slugile cu bagajele.

Dar hotărârea lor solidară îl înmuie pe rector și pe ceilalți superiori: Ce vor zice cei patru arhierei români, trezindu-se cu clericii acasă, fără examene, așa, din bun senin? Nu-i lăsară deci să plece, și-l opriră și pe Andrei, dar sara, în prezența tuturor clericilor, în prânzitor, rectorul ținu un discurs demagogico-patriotic, de agent electoral.

Andrei rămase cu inima scârbită; dar trecuse de atâtea ori peste astfel de clipe, încât în scurtă vreme își recăpătă liniștea de mai înainte.

Cu cât se apropia vremea să părăsească seminarul, el simțea parcă un fel de milă, de compătimire tot mai

adâncă față de clericii străini din anul al patrulea. Pe față, în ochii lor se vedea un fel de îngrijorare melancolică, uneori chiar un fel de deznădejde. Se părea că-i înfricoșează, le răcește inima, viața care-i aștepta. Într-o zi se apropie de Andrei unul dintre ei și-i zise:

— Ce bine-i de voi, de greci!

— De ce? îl întreabă Andrei.

— Vă puteți însura. Pentru noi, totul s-a sfârșit! în duminica cea dintâi, după ce vom părăsi seminarul, vom fi hirotoniți. Gata!

Mărturisirea clericului străin îl tulbură. De când citise anunțul despre căsătoria Dorei nu se mai gândise niciodată serios la căsătorie, nu-și pusese niciodată întrebarea hotărâtă: «Eu ce voi face?». Se scufundase cu totul în studiul teologiei, urmărit mereu de gândul că pe dânsul îl așteaptă lupta mare a vieții preotești și silindu-se să intre în ea bine pregătit. E adevărat că din când în când își simțea sufletul îngreuiat de o dureroasă povară și că din neființă pătrundea până la el mireasma trandafirului pe care-l primise, cu ani înainte, din mâna Dorei. Dar toate acestea izvorau din trecut și aparțineau trecutului. De câte ori se uita în viitor, pe Dora nu o mai vedea, poate unde, după atâția ani de educare a voinței conștiente de sine, de puterea sa, viitorul părea că nu-l mai privește pe el ca persoană, ci numai ca om pus în slujba unui ideal și dator să-i călăuzească pe semenii săi spre acel ideal.

De aceea, când părăsi seminarul, nu era hotărât dacă se va căsători sau nu. De-un singur lucru era sigur: că nu amintirea Dorei l-ar opri de la pasul acesta. Nu-l oprea nimic, dar, deocamdată, nici nu-l îndemna nimic.

SATUL

I

În dimineța aceea de Sfântul Gheorghe, în satul Măgura se putea vedea o mișcare neobișnuită. Oricât era de mic numărul uniților, cum ieșiseră cu toții dis-dimineată pe la porțițe, pe uliță, în port de sărbătoare, cum se sfătuiau tare, cum alergau în toate părțile, de câte ori treceau printre ei prim-epitropul ori diacul și le

împărteau porunci, satul întreg părea că fierbe. Unii își aveau caii înșăuați gata, la porțițe, îi țineau de căpăstru sau îi legau de vreo proptea de gard, alții acum ieșeau cu ei din curte, pe când, iarăși, alții, mai târzielnici, numai acum veneau cu ei în galop de la pășune.

— Mai iute! mai iute! le strigau acestora din urmă diacul ori prim-epitropul, care se plimbau neliniștiți printre oameni, foarte gravi, dându-și o importanță neobișnuită.

Din câteva curți ieșiră și căruțe, duruind pe podișoarele de la poartă, hodorogind din lemnul lor vechi și descheiat. Și cum uniții din Măgura nu locuiau într-o parte sau ulița anume a satului, ci erau, ca de obicei în satele amestecate, împrăștiați pretutindenea, chiar printre sași, deși erau puțini - la cinci sute de suflete - cum mișunau și de ici și de colo, cum își strigau tare poruncile de la unul la altul, satul întreg părea ea fierbe. Celor doi frunțași, diacului și prim-epitropului, nu le-a fost ușor să-i pună în rând, gata de plecare în ordinea stabilită de mai înainte; deși clopotarul dăduse semnalul din zori de zi, soarele era de-o suliță pe cer când reuși în fine să se pună în mișcare întreg convoiul cel de sărbătoare, după ce se adunară cu toții în ulița cea mai largă a satului. În frunte, în cea mai bună căruță, ședeau cei doi frunțași ai parohiei unite. Făcură o abatere de la planul original, în virtutea căruia ei aveau să vină după călăreți, pentru că nu se puteau încrede în cinstea flăcăilor care ar fi putut-o lua razna înainte, fără ca ei să se poată ținea cu căruța în urma lor. Cum aveau căruța cea mai bună, dar nu și caii cei mai buni, ei se convinseră îndată că avuseseră dreptate: când un cal, când altul, strânși în călcâi de feciori, de copilandri, era gata s-o tundă pe lângă căruță, să le apuce înainte.

— Mai încet! zicea diacul ridicând mâna.

— Mai încet și mai cu rânduială! striga prim-epitropul.

Ei țineau foarte mult să păstreze cea mai desăvârșită ordine, mai ales cât treceau prin sat: să le arate sașilor că și ei pot face ceva dacă voiesc, că nu-i un lucru așa de greu

rânduiala cu care se laudă mereu, că la ei «merg toate pe şnur». Ei, deschiză-şi ochii şi să se uite acum la lungul şir de călăreţi, la căruţele multe în care stau înghesuie femeile şi bătrânii! Şi poftească să se uite şi părintele Todoruţ, popa cel ortodox din Măgura, şi să vadă: nu-s vrednici şi uniţii să capete un popă? Pe lângă locuinţa lui aveau să treacă, şi cei doi fruntaşi se bucurară dinainte gândindu-se cum se va uita popa Todoruţ de mirat, văzându-i aşa de mulţi şi într-o rânduială aşa de frumoasă!

Saşii mergeau la plug în această senină şi limpede dimineată de Sfântul Gheorghe; păseau ca nişte uriaşi cocostârci, cu biciul de curele pe spate, în urma plugurilor la care erau înjugaţi boi mari şi bine hrăniţi, cai voinici cu părul luciu. Unii se mirau, răspundeau bineţelor călăreţilor, dar cei mai mulţi treceau nepăsători, tihniţi şi apatici, tropotind larg din cizmele grele. Jupânesele lor, «frâuele», ieşiră însă pe la porţiţe, priveau prin crăpăturile gardului de scânduri, se uitau de prin ferestrele vechilor case de piatră, cu ochii lor de cicoare spălăcită, cu feţele lor palide, parcă buhăite de somn. Aveau ce vedea! Căluţii românilor erau, ce-i drept, abia mânji pe lângă hăplanii saşilor, însă erau iuţi şi plini de foc; dar mai ales călăreţii era plăcut să-i priveşti! Fecioraşi cu pălăria pe-o ureche, cu zâmbetul pe buze, cu ochii neliniştiţi, de drac; feciori voinici, bruneţi, cu mustaţa-n pufuşor de corb; bărbaţi tineri, îndesaţi, cu braţe de oţel, care călăreau c-un fel de maiestate; bătrâni cu părul alb şi obraji roşii; femei, fete înflorate şi la feţe şi la port. Prin uliţa asta locuită în covârşitoare majoritate de saşi, printre cele două şireaguri de case grele, vechi, înnegrite de vremuri, prin posomorârea ce se desprindea din hainele surii şi feţele pământii ale jupâneselor, alaiul uniţilor din Măgura, deşi nu prea lung, părea că aduce lumină, părea un alai de biruinţă.

— Mai încet! striga din când în când diacul, ridicând dreapta.

— Mai încet şi mai cu rânduială! completa tot de atâtea ori prim-epitropul.

Când trecură pe lângă casa părintelui Todoruț, obloanele de la ferești erau închise. Nimeni nu se arătă nici prin curte, deși la biserica ortodoxă trăsese clopotul de utrenie.

— Se va fi dus la slujbă, zise diacul deziluzionat.

— Nu. Dar nu vrea să ne vadă. Îi e ciudă! răspunse prim-epitropul cu năcaz.

Mai ales pentru ca să-i arate părintelui Todoruț că și uniții sunt vrednici de-un popa cumsecade, se făcuseră cei doi fruntași luntre și punte ca să adune atâția oameni. Și singur ei știau cât le-a fost de greu! Cei mai mulți creștini îi întâmpinau cu vorbele: «Ei, va veni el părintele și singur, ce să-i mai ieșim în cale? îl vom aștepta în capul satului, și va fi de-ajuns!» Și-acum popa Todoruț se face că nu-i vede! Gândul ăsta îi duru atât de mult pe cei doi fruntași ai parohiei unite din Măgura, încât, îndată ce le rămase satul în urmă, îi lăsară pe călăreți să-și facă voia. Să fi văzut pălărioare înflorate în mână, coamele căluților în vânt, fulgerări albe de potcoave pe fața pământului! Copilandrii, feciorașii, atât așteptaseră: să se poată lua la întrecere. Până la Podul Mare puteau să-și rupi capul de pe partea celor doi fruntași, numai acolo să se poarte bine zvânturații ăștia: să aștepte înșirați în linie când vor zări o căruță străină ivindu-se pe drumul ce coboară dinspre Aluniș.

Abia se făcu nevăzuți cea din urmă căruță la o cotitură a drumului, când se și deschiseră cu repeziciune cele două aripi verzi de la fereastra la care priviseră cu atâta jind diacul și prim-epitropul bisericii unite, și apăru, ca-ntr-o icoană, fața rumenă și lunguiată a popii Todoruț, încadrată de-o lungă și frumos pieptănată barbă argintie. Fruntea-i era brăzdată, lăsând puține insule luminoase și liniștite, deși ochii săi priveau cu blândețe de subt sprâncenele stufoase, sure, deși deasupra, din părul lung, alb, pieptănat de sărbătoare, se desprindea parcă aceeași blândețe ca și din ochi, ca și din barba bogată. El își scoase mai întâi capul pe fereastră, își scoase apoi și un umăr – pieptul întreg nu-i încăpea – clipi din ochi la creștinii de pe

la porțițe, la parohienii lui, care ieșiră și ei să vadă alaiul, zâmbi și zise cu o voce puternică de bas:

— Ce mai tărăboi! Gândești c-așteaptă pe-mpăratu'!

— Zâmbi apoi din nou, în vreme ce-i dispărură toate încrețiturile frunții lăsând-o senină, și adaose: Tot e adevărată vorba ăluia: Fală goală, straiță ușoară! Ies cu alai în calea lui, pe când de hârbul de casă abia acum și-au adus aminte, în sfânta zi de praznic. Uitați-vă numa!

Popa Todoruț își ridică barba spre răsărit. De la el din fereastră se vedea locuința parohială a uniților pe Jiliște în sus, cam la mijlocul acestei uliți, destul de departe de casa lui, dar cum întreagă ulița asta se cobora costiș dinspre răsărit spre pieptul satului cu toate casele ei albe, și cum casa parohială a uniților era zidită pe-un dâmb, părintele Todoruț vedea într-adevăr ferestrele deschise, vedea femei suflulcate tot ieșind din casă-n curte și intrând din curte în casă.

— Acum aerizează, acum freacă podelele - de n-or fi putrezit pân-acum. Mai bine s-ar fi gândit harnicul de epitrop să-i dreagă coperișul, că plouă ca afară, nu să-l aștepte cu alai. Alaiul trece, dar huruba rămâne.

Parohienii zâmbiră, părintele Todoruț se retrase din fereastră: la biserica ortodoxă, la biserica «cea nouă», trăgea clopotul a două oară. În curând se ivi, aplecându-se pe sub porțiță, un bătrân voinic, care-și îndreptă trupul îndată ce ieși în uliță. Era îmbrăcat din creștet până-n tălpi în negru, și barba lui părea acum și mai albă, și mai bogată. Oamenii se mirară când îl văzură îmbrăcat ca la Paști, îl înconjurară și, în mijlocul unei cete, părintele Todoruț luă drumul bisericii. Din când în când ceata se oprea și se auzea râsul sănătos și mare al popii.

Părintele Todoruț văzuse bine. Într-adevăr, prin cele trei odăi ale casei parohiale unite se învârteau vreo șapte femei, și se purtau ca suveicile, ca să fie totul în rânduială când va sosi părintele cel nou. Dar nu numai aici era grabă; grabă era și în biserica unită, în care, în afară de Paști și de Crăciun, nu mai ținuse nimeni liturghie, de trei ani. În altar nimeni nu mai intrase; diacul, din strana lui,

cânta utrenia, duminica și-n sărbători, și asta era toată slujba. Trebuia curățit de praf altarul, trebuia măturat. Vezi bine, toate acestea se puteau face cu o zi, două mai înainte, dacă nu cu o săptămână. S-ar fi putut, dacă nu era, vorba popii Todoruț, «fală goală, straiță ușoară», dacă nu era, mai ales, alt motiv, pe care popa Todoruț nu-l știa.

Prim-epitropul fusese înștiințat cu o săptămână înainte că la Sfântul Gheorghe le vine popă-n sat, popă care să rămână la ei, nu așa ca pân-acum, pe-o zi de Paști, pe-o zi de Crăciun. Vestea i se păruse atât de imposibilă, încât nu o pomenise nimănui. Dar cu o zi înainte de Sfântul Gheorghe sosiră în Măgura trei cară din Aluniș încărcate cu tot felul de hodoabe: paturi, mese, scaune, icoane, lăzi de scânduri ținute bine, vreo două coșarci cu găini, cu rațe, ba chiar și trei purcei într-o lădița de lețe, și câțiva saci sătui de grăunțe.

— Unde le duceți?

— Cine se mută? întrebau, și de ici și de colo, femeile de la porțițe.

— Vai de mine, doar nu le vine popă la uniți?! întrebau mirate femeile ortodoxe.

— Vai de mine, doar nu căpătăm popă?! întrebau mirate cele unite.

Prim-epitropul, când auzi, să-și smulgă părul, nu alta! Ață la diacul, și: șopo-șopo-șopo! De la diacul, ață la clopotar și la făt, și iarăși: șopo-șopo-șopo! De la făt, ață la casele parohiale, înaintea porții cărora sosiră cele trei cară. El descuie cu greu încuietoarea ruginită și deschise cu mare grijă poarta cea mare a curții; știa că-s putezi stâlpii, și cele două aripi ale porții puteau cu ușurință să-i rupă, dacă le-ar fi deschis fără grijă.

Cei trei alunișoreni mână ră carăle în curtea întelenită toată, și le opriră.

— Unde descărcăm? întrebă unul, zâmbind.

Epitropul nu știa ce să răspundă. Se uită la casa parohială c-un fel de silă și de îngrijorare. Casa - veche, de bârne, joasă, cu acoperișul negru, de șindrilă, plin de mușchi, spart pe alocuri - privea mirată prin geamurile

mici și împăienjenite. Avea aerul că zice: «Ce vor străinii ăștia cu mine? Mie îmi place în liniștea și-n părăsirea mea, mie să-mi dați pace, că-s obosită.» Și cum începuse să susure și frunzișul nucului uriaș ce străjuia în înălțimi deasupra ei, părea că-i ține parte, și spune: «Are dreptate, lăsați-o în pace, că-i obosită și bătrână».

— În casă nu se poate, zise același român văzând privirea epitropului, noi nu știm cum să le așezăm. Avem poruncă de la preuteasa să nu punem niciun scaun în casă până nu vine dumneaei. Cum? Mâne sosesc, așa, pe la prânz, cred că vor fi aici.

— Mâne?! oftă epitropul. Așadar e adevărat?!

Omul înălță din umeri și, uitându-se prin curte, văzu șopronul descoperit și deschiat, ca vai de el.

— Poate le vom pune aici.

El se apropie de șopron și fluieră a pagubă, clătinând din cap.

— Într-un colț tot este ceva adăpost. Minați, măi. Ei, ho, Bodor!

Hodoroabele din car nu mai sunară ca pe drum, pajiștea era moale - otavă grasă, în care ți se afunda piciorul. Limbile lungi și aspre ale boilor o și gustară cu lăcomie, până se socotiră oamenii unde să descarce. După ce traseră înaintea șopronului, românii dejugară boii, îi lăsară să pască prin curte, și ei se apucară de descărcat, ascultând îndrumările celui ce vorbise cu epitropul și care părea mai aproape de familia popii ce urma să sosească a doua zi.

Epitropul îi lăsă să descarce și porni ca vântul să-și înștiințeze oamenii, să le deie îndrumări și porunci pentru ziua de mâne. Deși nu crezuse în minune când căpătase avizul, înainte cu o săptămână, el își făcuse totuși de atunci un plan bine stabilit despre cum ar avea să-l primească pe popa cel nou, dacă totuși s-ar întâmpla să fie adevărat. Acum trebui să alerge, într-o singură sară și o singură noapte, cât într-o săptămână. Din când în când se abătea pe la diac să mai combine, să mai schimbe câte ceva din plan. Până ce-noptă alergă și diacul destul, dar

după ce căzu întunericul nu mai ieși din casă: vedea rău, și apoi trebuia să se gândească la două, trei cuvinte cu care să-l întâmpine pe preotul cel nou. Cine să-l primească cu o cuvântare, dacă nu aveau niciun domn în sat? Adevărat că era aici popa cel ortodox, părintele Todoruț, dar nici poveste ca el să primească o asemenea sarcini.

Cei trei alunișoreni descărcară, glumind mereu pe socoteala sărăciei și a părăsirii ce o vedeau aici.

— Mă miram eu de ce domnișoara, preuteasa cea tânără, nu se grăbea să vină la Măgura, zise tot cel care vorbise cu epitropul, slugă desigur la părinții domnișoarei. Numai când părintele cel tânăr începea să-i spună ce palate va zidi el aici, se însenina și râdea cu hohot. Doamne, ce mai om! Nu-i vrednic satul ăsta de-așa popă.

— Adevărat că e mare sărăcie. Zice că nici nu stau popii aici. Apoi unde mai pui că-i sat cu doi popi, și unit și neunit, și pe deasupra mai sunt și sași, zise altul.

— Ba încă sașii-s la putere! Începu al treilea. Românii laolaltă sunt de două ori cât sașii, și totuși poruncește cizma, nu opinca.

— Nici domnișoara noastră nu vine să îmbătrânească aici. Iac-așa, pe-un an doi, până mai face domnișoru* unizamin, zise sluga, luând apărarea stăpânilor, apoi se mută de-aici. Ce știi eu? Ajunge protopop dintr-una! Spun că-i un om tare învățat.

— Hm! făcură ceilalți doi. De-ar da Dumnezeu!

Cum cerul era senin, limpede ca lacrăma, cei trei alunișoreni dormiră fără nicio teamă că va strica ploaia mobila adusă de ei. De-cu-noapte, doi se sculară, înjugară boii sătui la toate trei carăle, și-și făcură calea întoarsă. Sluga rămase de pază.

Când veni în zori, epitropul îl află duruind, și avu un simțământ de ușurare când văzu mobila pusă la adăpost.

N-avusese deci părintele Todoruț dreptate întru toate când spusese de vorba ăluia: «fală goală, straiță ușoară». Bietul epitrop alergase toată noaptea, nu închisese un ochi, și numai acum, în căruță, după ce lăsară în urmă satul, începu să se hodinească, ba chiar să și ațipească

câte-un strop, deși căruța hurduca pe drumul plin de ogăși tari. Din trăsăturile feței sale dispăru tot aerul de sărbătoare și de importanță ce-și dăduse, și el clătina din cap în dreapta și-n stânga, ba câteodată se lăsa greu pe umărul diacului, care atunci se scutura și se freca la ochi. Ațipea și el.

Nu mai erau tineri niciunul dintre cei doi fruntași ai parohiei unite din Măgura. Prim-epitropul, Ion Cozma, apropia anul al șaizecilea. Era un bărbat mijlociu de stat, destul de bine legat însă, purta mustață rățezată scurt, țepoasă și sură. Obrajii îi erau uscați, încrețiți destul, dar liniile erau foarte regulate; avea doi ochi mari, cu priviri deschise, hotărâte dar bune, care îl făceau simpatic. Mișcările îi erau neobișnuit de iuți pentru vârsta lui, pe când vorba-i era cumpănită și aleasă. Strămoșii lui, un moș mai pe urmă, fuseseră preoți uniți în Măgura; se trăgea deci dintr-un neam cu carte. Chiar el citea cu ușurință și în gazetă, iar scrisoare avea mai frumoasă ca diacul.

Diacul Ieronim Bogdan, deși-l întrecea pe epitrop în vârstă numai cu cinci-șase ani, era cu mult mai trecut. Din firea lui, ori poate din prea multă cântare bisericească, din obicei, vorbea moale, domol, cam pe nas. Când se uita cu ochii lui mici, gălbui, din fundul capului, făcea totdeauna impresia că-i lipsește ceva, poate fiindcă cea mai mare parte din viață nu se învrednicise de razimul unui peot, diecind singur în biserică văduvită de mire. Și e lucru știut că diacul, dacă nu are popă lângă el, nu-i om întreg.

De pe partea celor doi fruntași puteau deci să zburde înainte călăreții, întrecându-și caii! Până la Podul Mare, undese-ncepea hotarul Măgurii, unde răspundea drumul ce cobora dinspre Aluniș, mai era cale de făcut, nu glumă. Totuși, și dacă ar fi mers numai la pas cu căruțele, tot ajungeau din bună vreme. Însă căluții, în răstimpuri, începeau, neîndemnați de nimeni, să meargă în trap, poate unde voiau să nu se lase dați de rușine de soții lor care galopau înainte, și unii abia se mai vedeau, și dintre care, parcă anume să le facă în ciudă, unii galopau înapoi până aproape de căruțe, ca să plece apoi din nou, în fugă

întinsă, alergați de copilandrii cei neastâmpărați.

Bărbații călăreți mergeau la pas, împinteau caii din când în când la trap, povesteau despre popa cel nou și despre năcazurile lor. Asemenea și celor din căruțe, bărbați și femei, nu le tăcea pe-o clipă gura. Larma domoală a glasurilor omenеști se-nvolbura cu sunetul săc al căruțelor, cu trapul mărunț al cailor, cu câte un nechezat ce se ridica departe în văzduhul albastru, învăluind într-un murmur aromitor moțaiala celor doi frunțași. Căldura creștea neconținut.

La o cotitură, unde epitropul se izbi mai tare ca de obicei de umărul diacului, acesta se trezi, privi împrejurimile, și numaidecât îi sări somnul, ca lovit cu bâta.

— Nu mai avem mult, zise el c-un fel de-nfiorare, înghioldindu-și vecinul.

Se vedea Podul Mare, se vedeau călăreții care ajunseseră demult acolo.

— Am ațipit, spuse epitropul căscând. Dar acum o să trecem și peste asta. Nu-mi pot da cu socoteala cine să fie.

— Ei, cum nu?! E limpede! răspunse diacul. Căraușii zici c-au venit din Aluniș. Apoi popa de-acolo are un ficior.

— Are! Numa cât acela, după cât știu, n-a călcat a popă. Se face avocat, după cât se spune. Are părintele de-acolo o fată, a avut mai multe fete, dar una-i nemăritată. Hm! tot nu se poate. Părintele Isidor din Aluniș ne știe satul, a slujit de câteva ori la noi, nu-mi vine să cred să-și lase ginerele popă în Măgura.

— Ce mai știi! Nu-i nici Măgura chiar de lepădat. Vezi bine, sunt multe de-implinit, multe de dorit...

— Nu, nu se poate! Dacă n-ar fi sosit ieri carăle, nici n-aș fi crezut, pentru nimic în lume. Cât am alergat eu! Cât am bătut calea mânzului! Și totdeauna mi s-au spus aceleași vorbe: «Nu aflăm pe nimeni care ar voi să vină la dumneavoastră!».

— Păi bine, nu i-ai întrebat și tu pe oamenii aceia cine-i popa, de unde-i?

— Nu i-am întrebat. Nici n-am avut vreme, doar tu

știi! apoi îmi era și silă. Ne-au aflat așa de nepregătiți...

— Vezi bine, dacă vin pe neașteptate!

Epitropul nu cuteză nici acum să-i spună diacului că pe el l-au anunțat cu o săptămână înainte. Își simțea prea mare greșeala că n-a dat crezare scrisorii aceleia trimisă chiar de protopop. Cum se apropiau tot mai tare de Podul Mare, Ion Cozma se simțea tot mai neliniștit că nici nu-și poate da sama cine să fie acel Andrei Pascu, de care-i scria protopopul. Se gândi la toate fețele preoțești sau de clerici cu care se întâlnise în deseale lui peregrinări pe la vlădicie, îi vedea pe toți, tineri și bătrâni, unii chiar foarte tineri, dar nu putea să se oprească la niciunul. Îi veni în minte că în cancelaria vlădicească era un cleric tânăr, care se interesa mai mult de păsurile lui, care vorbea mai bucuros cu el, dar când îi trecu pe dinaintea ochilor cum îi zbură condeii pe hârtie, îndată ce ședea pe scaun, simți că ăsta mai puțin ca oricare altul s-ar fi putut hotărî să vină preot în Măgura.

Epitropului i se părea că i-ar fi cu mult mai ușor să judece viitorul dacă l-ar cunoaște pe popa ce vine să păstorească în Măgura, dacă, de pildă, ar ști de-i tânăr sau bătrân, pentru a-și putea da cu socoteala dacă va rămâne mai mult ori mai puțin popă în Măgura, și dacă nu va fi degeaba bucuria lor de-acum. I-ar fi plăcut să le vină un preot bătrân, care, odată așezat în Măgura, să nu mai aibă gând de ducă.

Ajungând la Podul Mare - un schelet negru, lung, din blane-rare, atârnat peste-un părau lat în care trestia creștea pădure - cei doi frunțași își puseră oamenii în șiruri drepte, de-o parte și de alta a drumului, iar ei, din capul podului, se uitau când la soare, când la drumul ce cobora dinspre Aluniș.

— Băgați de seamă, ficiori! Când va fi aproape de noi, smirnă să-mi stați, ca-n biserică; iar la întoarcere - unu-doi! unu-doi! - să nu vă puie muma-dracului s-o luați iar la fugă.

— Tot încet și tot cu rânduială, adaose diacul, aprobând întru toate cele spuse de epitrop.

Avură mult de așteptat, până ce, în sfârșit, se zări o căruță pe drumul Alunișului, dar după ce se ivi, se apropie foarte repede de pe deal la vale. Măgurenii oftară ușurați, se mișcară ca și când ar fi voit să se amestece, să se îmbulzească spre capul podului, dar neliniștea nu ținu decât câteva clipe. Șirurile se nchegară, și toate capetele se întoarseră spre căruța care ajunsese la capul podului.

Diacul Ieronim Bogdan începu să tușească, deveni palid și clănțănea puțin din dinți. El își începu vorbirea, pe când căruța cu străinii abia ajunsese la mijlocul podului, dar cum, din pricina durăitului roților, cei din căruță nu puteau auzi nimic, epitropul începu să-l tragă de mânecă pe diac:

— Oprește, frate, așteaptă până sosesc aici! Ce Dumnezeu, nu s-aude nimic!

Diacul tăcu pe-o clipă, dar iar începu, și asta-l tăcu să se zăpăcească grozav, să-i fie frică, simțindu-se parca atârnat undeva între cer și pământ.

Când în sfârșit căruța se opri înaintea celor doi frunțași, iar măgurenii, cu capetele descoperite, singara din toate puterile: «Vivat! Să ne trăiască!», epitropul U înghionti pe diac.

— Acum! îi șopti el.

— Bine-ai venit în mijlocul nostru, sfinția-ta! Noi... Hm!... Biserica unită din Măgura a fost văduvită. Sfinția-ta, mirele... Hm! Bine-ai venit în mijlocul nostru! Preoții tăi, Doamne, se vor îmbrăca, hm! se vor îmbrăca într-o dreptate. Fii binevenit în mijlocul nostru! Uniții din Măgura... Hm! Să trăiești la mulți ani!

— Să trăiască, să trăiască! strigară din răspuțeri măgurenii, însuflețiți nu de vorbele diacului, ci de mândru chip de popă tânăr, care asculta discursul nemișcat, lângă căruța din care sărise cu ușurință.

— Vă mulțănesc de cinstea ce mi-ați făcut, ieșind atât de frumos împodobiți înaintea mea. Acum, când nu v-am chemat, ați ieșit cu toții, ca o singură turmă, să vă vedeți păstorul. Deie Domnul ca o singură turmă să rămâneți și când vă voi chema eu; tot așa în rânduri

închegate să veniți după mine, și nicio oaie rătăcită să nu fie între voi, când vă voi arăta drumurile și cărările vieții, pe care trăbă să mergem cu toții. Să trăiți!

Vocea lui limpede și puternică fu auzită și de cei mai depărtați, și, când termină, uralele nu mai sfârșeau. Tânărul preot strânse mâna celor doi fruntași ai parohiei unite din Măgura, și începu să râdă când îl văzu pe epitrop mut de uimire, neputând spune un singur cuvânt.

— Cum, nene Ioane, nu mă mai cunoști?

— Hm! mare minune! reuși să spună epitropul cu o voce în care se putea citi un regret adânc. Chiar dumneata să vii la noi! Ar mai fi voit să adauge: «Rău ai făcut c-ai venit! Pe cât ești de învățat, nu-i rămâne niciun an, și iar vom fi de râsul popii Todoruț». Dar nu mai adăugă nimic. Va vedea el Andrei Pascu că Măgura nu-i sat pentru orice fel de popă!

La semnalul de plecare, convoiul porni în cea mai bună rânduială. Cei doi fruntași ședeau tăcuți în căruță, amândoi supărați și nemulțumiți, diacul pentru că nu-i reușise cuvântarea, epitropul pentru că se convinsese ca acel Andrei Pascu de care-i scrisese protopopul era chiar tânărul cleric din cancelaria vlădicească, teologul care se interesa mai mult de păsurile lui în timpul din urmă. Din cancelaria vlădicească să vină de-auna popă în Măgura!

Cu atât mai veseli și mai vorbăreți erau ceilalți măgureni; călăreții de-alături, femeile și bătrânii din căruțe nu mai sfârșeau cu laudele pentru popă și pentru preoteasă. Erau mândri minune mare, li se părea că și caii pășesc mai grav, mai sărbătorește. Aveau convingerea că duc cu ei o comoară neprețuită. Deși mulți își dădeau cu părerea că popa nu va rămâne mult la ei, nu le păsa: «Să-l vadă sașii, să-l audă neuniții, să vadă ce popă ne-a trimis vlădica!».

Nici prin gând nu le trecu să lase caii-n trap, până ce nu veni poruncă de la epitropul. Tânărul preot voia să ajungă mai repede în sat. Căldura creștea mereu; pânze fine de argint tremurau în văzduhul înalt, deasupra luncilor în floare, deasupra holdelor verzi și mătăsoase.

Drumul ținea cursul văii, șerpuia prin mijlocul șesului, pe marginile căruia se răzimaiu, de amândouă părțile, dealuri grele, coaste înalte cu semănături, pe care, deasupra, le țiveau păduri bătrâne. Nu numai că «mirosea a primăvară» la Sfântul Gheorghe ăsta, cum spune troparul praznicului, ci primăvara împărătea, în culmea măririi sale, din soarele tânăr, din văzduhul limpede și sonor ca un uriaș clopot de cristal, din covoarele bătute cu nestemate pe-ntinderea luncilor, din clătinarea domoală a holdelor de-un verde negru, gras, din șopotele părăului ce-și strecura argintul sclipind prin trestii, pe lângă drum. Înainte, la dreapta, se zăreau viile din Măgura, păzite de pomi mai bătrâni, care ridicau în văzduh grele și largi coroane încărcate de flori ca de zăpadă.

Andrei Pascu nici nu-și putu da sama când au ajuns la marginea satului, atât de adânc se cufundase sufletul său în dulceața primăverii. El privi uimit la mulțimea ce-l aștepta în capul satului, în port de sărbătoare.

— Se vede că ne mai fac și aici o primire, șopti Andrei tinerei fete care ședea la dreapta lui.

Ea se ridică, se sprijini c-o mână de umărul lui Andrei, înălțată în vârful picioarelor.

— Aha! Vor fi neuniții! zise ea zâmbind cu satisfacție, și șezu. Se vede că pe-o clipă l-a lăsat neaga de ureche pe părintele Todoruț.

Erau, într-adevăr, neuniții din Măgura, în frunte cu popa Todoruț.

Părintele, după ce sfârșise liturghia, ieșise în ușile împărătești, își purtase un răstimp degetele prin barba albă și cuvântase:

— După cum știți, ăștia din stânga - el înclină capul de sfânt Niculaie spre stânga, unde era biserica unită, în nemijlocită apropiere de cea ortodoxă - ăștia din stânga capătă astăzi popă. N-avea pentru ce se grăbi, că nu-i miere-n Măgura, dar, în sfârșit, treaba lui. Noi însă trăbă să-i arătăm că-n Măgura noi suntem numărul, noi suntem puterea. Să veniți cu toții, să ne vadă de la început cât suntem de mulți. Apoi, mai la urmă, toți suntem români, și,

ce mai știi, poate să fie chiar un om de omenie. Să nu ne rădă sașii, fraților...

Oamenii se bucurară de cuvintele preotului, cu atât mai vârtos că ei și așa aveau de gând să-l vadă pe popa cel unit. și astfel, când ulcelele din clopotnița uniților începură să sune: «tinga-tanga, tanga-tanga-tingi-ting», bărbați, femei, în port de sărbătoare, începură să mișune pe uliți și să se strecoare către fântâna lui Coman, unde intră drumul în sat. Părintele Todoruț nu-și făcuse socoteala greșit: dacă toată mulțimea aceea ce se adunase ar fi fost parohieni de-ai lui, iar uniții numai cei care ieșiseră pân' la Podul Mare, într-adevăr, că-l bătea din întâlnirea cea dintâi pe popa cel unit. Adevărat că neuniții erau mai mulți în Măgura cu două sute de suflete decât uniții, dar aici se adunaseră și uniții care nu ieșiseră întru întâmpinarea preotului la Podul Mare. Erau, de pildă, aci și toți «țigani cei din jos», care toți erau uniți și pe care popa Todoruț îi împinse mai la coadă, în mai multe rânduri, căci paraleii voiau cu orice preț să fie în primele șire. Erau și sași, mai ales jupânese de-ale lor, destule.

Mai mult decât Andrei și preoteasa se mirară cei doi frunțași ai bisericii unite, epitropul și diacul, când văzură pe părintele Todoruț în fruntea mulțimii. Iar când se opri convoiul, și popa Todoruț începu o cuvântare, epitropul rimase cu gura căscată.

— Am crezut că e datoria noastră, începu părintele Todoruț, să-ți ieșim întru întâmpinare, sfinția-ta, și și-ți zicem un bine ai venit. Sora mai mare trăbă să fie cu bunăvoință față de sora mai mică. Și aici, în Măgura, cum bine vezi frația-ta, noi suntem sora mai mare. Deie Dumnezeu să vii cu gânduri bune. Să trăiești!

După ce se potolilă uralele, Andrei Pascu începu, foarte mișcat, să-i mulțumească. El auzise multe vorbe despre acest «popă cu nărav», dar nu-l văzuse până acum. Pricepu îndată ci nu poate fi un om rău, cu fața aceea de bitrân senin, cu blândețea ce se desprindea din privirile lui.

— În mulțimesc din inimă, părinte, zise Andrei. Te pot

asigura că vin cu cele mai bune gânduri în Măgura, și m-aș simți cel mai fericit dacă voi putea merge mână în mână cu sfinția-ta. Sfinția-ta cu povața bătrânețelor cinstite, eu cu însuflețirea tinerețelor, să putem munci alături pentru binele poporului din Mig-ura. Surori ne sunt bisericile, frați credincioșii noștri, cu-aceleași suferințe, cu-aceleași dorințe de mai bine. Dumnezeu să te țină încă mulți ani în mijlocul turmei.

Alte urale nesfârșite se ridicară în văzduhul limpede. Părintele Todoruț făcu, într-o mare neliniște, semn clopotarului să vină. Omul răzbi prin mulțime cu mare greutate.

— Răpede în clopotniță, Petre, să trageți și clopotele noastre. Și al mare, mi, m-ai auzit? Nu vezi că ulcelele uniților abia s-aud? Dar răpede, m-ai înțeles?

El spuse cuvintele acestea tare, așa că le putu auzi și Andrei și tânăra preoteasa, dar tot cu vocea înaltă adaose, privind peste oameni:

— A vorbit bine! Foarte bine a vorbit!

Și nu peste mult, «tingi-tângui» de la biserica uniților se amesteca cu «bing-bangul» din clopotnița ortodocșilor, cu cântecul clopotului celui mare, în vreme ce convoiul se îndrepta spre biserica unită.

II

Andrei Pascu părăsise nehotărât seminarul: se va căsători sau nu? Câtă vreme fusese în seminar, i se păruse ca întrebarea asta n-are nicio importanță pentru slujba lui de preot, așa cum o visa. Dar îndată ce ieși în lume, simți că de răspunsul ce-l va da atârna fiecare pas pe care îl va face de-aici încolo în viață. Își puse deci întrebarea din nou și se hotărî să-i deie un răspuns definitiv. Încercarea fu însă zadarnică; răspunsul nu atârna de voința lui, răspunsul i se părea că are să vină de afară de undeva, din viață.

Îi păru deci bine când, la vreo trei săptămâni după ieșirea din seminar, îi veni o înștiințare de la vladicie că, dacă n-are deocamdată alte intenții, să vină în cancelaria vlădicească, unde au lipsă de-un om bun de condei. În

cancelarie era bine, se simțea aproape ca în seminar, tot între preoți, între clerici, avându-și și locuința și masa aici, ferit de lume. I se părea ca de fapt își continuă viața de cleric și începu să se pregătească, în orele libere, pentru al treilea examen «riguros», necesar pentru luarea doctoratului în teologie.

Într-o dimineață de la sfârșitul lui septembrie, colegul lui de birou, Gheorghe Moldovan, cleric absolvent și el, care băciuia **d**; vreun an prin cancelaria episcopală, deschise ușa de la odaia lui Andrei și-l întrebă:

— Te-ai sculat, prea-luminate?

— Sculat, răspunse Andrei, venind spre ușă.

— N-ai gust să faci o excursie?

— Ba bine că nu! Dar biroul?

— Cum biroul? Azi e sărbătoare.

— Ce sărbătoare?

— Ziua Crucii, înălțarea Sfintei Cruci! Se vede că te-ai păpistășit! Nu mai știi nici sărbătorile noastre.

— Într-adevăr, nu m-am gândit, răspunse Andrei.

— Ce să te gândești, când ești tot cu nasul în carte?!

Ei, bine, vii cu mine?

— Departe?

— Departe, aproape, ce te privește dacă vrei să ai o zi frumoasă? Disară suntem îndărăt. Până-n Aluniș, să gustăm niște struguri dulci de sfânta Zi a Crucii.

— Bine, te însoțesc, zise Andrei. Eu îl cunosc pe părintele de-acolo. Ficiorul lui, Aurel, mi-a fost coleg de liceu.

— Foarte bine, zâmbi Moldovan, chiar la părintele Morar merg și eu. Sunt, cât de cât, cunoscut și eu în familia dumnealui.

El zâmbi din nou, și Andrei îl văzu că se uită la mâna nângă. Pe-un deget lumina o verigă de aur, un inel de logodnă. Andrei nu-și aduse aminte să mai fi văzut inelul la colegul lui de birou.

În curând cei doi colegi lăsau în urma lor orașul, și căruța ce-i ducea în cadență de clopoțele se pierdu în negura deasă și rece care se cernea în jurul lor din

nenumărați stropi fini, neastâmpărați. Soarele, abia răsărit, se îneca în ceața deasă; ochiul lui privi întâi înroșit, rănit parcă, apoi, devenind tot mai palid, se ascunse, în răstimpuri depărtate se arăta din nou, pe câteva clipe, tot așa de palid. De amândouă părțile drumului se dezvăluiau din ceață lanuri de porumb uscat, prin care nu trecea nicio adiere. Frunzele lungi, de-un galben spălăcit, roșietice, erau umede de bură și atârnavă cu tristețe de firele uscate, tari, pline de noduri lucii. Rodul, tuleiele erau îmbrăcate cu gingășie în foile albe și fine, numai cele de deasupra erau pe alocuri umede. Grăunțele aurii luminau, ici și colo, spre vârful tuleielor, dintre foile moi. Rar de tot, la o împușcătură, se ivea, rotund și sătul, bostanul copt, ca un enorm bulgăr de aur. Se auzea din când în când sfada lărmuitoare a gaițelor, care, se vede, mai aflau tuleie verzi cu găunțe de lapte. Andrei simțea mereu mirosul tare, de-un parfum sălbatic al cânepii de sămânță, care despărțea cu creștetul stufos părțile oamenilor în porumbiștea asta ce părea nesfârșită. Mirosul acesta nu-l mai simțise atât de intens de pe când era copil mic, acasă, până nu apucase să umble la școlile din oraș, de când mergea și el, ajutor, vezi Doamne, la culesul porumbului.

Nu-și putea da sama: privești asta, de-o tristețe tăcută, posomorâtă, aerul rece care-l făcea să-și strângă mai bine paltonul pe trup, ori însuși gândul cum trece de repede viața, îi umplu sufletul cu melancolie îndată ce mirosul pișcător al cânepii îi aminti copilăria cea mai depărtată? Ce bine, ce frumos era atunci! - culegând tuleiele aurii, adunând deoparte pe cele pestrițe, târând după el mânușile de cânepă; sus, în carul încărcat cu snopi de jipi; acasă, în șură, între grămezile de porumb, sara, până noaptea târziu! Și cum au trecut toate, cum se deapănă de repede viața! Ca și când nici n-ar fi a noastră, când privim în urmă.

11 năvăliră din toate părțile amintirile cu miresmele lor deosebite, veșnic neuitate, și simți un regret adânc după anii care s-au scurs așa de în grabă. Îi trecu prin

minte Dora Muntean, cu cei doi trandafiri ai ei, și se-nfioră. Simțea și acum parfumul trandafirilor galbeni. El era gata să depene mai departe șirul amintirilor, dar, lucru ciudat, abia ajunse la florile Dorei, și-i păru zadarnic și idiot tot regretul ăsta după trecut. Toate amintirile i se depărtară speriate când își zise: «Ce prostie să mă înduioșez ca un copil! Așa-i viața: trece! Trece o latură, și se arată altă față! Asta-i așa de când e lumea.» își strânse mai bine paltonul și spuse:

— Mai avem mult, Moldovene?

— Mulțămită Domnului că n-ai amuțit, zise râzând clericul. M-aș prinde pe orice că ai repetat în cap jumătate din ce-ai învățat de astă-vară. Să-ți spun un lucru, iubite: orice ocupație își are vremea ei. Dacă faci o excursie de plăcere, apoi fă o excursie de plăcere, ori las-o dracului.

Moldovan era mânios. Mergeau alături de un ceas și nu schimbaseră o vorbă. De multe ori se hotărâse să-nceapă el conversația, dar când vedea fața lui Andrei, se temea să nu-i tulbure gândurile. Simțea față de el un fel de stima, și vorbea cu el aspru tocmai pentru că numai așa cuteza să se apropie de Andrei.

— Te-asigur că nu repetam nimic, zise Andrei zâmbind. Uite ce era: n-am mai mirosit aroma cânepii de sămânța de când eram copil. Și... m-au copleșit amintirile.

— A, povești! Desigur, ți-e gândul tot la rigurosul ăl de-al treilea. Dar, să-mi dai voie, nu cred că te vei cel ib a.

— Nici eu, răspunse Andrei zâmbind.

— Glumești? Ei, dar dacă vorbești serios, de ce mai înveți? Ai lipsă de doctorat ca să fii preot pe sate?

— Nu. Am lipsă de doctorat ca să-mi completez, cât de cât. studiile teologice. Nu pentru sat ori pentru oraș învăț, ci pentru mine.

— Dacă-i adevărat, mă bucur și mai mult că te-am luat cu mine, zise vesel Moldovan și își privi din nou veriga de aur. Dar când băgă de seamă că Andrei nici acum nu se interesează de inelul lui de logodnă, începu să-i povestească despre Aluniș, despre familia preotului Morar, cum a cunoscut-o și cum, de-un an, e logodit cu o iată a

părintelui, cu Elena. Andrei mai află că fata e frumoasă, crescută în școli, are chiar și zestre bunicică, și că Moldovan aștepta o parohie vacantă, o parohie bună, o știe el care, și știe că-n iarna va fi trecut la pensie preotul de-acolo, că-i prea bătrân. Numai atât așteaptă, apoi se va căsători. Mai află că părintele Morar mai are o fată, fată-mare și asta, Mărioara, mai mică numai cu doi ani decât Elenuța lui, frumoasă și ea, dar puțin cam romantică, puțin cam prea înclinată spre visare. Că, i se pare lui, ar aștepta avocați ori doctori, ceea ce nici n-ar fi cu neputință de vreme ce părintele Morar poate să-i facă și ei o zestre bună. Mai află Andrei că soțul său de birou consideră viața și prețuiește pe oameni din punct de vedere practic, mai ales când e vorba să-ți alegi o preoteasă, cu care să trăiești într-un sat, în mijlocul țăranilor, care nu-s înclinați defel spre visare. Că e nesmintit de lipsă ca preoteasa să fie o bună econoamă, mai ales într-o parohie cu eclegie multă, cum este aceea pe care și-a ales-o el. Sfârși prin a spune că toate acestea nu l-ar putea opri pe Andrei să-i placă de Mărioara, ba, dimpotrivă, lui i-ar părea foarte bine dac-ar fi așa.

— Sunt convins că vei ajunge în scurtă vreme protopop. Și la oraș ar fi alta, la oraș i-ar plăcea și Mărioarei.

Deodată i se păru c-a spus prea mult și se opri.

Andrei la început nu putea înțelege rostul acestui monolog nesfârșit, dar într-o târziu i se păru că Moldovan vrea oarecum să-i motiveze de ce nu se logodise cu Mărioara, ci cu Elena. Ei bine, dar întrucât îl privea pe el toată afacerea asta? Din partea lui, Andrei ar fi „1 1: a cu oricare din cele două fete.

locuința parohială din Aluniș.

Andrei pricepu deodată toată zdroaba de-a se scuza a lui Moldovan: Mărioara Morar era neasămănat mai frumoasă decât soru-sa Elena. «Ei bine, dacă i-a plăcut de asta, de ce s-a logodit cu Elena?» se întrebă Andrei îndată ce o zări pe Mărioara.

Andrei simți un fel de antipatie față de colegul său de

birou, de clericul Moldovan. Era sigur că se hotărâse împotriva conștiinței sale să se logodească cu Elena. Era cu neputință ca, intrând în casa părintelui Morar, să nu-ți rămână ochii mereu la Mărioara. Elena dispărea cu totul, își pierdea orice importanță alături de soru-sa. Și Andrei își zise: «Rău drum apucă omul care face pasul cel dintâi în viață împotriva conștiinței sale».

Cu convingerea asta rămase până ce se întoarseră, împreună cu părintele Morar și cu fetele, de la liturghie. Cei doi clerici cântară pe-ntrecute: amândoi cântau frumos, numai cât glasul frumos de bariton al lui Moldovan era uscat, el nu urmărea decât cântarea corectă, pe când tenorul lui Andrei vibra de simțire, de viață. I se păru de altfel și lui că simțirea asta e deșteptată nu numai de textul adânc, de poezia cântărilor, ci și de un motiv extern. Și oricât îi părea de cu neputință, trebui să recunoască adevărul: prezența Mărioarei îl făcea atât de plin de sentiment.

Și acum se mira și mai mult de ce nu se logodise Moldovan cu Mărioara. Cu siguranță că era superioară surorii sale întru toate.

Însă după ce se întoarseră de la liturghie, și cele două fete, cu toaleta schimbată, începură să-i ajute preotesei la punerea mesei, a prânzului, el rămase deodată uimit de schimbarea ce se produse în toată înfățișarea, în toată purtarea Elenei. Fata era mijlocie de statură, cam trunchioasă, cu obraji prea palizi pentru a fi potriviți trupului prea tare, prea sănătos, și ochii ei albaștri erau prea spălăciți. Dar abia își puse șorțul alb ca de zăpadă, călcat proaspăt, abia începu să se învârtă după trebi, că deodată obrajii ei palizi se împurpurară, ochii deveniră de-un vânăt închis care bătea uneori în verde, limba i se dezlegi, și începu să vorbească cu atâta ușurință, cu atâta liniște și convingere, râzând mereu cu hohote scurte, cristaline, încât, auzind-o, îți venea fără de voie gândul: «Poți fi liniștit, lângă fata asta nu ți se poate întâmpla niciun rău». Aveai simțământul siguranței.

Andrei recunoscă că fusese nedrept cu Moldovan.

Desigur, Elena era o fată minunată, și așa, prinsă în vârtejul trebilor, era chiar frumoasă. Și nu desăvârșirea trupească o făcea frumoasă, cici de asta era departe, ci părea că o face încântătoare o armonie limpede, o armonie interioară ce radia din întreaga ei ființă. Nu-l mai judeca pe Moldovan, ba, după ce-și aduse aminte că Elena era cea mai mare, se miră cum de s-a putut gândi ca soțul său de birou să se însoare cu Mărioara.

Și totuși, lucru ciudat, când îi cădeau ochii pe Mărioara, Andrei simțea că nu greșise punându-și întrebarea: «Cum de nu s-a logodit cu cea mai mică?». Și-i părea ca întrebarea asta nici nu și-o pune el, părea că i-o îmbie Mărioara.

Mărioara era înaltă dar plinuță, cu mijlocelul nespus de gingaș. Avea frunte înaltă, luminoasă, încadrată de un păr bogat și negru; obrații ei albi, fini, ca de lapte, cu două gropițe la mijloc când zâmbea, erau luminați de privirea visătoare a doi ochi de un verde fosforescent. Privirile-i se strecurau printre gene lungi, umbroase. Vorbea puțin, dar surâdea adeseori. Un fel de oboseală dulce, ușoară, părea că radiază din întreaga-i ființă.

Andrei Pascu își întorcea mereu privirea spre Mărioara.

El se mira de-un lucru: de câte ori vorbise cu vreo fată – adevărat că rareori – de câte ori se gândise la tinerețe – și asta de mai multe ori – totdeauna îi răsărea în minte chipul Dorei, și ceasuri întregi îi rămânea în suflet mireasma acelui strop de miere aromat pe care i-l deștepta amintirea ei. Acum, uitându-se la Mărioara, nu o mai vedea pe Dora și nici dulceața acelui strop de miere nu se mai răspândea în ființa lui. Se simțea foarte împăcat cu sine. I se părea că de undeva de departe se apropie și-i învâluie inima o mângâiere plină de gingășie, de lumină și de dulceață.

Mărioara nu-și ferea ochii când Andrei se uita la ea. Dimpotrivă, se părea că-l privește cu stăruință pe frumosul cleric, și privirile ei păreau că zic, mirate: «... Dacă ai fi tu!».

Ziua aceea de înălțarea Sfintei Cruci trecu foarte repede pentru Andrei, dar și pentru colegul său Moldovan. Cum era zi de post și de ajun, ei mâncară unt proaspăt, miere de stup cu pâine moale, poame. Făcură o excursie la viile încărcate de roadă ruginie. Ce belșug, ce mai struguri în toamna aceea!

— O să fac două sute de vedre, spunea mulțumit părintele Morar, cincizeci numai risling și tămâioasă. El bătu pe umăr pe Moldovan și zise: Să n-ai grijă, iubite: nu pentru o nuntă, ci și pentru două avem vin destul.

Andrei venea mai în urmă cu preoteasa și cu Mărioara, dar tot auzi cuvintele părintelui, și simți cum i se aprind obrajii, așa din bun senin. Un răstimp nu mai vorbi nimic cu preoteasa și cu fata. De altfel, Mărioara lăsa aproape întreaga conversație în sarcina mamei sale. Treceau printre vițele grele de struguri, ieșeau în cărări pe care iarba se roșise de brumă, se pierdeau iar printre vițe. Părintele Morar voia să le arate toate părțile sale de vie. «Asta-i de la părinți», «asta-i de eclegie», «asta am cumpărat-o noi», «asta iar am cumpărat-o noii»? iced el cu satisfacție de câte ori se opreau să intre într-o nouă delniță de vie. Cele «cumpărate de noi» formau majoritatea covârșitoare.

Văzduhul era limpede, nici urmă din negura de dimineață. Soarele, coborât pe cer, spre miazăzi, își juca pânzele fine peste ochiul său de argint topit, dar te puteai uita la el în dragă voie. Din când în când câte o undă de aer rece, care amintea toamna, adia fețele celor din vie. Peste coastele cu vii, peste dealurile înalte, cu pajiștea arsă de brumă, lumina cerului de toamnă se-nvâlura aurie, ușoară și blândă.

Lui Andrei i se păru că Mărioara devenise și mai tăcută. Și, privind-o, avu simțământul că făptura ei se potrivește foarte bine mediului acesta de ațipire potolită și visare. Mai ales privirea ochilor ei.

Când se urcară în căruță, gata de plecare, Elena se furișă în casă și aduse o corfiță rotundă acoperită c-un șervet alb. Mărioara avea în mână o piersică aurie. I-o

dădu, fără niciun cuvânt, lui Andrei. Preoteasa începu să râdă.

— Vai, că scumpă mai ești tu, Mărioaro! O piersică! Vezi că mai sunt în casă.

Însă Mărioara nu se mișcă. Uitându-se la cei doi clerici, ea nu-l vedea decât pe Andrei. Privirile ei păreau că zic: «O să mai vii pe la noi, nu-i așa?»

Piersicile de care pomeni preoteasa le aduse Elena. Ea era foarte veselă: nu-și mai lua ochii de la Moldovan, în vreme ce, mână-n mână, își spuneau ceva în șoaptă.

— Să nu mă purtați cu vorba! La revedere la culesul viilor! strigă părintele în urma căruței. Mai aduceți și pe alții, ne-am bucura!

Andrei Pascu veni și la cules, veni apoi de multe ori în câte o excursie până în Aluniș. Un răstimp îl însoți pe Moldovan, apoi, după ce Moldovan se căsătorii, după Crăciun, veni singur. El își dădu repede sama că motivul din afară pe care îl aștepta ca să răspundă întrebării: «Să mă căsătoresc, ori nu?» - sosise. Și se bucură din toată inima, pentru că de-acum vedea limpede pașii ce-i va face în viitor.

După ce, prin Faur, dădu al treilea examen «riguros», el începu să-i vorbească părintelui Morar despre planurile sale. Popa nu fu surprins; demult văzuse că tinerii se plac și nu-i păruse rău, dimpotrivă, era foarte mulțumit, și el și preoteasa. Părinții o priveau pe Mărioara cu deosebită gingășie, poate unde era fata lor mai mică, poate unde li se părea că ea are norocul cel mai bun. Un cleric de la universitate, un cleric care mai are numai un examen până să-și ia doctoratul în teologie, nu era un om de toate zilele. Apoi părintele Morar auzise multe laude, multe vorbe bune despre Andrei, și chiar de n-ar fi auzit nimic, avea el ochi să vadă ce plătește. Va face, desigur, o carieră frumoasă, și pe lângă asta era un om foarte detreabă și o iubea pe Mărioara.

El se bucură, deci, când Andrei își spuse pe față gândurile. Dar când văzu că tânărul stăruie să se cunune cât mai degrabă, să meargă într-o parohie, părintele

începu să nu-l mai priceapă.

— Dar bine, eu credeam că mai întâi îți vei lua doctoratul.

— Îl voi lua cu siguranță, răspunse Andrei zâmbind de uimirea popii.

— Cum să-l iei, dacă vrei să te căsătorești în dulcele ăsta?

— Îl voi lua după căsătorie. Trăbă vreme mai multă. Știi dumneata că pentru examenul din urmă trăbă să pregătesc și o lucrare, o teză de doctorat?

— Ei, poftim, asta mai lipsea! spuse părintele c-un fel de îndârjire. În cazul ăsta trăbă să aștepți.

— Nu pricep de ce!

— Dar cum, Doamne sfinte, să nu pricepi! Să scrii o carte, s-o tipărești dintr-un sat, după ce vei ajunge preot într-un sat? Gândești că o să mai ai vreme, că o să mai ai voie bună pentru așa ceva? Se vede că nu cunoști viața! Îndată ce ajungi preot, îndatăce ai o parohie, vin alte griji și alte ocupații. Nu, să-ți spun eu: dacă nu-ți iei doctoratul înainte de căsătorie, nu-l vei lua niciodată! Eu cunosc viața.

Încercarea cea dintâi nu-i reuși lui Andrei, dar nu era el omul care să rămână la întâia încercare. Stăruind atâtea ori, încât, după Paști, reuși să capete învoirea părinților Mărioarei.

— Acum, să-mi spui, tinere, unde-i parohia? îl întrebă popa cu seriozitate.

— Este și parohie! răspunse Andrei vesel.

— Cu neputință! zise uimit părintele Morar. Ai informații sigure? Cunoști parohia? El ținea catastiful tuturor parohiilor vacante, chiar și al acelor care ar fi putut deveni vacante în scurtă vreme, și știa că nu-i niciuna. Crezu că poate va fi aflat ceva nou Andrei, prin cancelaria episcopală.

— O cunoști și dumneata! răspunse Andrei liniștit.

— Nu se poate? Care?

— Măgura! răspunse Andrei cu aceeași liniște.

Popa și preoteasa izbucniră într-un râs cu hohote.

Râdeau cu lacrimi. Mărioara se uită c-un fel de teamă la Andrei.

— Bună glumă! Pe cinstea mea, minunată glumă! zise părintele Morar.

— Nu-i glumă. Satul acela stă de trei ani fără popă.

— Oho! și de cinci ori trei, de când preoțesc eu în Aluniș, răsese părintele.

— Așadar ar fi vremea să capete preot, zise Andrei cu seriozitate.

Popa, când văzu că nu glumește, începu să se mânie.

— Dar bine, Andrei, tu ești de vină că stă satul fără popă?

— Eu și alții ca mine, alții care înaintea mea ar fi putut păstori în Măgura.

— A, nu știi ce spui, nu cunoști satul. El e de vină. Au încercat destui, dar ce să faci: nu poți trăi acolo.

— De ce n-aș putea trăi? întrebă Andrei, privindu-l țintă pe părintele Morar.

— Pentru că nu-i din ce, răspunse popa, suflându-și în vârful degetelor. Cinci iugăre de eclegie, casă păcătoasă, biserică veche, gata să se dărâme, și-un popor ticălos cum mai rar găsești. Jumătate-s țigani, jumătate lucră-n parte pe la sași, n-au din ce-ți plăti cumsecade o înmormântare, n-au din ce pune o pomană, abia vreo zece familii sunt mai de dai Doamne! Crede-mă pe mine, doar suntem vecini și-i cunosc. Am slujit de câteva ori în Măgura, și nu vorbesc din vânt.

— Dumneata sprsi tot motive care ar trebui să hotărască pe un preot tânăr să se dorească acolo. Dar care-i rațiunea slujbei noastre, care-i sâmburele ei, dacă nu să dăm ajutor unde-i de lipsă?

— Dar cum să dai ajutor, iubite, cum să ajuți dacă nici tu, popa, n-ai? De unde nu-i, nici Dumnezeu nu ia. Ei, s-ar mai putea încerca câte ceva, sunt niște moșii de arendat, sunt niște păduri de exploatat, dar n-ai cu cine vorbi, n-ai cu cine te-nțelege. În sat, stăpâni sunt sașii: ei taie și spânzură, fac ce vor.

— Trăbă luminați oamenii, zise pe gânduri Andrei.

— Dacă s-ar putea! Dar sunt aproape toți analfabeți, și, chiar dac-ai începe ceva, ți-ar pune bețe în roate popa Todoruț. A, tu nu-l cunoști. I-ar înghiți pe uniți cu păr cu tot, într-o lingură de apă. Cu câți popi uniți au fost în Măgura cu toți s-a certat. Și trăbă să știi că neuniții sunt în sat mai mult cu două sute decât cei uniți. În general ei o duc mai bine decât uniții, sunt mai înstăriți, totuși sunt și ei un material rău. Ce să te miri, de altfel? Toată populația românească din Măgura, s-a format, an de an, dintre slugile sașilor, căci Măgura a fost pe vremuri sat curat săsesc. Ce să te aștepti de la astfel de oameni? Ei le zic și acum sașilor «stăpâne», trăiesc, cei mai mulți, și acum lucrând pe moșiile săsești, și n-ar cuteza, pentru toată lumea, să ridice niciun deget împotriva atotputerniciei sașilor. Nici nu pot pricepe că așa ceva ar fi cu puțință.

Părintele Morar vorbi c-un fel de patimă, de ciudă. Cum să ajungă ginerele lui între astfel de oameni și lângă un om cu nărav ca popa Todoruț?!

— Tot ce-mi spui nu mi-e necunoscut, începu, rar, Andrei. Prim-epitropul din Măgura vine des pe la episcopie să cerșească un popă. Am vorbit adeseori cu el. Îl cunosc din toamnă, și din toamnă mi-am pus în gând să merg preot în Măgura.

— Ca să faci rânduială în sat, ori ca să mori de foame acolo? Întrebă popa c-un zâmbet rece.

— Poate și una și alta! răspunse Andrei ridicându-se.

Oricât insistară preoteasa și Mărioara să mai rămâie, el plecă numaidecât. În casa părintelui Morar trei zile nu mai fu liniște. Din felul cum spusese cuvintele din urmă, din felul cum își luase adio, cei trei înțeleseră c-un fel de spaimă că Andrei n-avea de gând să se mai întoarcă, să le mai calce pragul. Popa simțea că l-a mâhnit adânc, dar nu pricepea prin ce. Mărioara se ascundea ca o păsăruică speriată. Fără să-și dea sama cum, în ochii popii. Andrei luă deodată proporțiile unui om superior, neobișnuit, și a patra zi porni la drum c-un fel de teamă.

Cât ce-l zări în cancelaria episcopală, părintele Morar simți că făcuse bine venind așa de grabnic. Andrei era atât

de schimbat la față, la privire, la vorbă, încât era aproape de nerecunoscut.

— M-am răzgândit, începu cu silă părintele, după ce-l luă de braț, plimbându-se prin curtea vlădicească. Tot ce-am spus eu e adevărat, cunosc bine satul. Dar m-am răzgândit. Într-o parohie unde-ai avea mult de lucru, eclegie multă, slujbe multe, desigur că n-ai avea vreme să-ți scrii teza de doctorat. Dar în Măgura ai liniște. Pe urmă, un an doi, vă vom ajuta de-acasă, nu suntem departe.

— Dar Mărioara ce zice? întrebă Andrei.

— O, Mărioara vine cu tine și la capătul lumii. Vezi că... El vru să adauge: «Vezi că chiar aci e năcazul!» Dar se opri repede, simțind că iar l-ar ofensa pe tânăr.

Andrei se luminează deodată, privi cu recunoștință la popa Morar, îi strânse cu putere mâna și-i zise:

— Mulțumesc.

— Așadar e bine. Așadar suntem înțeleși, zise părintele, mulțumit. Când vii la noi?

— Acum! Numai de cât sunt gata! Cu salturi sprintene dispăru în zidirea neagră și veche, și peste câteva minute se și întoarse, c-un mic geamantan.

Astfel ajunse Andrei Pascu preot în Măgura.

III

Părintele Todoruț Olariu, popa neunit din Măgura, se desfăcu din alaiul care plecă spre biserica uniților, se duse acasă, bău un pahar cu apă rece, se așază la masă și zise tare, ca și când ar fi vorbit cu cineva:

— Mi se pare că de data asta au noroc pârlitii ăștia de uniți! Dar dacă au noroc ei, n-are noroc popa, că se va îngloda aici, și-i păcat de el, că se vede om de omenie!

Andrei îi plăcuse deja întâia vedere, de la întâile vorbe. Și popa Todoruț căzu pe gânduri.

Dumnealui era cunoscut în șapte sate ca «popă cu nărav». «Nu încap de uniți, mai ales de preoții lor.» Și cu toate că în Măgura nu fuseseră niciodată certuri, dezbinări mari între uniți și neuniți, și numai rar de tot se întâmplau treceri de la o biserică la alta, cum se-ntâmplă de obicei în parohiile amestecate, în care preoții sunt prea

confesionaliști, totuși, chiar și în ochii preoților ortodocși din împrejurimi părintele Todoruț era socotit ca un mare sectar. «Nu-s popa Todoruț din Măgura!», ori «S-ajungi odată pe gura popii Todoruț, să te dăscălească el!», se auzea adeseori în discuțiile teologice dintre preoții uniți și neuniți din protopopiat, când se întâlneau, din întâmplare, în zilele de târg, în jurul unui pahar de vin.

Popa Todoruț era în ochii tuturor «popă cu nărav». Caracterizarea asta se lipise de el de mulți ani. Nimeni nu încerca să afle mai de-aproape ce e cu năravul ăsta, cum i-a venit și întrucât e adevărat. Fiecare îl judeca după vorba, și luând în considerare că părintele Todoruț avea întotdeauna la îndemână un sac întreg de vorbe aspre, batjocoritoare, cu două înțeleșuri, pe care le azvârlea cu ușurință împotriva uniților, puteau să creadă că Todoruț e într-adevăr «popă cu nărav». Dar nu întotdeauna vorbele îl dau în vileag pe om, ci de multe ori îl ascund. Și așa se întâmpla și cu popa Todoruț, pe care judecata după vorbe îl nedreptăța. Părintele Todoruț avea inimă bună, dreaptă și simțitoare. Sacul acela de cuvinte batjocoritoare, cu care îi cinstea pe uniți, cu prilej sau fără prilej, dar cu o ușurință uimitoare, cu zâmbetul pe buze, ca și când nici nu și-ar da bine sama ce zice, ori ca și când el le-ar da alt înțeles spuselor sale decât cel priceput de ascultători, desagii ăștia plini cu vorbe-n doi peri își aveau o poveste întreagă. Nu era povestea asta scrisă în nicio cărțuție, nici în slovele săpate pe clopotele bisericilor, și nici din spusele bătrânilor nu se mai putea afla de când și din ce începuse vrajba. Dar eu știu și vă spun că încă de pe vremea unirii bisericii românești din Ardeal cu cea apuseană, popii din Măgura au fost fie din neamul Olăreștilor, fie din neamul Cozmeștilor. Toți moșnegii din sat s-au pomenit cu bisericuțele lângă olaltă, pe-o formă zidite, pe-o formă de vechi, și toți știu că în biserica ortodoxă au slujit tot preoți din neamul Olăreștilor, iar în cea unită tot preoți din neamul Cozmeștilor, până la moșul prim-epitropului de-acum, Vasile Cozma, mort înainte cu douăzeci și cinci de ani. Unii bătrâni își mai dădeau și-acum cu socoata că cele

două familii au fost, în noaptea vremilor, chiar înrudite – nu se mai putea ști: rudenie de sânge, ori numai încuscrire – dar că trai bun nu a prea fost între ele niciodată.

Câte un bătrân unit, când auzea împrôșcăturile popii Todoruț, nu se putea opri să nu-i zică: «Pagubă că nu mai trăiește părintele Vasile, Dumnezeu să-l hodinească, ar ști el ce să-ți răspundă sfinției-tale» Din care vorbe se poate înțelege că și vechii popi uniți din Magura aveau la îndemână, ca și popa Todoruț câte o desagă de batjocori la adresa neuniților, numai cât, prin moartea popii Vasile, se rupsesse firul tra Aâției. Lucrul e cu atât mai de crezut cu cât părintele Todoruț avea mai mare «pic», dintre uniții din Măgura, pe prim-epitropul Ion Cozma, al cărui moș fusese popa Vasile, iar dintre uniți, singur epitropul știa multe vorbe de blază pe sama neuniților.

Astfel «năravul» popii Todoruț se adeverea a fi mai mult o moștenire, un obicei cu rădăcinile în vremurile depărtate, decât pornit din firea lui dreaptă și cinstită. În sacul de batjocori și înțepături pe care-l purta cu el era mult material gata prelucrat de alții, mi se pare că de unii foarte bătrâni, încă de pe vremea dezbinării Bisericii, a certurilor învăpăiate iscate scurtă vreme după unirea Bisericii românești din Ardeal cu Biserica romană. Înseși epitetele ce se păstrau în desagii celor două tradiții erau atât de rudimentare, de necioplite, de ridicole chiar, încât arătau prin primitivitatea lor vremuri foarte depărtate. Căci, de pildă, epitete ca «uniți-beliți», «botezat cu lapte acru», «botezat cu lapte dulce», «pirituș-Ivănuș, ți-oi pune-un climpuș», «duh-duhoare de moare, de te taie pe la foaie» și alte prostii care se grămădeau în desagii celor două tradiții, după cum se putea vedea din împrôșcările părintelui Todoruț ori din răspunsurile ce-i dădea din când în când epitropul unit Cozma, azi nu mai prind nici chiar ca vorbe de batjocoră. Însă odată, pe vremea cea de mare scârbă, de părueli între popi chiar, de certuri nesfârșite și lupte pătimase între frați, epitetele acestea necioplite nu erau numai batjocori, ci țineau chiar locul argumentelor.

Și se prea poate, ori e chiar sigur, că strămoșii celor

două familii preotești din Măgura să fi luat parte la luptele acelea, și să-și fi scărmanat strașnic bărbile și pletele. Se prea poate că partea cea mai mare a desagilor cu bârfeli să fi fost umplută chiar pe vremile acelea amar de dureroase și de rușinoase pentru noi. Cu trecerea deceniilor, a veacurilor chiar, preoții din același neam vor fi adăugat câte o vorbă nouă, și se prea poate ca odată și parohienii să se fi folosit de tezaurul din desagi, pentru că așa sunt românii: dacă-s năcăjiți, se mai stâmpără și le mai trece când pot iscodi o vorbă potrivită de batjocoră ori de hulă. Și erau năcăjiți și preoții români și poporenii lor, că în Măgura aproape toate bunătățile se adunau în casele și-n curțile sașilor. Însă acum, nici poveste de așa ceva. Rar de tot de-i mai spunea popii Todoruț câte un bătrân unit: «Păcat că nu mai trăiește părintele Vasile», el însuși nu știa cum să-i răspundă. Mai știa doar episcopul, dar el, țaran din vița stinsa a preoților uniți din Măgura, nu număra.

Părintele Todoruț trecuse de șaptezeci de ani. De patruzeci păstorea în Măgura, de douăzeci și cinci murise cel din urmă preot unit din vița veche a Cozmeștilor. Să fi voit și n-ar fi avut cu cine se război. Dar nu asta era inima și voia lui; deși-i umbla gura, se vedea că nu da nicio importanță vorbelor. Dacă cineva și-ar fi dat osteneala să caute ce-i în inima lui, ar fi văzut că seninătatea care se desprindea din întreaga sa înfățișare de bătrân cinstit nu era mincinoasă. Dar preoții, uniți și neuniți, nu-și dăduseră niciodată osteneala să-l cunoască mai de aproape: râdeau și-și petreceau pe socoteala vorbelor lui, și-atât! Era «popă cu nărav», «popă rămas de lume». Fiindcă avea obiceiul să iasă cu vorbe de-acestea în fața oricărui preot nou văzut, mulți, neștiindu-i felul, se simțeau ofensați, le sărea țandăra și se apucau la sfadă. Iar la sfadă să nu fi ajuns cu părintele Todoruț pentru nimic în lume: pe cât era de senin de felul lui, pe-atât de mult era de cumplit la mânie.

Adevărat că preoții uniți care s-au perindat prin Măgura de la moartea popii Vasile Cozma încoace n-au prea dus-o bine cu părintele Todoruț, și că ei i-au dus

vestea și-ntr-ajte părți. Ba chiar, în cererile lor de transfer la o altă parohie, cei cu firi arțăgoase, cărora le sărea țandăra din nimica toată, nu uitau să pomenească de «popa cel cu nărav». Eu cred însă că ei erau vinovați, pentru ca nu încercau să se apropie de popa neunit, să vadă că, în inima lui, nu le dorește niciun rău, ci, dimpotrivă, tot binele.

Pe popa Todoruț îl cunoșteau însă toți măgurenii, uniți și neuniți. Lor nu le prea păsa de vorbele popii, îi cunoșteau năravul; uniții nu se supărau, iar neuniții nu se bucurau. Și unii și alții zâmbeau, părând a zice: «Ei, ce să-i faci? Așa-i dumnealui! Dintr-asta una nu-l mai scoți. Iacă, niște vorbe goale.» Vezi că ei știau ce inimă are popa, și nu se mai uitau la vorbele lui. Nu era bolnav unit la care părintele Todoruț să nu fi alergat cu aceeași dragoste ca și la oricare din parohienii lui, pe vremea când nu era popă unit în Măgura. El îi boteza, el îi cununa, și adeseori tot el îi și îngropa, dar niciodată n-a silit pe vreunul să-și lase legea și să vină la el. Era popă cu puțină învățătură, dar avea o inimă dreaptă, avea o convingere neclintită răzimată pe-o adâncă stimă a legii fiecăruia. De altfel, în adâncul sufletului său, cu toată săpuneala ce le-o trăgea uniților, el nu vedea nicio deosebire adevărată între cele două credințe. «Toate slujbele, toate rânduielile-s pe-o formă, deci unde-i deosebirea? se întreba de multe ori.

De multe ori preoții râdeau de inconsecvența ce li se părea că ar fi în purtarea lui; pe de-o parte îi batjocorea pe uniți, pe de alta slujea la maslurile, la înmormântările, la slujbele lor de ploaie, fără ca să-i pară cât de cât inconsecventă purtarea sa. Așa-i dacă judeci pe om numai după înfățișare! Măgurenilor. uniți și neuniți, li se părea că așa e bine, adică, drept vorbind, nici nu li se părea nimic, fiindcă, pentru ei, purtarea părintelui Todoruț era ceva firesc, ceva de la sine înțelese.

Mai era însă adevărat și faptul că, mai ales în anii cei dintâi după moartea popii Vasile, Todoruț nu prea dorea să vină popă unit în Măgura, și că se bucura când cel nou venit, după doi-trei ani, își lua catrafusele. Mai era

adevărat și că-n astfel de cazuri îndătina să spună: «Să văd popă unit când mi-oi vedea ceafa!». Dar nu se bucura că rămâne singur popă în sat din nu știu ce considerente abstracte, ci dintr-unul foarte real: veniturile de la parohienii uniți intrau în punga sa. Și nu erau de lepădat, căci avea de crescut mulți copii, și parohia neunită nu era cu mult mai bună de lapte decât cea unită. Adevărat că erau două sute de suflete în plus, dar eclegie, ca-n palmă. În clipele mai grele ale luptelor cu greutatele materiale, zicea de multe ori, gândindu-se la el și la popa unit din Măgura: «Amândoi – două nevoi!». De vreo cincisprezece ani însă scăpase de grijile mai grele. Copiii, fetele, și-i așezase la casele lor. Adevărat că cel din urmă, Ion, era învățător într-un sat ca vai de lume, în care de-abia putea trăi cu cei cinci copii pe care-i avea. Dar, ce să-i facă! În Măgura cum să-l aducă? Că ar fi fost și mai rău. Un alt fecior, Traian, era de multă vreme preot, dar n-avea de gând să vină în Măgura după moartea bătrânului, iar părintele nu stăruia. și știa el ce face. «Se vede că rădăcinile pomului nostru au obosit împlântate în același pământ, zicea părintele Todoruț câteodată, și acum simt lipsa altuia, mai nou, mai proaspăt, mai gras.»

Chiar și numai de-aici pornind se putea convinge oricine că vorbele pe care le spunea popa Todoruț erau, iac-așa, vorbe de clacă. El însuși nu le dădea vreo importanță, dar le spunea cu ușurință, din obicei. Lui, de pildă, nici prin gând nu-i trecuse să-l offenseze pe Andrei când îi pomenise clopotarului de «ulcelele uniților»; le spuse așa din simplul motiv că, de când s-a pomenit, niciodată nu le-a zis altfel clopotelor de la biserica unită, și cu siguranță și tatăl și moșul și strămoșul lui tot «ulcele» le-au zis.

Părintele Todoruț căzu deci pe gânduri când, în răcoarea odăii, după ce bău paharul de apă, își dădu sama că-i place de popa ăsta tânăr care-a venit «să-i ferească» pe uniții din Măgura. Ceilalți, care s-au mai perindat prin Măgura, se simțeau atinși din vorba cea dintâi. Și iată că ăsta de-acum, deși mai tânăr, deși abia ieșit din școli, deși-i

pomenise cu anume intenție de «sora cea mare», nu se mâniase, nu se țândărise, nu făcuse, în răspunsul său, prin niciun cuvânt, aluzie la vorba mai apăsată pe care i-o spusese, ci, dimpotrivă, cuvântase frumos și adevărat despre «povața bătrânețelor cinstite». I-ar fi plăcut părintelui Todoruț dacă lui Andrei i-ar fi sărit țandăra? Nici el nu-și prea putea da sama, dar parcă nu-i era la-ndemână cuminenția tânărului și parcă i-ar fi plăcut să-l fi știut cât de cât mâniat. Dar și faptul că Andrei nu s-a simțit atins îi plăcea lui Todoruț, ca și când un astfel de om aștepta, și încă demult.

Părintele Todoruț Olariu se gândi multă vreme în ziua aceea de marele mucenic Gheorghe și la popa cel unit. Nici nu băgă de seamă când îi puse masa sora lui, Vuța, când îi aduse supa de găină. Părintele era văduv de vreo patru ani; soru-sa, mai tânără decât el cu zece ani, era sprintenă încă în mișcări și știa face bunătăți de tot felul pentru o masă preotească. Ea își luă un scaun și se așeză de cealaltă parte a mesei. Todoruț, când o văzu, se ridică, din obicei, să spună rugăciunea. Tot acolo, în fața lui, șezuse și răposata preoteasă, de câte ori luau masa.

— Doamne, părinte, ce mai popă au căpătat uniții! oftă Vuța după ce sorbi din fierturi.

— Popă ca toți popii! răspunse c-un fel de ciuda Todoruț.

— Ba nu, să mă ierți! L-am văzut, l-am auzit [

— Un lucru-i sfânt: nu-s vrednici uniții de el.

— Li-e teamă și lor! De pe-acum li-e teamă că nu. va sta în Măgura. Până vede ce-i. Așa vorbesc.

— Ei vorbesc?! Ce știu ei, ce pricep ei?! zise părintele cu ciudă.

La gândul că Andrei ar da numai cu nasul prin Măgura și s-ar duce, simți deodată o neliniște mare: nu i-ar fi plăcut. Îi veni deodată așa, un gând, c-ar fi rău dacă s-ar duce Andrei. Și se gândi din nou la el, lăsând-o pe Vuța sa torăie tot ce știe despre popă, despre preoteasă, despre zestre, mobilă, despre sacii cu grăunțe și despre purceii cei trei și galițele aduse din Aluniș. Câte nu află o femeie,

în cea mai scurtă vreme, când își pune în gând? Dar bătrânul nu o auzea. El îl vedea pe Andrei, îi auzea glasul, se mira de tinerețea și cuminenția lui. I se părea un om de ispravă. «Ar fi bine să rămână aici, își zicea. Dar din ce va trăi, cu ce își va ține preuteasa și copiii?» îi veniră în minte greutatea prin care a trebuit să treacă el, și simți o milă de părinte față de acest tânăr fără experiență.

— Nu cunoaște lumea, nu cunoaște viața. De-ar cunoaște-o, n-ar fi venit să adune cozile sărăciei de pe la uniții din Măgura, sfârși el firul gândurilor cu voce tare, așa că Vuța tresări pe scaun și se uită mirată la frate-său.

IV

La vreo două luni după Sfântul Gheorghe, Andrei Pascu se hotărî să stea de vorbă pe-ndelete cu popa Todoruț. Nu-i mai călcase pragul de la vizita oficială pe care i-o făcuse la trei zile după sosire. Andrei vedea că bătrânul, pe cât poate, îl înconjură; nu se gândea că ar putea fi la mijloc vreo dușmănie, nu considera ca ofensă faptul că nu i-a întors vizita, deși Mărioara se simțea puțin umilită din cauza asta. El știa că pe sate nu prea se ține seamă de nimicurile orășenești, și-și zicea ca mai ales un om bătrân ca părintele Todoruț nu poate fi învinovățit că nu dă nimic pe ele. Andrei aflase că popa se interesează de tot ce face, și se mira că totodată bătrânul evita să stea de vorbă cu el.

Părintele Todoruț, când îl văzu pe Andrei intrând după ce zise foarte liniștit «poftim» la ciocănirea din ușă, se ridică repede, tulburat, de pe scaun. Era singur în cameră.

— Mă bucur, mă bucur, zise el strângându-i mâna. Poftim și șazi. Vuțo, Vuța hăi! strigă apoi spre ușă.

Soru-sa se ivi, uscată, slabă, cu bărbia ascuțită, cu mișcărilor-i iuți. Sărută mâna lui Andrei și ochii i se opriră apoi la frate-său.

— Ei, comedie! zise părintele Todoruț. Ce aștepți? Trăbă să-ți spun? Adu ceva pe masă.

— Să nu vă mai osteniți, zise Andrei, simțindu-se puțin jenat de neliniștea lui Todoruț.

— Ei, osteneală! Las-o-n pace! Dacă mi-ai făcut cinstea, să-nchinăm un pahar de vin. Știu că vinul de paus nu te prea îmbulzește.

Andrei zâmbi. Zâmbi și Todoruț.

— Ai dreptate, sfinția-ta. Vinul de paus e mai puțin acum, zise Andrei.

— E adevărat că duminică a trebuit să trimiți la birt după vin de paus?

— Adevărat, răspunse Andrei.

— Ce țigănie! Totdeauna am spus eu că uniții ăștia-s neam de țigan! Nu-s vrednici să aibă popă.

— Cred că oamenii nu-s așa de vinovați, sfinția-ta!

— Ba-s foarte vinovați! Un neam rău, un neam de țigani. Te-așteaptă cu alai, cu călăreți, te grămădesc în săptămânile dintâi cu tot felul de slujbe, duminica și-n praznice cu prescuri să le aduci cu desaga și paus să-l duci cu litrele, iar acum, la două luni, te lasă fără un decilitru de vin pentru paus. Fală goală, straiță ușoară, neam de țigan!

— Eu cred că nu-i așa greu de explicat purtarea asta a lor, părinte Todoruț, zise Andrei zâmbind. În zilele dintâi sunt curioși, ca toți oamenii, să-l vadă pe popa, să-l audă slujind, predicând. Aduc prescuri și paus, pentru că-s de credință: popă nou, dar proaspăt. Pe urmă, după ce și-au satisfăcut curiozitatea, se întorc la viața lor obișnuită. Alta ce-ar putea face? Din ogașa vieții lor năcăjite, plină de lipsuri, nu pot ieși așa de ușor.

Vuța aduse vinul, și părintele Todoruț umplu numaidecât paharele.

— Dar e atât de greu pentru ei, începă Todoruț după ce dădu peste cap paharul cu vin, e atât de greu să ai duminica și în praznice o liturghie de prescuri și un decilitru de vin pentru paus, ca să poți aduce jertfa, tot pentru ei? Nu, să mă crezi, sunt niște oameni nepăsători, fără simțire, cu care nu poți face nicio ispravă.

— Dacă-ai ști că nu aduce nimeni cele de lipsă pentru liturghie, desigur că s-ar afla unul care să aducă. Dar lasă unul pe altul, numai așa se poate explica lipsa prescurii ori

a pausului, zise Andrei.

— A, te-nșali! zise repede Todoruț. Eu am făcut probe, eu știu. Duminica în care n-a adus nimeni o liturghie de prescuri, n-am slujit, le-am spus că nu slujesc pentru că nu-i cu ce. Crezi c-a folosit? Nici poveste! Azi, dacă vreau să țin slujbele regulat, duminicile și-n praznice, trăbă să-mi duc prescura de-acasă. De pe partea lor pot să nu țin liturghia, nu le pasă.

— Așadar și la sfinția-ta se mai întâmplă? întrebă Andrei zâmbind.

— Ba bine că nu! Ce ți-am spus? Neam de țigan și pace! Pentru că, să-mi dai voie, să zicem că-s săraci, să zicem că-s năcăjiți, dar două brațe de lucru totuși au! Și nu te-au lăsat să-ți dregi singur bordeiul, pe cheltuiala dumitale, cu oameni pe plată? Acum da, acum sunt bucuroși, sunt mândri chiar, că văd curtea parohială îngrădită cum îi legea, că nu se mai zăresc spărturi în coperișul casei parohiale; acum trec bucuros pe dinaintea ei! Dar până te-ai zolit dumneata, până a ținut lucrul, cine s-a apropiat să vadă ce faci? Las că-i știu eu, sunt niște vicleni și niște egoiști!

— E adevărat că mi-au ajutat foarte puțin, zise Andrei c-un fel de oboseală în glas, dar era toiul lucrului, părinte Todoruț, prășitul dintâi al porumbului, și dumneata știi cât au de săpat bieții de ei!

— Nu se făcea gaură-n cer dacă azi venea unul cu carul să-ți aducă niște nuiele, mâine altul, azi doi-trei la lucru, mâine alții. Să-i fi chemat primarul, sasul, să fi văzut cum și-ar fi lăsat plugu-n brazdă și sapa-n porumbiște și-ar fi alergat: «Cum să nu, stăpâne; facem, stăpâne!». Și-ar fi alergat să-i fi chemat oricare sas mai bogat, nu numai primarul. Dar dacă-i roagă popa, popa ăl românesc, își fac coada colac și pe-aci ți-e drumul. Se fac că nici n-au priceput ce le-ai spus. Te laudă, te vorbesc de bine, «Doamne, cum slujește!», «Doamne, ce gură de aur!», «Doamne, cât îi de-nvățat!», dar de pe partea lor te putea ploua ș-acum în casă și n-ai fi cutezat să ieși în curte de groaza cânilor care n-aveau niciun gârleaz de sărit ca să-ți

hârâie dinaintea uşii. Nu-i bunăvoinţă!

— Nu-i pricepere, părinte Todoruţ! Epitropul, diacul, şi încă trei-patru mai cu carte, au mai dat pe la mine, mi-au ajutat, cu carul, cu braţul. Vezi bine, niciunul dintre ei nu mi-a adus cinci cară de nuiele, cum a făcut sluga sfinţiei-tale, şi-mi pare foarte bine că mi se dă prilejul să-ţi mulţimesc din toată inima.

Popa Todoruţ se făcu că nu-l aude, umplu paharele şi ciocniră.

— Atâta pot pricepe şi ei, oricât ar fi de proşti, că un om, fie şi popă, nu poate trăi din vânt, că nu-i dator să repare el o casă care nu-i a lui.

— Mie-mi pare că nu prea au vreme să se gândească, sfinţia-ta; omul a cărui viaţă a plină de griji şi de năcazuri, care nu poate ieşi niciodată deasupra nevoilor, n-are nicio plăcere să se gândească la binele altuia; fie chiar şi popa. Ba de la o vreme năcazul îl şi înrăutăţeşte, şi află o bucurie în faptul că vede şi pe alţii năcăjiţi, fie chiar şi popa. Alta ar fi dacă şi-ar putea da ei sama cel puţin ce e un preot pentru ei. Dar nu pot, n-au cum. Ei ne văd şi ne aud slujind în biserică, înmormântând pe morţi, botezând şi cununând pe vii, dar ei mai pricep că toată slujba asta de preot pe ei nu-i scoate la creangă verde; că, cu popă ori fără popă în sat, ei rămân tot aşa de năcăjiţi, viaţa lor tot aşa de întunecată. Au, vezi bine, o mângâiere din slujba noastră, au o îndulcire a năcazurilor, dar nu văd în activitatea noastră o mântuire pentru ei, pentru ei în lumea asta, nu în ceealaltă. Trăbă sa facem ceva pentru ei, părinte Todoruţ.

Bătrânul îl privi cu neîncredere: nu ştia dacă Andrei glumeşte, ori vorbeşte serios. Dar când pricepu că-i serios, începu să râdă.

— Adică tot noi pentru ei! Ne-ar sta bine, n-am ce zice! De pildă, dumneata, muritor de foame – eu ştiu ca de nu ţi-ar trimite popa Morar de-ale gurii, ai fi la fum pân-acuma – să te-apuci să lucrî tot pentru cei care te laşa să fii muritor de foame?! De altfel, nu-i prost cel ce mănă şapte pite, ci cel care i le dă. Dar, te rog, te rog, părinţele, ce ai

putea face pentru ei? Știu că nu vei merge să le-ajuti la sapă și la coasă pe moșia sașilor!

Andrei zâmbi.

— Ajutorul ar fi neînsămnat. Noi putem face altceva mai bun, părinte Todoruț. Putem să-i scoatem pe români din brazda sașilor.

— Și să sape-n văzduh, îi taie repede vorba popa Todoruț.

— Nu, să-și sape moșia lor.

— Și moșia asta să le-o dăm noi?

— Nu. Să și-o ia ei! răspunse Andrei liniștit. Părintele Todoruț sări de pe scaun.

— Să facem revoluție?! Cum?! Să-i luam pe sași de grumaz?! Pare-mi-se că dumneata ești un socialist de ăia! ... De altfel, mai că nu le-ar strica! Văzut-ai dumneata că niciun fruntaș dintre sași nu ți-a ieșit într-o întâmpinare? Văzut-ai că nici n-au luat la cunoștință c-avem popă unit în sat?

Andrei Pascu zâmbi și zise:

— Nu-s socialist, părinte Todoruț, și nu-i vom lua de grumaji pe sași. Dar, vorba sfinției-tale, vom trebui să-i silim să ne vadă că suntem și noi în sat. N-avem lipsă de moșia lor. Moșia grofului din Cornățel e mai aproape jle Măgura decât multe moșii de-ale sașilor pe care măgurenii le lucră în condiții așa de grele și de nedrepte pentru ei. Moșia grofului din

Cornățel e dată mereu cu arândă, la unul și la altul, după cum bine știi sfinția-ta. Pentru ce n-ar lua-o cu arândă măgurenii noștri?

— Hotarul întreg?! Dar e cât un hotar moșia asta!

— Și măgurenii sunt mulți. Dacă-i socotim pe uniți și pe neuniți laolaltă, sunt o mie de suflete. I-am vedea pe sași ce-ar face cu moșiile lor cele mari fără brațele românești. În doi-trei ani ar trebui să-nceapă a mai vinde din ele, dacă n-ar voi să le lase pustii, nelucrate! Și cine le-ar cumpăra? Sașii, care n-ar măi răzbi cu ale lor, ori românii, care trăbă să muncească brazdă străină? Desigur că ai noștri. Sfinția-ta te uiți mirat la mine: Pe ce să le

cumpere? Pe bani buni, desigur! Dar banii de unde? Eu am făcut un plan, am făcut o socoteală.

Andrei Pascu începu să-și desfășoare cu tot mai multă însuflețire planurile sale. După socoteala făcută de el, moșia grofului de la Cornățel se putea lua în arendă pe șase ani, cu un preț nu prea mare, în condiții neasemănat mai ușoare decât cele stabilite de sașii din Măgura. Moșia s-ar parcela între oameni, ori s-ar putea lucra de-a valma, și s-ar împărți recolta ori prețul ei. După părerea lui Andrei era mai potrivită parcelarea. Întreagă, arenda reprezenta o sumă bunicică, dar socotită pe iugăr, venea iugărul trei-patru zloți, chiar mai puțin. Un iugăr de pământ bine lucrat aduce pe an venit curat de cel puțin douăzeci de zloți. Oamenii vor avea bucate pentru casă, bucate pentru arendă, și uneori și mai mult. Vor vinde prisosul, și pe banii luați vor cumpăra moșii de la sași. Banii-i vor pune într-o bancă - chiar la ei în Măgura s-ar putea înființa una; dacă nu vor fi de-ajuns, orice bancă românească le va da credite pe pământul ce-ar fi să-l cumpere. De altă parte, moșia de la Cornățel, oricât de mare, nu-i va lega pe oameni cu totul: vor avea vreme să-și muncească și petecul lor de loc, numai la sași să nu lucreze nicio brazdă, chiar de le-ar face învoieli mai ușoare. Ajungând din an în an la bunăstare tot mai mare, își vor înmulți vitele, puterile de lucru și vor răzbi și cu locul arendat, și cu lucrarea pământului ce l-ar cumpăra de la sași.

Părintele Andrei vorbea tot mai însuflețit, trecând la amănunte, descriind viitorul în culorile cele mai luminoase, în vreme ce popa Todoruț îl asculta neclintit, deși de la o vreme începu să i se învârtă o morișcă prin cap. Andrei mergea prea iute cu gândul, și ce spunea erau, pe deasupra, tot lucruri nouă, așa că de la o vreme bătrânul nu-l mai putu urmări, dar îl asculta cu plăcere, pentru că vorbea frumos, și ochii lui verzi răspândeau o lumină nouă, o lumină ciudată, binefăcătoare. Un lucru însă-l pricepu părintele Todoruț de la început, și-l ținea cu stăruință în minte, nu cumva vârtejul vorbelor pe care îl auzea să i-l ducă. Îl și spuse lui Andrei, îndată ce acesta isprăvi cu

desfășurarea planurilor sale.

— Pentru așa ceva trăbă un căpitan și-o companie! Căpitan, cum te vād, ai fi bun dumneata, dar compania de unde o iai?

— Dintre măgureni, răspunse Andrei.

— Te-nșali, tinere! Amarnic te-nșali J Companie de țigani, cine-a mai văzut? Oamenii ăștia te-asculta bucuros când vorbești, dar după tine nu vor merge niciodată în șiruri dese și regulate, cum îi stă bine unei companii.

— M-am gândit și la asta! zise Andrei bucuros. Nu va fi ușor. Oamenii nu pricep, și mai ales nu cred în rezultatul unei lucrări nouă. Mai ales nu se încred în căpitan. Pentru asta e de lipsă să vadă întâi un rezultat la care au ajuns sub conducerea ta, rezultat pe care să-l poată pipăi cu mâna, așa-zicând. E nesmintit de lipsă să li se arate ce pot face cu toții împreună, mergând pe același drum. E nesmintit de lipsă să se convingă de puterea organizării, a disciplinei. Fără de asta într-adevăr că nu putem avea o companie. Ne trăbă numaidecât o biruință asupra sașilor, asta ar fi cea dintâi probă pentru măgureni că pot face și ei ceva cā-s buni și ei și pentru alte lucruri, nu numai să muncească moșia sașilor. Să le arătăm că o nedreptate, pentru că e veche, nu însămnează să fie și veșnică. Moșia grofului din Cornățel se va da în arândă numai de la toamnă în doi ani. Până atunci va trebui să-i batem pe sași aici, acasă.

Părintele Todoruț începu să râdă, și rāse, rāse cu lacrimi.

— Bravo, tinere, să știi că-mi plac! Tot ajungi la vorba mea: îi luām de grumaji! Ei, las, glumesc! Știu eu ce vrei să spui, și-mi place! Dar cum să-i batem? Desigur, nu cu parul, dar cum?

— Să-i facem să ne zidească și nouă o școală! O școală românească!

— O, o! făcu părintele Todoruț, înălțându-și barba albă de pe piept.

— Nu-i cu neputință și nu-i pe nedrept. Vād că ei au școală cu etaj, școală ce i-a costat treizeci de mii de

coroane. Din ce au zidit-o? Au vândut o pădure de-a statului, pădure care, chiar prin faptul că a fost comună, era și a noastră, a românilor. V-au dat vreun ban? Ei bine, în primăvara viitoare licitează altă pădure, de astă dată vor să ridice o nouă Casă comună, o primărie ca la orașe. Am văzut planul, e o splendoare. Ei bine, s-o facă, dar numai așa și numai atunci când ne vor da din prețul pădurii și nouă câteva mii, ca să ne zidim școală. Așa e drept, și sunt sigur că instanțele mai înalte vor fi de partea noastră.

— Numai cât lucrul ăsta nu va ajunge niciodată înaintea instanțelor mai înalte, pentru că din Sfatul satului niciodată nu va ieși o astfel de hotărâre, zise cu tristețe părintele Todoruț. Cu toată sfânta dreptate, în Sfatul satului nici nu vor vorbi despre așa ceva!

— Vom vorbi noi! zise cu seriozitate Andrei.

— Noi?! Păi dumneata nu știi că niciun român nu-i membru în Consiliul comună?

— Vom intra de-acum! zise Andrei.

— Să intrăm! Dar toți marii plătitori de dare sunt sași, deci în Sfatul satului toți membrii de drept sunt sași.

— În schimb însă, membrii aleși ar putea fi cu toții români, dacă ar veni cu toții la vot și ar vota lista românească. Suntem majoritatea votanților, am făcut socoteala.

— Ce stai să vorbești, tinere! Ce stai să spui! Pe țiganii noștri să-i duci la vot?! mai ușor întorci cursul apei!

Părintele Todoruț se-ntristă. Se-aștepta ca Andrei să-i spună ceva mai bun.

— Va trebui să-ncercăm, părinte. La sfârșitul anului se fac alegeri noi pentru Sfatul satului. Va trebui să ne punem lista noastră, ca la primăvară, când se va licita pădurea, să poată fi ascultată dorința noastră.

— Dar e un lucru nemaipomenit, tinere! în Sfatul satului din Măgura, între cei mai bogați sași din întreg jurul, să fie și românii noștri! Dar ce crezi dumneata, că sașii ne vor lăsa? Mai bine zidesc ușile și fereștile de la Casa satului și mor acolo!

— Așadar, crezi și sfinția-ta că ar fi o biruință asupra

lor, aici, la ei acasă? Mă bucur mult, pentru că sunt sigur că această biruință va face din măgurenii noștri o singură companie. Iată, deci, pasul cel dintâi pe care va trebui să-l facem. Dacă reușim, oamenii vor căpăta încredere în ei, și, când vom ieși înaintea lor cu celelalte planuri, nu vom bate toaca la urechea surdului.

— Dacă reușim! Dar nici poveste, tinere, nici să nu mai vorbim despre asta. E vorbă degeaba. Ia, mai bine să mai închinăm un păhar de vin.

De-acî încolo părintele Todoruț îl ascultă în tăcere pe Andrei, și, din când în când, umplea paharele cu vin. Cu cât vedea mai nerealizabil planul lui Andrei, cu atât i se întuneca lumina ce-o simțise la începutul convorbirii. Dar de la o vreme i se întoarse dispoziția sufletească de la începutul discuției. Își zicea: «Tânărului ăstuia trăbă că-i lipsește o doagă! Pentru cine vrea să-și pună caru-n pietre? Pentru niște țigani care îl lasă să moară de foame.»

— E o zdroabă zadarnică, tinere, ceea ce vrei să încerci, zise el tare. N-aș zice nimic, fie și zadarnică, dacă ai avea pentru cine să te zdrobești. Dar vezi bine că te lasă să mori de foame!

— Nu-i chiar așa, părinte Todoruț; este puțină eclegie, este apoi ajutorul de la stat. Și suntem numai două guri, cu slujnica trei. Apoi un început trăbă făcut. Până vom avea școală nouă, corespunzătoare, va trebui, la începutul lui septembrie, să ne vedem de-o casă cu chirie. Și să se-nceapă învățământul obligatoriu. După cum văd eu, de pe partea primăriei din Măgura poate să rămână analfabeți toți puii de român din sat. Nime nu se interesează, nime nu-i silește pe părinți să-și trimită regulat copiii la școală. Nicio pedeapsă. De lucrul ăsta mă mir foarte mult, pentru că legea școlară îi obligă să-i silească și pe români să-și trimită regulat copiii la școală. Mă mir mai ales cum de n-a făcut pân-acum niciun pas inspectorul școlar regesp. Nu vine prin Măgura?

— Vine, cum nu, dar pe la noi nu se prea abate. E purtat pe la prânzuri, pe la cini...

Lui Andrei îi veni să zică: «Chiar de v-ar fi căutat, cu

greu v-ar fi aflat». În cursul unui an, dascălul Partenie cu școlarii lui aveau și până la zece localuri pentru școală. Dar într-un loc afuma cuptorul și nu era chip de-a-l drege, într-altă casă erau prea slabe ferestrele, așa că le deschidea vântul, și așa mai departe, câte nevoi toate, ca la orice lucru căpătat de pomană. Și școală românească în Măgura se făcea tot prin camere date în cinste de un român ori altul.

De când venise, Andrei nu stătuse cu mâinile în sân: cunoscuse până în cele mai neînsemnate amănunte toate mizeriile din Măgura, și cele trecute și cele prezente. Dar nu voia să-l supere cu ceva pe părintele Todoruț, fund convins că multe rele din sat nu-s din vina părintelui, ci din neputința oamenilor și din nepriceperea lor.

— Va trebui să luăm cu chirie o casă bună, zise tare Andrei, o casă de piatră, sănătoasă, luminoasă. Nu cred să fie prea scumpă chiria. Așa, vreo cincizeci de zloți.

— Aș, de unde! Nici atâta! Dar vorba e de la cine? Românii noștri care au case de piatră locuiesc ei acolo, sunt plini de copii, și altă casă n-au.

— Luăm una de la vreun sas, zise Andrei, nu-l vom îmbogăți cu plata pe-un an! Dacă n-avem încotro, ce să facem?

Părintele Todoruț zâmbi cu bunăvoință.

— De la vreun sas, da. Între ei sunt destui care au două ori trei case. Stau cu obloanele lăsate, iarna-vara. Dar nu va fi cheie care să le descuie pe sama noastră, pe sama unei școli românești. Am încercat și noi, ce crezi! Nu le dau, mai bine le țin încuiate.

Andrei se uită mirat, părând că nu crede, la popa Todoruț; dar bătrânul nu arăta prin nimic că ar vrea să facă o glumă. Nu putea crede că rea-voința sașilor să meargă atât de departe. După un răstimp de gândire zise:

— Totuși, din septembrie vom deschide școală într-o casă săsească! Voi închiria-o cu contract, pentru mine. Sasul nu va ști nimic.

— Bravo! Asta-mi place! Asta se va putea face \ strigă părintele Todoruț bătând din jjalme. Zici că ți-e rea casa

parohială, că-i friguroasa, că dumneata ești domn și ai lipsă de o locuință mai bună. L-o plătești cu bani chiria, faci contractul, îl iscăliți și sasu-i prins în clupsă! Minunat! Dacă n-ai bani, dau eu arânda, până vom scoate de pe la oameni! Cum să nu-ți dau?! Plătești banii, iscăliți contractul, și deodată «clanț»: îi prins în clupsă.

Părintele Todoruț fu cuprins deodată de-o mare bucurie. Când se gândea ce obraz va face sasu, ce fața acra vor face toți, cu popa lor în frunte, când vor vedea deschizându-se școala românească într-o casă de-a lor, simțea o satisfacție atât de adâncă, încât râdea din toată inima. Întrezărirea acestui mic succes părea că-i dă un fel de putere ca să creadă și într-alte succese. El îl ospătă cât putu de bine pe părintele Andrei, și cu mâncare și cu vin, nu-l lăsă din casă până ce nu căzu însărarea și-l petrecu până dinaintea caselor parohiale, până la «cocioaba uniților», cum îi zicea el.

Întorcându-se acasă, el se gândi mereu la clupsa asta în care se va prinde un sas, și, odată ajuns acasă, fu mereu vesel, până sara târziu, întrezărind acest succes. Se gândi apoi și la Andrei, și-i plăcu din nou toată înfățișarea și toată purtarea tânărului. Îi plăcea mai ales că nu i-a sărit niciodată țandăra de felul cum a vorbit el de uniți, făcându-i țigani. Se părea că Andrei nici nu luași în seamă vorbele acelea aspre. Părintele Todoruț uitase că el i-a cinstit și pe neuniții lui cu aceleași cuvinte, și n-avea de unde să știe că Andrei cunoștea nemulțumirile bătrânului, pricepea de ce părintele Todoruț nu dădea două parele nici pe uniți, nici pe neuniți.

Copiii românilor din Măgura învățau, de la același dascăl, Partenie, cititul, scrisul, aritmetica și mai ales cântările bisericești. Partenie fusese pe vremuri diac la biserica neunită. Era om bătrân acum, cu ochelari pe vârful nasului, cu cârjă lucie în mână, cu glas hodorogit. De când cu noile legi școlare, cele două parohii din Măgura se înțelesesă să rămână cu o singură școală, ca și mai nainte, cu același dascăl, cu Partenie. Cele două consistoare stăruiseră să fie trimis la Măgura un dascăl de

legea nouă, dascăl cu diplomă, cum cerea legea, și cele două parohii să-i plătească leafa satorită. Candidații naivi care au crezut că-i cu puțință așa ceva veniseră în Măgura plini de iluzii, cu nădejde la pungă plină, dar, după câte-un an ori și mai puțin, s-au dus ca vai de ei, cu coatele ieșite prin paltoane, cu ghetete scâlciate, și dascăl a rămas tot Partenie. Salariul adunat din zloții și creșterii dați de familiile românești din sat era mai mult pe hârtie, căci nu puteau scoate nici a zecea parte din el: cine dădea, dădea de bunăvoie. Cu judecata nu ajunseseră niciodată la nimic. La pârile dascălilor, fețele cele mari, amăsurat legii, judecau și hotărau buni de plată pe parohienii din Măgura, dar încasarea banilor cădea în sarcina primăriei comunale. Și primăria, orice metode ar fi întrebuințat, ajungea întotdeauna la același rezultat: n-avea ce lua de la sărântocii de români, decât poate cenușa din vatră ori copiii din păcel.

Astfel satul Măgura rămăsese tot pe lângă dascălul Partenie, care lua cât căpăta: un zlot de argint, o măsură de porumb, un cap de vin, un pachet de tabac.

Părintele Todoruț cum n-ar fi vrut să-și aducă dascăl pe feciorul său Ion, care încă se năcăjea într-un sat destul de ticălos? Dar când vedea cum merg lucrurile la ei, își zicea: «Să-l scap de dracu' ca să-l aduc la mamă-sa? >» Ca aproape toți oamenii bătrâni, părintele Todoruț nu putea crede că De lângă legile schimbate de azi, s-ar putea trăi și altfel decât ca pe vremea lui. S-ar putea, punându-ți umărul, să faci schimbări, de pildă, chiar la încasarea salariului dascălesc. Nici nu cunoștea el legile acestea noi, și, ca toți bătrânii. nu numai că nu le pricepea, ci avea chiar un fel de teamă să se atingă de ele. Chiar feciorul său să fi fost dascăl în sat, el n-ar fi mișcat niciun deget în aplicarea noilor legi pentru încasarea salariului de învățător.

Andrei Pascu, în cele două luni petrecute în Măgura, s; gândise în fel și chip cum să înceapă, ce să facă. Multe din observațiile părintelui Todoruț erau adevărate: măgurenii erau niște oameni cu care parcă nu puteai face

nimic. Se silise, în convorbirea cu părintele Todoruț, să se arate îngăduitor cu parohienii săi, totuși adevărul acesta era: oamenii nu-i dăduseră niciun ajutor, afară de doi-trei, ca să-și pună în rânduiala casele parohiale și curtea. Nu-i fusese deloc ușor să-și învingă nemulțumirea, în vreme ce dregea, pe banii lui, «huruba uniților». Mai erau ei oameni năcăjiți și într-alte sate, dar totuși erau mai simțitori, și dacă mintea nu-i ajuta să le spună ce se cade și ce și ce nu se cade, le spunea bunul-simț.

Dar oricât de neplăcute i-au fost întâile încercări prin care trecuse, acum nu-i mai păsa de ele; și se silea să nu și le mai amintească. Cu atât mai vârtos că acum și Mărioara, preoteasa, era deplin mulțumită, în «huruba unită» erau trei încăperi destul de spațioase și o culină. Vezi bine, casa era veche, dar bine aerisită, bine curățită și aranjată cu mobilă frumoasă și nouă, era pe dinlăuntru destul de plăcută. Plafonul era din grinzi, dar grinzi de stejar – ca de altfel și pereții – care, în scurgerea anilor, căpătaseră o culoare cafeniu-închis, mată. Grinzile din plafon se țineau bine încă; mai încercate de vreme păreau cele din pereți, care se mai descheiaseră, se mai cojiseră, făcând pereții cu umflături pe dinlăuntru, cu adâncături pe dinafară. Tânăra preoteasă știuse să ascundă după câte un covor, după câte o mobilă umflăturile din casă, și acum era mulțumită din partea locuinții. Și-i plăcea și curtea, îndeosebi nucul uriaș care străjuia în înălțimi, deasupra casei. Lângă tulpina lui așezase o masă, pusese scaune, și de obicei aici cosea ori citea, așteptându-l pe Andrei, care era mereu prin sat. Era bine și liniște în răcoarea nukului, și aroma lui amăruie pătrundea prin ferestruțele deschise, înmiresmând aerul din casă, pătrunzând în haine, în mobilă chiar. Când sosea Andrei, Mărioara puneă deoparte cusătura, cartea, orice ar fi avut în mână, și nu-l mai vedea decât pe el, neputându-se niciodată mira îndeajuns de ochii lui, de fruntea lui, de mustața și de barba lui castanie, de vocea lui curată și adâncă, de cuminenția lui. Când sosea Andrei, Mărioara era fericită. Și-n vremea cât era dus, gândul ei era mereu la el, dar parcă nu și-l putea închipui deplin, parcă-i tot

scăpa din amintire câte ceva, când fruntea, când ochii, când umbletul ori vocea lui, și nu putea fi deplin fericită. Lângă el, dai lângă el era fericită; se uita la el și se mira, părea că în mirarea aceasta, nesăturată, se concentra toată dragostea sa. Vorbea puțin și-acum, zâmbea mai mult, dar zâmbetul ei era tulburător, părea că poruncește lumii întregii să fie fericita, să închidă ochii și să simtă fericirea.

Când plecase din Aluniș, îi făgăduise mamei sale s-o viziteze din două în două săptămâni, și iată, au trecut două luni și n-a părăsit niciodată Măgura, așa că trebuise să vină maică-sa să o vadă. Părintele Morar nu venise. El se mulțumea să-i spună preotesei cuvintele *Scripturii*: «Și pentru aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe muma sa și se va alipi de muierea sa». Și se interesa de-un singur lucru, de câte ori se înapoia preoteasa din Măgura: «Ce mai face Andrei? S-a pus pe lucru? Își scrie teza?» Soția-i răspundea că, după cât putuse ea să vadă, de-așa ceva nu poate sărie vorbă pân-acum. A trebuit să-și repare și să-și aranjeze locuința, în mijlocul unei nepăsări generale, dar că va veni vremea pentru toate. Îi mai spunea că după toate semnele, va avea vreme de scris, vreme să se pregătească pentru examenul din urmă; că nu-l îmbulzesc slujbele.

— În cele dintâi trei-patru săptămâni a făcut slujbele pe-un an întreg. Acum are pace, zicea preoteasa.

— Dar a mâncat și prescurile pe-un an înainte, râdea părintele Morar. Tot ce-mi place, de ce mă bucur mai mult e că nu se ceartă cu nărăvașul ăla de Todoruț. Numai asta ar fi putut să-l abată de la munca lui intelectuală. Din partea traiului, ne vom îngriji noi de ei. Până își va lua doctoratul, nu-i mare greutate. Bine că suntem aproape. Dar știi, se miră toată lumea cum de-a putut un om ca el să-și aleagă Măgural.

Părinții Mărioarei erau acum împăcați cu Măgura. Ei erau siguri că, peste un an, doi, Andrei va fi numit protopop undeva, într-un oraș. Părinții lui Andrei însă nu puteau pricepe nici acum hotărârea lui de-a păstori într-un asemenea sat ticălos. Bădicul Ionaș se mâniase când

văzuse unde și-a făcut feciorul lui cuibul, și numai părintele Morar putuse să-l liniștească pe bătrân, asigurându-l că, chiar fără voia lui Andrei, după un an doi, după ce își va lua doctoratul, îl va scoate din Măgura.

Dar Andrei Pascu era departe de-a se gândi la așa ceva. De când intrase în Magura și văzuse – pe lângă bisericuțele sărace ale românilor, aruncate pe-o coastă deasupra satului – biserica veche dar puternică a sașilor, mare cât o mănăstire, trainică, precum însăși bogăția lor păzită cu o sută de lacăte, de când văzuse școala nouă, cu etaj, ca un liceu, drept în mijlocul satului, simțise că doctoratul lui a căzut pe planul al doilea, iar pe planul dintâi se ridică, tot mai puternice, îndemnurile pentru o muncă practică spre binele românilor din sat.

În scurta lui păstorire își dăduse repede sama că a sluji și a predica, a propovădui *Evanghelia* cu cuvântul și chiar cu purtarea ta, cu pilda vieții tale, e prea puțin pentru oamenii aceștia. Își mai dăduse sama că se așteaptă de la preot o activitate care nici nu intră strict în sfera activității preoțești, că această activitate nici n-o pretinde poporul, ci împrejurările vieții, văzute prin prisma intelectualului și-a inimii sale. Și deodată pricepu pentru întâia oară adevărul că preotul trebuie să fie înarmat cu toate armele culturii moderne, cu toate armele credinței; nu pentru că poporul n-ar fi mulțumit și îndestulat c-un popă cu mai puțină carte: și acesta îi poate stâmpăra setea credinței, având o viață cinstită, ci pentru ca să fie el, preotul, tare în lupta vieții, în lupta pentru alții, poruncită chiar de împrejurările vieții, văzute prin prisma intelectualului și inimii unui preot credincios și cult.

El puse, deci, departe grijile doctoratului și începu să cerceteze viața satului, să se intereseze, să culeagă informații, să observe tot ce se petrecea în Măgura. Spiritul lui de observație, care nu-l părăsise niciodată, se trezi în fața unui enorm material nou, pe care-l analiza cu lăcomie, filă cu filă. Pe la mijlocul verii avea în degetul cel mic tot ceea ce putea privi Măgura și pe locuitorii ei: uniți, neuniți, sași, țigani. Știa că în sat sunt o sută de fumuri

sași, șaptezeci de fumuri uniți, nouăzeci de fumuri neuniți, sau «noi», cum le ziceau măgurenii uniți. Românii numărau laolaltă, cu țigani cu tot, și «cei din sus» și «cei din jos», o mie de suflete, iar sașii, trei sute cincizeci și trei. Țiganii «cei din sus», aproape toți fierari, membri a patru familii, locuiau împrăștiați prin sat, printre români, și erau, toți, ortodocși; «cei din jos» ocupau vreo douăzeci de colibe în capul satului, și aproape toți erau uniți. Nu era însă o comunitate de neam între ei: «cei din jos» îi pizmuiau pe «cei din sus» care se credeau români; iar «cei din sus» se rușinau de «cei din jos» și-i ocoleau.

Andrei Pascu află în scurtă vreme care sunt și unde locuiesc cei mai fruntași dintre români, uniți și neuniți; care știu carte, care au vreo gazetă. Cu ziua de cap, dar mai ales sările și în după-amiezile sărbătorilor, colinda din casă în casă. Știa unde, la cine e mai curat, care femeie are țesăturile cele mai frumoase, în care casă sunt mai mulți copii, cine e bolnav greu, sau care are lipsă de vreun ajutor grabnic, fiind strâmtorat de năcazurile vieții. Mai află că toți românii, de la cel mai avut până la cel mai sărac, sunt sătui până-n grumaji de-a mai munci pe moșiile sașilor, că nu mai răzbesc cu dările și cu alte nevoi, dar ci n-au ce face, se vede c-așa le-a fost scris.

Aflase și de multe lucruri care le făcuseră sașii în trecut, cunoștea intențiile lor de azi, planurile de viitor. Îi cunoștea bine pe matadorii sașilor, începând cu popa lor, doctor în teologia protestantă, și până la cel din urmă jurat ori pârgar comunal; se lăsase adeseori în vorbă cu ei și-i ispitise de câte toate, părând mereu încântat de buna organizare și de strălucita disciplină ce stăpânea în parohia săsească. Înțelese însă și lucruri pe care direct, din vorbele fruntașilor, nu le-ar fi aflat niciodată. Erau îngâmfați, încrezuți în bogățiile și-n puterea lor și neapropiabili. Înțelese disprețul și nepăsarea cu care îi tratau pe cei mai săraci și mai năcăjiți dintre ei, și adeseori își zicea: «Pe ăștia sărântoci bucuros ni i-ar da nouă, românilor «Parohia sașilor din Măgura era foarte avută. Popa lor avea o moșie cât un grof mai mic, iar biserica lor

avea o pădure de fag și de stejar care umplea dealurile a cinci sute de iugăre.

De la o vreme, frunțașii sașilor începură să se uite c-un fel de bănuială după popa cel unit. Mai ales după ce aflară, de la oraș, că-i tânăr venit de la universitate, că se pregătește să-și dea doctoratul în teologie, frunțașii sașilor din Măgura deveniră foarte rezervați față de Andrei. După două-trei luni Andrei n-ar mai fi putut afla nici. zilele în care se întrunea Consiliul comunal, dacă din întâmplare n-ar fi fost în cancelarie un scriitorăș rebegit de boală și de sărăcie, bătrân, sas și el, dar care-i ura pe toți frunțașii lor de parcă i-ar fi fost dușmani. Și dușmani se vede că-i erau, căci acest Hans Binder era om cu școală, cu liceul întreg, om foarte deștept, dar năcăjit că-și tocise toată viața ca scriitorăș lângă aceeași masă. De la el aflase Andrei multe lucruri mai ascunse.

În același timp, Andrei încercă și reuși prin purtarea lui cu oamenii să le câștige încrederea.

Între puținii uniți care îl ajutaseră să repare gardul din jurul curții și acoperișul casei parohiale era și un vecin de-a treia casă, unul Vasile Neagu, om de vreo patruzeci de ani, bărbat voinic, îndesat, cu vorba aspră. Mai venea el uneori așa, ca de povești, de-i mai tăia câte un clonț de lemn și mai puneau țara la cale. Era deștept românul și-i plăcea să știe ce-i prin lume. Într-o sară, îndată după Sânziene, femeia lui Neagu veni tot fuga, speriată, la popa.

— Să faci bine, părinte, să vii iute până la noi. Moare Vasile. Senădușă. Să-l grijăști.

Popa luă cartea, luă ce trebui, și ieși repede, parcă luat de un vifor din casa parohială; nu avu vreme să-i spună femeii nici un cuvânt de-mbărbătare. Când intră la Neagu, omul, în păcel, se zvârcolea, învârtea ochii cu albul în afară. Casa - plină de oameni, de vecini, de rudenii. «Hm! nu-i glumă își zise Andrei. Porunci oamenilor să iasă și-l împărtăși pe bolnav. După ce isprăvi, casa se umplu din nou de lume.

Neagu ardea în mari fierbințeli și-l rupeau junghiurile. Se zvârcolea în pat și respira greu, scurtași

des. Oamenii se-ntrebau ce să aibă, și unii ziceau că-i aprindere, alții că-i venin. Vasile arăta la cap: îl durea capul.

— Din ce ți-a venit, vecine? îl întreabă Andrei.

Bolnavul înălță din umeri. Nu știa din ce. Fusesse la fin la un sas, la jupânul Michel, și mâncase sara, de cină, la sas, slănină râncedă cu pâne, pe urmă, o zama.

— Nu pot suferi gustul rânceleii. De când am înghițit zama, iacă ce-am pățit!

— Aveți oțăt? Să-mi aduceți niște oțăt într-un blid zise Andrei punând cartea învelită în patrafir pe masă. Își suflulcă mânecile până la cot, și, punând vasul cu oțet pe un scaun lângă pat, începu să-l frecționeze pe bolnav pe frunte, pe grumaji, pe piept, pe spate. Asuda Neagu, dar curgea nădușeala și de pe fața popii. Și dă-i, și dă-i, mai mult de-o jumătate de ceas. Oamenii se uitau mirați. Bolnavul gemea când Andrei apăsa cu degetele vreo vână mai îngroșată pe sub pielea grumajilor, pe la tâmple.

— Nu-ți fie frică, vecine! Scoatem răutatea rânceleii, îi zicea Andrei glumind.

Când se ridică de lângă pat, popa era numai apă. În casă era o nădușeală apăsătoare.

— Copere-te bine cu țolul și stai așa vreun ceas, și nu-ți va mai fi nimic, îi zise Andrei ieșind.

În dimineața următoare, Vasile Neagu veni sprinten și vesel la Andrei, și, până nu se sculă popa, îi tăie un braț mare de lemne.

La vreo săptămână după asta, cum necum, se îmbolnăvi popa, tot cu fierbințeli, cu dureri de cap cu junghiuri. Mărioara, foarte neliniștită, voia să trimită la oraș după doctor.

— A, pentru atâta lucru! Nu-i de lipsă! zise părintele Andrei. Cheamă-l pe vecin, pe Neagu!

Preoteasa îl chemă.

— Fapta răsplată așteaptă, vecine, îi zise Andrei zâmbind. Am ajuns și eu la oțăt. Ia să te vedem ce poți.

Românul se codi puțin, simțea un fel de sfială, dar când văzu că părintele nu glumește, se apucă de lucru, și

dă-i, și dă-i, cu mâinile lui aspre și noduroase.

Popa se tămădui încă în ziua aceea. Preoteasa a râs cu lacrimi, iar măgurenii vorbiră de întâmplarea asta ca despre un lucru foarte minunat. Începură să se gândească la popa ca la unul care n-ar fi domn, ca la unul dintre ai lor, deși simțeau cum se ridică peste ei, peste toți.

Andrei Pascu stătea bucuros de povești cu orice măgurean. De multe ori se opăcea în vreo casă până ce se punea cina pe masă. La început oamenii se sfiau să cineze înaintea popii, dar mai târziu se obișnuiră cu el, îl puneau chiar să le guste zama ce aburea în blide. Prin familiile cu feciorași, cu bărbați mai tineri care cântau în strună lângă cei doi dieci de la cele două biserici, se învățea mai des, deschizând octoiul, învățându-i glasurile, troparele. De multe ori popa se pomenea cântând alături cu viitorul cantor unit, ori neunit.

Andrei Pascu pusese ochii pe-o casă de piatră, frumoasă, nouă, cu ferestre mari, ale cărei obloane le vedea mereu închise. Se interesă a cui e casa și află că-i a unui sas bogat, dar foc de scump, care locuiește într-o casă veche și umedă, pentru ca nu cumva s-o strice pe cea nouă, ridicată pe sama feciorului său, după ce se va căsători. Andrei îl vizită pe proprietar -, pe Mathias Roth, și-l rugă să-i dea casa cu chirie, pe-un an, că, iată, vine toamna, vine iarna, și nu cutează să rămână în casa parohială.

— No le, casa mea călduros! zise sasul cu fală, deși nu petrecuse nicio iarnă în locuința cea nouă.

— Apoi chiar de aia, jupâne Roth!

— La dumneata nu este copchii, nu este vite, continuă, sasul gânditor.

— Nu, jupâne: trei suflete!

Sasul se gândi încet dar cu temei. Trei suflete, ca și când n-ar fi, ce pot strica? Și apoi: sunt domni, știu cum se grijește o casă. Îi ceru cincizeci de zloți.

— Prea mult, jupâne Mathias, prea mult. Ce gândești, nu suntem la oraș!

Sasul mai lăsă un zlot, dar mai mult nu, să-l fi picat

cu luminarea.

— Bine, jupâne, dau și atât. Dar facem contract pe-un an; eu sunt stăpân pe casă și pe curte. O pot folosi pentru ce voi voi, numai, la anul, ți-o înapoiez în starea de acum.

— Bine, pornite, bine.

Părintele Todoruț, când îi spuse Andrei de la cine a închiriat casă, se-nveseli de parcă ar fi câpătat un corn de țară.

— Banii-i dau eu, tinere, poftim. A, ce gândeștii Dau bucuros. Eu pot aștepta mai ușor ca dumneata până-i vom scoate de la oameni.

Andrei se învoi ușor: să-i fi dat de la el, ar fi rămas cu punga goală. Apoi, i se părea că așa se și cuvine. Și astfel, în septembrie, școala românească se începu în casele cele noi ale lui Mathias Roth, spre bucuria românilor și spre uimirea sașilor.

V

De la întâile colindări prin casele măgurenilor Andrei începuse să bată. pe departe, șaua ca să-i facă pe măgureni să priceapă ce mare folos ar avea ei dacă ar fi reprezentați în Consiliul comunal, în Sfatul satului. Încearca să-i facă să priceapă că legile de azi nu mai recunosc deosebiri vechi dintre români-și sași, că azi dreptatea trebuie să fie pe-o formă împărțită tuturor, și că numai de la vrednicia omului atârnă să fii tot slugă, ori să te ridici la vrednicia de stăpân.

Încearca să-i convingă că orice drept – stabilit de lege – nu-l poți avea dacă nu-ți pasă de el, nu-l ceri și nu lupți pentru el, că de-a gata nimic în lumea asta nu-ți cade porumb fript în gură. Dreptatea trebuie s-o cauți, trebuie s-o câștigi, căci, deși e scrisă în lege, ea nu învie singură din slovele tipărite, chemarea ei la viață trebuie să o facă oamenii, mintea, inima și vrednicia lor. Le spunea că dacă vor să trăiască mai bine trebuie să recunoască răul din ei înșiși: nepriceperea, nepăsarea, lipsa de curaj, obiceiul de-a trăi în cele mai mari lipsuri; că e semn de moarte dacă se vor mulțumi să zică: «Doamne, nu-i da românului cât poate răbda». Și în multe alte chipuri, cu pilde, cu asemănări,

încerca să-i lumineze cum trebuie să pună umăr la umăr ca să-și câștige o soartă mai bună, cum trebuie să-și strângă rândurile pentru ca la alegerile din decembrie să-și poată trimite reprezentanți în Sfatul satului.

Oamenii îl ascultau cu mirare, c-un fel de teamă parcă. Din zi în zi pricepeau tot mai bine cam ce gânduri îl bat pe popa cel tânăr. Mai ales după ce Andrei le spusese limpede: «Dacă suntem mai mulți în Sfatul satului, hotărâm să ne deie bani pentru o școală nouă. Să avem și noi o școală, dacă ei au un palat. Averea statului e și averea noastră.» Oamenii pricepeau cam ce gânduri îl bat pe popa, dar nu credeau în putința realizării lor. Mai întâi, nu înțelegeau ce ar trebui să facă ei ca să ajungă să fie majoritari în Sfatul satului. Vezi bine, popa le arăta cu socoteli, cu nume de oameni, că se poate, că-s mai mulți alegătorii români și că dacă vor vota cu toții o singură listă, biruiesc cu siguranță. Votarea asta era însă ceva cu totul nou, neobișnuit pentru ei. Li se părea că li se cere un lucru nespus de greu. Și apoi, ce vor zice sașii? Nu se vor mânia? Pricepeau limpede că toate îndemnurile lui Andrei sunt împotriva stăpânilor sași. Și dacă ei, proprietarii, se vor mânia, le vor mai da pământ să sape pe trei grămezi, ori în parte, le vor mai da voie să-și pască vitele în fânețele bisericii săsești? Plăteau pentru un cap de vițel șase zloți pe vara, și cum cei mai mulți nu aveau de unde să dea bani, se învoiau să facă în schimb câte cincisprezece zile de sapă ori câte zece zile de coasă. Și dacă nu o să le mai dea sașii voie în pășunea bisericii, ei din ce își vor mai scoate câte o mână de bani? Că, iaca, dintr-un cap de vită îl scot, că ei nu aveau bucate de întrecut, ca sașii, să le vândă.

Sașii nu duceau lipsă de pășune; având cu toții moșii mari, de la patruzeci de iugăre în sus, avându-și, după comasare, fiecare tot pământul într-o singură tablă, își semănau părți întregi de moșie cu trifoi, cu luțernă, cu măzăriche. De aceea vitele lor stăteau mai mult în grajduri, și peste vară; ba erau destui care nu-și slobozeau niciodată boii și caii la păscut. Românii însă, cu moșii mici

pe lângă ale jupânilor, alții fără nici măcar o brazdă de loc, n-aveau unde semăna nutrețuri pentru vite, și deci erau înscriși la pășune. Și cum, pe puținul imaș ce mai rămăsese după comasare, nu le mai încăpeau vitele, trebuiau să și le ducă în pășunea bisericii săsești. Și astfel moșia bisericii și eclegia popii sașilor erau lucrate pe prețul văraticului, pentru câte-un cap de vițel ori de vacă stearpă.

Era greu, se-nțelege, era nedrept, asta o simțeau măgurenii. Dar ce vor face când sașii se vor hotărî să nu le mai primească vitele în pășunea lor? Și ce vor face dacă la iarnă, ori într-alte ierni, nu vor avea mălai de-ajuns? Sașii le vor mai împrumuta pe văratic? Așa, pe departe își dădeau ei sama că, rămânând mereu în condițiile acestea de viață, nu vor putea ajunge niciodată la creangă verde. Însă ce se va-ntâmpla cu ei dacă vor strica deodată toată rânduiala nedreaptă de acum? Nu le va fi mai rău? Ei mai știau apoi că chiar dacă vor reuși să intre în Sfatul satului, și întoarcă o hotărâre pe voia lor, cei mari, instanțele înalte, nu vor întări hotărârea. Câte pâri drepte de-ale lor, pornite cu bine, nu și-au frânt grumajii la instanțele înalte?! Umbrea greu asupra lor înțelesul din vorbele ăluia: «până la Dumnezeu te mănă sfînții», și se gândeau că de ce să se pună pe picior de război cu sașii, dacă și așa nu vor ajunge la creangă verde? De aceea nu prea răspundeau la îndemnurile lui Andrei, nici de bine, nici de rău, și cei mai mulți, în sufletele lor, se temeau de ceea ce voia să pună la cale popa cel tânăr.

Dar, de-o vreme încoace, poate tocmai pentru că nu erau obișnuți cu biruința dreptății, urmăreau cu deosebit interes toate micile neplăceri pe care Andrei Pascu începu să le aibă cu sașii din sat.

Înainte de toate Andrei își aprinse paie-n cap cu casa închiriată de la jupânul Mathias. Sasul fusese bucuros de bani, bucuros că trecuse și august și popa tot nu se mai mutase la el: n-ar fi avut niciun cuvânt împotrivă, dacă Andrei ar fi rămas mereu în cocioaba lui. Dar când văzu, în septembrie, că-i roiesc casele de copiii românilor din

Magura, să cadă de gălbenare, și nu alta! Unde mai pui că toți fruntașii sașilor îi săriră-n cap să-i scoată ochii. Zadarnic se dezvinovățea jupânul că el i-a dat popii casa de locuință, nu de școală pentru români. Sașii-l înconjurau ca pe-un ciumat. Însuși deznădăjduia de zece ori pe zi gândindu-se la paguba ce i-o vor face cei aproape o sută de copii ștregari și prăpădiți, dar de câte ori citea contractul, vedea că nu-i poate scoate din casă. Vicleanul de popă știuse cum să redacteze punctele contractului. De la o vreme însă, nemaiputând suferi nici gândul pagubei – deși știa că popa trebuia să-i înapoieze casa în starea în care o primise – nici batjocorile sașilor fruntași, își luă inima în dinți și se duse la Andrei.

— Stricăm târgul, pornite! Pricepem io che acum târziu, dar stricăm!

Andrei își stăpâni cu greu surâsul.

— Dacă-i târziu, cum să-l mai stricăm, jupâne?

— Io dau îndărăt banii. Io dau și mai mult. Io dau șaizeci de zloți! Și sasul își duse mâna la șerpar.

— Nu se poate, jupâne, zise Andrei casa-i a mea pe un an de zile, și, după contract, o pot folosi cum îmi va plăcea, numai să ți-o înapoiez în starea în care am primit-o. Mă mir că dumitale îți pare rău. Era mai bine s-o ții încuiată?

— Io dau dumitale optzeci de zloți, numai să închidem, zise sasul cu mâna mereu la șerpar.

— Pentru toată lumea, jupâne! Unde să capăt eu acum o altă casă!

— Io dau și suta de zloți, se încăpățână Mathias. O sută de zloți bani buni!

— Nu te mai osteni să scoți banii din șerpar, îi zise Andrei. O vorbă ca o sută: nu se poate!

Sasul ieși mânios lucru mare!

Împintenat și de inima lui plină de pizmă, și de îndemnurile altor sași din sat, îl dădu pe Andrei în judecată. Măgurenii se interesau de fiecare pas ce-l făcea popa.

— A dat de dracu'! ziceau unii.

— Ne-om trezi cu școala-n drum! ziceau alții.

— Bine începe! spuneau cei mai mulți, cu aceeași neîncredere.

Jupânul Mathias nu se alese însă decât c-un singur rezultat: trebuia să plătească lui Andrei și cheltuielile cu cele două drumuri făcute până la oraș, la judecată. Contractul spunea limpede că, pe-un an, popa poate folosi cum va voi casă, numai să o înapoieze în starea în care a primit-o. Zadarnic torăi Mathias că el altfel s-a înțeles cu popa, zadarnic se plânse că atâția copii îi bagă casa nouă în boală: negru pe alb era că popa are dreptate.

Insuccesul lui Mathias, deși într-o chestiune așa de puțin importantă, făcu vâlvă între măgureni.

— Om odată, popa, nu se dă! ziceau unii.

— Om învățat, cunoaște legea!

— Popă care se știe-nvârti printre domni!

Chiar și părintele Todoruț avusese oarecari temeri cât ținuse judecata. Cu atât îi fu mai mare satisfacția văzându-l pe Andrei deasupra.

Frunțașii sași din Măgura începuseră demult să-l bănuiască pe Andrei, de când îl văzuseră că-și tot face de lucru printre oameni. De când reușise să deschidă școala românească într-o casă de-a lor, vedeau în Andrei un dușman, dar nu-și dădeau sama ce le-ar putea face. Însă pe cât puteau îl înconjurau.

De când se începuse școala, Andrei se arăta tot mai des pe la primărie. Îi porunci dascălului Partenie să arate, după cum cere legea, tot din două în două săptămâni, pe copiii care nu mergeau la școală regulat. El se convinsese repede că îndemnurile lui și ale părintelui Todoruț, făcute parohienilor în biserică, să-și trimită copiii regulat la școală, nu aveau niciun rezultat. Povața bună le intră pe-o ureche și le ieșea pe alta; obiceiul era mai puternic, iar obiceiul din Măgura spunea că «trei luni de iarnă pentru carte sunt prea destule», și chiar atunci «n-or merge la școală toți sărântocii și toți țiganii, că doar nu s-or face popi!». Oamenii aveau lipsă de copii la economia lor, la paza vitelor, ca și într-alți ani. Văzând că Partenie întârzie,

că se codește, Andrei făcu el însuși listele absenților și le duse la primărie.

Notarul, primarul, jurații rămaseră mirați când aflară pentru ce a venit popa cel tânăr la primărie.

— E muncă zadarnică, părinte; dintr-asta nu-i poți scoate pe români. Nu pricepe neamul ăsta ce preț are școala, îi zise notarul, poftindu-l să șadă.

— La ei așa e datina! întări primarul.

— Se poate, zise Andrei; dar în înțelesul legii școlare pretind ca primăria să pedepsească pe toți părinții care nu-și trimit copiii regulat la școală.

Membrii primăriei comunale zâmbiră cu subînțeles după ce ieși Andrei.

Văzând că nici după ce dădu a treia listă de absenți primăria nu încasează amenzile legiuite de la părinți și dându-și sama că primăria n-are de gând să facă niciun pas, Andrei porni ată la oraș și făcu înștiințare la prețură și la inspectorul regesc al școlilor.

Notarul și primarul din Măgura strâmbară din nas când citiră ordinul aspru, primit de la fețele cele mari; doi jurați umblară prin sat, așa, de formă, și se întoarseră fără niciun rezultat. Celor mari li se trimise un raport pe care că de la români n-au ce lua, că-s săraci lipiți pământului.

De-aici încolo Andrei fu mereu pe drumuri. Nu se gândi vreodată că pentru executarea și față de români a unei legi trebuie atâtaalergare. Trebui să alerge de multe ori la prețură, făcându-i să înțeleagă pe slujbașii de-acolo că dacă au de unde scoate darea de stat și aruncurile de la românii din Măgura, desigur vor putea să încaseze și minimalele pedepse pentru nefrecventarea școlii; că dacă nu se face o presiune mai energică asupra primăriei din Măgura, el va raporta chiar ministrului de Culte, despre niște stări așa de ticăloase. După vreo trei luni reuși să devină atât de nesuferit slujbașilor mai înalți de la prețură, prim-pretorului mai ales, încât primăria din Măgura primi ordinul cel mai aspru să nu mai glumească cu încasările pedepselor. Și, cum toate pedepsele încasate trebuiau să intre în casa școlii românești, de silă ca de voie bună,

primăria începu să ia zăloage de la români, ca să nu-i mai dea prilej lui Andrei să-i mai pârască la prețură.

— Băgați de seamă! Asta-i un sol al vremilor ce vor să vie! le zise popa cel săsesc din Măgura membrilor consiliului comunal.

«Băgați de seamă, ăsta-i un om primejdios! îi scrise confidențial prim-pretorul notarului din Măgura. A venit de la universitate, știe limbi și-i în stare să scrie și ministrului de Culte. E un om încăpățânat!»

Jurații începură deci să ia zăloage de la români, nu în gluma, ca pân-acum, ci chiar într-adins.

Românii, uniți și neuniți, rămaseră cu gurile căscate de mirare. Cum? Sașii să-i pedepsească pe ei pentru că nu-și dau copiii la școala românească?! Zădărnice spuneau jurații:

— Nu noi, ci popa vost, popa cel unit. Cum ar fi putut crede ei așa ceva? Popa lor să le poruncească sașilor, popa lor să fie mai mare peste notarul și primarul sas? Oamenii se împotriviră minune mare, se întărâtară, scoaseră pe jurați de piept de prin curți. Ce aveau ei cu școala lor, cu copiii lor? Execuția cea dintâi se împlini cu ajutorul jandarmilor: se răscolise satul întreg. Satul întreg fierbea. Primăria voi să lase neîncasată jumătate din suma pedepselor, dar Andrei nu-i lăsă nici să sufle.

— Dacă nu scoateți restul, o să vă pară foarte rău mai târziu.

— Dar bine, părinte, nu vezi cum s-a tulburat satul? Nu vezi că-ți faci dușman pe toată lumea? îl întrebă notarul.

— Se vor liniști ei, n-am ce le face!

Oamenii n-avură încotro: plătiră. Și după ce plătiră pedepsele, copiii începură să frecventeze școala mai regulat. Românii din Măgura nu pricepură până târziu că jurații nu mințiseră, că popa cel unit era vinovat de toate pedepsele. Andrei, după ce se mai potoliră oamenii, le explică pe larg, în biserică, de ce îi silise cu legea să-și lase copiii la școală.

— Îmi pare foarte rău, le zise între altele, că nu m-ați

ascultat nici pe mine, nici pe părintele Todoruț. V-am spus că vine pedeapsa, și n-ați crezut. Cu atât mai rău pentru dumneavoastră, cu atât mai rău pentru aceia care nu se vor cuminți nici de-aici înainte: vor fi pedepsiți până vor pricepe. Dar e rușine să fie nevoie de pedeapsă, să fie nevoie de jurat ca să învețe carte copilul tău.

Și el continuă să le spună cât mai pe înțelesul lor pentru ce e bună rânduiala în toate, și ascultarea de cei care pricep. El vorbi cu inima foarte îndurerată, căci nu-i fusese ușor să fie martor la întâile execuții pentru absențele de la școală. Însă nu avusese încotro!

După întâile predici, după întâile experiențe, Andrei era convins că nici în zece ani nu va putea face cu buna rânduială în frecventarea regulată a școlii. Era supărat c-a trebuit să ajungă până aici, gândindu-se că pasul acesta energic îi va înstrăina pe oameni chiar acum când se pregătea să-i aducă la alegerile din decembrie.

După ce-și termină vorbirea cu cele mai cuminți și părințești cuvinte, în biserică se auziră deodată glasuri de protest și de ici și de colo:

— Copilul e al meu! Eu-i poruncesc! Cine ce are cu copilul meu?

— Aș vrea să-mi mai calce vreun jurat pragul curții!

— Nu-i dreptate! Învețe cine vrea!

— Am doi boi, mânce-mi-i cu pedepsele! Copilul tot nu mi-l dau! Am lipsă de el.

— Tăceți măi, nebunilor!

— De ce să tăcem? Dacă are putere, să le poruncească la sași! Fie-le lor popă, nu nouă!

Multă vreme Andrei Pascu nu mai coborî printre măgureni; îi lăsă să fiarbă în zama lor. Știa el că până nu va răzbi o părere deasupra, n-are ce căuta între ei.

Urmară zile grele. Și de ici și de colo se auzeau vorbe împotriva popii cel tânăr. Ieșeau oameni, femei la porțițe și-l râdeau fără săpun, spre marea bucurie a sașilor, care, pe cât puteau, ațâțau tot mai tare focul. Andrei nu se arăta printre oameni, dar se oprea mai mult ca altă dată pe dinaintea porțițelor părintele Todoruț, cătrănit rău, și-i

înfrunța cu multă amărăciune:

— Uniți-beliți, neam de țigan, neam de corturar! Nu vi-i rușine nasului? Și voi, noi-boi, că sunteți mai răi ca uniții, sunteți boi cu coarne, cum nu vă cade nasul ăl de porc? D-apoi așa se cade să răsplătiți părintelui Andrei pentru că vă vrea binele? Hm! dați-i înainte, și să știți că vă pun pe toți subț blăstăm. Anaftema-maranfta pun pe voi, de nu vă dezleagă o sută de vlădici. Ce ticăloșie! Ce țigănie!

Oamenii încetau până ce trecea părintele Todoruț, apoi se apucau din nou să-și spună părerile.

Preoteasa, Mărioara, auzea, și de la o vecină și de la alta, ce se vorbește în sat pe socoteala lui Andrei. O durea, vezi bine, se întrista, dar totuși avea o bucurie mare: Andrei era acum lângă ea, îl putea admira, se putea bucura de lumina ce răspândea ființa lui întreagă. Se bucură chiar și părintele Morar, socrul lui Andrei.

— Asta-i o bună lecție pentru el, îi zicea preotesei, o să se cumintească, o să vadă că n-are ce face cu astfel de popor ticăloșit, și-și va vedea de doctorat. Nu-i nimic în faptul că oamenii i s-au ridicat în cap: asta va fi ca un duș rece pe idealismul lui copilăresc cu care a intrat în viață. În tot răul este și un bine.

Însă părintele Morar se înșela: Andrei nici gând nu avea să se pregătească pentru luarea doctoratului. El căzuse pe gânduri și adeseori își simțea inima tristă. S-a gândit el vreodată ca oamenii să fie așa de puțin primitivi ai adevărului pentru care lupta el? Cum se putea ca cineva să nu înțeleagă o luptă dusă pentru folosul lui? Andnei simțea că nepriceperea e cauza tuturor, și când se gândea că poate nu viața lui, dar nici alte zece vieți de luptă nu vor fi de ajuns pentru a-i lumina pe oameni, și că munca lui va fi zadarnică, se simțea părăsit și neajutorat de parcă rătăcea singur printr-un pustiu.

Clipele acestea de durere erau însă rare, căci nădejdea reușitei îi lumina repede viața. Și, nu-și putea da sama cum, nădejdea asta părea că izvorăște nu din cunoașterea oamenilor, ci din faptul că el, pentru sine, nu

aștepta mărire ori recunoștință pentru ceea ce-și pusese în gând să facă.

Deși vedea că satul se tulburase, Andrei simțea că nu trebuie să se oprească numai la școală, ci că trebuie să facă rânduială și într-alte lucruri. În primul rând văzu că trebuie să-și pretindă spre folosința lui eclegia unită, care fusese dată de epitropie cu arendă unui român din Măgura. Cum epitropii nu mai speraseră să capete curând preot în sat, făcuseră contractul de arenda pe șase ani. Trecuseră trei. Românul care lucra eclegia era om harnic, gunoise bine pământul, chiar în iarna trecută, și acum cerea despăgubiri de la epitropie. Epitropii insistară pe lângă Andrei să primească el prețul arendei pe cei trei ani cât mai avea valoare contractul, dar popa nu se învoi odată cu capul. Ce-ar fi făcut el cu cincizeci de zloți pe an? Să trăiască mereu de la socru-său? Asta nu se putea, era prea umilitor, deși părintele Morar îi ajuta cu dragă inimă. Cum și unde să-și folosească apoi zilele de lucru pe care trebuiau să i le facă oamenii?

Contractul fu deci desfăcut, și încă în toamnă Andrei semănă cu grâu jumătate din eclegie. Uniții care aveau plug trebuiră să-i are locul. Oamenilor le veni greu, dar nu cutezară să se împotrivească: începură să simtă un fel de stimă amestecată cu frică față de popa cel nou. Văzură că nu glumește, că ce-și pune odată în cap, nu lasă până nu isprăvește.

*

Pe la sfârșitul lui noiembrie, în pădurea comunală aveau să se împartă, pe sama sătenilor, delnițe de lemne pentru iarnă. Împărțelile de până acum fuseseră, în fiecare an, pentru românii din Măgura, numai prilejuri de nemulțumire. Pădurea cea mai bună, cu arbori groși la locuri potrivite pentru a te putea apropia cu carul, o căpătau totdeauna sașii; păraiele, râpile, coastele cele mai prăpăstioase, cu pădure subțire și pipernicită, aproape numai tufe, le veneau de obicei românilor. Andrei aflase despre legea asta încă demult, și, auzind că se apropie împărțirea delnițelor, stărui pe lângă primărie să schimbe

datina veche de-a împărți pădurea după bunul plac al consilierilor comunali și să împartă delnițele după sorti, cum se făcea și în alte sate.

— Noi facem dreptate, părinte, îi zise primarul. Oamenii pot vorbi ce le place! Rău faci dumneata că te iei după vorbele oamenilor. Poți vedea ce plătesc din cum se poartă acum cu dumneata. Primăria împarte delnițele așa după cum hotărăște Sfatul satului, an de an.

— Dar mi se pare că hotărârea a rămas mereu aceeași, de când își aduc oamenii aminte, zise popa.

— Ei, se poate! Dacă nu-ți place, fă dumneata altă lege, răspunse cu mânie primarul.

— Nu-i cu neputință să facem altă lege, numai cât ar fi cu cale să ne înțelegem mai bine prietenește, întâi însă va trebui să văd împărțirea delnițelor.

Primarul nu mai zise nimic, dar, când ieși Andrei din biroul lui, zâmbi cu înțeles. El știa că românii n-au de unde afla când se face împărțeala delnițelor, fiind ei înștiințați numai dujăa ce împărțeala era făcută și după ce sașii începeau tăierea copacilor.

Într-o zi, scriitorul Hans Binder, cancelistul din primăria Măgurii, îl întâlni pe Andrei pe drum.

— O vorbă, părinte Andrei. Știi că te interesezi când și cum se face parcelarea pădurii. Azi și mâine se face; la fiecare delniță se scrie numărul casei celui ce va tăia-o. Poimâine poți să mergi să vezi. De tăiat nu se vor apuca până peste două săptămâni. Hm! mi-ar plăcea să știu ce parte-mi vine mie. Numărul casei mele e cincizeci și patru.

Cât vorbi, sasul privi mereu în jur, să vadă de nu-l zărește cineva vorbind cu popa cel unit. Apoi se depărtă repede.

A treia zi de la întâlnirea cu Binder, Andrei o petrecu întreagă în pădure, făcând însemnări. Avea de mult catastiful familiilor românești, cu numărul caselor. Ca de obicei, numerele caselor românești erau însemnate pe delnițele cele mai rele. Hans Binder nu căpăta, nici el, lemne cu mult mai bune decât românii, căci, și între sași, fruntea pădurii o tăiau fruntașii cei mai bogați, începând

cu popa lor. Andrei nu spusese la nimeni nimic, nici chiar preotesei, și Mărioara îl aștepta foarte îngrijorată, cu atât mai vârtos că de multă vreme Andrei nu se mai amesteca printre oameni. Când îl văzu sosind, simți un junghi la inimă. Andrei era foarte palid, și ochii lui, plini de durere.

— Unde-ai fost toată ziua? Ți-e rău? Ai pățit ceva? îl întreabă cu glas tremurător de spaimă.

— Nu mi-e rău, dragă! Am fost în pădure și-s obosit! răspunse Andrei încercând să zâmbească.

— Toată ziua în pădure?! Sfinte Doamne! Dar atunci nu vei fi mâncat nimic! Cum se poate?! Și preoteasa ieși repede și-i aduse ceva de mâncare.

— De flămând, vezi bine, sunt flămând, zise Andrei zâmbind, mângâindu-și soția pe obraji, dar nu foamea mă neliniștește. Să vezi tu ce împărțeală au făcut în pădure!

Cum Mărioara nu știa despre ce-i vorba, Andrei trebui să o lămurească pe deplin.

— Doamne, zise ea lăcrămând, acum vei avea noi neplăceri.

— N-am încotro! Lucru' nu poate rămânea așa, ar fi o nedreptate strigătoare la cer.

— Dar bine, Andrei, nu vezi tu ce oameni sunt ăștia? Se plătește să te năcăjești atâta pentru ei? Ne vorbesc de rău, ne batjocoresc, ca și când tu le-ai fi cel mai mare dușman, de când cu pedepsele pentru școală. Și ea începuseră să plângă potolit pe umărul lui Andrei.

Părintele se întristă, nu pentru vorbele ei, ci pentru că o vedea că suferă. Începu s-o mângâie, începu să-i vorbească, cu vocea pătrunsă de-o dulceață deosebită, despre visurile lui, despre felul cum înțelege el să fie preot adevărat. Cuvântul lui curgea domol, fraza lui se desfășura sonoră și plină, ochii lui luminau tot mai tare, și fruntea i se însenina. Căldura cuvântului ieșit din simțirea lui cea mai intimă o mângâia pe Mărioara, o făcea să se-nfioare din când în când, cum îl privea ținută în ochi, și fața ei deveni tot mai serioasă, mai gânditoare, mai mirată parcă. Liniile moi, ușoare, dispărură de pe obraji ei, și-l privea cu un fel de adâncime.

— Cât de bun ești tu, Andrei! Ce drag îmi ești! zise ea și-l îmbrățișă cu patimă, sărutându-l.

— De altfel, ce-aș face altceva mai bun, fiind popă în Măgura J întrebă Andrei. Să stau de-o parte, să privesc nepăsător? Adevărat că ai tăi îmi pomenesc mereu de doctorat, dar ei cred că cine știe ce mare greutate ar fi pentru mine. Când mă voi pune pe lucru, într-o lună îmi dau gata teza și tot, despre asta te pot asigura.

— Cred, dragă Andrei, cred! răspunse Mărioarav privindu-l cu admirație.

Însuflețirea cu care îi vorbise Mărioarei, îi făcu bine lui Andrei. Demult nu se mai adâncise atât de tare în el însuși, demult nu mai văzuse cu atâta claritate țelurile pentru care luase slujba preoției. Năcazurile cu oamenii, întunericul și reaua voință pe care le întâlnea la tot pasul în viață îl făcuseră, în vremea din urmă, trist, întunecat, și uneori i se părea că și puterea lui de a voi a scăzut, a obosit. Se gândea câteodată că poate n-a ales drumul cel mai bun, cel adevărat, că, neavând experiență, nu știa cum să-i pună pe oameni la cale, c-ar fi fost mai bine dac-ar fi început cu altceva lupta în satul Măgura. Gândurile rele îi veneau mai ales văzând izbucnirile răutății omenеști, pe care nicicând nu o putuse suferi. El crezuse că între țărani între oamenii cu puțină cultură, răutatea e mai mult inconștientă, provocată de greutățile vieții, și acum se conștientă că și în ei zace multă răutate conștientă* voită, văzu că omul e înclinat din firea lui spre rău» fie învățat ori neînvățat. De bună seamă, cele mai multe porniri de răutate ale măgurenilor veneau din nepricepere, dar uneori se făcea vădită însăși firea rea din om. Căci, de pildă, ce altceva îi putea îndemna să râdă de el pentru că era sărac, pentru că n-avea în curte nici stoguri de grâu, nici clai de fân, niciun cap de vacă? Ce-i putea face să zâmbească mulțumiți, văzând că nu mai duce acasă nicio prescură duminică și în sărbători? «Acum are eclegie, nu mai are lipsă de prescuri 1» zicea cu glas tare câte un creștin pe care trebuise să-l pedepsească în trei-patru rânduri pentru că nu-și trimitea regulat copiii la școală.

Ba» de când Andrei începuse să încaseze, tot prin primărie* și salariuldascălului, așa cum era statorit de lege, tot mai multă răutate putea citi în ochii oamenilor.

Dar însuflețirea cu care-i vorbi Mărioarei despre slujba lui de preot îi însenină și-l făcu să-și uite toate micile neplăceri, simțindu-se din nou hotărât să meargă înainte pe drumul apucat. Era convins că nu putea afla altul mai bun, că oamenii trebuie urniți din nepăsarea în care trăiau, că trebuie aruncat între ei chiar și mărul discordiei, dacă altfel nu-i poți face să se miște. El văzu limpede adevărul că măgurenii nu sunt oameni pe care să-i poți mișca nici cu sfaturi, nici cu predici, nici punându-le înaintea ochilor un plan de muncă viitoare, necesar bunăstării lor materiale, cum ar fi fost, de pildă, arendarea unei moșii. Se convinse că pe oamenii aceștia, ca să-i faci să gândească, să se agite, să simtă, trebuie să-i atingi unde-i doare: în interesele lor materiale, dar nu arătându-le altele nouă, ci făcându-i să se simtă scurtați în ceea ce au avut până acum. Și de aceea își zicea că bine a făcut lăsând să fie executați, pe lângă darea pentru asistența jandarmerească, și pentru absențele copiilor de la școală, și pentru plata dascălului. Andrei văzuse că oamenii, atinși în interesele lor, vorbeau acuma de el într-o zi mai mult decât înainte într-o lună, vorbeau ca de o persoană pe care o vedeau că intră, că se amestecă în viața lor. Când închiriasse pentru școală casa lui Mathias și avusese neplăceri cu proprietarul, se însuflețiseră, dar li se părea că popa, biruindu-l pe sas, a câștigat un drept care nu-i privea întru nimic pe ei.

«Om odată!» ziceau măgurenii, dar nici unuia nu-i trecu prin minte să zică: «Cu așa om în frunte, putem face și noi ceva». Și chiar acesta era începutul fără de care Andrei simțea că nu poate face nimic.

Și iată că, punându-i la pedepse, începu să se întrebe și unul și altul dintre cei pedepsiți: «Ce am eu cu popa? Ce are popa cu mine, cu copilul meu?», iată că începură să simtă că între ei și popa lor trebuie să fie o legătură oarecare.

Andrei, înviorat prin destăinuirea inimii sale făcută Mărioarei, se hotărî ca, prin orice mijloace, să determine o împărțire mai dreaptă a delnițelor din pădurea comună. Venise năcăjit și obosit de la pădure văzând răutatea și ticăloșia omenească, dar când se puse la masă, încă în aceeași sară, să scrie jalba pe care o avea în cap, condeiul îi fugea pe hârtie ca niciodată. Ce-i păsa lui de toată răutatea omenească, de vreme ce simțea că luptă pentru dreptate!

Cu coala de hârtie pe care înșirase multe rânduri de slove frumoase, Andrei Pascu merse mai întâi la părintele Todoruț.

— Hm! iscălesc, cum să nu! zise popa după ce citi jalba, dar vom putea să stricăm împărțeala? E adevărat că-i o batjocoră ce fac, dar vom putea?

— Ne va ajuta Dumnezeu, părinte Todoruț, numai de-ar ține și parohienii cu noi, numai să putem aduna iscălituri cât mai multe.

Și, cu jalba în buzunar, Andrei coborî din nou, întâia oară după vreo cinci săptămâni, între uniții și neuniții din Măgura. Îi alese întâi pe cei mai deștepți, pe dascăl, pe dieci, pe epitropi, și mare-i fu mirarea când văzu că cei mai mulți iscălesc, ori pun degetul pe crucea dinaintea numelui, fără multă codeală, îndată ce înțelegeau despre ce e vorba. Mirarea lui crescua văzând că și dintre cei pedepsiți, chiar dintre cei mai gălăgioși, își lasă mulți laba gâștei pe coala de hârtie. Adevărat că oamenii erau mai morocănoși, mai tăcuți ca de obicei, scoteau în silă câte-o vorbă, mai ales cei care fuseseră pedepsiți, dar puțini fură cei care nu au vrut să iscălească jalba. Și, lucru ciudat, aceștia nu cutezară să-i spună popii pe față că nu voiesc, ci, când le deschidea Andrei portița, nevestele ori vreun copil zicea: «Nu-i acasă tata!». Și ceea ce-l surprinse iarăși pe Andrei fu faptul că nu se făcu nicio zarvă în sat, nimeni nu pomenea de jalba popii; oamenii păreau nepăsători, atâta doar că batjocorile la adresa lui Andrei și a sărăciei lui încetară cu totul. Andrei nu reușea să-și explice nicicum schimbarea asta, dar nici nu avu vreme să se gândească.

Se găti de drum, dar nu la prețură, ci de-a una la prefectul județului.

Popa din Măgura se plimbă până ameți prin lungile coridoare ale prefecturii, de pe la zece înainte de prânz până la unu. Abia atunci sosi la birou prefectul. Dar abia începu Andrei să spună ce vânturi l-au adus, că prefectul îl și opri.

— Nu mă privește pe mine, părinte. Poftim la domnul subprefect! Atâta ar trebui să știe un om cu carte ca dumneata!

Andrei se roși, înclină din cap și ieși.

Până să poată intra la subprefect, trebui să mai aștepte o jumătate de ceas.

Subprefectul era un om scurt, pătrat, sur, dar foarte «lastic în mișcări și foarte nervos. Nu avu răbdare să-l asculte pe Andrei până la sfârșit.

— Hm! Dumneata ești popă în Măgura, nu? Mi se pare c-am mai auzit de numele sfinției-tale.

— Da, sunt preot, răspuse Andrei.

— Și-atunci, te rog, pentru ce nu-ți vezi de biserică? Ce ai dumneata cu pădurea comunală? Asta e slujba Consiliului comunal, a primăriei. Și dumneata, dacă «ști membru în Sfatul satului, de ce ai protesta împotriva hotărârii Consiliului comunal? Ori nu ești membru?

— Nu sunt. Abia din mai sunt preot în Măgura! răspuse Andrei.

— Poftim! Nu-i nici membru în Consiliul comunal „i dumnealui vrea să facă altă rânduială! strigă cu o voce subțire subprefectul, sărind de pe scaun.

— În înțelesul legii, poate protesta orice locuitor al satului, nu e necesar să fie membru în Consiliul comunal. Mă rog, am aici iscăliți peste o sută de locuitori care nu sunt mulțumiți cu împărțeala lemnelor de iarnă din pădurea comunală a Măgurii.

— A, stai să mă înveți pe mine legea?! strigă subprefectul, privindu-l tulburat.

Andrei nu-i cunoștea năravul, nu știa că-l scoate din fire nervozitatea mă/re de care pătimea, și zise:

— Nu vreau să vă dau nicio învățătură, cer numai ca legile să fie executate pe-o formă pentru toți!

— Și dumneata... dumneata afirmi că legile nu-s executate în județul nostru?!

Subprefectul îngălbeni, căska gura largă după aer, apoi începu să se plimbe, în culmea agitației, prin birou. Era, într-adevăr, un funcționar al cărui Dumnezeu era litera legilor. Era pedant în executarea lor, în cel mai înalt grad, și era spaima slujbașilor din județ, de la prim-pretori până la notarii și primarii de pe sate. Era sas și el, căci județul era în puterea sașilor, dar, fiind de tânăr în slujbă, devenise un fanatic al birocrațismului. Luă jalba din mâna lui Andrei și începu s-o citească.

— Dumneata desigur te-ai înșelat, părinte, zise el mai liniștit, după ce o citi. Delnițele sunt făcute, sunt împărțite și numerotate. Se-nțelege, rumeni nu poate împărți o tăietură astfel ca toate parcelele să fie la fel de bune. Tocmai de aceea se trag sortii. Numerele pe care le-ai văzut dumneata sunt numerele sortilor, nu ale caselor.

Andrei nu-l pricepu; se uită mirat la el.

— Chiar pentru că nu se poate împărți o pădure după sfânta dreptate în părți egale, fiindcă pădurea nu-i toată la fel, sunt păraie, sunt locuri rele, s-a făcut legea ca să se tragă sortii. Dumneata ai văzut numărul sortilor, dar n-ai așteptat să vezi cui i se cuvine fiecare delniță. Te-ai fi convins că și românii capătă delnițe bune, și că și sașii capătă delnițe rele.

Andrei nu știa ce să creadă: Nu pricepea subprefectul într-adevăr, ori nu voia să priceapă? Și nu știa cum să-i vorbească pentru a nu-l enerva.

— E adevărat, zise el cu silă. Dacă s-ar trage sortii, n-am avea nimic împotriva. Dar în Măgura nu s-au tras sortii pentru delnițe niciodată. Se anunță cu toba: «Mâne se împart delnițele», și fiecare, știind ce număr are la casă, se duce să și-l caute scris pe delnițe.

— Cu neputință! zise cu voce rece subprefectul.

— De când s-au pomenit oamenii, așa-i obiceiul. Spunând drept, nici eu nu știu că-i lege să se tragă sortii.

Știam numai că într-alte sate așa-i obiceiul.

— E lege! Cum să nu fie lege?! Altfel unii ar căpăta numai găteje!

— Chiar așa se-ntâmplă în Măgura! oftă Andrei.

În loc de orice răspuns, subprefectul se apropie de un dulap, îl deschise cu zgomot, căută printre protocoale, și deodată, umflând unul în brațe, veni și-l trânti pe masă înaintea lui Andrei.

— Poftim! Aici sunt hotărârile Sfatului comunal din Măgura. Poftim! Aici e hotărârea cu privire la tăietura de-acum zece ani. El se aplecă peste foi, torăi un răstimp cuvintele neînțelese, apoi citi cu glas tare: «... ziua sortării delnițelor se stabilește pe zece noiembrie, iar tăiatul începe în cincisprezece noiembrie, sub supravegherea pădurarilor». Apoi învârti alte foi și mai citi de nouă ori, tot pe alte fețe, același text.

Andrei pricepu acum mânia subprefectului: el era convins, după protocoale, că legea generală cu tragerea sortilor se respectă și în Măgura. Era uimit de cutezanța primăriei din Măgura și a Consiliului comunal, căci lui nici prin minte nu-i trecea că poate fi vorba de o înșelătorie deliberată în felul cum se împărțea tăietura în fiecare an, ci numai de rea-voință. Nu știuse că tragerea delnițelor la sorti e stabilită prin lege.

— Pricep foarte bine acum, domnule subprefect, că dumneavoastră n-aveți nicio vină că această lege nu se aplică la noi. Dar toți oamenii iscăliți aici pot întări prin jurământ că în Măgura nimeni nu-i chemat să tragă sortii pentru delnițe.

Slujbașul, din trei salturi, fu la telefon.

— Alo, alo! Primăria din Măgura o cer! Da, da, primăria! Ce ticală! Care-i acolo? Notarul! Foarte bine, domnule notar! Toată primăria în cercetare disciplinară! Cum? Să taci, îți zic! E aici popa din Măgura. Afirmă, cu alți o sută, că împărțiți tăietura cum vă place, că nu sortați delnițele. Vă scot din slujbă, vă bag în temniță. Ha? Când e sortarea? în douăzeci și opt noiembrie? La zece ceasuri? Poftim, încă și ceasul îl puneți pe hârtie! Să nu începeți

până nu sosesc și eu! A, nu-i de lipsă? O să vedem?

Veni atât de ieșit din fire de la telefon, încât nici nu-i mai putu spune nicio vorbă popii, ci-i făcu semn că poate ieși. Dar jalba o reținu.

Andrei porni spre casă mulțumit că venise direct aici. Dacă începea cu prețura, poate nu ajungea la niciun rezultat, și, desigur, nu în anul acesta. Dar ce om ciudat subprefectul ăsta! I se părea cu neputință ca în trupul acela pătrat să încapă atâta nervozitate, atâta energie.

Peste cinci zile dobașul bubuia pe ulițele Măgurii: «Tot omul s-audă și să înțeleagă: Mâne dimineată la zece să vie tot fumul la primărie să tragă sortii pentru delnițele din tăietură! Tot omul s-audă și să-nțeleagă!» Și «tram-tram-tram», pe altă uliță.

Oamenii ascultau uimiți. Știau că în alte sate așa se face, dar ca și în Măgura să fie cu puțință o asemenea minune, li se părea greu de crezut. Se gândiră la jalba iscălită de ei. Cei mai mulți o iscăliseră numai ca să scape de gura popii, să nu trebuiască să rămână mai multă vreme la povești cu el, căci, de când cu pedepsele, de când cu batjocorile ce i le scorniseră, nu se simțeau în largul lor de câte ori se întâlneau cu el.

Ziua următoare sosi subprefectul. Nu se coborî din căruță, ci, luând lângă el doi pădurari, pe primar și lista oficială cu numerele caselor, porni la pădure. Se convinse în scurtă vreme că jalba românilor era întemeiată. Delnițele cele mai rele erau, fără excepție, însemnate cu numerele lor de casă. La fiecare delniță nouă clătina din cap și zicea: «Ce porcărie! Cum ați cutezat să faceți așa ceva?» Reîntors la primărie, subprefectul voi să-i cheme pe toți cei iscăliți să jure că în Măgura niciodată nu s-au tras sortii pentru delnițe. Dar membrii primăriei, ca să nu se facă de rușine, recunoscură adevărul.

După ce se traseră sortii, subprefectul zise:

— Fiecare își caută delnița cu numărul scris pe tedula ce-o scos-o din urnă! M-ați priceput?

— Priceput, măria-ta! Dumnezeu să-ți deie sănătate! strigară oamenii veseli.

Dar se părea ca tot nu pricep pe deplin biruința lui Andrei, până când, găsindu-și delnițele, începură sa răstoarne copacii. Se văzu atunci că dintre români unii ajunseră la delnițele cele mai bune, și că nu puțini sași căpătară pădure pe păraie și pe coaste. După noroc. Iar norocul voi ca popa sașilor și membrii primăriei să capete lemnele cele mai păcătoase, numai nuiele. Popa nici nu le tăie, lăsa partea ce-i revenise neatinsă.

Părintele Todoruț era, cu ziua de cap, pe la încrucișarea drumurilor din sat: să vadă ce lemne aduc sașii, ce lemne aduc românii. Și, când îl întâlnea pe Andrei, râdea și vorbea cu larmă mare:

— Mă îngraș, tinere, mă îngraș și întineresc când văd ce n-am văzut de când sunt! Hans Fleischer c-un car de vârfuri! Michael Roth cu un car de nuiele! Primarul c-un car de pari! Și ce lemne aduceau ăștia, an de an! Tot stâlpi buni de cumpăna fântânii, tot grinzi, una pe câte-un car lung.

Dar întinereau și uniții și neuniții din Măgura!

Ei tăiau cu hărnicie, cuprinși de o mare veselie, lemnele ce le căzuseră la sorți. Mulți din ei nu căpătaseră delnițe bune, dar și aceștia râdeau din baierile inimii când vedeau că fruntașii sașilor taie și ei gateje și tufe, tăcuți și posomorâți.

Ținu vremea bună cât munciră în pădure; era soare cu dinți, și sașii își îmbrăcaseră pieptarele înflorate cu roșu, ȋtarii de lână, ba chiar și mânecările de postav negru. Românii purtau topoarele strălucitoare, numai în cămașă. Dar nu le fură de ajuns numai topoarele, le trebuiră și ferestraie! Când au mai tăiat ei butuci. Pân-acum firezul era o unealtă săsească, necunoscută în curțile românești. Acum mulți își aduseră, de la oraș, fireze. Pădurea de arama foșnea, lumina trist în soarele târziu de toamnă: când ici, când colo se-nfiora coroana câte unui gorun, apoi se apleca domol într-o parte, izbindu-se îndată, cu vuiet mare, de coastă. Se auzea și de ici și de colo:

— Asta era să fie al primarului!

— Asta crescuse pe sama notarului, săracul!

— Oho! că-l turtești pe stăpânul tău, pe popa sașilor.

— Ce mai stâlp de șopron scoți dintr-asta, jupâne Mathias!

Românii glumeau, umpleau cu larma lor, cu cântecele lor, pădurea.

Părintele Andrei venea zi de zi să vadă cum sporesc românii, dar venea mai ales să inspire mireasma reavănă a pădurii, mireasma lemnului de curând tăiat, a crengilor despuiate dar vii încă, aroma aceea amețitoare, ascunsă în mâzga trunchiurilor și care îi aducea aminte hoinărerile prin păduri în vacanțele din timpul liceului. Și se minuna în sineși, ca și altă dată, de parfumul deosebit, sănătos, plin de viață pe care îl au toate lucrurile ce nu sunt în imediata apropiere a omului, care trăiesc departe, în sânul naturii. Miros tare, miros sălbatic, care-ți dilată nărilor, te face puternic și-ți insuflă dorința de-a te duce departe, de a te pierde în nemărginire.

Văzându-l, niciunul dintre măgureni, unit sau neunit, nu-i mulțumi pentru binele ce li-l făcuse, nici nu aduse vorba despre jalba lor cea biruitoare, dar Andrei simțea că oamenii s-au schimbat, că-s bucuroși și că îi dau binețe cu drag, din tot sufletul:

— Sărutăm dreapta, părinte Andrei!

Popa era vesel și răspundea fiecăruia, îi întreba dacă mai au mult, când vor isprăvi. Și-atunci se auzeau alte strigăte din tăietură:

— Partea mea aș fi gătat-o, dar vezi că jupân Michael mi-a dat și partea lui!

— Mai ajutăm și cinstiților vecini!

— M-a pedepsit notarul să nu mă cobor de-aici până nu-i dobor toți stâlpii ăștia, că-i trebuie grinzi la casa cea nouă. **w, w**

Vreo cincisprezece din cei care nu iscăliseră jalba se nimeri să capete delnițe foarte bune. Numai aceștia munceau în tăcere, numai din gura lornu se auzeau glume. Și tot ei se fereau să-l vadă pe părinte, ca să nu trebuiască să-i dea binețe.

În ziua a cincea de când începuse să se taie delnițele,

În sara zilei a cincea, Vasile Neagu veni în povești la părintele Andrei. Vorbi despre multe, despre bucuria românilor, despre nemulțumirea sașilor frunțași. Părintele Andrei îl tot ascultă, și la plecare îi zise:

— Bine, vecine, toate-s bune. Dar, uite, mai sunt două delnițe netăiate încă: a părintelui Todoruț și a mea f Vasile se lovi cu palma peste frunte, privi ca speriat prin curte, apoi, fără o vorbă, ieși pe portiță.

În ziua următoare, sara, cei doi popi din Măgura aveau fiecare câte-o grămadă mare de lemne în curte. Creștinii se îmbulziseră care să le taie, care să le aducă. Se simțeau rușinați că nu le venise până atunci în minte așa ceva. Părintele Andrei nu se miră. El știa că pentru fiecare om lumea întreagă este el însuși, că fiecare se vede pe sine mai întâi, și în bucurie și în supărare, și că e un semn de bine, de îndreptare dacă, totuși, oricât de târziu, îți aduci aminte că mai sunt și alți oameni pe lume.

VI

Toamna ținut în anul acela până la Intrarea în biserică. De pe la Vinerea Mare s-a pus secetă, uscăciune mare. Niciun nor nu se ivea pe cerul din zi în zi mai vântat, mai sticlos. La două-trei zile băteau vânturi aspre de la miazănoapte, de la apus, dar după ce încetau, văzduhul rămânea tot atât de înalt, de albastru și de strălucitor. Firele lungi de funigei pluteau în lumina amurgie a toamnei, tort fin și leneș, scăpat de pe fus de Măiestrele care plutesc nevăzute prin aer. Soarele își făcea repede cursul: abia răsărea deasupra tufelor, și începea să coboare spre măgura învelită în copacii vineții, de oțel, din pădurea Redea Mică. Noptile lungi puneau gheață pe pârlăieșe, argintau câmpiile, lanurile cu o brumă bogată, ce părea o eflorescență buiacă de săruri.

Măgurenii s-au bucurat că iarna nu le-a dat bună-ziua mai degrabă. Își putură face în tihnă toate arăturile de toamna, cruțară mult din nutrețul oilor, care rodeau și iarba arsă de brumă. Se temeau numai de vorba ăluia, că «iarna n-o mănă lupul», și nu le-ar fi fost deloc pe plac dacă s-ar fi lungit spre primăvară: porumbul se făcuse slab

în anul acela, cu tuleie mici și boabe mari.

De la Intrarea în biserică cerul se posomorî; se tot îndesa ceața sură pe sus, și, după vreo trei zile, începură să coboare, fluturând alene, fulgii moi și mari. Pământul era înghețat tun, și zăpada care cădea n-avea de gând să se topească.

— De-acuma nu-i rușine, de-acuma poate veni alba-n sat, numai, când i-om porunci, să-și ieie tălpășița! ziceau oamenii, simțindu-se mai ușori parcă, mai iuți, în mișcări ca întotdeauna când sosește schimbarea așteptată demult.

De când isprăviseră cu tăiatul delnițelor, Andrei Pascu era mereu printre oameni. De când își gătaseră lucrul câmpului, măgurenii își trimiteau regulat copiii la școală, chiar și cei ce se lăudaseră că «au doi boi, să-i mănce popa cu pedepsele dacă vrea, dar copilului lor tot ei au să-i poruncească». Dascălul Partenie se învârtea zi de zi într-un roi de capete tinere, și de multe ori se zăpăcea cumplit, nemaștiind cum să-i strunească pe toți, să poată ține liniște în școală. De câte ori avea vreme, Andrei venea să-l ajute. Din banii de pedepse cumpărase cărți pentru fiecare elev, pentru cei mai mărișori chiar mai multe, și se trudea, în rând cu Partenie, să-i facă să progreseze mai repede, ceea ce însă, neavând băieții din anul al treilea, al patrulea, pregătirea prealabilă necesară, nu reușeau decât în foarte mică măsură.

Cum de multă vreme nu mai fusese nimeni pedepsit pentru școală, oamenii începură să se liniștească; erau destui care recunoșteau că bine a făcut popa, mai ales văzând că din banii încasați le-a cumpărat copiilor cărți, iar în școală a făcut tablă nouă, multe bănci, și că a cumpărat chiar și un glob al Pământului, de care mult se mirau măgurenii și-l credeau foarte scump. Mai venise apoi biruința cu tăietura, și izbânda asta, încet-încet, îl ridică pe Andrei într-o lumină deosebită: popa lor e om odată, nu glumă; câștigase dreptatea de partea lor și, iată, au și ei un folos după popa, deși avuseseră și pagube. Nu-și băteau ei capul să priceapă de ce muncește Andrei, ce-l îndeamnă pe el să alerge atâta. Simțeau însă că popa nu-i,

iac-aşa, de florile mărului în sat, că între el şi ei este o legătură, care, iată, le putea aduce mult bine.

Astfel, când Andrei începu să facă propagandă pentru apropiatele alegeri în Sfatul satului, cuvântul lui prinse cu mult mai bine decât în vară. Avea mai ales un argument pe care fiecare îl pricepea şi a cărui putere nu se putea să nu-i convingă. Le zicea: «Vedeţi dumneavoastră şi numai din pilda asta cu tăietura, cu delniţele. Legea zice: trăbă sortare. Sfatul satului, în adunare, scrie în protocol: Sortarea se face atunci. Şi domnii cei mari cred că-n Măgura se ţine legea, pe când dumneavoastră, care nu ştiţi legea şi nu ştiţi, cum a hotărât Sfatul satului, aduceţi, unul ca altul, de când v-aţi pomenit, cară de nuiiele şi de tufe, iar mai marii saşilor, cară de trunchi. Acuma să fi fost dumneata, bade Petre, în Sfatul satului, nu-i aşa că ştiai ce s-a hotărât, şi, când venea ziua sortării, ieşei pe uliţă şi strigai: „Oameni buni, saşii ne-nşală! Una zic şi alta fac! Una hotărâsc pentru ochii domnilor celor mari, şi alta poruncesc nepricepuţilor de români!”? Şi pilda cu pădurea e numai una! Câte trebi nu se pun la cale în Sfatul satului fără de dumneavoastră, şi proşti ar fi saşii să vă dea ceva când nu ştiţi ce drepturi şi ce putere aveţi.»

«E curată pilda cu oala la foc, le mai zicea Andrei. Dacă am la foc două oale – una a mea, una a vecinului – voi griji de-a mea să fiarbă, lângă a mea voi strânge jarul, a vecinului poate să mai aştepte. Dar dacă e şi vecinul de faţă, lângă foc, va trage jar şi la a lui şi nu te va lăsa să-l aduni tu pe tot, şi vor fierbe oalele amândouă, una poate mai iute, alta mai încet, dar tot vor fierbe. Vezi, aşa ar fi fost şi cu şcoala, dacă românii erau reprezentaţi în Sfatul satului. Ca şi focul din pildă, averea satului nu-i nici a sasului, nici a românului, ci a amândurora împreună; dar dacă din avere cere numai sasul, iar românul ba, vezi bine că sasul capătă, iar românul rămâne cu buzele umflate. Dacă eraţi în Sfatul satului şi aţi fi zis: „Bine, face-vă-ţi şcoală nouă, dar numai aşa, dacă din banii pădurii comunale ne daţi şi nouă”, aţi fi avut şi voi şcoală, poate mai mică, mai ieftină, dar... fierbea şi oala voastră.»

Cu vorbe de-acestea și cu alte multe asemenea încerca Andrei să-i convingă pe români să vină cu toții la votarea de la sfârșitul lui decembrie. Oamenii îl ascultau bucuroși; se vedea din față, din ochii lor că le place și că e bine ce le spune popa, dar simțeau totodată că «acum e acum», că le-a venit și lor apa la moară. Numai cât lor le-ar fi plăcut cu mult mai tare dacă Andrei ar fi putut, pe-o cale ori pe alta, să aleagă el membri români în Sfatul satului, fără să mai fie nevoie de votul lor; să se trezească numai că cei doi popi și câțiva fruntași sunt în Sfatul satului. Le-ar mai fi plăcut dacă la votare ar fi mers numai cei care vor fi și aleși. Mulți chiar aveau de gând să-i facă o astfel de propunere popii, dar nu cutezau; nu cutezau mai ales fiindcă pricepeau că așa ceva e cu neputință, și simțeau că numai inima lor slabă le bagă-n cap astfel de gânduri. Ei făgăduiau deci popii și azi și mâine, de câte ori Andrei se abătea pe la ei, că vor veni ca un singur om și ca fiecare va prezenta listele pe care erau scrise de Andrei numele oamenilor pentru care își vor da votul.

Votarea era secretă. Lista candidaților o pregătise Andrei împreună cu părintele Todoruț. La alcătuirea ei cât pe-aci să-și golească părintele Todoruț desagii cu batjocori la adresa uniților. Nu de alta, ci numai pentru că Andrei stăruia mult să intre pe listă și prim-epitropul Ion Cozma, iar pe ăsta bătrânul nu-l putea mistui. Asupra celorlalte persoane, asupra numărului uniților și neuniților, se înțelesesă frățește. Însuși Andrei fuse de părere ca neuniții să fie mai mulți cu doi decât uniții, ceea ce l-a uns la suflet cu miere pe popa Todoruț. Bucuria însă îl făcu să gândească cu voce tare, și așa se făcu de-l auzi și Andrei zicând: «Iat-un om care-și cunoaște lungul nasului!». Dar Andrei se făcu surd la vorbele astea, și stăruia din nou ca Ion Cozma să rămână pe listă.

— Atunci pune-l și pe Cuțuli, încai să-și aibă păreche! zise cu ciudă Todoruț.

Cuțuli era cel mai rebegit ȋigan din Măgura.

— Cuțuli și epitropul bisericii unite?! se miră Andrei, dar în sineși zâmbi de izbucnirea năstrușnică a bătrânului.

— Îs tot un drac, să mă crezi pe mine! Cum? Gândești ca a fi epitrop la biserica unită e un lucru așa de mare? Eu, în locuți, pe Cuțuli l-aș pune epitrop. Și așa avere nemișcătoare nu aveți, iar câtă aveți mișcătoare, e toată risipită prin părul ȝiganilor de din jos. La așa avere, așa paznic trăbă!

Andrei începu să râdă cu hohot, de nu se mai putea opri. Râse din toată inima și popa Todoruț, și, după ce se potoli, zise:

— Ei, nu-mi pasă, pune-ți epitropul, dacă chiar vrei. Dacă va reuși lista noastră, îl vom trimite pe el să-i adune pe ceilalți, când vor fi ședințe. Îl vei vedea cum va păși de ȝanșoș. Dacă n-a putut călca a popă, să calce cel puțin a frunțaș.

— Cum?! I-a stat gândul și la popie?! Întrebă Andrei mirat.

— Ba bine că nu! Nu ȝi-a spus, firește; astfel de poticării vin cam cu rușine. Cât a mai umblat el după patrafir! Dar la vlădicie i-au dat să priceapă că azi dintr-un cal nu se mai poate face popă, ca mai demult, chiar dacă are punga plină cu bani. Ce să-ți spun! Asta-i un unit-belit de la roată, mai câneț ca un papistaș. Anaftema-maranfta s-o pui pe el și nu-i păcat.

Ei se despărțiră, stabilind lista în cea mai bună prietenie. Andrei pricepea acum porecla de «popă cu nărav» ce-i ieșise părintelui Todoruț, pricepea mai ales cum și din ce îl poate apuca năravul pe bătrân. Era convins că de s-ar fi mâniat câtuși de puțin, de s-ar fi simțit ofensat cât de cât, Todoruț, în loc să simtă o satisfacție și să se mulțumească cu atât, ar fi trecut cu siguranță la noi batjocori. Vezi bine, el simțea că n-are de ce să se mânie, pricepea că vorbele popii Todoruț sunt iac-așa, vorbe din obicei, vorbe de bătrân, dar mai pricepea că un alt preot în locul lui, mai ales unul mai în vârstă, ar fi putut ușor să se mânie, și atunci cearta era gata.

Cu o săptămână înainte de alegeri fiecare alegător avea în mână lista pe care erau scrise numele candidaților. Andrei le spusese oamenilor, în nenumărate rânduri, că n-

au de ce să se teamă, că nu-i nicio greutate; intră în primărie și, fără nicio vorbă, dau hârtiuța unuia din comisia care-i așteaptă la masă. Le spusese asemenea că vremea de votare e între zece și șase după prânz, că oricând pot veni în răstimpul acesta să-și deie votul. Oamenii însă, tot neîncrezători, se simțeau parcă mai greoi de când țineau în mână listele de votare. Andrei, observând că, pe cât se apropia ziua votării, însuflețirea scădea, se duse la părintele Todoruț și-i zise:

— Mi se pare că tot sfinția-ta ai dreptate. Oamenii noștri sunt lăudăroși, dar fricoși, buni de vorbă, răi de treabă. Mi se pare că li-e frică.

— Ce ți-am spus! Toți sunt din neamul ȝiganilor de din jos! răspunse cu satisfacție părintele Todoruț.

— Mă tem că de-i lăsăm din mână, cădem. Iată ce m-am gândit. Îi adunăm de dimineață pe toți în curtea sfinției-tale, și de-aici, în frunte cu sfinția-ta, la primărie, îndată ce se va începe votarea. Îi aduci cum se cade: Eu, după cum știi, sunt în comisia care supraveghează alegerile. Îndată ce se va începe votarea, nu mai pot părăsi primăria: trăbă supraveghere, pentru că sașii ăștia, după cât văd, sunt dați dracului. Am aflat că au făcut și ei liste în care ne-au pus, dintre români, numai pe noi doi, încolo sași, și vor să le deie alegătorilor noștri, când vor intră la urnă. Și, mi se pare, oamenii noștri s-ar putea ușor scrânti. Așadar îi adunăm în curtea sfinției-tale; de-aici nu vor mai cuteza să-și facă coada colac, să fugă, și, dacă vor fi cu toții împreună, vor fi mai curajoși.

Părintelui Todoruț îi plăcu planul și se învoi.

În dimineața alegerii, Andrei, ajutat de prim-epitropul Ion Cozma, de diacul cel tânăr de la biserica neunită.

Vasile Moldovan, de vecinul Neagu și de alți vreo patru români mai dezghețați, tot izbeau după ei porțițele de pe la curțile oamenilor și, când ieșeau în uliță, veneau tot cu noi alegători. Oamenii erau mai bucuroși și ei că vor fi cu toții laolaltă și că vor merge la votare în frunte cu popa Todoruț. Totuși se apropiară ceasurile zece până când

crainicii cutreierară toate ulițele satului. Doisprezece lipseau încă.

— Eu trăbă să plec acum, dar dumneavoastră să nu plecați de-aici până nu-i găsiți și pe cei ce lipsesc. Până după-amiază la șase este vreme, le zise Andrei.

— N-ai grijă, părinte, strigară mai mulți în urma lui Andrei, îi găsim noi, îi scoatem și din gaură de șarpe.

— Scoatem pe dracu'! zise Ion Cozma. Vasile Beu s-a dus la moară. Azi-noapte a plecat.

Printre oameni trecu un murmur de nemulțumire.

— Măi dați-l dracului de lungan! se auzi din mai multe părți. Doar nu va fi făcut una ca asta?!

— Pavel Rotar s-a dus la oraș; spune muiere-sa că are pecete pe azi, la județe, zise din nou Ion Cozma.

— Hm! Asta ar fi frumos! Și chiar de la el! ziseră mai mulți, și din nou trecu un murmur de nemulțumire printre oameni.

— Țștia ar fi numai doi, începu acum diacul Vasile Moldovan. Fără ei tot biruim, tot suntem mai mulți. Dar ceilalți zece trăbă nesmintit să fie cu noi.

Oamenii începură să se neliniștească. Cine să fie cei zece? Se uitau prin mulțime; se auzea când un nume, când altul, până ce le reuși să-i identifice pe toți cei zece.

— Petru Nan spuse muiere-sa că-i dus după lemne în pădure! zise Vasile Neagu, vecinul lui Andrei.

— Cum?! În pădure?! Dar nu l-am văzut eu când a intrat cu firezul în mână în curtea lui jupân Mathias?

— L-ai văzut de bună seamă? întrebă mai mulți.

— Cum vă văd pe dumneavoastră!

Repede se alăturară vreo cinci lângă Vasile Neagu și porniră după Petru Nan, să-l aducă. Românii pășeau vârtos, se înfierbântară și-l judecau în felși chip pe Nan, că nu i-e rușine să aștepte să-l aducă alții. Cum mergeau pe drum, apropiindu-se de casa lui Mathias, se auzea cântecul firezului în lemn. Într-un rând se auzi chiar tușea românului.

— El e! ziseră vreo trei.

Îl cunoșteau de pe felul cum tușea: rar, cu tact și

îndesat.

Dar când ajunseră, și Neagu puse mâna pe clanța porții, clanța se ridică, sună săc, dar poarta nu se deschise. Era încuiată.

Cei șase se priviră mirați. Începură să strige:

— Măi Petre, hai, deschide! Măi Petre Nan!

Firezul conteni deodată, în curte se făcu liniște deplină.

— Măi Petre, nu fi tu al dracului, hai și deschide odată.

Niciun răspuns.

Oamenii începură să izbească cu pumnii, cu picioarele în poartă, în porțiță; cu un par lung începură să izbească și obloanele închise de la casa sasului.

— Jupâne Mathias! Jupâneasă! auzi stăpână! Deschideți că rupem poarta!

În casă, în curte, părea că nu-i suflet de om. Românii se înfierbântaseră rău și izbeau tot mai cu putere în poartă. Dar poarta, porțița, erau bine întemeiate, cu mina goală nu le puteau strica. De la poartă încolo, curtea sasului era împrejmuată, ca aproape toate curțile sașilor, de un zid gros și înalt.

— L-a încuiat aici pe ticălos! Haideți după săcuri! strigă unul dintre ei cu ochii plini de mânie.

Pe drum se întâlneau cu alte cete de câte patru, de câte șase; unii aduceau cu ei pe vreunul dintre cei zece absenți, alții veneau cu mâna goală, dar toți erau înfuriați acum și strigau în gura mare.

Ce se întâmplase? Îndată ce Vasile Neagu ieșise cu ceata lui să-l aducă pe Petru Nan, în curtea părintelui Todoruț se născuse o zarvă groaznică: toți cei care abseatau fuseseră văzuți, ori de unul ori de altul, de mai mulți chiar dintre cei prezenți, dis-de-dimineată, în curtea vreunui sas, la tăiat lemne, la curățitul zăpezii, la scos napi din groapa din grădină și la mutatul lor în pivniță și la alte lucruri. Cum de-au putut minți nevestele lor că-s duși din sat?

Ei își dădură sama numaidecât că toți aceștia erau

niște fricoși, că nu voiau să voteze ca să nu se pună rău cu sașii și că se duseseră într-adins la lucru. De aceea oamenii începură să lărmuiască atât de cumplit, încât părintele Todoruț ieși foarte neliniștit din casă.

— Ce-i aici, măi: cort țigănesc, ori curte de popă?

Îi spuseră ce-i, și părintele-i îndemnă să meargă în grabă după ei să-i caute. Soliile care se întoarseră mai degrabă veniră cu același răspuns:

— I-au încuiat sașii în curți, în pivnițe!

În patru curți săsești putură intra; fuseseră mai subrede porțile, și românii le spărseseră cu topoarele. Îi aduceau pe Ion Neacșu, pe Țăposu, pe Irimie Macovei și pe Ion Pleșa. Cei patru mărturisiră că de buna lor voie și-au pierdut urma de-acasă, dar că sașii la care lucrau le-au propus să-i încuie în curți, când au plecat la primărie. Mai mărturisiră că jupânesele erau acasă, că ar fi putut descuia dacă ar fi voit, dar că nu s-au mișcat din casă.

Larma crescă din nou, oamenii se umplură de mânie când văzură batjocora. Își luară săcurile și plecară în cete mari să-i scape și pe ceilalți șase. Părintele Todoruț voi să-i rețină, le spuse că fac prostii, că vor ajunge la pușcărie dacă sparg porțile sașilor, dar nu mai avu cui grăi: în câteva clipe curtea i se goli de oameni. Larma creștea, se răspândea peste sat ca o amenințare. Din când în când se auzea câte-un țipăt de femeie: câinii lătrau, schelălăiau și de ici și de colo.

Dinspre primărie, cu doi jurați alături, se ivi însuși popa sașilor. Larma ajunsese demult până la Casa satului, și stăpânii își dădură cu socoteala cam ce se petrece prin sat, dar nu ziseră nici mîc. Așteptau cu toții; știau că notarul telefonase dis-de-dimineată după Jandarmi, care din clipă în clipă trebuiau să sosească. Numai popa nu mai putu răbda. Venea să vadă ce-i.

Sosea chiar bine, căci toată ceata de oameni era adunată dinaintea caselor parohiale săsești. Celelalte porți reușiseră să le deie la pământ, scosaseră încă patru alegători, dar doi mai lipseau încă, și erau încuiați chiar în curtea popii.

— Ce vreți voi aici? Întrebă popa, verde de mânie. Voi, neam de hoț, neam de tâlhar! Ce vreți la casa mea? Să spargeți poarta?

— Să ne slobozi, domnule, pe Mitruț și pe Cătrăniță! strigară oamenii într-un glas!

— Cine-s ăia?

— Știi dumneata bine cine-s! Nu vi-i rușine! Să ne încuiați alegătorii, ca și când ar fi vite și le-ați fi prins în holdele dumneavoastră!

— Rușine să vă fie! Așa biruiți dumneavoastră: cu minciuna, cu încetușagul!

— Din înșălăciune trăiesc! strigară alții.

— Le mâncăm noi domnia de-acum!

— Voi marhe mari! Voi proști ca gardul! zise popa, tot mai verde, în vreme ce se silea să scape din roata de oameni ce-l împrejmuise și încerca să ajungă lângă perețele casei lui. Astea-s tot învățături de la popa vost hei tânăr! Dar las numai; azi își rupe grumazii. Aveți voi o zicală cu urciuru' la fontină!

— Avem noi multe zicale, domnule, strigă din mulțime un român voinic, lat în spate, cu sprâncenele negre, deosebit de mari și îmbârzoiate; avem noi zicale chiar și pentru popii ăi săsești, dar acum nu de asta-i vorbă! E vorba: deschizi, ori nu deschizi? Ne slobozi oamenii, ori ba?

În loc de răspuns, popa cel săsesc scoase ceasul din buzunar și se uită la el. Zâmbi apoi cu răutate și zise:

— Voi răspunde peste câteva minute.

Uriașul începu să urle, trecu prin mulțime și când își izbi muchia toporului în poartă, fierul trecu ca prin mămăligă.

— Așa, tâlhar, rupeți și poarta mea, că opt ați stricat pân-acum! zise popa, privind deznădăjduit la cotitura de după casa parohială. Auzi, în urmă, pașii așteptați demult: patru jandarmi se iviră, în marș forțat, echipați ca de război. *i*

Printre oameni se făcuse o mișcare vie, apoi se liniștiră.

La vorbele popii, îl reținură numaidecât pe românul care-i spărsese poarta.

— Ceilalți să vă împrăștiați numaidecât! le porunci sergentul-major.

— Dar, domnule, avem închiși, la părintele, doi alegători, pe Mitruț și pe Cătrăniță îi avem. Să ni-i sloboade! strigară oamenii.

— N-avem drept să ne dăm votul cui voim? se auzi un glas singuratec.

— Aveți, dar noi nu suntem puși să vă fim judecători. Noi trebuie să facem rânduiele. La noi porunca! în sat nu-i rânduială! Care-ați fost cătane știți ce-i porunca! Deci numaidecât: împrăștiați-vă!

Oamenii se potoliră, porniră pe drum în jos. Popa sașilor se apropie de sergentul-major și-i șopti ceva.

— Nu se poate, zise el, l-am reținut pe cel ce ți-a spart poarta dumitale. Celelalte porți nu știu cine le-a spart, iar pe tot satul nu-l pot reține, asta trebuie să o înțelegi și sfinția-ta. Se va face cercetare, și cei aflați vinovați își vor lua pedeapsa cu vârf și îndesat, te-asigur.

Sergentul-major porni cu cei trei și cu românul reținut spre primărie. Abia făcu însă câțiva pași și-i scăpă o înjurătură grozavă, neaoș ungurească, la adresa sașilor:

— Să-i încuie pe oameni pentru a-i reține de la vot! adaose el după sudalmă, tot în ungurește.

Ceilalți trei păseau în tact, nici privirea nu li se clinti. Popa sașilor rămase nemângâiat: nu erau jandarmii care patrolau de obicei prin Măgura, nu-i mai văzuse pân-acum niciodată. Dar scopul era atins: cei doi amărâți de români, încuiați în pivnița popii sașilor, nu votară, și cu toate că ceilalți, adunați în curtea părintelui Todoruț, merseră în bună rânduială și votară ca un singur om, lista românilor căzu.

Părintele Andrei Pascu rămase uimit de purtarea țăranilor. N-ar fi crezut, încă în dimineața aceleiași zile, când îi aduna pe alegători, n-ar fi crezut pentru toată lumea că românii lui să fie așa de hotărâți, să aibă atâta energie. Ce i-a aprins așa? Ce i-a făcut să-și dea sama de

datoria lor, văzând că sașii vor să-i înșele? Ce i-a încheiat într-o singură ceată, într-o singură companie? Adevărat că săvârșiseră fapte împotriva legii, căci de capul tău nu-i permis să întri cu puterea în curtea cuiva, adevărat că vor fi chiar pedepsiți pentru asta, dar, ciudat, lui Andrei nu-i părea rău. Se bucura atât de mult de ceea ce se mișcase în sufletul lor adânc și tăcut, încât nu putea să se supere nici pentru ca văzuse căzând lista românească, pentru reușita căreia alergase atâta. De altfel, era hotărât să protesteze încă mâne alegerea, pentru că ceea ce făcuseră sașii era cea mai mare ilegalitate.

Măgurenii erau însă atât de înfierbântați de întâia lor împotrivire, de întâiul lor avânt, încât nici nu-și dădură sama c-au căzut la alegeri.

Andrei Pascu vorbi ceva cu părintele Todoruț, apoi le zise alegătorilor:

— Oameni buni! Să veniți cu toții la un pahar de vin la părintele Todoruț...

Alegătorii răspunseră cu un «ura» puternic. Fără să mai aștepte vreo povață, se puseră în șire de câte patru și merseră în rând după cei doi preoți.

Vorba venise așa, «la un pahar de vin», dar nici pomeneală de vin; cei doi preoți îi omeniră pe creștini c-un pământ de două de răcni, după obiceiul românesc din Măgura, unde toate viile erau proprietatea sașilor, în casele popii Todoruț era larmă mare; oamenii vorbeau cu aprindere de ceea ce se petrecuse peste zi; fiecare trebui să-și spună părerea. Și din cuvintele lor, din privirile lor, din hotărârea ce se citea pe fețele lor, încet-încet se cristalizau cele două atitudini care aveau să-i conducă în viitor: disprețul față de românii fricoși, necutezători, și hotărârea de-a nu se mai lăsa batjocoriți de stăpâni. Deși căzuseră la alegeri, în ochii lor strălucea încrederea, lumina bună pe care o dă sentimentul puterii, afirmării.

— Oameni buni, le zise Andrei către spartul mesei, lista noastră a căzut, dar, bun e Dumnezeu, nici a lor nu va rămânea biruitoare. Pe cale nedreaptă ne-au bătut, dumneavoastră știți mai bine ca mine. Noi vom strica

alegerea asta și vom face alta, nouă. A sosit vremea ca și noi să ne folosim de drepturile pe care, multe-puține, ni le dă legea. Ei bine, legea zice ca la orice alegere fiecare om e slobod să voteze cu cine-i place, cu acela de la care așteaptă binele, dreptatea pentru mulțime. De la cine așteptăm noi vreun bine și pentru românii din Măgura? De la mai marii sașilor?

— Vedem noi binele ce ni-l vor ei! strigară oamenii.

— Legea papistășească ne va mântui pe noi? Cu legea străină trăbă să ținem?

— Las, părinte, că ni s-au deschis nouă ochii! strigară oamenii, înfierbântați.

— Noi trăbă să ne apărăm credința și avutul nostru. Dreptul acesta ni-l dă legea. Noi, deci, nu ne vom mulțumi cu izbânda sașilor, ci vom strica alegerea. Dacă putem dovedi că ne-au încuiat alegătorii ca să nu poată veni la votare, alegerea e stricată și se face alta, nouă. Care dintre dumneavoastră e gata să întărească sub jurământ că pe zece oameni ni i-au încuiat sașii în curțile și în pivnițele lor? Să se ridice!

Toți se sculară, chiar și cei opt care fuseseră încuiați.

— Bravo! strigă părintele Todoruț. Așa-i frumos; o companie și-un căpitan!

— Cum să nu jurăm, doar am văzut cu ochii!

— Noi i-am slobozit pe opt dintre ei! se auzi dintre oameni.

— Bine, fraților, începui Andrei din nou. Am aici o coală de hârtie în care-i scris că alegerea s-a făcut împotriva legii și că noi cerem să fie nimicită, și să se facă alta. Toți cei care iscălim ne legăm să întărim sub jurământ, dacă ni se va cere, că pe zece de-ai noștri i-au încuiat sașii.

— Așa să fie! strigară mai mulți dintre creștini.

Coala cu condeiul trecu din mână în mână; unii iscălră, cei mai mulți puseră degetul pe crucea de cerneală.

Când era aproape să se împrăstie, iată că bate cineva la ușă.

— Slobod! zise părintele Todoruț.

Intră un pârgar de-al satului, un hăplan, dar când văzu atâta lume, limba începu să i se înnoade. Abia reuși să-și spună misiunea în care fusese trimis: notarul, primarul, membrii nou aleși îi poșteau și pe români la un pahar de băutură.

— Spune-le că le mulțămim, zise Andrei. Noi, cu sărăcia noastră! Iacă, noi am și isprăvit, și ne ducem la culcare, că-i târziu.

— Noa, che ve poștește tare dumnealor!

— De altă dată, Hans, de altă dată! Acum e prea târziu! îi zise Andrei.

După ce ieși pârgarul, popa zise:

— Îi vedeți cât sunt de încrezuți? Lor li se pare că-s cu biruința în buzunar, că noi nu vom mai cuteza să facem nimic. Vor vedea ei, la urmă. Un lucru țin să vă mai spun, oameni buni: să nu treceți niciodată la fapte negândite, cum ați făcut azi, rupând porțile sașilor. Veți fi pedepsiți pentru asta, cu siguranță. Dacă noi am lăsa tot lucrul baltă și am lua alegerea de bună, s-ar mulcomi poate și ei, și nu v-ar mai pârî. Pedepse mari însă, nu vă temeți, nu veți putea căpăta pentru că ei au aprins focul, ei sunt vinovați cei dintâi.

Andrei Pascu nu se înșelă: primăria din Măgura era atât de sigură de izbândă, încât a doua zi, când el prezentă protestul românilor, notarul rămase cu gura căscată.

— Se vede că dumneata vrei ceartă cu orice preț, trai rău între oameni! zise notarul cu răutate.

— Vreau dreptate, domnule notar, nimic mai mult, răspunse Andrei; nu crezi dumneata că ar fi cea mai mare rușine dacă am lăsa în ființă astfel de alegeri? Dumneavoastră v-ați simți bine știind prin ce mijloace ați ajuns la biruință?

— Și sfinția-ta nu te gândești la urmări? Nu vezi că-ți tai creanga de subt picior? Nu știi ce-au făcut românii dumneavoastră ieri?

— Își vor lua pedeapsa, cei vinovați!

— Dar vinovatul cel mai mare? Dar sfinția-ta cu ce

pedeapsă te vei alege? Suntem noi atât de proști să nu vedem mâna sfinției-tale în toate? Vor fi așa de mărginiți judecătorii să nu-l găsească pe vinovatul de căpetenie? Românii din Măgura au fost buni și pașnici până n-ai venit dumneata în sat!

— A, pricep acum! zise Andrei zâmbind. Crezi că i-am îndemnat eu să facă ilegalități? Nu mă privește, poți crede ce-ți place!

— Te privește foarte mult! Dumneata ai un ajutor de la stat, și statul nu va mai da pe viitor bani agitatorilor de felul dumatăle. Noi vom putea ușor adevăra că dumneata ai răsculat satul, liniștit până acum, că ai aprins ura națională între oamenii blânzi și buni de mai înainte.

— Va să zică îmi împlinesc mai bine misiunea mea de preot dacă-i lăsam biete oi rătăcite, bune de muls și de tuns pentru dumneavoastră, pentru stăpâni! Domnule notar, îmi pare foarte rău că m-am înșelat în ceea ce te privește pe dumneata! Om cult, să-mi vii cu astfel de argumente!

— Așadar, înaintezi protestul?

— Altfel n-aș fi avut cinstea să fiu în fața dumatăle.

— Bine, numai să nu-ți pară rău pe urmă.

Andrei Pascu îl salută și ieși. Notarul rămase pe gânduri; avea pe partea lui toată bunăvoința instanțelor mai înalte, afară de subprefectul județului, care pornise cercetarea disciplinară împotriva întregii primării și a Consiliului comunal din Măgura. De la sortarea delnițelor el fusese mai mult pe drumuri decât acasă, când la prețură, când la prefectură. Și cu toate că avea chiar cuvântul prefectului că vor aranja cumva toată afacerea, se temea grozav de subprefect, dacă-i va mai ajunge la ureche și această nouă ispravă a sașilor frunțași din Măgura. Adevărat că pretutindenea se vorbea, se șoptea cu bucurie că subprefectul va fi trecut la pensie «din cauza sănătății sale zdruncinate», și poate chiar pe asta se răzima și prefectul când îi spusese «vom aranja cumva toată afacerea», că altfel n-ar fi cutezat să-l contrazică pe subalternul său. Nebunul acela ar fi fost gata să dea în

villeag toată ticăloșia, clar așa ceva nu era de dorit pentru prestigiul județului și al slujbașilor săi. Se putea însă ca protestul românilor din Măgura să-l apuce încă în slujbă pe subprefect. Notarul deci, înțeles cu întreaga primărie, înțeles cu prim-pretorul chiar, se strădui să înainteze protestul românilor cât mai târziu. Până la rezolvarea unor astfel de cauze putea trece ușor o jumătate de an; de unde va ști popa că primăria nu l-a înaintat din vreme la comitat? Iar până atunci, subprefectul poate va fi trecut la pensie...

VII

Larna venise târziu, dar se pusese cu temei; crăpau copacii în pădure, noaptea, iar ziua ți se lipeau nările cât ce ieșeau din bârlog, în vreme ce mustața ți se întărea în câteva minute și te strângea subnas. Măgurenii erau totuși veseli: nu rămânea o mână de ogrinji în ieslea vitelor, iar oile adunau, ronțâind, și firul cel din urmă din fânul mirositor, risipit în pâlcuri ușoare pe zăpadă. La Bobotează, cei doi popi mai mult izbiră cu globurile de gheață pe oameni în frunte, decât îi stropiră cu apă sfințită: mătauzele de busuioc se schimbă în buchete de cristal. Nu picase streășina în ziua de Ajun, și totuși puterea gerului nu scăzu nici după Bobotează.

— Acum te-ai boierit, tinere! zicea părintele Todoruț de câte ori se întâlnea cu Andrei; știi c-ai adunat sacul plin la Bobotează! Pesemne de aceea ești mai scump acum la vorbă.

Todoruț se informase și știa amănunțit cât adunase Andrei cu crucea: patrușprezece zloți în bani, douăzeci și cinci de colaci și vreo zece costițe de porc afumate. El câștigase ceva mai mult, dar în gândul lui totuși își zicea: «amândoi, două nevoi». Îi plăcea însă să-l năcăjească pe Andrei cu veniturile din parohia unită, fiindcă i se părea că Andrei nu era mulțumit, și fiindcă nici el nu era.

Andrei Pascu, după ce înaintase protestul împotriva alegerilor din Măgura, se liniști; văzu că, deocamdată, nu mai avea ce face printre oameni, că va trece multă vreme până se va rezolva protestul lor. Petrecând mai mult acasă,

el avu vreme să cunoască mai bine împrejurările în care trăiau el și preoteasa. Și văzu îndată că nu erau defel de invidiat împrejurările acestea. Casă, veche, peste iarnă părea că răsuflă pe la toate încheieturile-i de lemn, și niciodată nu puteai să zici: «Vai, caldu-i! Bine-i!» Peste noapte îngheța apa-n vase. Peste zi, când adia cât de cât vântul, soba afuma, lemnele verzi sfârâiau, fierbeau pe cărbuni, stingând jarul. Oricât a încercat Andrei să-i găsească leac să nu mai afume, nu a reușit. De multe ori trebuia să deschidă ușile și ferestrele. Rar, când era chemat la vreun bolnav, la vreo feștanie, se convingea că în multe case de-ale țăranilor era mai bine ca la el. Nu-i invidia, dar simțea așa, o tristețe la inimă.

Porc de Crăciun avură de la socri, de la părintele Morar din Aluniș; grâu, tot de la ei; adevărat că nu le trebuia multă mâncare, dar totuși era umilitor pentru el să trăiască tot dintr-a altuia. Câteodată se mai mângâia, zicându-și «De la vară încolo o să ne-avem bucatele noastre». Bine, bucate vor avea, dar bani de unde? De câte ori ajungea la întrebarea asta, Andrei se întuneca: banii erau rari de tot la casa lui. Numai laptele pentru cafea nu-l lua din Aluniș, de la socri: îl cumpărau, cu plata la lună, de la un vecin. Și cât lapte? Doi litri pe zi – dar niciodată nu căpăta din sat atâția bani cât să-i ajungă să plătească laptele regulat. Avusese el niște bani cruțați se pe când lucrase în cancelaria vlădicească; din aceștia plătea laptele, din ei își cumpăra tutun, din ei cheltuise cu drumurile multe făcute pe la prețură, la județ. Până ținură banii aceia, fu destul de liniștit, dar cât ce-i isprăvi, simți că a pierdut un razim puternic. Avea senzația că i-a brațele grele, legate.

Andrei vedea că și Mărioarei i-ar fi mai trebuit când una, când alta, ca să facă rânduială mai bună prin casă, prin bucătărie, să pregătească o mâncare mai cumi – ea scă o cusătură, o haină. Câte nu

gospodărie nouă, câte nimicuri pe care, dacă nu le ai, stai în loc, pentru că într-un sat n-ai nici de la cine să le împrumuți. Andrei vedea că Mărioara suferă din cauza

asta, că adeseori pomenește, melancolică, de mamă-sa, de surorile ei. Nu se plângea **1 w!** că ar supăra-o ceva, numai

afuma, dar Andrei simțea că nu poate să fie mulțumită. El era? La început, punându-și întrebarea asta, i se părea că-i o greșeală, o micime de suflet din partea lui, dar mai târziu își dădu sama că-i ceva foarte firesc să se întrebe așa, și că e foarte firesc să nu fie-mulțumit. În astfel de împrejurări cum ar fi putut să fie mulțumit? Dacă el se dedicase muncii pentru luminarea și binele altora, simțea că-i cea mai elementară poruncă a dreptății să aibă cu ce trăi de azi pe mâine, că-i o nebunie, un *non sens* ca tot el să se îngrijească și de nevoia asta. Atât trebuia să i se dea! se gândea la cuvintele sfântului Pavel că «slujitorii altarului de la altar trebuie să trăiască... Dacă noi vă împărtășim vouă cele duhovnicești, e mult ca voi să ne dați nouă cele trupești?» Și Andrei își zicea: «Vezi, sfântul Pavel a fost apostol și sfânt și nu s-a sfiit să spună adevărul acesta! Și poate că oamenii cărora le-a vorbit apostolul nu vor fi fost mai avuți decât uniții din Măgura.»

El se încredința deci că nu-i nicio umilire, nicio nedreptate că-i pretinzi poporului pe care-l păstorești să se-ngrijească de bucata ta de pâine. Nu-i venea însă prin minte niciun mijloc prin care ar putea să-i facă pe oameni să-și aducă aminte de datoria lor. Și mijlocul acesta era cu atât mai greu de găsit cu cât măgurenii nu se gândeau că ar fi de datoria lor să-l țină pe popa. Cum de veacuri fuseseră preoți în sat tot vlăstare de-ale celor două familii, care își aveau moșioarele lor, în oameni se înrădăcinase convingerea că popa nu-i deosebit de ei decât numai prin har. Încolo – ară, samănă, muncește ca și ei. Și de-aceea nu se gândiseră niciodată că popii care se perindaseră prin Măgura de când murise cel din urmă preot din familia unită Cozma, tocmai de aceea stătuseră atât de puțin în satul lor. Se îndestulau să-și zică: «Nu i-a plăcut! Dacă nu-i place, noi ce să-i facem?»

Andrei Pascu nu era mânios pe ei, dar nici mulțumit nu s-ar putea spune că era. La Bobotează, de pildă, socotea el, ar fi putut pune fiecare câte două băncuțe pe

masă! O dată pe an ar fi putut să-i dea și popii două băncuțe, de vreme ce în crâșmele sașilor lăsau, duminică de duminică, cel puțin pe atât! Trăgea o nădejde însă că la primăvară avea să capete ajutor de la stat vreo patru sute de coroane.

Apoi, lângă Mărioara, gândurile triste se împrăștiu repede, și, de asemenea, Mărioara se lumina în preajma lui Andrei. Hei! sărăcia nu-i o putere destul de mare ca să poată tulbura fericirea tinereții!

Totuși, părintele Todoruț văzuse bine: Andrei nu mai era tot atât de deschis, de vorbăreț ca pân-acum, căci pe lângă grijile casei, de la o vreme, începuse să-l îngrijoreze și soarta protestului. Trecuseră trei luni, și niciun rezultat, niciun răspuns!

La începutul lui martie Andrei îl vizită din nou pe notar.

— Niciun răspuns încă, domnule notar? Mă mir!

— De multe ori te vei mira încă, sfinția-ta! răspunse cu o bucurie răutăcioasă notarul. De pildă, te vei mira aflând că-i pornit împotriva dumatăle un proces penal.

— Împotriva mea?!

— Vezi că te miri, deși n-ai avea de ce; la asta trebuia să te aștepți, după ce ai falsificat numele oamenilor pe protest.

— Domnule notar!

— Mă rog, mă rog! Nu trebuie să te mânii. Avem aici negru pe alb! Poftim, zise notarul, scoțând dintre actele de pe masă o coală de hârtie scrisă pe toate părțile. Poftim, parohieni de-ai dumatăle declară aici, cu martori, la protocol, că nu știu de niciun protest, că n-au iscălit nimic.

Andrei luă protocolul din mâna notarului și-l citi. Era adevărat. Cincisprezece inși dintre cei iscăliți pe protest declarau cu martori că ei n-au cunoștință de nimic, că ei sunt mulțumiți de felul cum se desfășuraseră alegerile pentru Sfatul satului.

— O să vedem ce va mai fi și asta, zise Andrei ieșind din cancelarie, palid, în culmea agitației.

De la primărie, Andrei se duse ață la popa Todoruț.

Bătrânul auzise zvonindu-se ceva prin sat, dar nu se gândise la o astfel de ticăloșie. Nu-i putu deci da lui Andrei deslușiri mai amănunțite. El atunci se coborî printre oameni, și din ceea ce află în cursul a trei zile își putu da sama de ceea ce se petrecuse în Măgura de când el nu se mai interesa de oameni.

Cam la două săptămâni după alegeri începuseră să fie citați oficial la primărie când unul, când altul dintre alegătorii români. Niciodată mai mulți, ci tot câte unul. De multe ori, ca să nu fie nimic bătător la ochi, se întrerupeau chemările pe câte trei-patru zile. Primarul îi asculta cu asistență jandarmerească. Oamenii trebuiau să declare: cine i-a îndemnat să pornească asupra caselor sașilor, ce-a zis popa, ce-a zis cutare. Era numai un interogatoriu de formă, căci primăria își însemnase pe frunțașii românilor și asupra lor își concentrau bănuielile de câte ori ascultau pe un nou alegător. Numele pomenite dinaintea fiecăruia erau ale celor doi popi, apoi al epitropului Ion Cozma, al diacului Vasile Moldovan de la biserica neunită, al diacului bisericii unite, Ieronim Bogdan, al lui Vasile Neagu și a încă vreo patru.

Fiecare alegător era supus aceleiași interogatoriu.

— Dumneata te-ai făcut vinovat de-o mare călcare de lege. Ai intrat cu puterea, ai spart poarta unei curți străine. Asta-i un fel de tâlhărie.

— Ce tâlhărie, domnule?! De ce ne-au încuiat oamenii?

— Asta-i altă chestiune. Și adevărul e că nu i-a încuiat nimeni. Ei au mers de bunăvoie la lucru. Ei au fost oameni cuminți, n-au ascultat de prostiile popii, ca dumneata. Recunoști că ai fost și dumneata între cei care au spart poarta lui Mathias?

Românul stătea puțin pe gânduri, apoi răspundea hotărât:

— Și eu, domnule!

— Asta înseamnă cel puțin trei luni de temniță și o pedeapsă în bani de-o sută de zloți.

Țăranul se afla deodată în fața celor ce

reprezentaseră pentru el, întotdeauna până-atunci, legea: primarul, notarul, jandarmul. «Hm, va fi adevărat! gândea omul.» I se mai cobora pe vârful limbii și vreun pui de sudalmă, dar asta nu-i ajuta; tot pe gânduri rămânea: «O sută de zloți și trei luni de temniță! Hm! A dracului treabă, nu-i glumă!»

— Nu vei fi mers însă de capul dumitale. Nu vei fi fost singur, continua primarul.

— Vezi bine că nu, am fost cu toții.

— Ei bine, cine-a mai fost cu dumneata? Popa, nu?

— Știți bine că sfinția-sa nu s-a mișcat de la primărie!

— Nu de cel unit întrebăm, de cel neunit.

— Aș, ce gândiți? Părintele Todoruț e om bătrân.

— Vezi? Recunoști c-ați făcut o prostie. Cu atât mai bine pentru dumneata, îți va fi pedeapsa mai mică. Dar totuși, care au fost cu gură mai mare printre oameni?

— Care? D-apoi toți, toți am strigat. Vezi c-așa-i omul, dacă se mânie. De altfel, la toate dumneavoastră sunteți de vină.

— Ion Cozma a fost cu tine? Întreba primarul, pârând a nu auzi vorbele din urmă.

— Va fi fost și Cozma, dac-am fost cu toții.

— Dar Vasile Moldovan, diacul cel tânăr?

— Vezi bine că și el va fi fost, toți am fost; dacă-i să ne pedepsească, apoi pe toți să ne pedepsească. Ce ne mai pisați atâta? Doar știu că n-am dat foc!

Interogatoriul se repetă în felul acesta aproape cu toți, cu deosebirea că se aflară și oameni mai slabi de înger care, îngroziți de pedeapsă, lăsau bucuros să cadă vina cea mai mare asupra persoanelor pe care înșiși fruntașii sașilor voiau să le scoată vinovate de căpetenie. De cei doi preoți însă niciunul nu mărturisi ceva rău.

— Părintele Todoruț e bătrân, iar cel unit n-a fost cu noi, zicea fiecare.

— N-a fost cu voi când ați spart porțile, dar a fost înainte de-aceea. El v-a băgat în cap gânduri vinovate.

— Nu ne-a învățat la niciun rău, domnule.

— Dar până n-a fost el în sat de ce nu v-ați apucat de

astfel de lucruri?

— Pentru că am fost proști, domnule.

— Proști că n-ați sărit cu săcurile la noi?!

— Nu cu săcurile! Chiar porțile le-am spart așa, într-o mânie, dar am fost proști că ne-am lăsat să ne încălecați dumneavoastră ca pe niște măgari.

— Ei, vezi, chiar vorbele astea-s ieșite din capul popii celui unit! De unde să iasă din capul vostru de români proști asemenea cuvinte! zicea notarul.

— Nu trăbă școală, domnule, ca să pricepi cum ne-ați înșălat cu pădurea!

Interogatoriul se sfârșise cu o mare decepție pentru sași. Totuși ei nu-și pierduseră nădejdea. Arătaseră ca vinovați de căpetenie pe cei doi popi, «care tulbură poporul cu idei revoluționare, ceea ce poate adevări cu jurământ toată primăria din Măgura», apoi pe epitropul Ion Cozma, pe amândoi diacii și pe încă vreo patru români mai deștepți din sat. Cu toată arătarea făcută de comisia investigatoare, cei doi preoți nu fură citați înaintea instanței de judecată, nici pedepsiți. Ceilalți însă nu scăpară de osândă: cantorii fură condamnați să plătească, fiecare, câte treizeci de zloți, ceilalți fură închiși câte două și trei săptămâni.

Toate acestea se petrecură în preajma Crăciunului și după Crăciun. Începu apoi o nouă plimbare a alegătorilor români la primărie. Pe toți cei ce scăpaseră de pedeapsă, îi citară din nou, crezând că acum, intimidați, vor putea fi înduplecați să-și retragă protestul împotriva alegerilor. Însă românii nici nu voriră să audă de așa ceva.

— V-am scăpat de-o pedeapsă, ar fi bine să nu ajungeți la alta. Ceea ce cereți dumneavoastră e iarăși împotriva legii. O alegere făcutăe lege gata, și cine se școală împotriva legii trebuie să fie pedepsit. Ațivăzut cum au fost pedepsiți ceilalți. Nu vă luat [după popa cel unit, acela bate câmpii. Dumneavoastră cu noi ați trăit, cu noi veți trăi și de aici încolo; popa vă lasă când îi place. Ba, noi chiar știm că încă în primăvară vă părăsește. Al-ai om învățat, vrea să ajungă domn mare, nu va trăi între proști

ca voi. Ceea ce face în Măgura face numai pentru fala lui. Să se poată lăuda între români cu isprăvile lui. Ce-i pasă că voi nu veți mai putea trăi în Măgura dacă vă învrăjbește cu noi? Cine o să vă mai împrumute porumb? Pe moșiile cui veți mai lucra?

Cu astfel de cuvinte și cu alte asemenea cereau membrii primăriei să-i înduplece pe români să-și retragă protestul. Dar oamenii rămaseră neclintiți.

Atunci se amestecă în joc un factor nou.

Pe le sfârșitul lui Faur, cei mai săraci din Măgura începură să-și isprăvească porumbul. Douăzeci-treizeci de familii românești - nemaipomenind pe «țigani cei din jos» - nu se ajungeau în niciun an cu bucatele. De obicei lipsa începea târziu, prin april, prin mai, dar în anul acesta, în care recolta de porumb fusese foarte slabă, grăunțele se isprăviseră la mulți încă în Făuroaie. Nici cel mai înstărit din românii măgureni nu nădăjduia să-i ajungă porumbul până la cel nou. Săracii satului începură să deschidă, cu sacii goi pe braț, porțițele sașilor bogați. Fiecare la jupânul care-l împrumutase și într-alți ani.

Sașii erau pregătiți demult cu răspunsul:

— N-avem nimic de dat!

— Ți-om săpa la vară, stăpâne! Cum se poate! Ne cunoaștem doar!

— Mergeți la popa vost, el să vă țină!

Oamenii ieșeau pe porțițe cu sacii goi, cu inima amărâtă. Cereau la alți stăpâni, dar pretutindeni auzeau același răspuns.

Foamea nu e niciodată bună sfătuitoare. Mulți din românii mai nevoiași începură să se gândească la popa ca la un dușman. Nu i-a putut lăsa să trăiască în pace cu sașii? Ce folos de toată mișcarea lor dacă acum nu au un cap de făină? Cine să le dea, cine să-i împrumute? Bani de unde, ca să cumpere din târg? Pe vreme de iarnă nu s-ascund prin șerparul românului decât doar parale ruginite, care nu mai umblă. O zi, două, tot o mai încurcară: împrumutară de-o mămăligă de la un vecin, de alta de la un nănaș, dar acesta fu tot ajutorul ce-l putură avea de la

români. Când luară sacii goi pe braț pentru a doua oară și porniră pe la stăpâni, aceștia îi primiră cu alte vorbe:

— Noi v-am da, dar știți că la noi toate-s legate cu porunci. Ce face unul facem toți, cum ne poruncesc cei mai mari. Mergeți întâi pe la primărie, și dacă aduceți scrisoare de la notarul că să vă dăm, dăm bucuros, că avem de unde.

Săracii satului începură să umble pe la primărie. Dar și acum erau primiți pe rând, numai câte unul, și cu fiecare se începea un nou interogatoriu:

— Ai lipsă de bucate, bade? întreba notarul.

— Vezi bine c-am avea, păcatele noastre!

— De ce nu vă-mprumută popa dumneavoastră?

— De unde, dacă n-are?

— Atunci de ce strică buna înțelegere dintre sași și români?

— Dumnezeu știe de ce! răspundea omul cu năcaz, gândindu-se că, iată, pentru un sac de bucate cât trebuie să alerge, pe când mai înainte n-avea decât să intre cu el gol în curtea sasului stăpân.

— Dumneata nu afli de bine ceea ce face el, așadar ă? Dumneata ai fost mulțumit cu traiul de mai înainte?

— Păi, păcatele noastre, am trăit și noi!

— Și-acum, din pricina popii celui unit, nu mai puteți trăi. Vrei dumneata să fie toate cum au fost mai înainte?

— Hm! Cum să nu vreau! Doar de-aceea-s cu sacul pe mână, după cum vezi.

— Ei bine. Uite, pe hârtia asta-i scris că dumneata ești mulțumit cu rânduiala din Măgura. Nu vrei să răstorni nimic din ceea ce este, din buna înțelegere dintre noi. Iscălești hârtia asta?

Românul punea laba găștei pe hârtie, amețit de cap de-atâta vorbă, de-atâta alergare. Iscălea bucuros, ori punea degetul pe cruce, ca să scape odată. Le părea chiar, în năcazul lor, c-au ajuns de batjocora domnilor; când popa, când, acum, notarul îi puneau să se apropie de scrisori, să-și apese degetele îngroșate de muncă pe crucile de cerneală. Dar, iată, notarul îi dădea în schimb un

bilet cu care căpăta porumb de la sas.

Veniră întâi cei mai săraci, oamenii care n-aveau decât casa și curtea, niciun petec de loc pe hotarul Măgurii veniră apoi și alții, care aveau un strop de moșioară. Cincisprezece iscăliseră protocolul alcătuit de notar până când Andrei, pe la începutul lui martie, veni la cancelarie să se informeze de soarta protestului înaintat de alegătorii români.

După ce ieși, în ziua aceea, din cancelarie, Andrei se simți foarte trist. Îl durea faptul că bieții parohienii lui sunt așa de mici de suflet încât să mărturisească strâmb împotriva lui; să fie oare așa de puțin statornici încât ce-au zis ieri, azi să tăgăduiască? Conștiința lui era curată: el nu pusese pe nimeni să iscălească fără voia lui, și, dacă lucrul ar fi ajuns la judecata, avea martori pe toți alegătorii, că doar protestul fusese iscălit în casa părintelui Todoruț, fiind toți de față. Și totuși, acolo era negru pe alb, spus între martori, că cei cincisprezece nici n-au avut de gând să protesteze alegerea, că erau mulțumiți cu ea și că nu le-a umblat prin cap s-o răstoarne. De-aici urma deci că el a falsificat semnăturile lor. O vreme i se păru că n-are de ce să se teamă, că de va ajunge lucrul înaintea legii, îi va avea martori pe toți ceilalți. Se gândea așa, mergând la popa Todoruț. Dar când ieși de la bătrân, îi veni deodată gândul: «Dar dacă vor tăgădui cu toții? Cum au tăgăduit cei cincisprezece, nu vor tăgădui și ceilalți, fiind și ceilalți de-o pănură?» Iar atunci, desigur, situația lui nu ar fi ușoară!

Nici prin gând nu-i trecu că la mijloc e o nouă ticăloșie a primăriei din Măgura, că bieții oameni nici idee nu aveau de ceea ce era scris pe hârtie, că ei se declaraseră mulțumiți cu o singură lege, c-un singur obicei din Măgura: să capete împrumut bucate de la sași pentru lucrul de vară.

Cum nu bănuia adevărul, Andrei Pascu își simțea inima foarte grea; i se părea că-i scad puterile clipă de clipă, de parcă îmbătrânea așa, dintr-odată. Oricât încerca în sineși să-i scuze pe cei cincisprezece, simțea că în fapta lor e multă josnicie. Și el știa bine ca un om, chiar țăran

fiind, când ajunge să fie josnic, fără caracter, nu mai plătește nimic. Pentru astfel de oameni, într-adevăr, nu se plătea să lupte.

Cât ce ieși de la părintele Todoruț, își propuse să se coboare între oameni, să afle tot. Dar nu putu. Era trist și obosit și amar în toată ființa lui; și, luând-o pe uliți, nu băgă de seamă că trece dintr-una într-alta, fără să intre în vreo casă, și că se apropia tot mai mult de biserică. Când fu lângă ea, își ridică pălăria și intră. Îngenunche în fața altarului și simți cum ochii lui, de copil încă, se umplu de lacrimi fierbinți. Nu-și dădu sama cât va fi stat în biserică, dar, ieșind, văzu că însărarea se coboară repede. Pe uliță, cel dintâi cu care se întâlni fu Cătrăniță, unul din cei doi sechestrați, când cu alegerile, în curtea popii sașilor.

Cătrăniță aducea un sac desăgit pe umeri.

— De la moară, bade Petre?

— Nu, părinte, de la jupânul Fleischer. O să-l duc de-acum la moară.

— Porumb?

— Porumb, da.

— Al dumitale s-a și isprăvit?

— Oho, nu numai al meu, mulți nu mai au din ce face mămăligă. A fost roadă slabă.

Lui Andrei îi fulgeră deodată un gând.

— Și vă împrumută sașii bucuroși? îl întrebă pe Cătrăniță, privindu-l țintă.

— Hm! Mie mi-a dat jupânul Fleischer. Alții capătă mai cu silă.

— Cum ai spus?

— De, sunt unii care numai așa împrumută bucate, dacă le aduce omul scrisoare de la cancelarie. Știi eu? Cică ar trebui să iscălească nu știu ce fel de contract. S-au încânit stăpânii, mi se pare.

Întâlnirea cu Cătrăniță aduse cea dintâi rază de lumină în sufletul lui Andrei. Nu știa însă ce să creadă, dar, vreme de trei zile, se convinse că-i la mijloc o nouă ticăloșie a primăriei, și își simți inima cu mult mai ușurată. În ziua a treia, spre sară, se întâlni cu Hans Binder, cu

scriitorul din cancelaria comunală, și acesta, la rugămintea lui Andrei, îi dădu informații amănunțite, după ce-l rugă pe Andrei să nu spună cumva de la cine a aflat. Binder îi arătă lui Andrei chiar interogatoriile luate alegătorilor de către primărie, cu asistență jandarmerească.

Andrei îi mulțumi și plecă spre casă. În supărarea lui îi păru totuși bine că oamenii nu erau nici pe departe așa de ticăloșiți cum și-i închipuise el. Însă o durere nouă, necunoscută lui până acum, îi înăspri inima. Își punea mereu aceleași întrebări: «Cum de n-am știut eu nimic până acum din toate acestea? De ce n-a venit niciunul din alegători să-mi spună o singură vorbă? Nici diacul, nici prim-epitropul, nici chiar vecinul Neagu! Cum se poate ca atâta drum pân' la cancelarie, pedepsele în bani, săptămânile de robie să nu iște nicio zarvă în sat?» Se acuza pe sine însuși că a rămas departe de oameni tocmai când era mai mare nevoie de prezența lui, că nu băgase de seamă nimic, deși în răstimpul acesta nu părăsise nici măcar o zi satul, ținuse slujba regulat duminicile și în sărbători, împărtaşise bolnavii acasă, mai făcuse câte-o feștanie. El fusese în sat, dar sătenii, în năcazul lor particular, nu se gândiseră la el, nu-i ceruseră sfatul, ori sprijinul. Andrei vedea în atitudinea asta a sătenilor o expresie a neîncrederii în el, și observația aceasta îi strecură în inimă durerea cea nouă. Simțea că legăturile dintre el și enoriașii lui nu sunt depline, că ei l-au crezut de cap și conducător al lor numai când era în joc interesul tuturor, al satului întreg, nu și când ajungea câte unul singuratec, în primejdie și năcaz. Vedea cât e de mare încă depărtarea până la ajungerea țintei depline: să-l simtă fiecare pentru sine părinte și sfătuitor.

Adevărul era că sufletele măgurenilor, uniți și neuniți, erau apăsate de blăstămul de veacuri spus în vorba ăluia: «Doamne, nu da românului cât poate răbda». Motivul de căpetenie pentru care răbdaseră pedepsele și batjocorile, fără să se plângă, era fatalismul cu care ei întâmpinau de veacuri toate nedreptățile. «Se vede c-a fost scris s-o mai pățim și p-asta!» Mai era apoi și un alt motiv:

De îndată ce primăria începuse să-i poarte pe la icoane, oamenii începuseră să mormăie nemulțumiți. Simțeau ei bine că li se face o nedreptate, și, adânc în ființa lor, părea că li se trezește dorința răzbunării. Deveniseră tăcuți, puțin comunicativi chiar între ei; privirile li se întunecaseră, și liniile feței li se aspriseră. Ei răbdară șicanele, pedepsele, în tăcere, dar ceva fierbea neconținut în ei, ceva greu, prevestitor de furtună. Din răspunsurile lor, așa cum i le comunicase Hans Binder, Andrei înțelese că măgurenii sunt departe de a se fi împăcat cu stăpânii, departe de a-i fi iertat. Dar în starea sufletească în care erau, instinctul de conservare și religia fatalismului în care își trăiau viața îi sfătuiseră să tacă. Și numai încruntarea lor exprima nemulțumirea și revolta.

După ce află tot ce se petrecuse în sat cât timp el rămase departe de oameni, Andrei Pascu se înțelese cu părintele Todoruț, și, în duminica cea mai apropiată, îi adună pe alegători, după slujbă, în casa popii neunit. Oamenii se înfățișară cu toții, până la unul, și așteptau într-o liniște grea, întunecați, să vadă ce le va mai spune popa.

— S-au petrecut multe lucruri, dragii mei, de când n-am mai fost cu toții laolaltă. Rău ați făcut că nu mi-ați spus o vorbă, că v-ați ascuns năcazul și durerea voastră înaintea mea și a părintelui Todoruț. Acum răul care s-a făcut trăbă să-l îndreptăm cât se mai poate. Protestul nostru ridicat împotriva alegerii e pe cale să fie nimicit. Cincisprezece dintre dumneavoastră ați declarat la primărie, de față cu martori, că sunteți mulțumiți de felul în care s-au făcut alegerile, că nu vreți să le stricați. Urmează de-aici că n-ați iscălit protestul, ci că eu v-am scris numele fără știrea dumneavoastră, a celor cincisprezece.

Oamenii își înălțară deodată capetele: se auzi mai întâi un vuiet surd apoi, deodată, din toate părțile, întrebări puse cu voce aspră, răgușită:

- Cum se poate?!
- Cine-s cei cincisprezece?
- Care sunt ticăloșii?

Măgurenii își învăteau trupurile, căutau cu ochii.

Nimeni nu răspundea; doi-trei dacă se uitau în pământ. Vuietul creștea mereu și mânia oamenilor sporea.

— Sunt aici cu toții, zise Andrei, și chiar prin faptul că au venit și ei, arată că nu se simt vinovați. De bună seamă că n-au știut ce iscălesc.

Andrei îi spuse cu numele pe toți cei cincisprezece.

— Cum se poate, părinte? strigară aceștia din toate părțile, în larma grozavă care izbucni numaidecât, tăiată de sudalme și de blăstăme ca de niște fulgere scurte. Noi să fi zis că suntem învoiți cu alegerea făcută și că nu vrem să se strice?! Dar e o minciună! O porcărie!

Și se auziră tot mai multe înjurături.

— Liniște, zise Andrei, nu se cade să vă ieșiți așa din fire. Am spus de la început că trăbă să fie o neînțelegere la mijloc. Mai bine unul dintre dumneavoastră să spună cum s-a întâmplat.

Începură mai mulți deodată; apoi, la insistența lui Andrei, rămase unul singur să povestească. Nici pomeneală n-a fost de alegere, de protest. Oamenii au avut lipsă de bucate și au declarat că vreau să împrumute, ca și până acum, de la frunțașii sașilor, că vreau, în privința asta, să fie în bună înțelegere cu sașii. Pentru că de unde ar fi căpătat ei bucate? N-au știut de ce trebuie să iscălească, dar într-altfel stăpânii nu voiau să le dea bucate.

Ceea ce urmă acum îl umplu de groază pe Andrei. Oamenii deveniră atât de amenințători, încât dacă Andrei s-ar fi pus acum în fruntea lor, i-ar fi făcut chisăliță pe toți frunțașii sașilor din Măgura. El însă îi mulcomi, îi liniști și părintele Todoruț, și nu-i lăsară să iasă din casă până nu făgăduiră că nu vor face nicio prostie.

— Cu mintea trăbă să biruim, dragii mei, nu cu pumnul sau cu parul. Numai biruința câștigată cu mintea e statornică, le zise Andrei la sfârșit.

Rămase înțeles cu cei cincisprezece ca în dimineața următoare, în trei sănii, să meargă la oraș, să facă o scrisoare la notarul public precum că ei niciodată n-au

declarat că nu vor să strice alegerea din Măgura și că n-au iscălit protestul. Pricepură că părintele Andrei avea dreptate: scrisoarea numai cu scrisoare se poate bate.

Dimineața săniile fură gata de cuvreme, dar cei cincisprezece nu se adunară. Opt veniră, dar șapte parcă intraseră în pământ. Drumul rămase deci nefăcut.

Când aflară măgurenii despre minunea asta, mulți se jurară să-i spânzure pe cei șapte; satul începu să fiarbă din nou ca un stup, și cei șapte nu mai cutezau să iasă din case. Andrei avu multă zdroabă până să-i liniștească, dar umblând mereu printre oameni, află repede și cauza pentru care cei șapte nu veniseră: porumbul se îpuțina mereu în toate casele românești. Nevasta unuia din cei ce-și călcaseră cuvântul îi spuse limpede, printre lacrimi: «Cum să venim, părinte, când porumbul ce-l avem de la sas e pe sfârșite? Dacă-l gătam, ne dai sfinția-ta? Avem șase copii! Țștia strigă acum, că ei mai au în coș, dar să-i vedem când nu vor mai avea!»

Andrei Pascu văzu că femeia asta năcăjită avea toată dreptatea. Chiar nimicită alegerea de-acum, dacă se face alta în cap de primăvară, pe când bucatele românilor se vor găta, vor mai reuși? Nu-i vor avea atunci sașii pe toți românii în buzunar? El se îngrozi când întrezări că toată zdroaba lui poate fi zadarnică, și-și simți sufletul nespus de trist convingându-se ce rol important, de căpetenie, are bucata de pâine, necesară în fiecare zi, pentru orice început de activitate omenească. «Ce folos că noi cu sufletul plutim în nour, dacă trupul ni se târâie pe pământ? Își zise Andrei. Ce folos că într-o clipă de însuflețire suntem gata să-i dăm dreptate avântului sufletesc, idealului, dreptății, dacă în clipa următoare trupul cu lipsurile lui ne silește să ne înăbușim glasul sufletului? Cât de slab și cât de neputincios e omul prin faptul că-i legat de-o mână de pământ! Câtă tragedie e-n această legătură!» Părea că acum pricepe mai bine pentru ce-i așa de tristă existența omului în lume, pentru ce și l-a închipuit el pe om, din clipa în care a ajuns la cunoștința de sine, ca pe o ființă singuratecă, niciodată mulțumită cu

ce-i dă lumea.

Însă acum nu avea vreme să se adâncească în gânduri. Era convins că până nu le asigură oamenilor bucatele de lipsă nu mai poate fi sigur de nicio izbândă, ba, dimpotrivă, le poate pierde și pe cele de până acum. Dar cum să le asigure? De unde? Unde-s banii? Nu știa cum și cu ce să înceapă. Își luă o sanie și plecă la oraș. Știa aici pe-un director de bancă, om tânăr, dezghețat și foarte harnic, care nu mărginea activitatea băncii numai la afaceri strict financiare, ci făcea și negoț de bucate. Cumpăra porumb de pe Mureș, de pe Târnave, din Țară chiar, și-l desfăcea aici. Știa că fără bani n-are ce căuta la el, dar totuși putea să-i dea un sfat.

Directorul, după ce-i ascultă plângerea și-i ceru amănunte cu privire la locuitorii din Măgura, își duse mâna prin părul lung – căci purta plete ca poezii – și-i zise cu voce adâncă și caldă de bas:

— Poate vom putea face ceva, părinte Andrei. Ce crezi, așa, o treime a prețului pentru două vagoane, nu s-ar putea aduna?

— Nici poveste! Nici două sute de zloți n-ai de unde scoate din tot satul.

— Hm! făcu directorul, să vi-l dăm, deci, pe așteptare, până la toamnă, până după culesul porumbului.

— Dar nici atunci nu-l vom putea plăti! zise Andrei îndurerat.

Pletosul râse din toată inima.

— Apoi cum, de cinste să vi-l dăm?

— Nu de cinste, însă credeam că dumneata vei afla vreun mijloc.

— L-am și aflat, părinte Andrei, numai, vezi bine, va trebui să vă socotim dobânzile mai mari. Bani n-au măgurenii, dar vor avea bucate, la toamnă. Faceți înțelesul așa ca fiecare să dea la toamnă, pentru un sac, un sac și-o mierță. Adunați bucatele, le aduceți la oraș, le vindeți, ne dați nouă datoria, cu camătă, se-nțelege, și, de vă mai rămâne ceva, puneți bine, puneți de-o parte; s-ar putea pune, cu restul, temelia unei bănci populare în Măgura. Ce

zici?

— Se poate în felul acesta?

— Cum să nu!

— Atunci suntem scăpați, zise Andrei cu fața strălucitoare. Bucate vor da, vor da bucuros și mierța pe deasupra. Și în felul acesta putem căpăta două vagoane?

— Și mai multe!

— Bravo! strigă Andrei. A fost un gând mântuitor să vin la dumneata.

El se sculă, îi strânse mâna și-și luă adio. Directorul zâmbi și-i zise:

— Dar garanția, părinte Andrei? Cine ne garantează că se adună la toamnă bucatele din Măgura, că se vând și ni se plătesc banii?

Andrei rămase zăpăcit.

— Ne trăbă o poliță, părinte Andrei, o poliță asupra prețului de pe două vagoane; dacă vor fi de lipsă alte două, altă poliță. Nu trăbă să te sperii, continuă directorul cu bunătate, văzând mirarea lui Andrei; am auzit și eu câte ceva despre dumneata, știu că ești om vrednic și că dacă-ți pui în cap ceva, îl duci la bun sfârșit, însă banca-i bancă, noi trăbă să avem o garanție la mână. Însă chiar fiindcă mă încred în sfinția-ta, polița vei iscăli-o dimpreună cu popa Todoruț și încă trei frunțași; știu eu că pe toți nu i-ai putea convinge să facă așa ceva: oamenii se tem de orice lucru nou. Dar trei inși, cu stare mai bună, vei afla, nu-i așa?

— Cu siguranță! răspunse Andrei. Și când am putea veni după bucate?

— Din partea mea, chiar mâne! Magazia ni-e plină.

Andrei Pascu era vesel de-ai fi putut prinde iepuri cu el. Nici nu-și dădu sama cum îi trecu vremea până acasă.

Măgurenii rămaseră cu gura căscată când auziră de isprava popii. Bucate, la toamnă, dădeau bucuros.

Chiar el, Andrei, popa, să fie mai mare peste ei, el să le țină catastiful, care câte bucate are să înapoieze. Dar nu le prea venea să creadă. S-ar putea una ca asta? Ei să nu se mai îngloade în datorii pe la stăpâni, de cu iarnă, de - T".

că, liberi, vor putea

vară, pe moșia sașilor, simțeau ei bine că mulți nu puteau apuca deasupra năcazului chiar din motivul că trebuiau să muncească mereu în condițiile puse de sașii stăpâni. Câțiva fură mai slabi de înger. Ziceau: «Dar dacă se mânie sașii, și la vară nu ne mai dau nimic de lucru?». – «Cu atât mai rău pentru ei, ziceau cei mulți, vor rămânea cu moșiile nemuncite.» Însă putea-va popa să facă minunea asta? Nu crezură până când, într-o sară, nu intrară vreo douăzeci și cinci de sănii încărcate cu saci sătui în Măgura.

— Vrednic părinte! ziseră măgurenii; Dumnezeu să ni-l țină!

Andrei adună acum cu ușurință pe cei cincisprezece, îi puse în sănii și drumu' la oraș, să facă document legat înaintea notarului public precum ca ei au fost trași pe sfoară de primăria din Măgura, că una au zis din gură, și alta au scris pe hârtie.

Era și vremea, căci Andrei primise de-o săptămâna citare să se înfățișeze înaintea tribunalului pentru falsificare de subscrieri pe protestul înaintat de alegătorii din Măgura.

VHI

Având în buzunar documentul iscălit la notarul public de cei cincisprezece români, Andrei Pascu nu se mai temea de judecată. Voind să se convingă unde s-a înglodat protestul lor de nu se mai hotărăște nici într-un fel, porni la prefectură. Însă aici, spre marea lui mirare, nu știa nimeni nimic despre protestul măgurenilor. Voi să vorbească chiar cu subprefectul, și când, după multă stăruință, fu introdus la el, Andrei rămase uimit; era alt subprefect, un om tânăr, subțire, cu ochelari călăriți pe nasu-i gros, la rădăcina căruia, aproape de tot, erau împlântați ochii mici, cu priviri ascuțite. Cu o voce pițigăiată subprefectul cel nou îi spuse că-i pare rău, că el n-are cunoștință de niciun protest, dar să se intereseze la prim-pretor, că poate să se fi oprit acolo.

Abia după ce părăsi palatul prefecturii își aduse Andrei aminte că se vorbea demult despre pensionarea

fostului subprefect, și abia acum se gândi că schimbarea asta explică toată îndrăzneala primăriei, a notarului din Măgura mai ales. Își mai zise că și rămânerea în slujbă a notarului de la ei din sat toc numai prin această schimbare poate fi explicată. Se miră cum de nu se gândise până-acum la o astfel de posibilitate. El își dădu sama că în situația de-acum ar fi putut aștepta mult și bine rezolvarea protestului lor.

În ziua următoare, luându-i cu el pe epitropul Cozma, pe diacul cel tânăr, de la biserica neunită, Vasile Moldovan, și pe vecinul său Neagu, se urcă în căruță și porni la prețură, pe un drum ticălos ca vai de lume. Iarna se ținuse până către mijlocul lui Mărțișor, dar acum, de vreo patru zile, se înmuiaseră, se desfundaseră drumurile, de nu mai știa unde-i valea și unde-i calea; pretutindenea pe șes sclipeau apele nehodinite, murmurau cu mii de glasuri paraiele ce coborau de pe coaste. Zăpada se muia se, se topise, se mistuise, în trei zile, pretutindenea; numai subt vreo râpa mai dosită boala încă vreun omete mai gros, plin de găurele, presărat c-un fel de sperlă foarte fină, surie. Dealurile, ieșite proaspăt de subt învelișul imaculat de nea, erau urâte, cu iarba lor roșcată, arsă de brumă, moțăită și îngreuiată de-un fel de mazăgă tinoasă - aveau în ele ceva de stârv când le priveai, însă cine stă să se uite primăvara, în topitul zăpezilor, la dealuri și la lunci? Gura de primăvară îmbată cu aerul și cu lumina, cu mirosul pământului proaspăt și al verdeții ascunse încă subt pământ, cu clipocitul apelor moi, ce curg domol pe văi, ca și când s-ar rostogoli, cât ține șesul, mii și mii de clopoței nevăzuți; îmbată cu răsunetul limpede al văzduhului.

Cei patru drumeți, deși era drumul greu, își simțeau inima nespus de ușoară. Râdeau cu voie bună, glumeau, căci primăvara îi hârjonea din toate părțile și nu le dădea pace. Ca toți cei care trăiesc în nemijlocită legătură cu pământul, simțeau mai tare, mai intens decât alți oameni sosirea biruitoare a primăverii.

Vorbind și râzând cu cei trei oameni de lângă el. Andrei își aducea aminte de topitul zăpezilor de-odinioară,

când era copil; își aducea aminte și se înduioșa de viața asta, care uneori ne pare atât de gingașă, de dulce și de cruduță, de nici să n-o atingi cu o privire, care ne alintă și ne șoptește: «De ce te plângi? Uită-te la mine cât sunt de frumoasă, cât sunt de împodobită cu dorinți! Vino și le culege!» - «Ehei! multe simțiri mai încap și-n sufletul omului! își zise Andrei. Nici nu știi când și de unde mai răsar! Din om țâșnesc? în viață se coboară? Cine le face să adie în preajma sufletului tău? Fluturi noi, nemaivăzuți se apropie de florile ce împodobesc grădina ființei tale, și de câte ori vine unul nou, se arată și o floare nouă. Care-i izvorul acestei simțiri și unde-i începutul lui? Ce taină adie viața noastră, de ne simțim dintr-odată înduioșați de noi înșine și deosebiți de toată lumea văzută? Suntem noi mai mult gândire, sau mai mult simțire, și care-i partea biruitoare, aceea ce ne dă mai multă fericire? Iată, observânjiu-te, gândindu-te pe tine, îți îmbogățești sufletul, crești tu însuși. Cât de bine ar fi dacă în viață n-ai avea altceva de lucru decât să poți admira mereu minunile din juru-ți și din tine însuși. Cât de mare ai putea fi atunci, cât de desăvârșit! Oare de ce nimic pe lume nu ne poate trezi atâtea gânduri și atâtea simțiri nouă ca reflecțiar De ce este ea izvorul cel mai puternic al îmbogățirii sensibilității noastre? De ce nu-i, de pildă, tot așa de rodnică, mulțumirea, mila, ori chiar lupta vieții? Un lucru e sfânt: dacă noi am avea posibilitatea sa admirăm veșnic ceva desăvârșit, și, prin urmare, ceva în care întotdeauna vom afla ceva nou pe care să-l gândim, am trăi în veci, pentru ca mereu nouă gânduri și nouă simțiri s-ar trezi în sufletul nostru. În el încap! în el încap!»

— Hi, murgule!

— Ghi, Bălan! strigară deodată cei doi români care sedeau înaintea.

Căruța se opri puțin, se auzi clipocitul apei pe sub leasă, apoi se zmunci și porni pe pripor, trasă de căluții ce păseau mărunț-mărunț, încordându-și spinările ca niște arcuri.

— Era gata s-o punem de mămăliga, zise râzând

diacul Moldovan.

— Nu cunoști caii, tinere, zâmbi epitropul. O să-i vezi cum ne scot ei pe culme!

De pe culme se vedea orașul, și Andrei se mira foarte mult cum de au ajuns așa de repede. De patru ceasuri mergeau, când în pas, când în trap, dar el nu-și da sama când trecuse timpul.

La prețură trebuiră să aștepte vreo jumătate de ceas până ce le veni rândul.

Prim-pretorul nu primi bucuros delegația măgurenilor, și când Andrei intră în biroul lui împreună cu cei trei români, îi întâmpină morocănos, șezând pe scaun și îmburzoindu-și mustața roșcată, ca o coadă de veveriță, ce părea că arde, cum trecea oblic prin ea o rază de soare.

— fără pâri, iară ceva neplăcut, de bună seamă, părinte Pascu!

— Nici pâri, nici vreo neplăcere, domnule prim-pretor, am voi numai a deslușire.

— Mă rog!

El își prinse cu două degete cele câteva fire mai lungi din vârful bărbii ascuțite, ca de țăp și, sucindu-le între degete, le duse până la vârful nasului, părând că vrea să și le vâre în nări, ca pe un tabac fin.

— Încă la sfârșitul lui decembrie am înaintat un protest împotriva alegerilor din Măgura. Nu știu ce soartă a avut. Atâta știm, că la județ n-a ajuns.

— Știi de bună seamă? îl întrerupse prim-pretorul, lăsându-și deodată barba în pace.

— Da, am fost chiar ieri și m-am informat.

— Ești prea cutezător, părinte, o să-ți rupi odată capul! zise mâniat deodată prim-pretorul și zvâcni de pe scaun drept înaintea lui Andrei. Dumneata nu mai cunoști alte foruri subalterne; de-auna la prefect, de-auna la subprefect. De-aici încolo vei pleca de-auna la Pesta, la ministrul!

— Și asta se poate! răspunse Andrei cu silă.

— Te-asigur eu că nu se mai poate! Dumneata ți-ai jucat jocul! Ei bine, să vă spun. Protestul dumneavoastră e

la mine, nu l-am trimis încă mai departe, pentru că de la început mi-a dat de bănuat. Acum avem document public că sfinția-ta ai falsificat iscăliturile a cincisprezece alegători. Alegerea deci nu se va nimici, ci, dimpotrivă, dumneata vei ajunge în fața tribunalului.

— Nu cred, răspunse Andrei scoțând pe-ndelete documentul făcut înaintea notarului public. Dacă vei binevoi să-l citești, cred că și domnia-ta vei fi de altă părere. Nu-și rupe cineva așa de ușor grumajii.

Prim-pretorul luă hârtia, se apropie de fereastra și o citi foarte neliniștit.

— Dumneavoastră ieșiți afară, strigă el către cei trei măgureni, cu vocea plină de răutate, de mânie. Se întorsese furios de la fereastră.

Oamenii rămaseră neclintiți: se uitau ținută în ochii popii. Privirea lor zicea: «Să ieșim, părinte? Să te lăsăm singur cu nebunul ăsta?» Andrei îi pricepu și le zise:

— Ieșiți și mă așteptați jos la poartă. Cred că o să vin și eu degrabă.

Măgurenii ieșiră foarte neliniștiți.

— Dumneata vrei să-ți pui capul, îi zise cu răceala prim-pretorul.

— Nu pricep cum, domnule prim-pretor. Eu cred mai degrabă că-și va rupe capul notarul de la noi, El e falsificatorul.

— Puține știi, tinere! Ești încă neumblat în lume, de unde să știi? Îmi place că ești harnic, dar nu pricep pentru ce-ți macini dumneata viața între proștii ăia din Măgura. Dumneata ești om cu universitate, ai putea ajunge într-un oraș.

— El își îndulci glasul și privirea, și continuă: Chiar știu o parohie de-ale dumneavoastră vacantă, într-un orașel; e sub patronajul ministrului de Finanțe. Ca să-ți dau o dovadă că țin la sfinția-ta, știindu-te om cu frumoasă cultură, te-aș recomanda bucuros ministrului, mai mult, te-aș putea asigura de pe-acum că vei fi numit paroh acolo.

— Mulțămesc, domnule prim-pretor, răspunse Andrei cu silă. Nu pot primi propunerea dumneavoastră.

— Îmi pare rău; e o parohie bună, sunt oameni inteligenți, ai stație de cale ferată... Ei, dar se vede că dumneata ești copil încă, zise slujbașul, cercând să zâmbească. Ei bine, n-am nimic împotriva și dacă rămâi mai departe în Măgura. Un lucru însă cred că va trebui să pricepi. Noi vom declara alegerile nule, vom face altele, nouă, te vom pune pe listă pe sfinția-ta și pe părintele Todoruț. Se-nțelege, arătarea făcută la tribunal împotriva dumatăle se va retrage, însă sfinția-ta va trebui să le dai pace proștilor ăloră din Măgura, să nu te mai pui în fruntea lor. Dumneata ești tânăr și fără experiență, nu știi câte rele poți păți amestecându-te în tărățe. Apoi, de ce ai stărui atâta ca să intre ei în Consiliul comunal? Nu se pricep ei la așa ceva! Ce se va alege de satul care va fi condus de astfel de incuți?

— Dar, te rog, domnule prim-pretor, de ce ar fi mai cuți sașii din Măgura? întrebă Andrei, abia mai putându-și stăpâni indignarea. Are vreunul vreo școală mai înaltă? Este gimnaziu în Măgura? După câte știu, ei au tot numai școală primară, ca și românii.

— Dar ce deosebire între o școală și alta! Ce deosebire! exclamă prim-pretorul, și pe față îi trecu zâmbetul respingător al omului care se bucură de paguba altuia.

— Este ceva, dar nu cred să fie multă, și chiar diferența, câtă-i, e tot din vina lor, zise Andrei.

— Bine, bine, să zicem că-i așa! Bine c-ai adus vorba de școală! Eu știu că toată zdroaba sfințieitale se-nvârte în jurul școlii. Ei bine, să recunoaștem că aveți dreptate și că satul va trebui să ridice și o școală românească, dacă a zidit una săsească. Ei bine, iată, eu îți promit că la vară vă facem școală. Nu-i așa că devine astfel zadarnică toată zdroaba sfinției-tale de-ai mai aduce pe români în Sfatul satului? Dacă scopul este atins pe altă cale, de ce mai sunt necesare mijloacele dumatăle? Ei, no! Eu cred că-n schimbul acestei făgăduieli, îi vei lăsa și dumneata în pace pe oamenii din Măgura.

Andrei tăcu un răstimp, pentru că indignarea ce-o

simțea nu-l lăsa să vorbească.

— Nu-i pot părași, domnule prim-pretor! Nu pot pleca din fruntea lor. Abia am început să-i organizez, și să-i las baltă? N-aș fi atunci vrednic de dispreț? Mă mir cum de dumneavoastră credeți cu putință așa ceva!

— Dacă nu-i părăsești, iată-ți declar aici că ți-ai găsit un dușman în mine! striga cu furie prim-pretorul. Vom face alegeri, dar niciun român nu-și va pune piciorul în Sfatul satului. Iar pe dumneata le voi reclama acolo unde se cuvine. Crezi că n-am nicio putere asupra dumitale?

— Foarte mă mir că vorbești așa, domnule prim-pretor. Să mă ameninți cu puterea slujbei dumitale?! Nu-i acesta un abuz de putere?

— Nu-ți permit nicio observație! Poți fi sigur că ajutorul de la stat nu-l mai ai! Un om care răzvrătește poporul, îl pune să spargă porțile, un revoluționar, un agitator, un...

Dar nu putu continua, sufocat de propria-i enervare.

— Spânzurați-mă, dacă aveți putere. De ei nu mă las! strigă Andrei, și ieși izbind cu putere ușa în urma lui. Cât pe-aci să dea peste cei trei români, care plâneau cu lacrimi domoale lângă ușă. Ei nu cutezaseră să se coboare în curte, de teamă să nu pățească popa lor ceva, rămânând singur cu nebunul acela de prim-pretor. De lângă ușă auziseră toată discuția celor doi.

— Acum să se pună-n cap și nu-i mai lăsăm! zise Andrei coborând pe trepte. Nu numai că vom alege listă românească, dar chiar pe primar și pe doi jurați îi vom pune dintre-ai noștri. Alegerea vor anula-o ei, știu eu, că n-au încotro. Își vor retrage și reclamația de la tribunal, că dau de dracu' dacă nu o retrag. Dar eu tot n-o să-i iert! Pe notar nu mă las până nu-l scot din sat!

El vorbi mult până ajunse la căruță, tot mai agitat, tot mai pățimaș.

— Lasă-i în focu' lor, pirinte! Nu-i mai întirâta, că tot dumitale îți faci rău, îi zise prim-epitropul Cozma cu durere. Lasă-ne pe noi așa, proști, cum suntem. Ce să-ți faci atâtea năcazuri, atâtea neplăceri! Uite, îți vor opri

plata de la stat. Cu ce-ai să trăiești **r** Noi vedem că Măgura-i sat sărac, cu oameni ticăloși Din ce vei trăi, sfinția-ta?

Ceilalți doi, prin ticerea lor, se pirea ci-i dau dreptate. Andrei se opri brusc – chiar era și se urce în ciruți – și se întoarse spre români. Ochii îi străluceau înlăcrămați și fața lui întreagă lumina ciudat. Oamenii se mirară cât era de frumos popa lor, nu-l vizuseri nicicând așa.

— Din ce voi trăi, bădicule Cozma? De la altar, căci de la altar trăbă să trăiască popa, iar dacă altarul va rămânea sărac și gol, voi găsi și eu o sapă. Să știu ca trăbă să sap în rând cu voi, și-acum odată nu-i mai las! Numai oamenii și țină cu mine!

Cei trei tăcură un răstimp, privind mereu în pământ. Își simțeau inima caldă, fierbinte! în ochi li se grămădeau lacrimile.

— Apoi, dacă-i așa, Dumnezeu să ni te țină, părinte Andrei, zise prim-epitropul, abia stăpânindu-și glasul.

De azi încolo blăstămat va fi acela dintre noi care nu va ținea cu dumneata.

Până-n Măgura nu mai vorbiră aproape nimic. Dar acasă, încă în aceeași sară, cei trei stârnira o adevărată furtuna printre oameni, istorisind pățania părintelui, vorbele lui Andrei spuse prim-pretorului, și lor pe drum. Nu mai puteai auzi în sara aceea pe la porțițe decât oftări scurte: «Măi, popa nost! Măi, părintele nost! Știe Dumnezeu cum, oamenii își făcură convingerea ca chiar viața popii Andrei e amenințată. De cine? Poate chiar de stăpânii satului. Și, încă din sara aceea, casa parohială unită, «huruba», fu păzită de câte doi, de câte patru feciori care se plimbau mereu în sus și în jos pe drum, pe dinaintea locuinții părintelui Andrei, cât ținea noaptea. Mai mult încă; dacă părintele Andrei pleca din Măgura, la Aluniș ori la oraș, și întârzia mai mult, când se întorcea, încă de departe, pe hotar, printre lanuri, se ridica din marginea drumului, și de ici și de colo, câte o mătăhală sură și zicea:

— Bună-sara, părinte Andrei, Dumnezeu să te ducă în

pace.

Și, de departe, porneau în urma lui spre sat. Andrei, la început, crezu că se-ntâlnește întâmplător cu oamenii pe cale, dar când, în câteva nopți, zări pe cei ce patrulau pe dinaintea casei parohiale, pricepu ce gânduri îi bat pe români, și să simți foarte înduioșat.

După sărbătorile Paștilor, mai marii sașilor din Măgura începură să se poarte obraznic cu românii. Alegerile din decembrie fuseseră anulate și se fixase ca dată pentru alegeri nouă ziua de zece mai. Notarul fusese avizat, imediat după vizita delegației românești la prețură, să-și retragă reclamația făcută la tribunal împotriva lui Andrei. Prim-pretorul îl vestise că popa cel unit avea la mână un document primejdios. Notarul, pufnind de ciudă, își retrăsese reclamația, dar în zadar: Andrei Pascu tot nu-l iertă și-l reclamă ca falsificator.

Toate aceste noutăți se răspândiseră repede printre sași, și ei, simțindu-se în primejdie, își ridicară deodată nasu-n vânt și începură să se poarte și mai din șa ca până-acum cu românii. Cei mai mulți dintre jupâni nici nu mai răspundeau la binețele românilor; unde-i vedeau își întorceau capul într-altă parte; refuzară orice învoire agricolă cu țăranii români pentru vara aceea și nu primiră la văratic pe pășunea bisericii lor niciun cap de vita de-a românilor.

— Va vom face să vă târâți în genunchi după noi! zicea popa sașilor.

— Veți ajunge să vă blestemați pe popa vost!

— Îl vom scoate noi din sat cum nu-i va plăcea!

Astfel de vorbe se aruncau când de ici, când de colo, printre oameni, așa, în treacăt. Cei care le aruncau nu mai așteptau și răspunsul românilor, care, nici ei, nu le rămâneau datori.

Părintele Andrei stabili din nou, împreună cu popa Todoruț, lista celor ce vor intra în Sfatul satului și, pe deasupra, se mai înțelesesă și asupra celor trei slujbași care urmau să intre în primărie: primarul și doi jurați. După puțină vorbă, popa Todoruț se învoi 3 a fie cei trei

români care au fost cu Andrei la prețură. Se părea că bătrânul nu mai are nimic împotriva primepitropului Cozma. Era și cam suferind părintele Todoruț în primăvara asta, mai era apoi și neliniștit din pricina zvonului ce se lățise prin sat, că, pentru a supraveghea alegerile, vor veni în Măgura douăzeci de jandarmi. Se temea să nu mai facă oamenii vreo prostie, căci, cu jandarmi în sat, primejdia ar fi fost gata. Vorba cu jandarmii pornise dintre sași, și românii o crezură îndată, fiindcă nu era cu neputință așa ceva. Mai auziseră ei de alegeri mai mari, într-alte sate, prin orașele unde se aleg deputați, unde cei cu coadă de cocoș la pălărie i-au purtat între sulii pe români, însă nu se înfrică: Andrei Pascu era mereu printre oameni și le spunea că n-au de ce să se teamă, numai să se poarte bine, să asculte de vorba lui și să-și pună cumpăt firii; că el va rămâne între alegători, iar în comisia de cenzură va fi, de data asta, părintele Todoruț; că va veni chiar prim-pretorul să prezideze alegerile, dar că prezența lui nu trebuie să-i înfrice, pentru că chiar el, prim-pretorul, va trebui să respecte legea, iar ei, românii, n-au alt gând decât să câștige ceea ce le dă legea și sfânta dreptate.

În ziua de șase mai, cu trei zile înainte de alegeri, popa sașilor îl invită pe părintele Andrei la el. Andrei se duse și-l află acolo și pe primar.

— Îți mulțumesc, domnule Pascu, că ai venit, încep popa sașilor. Se apropie ziua de alegeri, și noi ne-am gândit că ar fi bine să punem o dată pentru totdeauna capăt neînțelegerilor din Măgura. Vă dăm cuvântul nostru că veți avea școală nouă, chiar și un ajutor din partea primăriei pentru salariul învățătorului, cum au și ai noștri. În școala nouă, desigur, va trebui să vă aduceți și învățător nou, deplin calificat, iar pentru acesta salariul stabilit de lege e mai mare decât cel pe care-l încasați dumneavoastră acum de pe la oameni pentru Partenie. Ei bine, vă dăm cuvântul nostru ca vi se va face dreptate.

— Așa este, noi vrem să facem dreptate, întări primarul.

— În schimb, nu vă cerem mare jertfă, continuă popa.

Să facem o învoială! Să înjumătățim lista candidaților: jumătate sași, jumătate români. Și încă ceva: primarul, în orice caz, să fie sas. Nu de alta, dar ai noștri au mai purtat slujba asta, pe când un român numai ar încurca trebile satului. Știi dumneata ce important e un primar pentru un sat.

— E țâțâna satului, în jurul lui se-nvârte tot, tot. Zo che le, întări primarul, spunând pe românește cuvintele din urmă.

— E adevărat ce spuneți dumneavoastră, zise Andrei. Dacă de la început ați fi venit cu o astfel de propunere, n-aș fi avut nimic împotriva. Dar acum nu se mai poate, e prea târziu. Cu părere de rău trebuie să vă spun că, după cele petrecute, nu mai putem avea încredere în sinceritatea dumneavoastră. Mi-ar plăcea și mie pacea, buna înțelegere, dar acum e prea târziu! Pe-un singur drum mai putem merge.

— Atunci rămânem și noi pe drumul nostru, zise popa sașilor, numai să nu vă pară rău pe urmă.

— Cum ne va ajuta Dumnezeu! răspunse Andrei.

Își luă ziua-bună și-i lăsă foarte îngândurați pe cei doi frunțași ai sașilor.

În uliță, dinaintea locuinței preotului luteran, se adunaseră vreo douăzeci de măgureni. Îl văzuseră pe Andrei intrând și se temeau ca nu cumva să i se întâmple ceva.

— Dar dumneavoastră?! întrebă Andrei mirat, când îi văzu.

Oamenii priviră în pământ, rușinați parcă.

— Stăpânii ar vrea să se împace cu noi, să alegem jumătate români, jumătate sași, le spuse popa, plecând cu oamenii după el.

În dimineața zilei de zece mai, satul întreg era în picioare. Și sașii și românii, îmbrăcați în port de sărbătoare, mișunau pe uliți, se adunau în pâcuri pe la porțițe. Printre costumele albe, înflorate, ale românilor, pantalonii negri ai sașilor făceau pete și ici și colo. Deși era o strălucită dimineață cu cerul înalt și senin, cu aerul

dulce, plin de miresme, care altă dată scotea tot satul pe hotar, la lucru, nimeni nu se gândea să iasă la câmp. Niciun car, niciun plug nu scârțâia din roți pe ulițele Măgurii.

La ceasurile opt își făcură apariția cei douăzeci de jandarmi, de care se zvonise mai demult prin sat. Un oftat de ușurare trecu printre șirurile sașilor, un fel de înfiorare printre rândurile românilor. Ulițele se goliră numaidecât; nu era voie să se adune oamenii în grupuri. Andrei fu invitat să intre în comisia de cenzuri, dar nu primi, ci-l propuse în locul lui pe părintele Todoruț, care își luă locul foarte giav și foarte hotărât. Votarea începu la orele zece înainte de prânz și avea să se încheie după-amiază la șase. Prezida însuși prim-pretorul.

Andrei era neliniștit: jandarmii nu-i dădură voie să se amestece printre alegătorii români, și chiar aceștia nu putură să se mai adune laolaltă mai mult de patru, de șase. Legea zicea că oamenii au drept să voteze cu cine le plăcea, ori chiar să nu voteze defel, și permitea ca alegătorii să se adune într-un loc, să pornească în ceată, în bună rânduială, spre urne. Andrei îl făcu atent pe locotenentul care comanda jandarmii asupra dispoziției legale, dar acesta îi răspunse înțepat că el nu primește instrucțiuni decât de la superiorii săi. Poftească să se înțeleagă cu prim-pretorul. Andrei se duse la cancelarie și, după multe insistențe, prim-pretorul ieși din sala de votare și-i ascultă plângerea.

— Adevărat că legea spune cum zici sfinția-ta, însă în Măgura nu poate fi aplicată în cele mai mici amănunte. Noi știm ce s-a petrecut la alegerile trecute. Atunci au spart porțile, azi proștii vor sparge capttele, ori vor aprinde satul, dacă-i lăsăm laolaltă. Eu nu-mi pot lua nicio răspundere, și nu mă interesează dacă ți-o iei sfinția-ta. Într-o alegere prezidată de mine, eu port răspunderea pentru buna rânduială. Cum? Te rog, te rog! Nu-i nicio ilegalitate! Dacă n-ar fi experiența din trecut, ar fi altceva, dar așa! Mă rog! Nu-i nicio presiune, niciun abuz! Oamenii pot veni care vrea și când vrea să-și dea votul. Nimeni nu-i

oprește. Sluga dumitale, părinte!

Andrei văzu că de data asta dreptatea era de partea prim-pretorului. Ce nenorocire că la alegerile trecute românii își ieșiseră din fire! Acum întreaga izbânda atârna de purtarea românilor lăsați de capul lor. Dar alegătorii români nu se arătau pe uliți. Trecea ceas după ceas, și Andrei nu-și putea da sama care să fie cauza de nu merg oamenii la votare. Nu avea voie să intre în nicio casă afară de locuința sa, jandarmii îl urmăreau de-aproape. Cu cât trecea vremea, de prin curțile sașilor se auzea tot mai multă voie bună.

Trecuse de amiază, și dintre români nu votase încă niciunul. Frământându-se cu gândurile, Andrei își spuse că numai o singură cauză îi poate întârzia: așteptau.

să-i adune el pe toți laolaltă. Abia acum îi trecu prin minte că el nu le comunicase românilor rezultatul stăruinții sale pe lângă prim-pretor, că oamenii, deși vedeau că jandarmii îi împrăstie îndată ce se adună mai mult de patru pe la porțițe, nu se gândeau că nu li se di voie să meargă cu popa în frunte, ca la alegerile trecute, că ei îl așteptau să-i adune. Cum Andrei nu prevăzuse opreliștea asta, nu se sfătuisese cu oamenii cum ar trebui să procedeze într-un astfel de caz.

Dându-și sama de pericol, Andrei Pascu se duse repede acasă și, trecând peste grădini, ajunsese în curtea vecinului său Vasile Neagu.

— Ce facem, părinte? Nu mai mergem? fură vorbele cu care îl întâmpină Neagu.

Popa-i spuse repede cum stau lucrurile, apoi adăugă:

— Iute, Vasile! Prin grădini, pe unde vei putea, avizează-i pe toți; mai pune și pe alții, câți mai mulți. Numai cinci ceasuri mai avem!

Deși cinci ceasuri era vreme destulă, totuși Andrei începu și se teamă de nereușită. Va putea Vasile și cu alții să-i avizeze pe toți? Și oare vor vrea să vină singuri la votare? Dacă ar fi fost toți ca Vasile Neagu, n-ar fi avut de ce să se teamă, dar așa...

Andrei trecu, tot prin grădini, la stânga casei

parohiale și dădu și aici lozinca. Ieși apoi în uliță, coborî spre piața satului, unde era primăria și începu să se plimbe ca pe spini. Nu trecu o jumătate de ceas și începură să se ivească alegătorii români și de ici și de colo, pe uliți, coborînd spre locul de votare. Părintele răsuflă mai ușurat. În curând văzu că oamenii încep să curgă.

— Bravo, ficiori! le strigă popa ridicându-și pălăria.

— Trăiască popa nost! răspundeau românii cu pâliriile în vânt.

— Vin toți? Știi oamenii? întrebă popa.

— N-ai nicio grijă, părinte! Niciunul n-are să rămână.

— Listele-s la voi?

— În rânduială, părinte! N-or mai râde sașii.

— Bravo, ficiori! înainte cu Dumnezeu!

Și, cu cei dintâi, merse și el și votă.

Măgurenii veneau mereu câte doi, câte patru. În răstimpuri ulițele erau goale, numai jandarmii care patrulau răsăreau când pe-o uliță, când pe alta; apoi se arătau alți alegători grăbind la vale. Andrei îi număra și își însămna și numele fiecăruia pe care-l vedea trecând. Mai trebuiau să vină, nu erau destui, nu erau toți. Și mai veneau, dar vremea parcă începuse să treacă mai repede. Majoritatea românilor era acum de opt – mai muriseră, se mai adăugaseră de la alegerea trecută, și la ei și la sași. Și se părea că n. i numai Andrei urmărea de aproape numărul românilor care mergeau la alegere, ci și sașii, și frâuele de prin curți, devenind tot mai neliniștiți cu cât se zăreau mai mulți români trecând la vale.

Fiecare minută trecea încet, trecea tirându-se parcă. Mai rămâneau douăzeci, mai rămâneau cincisprezece, mai rămâneau opt. Cu cât se împuțina numărul românilor ce nu votaseră încă, pe-atât patrularea pe uliți a jandarmilor se îndesa. La primărie agitația creștea: ieșea când un jurat, când altul, când iarăși pârgarul și șopteau câte ceva cu locotenentul de jandarmi.

Când Andrei apucă să-și zică: «Opt mai sunt, unul să mai vină și biruim», auzi deodată larmă mare pe ulița pe care locuia părintele Todoruț. Un presentiment rău îl

mușcă de inimă și alergă într-acolo. Lartna creștea mereu, și oamenii, femeile, săreau de prin curți, cu toată opreliștea și fugeau în ruptul capului. Se adună o roată groasă în jurul a șapte români înconjurați de jandarmi.

— Nu vă lăsați! strigau cei din roată.

— Nu vă dați!

— E porcărie să vă lege! Ce-ați făcut?

— Să vă sloboadă întâi, să mergeți la vot!

Vorbele acestea le auzi Andrei încă de departe, cum fugea. Un creștin care fusese lângă cei șapte și alergase după ajutor, unul care își dăduse votul, întâlnindu-l pe Andrei, pornise cu el fuga înapoi și, fugind alături de popa, îi povestea cum se întâmplase:

— Patru alegători veneau de pe ulița Natului, trei coborau de pe ulița Borșului. Cei patru erau mai înainte, cei trei le strigaseră din urmă: «Măi fraților, așteptați-ne și pe noi!». Cei patru se opriseră. Chiuiseră și unii și alții. Doi jandarmi se arătaseră numaidecât, apoi încă doi. «Ce urlă, moi?» strigă un împănat. «Numa câinii urlă, domnule!» zise Ioniță Diniș. «Chine tu!» strigase dracul cel negru. «Ba câne-i tat to», îi răspunse Ioniță. «Înainte, marș! strigaseră jandarmii, toți patru!» - «Așteptăm și pe cei trei, domnule, mergem cu toții într-un loc, pe-același drum.» «Nu-i slobod așteptat!» Și pleosc! lui Ioniță peste obraz. Acuma, Diniș, știi dumneata cum - îi iute ca focul. Nici n-a apucat jandarmul să gândească și-i și întoarse în loc de-o palmă, două, și pe-un obraz și pe altul. Într-asta sosesc cei trei, dar sosesc și jandarmi doisprezece. Acuma oamenii s-adună și strigă - Doamne ferește!

Când sfârși istorisirea pacostei căzute din bun senin peste ei, ajunseră la mulțime. Oamenii tăcură, se liniștiră îndată ce-l văzură pe Andrei. El își făcu drum printre ei și ajunse numaidecât în frunte. La doi din cei șapte la puseseră belciuge la mâini, cinci se împotriveau.

— V-am spus să fiți cuminți, oameni buni! strigă Andrei. Nu vă împotriviți! Iar dumne? tvoastră puteți pleca acasă. Ce v-ați adunat ca la comedie? Nicio vorbă! Ce știți voi?! Răspund eu de toate! N-are să li se întâmple nimic!

Ce? Ia să tăceți! Nu vom cădea, vom birui, numai un vot ne mai trăbă și suntem deasupra!

La cuvintele din urmă ale popii, oamenii se liniștiră și se risipiră pe uliți, prin curți. Cei șapte fură legați. Andrei se liniști văzându-i pe oameni potoliți. Grozav se temuse de-o nenorocire, căci jandarmii erau în culmea iritării.

— Dar bine, părinte, zise Ionu Pertii, unul din cei șapte, noi ce-am greșit? Noi veneam liniștiți pe drum! Pe noi să ne lase la vot. Țină-l pe Ioniță Diniș, cu el au avut ce-au avut!

Andrei Pascu pricepu îndată situația. Era convins că azi pe cei șapte nu-i va avea la vot. Văzuse el bine din furnicarea juraților pe uliță: jandarmii fuseseră puși la cale să facă ce-or ști numai să împiedice biruința românilor. Înțelese iarăși că orice insistență acum pe lângă prim-pretorul ca să pună capăt acestei ilegalități n-ar fi avut niciun rost. De bunăvoie jandarmii nu i-ar fi lăsat din gheare pe cei șapte; cu puterea să-i smulgă s-ar fi putut, dar numai cu preț de sânge, iar așa ceva nu era de dorit. Îi trecu repede prin minte că ar mai putea încerca și anularea acestor alegeri, dar gândul acesta nu-i plăcu. Acum trebuia să biruiască, fie și cu un singur vot! Așa-i, mai avea un vot pentru majoritate! Dar cine era alegătorul acela care nu se mai iveră?

Tânărul preot își luă catastiful unde-i însemnase pe toți cei care votaseră, îi însemnă și pe cei șapte, și tot nu-i venea în minte numele românului absent, întrebă pe unul, întrebă pe altul, cu care se întâlnea pe uliță, dar nimeni nu-l știa. Erau ceasurile cinci, toți alegătorii sași și români, afară de cei șapte arestați își daseră voturile. Comisia nu mai avea de lucru, dar votarea nu se putea încheia până la șase. Andrei lua din nou catastiful, și, abia-l deschise, când îi veni în minte numele: Gligor Banciu.

— O, să te fi luat dracu', Gligore! suspină Andrei, dar cum de nu mi-ai venit în minte pân-acum?!

Se repezi în curtea prim-epitropului, pe dinaintea căreia trecea. Peste câteva clipe epitropul își scotea calul din grajd, îl încăleca, numai în căpăstru, și, cât ieși în

drum, porni în galopul cel mare.

— Unde fuge epitropul?

— Ce i-o fi spus popa?

Prin curți lumea începu să fiarbă. Din când în când se auzea râsul uscat și sărac al vreunui sas:

— O nebunit popa cel rumunesc! Trimitem om botrin la moarte!

Vestea că epitropul, pus la cale de popa, iese galopând din sat pe-un cal alb, se lăți ca fulgerul în Măgura. O frâuă bătrână, care voi cu orice preț să-l vadă, puse scara pe zidul ce-i împrejmuia curtea și se urcă; dar, amețind, căzu și își frânse un picior. Copiii se cățărară prin frăgari, prin pomi. Calul cu epitropul nu se mai vedea demult; un băiețaș care venea cu vitele de la păscut aducea în mână, cu mare grijă, pălăria epitropului. Vreo douăzeci de feciori se strecurară pe câmp și începură să alerge.

În vremea asta epitropul avea o singură grijă: să ajungă cât mai degrabă la ciurda de vite, căci acel Gligor Banciu care nu venise încă la votare era ciurdarul satului. Din norocire ciurda nu era departe de sat, dar calul prim-epitropului tot era să-și dea duhul pân-acolo, mânat drăcește, într-un galop.

— Ce ne-ai făcut, bade Gligore? îl întrebă primepitropul.

Bătrânul privi în pământ.

— D-apoi credeam că n-oi fi chiar și eu de lipsă, păcatele mele. Nu stă lumea dintr-un om.

— Acuma chiar dintr-un om stă, moșule. Iute pe cal, și până la cancelarie să nu te oprești. Da' știi cum? Ca vântul! Să nu-ți fie milă de cal!

— D-apoi boalele astea, zise el arătând vitele albe, ce-or face? Sunt aproape holdele, și până voi veni umplu semănăturile. Apoi doi ani ciurdăresc degeaba.

— De vite n-avea grijă! Sus pe cal și drumu'! Le grijăsc eu.

— Ei, ei! făcu bătrânul neîncrezător.

— Nu-i vreme de vorbă, bătrâne! Te duci, ori ba, asta

să-mi spui?

Ciurdarul încăleca și porni în trap.

— De-auna la cancelarie, moșule! Un minut să nu te oprești! Ai hârtioara? Bine! strigă prim-epitropul în urma lui.

Gligore era cu gluga-n spate. De la o vreme, părăndu-i că-l împiedici, o luă se după grumaji și-o aruncă pe pajiște. Își aruncă apoi pe rând toiagul, mânecările, pălăria, în vreme ce da pintenii tot mai vârtos calului. În curând cei douăzeci de feciori care porniseră în urma prim-epitropului îl văzură pe ciurdar venind ca o furtună pe-același cal cu care fugise prim-epitropul. Bătrânul se ținea cu amândouă mâinile-nțelestate de coama bălanului. Strigătele feciorilor nu le auzi; în curând se adânci pe-ouliță în sat.

Feciorii pricepură numaidecât de ce fugise prim-epitropul. Își iuțiră pașii și ajunseră eh!

epitropul, cu bâta în mână scotea câteva clipe cei douăzeci alungară la vale cireada întreagă.

Cu zece minute înainte de șase, când membrii comisiei, afară de părintele Todoruț, își petreceau lângă un pahar cu bere, într-o odăiță laterală a primăriei, intra Gligor Banciu, abia suflând, și-și dădu votul pentru lista românească.

Și românii rămaseră biruitori cu votul ciurdarului.

IX

Trecuse un an de la biruința românilor în alegerile din Măgura. De când strigase de pe fereastra cancelariei: «Să fiți a dracului cu popa vost cu tot!» oamenilor ce se grămădiseră în drum să audă rezultatul, prim-pretorul nu se mai arată prin Măgura. Se jura să nu se mai intereseze niciodată de sașii bătuți și a doua oară. Și se vede că era om cu frică de Dumnezeu, deoarece notarul își luă și el tălpășița din Măgura, nu însă ca scos din slujbă, cum s-ar fi căzut, ci transferat într-un sat mai bun. Popa sașilor încercase în multe rânduri, pe lângă Andrei, doar îl va putea îndupleca să nu-l mai urmărească pe notar, însă Pascu nu-l iertă.

Cei doi fruntași ai sașilor erau cumnați, țineau de neveste două surori și se despărțiseră cu mare greutate. Acum era notar nou în Măgura, om tânăr, necăsătorit; nimeni nu știa de ce nație ține, căci vorbea pe-o formă de bine și nemțește și ungurește, și o stropșea puțin și pe românește, iar credință se părea că n-are niciuna: suduia pe-o formă de toți sfinții. Totuși se pare că înclina spre politeism, căci înjurând de Dumnezeu, îl pomenea totdeauna la plural, ba câteodată așa de mulți Dumnezei pomenea, încât îi lega cu sulul, cum legi carul încărcat cu fân. Judecând după gura spurcată ce-o avea în sudalmă - când îl auzeau, fugeau muierile ca de Ucigă-l-toaca - ar fi putut să fie ungur, însă se știe că și alte nații pot imita la perfecție pe unguri în sudălmă. Și din alegerea lui în Măgura se vedea că prim-pretorul își ținea jurământul, căci în tot jurul erau numai notari sași.

Notarul cel nou bea bine, mânca bine și suduia bine. Avea slănină la ceafă și bărbie dublă, și între aceste două proeminente i se rotunjea capul mare, tuns pân' la piele, cu fața negricioasă, rasă nap, și de mustață și de barbă.

Românii se împrieteniră iute cu el: înjura pe-o formă și pe sași și pe români. Era apoi om glumeț, iubea viața, petrecania. Românii se mirau cum de un om așa de tânăr poate să se îngrășe așa de tare: «Un domn ca un porc» ziceau cei mai pestriți la limbă, nu numai pentru că era gras notarul, ci, mai ales, pentru că, în voie bună fiind, scotea din gură vorbe spurcate cum nu mai auziseră ei până atunci domn să vorbească.

Un an e puțin, și, totuși, câte nu se pot schimba în cursul lui? Mai înainte, când te apropiai de Măgura, vedeai de departe școala sașilor, nouă, cu etaj, cu acoperișul roșu, înălțându-se mândră lângă vechea și greaua lor biserică crăpată, împrejmuată cu zid ca de cetate. Cât ce-o zăreai, știai că-i luterană: cocoșul de metal era înfipt în vârful cel mai înalt al acoperișului, și în zadar te-ai fi întrebat: «Ei, bine, dar școala cea românească unde-i?» Ai fi putut să-ți scrântești grumajii tot căutând printre casele de piatră ale sașilor școala românească. Nu vedeai sfânta cruce pe-o

casă nouă de zid, cât era Măgura de-ntinsă. Însă acum, ori din ce parte te-ai fi coborât în Măgura, sat așezat în vale ca într-o căldare, îți săreau în ochi cele trei cruci aurite înfipite în trei vârfuri ale coperișului de țiglă roșie ca jarul, sub care stătea la adăpost, albă și cochetă, școala românească. Se uita bucuroasă din cele șapte geamuri la drumetul care intră în sat dinspre răsărit, părea că-i zice cu încredere: Acum poți veni, acum mai suntem și noi pe-aici! Zidirea ei începuse încă în toamna trecută, în septembrie; în două luni fusese gata până la acoperiș, iar în primăvară, tencuită și văruiată, se așezară ușile și ferestrele, și pe la Ispas i se puse cununa. Cât s-a învățit în jurul ei părintele Andrei și popa Todoruț până au văzut-o ca scoasă din cutie! Cât i-a dat târcoale popa Todoruț mai ales, căci, nesmintit, el trebuia să supravegheze lucrătorii. «Sl-i lași pe mâna mea, tinere, la asta eu mă pricep, eu să-i bag în draci», spusese părintele Todoruț, și Andrei se învoise bucuros, văzând că-i face bătrânului o plăcere. El îi supraveghea mereu pe zidari să execute într-o toată planul arhitectului, căci, pe sate, dacă nu-i strânge cu ușa un om priceput, antreprenorii de clădiri nu prea se uită în plan. Vedea apoi că părintele Todoruț: se pricepe într-adevăr să-i poarte pe oameni la lucru. Comuna dăduse banii pentru întreg materialul și pentru maiștri, dar căraușiile, munca pălmașilor trebuiră să o facă sătenii, uniții și neuniții. Oamenii se învoiră bucuros, însă unii, când văzură că le vine rândul de câte trei-patru ori pe lună, începură să se codească. Să fi văzut cum îi scotea pe aceștia din bârlog popa Todoruț! «Ce-ai crezut că zidim, de ți-ai zis că scapi așa de ușor? Bordei țigănesc? Șură la tine-n curte? Măi, da' vă facem o școală de care nu sunteți vrednicii Palat vă facem! Castel vă facem! Ia să vii, ia să nu mă mai faci să te mai aștept, că pun pe tine blăstăm, anaftema-maranfta îți pun pe cap!» Cât ținu edificarea, primăria nu se amestecă o singură dată ca să-i silească pe oameni să iasă la lucru. Ce primar, ce solgăbirău! Pe capul lor se pusese cu slujba popa Todoruț! Și de el nu puteai să scapi, în gaură de șarpe de te-ai fi ascuns.

Și cum mai știa să-i îndemne pe oameni la lucru, îndată ce zidarul cel șchiop bătea, la șase dimineața, toaca cea de lemn, atârnată de-un stâlp în fața clădirii în lucrare! Cu vorba bună, cu lauda, cu ocară, dar tot mai mult cu batjocura îi purta, îi țesea în toate părțile unde era nevoie, cum poartă nevasta cea harnică suveica. Ferit-a sfântul să poată vreunul hodini, fie și numai câteva minute, de gura părintelui! Unde nici gândea acolo te vedea, și nu-ți dădea răgaz nici să-ți răsucești o țigară. Avea mai ales multe de lucru cu țiganii «cei din sus», dar și mai mult cu «cei din josp, care nu se puteau răbda fără de fum pe nări. De pe ganguri, de prin săli, unde poposeau pe-o clipă, cu varnița goală, se auzeau, și de ici și de colo, voci mirate și înspăimântate: «Hoite-o popa!». Și săreau țigăncile ca mușcate de șerpi. Apoi, ce crutare se făcu sub grija bătrânului! Să nu fi scăpat careva vreo cărămidă, vreo țiglă să se spargă, să nu fi vărsat din varniță, că era vai și amar!

Cei doi preoți trăiră în bună armonie câtă vreme se lucră la școală, de la o vreme nu mai cântiră nici românii, oricât de des le venea rândul să iasă la muncă, iar mai marii sașilor priveau cu pizmă și nu prea se lăsau în vorbă cu-ai noștri. Însă după ce fu gata școala, părintele Todoruț își pierdu parcă dintr-odată toată voia. Poate unde isprăvisse lucrul care-i provocase atâta bucurie, dar poate și dintr-alt motiv.

Odată, cum sta așa, dinaintea școlii și o admira, iată că se oprește lângă el popa sașilor.

— Bună-sara, moșule.

— Bună-sara.

— Ați isprăvit-o, văd că!...

— Isprăvit, cu ajutorul Celui-de-Sus.

— Frumoasă școală! Da' mi se pare că neuniții au lucrat degeaba la ea.

Părintele Todoruț nu pricepu.

— Vrea s-o declare școală unită părintele Andrei, după câte-aud, zise popa cel săsesc. Nici nu m-aș mira, e un om pătimaș, ca toți papistașii. De altfel, așa se și cuvine

să fie, că între ei a crescut.

— Cine? întrebă părintele Todoruț.

— Andrei Pascu, popa cel unit.

— Ei, acum, vorbești și dumneata comedii, zise părintele zâmbind.

— Cum?! Sfinția-ta se poate să nu știi că Andrei Pascu a studiat la Pesta, în seminarul catolic, că-i trebuie numai un examen încă și poate fi doctor în teologie?

— Hm! acum aud mai întâi!

— S-a ferit să-ți spună! E viclean, ca toți papistașii.

— Ce-mi tot spui dumneata de papistași, când tânărul e popă românesc?! întrebă Todoruț cu mânie, și porni, lăsându-l foarte mirat pe popa sașilor.

Dar cuvintele străinului îi intrară ca un ghimpe în inimă. Cum? Ei, neuniții, să nu aibă niciun drept la școala asta? Nu-s ei mai mulți cu o sută decât uniții **r** Dar, ce mai știi, tot el, tot Andrei s-a zbatut ca peștele până a văzut-o pornită școala asta. Și dac-ar mai fi și papistaș!... Dar ce știe popa sașilor! Nu știe nimic! Părintele Todoruț se simțise de la început foarte liber față de Andrei, nici prin minte nu-i trecuse că-i un om așa de învățat, care poate fi chiar doctor în teologie. Și acum se simțea oarecum strâmtorat și se temea nu cumva să se fi înșelat asupra lui. În răstimpuri se trezea în el glasul depărtat, stins, al vechilor un religioase, și-i venea să creadă în vorbele popii sașilor. Dar de câte ori și-l închipuia pe Andrei, simțea că se înșală, că nu poate fi primejdios.

Andrei văzu că bătrânul îl înconjură, și nu știa ce să creadă. Într-o zi, întâlnindu-l pe uliță pe Todoruț, îi zise:

— Tot mai rar ne întâlnim, părinte, deși acum ar trebui să ne vedem mai des. Ar trebui să ne gândim, să facem pregătiri pentru sfințirea școlii. I se apropie vremea.

— Se apropie! răspunse bătrânul.

— Ar fi bine însă ca să fie de față la sfințire și dascălul cel nou, zâmbi Andrei.

— Dascăl nou?! Avem dascăl nou?!

Părintele Todoruț se înfioră gândindu-se la vorbele popii sașilor.

— Nu avem încă, dar să alegem. După câte știu, ficiorul sfinției-tale, Ion, are diplomă. Noi vom putea să-i dăm salariu bun de-aici încolo. N-ar fi rău să vină în Măgura. Ce zici?

Bătrânul se opri, îl privi mirat, dar văzând sinceritatea lui Andrei, se luminează deodată, și zise tare:

— «Iată un israelitean întru care nu este vicleșug!» Iată un unit om de omenie.

Andrei Pascu nu-l pricepu și se uită cu mirare la părintele Todoruț.

— Ghiavolul nu se apropie de om decât ca să-l ispitească. Sasu' și dracu' zise bătrânul râzând. Să cuteze numai să-mi mai vină cu vorbe!

— Cine, părinte Todoruț?

— Popa sașilor. Cică dumneata ai vrea să declari școala de unită, că ești papistaș, c-ai fost învățat pe la catolici, la Pesta!

Andrei abia acum pricepu de ce se bucurase părintele Todoruț când îi pomenise de feciorul său Ion, abia acum își dădu sama de ce îl înconjură bătrânul de-o vreme încoace.

— Școala va rămânea nici unită, nici neunită, ci școală comună, pentru toți, școală românească, părinte Todoruț. Ficiorul dumitale, dacă vrea să vină la noi, îi va fi dascălul. Noi nu le vom face nicio bucurie sașilor să ne certăm acum, la lucrul isprăvit. Și de ce ne-am și certa? Nu suntem preoți români amândoi?

— Așa i-am spus și eu sasului! Un Dumnezeu, o lege și-o credință avem. Atâta numai, că dintre uniții ăștia unii își poartă nasul prea sus.

— Cine nu pricepe, părinte Todoruț, și cine-i pățimaș. Dumnezeu singur ne va judeca pe toți.

— Dar e adevărat că dumneata ai învățat la papistași și poți să fii chiar doctor în teologie?

Andrei zâmbi cu bunătațe. Vedea că bătrânul e neliniștit de-un fel de teamă.

— Am învățat la universitate, părinte, la străini. Ce să facem dacă nu avem o universitate românească, noi, un

popor de aproape patru milioane! Dar știința nu-i primejdioasă, părinte Todoruț, ea nu dezbină un popor și pe conducătorii lui, ci, dimpotrivă, îi adună într-o singură tabără. Neștiința și nepriceperea e primejdioasă, dacă sunt însoțite mai ales și de patimi. Hristos a lăsat în lume un singur adevăr și o singură Biserică, o turmă și un păstor. Dacă Biserica lui Hristos s-a dezbinat, de vină e nu adevărul cel nedespărțit al *Evangeliei*, ci nepriceperea oamenilor care s-au crezut fiecare pe sine mai cu minte, de vină e mai ales patima omenească. Râvna după mărire și putere, după bogăție și sceptru de conducător e cauza tuturor relelor din lume. Cum zice sfântul apostol Iacob, tot răul din lume se naște din «pofta ochilor, pofta trupului și trufia vieții».

— Știam eu că nu ești papistaș! zise vesel părintele Todoruț. De când te-am auzit vorbind mai întâi, am simțit că ești un om de omenie.

Aceasta fu cea dintâi și cea de pe urmă discuție «confesională» între cei doi preoți români din Măgura. Andrei Pascu văzu ci bitrânul pricepe atâta cât poate cu cele două clase liceale ce le făcuse și cu cei doi ani de teologie, dar că nu-i în el niciun strop de răutate voită, că are suflet bun și blând, așa cum îl arăta toată seninătatea ce se desprindea din față, din ochii lui, din barba lui albă și bogată.

În cursul unui an se îmbunătăți și soarta românilor din Măgura; ei munceau acum pe moșiile stăpânilor sași, în condiții mult mai favorabile decât înainte. Neintrând de cu iarna datori pe la stăpâni, putând împrumuta bucate din magazia satului, primăvara ajunseră să poruncească ei sașilor. Înainte de alegeri nu primiseră niciun cap de vită în văratic pe pășunea din moșia bisericii săsești, dar primăvara văzură cu uimire că nu au decât patruzeci de vite la văratic, și trebuiră să-i îmbie ei pe români să-și aducă sterpele la pășune, fiindcă nu voiau să rămână-n pagubă. La sfatul lui Andrei, românii stăruiră să scărîțeze la jumătate taxa de pășunat, dar sașii nu se învoiră până prin iunie, când iarba din pășune începu să se ardă de

secetă. Atunci nu avură încotro. Românii câștigară la sapă, la secere, pentru că acum, nefiindu-le datori stăpânilor, puteau să stabilească ei condițiile.

Singur țiganii «de din jos» rămaseră încă iobagi sașilor, dar pe ei nimeni nu-i putea mântui; faraonii, să le fi făgăduit marea cu sarea, nu se puteau dezlipi de sași: pentru o bucătură de dulce, pentru o râncezeată pe care s-o pună în varză, ei s-ar fi dat bunilegați și ghiavolului. Andrei văzu că asta-i firea lor, că-s mulțumiți așa, trăind de când s-au pomenit pe la ușile oamenilor, și-i lăsă în pace, deși, pentru a-i strâmtora și mai tare pe sași, ar fi fost de mare folos dacă ar fi trecut și țiganii pe partea românilor: aveau multe brațe muncitoare. De altfel, chiar dacă ar fi vrut ei, li s-ar fi pus în prag părintele Todoruț și nu i-ar fi lăsat pentru toată lumea. El nu-și putea închipui o asemenea apropiere, și încă pe vremea când zideau și ei la școala cea nouă, alături de români, Andrei răsese de multe ori din toată inima de părintele Todoruț, care nu admitea în ruptul capului ca dănceii să învețe alături de ceilalți copii. «Meargă la sași!» zicea cătrănit bătrânul. «N-avem ce le face, părinte Todoruț îi răspundea Andrei; noi îi botezăm, noi îi îngropăm, la bisericile noastre vin să ia Paști. De noi țin!»

Prim-pretorul își uitase de sașii din Măgura, ca de niște slăbănogi ce se lăsaseră bătuiți în alegeri, dar nu-și uitase de popa cel unit. Ajutorul de la stat, întâiul în viața lui de preot, Andrei nu-l căpăta. Când se convinse că numele lui nu era nicăiri pe lista preoților împărtășiți cu ajutor de la stat, Andrei se duse ață la vlădicie.

— Noi te-am propus, noi te-am pus pe listă, părinte Pascu, îi zise secretarul. Cum să nu știm că ai drept la ajutor?! Am și făcut întrebare că din ce motiv te-au șters. Și ni s-a răspuns că din motive de ordin politic, că sfinția-ta ai fi un mare agitator. E adevărat că stai rău cu prim-pretorul?

— Adevărat, sfinția-voastră. Eu n-am făcut de altfel nicio ilegalitate. Am apărat drepturile poporului pe care-l păstoresc. Atâta am făcut.

— Hm! Ministrul ne-a lăsat să cercetăm, să te facem atent pentru viitor. Ne scrie că, după raportul prefectului, sfinția-ta ai fi un agitator, ci măgurenii s-au chiar răsculat odată! Hm! Știm noi ce-a fost în Măgura, mai auzim și noi câte ceva, dar totuși ar fi de dorit să fi mai prevăzător. E greu într-un sat sărac dacă nu ți se dă ajutorul de la stat. Iar noi nu te putem ajuta cu nimic. Noi am și raportat că sfinția-ta ești un preot model, că, dacă s-a făcut ceva în Măgura, a fost din vina sașilor, care i-au scos din fire pe români, ci nu sfinția-ta ești de vină. Ni s-a răspuns că hotărârea cu reținerea plății sfinției-tale nu se mai poate schimba.

— Și pe câtă vreme mi se reține ajutorul? Pe-un an?

— Pe timp nelimitat! oftă secretarul. A, dumneata nici nu poți presupune câte mizerii ne fac micii satrapi de pe sate și din orașe, notarii, pretorii, prim-pretorii. Lucrul cel mai bun e să nu te prinzi cu ei. Chiar dacă faci un bine pentru sat, din cât poți pe ei să nu-i tulburi. Se răzbună amar, și cuvântul lor pentru cei de sus e sfântă scriptură...

— Dar cum să-i înconjuri când în mâna lor e de obicei posibilitatea curmării ilegalităților de pe sate? Cum să nu-i tulburi dacă lor le sare țandăra îndată ce te văd că te interesezi de popor?

— E adevărat, părinte Pascu! Hm! Ai toată dreptatea. De altfel, sfinția-ta nu ești de compătimit încă. Ai un socru bogat în vecini, și-apoi, numai de la dumneata atârnă să părăsești Măgura. Te strămutăm într-o parohie mai bună, oricând voiești. E și păcat să-ți înglozi viața, om cu universitate, într-un sat de la spatele lui Dumnezeu. Avem lipsă de oameni luminați pe la centre. De ce nu te grăbești cu doctoratul?

— Se poate că de-acum mă voi grăbi, răspuse Andrei.

— Ai face foarte bine. Ar fi păcat pentru un singur examen să rămâi om neisprăvit. Și, crede-mă pe mine, cu cât trec anii, îți va fi tot mai greu să dai examenul. Ne mai iasă din cap!

Secretarul făcu cu degetele de la mâna dreaptă un

semn ciudat pe la frunte, voind să arate cum zboară de ușor știința din capul unui om.

Andrei se întoarce în Măgura foarte năcăjit. De atunci mai încercă și în dreapta și în stânga, dar zadarnic; nu primi nici rata a doua pe anul întâi și niciuna în anul al doilea. Până când ajunse la secerea din anul al doilea al păstoririi sale în Măgura, fu foarte strâmtorat în cele bănești. Preoteasa încerca mereu să-l însenineze, dar nu-i prea reușea, mai ales că ea, pe subț ascuns, aducea bani din Aluniș, de la mamă-sa, și din aceștia mai astupa când o lipsă, când alta. Andrei știa că Mărioara n-are de unde avea bani decât de la părinții ei, și umilința ce-o simțea din pricina acestei cerșetorii îl întrista și mai mult. Ba când văzu ca într-o zi Mărioara își aduse din Aluniș ștofă pentru o haină nouă, se simți atât de umilit încât o înfruntă:

— Rău faci și tu, Mărioară, că tot cerșești. Ce lipsă ai tu acum de haină nouă, aici, pe sate?! Vor crede ai voștri că murim de foame!

Mărioara păli și începu să plângă.

— Dacă-mi dau părinții, nu înseamnă că cerșesc, zise ea printre lacrimi.

Andrei știa însă cât de bucuros îi dădeau părinții! Mamă-sa ca mamă-sa, poate că o ajuta cu dragă inimă, dar nu părintele Morar. Acesta, îndată ce auzi că Andrei nu mai primea ajutorul de la stat, veni ca o furtună asupra lui.

— Vezi rezultatul prostiilor tale? îl întrebă abia intrând în casă.

Andrei îl privi mirat.

— Ce prostii?

— Te pui rău cu toată lumea pentru niște proști care te lasă să mori de foame! Te-ai certat cu primpretorul, ai umblat pe la prefecturi, ți-ai tăiat de la început creanga de subț picior. Crezi că poți muta lumea din temelie? Acum, poftim, ești luat la ochi de la-nceput, și chiar trecând în altă parohie, cu greu vei mai fi împărtășit de ajutorul statului.

Părintele Morar vorbea cu mânie, cu patimi. Mărioara, cât ce-l auzi cum începe, ieși din casă. Andrei îl

ascultă în tăcere.

— Mi se pare că fiecare ne suntem judecătorii noștri, zise el încet. Fiecare lucrăm după convingerile ce le avem.

— Și după fumurile din cap! strigă popa Morar.

— Pentru dumneata vor fi fumuri, îmi pare rău, dar pentru mine nu-s. Știi vorba ăluia «cum îți vei așterne, așa vei dormi». Te rog deci să nu te mai amesteci în afacerile mele.

— Ai putea vorbi așa când ai fi singur. Dar ai familie, ai nevastă! Dacă aveai de gând să alergi după himere, nu trebuia și te-nsori. Așa înși trăbi să te gândești și la tine, la viitorul familiei. Crezi ci-i o plicere pentru o fati tină să se-ngroape într-un sat ca ăsta și în sărăcia lui? Nu te gândești la ea, n-ai dus-o o singură dată în lume, la o petrecere undeva, nu i-ai făcut o haină, nu i-ai cumpărat o pilirie. Mi rog, nu te simți ofensat! Tu nu știi cum trăbă să umbli cu o femeie tânără; ți se pare că și ea e mulțumită, că nu mai dorește nimic dacă în sat este magazie de bucate și dacă ai pus primar pe un român! Te-am îndemnat mereu să-ți vezi de doctorat, în loc să umbli după prostii, dar se vede că ție nu-ți pasă de tine și de-ai tăi, ci numai de alții.

— Va fi de ajuns, cred! zise Andrei cu silă. Știu tot ce mi-ai putea spune încă. N-aș fi crezut să fii chiar așa, deși bănuiam. Îmi pare foarte rău!

El simți cum începe să-i apese o povară grea pe suflet, ca o nenorocire. Avea senzația că nenorocirea asta nu a-nceput acum, ci că se află în mijlocul ei demult, numai cât nu-și dăduse sama de ea până acum. Nu putea pricepe în ce consistă nenorocirea asta, care e sâmburele ei. Pe Mărioara o iubea și dorea să o vadă mereu fericită. Adevărat că, în unele privințe, trebui să-i dea dreptate socrului: el nu se prea gândise la nimicurile care fac poate fericirea unei neveste tinere. El crezuse mereu că Mărioara e mulțumită. Înțelesese de la început că părintele Morar își dăduse fata după el numai pentru că-i prevedea un viitor strălucit, știindu-l cleric distins, aproape doctor în teologie. Încă de la cea dintâi neînțelegere între ei, în

casele parohiale din Aluniș, Andrei descoperise înclinarea materialistă a viitorului socru, se dezgustase de el, și dacă părintele Morar n-ar fi venit după el, la trei zile, în cancelaria vlădicească, desigur că Andrei nu s-ar mai fi abătut de bunăvoie prin Aluniș, deși o iubea pe Mărioara. Ceva asemănător dezgustului de-atunci simți și acum. I se părea că povara de pe suflet, senzația aceea vagă de nenorocire se naște din legătura lui cu familia părintelui Morar. Nu-și dădea sama în ce consistă, poate pentru că Mărioara nu semăna cu tatăl ei, poate pentru că Mărioara îl iubea și părea mulțumită.

După ce socrul, spunându-i tot ce avea pe suflet, se duse fără s-o învrednicească de un singur cuvânt pe fiicăsa, pe Mărioara, ea intră în cameră zdrobită de durere, îl îmbrățișă și-i zise plângând:

— Nu te supăra, Andrei. Iartă-l, așa e tata!

Și nu se liniști până când nu-l văzu pe Andrei zâmbind.

— Așa te vreau, dragul meu! Să fii vesel, să fii plin de lumină, să nu fii nenorocit că m-ai luat pe mine. Tata așa e, totdeauna a fost așa. Vai, acasă, pentru o pagubă cât de mică, era în stare să ne bată. Dar acum noi doi avem casa noastră, nu? Bine i-ai spus. El n-are de ce să se amestece în căsnicia noastră.

De-atunci Andrei nu se mai întâlnește cu socru-său. Mărioara însă mergea din când în când pe-acasă și nu se întorcea niciodată cu mâinile goale. Mamă-sa, chiar fără voia ei, îi tot dădea ba una, ba alta, ce i se părea și ei că i-ar lipsi Mărioarei. Iar aceste daruri îl tulburau, îl umileau pe Andrei, deși Mărioara încerca, pe cât putea, să le folosească fără ca el să bage de seamă.

Demnitatea lui de bărbat tânăr era adânc rănită, văzând că din puterile lui nu poate să aibă tot ce-i trebuia în casă. Erau clipe când își dădea sama cât de grea îi e viața, și-n asemenea clipe singură dragostea Mărioarei nu-i mai era de-ajuns ca să-l însenineze. Avea neapărată nevoie să se adâncească în sine însuși să se gândească pe sine, sub năvala mizeriilor omenești, să-și înfrângă deznădejdea,

convingându-se că era o nebunie să-și întunece viața pentru asemenea nimicuri trecătoare. Numai astfel se însenina și se simțea din nou liber, împluternicit în voința sa.

După ce-și seceră griul – în anul al doilea al păstoririi sale în Măgura – apucă deodată deasupra năcazurilor bănești. Plăti simbria slujnicei, îi dădu înapoi socrului său bucatele împrumutate, iar pentru Mărioara cumpără de la oraș o pălărie foarte frumoasă și o stofă scumpă pentru o rochie albă.

Nicicând n-a văzut-o pe Mărioara atât de fericită, atât de frumoasă. Pe-o clipă Andrei se întunecă, părându-i-se că și dragostea Mărioarei e interesată, părându-i-se că pricepe în sfârșit în ce consistă nenorocirea ce părea că l-a prins ca într-o mreajă. Văzând bucuria Mărioarei, i se păru că-și deslușește sentimentul ce-l urmărea de-atâta vreme: teama că și nevasta lui seamănă cu tată-său, cu părintele Morar. Într-adevăr, teama asta nedeslușită de-a fi intrat într-o familie de suflete moarte, robite avuției materiale, banilor, teama de-a nu fi și Mărioara ca tatăl ei, îl făcea uneori să i se pară că amenințarea unei nenorociri ar pluti peste el. Dacă s-ar fi adevărit această bănuială, viața lui ar fi fost stricată, pentru că nu ar fi putut trăi alături de un astfel de om. O clipă se temu, dar în clipa următoare orice umbră de bănuială i se șterse din suflet: în fericirea Mărioarei era atâta nevinovăție, atâta gingășie, atâta dragoste neprihănită, încât Andrei își simți ochii umezi de lacrimi. Părea că în fiecare floare de la pălărie, în fiecare cută a stofei scumpe, pe el îl admiră, pe el îl adoră. El o cuprinse cu putere în brațe, o sărută cu dragoste, căută adânc în ochii ei strălucitori și-i zise: «Dragă, ce copilă scumpă ești tu!». Și spunându-i astfel, pricepu deodată ceea ce nici prin gând nu-i trecuse până atunci: că femeia are un suflet deosebit, neasemănător cu al bărbatului; ca sufletului ei îi trebuie mereu jocuri, cântece și flori; că nu-i femeie adevărată aceea care nu le râvnește și care nu se bucură de ele adânc și copilărește. Iată, el niciodată până acum nu o văzuse pe Mărioara lui atât de frumoasă!

Fu atât de vesel de descoperirea asta, atât de fericit, încât era gata să-i ierte socrului său că-i pomenise de purtarea lui neatentă față de Mărioara.

În vara aceea avu și fân, toamna culese și porumb și începu să iasă cât de cât deasupra năcazurilor. El însă nu fu mulțumit numai cu atât. Știa că e prea puțin pentru ca Mărioara să nu mai simtă nicio lipsă. Se hotărî deci să-și redacteze teza de doctorat, o teză de istorie bisericească, dar, scriind, se trezi că-i ies de sub condei mici capitole de sine stătătoare. Părându-i-se nu lipsite de un interes mai general, trimise unul la o revistă bisericească. Redacția îi răspunse cu o scrisoare călduroasă, în care-l felicita și-l îndemna să continue, asigurându-l că-l vor publica și că-i vor da un onorariu de cincisprezece zloți pentru fiecare articol.

De-aici încolo apucă într-adevăr deasupra năcazurilor: avea asigurați treizeci de zloți pe lună, o avere întreagă! Începu să călătorească mai des la oraș, luând-o întotdeauna și pe Mărioara. Își făcu prieteni, Mărioara își află în societatea din oraș colege de școală, între care se simțea foarte bine. Luară parte la un bal de iarnă, la o reprezentație teatrală, la două concerte. Andrei vedea că Mărioara din zi în zi se apropie tot mai mult de el, și pricepu că până acum el își neglijase viața intimă, viața familială. Pornit în luptă cu tot focul tinerețelor, vreme de-un an și jumătate el se dăruise intereselor generale, neglijându-le pe ale sale; acum pricepu că și sufletul său trebuie să și-l îngrijească, și că aceasta se poate fără a primejdui lupta pentru alții. Își dădu sama că oricât e de frumoasă lupta pentru alții, totuși sufletul tău se îmbogățește neasemănat mai mult când te bucuri și pentru tine însuși, pentru binele, pentru fericirea ta.

X

La doi ani și patru luni de la stabilirea lui Andrei Pascu în Măgura, la Sfântă Măria-Mare, se sfîrși școala cea nouă din sat, școala românească, în cadrul unor serbări cum nu mai văzuseră măgurenii. Învățătorul Ion Olariu, feciorul părintelui Todoruț, de pe la Rusalii se mutase în

sat, fiind ales dascăl al Măgurii. Cu vreo zece ani mai în vârstă decât Andrei, avea ochii senini și buni ai părintelui Todoruț, și moștenise de la bătrân o voce foarte melodioasă. Se pricepea la muzică, cânta frumos la vioară și cunoștea și notele. În satul pe care-l părăsise înființase un cor pe care voise să-l aducă să cânte la sfeștania școlii din Măgura. Dar depărtarea prea mare dintre cele două sate îl făcu să părăsească planul acesta și să se gândească la altceva: putea înființa, până la Sfântă Măria-Mare, un cor cu țărani din Măgura. De la primele probe văzu că nu-i cu neputință să formeze un cor mixt până la Sfânta Marie, care să se poată produce cu patru-cinci cântări. Dar în calea entuziasmului său stătea nepriceperea țăranilor, care nu înțelegeau pentru nimic în lume de ce trebuiau să vină regulat la repetiții. Ajutorul cel mai mare pentru a birui această piedecă i-l dădură Andrei și cu Mărioara, care veneau, printre cei dintâi, și cântau împreună cu coriștii. Îl mai ajută și faptul că repetițiile se țineau în școala cea nouă, și că fiecare măgurean sau măgureancă simțea un fel de mândrie să poată intra în ea. Îi mai fu de folos și râvna părintelui Todoruț, care-i scotea de prin curți, de prin case pe cei mai încăpățânați și-i trimitea la cor sub amenințarea blăstămului.

Când văzu că repetițiile corului reușesc din zi în zi mai bine, Ion Olariu se avântă și se hotărî să joace și teatru. Alese o piesă cu patru personaje, și luă pe lângă sine un fecior și două fete din sat, dintre cei ce știau scrie și citi mai bine. El rămase uimit de ușurința cu care cei trei își învățată rolurile, dar când trecu la repetiții, să împlinească țesătura vie a piesei, își dădu sama că se pripise: pe fecior și pe cele două fete le pufnea mereu râsul. Totuși, până la urmă strădania lui izbândi.

La sfîntirea școlii, Andrei ținu un discurs *de* bineventare pentru oaspeții mulți care secoborâseră din întreg jurul ca la o minune, preoți, învățători și țărani. chemați cu invitații tipărite la «concerjul și teatrul ce vor avea loc în școala cea nouă din Măgura cu prilejul sfîntirii ei». Cei mai mulți pufniseră în râs, dar fiindcă vremea era

frumoasă în ziua aceea de Sfântă Maria, se osteniseră mulți să vadă minunea. Rămaseră mirați și de școală, și de poporul mult ce nu mai încăpea înăuntru, dar mirarea lor adevărată începu abia când Andrei deschise serbarea. Nu mai auziseră asemenea cuvinte de bineventare, nu mai auziseră o atât de strălucită proslăvire a virtuților ce dorm ascunse în neamul românesc. Căci Andrei, îndată după ce le mulțumi oaspeților de osteneală, vorbi de satul Măgura, îi făcu în linii mari istoria, apoi îi laudă pe măgureni cu astfel de cuvinte, încât prin ele lauda întreg neamul. Oamenii din sat îl ascultau cu ochii umezi, le era parcă rușine că popa îi laudă aici, în fața atâtor străini, cu asemenea frumoase și adânci cuvinte. Oaspeții îl aplaudară zgomotos când termină.

După primele trei cântece primite cu ropote de aplauze, urmă piesa teatrală - o scurtă și potrivită comedie de situație - apoi ultimul cor: marșul economilor. Aici însuflețirea ajunse atât de mare, încât toată lumea se sculă de pe scaune, într-o liniște sărbătorească. De trei ori trebuiră să repete marșul, și oaspeții străini tot mai strigau: «Bravo! Bravo! Ura! înc-o dată!». Măgurenii se simțeau nespuse de mângâiați, de buni, de îndulciți că feciorii și fetele lor pot cânta așa de frumos, încât să-i uimească pe-atâția popi și dascăli străini.

După programul artistic urmă joc și veselie, care ținut până în zorii dimineții. Preoții, învățătorii mai în vârstă se retraseră într-o odaie, la un pahar de vin. Între ei era și părintele Morar din Aluniș, care părea oarecum stânjenit în veselia lui, ca și când toată lumea ar fi știut ce relații încordate fuseseră între el și ginerele lui, până de curând, când Andrei își luase doctoratul în teologie. Dar nimeni nu știa nimic, pentru că Andrei nu împărtășise nimănui păreri sale despre socru, păreri pe care le mai avea și-acum, deși popa Morar se străduise să facă uitate toate cele trecute.

Preoții și învățătorii cei străini vorbeau însuflețiți despre măgureni, despre școală, despre Andrei. Auziseră ei demult cum au biruit măgurenii în sat, cum s-au ridicat

deasupra nevoilor. Acum, văzând rezultatele, fiecare știa că aici, pentru a se face în scurtă vreme schimbări atât de mari, a fost nevoie de eforturi uriașe. Andrei nu era printre ei, el supraveghea petrecerea țăranilor. Era întâia întrunire mai mare la un pahar de vin, cu muzică, și se temea de vreun exces, pentru că răspunderea o luase toată asupra sa când ceruse de la prețură concesiunea pentru petrecere cu joc și spectacol. Era însă între ei popa Todoruț, care, după ce ascultă multă vreme cu mulțumirea în ochi, cu zâmbetul pe buze laudele străinilor, zise:

— Tot ce s-a făcut până-acum e frumos, nu-i vorbă, dar ce-i mai de căpetenie are să urmeze de-acum înainte. La toamnă luăm cu arendă moșia din Cornățel, moșia grofului din Cornățel. Pe șase ani o luăm, și de azi în șase ani să dea Dumnezeu să ne vedem cu toții la sfințirea bisericilor celor nouă din Măgura.

Părintele era cam vinos și, rostind cuvintele acestea, își simți ochii umezi de lacrimi. Dacă bea, plângea foarte ușor, nu cu glas însă, ci numai din ochi. În sală se făcu liniște, oaspeții se uitară cu neîncredere la bătrân. Deodată îl grămadiră din toate părțile cu întrebările. Toți voiau să știe cum era cu puțință așa ceva. De unde aveau bani, căci doar era o avere întreagă șase mii de zloți pe an cât era prețul arenzii. Cum vor munci măgurenii moșia? Cine le-o împarte? Pe ce bază se face împărțirea?

Bătrânul începu un fel de explicații, dar se încurcă repede, se mânie, și zise:

— Întrebați-l pe Andrei, ce mă întrebați pe mine? Ba se poate, cum să nu se poată! E și făcut târgul, oamenii au iscălit contractul. Cum să nu se poată?! întrebați-l pe Andrei.

Lucrul acesta era nou chiar și pentru părintele Morar. El era încredințat că Andrei, luându-și doctoratul, nu va mai rămâne în Măgura, ci va cere să fie transferat într-un oraș, într-un centru intelectual. Doctor în teologie pe sate cine a mai văzut?! De părerea asta erau și cei mai mulți dintre oaspeții veniți la sfințirea școlii. Nu va rămânea să moară de foame într-un sat ca Măgura un

doctor în teologie!

— Să moară de foame?! strigă părintele Todoruț scos din fire. De ce? Pentru că nu capătă ajutor de la stat? Dar știți dumneavoastră că el câștigă cu condei II de două ori cât face mila statului? Și mai știți că de la Crăciun fiecare cap de familie îi dă câte două mierțe de grâu? Cinele-a hotărât? Oamenii le-au hotărât, iacă, pârlitâi ăștia de uniți 1 Ci-ha! că multe nu credeți dumneavoastră! Atunci, ce să vă mai spun, că tânărul are plată și de la banca din sat?

— De la ce fel de bancă?! se mirară oaspeții.

— Hm! pare că ați trăit pe altă lume, și nu aici, prin vecini! Vezi, așa-i dacă un sat ajunge să fie de ocară, ajunge cu nume rău, nime nu se mai interesează de el. «Din Galileea poate veni ceva bun?» vă întrebați și dumneavoastră. Apoi da, n-avem bancă mare ca la oraș, avem așa, o mică învârteală de bani pe lângă magazia noastră de bucate. Și cine s-o conducă? Hm! Ce știți dumneavoastră! Nu puteți ști că tânărul se pricepe la toate. Bancă va ieși de-aici, întrebați-l numai pe Andrei.

Multă vreme nu se mai vorbi în sală decât tot despre arendarea moșiei din Cornățel. În răstimpuri îl grămădeau pe părintele Todoruț cu aceleași întrebări; bătrânul se înfuria, și dacă, din întâmplare, întrebarea i-o puneă vreun preot unit, popa Todoruț dezlega sacul cu batjocorile lui la adresa uniților, în râsul mare al celor din sală. Bătrânul nu putea să descurce toată afacerea aceea cu arendarea, deși se sfătuisese în nenumărate rânduri cu Andrei și cu fruntașii din sat, deși Andrei îi explicase de mai multe ori întreaga procedură. Nu putea s-o priceapă mai ales fiindcă arendarea era strâns legată de banca, de niște operații financiare pe care nu le-a priceput niciodată. Credea însă cu toată puterea în realizarea planului lor de-a arenda moșia din Cornățel, pentru că avea mare încredere în popa cel unit din Măgura.

*

Arendarea moșiei Cornățel îi dădu foarte multă bătaie de cap lui Andrei Pascu. Nepricepându-se cum se fac asemenea afaceri, el își dădu sama că avea nevoie,

chiar de la început, de un povătuitor priceput. Cum nu cunoștea pe nimeni altcineva, se adresă directorului de bancă Matei, care-l ajutase și la înființarea magaziei de bucate. Directorul era foarte mulțumit de felul cum chivernisea Andrei toată afacerea; la bancă își căpătau banii la termen, cu dobândă foarte bună; în două ierni se adunaseră din banii câștigați cu vânzarea porumbului un capital de trei mii de zloți, cu care se puseseră bazele unei bănci satești. Directorul era deci încredințat că Andrei va scoate la bun sfârșit și afacerea cu arendarea. Îi dădu îndrumările de lipsă, mai mult: se arătă dispus să intre și el în combinație, ajutând la sporirea capitalului băncii satești cu cinci sute de zloți din averea lui și deschizându-le un împrumut de cont-curent la banca pe care o conducea. Totodată îi dădu îndrumări lui Andrei despre cum să organizeze pe baze noi banca satească. Toți măgurenii care iscălră contractul de arendare trebuiră să se facă membri ai băncii satești, depunând un capital de la cincisprezece până la cincizeci de zloți, după cum era de mare și partea din moșia boierească ce-i revenise la împărțeală. Banca plătea, la termenele fixate în contract, ratele de arendă, iar oamenii plăteau băncii partea de arendă ce-i revenea fiecăruia după mărimea parcelei, cu un anumit procent. Fiecare trebuia să-și plătească, la banca din sat, arenda pentru semănăturile de toamnă în octombrie, iar pentru cele de primăvară, în mai. Până la aceste termene, putea fiecare să-și valorifice cu prețul cel mai bun produsele, în vreme ce arenda i-o plătea grofului, anticipat, banca satească. Pe deasupra, fiecare măgurean trebuia să dea anual o mierță de grâu și două de porumb pentru un fond aparte, pentru edificarea celor două biserici din Măgura. Părtașii mai puteau face, la banca satească, împrumuturi mai mici, ori de câte ori conducerea băncii considera că banii sunt absolut necesari pentru progresul gospodăriei vreunuia dintre ei.

Îndrumările directorului Matei l-au ajutat pe Andrei să priceapă cum funcționa întreg mecanismul financiar al acestei afaceri complicate, dar ceea ce nu înțelese, cu

toate explicațiile binevoitoare date de directorul băncii era felul cum trebuia transcris în cifre și partide contabile. Și fiindcă nu era omul care să se rușineze de nepriceperea sa, îi spuse:

— Toate-s bune, domnule director, numai de ceva te rog: Să-mi trimiți un contabil care să conducă banca cel puțin un an.

Directorul îl privise mirat și-i zisese:

— Se poate să nu fii stăpân pe-o contabilitate atât de simplă?

— E simplă pentru dumneata, dar pentru mine e un labirint, Țmi trăbă cel puțin un an până să mă introduc cumsecade în tainele ei. Până atunci vom face seamă de-un salariu bun pentru tânărul magistru cu care vom avea fericirea...

Directorul Matei fu de cel mai mare ajutor chiar și la încheierea târgului cu groful.

Fruntașii sașilor, pricepând din bună vreme cu ce îi bate capul popa cel unit și întrezărind primejdia care-i paște, mișcă ră toate pietrele pentru ca moșia să nu fie dată românilor. Ei luară, pe sub mână, legături cu omul de încredere al grofului, care tocmai trata cu directorul Matei și cu Andrei Pascu arendarea moșiei, informându-l că românii din Măgura îs niște sărântoci, niște oameni slabi, de la care groful nu va scoate banii până-i porcu' cu coadă; că nu se pricep să cultive pământul, că în șase ani îi vor să răci moșia în asemenea măsură încât, mai târziu, nimeni nu va mai vrea s-o arendeze. Directorul Matei pricepu însă în grabă cine le pune bețe-n roate, porni la Pesta, unde locuia groful, și-i plăti pe-un an întreg înainte, convingându-l astfel că prețul arenzii era sigur și garantându-l cu capitalul băncii pe care o conducea.

Stăpânii se convinseră c-au fost încă o dată bătuți, și începură să-l pizmuiască și mai tare pe Andrei Pascu.

Toamna târziu, după ce se culese și porumbul de pe moșia grofului din Cornățel, măgurenii ieșiră să parceleze pământul. În fruntea lor erau cei doi preoți, directorul Matei și contabilul, care avea să conducă, vreme de-un an,

banca sătească din Măgura și să-l introducă pe Andrei în tainele contabilității. O săptămână tot împărțiră, tot măsurară. Nu era lucru ușor nici să măsoari pământul, dar nici să-i mulțumești pe țărani. Era câte-o parte din moșie mai bună, mai aproape de sat, mai șească? Fiecare voia ca parcela lui să fie de-acolo. Era vreo colină, vreun loc mai sărac ori mai departe de Măgura? Toți se fereau de el. În zadar se trudeau cei doi preoți și directorul să-i convingă că cine va căpăta pământ mai bun va și plăti mai mult, iar cine va primi un loc mai slab, va plăti mai puțin, dar i se va repartiza o parcelă mai mare. După ce făcură parcelele și stabiliră prețurile de arendă pentru fiecare, se pomeniră într-o zarvă ce nu mai înceta.

— Decât așa, mai bine nimic!

— Decât așa, mai bine ne mulțămim! strigau oamenii, într-o fierbere continuă. Părea că încep să se dușmănească unii cu alții.

— De ce să capete Milea aici? De ce nu eu? E mai bun el ca mine?

Zece inși se rupseră din ceata ce fierbea și veniră înaintea celor patru din comisiune.

— Părinte Andrei, zise unul din ei, așa nu ne învoim, așa nu se poate face dreptate.

— Dar cum să facem, bade Petre? Nu vezi dumneata că de cinci zile ne străduim mereu să vă facem pe voie, să parcelăm pe dreptate? Cum să facem? Dacă știți dumneavoastră că în alt fel ar fi mai bine, spuneți.

— Știm, zise rumânul. Să tragem sortii! Noi vedem că dumneavoastră v-ați străduit să împărțiți cum se poate mai bine, dar tot nu-i cu dreptate. De ce să capete chiar cutare părțeaua asta, de pildă, și de ce nu altul? Să tragem sortii! Soartea - ca moartea, vorba ăluia.

Cei patru se priviră zâmbind. Era o idee bună și se mirară că nu le venise lor mai întâi în minte. Așa scăpau de bănuiala celor nemulțumiți, care n-ar fi priceput niciodată că n-au fost nedreptățiți de domnii din comisie.

— Foarte bine, zise Andrei. Dar sunteți învoiți dumneavoastră cu toții?

— Învoiți, da, suntem învoiți! Sorti să tragem! Așa nime nu se va mai putea simți nedreptățit. Fiecare cu norocul lui! strigară cu toții.

— Soartea ca moartea! se mai auzi un glas singuratec.

Încă în aceeași zi dădură număr fiecărei parcele, iar în dimineața zilei a șasea traseră sortii. Nimeni nu mai spuse un singur cuvânt de împotrivire.

Locul de pășune de pe moșia din Cornățel rămase comun, atâta doar că se împărți în două: o parte pentru vite, alta, mai deluroasă, pentru oi.

XI

Din toamnă până-n primăvară, Andrei se introdusese bine în contabilitate, așa că ar fi putut conduce singur banca satească. Începu să priceapă rostul deosebitelor conturi și calcule, și simțea o mare bucurie deslușind în țesătura sacă de cifre, de rubrici, o artă, o biruință a minții omenești. îl surprinsese cu deosebire claritatea pe care o aruncau asupra întregii afaceri, destul de încălcite de altfel, cărțile de contabilitate, îndată ce le puteai citi. De aci încolo munca lui fu mai ușoară și, la sărbătorile Paștilor, contabilul Petrișor stăruia cu tot dinadinsul să-i dea drumul.

— Te pricepi ca și mine, părinte Andrei. De ce să mai rămân? îi zise tânărul.

Dar popa nu se învoi. În sinceritatea lui recunoscă că mai are încă multe de învățat, apoi îi plăcea și de contabil, care prânzea și cina la ei, cânta bine la violină și-i ajuta și învățătorului Ion Olariu la instruirea corului. Într-un sat mai este încă totdeauna o plăcere să ai un tânăr cult, om de inimă, cu care să poți schimba o vorbă și care să-ți poată da o mână de ajutor când e vorba să pui un lucru bun la cale.

Într-o zi, contabilul Petrișor, venind de la bancă, îi zise: /

— Sașii de-aici, în fiecare an, își țin maiâlul lor tradițional în poiana din pădurea Cornești; de ce n-am face și noi un maiâl, în Teiș? Am aflat acolo o poiană, raiul lui

Dumnezeu! Nu-i departe de sat. Vom face lucru mare! Am vorbit cu dascălul să jucăm, acolo în poiană, *Cinel-cinel* de Alecsandri. Invităm și străini, aducem muzică! Las să vadă pădurea odată și jocuri românești!

Contabilul vorbise însuflețit; se vedea bine că mai înainte pusese la cale, cu dascălul, toată afacerea.

Marioara bătu din palme de bucurie; Andrei se învoi din toată inima.

— Vrednic e muncitorul de plata sa, zise Petrișor. Măgurenii noștri au isprăvit cu arăturile și semănăturile de primăvară, niciun petec n-a rămas nearat – nici în Măgura, nici în Cornățel. Un strop de voie bună nu le va strica.

Andrei cunoștea bine poiana din Teiș, Poiana Cerbului, cum cunoștea de altfel întreg hotarul Măgurii, și pădurile cu toate păraiele și potecile. Află că locul e foarte potrivit; se temea numai că oamenii, nefiind obișnuiți să-și petreacă decât în sat, nu vor primi ideea cu însuflețire. Însă tineretul, fiind cu totul de părerea lui Petrișor și a dascălului, reușita era asigurată. Maiialul românilor avea să se țină la patru săptămâni după cel săsesc, la Ispas.

Niciodată pân-acum popa cel unit nu fusese invitat la vreo petrecere săsească, deși se țineau mai multe pe an. La concertul de la sfințirea școlii românești el invitase însă pe toți fruntașii sașilor, dar dintre ei numai notarul luase parte, căci tare-i mai plăceau petrecaniile. Erau prea invidioși ca să poată asista la sărbătorirea triumfului românesc. Dar se vede că fruntașii nu voiau să apară mai puțin civilizați în ochii lui Andrei, căci la maiialul din primăvară îl invitară pe el, pe părintele Todoruț, pe dascălul Ion Olariu și pe contabilul Petrișor. Andrei mulțumi de cinste, dar era hotărât să nu se ducă. Marioara însă dorea foarte mult să vadă o petrecere săsească, și când Andrei băgă de seamă dorința ei, își schimbă bucuros hotărârea.

Mărioara era deosebit de vioaie în primăvara asta. Setea de viață se deșteptase în ea într-o măsură neobișnuită, iar Andrei umbla să-i împlinească toate dorințele, cu cea mai mare bucurie.

După-amiaza era frumoasă și limpede în ziua de maialul sașilor, totuși Andrei și Mărioara nu stătură în poiană decât două ceasuri, căci de la o vreme Mărioarei începu să-i fie frig. Ea nu spunea nimic, dar Andrei văzu că e palidă. Și cu toate că notarul se supără, cei doi soți plecară devreme către casă.

Poate în urma mișcării, poate unde ieșiseră din răcoarea pădurii, pe drum Mărioara începu să se rumenească, să se simtă mai bine.

Dar, ajunsă acasă, iar i se făcu frig și începu să o doară capul. Trei zile Andrei nu o lăsă să se scoale din pat, deși Mărioara spunea mereu că nu-i bolnavă, că nu-i nicio primejdie. Asculta însă de Andrei, plăcându-i s-o mângâie, s-o îngrijească. Era veseli, dar Andrei căzu pe gânduri: nu putea să fie un semn bun această oboseală, la vârsta ei. De aceea, îndată ce se făcu bine, el stărui să-l însoțească la oraș, să consulte un doctor. Dar Mărioara se îngrozi: nici nu voia să audă de doctor.

— Mai bine să mergem să-mi văd de-o haina pentru maialul nostru! Ce doctor? Doar nu-s bolnavă. Știi ce, Andrei? Aș vrea să fiu foarte frumoasă la maial! La sfîntirea școlii am fost în costum de măgureană, nici nu m-am deosebit de celelalte fete din sat. Acum vreau... Vai, dar nu cutez să-ți spun, mi se pare că ar fi o jertfă prea mare din partea ta.

— Ei, ce copilă ești! Orice-ar fi să fac pentru tine nu e o jertfă, ci o bucurie pentru mine, zise Andrei neliniștit, pentru că în vocea Mărioarei era un accent ciudat și nou.

— Adevărat? întrebă Mărioara, privindu-l țință cu ochii ei plini de străluciri.

În loc de orice răspuns, Andrei o îmbrățișa cu gingășie și o sărută.

— Aș vrea... aș vrea să am o haină de mătase albă! Vezi, e o prostie, nu-i așa? La un maial în pădure să mergi cu haină de mătase! Dar... o doresc foarte mult.

— Ei bine, dragă, dacă vrei, putem merge chiar mine la oraș. Mulțămită lui Dumnezeu, bani sunt; va trebui s-o lași unei croitorese să ți-o facă, ție ți-ar da prea mult de

lucru.

— Nu, Andrei, pentru nimic în lume, nu! Vreau să mi-o cos eu, îmi place deosebit de mult să cos mătase. Tu ce știi, tu poți râde! Tu nu știi câtu-i de dulce finețea ei, cum îți pătrunde prin degete în toată fința.

În ziua următoare plecară la oraș. Porniră de dimineață, să poată târgui mai devreme; mai târziu Mărioara avea să-și viziteze cunoscutele, să le invite la maiialul de Ispas din Măgura. Deși era ceva aproape de necrezut ca doamnele mai subțiri de la oraș să cuteze a face o excursie atât de lungă și pe drumuri rele, Mărioara era adânc convinsă că prietenele ei vor primi invitația. Avea o încredere oarbă că de-acum orice va încerca toate-i vor reuși, toate-i vor fi cu putință. Și, spre marea mirare a lui Andrei, cele mai multe îi făgăduiră că de buna seamă vor veni.

Isprăvindu-și treburile, cei doi soți mergeau veseli spre birtul în fața căruia trăsese căruța lor. Nu luau în seamă privirile trecătorilor, care se uitau cu plăcere la o asemenea frumoasă păreche de oameni.

Deodată Mărioara își încetini pasul, și, strângând mai tare brațul lui Andrei, se alipi de el. Andrei simți dulcea ei povară, și se sperie că iar i se face rău. Dar când voi s-o întrebe ce are, el văzu venind din față, trecând în chiar clipa aceea pe lângă ei, o doamnă înaltă, zveltă, îmbrăcată în negru, care avea ceva din gingășia unei libelule. Străina trecu privindu-i mirată, cu ochii ei mari, adânci, negri ca noaptea. Deși Mărioara era cu pleoapele plecate, simți că străina a trecut de ei, și, ridicându-și fruntea, lăsă brațul lui Andrei și oftă ușurată.

— Doamne, ce ochi are doamna asta! suspină ea, și cum s-a uitat de mirată la mine și la tine. N-ai băgat de seamă?

Andrei făcu o sforțare ca să-i răspundă: recunoscuse în străină pe Dora Muntean.

— Am văzut-o de-abia când a trecut pe lângă noi, spuse el cu sinceritate.

— Eu am zărit-o demult; de când a apărut de după

colț nu și-a mai luat ochii de la noi. Ce privire ciudată, ce ochi mari și negri, ca de tăciune! Mi-e frică să nu mă fi deocheat, râse Mărioara, scuturându-se parcă de impresia ce i-o lăsase străina.

Drumul până la birt îl parcurseseră în tăcere. Dar când ajunseră lângă căruță, Mărioara zise:

— Nu cred să fie de-aici.

— Cine?

— Doamna aceea în negru. N-am mai văzut-o prin oraș.

Andrei rămase pe gânduri. Să-i spună că o cunoaște? Să-i spună cine-i? Dar de ce ar tulbura-o degeaba pe Mărioara? în sfârșit, cine era Dora? O femeie pe care o cunoscuse ca fată. De ce nu i-ar spune soției sale adevărul? El o uitase demult, el o iubea acum pe Mărioara. Simți totuși că Mărioara s-ar tulbura aflând că el o cunoaște, și se temea să nu-i facă rău. El însuși, deși, de când o cunoscuse pe Mărioara, nu se mai gândise la Dora, era tulburat de întâlnirea asta neașteptată.

Își adunară pachetele în lada din căruță, se urcară, și caili porniră. Cei doi soți rămaseră multă vreme în tăcere. Apoi Andrei începu să-i spună Mărioarei cele din urmă hotărâri pe care le luase împreună cu directorul Matei cu privire la împrumuturile ce le cereau tot mai mulți măgureni la banca sătească. După ce termină tot ce era nou de spus, văzând că Mărioara tace, începu să vorbească despre maial, despre lăutarii pe care i-a angajat să le cânte de Ispas în Poiana Cerbului, din pădurea Teiș, despre frumoasa mătase albă pe care o cumpărase Mărioara, despre piesa *Cinel-cinel*, care avea să se joace cu prilejul maialului. Apoi deodată tăcu, parcă obosit, parcă mirat că Mărioara nu zicea nimic, deși părea că-l ascultă. Întru târziu Mărioara șopti c-un fel de groază:

— Ce-ar fi să ne trezim că la petrecerea de la Ispas vine și ea!

— Cine? întrebă Andrei simțind un sloi de gheață în spate.

— Străina aceea în negru! șopti Mărioara.

— Dar, pentru Dumnezeu, cum de-ți poate trece așa ceva prin minte?! Cum să vină?! Cine a invitat-o? Cine-o cunoaște?

— Poate are vreo cunoscută printre cele pe care le-am invitat eu.

— Și chiar dac-ar veni, de ce te neliniștești? Parcă ți-ar fi frică.

Mărioara ridică ochii înlăcrămați spre Andrei.

— Crezi că mi-e frică? Nu, mi-e milă de ea. Trăbă să fie foarte nenorocită! Aș vrea să vină, aș vrea s-o mângâi! Adevărat că de ochii ei mi-a fost frică la început, dar acum, cu cât mă gândesc mai mult la ea, cu atâta mi-e mai milă. Înapoia ochilor acelora adânci, trăbă că bolește o durere uscată, fără lacrimi, fără nădejde, fără leac!

La cuvintele Mărioarei, Andrei se tulbură din nou. Se gândise el vreodată ce s-a ales de Dora? Să fie oare-ntr-adevăr nenorocită?

— Se vede că a făcut o impresie puternică asupra ta, zise el, dacă te gândești mereu la ea. Poate să fie nefericită, cum spui tu, dar ce-ar fi de mirare într-asta? câți oameni sunt nefericiți în lume! Dar putem noi să-i mângâiem pe toți? Pe noi înșine abia putem. Fiecare om e o lume aparte. Mi-e milă, vezi bine, dar ce putem face, cum îi putem ajuta? S-ar putea, iarăși, să te-nșăli nu totdeauna se poate cunoaște un om din față, ori după port! Se poate să fie o durere adevărată, dar o durere trecătoare. Poate să-i fi murit cineva drag, vreun copil, de pildă. Nu e musai numai să fie nefericită.

Vorbind așa, Andrei părea că-și vorbește lui mai mult decât Mărioarei. De altfel, pe Mărioara nici n-ar fi putut-o convinge. Ea rămase cu impresia ce i-o lăsase străina aceea. Însă, ca să-i facă o bucurie lui, văzându-l căzut pe gânduri, schimbă vorba și începu să spună noutăți ce le aflase de la prietenele ei, flecăriile proaspete din oraș despre unii și despre alții, se însufleți de cât va fi de frumoasă haina ei. Aducea cu dânsa un croi splendid, de la cea mai bună croitoreasă din oraș.

Ajunseră de-cu-vreme în sat, și Andrei, îndată după

ce-i ajută Mărioarei să ducă pachetele în casă, pleacă la bancă. Pleacă liniștit, căci o văzu pe Mărioara veselă, o auzi cântând și își dădu sama că toată impresia făcută asupra soției sale de întâlnirea cu Dora era numai din cauza firii ei prea sensibile, prea delicate.

Dar abia ieși pe porțiță că deodată îl asaltară un roi de întrebări. Unde fusese Dora până acum? Unde trăiește azi, căci, desigur, prin orașelul acela era numai în trecere – el nu și-o putea închipui pe Dora decât călătorind dintr-un oraș într-altul, ca pe vremea când el era student și cleric. Cum de n-a auzit nicio veste despre ea de când a citit anunțul acela de căsătorie cu avocatul Drăgan? căzu pe gânduri și o umbră de melancolie i se lăsă pe suflet. Nici nu băgă de seamă când trecu pe lângă bancă. Pe drum se întâlni cu părintele Todoruț. Bătrânul îi strânse mâna cu putere.

— Unde te grăbești așa?

— Ei, iaca, umblu și eu! zise Andrei, încercând să zâmbească.

— Se vede că te-a neliniștit și pe dumneata întâmplarea de azi-noapte.

— Ce întâmplare? întrebă Andrei uimit.

— Nu știi nimic?

— Ce să știu? Nu știu. Am plecat de dimineață la oraș, și numai acum m-am înapoiat.

— Hm! apoi dar n-ai de unde ști! Notarul a mâncat o nespălată azi-noapte...

— Cum așa? întrebă Andrei fără să priceapă.

— D-apoi foarte bine. Atâta merge urciorul la izvor, până se sparge.

Andrei Pascu tot nu înțelegea.

— Ei, comédie ca asta! Cum de nu-ți dai cu socoteala? L-au prins ficiorii, l-au bătut de l-au lăsat mai mult mort și l-au ascuns sub pod. Așa i-a trebuit porcului, că se agăța de toate muierile, ba și de fete chiar. În Măgura au fost moravurile curate până-acum; bine-au făcut ficiorii că i-au dat o lecție. Numai de n-ar muri, cioara dracului.

— Aşa de rău l-au bătut?

— L-au pisat măr! Nici acum nu şi-a venit în fire, da' nu se ştie: din bătaie, ori din beţie, c-a fost beat azi-noapte ca tureacul cizmei! Şi, spurcăciunea satului, în loc să-şi vadă de cele două cărări ale beţiei, a pornit pe-a treia. Acum dumneata o ştii pe Vuţa lui Cătană: frumoasă văduvă! A vrut să-i intre în casă. I-a spart uşa - el e tare cât un bivol! - dar, la ţipetele femeii, au sărit ficiorii, care se vede că-l pândeau demult. Numai de n-ar muri bala cea spurcată, c-ar da ficiorii de dracu'.

— Se ştie care l-au bătut?

— Nu se ştie, dar lucrurile astea se află. Îi scapă poate-o gură vreunuia, se laudă poate careva, şi dau de dracu'. Ei, tinereţea cumu-i? Negânditoare.

— Să nădăjduim că au fost mai tari oasele notarului decât pumnii ficiorilor, zise Andrei zâmbind. Oricum, va trebui să mă cobor puţin printre oameni.

— Nesmintit, părinte Andrei, zise cu veselie bătrânul. Îmi pare foarte bine că te-am întâlnit. Dumneata ştii legea; spune-le, dac-or ajunge la adică, ce să răspundă în faţa legii. Ar fi însă mai bine dacă n-ar muri tătarul! Asta-i porc, nu-i domn. Pfui, drace! Şi bătrânul scuiă cu greaţă până departe.

Andrei, cât ce rămase singur, simţi că tot roiul de întrebări de mai înainte dispăruse şi umbra de melancolie i se risipi din suflet. Începu să se gândească la întâmplarea cu notarul, şi se scârbi şi mai mult de omul ăsta pe care nu-l puwse suferi de la început.

Vreo două zile fu mereu printre oameni, dar, din fericire, notarul nu muri. Treaz, el nu-şi mai aduse aminte de nimic şi declară că, de bună seamă, beat fiind, a căzut de pe podul ce încăleca valea satului. Andrei văzu că notarul, pe lângă patima necurăţiei, mai era şi laş, căci de bună seamă va fi ştiut, cel puţin în parte, de bătaia soră cu moartea ce i-o dăduseră feciorii.

XII

Contabilul Petrişor, dascălul Ion Olariu, părintele Andrei Pascu puteau să fie mulţumiţi de felul cum

aranjaseră scena în Poiana Cerbului din pădurea Teiș; când se dădură la o parte cele două colțuri ale splendidelor covoare ce închipuiau cortina, toată lumea începu să strige cu însuflețire: «Bravo! Bravo!». Fetele și feciorii care greblau otava la începutul piesei *Cinel-cinel*, apărură în bogatul decor de covoare și țesături ca într-un miraj, ca într-o poveste; buzele lor se mișcau, dar în ropotul aplauzelor nu se auzea încă ceea ce cântau greblând otava. Podiul fusese ridicat chiar la o margine a poienii; culisele răspundeau în pădure, iar peste pereții și tavanul de țesături se aplecau crengile stejarilor bătrâni. În fața scenei poiana făcea o elipsă ticsită de bărbați și femei în port de sărbătoare. Chiar înaintea scenei ședeau, în două șire, pe bănci nouă de scânduri nedate la rindea, preoți și preotese, dascăli și dascălițe. Chiar în mijloc, pe banca cea dintâi, era Mărioara, având la dreapta pe soția directorului Matei, la stânga pe însuși directorul – singurii care îi învredniciseră, dintre invitații din oraș, cu prezența lor. Erau însă preoți mulți din jur, cu familiile lor, ba, nu știu cum, se nimeriră și vreo patru clerici, îmbrăcați însă în civil. Ei ziceau că au vrut să vadă cu ochii lor ce poate face pe sate un preot harnic, cum îi mersesentimele lui Andrei; însă, luând în seamă cât de tainic șoptea fiecare fetelor de preot lângă care ședeau, se putea crede că veniseră mai mult de dragul acestora.

Reprezentarea piesei *Cinel-cinel* începu pe la ceasurile trei după prinz. În sat, pe câmp, clocea o nădușeala mare în ziua aceea de Ispas; soarele ardea ca-n mijlocul verii; dar în Poiana Cerbului era o răcoare aromată, care recreă, hodini parcă, în scurtă vreme, pe toți cei nou-sosiți. Românii din sat, peste așteptările lui Andrei, veniseră aproape cu toții. Copii mici de mină, copii mici în brațe, bătrâne cu cârja lucie – veniseră de pe la amiază. Dar dintre străini sosiră unii și după ce se începu reprezentația. Nimeni nu-i mai lua în seamă pe aceștia, ochii tuturor, urechile tuturor erau la cele ce se petreceau pe scenă. Aproape fiecare bărbat avea acum un copil mai mărișor în brațe, să vadă și ei minunea. Numai Mărioara

se neliniștea de câte ori sosea câte un nou oaspete. Ea nu-și putea închipui să nu mai vină nimeni din oraș, afară de Matei cu soția lui, de vreme ce atâtea prietene bune îi făgăduiseră. De la o vreme, liniștea nu mai fu tulburată: nu se mai arătă niciun nou-venit. Piesa se apropia de sfârșit în cea mai adâncă însuflețire a publicului. Mărioara se făcuse palidă, avea senzația că a pierdut ceva ce nu mai putea găsi. În haina ei de mătase albă părea și mai palidă, și mai transparentă. Părea că visează, părea că e dusă cu gândul undeva departe, departe.

Dar abia se potoliră aplauzele de la sfârșitul piesei, abia începură să pătrundă acordurile muzicii prin larma omenească, și Mărioara tresări ca trezită din visare, ochii ei se umplură de strălucire, și fața ei se luminează. Simți că se înșelase, că adâncă ei dorință de a-și petrece azi ca niciodată – dorință ce i se născuse demult în suflet – nu se stinsese, nici nu scăzuse, din cauză că prietenele ei nu veniseră.

— Ne vom petrece și singuri, domnule Matei, ce zici?

Ea se ridică și, fără nicio sfială, întinse brațele albe spre director. Tariful cânta o țarină plină de foc. Directorul Matei era om de omenie, dar din fire era cam poet: când văzu pe Mărioara înaintea lui cu brațele întinse, i se păru că i se întunecă înaintea ochilor.

Adevărat că niciodată nu o văzuse atât de frumoasă pe preteasa din Măgura. El își stăpâni emoția, se ridică îndată și începură dansul. Mărunt, ușoară ca luată de-o vrajă, își purta Mărioara pașii gingași în ritmul țarinei. Matei era și el bun dansator, dar acum îi părea că n-a avut, în viața lui, o parteneră mai bună.

— Lor le va părea rău că n-au venit, nu-i așa, domnule Matei? îl întreabă în cursul dansului Mărioara.

Se mai formară la repezeală vreo zece părechi; oamenii făcură loc, și priveau cam stânjenți: numai domnii dansau, dintre țărani nimeni nu cuteza, deși țarina era dansul de toată duminica în Măgura.

— Poate să regrete, doamnă. Eu... eu mă simt de pe-acum fericit că am putut veni.

— Adevărat? întrebă Mărioara fericită, privindu-l țintă în ochi.

— Dumneata ești o artistă, o adevărată dansatoare, doamnă Pascu. Nu știu, am mai îmbătrânit eu, ori ai întinerit dumneata, din iarna trecută, când am dansat mai întâi cu dumneata, dar mi se pare că acum nu mă mai potrivesc cu dumneata. Zbori ca un fulg.

— Într-adevăr, azi mă simt foarte bine și am o dorință, o plăcere de a petrece ca niciodată. M-am supărat puțin că pretinile mele nu și-au ținut cuvântul, dar acum mi-a trecut.

— Se hotărâsc ușor, dar se pornesc cu greu cucoanele noastre, sunt prea comode, mi se pare. Dacă ar fi fost să vină cu trenul până aici, v-asigur că ar fi venit și cele neinvitate. Sunt amatoare de petreceri, poate chiar prea amatoare, dar fără multă oboseală. Grozav își tem frumusețea! Hm! Și cu toate că se țin ca în cutii, totuși niciuna nu se poate asemăna cu dumneata, de pildă.

— Sunt frumoasă azi? întrebă cu naivitate Mărioara.

— Poate fi fericit părintele Andrei. Numai mă mir cum de nu i se urăște pe sate, un om cu cultură așa de solidă ca sfînția-sa.

— O, el are atâta de lucru! zise Mărioara fericită.

În vremea asta Andrei, care făcuse pe sufleurul, ieși dintre covoarele scenei, și, văzând că țăranii nu intră în joc, începu să strige:

— Nu vă îmbiați, oameni buni! Petrecerea-i a tuturor.

— Așa-i! îl ajută îndată părintele Todoruț. Nu vă uitați ca vițelul la poarta cea nouă! Jucați, că nu va mânca nime!

Însă nimeni nu se mișcă până când nu apărură feciorii și fetele care jucaseră teatru. Dascălul luă o fată, contabilul alta, și pilda lor fu urmată numaidecât de ceilalți feciori. Acum începu să se miște și mulțimea. Și de ici și de colo se desprindea câte-o păreche și, în scurtă vreme, întreaga poiană se umplu de vârtejuri înflorate, și numaidecât porniră și chiuiturile.

«Dragu mi-i cu cine joc că miroase-a busuioc, Dragu mi-i cu cine-nsăr că miroase-a calapăr. Dragă mi-i

mândruța-naltă Că-mi dă gura peste poartă!»

Chiuiturile începură să ploaie din toate părțile; uneori urmau într-un fel de cadență, striga d-ici unul, răspundea de colo altul, întregind versul celui dintâi, de parc-ar fi fost înțeleși. Un ghiduș chiui:

«Place-mi jocul cel săsesc, Dă-i mai bun cel rumânesc, Că nu taci ca bou-n șură, Ci mai troscotești din gură.»

Numaidecât se auzi dintr-altă parte:

«Hai hui - na pășui, Mândră-i fata sasului, înfoiată, pieptănată, Da' nu râde niciodată.»

Iar ghidușul cel dintâi adaoase:

«Fetele, nevestele Rumenesc ca florile, Frâuele, săracile Le mîncă pistrui!»

Intrară în dans și femeii și bărbații, vârtejurile înflorate erau tot mai dese. Taraful cu lăutari cânta cu foc; strângeau ȕiganii viorile subț bărbii, se îngânjoiau ca și când ar fi fost din elastic, se frământau, își lăsau capul domol pe umărul stâng, și-l ridicau apoi deodată, tresărind de parcă o sârmă de foc nevăzută le-ar fi trecut prin trup, înțepenindu-l drept ca o luminare. Chiuiturile nu se mai isprăveau. Cei care nu jucau începură poveștile, râdeau. Unii se retraseră la mesele improvizate ca o tivitură albă în jurul poienii, își desfăcură merindețele și îmbucară câte ceva ca să poată sorbi un pahar cu vin. Se adunară lângă câteva mese și bărboșii setoși de un pahar de băutură, și dădură numaidecât de lucru birtașului sas. Cei patru clerici, învățătorii mai tineri, contabilul Petrișor, directorul Matei nu aveau o clipă de hodină; erau multe fetele de preoți, preotese mai tinerele pe care era păcat să nu le joace.

Mărioara trecea, neobosită, de la un dansator la altul. Se rumenise ca o garoafă, și ochii ei străluceau nespus de frumos. Andrei se apropie de mal multe ori de ea șoptindu-i:

— Dragă, să nu te obosești prea tare! Vezi, mai odihnește puțin. Vino cu mine să bei un strop de vin.

Dar ea râdea și-l asigura că nu-i ostenită, că azi e mai

ușoară ca oricând, că ar putea dansa până dimineață, fără să se odihnească. Dar pentru câte un pahar de vin cu apă se apropia din când în când de mesele bărboșilor, deșerta păhăruțul întreg, spre marea mirare a lui Andrei, care n-o văzuse bând vinul altfel decât muindu-și buzele în pahar, și iar fugea la joc.

Directorul Matei dansă de multe ori cu Mărioara. El era încântat de preoteasă și-i spunea mereu, cu cea mai curată însuflețire, cât e de gingașă, cât e de frumoasă. Și Mărioara simțea că n-avea de ce să se supere. Veselia vuia tot mai puternic în Poiana Cerbului, și, până la pauză, Mărioara dansă neobosită. Clericii se învâртеau acum parcă mai mult în jurul ei decât în jurul fetelor. Mărioara era răpitoare.

În pauză ea nu mănca, ci mai mult ciuguli, și Andrei trebui să-i pună cu sila jacheta, temându-se să nu răcească. Soarele scăpătase demult după pădure, și umbrele însărării cădeau moi, dar tot mai dese. Mărioara fu sufletul petrecerii și după-amiază; Andrei era mândru de ea, dar se temea grozav să nu se prea obosească. El știa cât de gingașă era și cât de ușor răcea. Îi făcu în mai multe rânduri propunerea să meargă acasă, dar ea îl privi de fiecare dată atât de rugător, încât, de la o vreme, Andrei nu mai cuteză să insiste, ca să nu-i strice voia.

După-amiază veselia se porni cu și mai mult temei, și oaspeții nici gând n-aveau de plecare. Un popă bătrân își ridică poalele anteriului și începu să-și bată cizmele cu palmele, făcând niște ponturi de se grămădi lumea în jurul lui. Alții, mai tineri, își luară preotesele la joc, să-și mai aducă aminte de când fuseseră ele fetemari, iar ei clerici. Țăranii chiuiau, vârtejurile înflorate își luau vederea, pe la mese se porniră cântecele bătrânești, romanțele, doinele. În fruntea unei mese lungi, popa din Cărpiniș se ridica din cinci în cinci minute și toasta:

— Fraților! Zi mare, zi de bucurie avem astăzi! Se ridică și neamul nost, măi copile măi! Se ridică din întuneric, joacă teatru, fraților! Libertatea, galitatea, tatea! Mergem înainte, măi copile măi!

Bătrânului i se lega repede limba, i se umpleau ochii de lacrimi și ședea, în aplauzele celor de la masă. Cu o punctualitate de ceasornic se ridica să-i răspundă dascălul Bogdan din Cacova, un bărbat de vârstă mijlocie, cu mustața bălană, lungă, răsucită ca un fuior.

— Să am iertare să spun și eu trei cuvinte, domnilor și doamnelor. În cultură e lumină, iar lumina vine din școala națională. Trăiască luminătorii poporului! Când *zic* luminători mă gândesc întâi la părintele Andrei!

Vrednic om, vrednic popă! Așa conducători s-avem pe toate satele, și batem lumea întreagă, pentru că lumina e tăria, domnilor și doamnelor.

El vorbea cu o voce groasă, vorbea rar, dând fiecărui cuvânt o mare importanță. Atât dascălul Bogdan cât și părintele din Cărpiniș erau cunoscuți de toți pentru mâncărimea lor la limbă, îndată ce se ameteau de cap, însă era mare deosebire între felul cum îl ascultau pe unul și cum îl ascultau pe celălalt. Părintele din Cărpiniș vorbea cu blândețe, cu vocea tremurată, plângătoare, și ascultătorii îl lăsau să vorbească de câte ori se ridica; dascălul, dimpotrivă, cu cât era mai beat, cu atât vorbea mai aspru, mai împungaci, de parcă-ar fi vorbit împotriva ascultătorilor.

— Destul! Nu ne trăbă! Nu ne trăbă! Nu suntem curioși, protestau cei de pe la mese de câte ori se ridica Bogdan, însă el nu lua în seamă protestele și spunea cu mânie cele «trei cuvinte».

Se încinse o petrecanie de-ar fi putut să țină până dimineața, dar nimeni dintre organizatorii maiialului nu se gândise la așa ceva: nu erau lămpi, nu mai era băutură. Căzând noaptea, nu avură încotro: trebuiră să se împrăștie – și domnii și țărani. Cei mai mulți plecară de-cu-vreme spre casă.

Părintele din Cărpiniș se sui cu silă în căruță.

— Numai un cap de vin să mai bem, unul de la botul calului, măi copile măi!

Căruțele porneau una după alta, și în curând Poiana Cerbului rămase părăsită, cu iarba călcată, bătucită, cu

crengi rupte, cu bucățele de hârtie și cu resturi de mâncări risipite pe jos. Părea batjocorită și tristă, și însărarea sosi la vreme, învăluind-o cu umbrele ei.

Câteva căruțe cu oaspeți, trebuind să treacă prin sat, se opriră înaintea birtului. Se auziră din întunericul ce se lăsase glasurile groase ale bărbaților, vocile subțiri și mânioase ale femeilor, apoi, peste puțin timp, zgomot de roți și tropotit moale de copite, semn că porniseră din nou, dar vreo cinci bărboși și trei învățători intrară în lumina din birtul sasului. Nu se întâlniseră demult, și petrecania din pădure nu făcuse decât să-i întărite. Numaidecât o larmă veselă pătrunse afară, și nu peste mult geamurile începură să se cutremure: cânta părintele din Lunca, cel mai vestit cântăreț din tot jurul. Societatea cea veselă spori cu contabilul Petrișor, cu dascălul Olariu, care fură primiți cu urale tunătoare. Părintele Todoruț, trecând spre casă, se opri și el, în cumpănă, când ajunsese în dreptul geamurilor luminate ale birtului: se între, să nu intre? Birui însă hotărârea de-a merge la hodină: el nu mai era tânăr, și peste zi avusese mult de lucru.

În crășma sasului petrecania bubui până dimineată. Se bău o groază de vin, și oamenii, în loc să se-nmoaie, se înăspreau tot mai tare, și cântecele erau tot mai avântate. Când ieșiră din birt, răsărea soarele. Porniră mirați, legănându-se, vorbind tare. Până la Podul Mare aveau cu toții același drum și aveau încă atâtea chestiuni de rezolvat, atâtea vorbe începute și neisprăvite.

Când să iasă din Măgura, iată că pe drum înaintea lor durăie o căruță și se tot apropie.

— Hm! zise unul dintre popi, dacă preoteasa mea ar fi și ea cuminte o dată în viață și mi-ar trimite căruța...

— Ar fi foarte bine. Nu ne-ar strica acuma, zise altul.

— Ce vă plângeți? Faceți o plimbare, o adevărată plimbare! spuse al treilea.

— Ci! Asta-i doctorul Crețu! Oare unde merge așa de dimineată? întrebă unul.

— 1 Poate la popa sașilor, poate la vreun sas avut! Românii nu-l prea cheamă pe doctor.

Căruța trecu însă prin ulițele săsești fără să se oprească. Vasile Neagu, vecinul părintelui Andrei, îndemna mereu căluții. Era tăcut și întunecat, și nici nu lua în seamă privirile întrebătoare ale românilor cu care se întâlnea. Fusesse trezit în puterea nopții de Andrei și trimis în oraș după doctor, fiindcă preotesei îi era foarte rău.

Dinaintea casei parohiale căruța se opri, doctorul Crețu se scoborî sprinten, cu o mică geantă subsuoara.

Când îl văzu intrând, în ochii părintelui Andrei se aprinse o rază de nădejde. De când îl aștepta! Doctorul îi strânse repede mâna și se apropie de patul bolnavei.

Abia ațipise în noaptea aceea de după maiial, și Mărioara îl și trezise, gemând pătrunsă de junghiuri ascuțite. Avea fierbințeli mari. Îi era frig, se zguduia, și respira scurt și arzător. Andrei, înspăimântat, sărise din pat, aprinsese luminarea și făcuse tot ce știa că să-i oprească junghiurile; îi făcuse frecții cu oțet de vin, îi pusese comprese reci, o învelise bine, o întrebă mereu dacă se simte mai bine, îi dădea din când în când paharul cu apă rece să-și astâmpere setea arzătoare. Se temuse el că n-o să fie bine de când o văzuse pe Mărioara dansând atât de mult și cu atâta patimă! El știa cât e de plăpândă, de gingașă, cât fusese de slăbită în iarnă, și se aștepta la o răceală. Însă acum nu era vorba de-o răceală ușoară, ci de începutul unei boli grele, și el nu-și putea ierta că nu înfrânase voia-bună a Mărioarei. I Trimisese repede după doctor. Se gândise întâi să meargă chiar el, ca nu cumva să invoce doctorul vreun pretext ca să nu vină, mai ales că era vreme de noapte, dar se îngrozi la gândul s-o lase singură pe Mărioara. Adevărat că ea surâdea mereu, încercând să-și ascundă durerile, dar el vedea cum o pătrund junghiurile, oprindu-i respirația.

— Am mai fost eu răcită, și mi-a trecut; o să-mi treacă și de data asta, zicea mereu Mărioara.

— Desigur, dragă, o să-ți treacă, dar era așa de bine dacă m-ai fi ascultat și am fi venit mai devreme acasă. Tu ai știut că la maiialul sașilor am stat foarte puțin, că n-ai dansat și că totuși te-ai răcit!

— A, dar n-a fost chiar așa de grav cum ai crezut tu! Am stat în pat numai fiindcă simțeam o adâncă plăcere să mă îngrijăști. Nu, Andrei, n-o să-mi fie nimic. Dar fiindcă acum sunt răcită mai tare, o să stau o săptămână în pat, ca să te am mereu lângă mine, să mă mângâi, să mă-ngrijăști! Tu n-ai idee cât mi-e de bine când mă-ngrijăști tu!

— Ce stai să spui, dragă! Trăbă să fii bolnavă ca să simți mângâierile mele?

Ea îl privea cu dragoste, îi apăsa mâna pe fruntea ei fierbinte, ofta, se cutremura ușor și zicea:

— Cât îmi ești de scump, și cât te mai năcăjesc eu! Dar de-ai ști cât farmec coboară-n inima mea când te văd îngrijorat pentru mine! Atunci simt mai tare că mă iubești! Așa-i că mă iubești, Andrei, că numai pe mine mă iubești?

Andrei o mângâia, o asigura de dragostea lui. Pe cine alta ar putea el iubi? Ea închidea ochii, o seninătate dulce îi inunda fața, dar junghiurile o trezeau îndată din visare. Când îi spuse Andrei că trimisese după doctorul Crețu, Mărioara îl privi ciudat și zise:

— Crezi că-i o răceală... serioasă?

— Nu cred, dragă, dar e bine să avem de la început sfatul unui om priceput, cu atât mai vârtos că tu n-ai voit să te-arăți niciodată unui doctor, ori de câte ori te-am rugat. E bine să știu de la început ce-ți face bine în astfel de cazuri; apa rece, sau căldura? Vezi, eu nici atâta nu știu.

— Apropierea ta îmi face mai bine, dragă Andrei! ofta Mărioara și-i apăsa cu dulceață mâna pe fruntea ei încinsă de febră. Vezi, așa! Acum nu mă mai doare nimic.

Dar, timpul trecând, junghiurile, în loc să se împuțineze, se tot înmulțeau, uneori febra se ridica atât de mult, încât Mărioara vorbea într-aiurea, sporind din ce în ce spaima lui Andrei. Îi părea că noaptea asta nu se va mai sfârși, și se învinuia că nu ascultase de sfatul socrului său, că nu-și văzuse de-o parohie la oraș, unde ar fi putut avea acum la îndemână un doctor și o farmacie.

De-aceea se simți aproape fericit când îl văzu pe doctor intrând: i se păru că, venind Crețu, orice primejdie a dispărut. îl lăsă pe doctor cu bolnava, și așteptă în odaia

vecină ca pe spini. Nu trebui să aștepte mult, căci prietenul său puse foarte repede diagnosticul: pneumonie, și o formă dintre cele mai grave, ce cuprinsese în câteva ceasuri amândoi plămânii.

— Oamenii tânări suportă și cazurile grave, frate Andrei, zise doctorul, încercând să-l încurajeze, dar neîndrăznind să i se uite în ochi.

Auzindu-i vocea și văzându-i fața, Andrei presimți tot adevărul.

— Nu-mi ascunde nimic, doctore. Eu știu că Mărioara n-a avut niciodată o sănătate de fier.

— Apoi da! în cazuri de-acestea totul atârnă de inimă. O slăbire a inimii poate să fie fatală. În orice caz, ai face bine dacă i-ai înștiința pe părinți.

Încă în ziua aceea, vestea cea rea se răspândi printre măgurenii. Înspre sară sosi din Aluniș părintele Morar cu nevastă-sa, apoi vreme de șase zile nimeni nu mai ieși și nimeni nu mai intră în curtea parohiei unite, decât servitoarea, și, în ziua a șasea, părintele din Lunca.

O neliniște grea se putea citi pe fețele, în ochii măgurenilor. Femeile șopteau în taină, cu obrajii triști, cu ochii plânși. De câte ori ieșea slujnica din curtea popii, o înconjurau, o întrebau. Preotesei îi era din zi în zi tot mai rău. Părintele Todoruț veni de câteva ori înaintea hurubei celei unite, dar nu se putu hotărî să intre. Și să nu fi cutezat cineva acum să-l oprească-n drum, să-l întrebe ceva: îl lua cu furca cea lungă. Inima bătrânului era stricată, plină de amărăciune. Un singur gând, același, îi revenea mereu: «Cum să moară așa de tânără, ca o floare? Cum să rămână văduv de pe-acum?»

Șase nopți Andrei Pascu nu dormi, nu se mișcă de lângă patul bolnavei. Frânt de durere, rupt de oboseală, ațipea din când în când, dar repede tresărea speriat și privea îngrozit la Mărioara. Fața lui se înnegri, obrajii-i căzură înăuntru, ochii-i ardeau uscați. De câte ori îi schimba compresele cu apă rece, îi treceau sulii ascuțite prin inimă: Mărioara slăbise, îngălbenise, dulcea ei viață se mistuia văzând cu ochii. De la o vreme lui Andrei i se

păru că nu mai simte nicio durere. Inima i se împietrise; viața i se părea un pustiu îngrozitor, și prin pustiu el trecea cu ochii închiși. În răstimpuri avea senzația că se trezește, că mintea lui devine acută, sfredelitoare, că trece cu ea prin toate convingerile câte i se închegaseră până acum în suflet, ca printr-o materie putredă, că totul pâraie, că totul se prăbușește, că nu-i mai rămâne nicio temelie din cele pe care își zidise viața. I se părea că în el s-a concentrat atâta forță de distrugere, încât ar putea zdrobi lumea întreagă. Dar ce? Însăși lumea era zdrobită: mintea lui sfredelitoare tăiase fundamentul soarelui, al stelelor, al universului întreg. Nimic nu mai era, decât pustiu. Și totuși, nici în clipele când mintea lui lucra așa de fulgerător, el nu mai simțea nimic, chiar gândul parcă nu mai era al lui.

Mărioara voia să-l simtă mereu lângă sine; nu lăsa pe nimeni altcineva să-i schimbe compresele ce se înfierbântau repede pe sărmanul ei piept săpat de moarte, decât pe Andrei, care părea că înviază de câte ori vedea surâsul ei. Mărioara, deși suferea adânc, surâdea mereu, în ziua a cincea a bolii, dimineța, pe când tatăl său și mamă-sa adormiseră toropiți de nehotină și de durere, Mărioara își adună toate puterile, se ridică într-un cot, în albul așternut, își puse mâna pe capul lui Andrei și voi să-i vorbească. Însă un lung răstimp nu putu zice nimic; un plâns domol o podidise, lacrimi amare îi curgeau pe obraji slăbiți și palizi.

— Iartă-mă, dragă Andrei, iartă-mă că plâng. Credeam că e cu mult mai ușor să mori.

— Nu vorbi așa, nu vei muri! zise Andrei cu o voce arsă, șuierătoare.

— Ba da, Andrei dragă, eu o să mor acum! suspină Mărioara. Eu m-am gândit de multe ori la moarte, dar nu m-am îngrozit de ea până acum.

Andrei îi luă mâna de pe cap, o ajută să se așeze în așternut, îi luă apoi amândouă mâinile albe, palide, transparente, și începu să i le sărute.

— Ce spui, dragă?! Te-ai gândit tu la moarte?!

— Demult, Andrei! De când eram fată, până nu te-am cunoscut pe tine, îmi părea de multe ori că-s străină în lumea asta, că o să trec foarte degrabă prin ea.

— Andrei oftă și se uită la ea cu o durere adâncă, dar nu putu să-i spună niciun cuvânt.

— După ce te-am cunoscut pe tine, gândul morții m-a părăsit; am crezut că pentru totdeauna, și-mi părea bine. Dar în iarna trecută am văzut că m-am înșălat. Din nou am început să cad în gândurile de demult; nu știu cum, în mine a fost întotdeauna un fel de neputință, Andrei, ceva ce niciodată nu m-a lăsat să mă dăruiesc din tot sufletul. Chiar și pe tine mi-a fost întotdeauna teamă să te iubesc din toate puterile mele.

Bolnava vorbea domol, rar, dar timbrul glasului i se încălzea din clipă în clipă. Se opri, căci respirația îi era foarte grea. Andrei o privi rugător; părea că-i zice: «Nu te mai obosi, dragă! Vezi că-ți jtrică! Las, că-mi vei spune tu după ce te vei face sănătoasă.»

— Las, Andrei, nu-mi face rău, n-avea grijă! zise Mărioara zâmbind. Vezi, m-am liniștit pe deplin. Îmi părea moartea cu atât mai frumoasă cu cât prin ea ți-aș fi făcut un bine... Dar acum văd că m-am înșălat, văd că tu mă iubești mult și numai pe mine, și-acum îmi pare rău să mor, să te las singur și pustiu. De-aceea mi-e greu să mor, din cauza ta mi-e greu.

Ea izbucni din nou în plâns. Andrei se trezi parcă dintr-un vis greu.

— Nu pricep, dragă! Eu întotdeauna te-am iubit, cu toată puterea sufletului meu te-am iubit.

Mărioarei îi năvăli tot sufletul în ochi, și pe-o clipă îi dispăru de pe chip toată urma suferinței, a morții apropiate.

— Acum știu, dragă, și cred! Și-ți mulțănesc, îți mulțănesc din toată inima!

Ea începu să plângă cu hohote și abia într-un târziu se putu liniști. Tușea o îneca, îi rupea pieptul.

— Acum știu, dragă Andrei, dar a fost o vreme când n-am știut! mai ales astă iarnă credeam că nu ți-e drag de

mine din tot sufletul. Vai, să nu crezi că am fost nenorocită. Eu vedeam și simțeam dragostea ta, și pentru fericirea mea era de ajuns și mai puțin! Dar aș fi văzut moartea mai frumoasă știind că nu mă iubești atât de tare. Eu sunt vinovată, Andrei, eu ți-am descoperit un secret. Din toamnă, Andrei, și nu ți-am spus! Mă simt foarte vinovată față de tine.

Tușea o înecă din nou. Andrei îi zbici fruntea asudată și începu să-i mângâie părul. Nu pricepuse cuvintele din urmă ale Mărioarei.

— Cât erai tu dus la bancă, Andrei, mie-mi era mereu dor de tine. Și ca să te am mai aproape, luam cărțile tale, le ceteam, ceteam notițele de pe marginea lor, făcute de tine, și-mi părea că ești însuși tu lângă mine. Într-una am aflat o ilustrată, Andrei, o ilustrată de pe când erai cleric, scrisă ție de-o fată.

Andrei, neliniștit, abia acum înțelese.

— Nu te supăra, dragă Andrei, nu era nimic în ilustrata aceea care să mă facă să cred că tu ai iubit-o pe fata care ți-a scris-o. În sfârșit, și eu am scris și am primit ilustrate nevinovate ca aceea. Dar mi s-a părut că fata care a cutezat să-ți scrie ție trăbă să-mi fie mult superioară, mai frumoasă, mai inteligentă, și mi se părea că eu nu te pot face fericit. De-aceea mă gândeam la moarte, mi se părea că, murind eu, dragul meu va fi cu mult mai fericit. Dar acum văd, continuă Mărioara tot mai obosită, văd că m-am înșălat, și deodată mi s-a deșteptat o grozavă să te de viață; tu m-ai iubit numai pe mine, și viața ta va rămâne foarte pustie, dacă mor eu, dragă Andrei! Nu, nu vreau să mor, acum nu vreau să mor! Vreau să trăiesc, să te fac deplin fericit, sufletul meu!

Andrei simți cum se mișcă ceva greu și rece în sufletul său. Voi să-i spună că el o iubește din tot sufletul lui, că o adoră. Dar din clipa aceea Mărioara căzu în agonie.

Lupta cu moartea îi fu cumplită. În aiurările ei se uita îngrozită la cei din jur și striga mereu că nu vrea să moară, că ea trebuie să-l facă fericit pe Andrei.

Părinții plângeau, Andrei se făcea parcă tot mai mic și mai neputincios. În a șasea zi de boală veni preotul din Lunca, și, într-o clipă de revenire la sine, o împărtăși cu cele sfinte. Ea plânse un răstimp cu amar, se rugă apoi lui Dumnezeu, se mai liniști, aar cât ce ațipi începu să aiureze din nou, și nu se mai trezi, în noaptea următoare muri.

XIII

«Plâng - i mă tânguiesc când mă gândesc la moarte, și văd în morminte zăcând frumusețea noastră, cea după chipul lui Dumnezeu făcută, fără frumusețe, fără mărire, neavând chip. O, minune! Ce taină este aceasta?... Cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea?...»

(Suhmle de la prohod)

Trecu o jumătate de an de la moartea Marioarei.

De-o jumătate de an Andrei Pascu se afla în fiecare zi, în fiecare ceas în fața răului din lume. Mintea lui ostenise să mai caute cauza răului, dar simțirea nu-i dădea pace. Ea învia zi de zi tot așa de înfrigurată și de chinuitoare ca-n ceasul când Mărioara închisese ochii; și după ce-i trecea prin suflet ca o cumplită vijelie, îl lăsa într-o pustietate amară și rece. Înaintea oamenilor el cerca să-și ascundă durerea, vorbea cu ei bucuros, le dădea sfaturi, luase conducerea băncii sătești, mulțumindu-i contabilului Petrișor c-a fost așa de bun de-a rămas aproape un an în Măgura, punând temelii sigure băncii, introducându-l și pe el în tainele contabilității. Mergea bucuros oriunde-l chemau creștinii: la o feștanie, la un bolnav, la un maslu; le făcea socotelile celor care uitau cât vine partea lor de arendă pentru parcela din moșia grofului, cât avea să dea fiecare pentru împrumutul în bucate din magazia băncii. Cu un cuvânt, Andrei Pascu își dădea toată silința ca măgurenii să nu simtă întru nimic lipsa ajutorului său, să nu păgubească, în nepriceperea lor, din pricina lui, întârziind cu sfatul, să-l vadă măgurenii că el e tot așa ca și mai înainte și să nu-și piardă încrederea în reușita întreprinderii de care abia s-au apucat. Toate acestea le făcea însă cu mari efortări, adunându-și întreagă rămășița puterii sale de voință, pentru că lui i se părea că de-acum

viața e pustie, nu numai pentru el, ci și pentru măgurenii. Vedea deșertăciunea tuturor năzuințelor omenești.

Dar se înșela crezând că reușește să-și ascundă dinaintea lor durerea. Era destul ca cineva să se uite la el – la fața lui înăsprită, la ochii lui uscați; era de-ajuns să-i audă glasul de-o vibrațiune adâncă și străină, pentru a cunoaște ce-i în sufletul lui. Era de-ajuns, mai ales, să-l asculte slujind liturghia în biserică. Multe femei lăcrămau în răstimpurile când vocea lui se-nmuia de lacrimi, când făcea scurte pauze, înecându-l plânsul, în altar. El purta cu sine pretutindeni pustiul său amar, iar când rămânea singur, cu sine însuși, i se deștepta simțirea înfrigurată și chinuitoare pe care nu o puteau opri, nu o puteau liniști convingerile la care ajungea prin raționament și pe care voia să le reverse peste simțirea sa ca pe un balsam alinător. Dușmănia dintre minte și simțire, contrastul dintre poruncile acestor două puteri ale sufletului acum îl simți pentru întâia oară în viață în toată tragica lui adâncime. Lupta dintre cele două puteri sufletești începu în clipa cea dintâi în jurul întrebării: De ce murise Mărioara? De ce există un astfel de rău în lume? Dacă Dumnezeu poartă de grijă lumii, cum se poate să existe rele așa de mari, minuni așa de grozave, taine atât de absurde cum este moartea?

Stând lângă patul bolnavei, văzând cum se mistuia dulcea ei viața clipă de clipă, el avusese senzația că toate convingerile din care își zidise viața pârâie și trosnesc, că se dărâmă ca un material putred. Atunci rămăsese la senzația aceasta. Dar după ce moarta fu acoperită de pământ, el se îngrozi văzând că în sufletul său nu mai rămăsese niciun razim, că prăbușirea aceea era o realitate. Și se simți în pragul deznădejdiei. Dacă nu numai se clatină, ci și pier acele convingeri în clipele cu adevărat grele ale vieții, mai pot fi ele adevărate? Dacă ar fi adevăruri veșnice, cum crezuse, ar fi fost cu puțință să-i lase sufletul atât de pustiu, atât de singur, lui, care din ele a trăit de aripa ani? Nu e orice adevăr, orice convingere, orice credință o închipuire a noastră, un produs al sufletului

nostru lipsit de razim? Oare nu ne facem noi credința și i ne închinăm tot noi, pentru că altfel n-am putea trece prin viața asta? Nu e o sineamăgire? Putem oare cu rațiunea noastră mărginită, omenească, să ajungem la adevăruri veșnice? Vai, noi orbecăm prin întuneric, și ca să ne aprindem un strop de lumină, trebuie să ne înșelăm, pentru că fără un sâmbure de lumină nu putem trăi!

Ce-i atunci viața, ce mai rămâne din viață? Ce înțeles mai are întreaga noastră existență, dacă din tot ce credem, din tot ce sperăm, din toate convingerile noastre nu e nimic adevărat, dacă adevărurile nu-s decât închipuirile noastre? Atunci ce ne mai rămâne altceva de făcut decât să murim?

Andrei se simți în pragul deznădejzii; se îngrozea să sară în prăpastia ei fără fund, pentru că-i părea înghețată și respingătoare și tot atât de nepotrivită, tot atât de adânc umilitoare pentru firea noastră dornică de adevăr și lumină, ca și însăși prăbușirea convingerilor sub care gemea, părăsit, sufletul său. O voce adâncă se deștepta din când în când în el, părând a-i zice: «Tu nu poți vedea limpede acum. Lasă, așteaptă!»

Și fiindcă nu vedea decât întuneric, nu simțea decât pustiu, în orice direcție își îndrepta gândurile, și fiindcă de întunericul acesta se îngrozea, el nu mai făcu niciun pas înspre prăpastia ce i se deschidea înaintea, nici spre cea care-l pândea din urmă, din trecut. Rămase încremenit între amândouă, cu inima arsă de durere. Se simțea ca de plumb, simțea toată greutatea pământului din sine.

Într-o sară de la sfârșitul lui septembrie se întorsese de la bancă mai devreme decât de obicei. În loc să intre în casă, șezu sub nucul uriaș, la măsuta lângă care vorbise de-atâtea ori cu Mărioara. Însărarea cădea rece din înălțimile senine, susura încet în uriașa coroană de deasupra. Andrei privea undeva departe, fără nicio țintă. O frunză veștedă de nuc flutură în aer un răstimp, apoi căzu repede pe măsută. Andrei se uită la ea îndelungat: o luă în mână, o mângâie, și lacrămile începură să-i curgă domol, apoi plânsul deveni din ce în ce mai furtunos. Erau întâile

lacrămi pe care le vărsa de când o îngropase pe Mărioara. Regretul pe care-l simțea apropiindu-se, și de care se temea, știind că-i va rupe sufletul, sosise în sfârșit. I se păru că Mărioara e dusă undeva departe, foarte departe, și dorul după ea îi copleși ca niciodată inima. În răstimpuri suspinele i se potoleau, dar numai pe câteva clipe, izbucnind apoi cu și mai multă putere.

Intrând în casă, între lucrurile rămase de la Mărioara, dorul după ea îi deveni atât de mare, încât începu să sărute ca un nebun lucrurile acelea neînsuflețite, stropindu-le cu lacrămi fierbinți și amare. Noaptea întreagă a plâns-o pe dulcea lui Mărioară, spre marea spaimă a slujnicei, care, auzindu-l cum vorbea singur, cum o mângâia pe moartă, cum o bocea, credea că popa a înnebunit.

Abia în zorii zilei ațipi, și, când se sculă, își zise cu o voce nouă, mai blândă: «Cât sunt de trecătoare toate în lumea asta!». Și lacrămile îl podidiră din nou. Nicio mângâiere nu află în acest vechi adevăr, dar totuși găsi în el un razim puternic pentru a începe să limpezească noaptea din sufletul său. El își zise că tot așa de ușor ar fi putut muri și el, ca și Mărioara, că, desigur, mai curând ori mai târziu, și el va muri. Se închipui în fața morții, și nu simți nicio spaimă, nicio durere, dimpotrivă, îi păru un loc de nespusă hodină tărâmul de dincolo de moarte. Și lacrămile-i porniră din nou.

De-aici înainte, Andrei își reconstrui încet-încet zidirea convingerilor dărâmate în sufletul său de moartea

Mărioarei. O reconstrui încet, răspunzând rând pe rând, c-un fel de silă, întrebărilor care îl întâmpinau. Cu fiecare cărămidă nouă amintirea Mărioarei părea a se ndepărta de dânsul. Dar nu peste mult băgă de seamă că nu o poate uita: simțirea lui rănită nu se tămăduia, ci sângera mereu. El se convinse din chiar propria-i suferință că sentimentul nenorocirii se naște în noi din dorul nostru de infinit, întrucât încercăm și vrem să-l atingem în lumea asta mărginită. Și își dădu sama că nicicând nu ar putea să se împace cu moartea Mărioarei, de vreme ce toate

dorințele lui de fericire erau legate, erau învăluite de ființa ei.

XIV

Părintele Todoruț, deși după moartea Mărioarei îl evita pe Andrei, urmărea totuși îndeaproape suferința lui. El nu încercă niciodată să-l mângâie: dintr-o lungă experiență știa cât e de zadarnică, în astfel de dureri, mângâierea altuia. Deși simțea ce nenorocire era pentru un om atât de tânăr ca Andrei să ajungă văduv, deși moartea Mărioarei îi lăsase un regret adânc în inimă, bătrânul nădăjduia cu tărie că vor urma și zile mai bune pentru Andrei. Speranța asta i se năștea din convingerea că Andrei, deștept cum este și cu o neobișnuită putere de muncă, va vedea până la urmă că e zadarnic să se usuce pe picioare pentru o nenorocire ce-i depășea puterile lui de a o înconjura, că se va împăca în sufletul lui cu rânduiala din veac și că își va afla vreo țință vrednică de puterile inimii lui.

El vedea deci cu bucurie că, odată cu trecerea timpului, Andrei se întrema, că din ochii lui se ștergea încet-încet încremenirea aceea neguroasă a durerii, că obrajii lui căpătau iarăși lumina vieții. Și când i se păru că Andrei s-a liniștit în sufletul lui, când îl văzu râzând, vorbind cu însuflețire, ca mai înainte, bătrânul cuteză să se apropie de el și să-i spună tot ce avea pe suflet. Și multe mai avea să-i spună! Viața lui întreagă începu să i-o povestească, toate durerile, toate suferințele. «Cine-i vesel în lumea asta? Din inima cui nu mușcă durerea? Dar... toate trec! Așa-i lăsat de la Dumnezeu, ca toate să treacă, altfel, cine-ar mai putea trăi? Și se vede că viața, bună-rea, trăbă s-o trăim până când ni-i rânduit. În urmă, târziu de tot, subț povera bătrânețelor, în pragul morții, vedem că totul e deșertăciune: și cele bune și cele rele. Deșarte-s toate, pentru ca totul trece. Vezi bine... inima!...»

Simțindu-se după toată spovada asta mai ușurat, mai intim cu Andrei, îl pofti la un pahar de vin la el acasă.

Ce prietenoasă era locuința asta bătrână, în care demult nu mai murise nimeni și-n care demult nu se mai

simțea lipsa cuiva, căci de când murise preoteasa popii Todoruț trecuseră anii; lucrurile de prin casă erau demult aranjate, curățite, grijite de altă mână, de sora părintelui, și prin nimic nu mai pomeneau de fosta preoteasă. Și chiar dacă ar fi pomenit-o, ce prăpastie e între ușoara umbră ce-o târâie după ea amintirea bătrânilor, și între strălucita mantie regală în care se-mbracă amintirea tinerilor morți! Cei dintâi parcă nu mai imprimă nimic din sufletul lor puțin și șters lucrurilor între care trăiesc, pe când de ființa celor tineri rămân pătrunse multă vreme toate lucrurile pe care le-au atins, între care au trăit.

Andrei Pascu simți o duioșie caldă, o ușurare plină de mângâiere în locuința popii Todoruț. Bătrânul după ce vorbiră mult de grijile satului, de banca, de moșia din Cornățel, despre cea din urmă ședință a Consiliului comunal, văzând că Andrei se pregătea de plecare, își adună toată îndrăzneala și-i spuse ceea ce-l apăsa mai mult pe suflet.

— Acum dumneata văd eu că te duci, văd că nu mai rămâi la un păhar de vin. Eu – cum să-ți spun? – eu m-am gândit demult cât de greu îți va fi duminică singur. N-ai un prânz, n-ai o cină cumsecade. Uite, a trecut un an de când te năcăjești așa. M-am tot gândit să-ți fac o propunere, dar, se-nțelege, dumneata erai prea supărat, prea trist. Acum văd că Dumnezeu ți-a mai liniștit inima, și de-aceea m-am gândit că n-ar fi rău să ai și dumneata o mâncare cumsecade. Am vorbit cu soru-mea, cu Vuța; de multe ori am vorbit cu ea. Și ea zice ca și mine: «N-ar fi rău să prânzească și să cineze părintele Andrei la noi.» Nu mâncăm noi ca domnii de la oraș, dar totuși Vuța se mai pricepe la câte ceva.

Andrei, pe când vorbea părintele Todoruț, se gândea ce bine ar fi să poată intra mereu, să se adăpostească, în casa asta liniștită; pricepu de la început unde vrea să ajungă bătrânul, și, cât ce isprăvi cu propunerea, zise:

— Foarte bucuros, părinte Todoruț, numai să nu vă fiu spre greutate sfinției-tale și leicai Vuța. Dumneavoastră încă nu sunteți oameni avuți, cred că nu veți cere de la

mine să nu contribui cu nimic. Și așa, ce-aș face singur cu ce câștig? E cam întoarsă lumea asta, părinte Todoruț! La început, în anii dintâi, când aveam lipsă de multe, nu aveam nimic; acum, că nu mai am lipsă de nimic, am de toate.

— Vezi bine, acum aduce ceva și banca, zise bătrânul.

— Da, banca; pe urmă, eclegia mi-o lucră oamenii, îmi aduc bucatele, fânul, acasă, de-a gata, fără să mă gândesc la nimic. Chiar prescuri aduc acum mai multe de feștăanii, de slujbe au lipsă mai adeseori. Pe lângă asta mai câștig și de la revistă șaizeci de zloți pe luni.

— Șaizeci de zloți?! se miră părintele Todoruț.

— Apoi, da! Vezi că scriu mai mult decât înainte. Ce să fac în ceasurile libere? Cetesc și scriu. Scriu predice, tratate de istorie, mă pierd în cugetări asupra vieții. Revista noastră le tipărește bucuros. Știu eu ce află așa de bun în ele? Apoi, pe deasupra, ca o batjocoră, guvernul mi-a dat, dintr-odată, tot ajutorul reținut pân-acum, pe motivul c-a fost rău informat.

— Nu mai spune! se miră din nou bătrânul.

— Vezi deci că pot ajuta și eu cu ceva, dacă mă primești în casa sfinției-tale. Nu! Știu eu ce vrei să spui: părinții. Ajutorul de la stat l-am dat părinților. Ce să fi făcut cu atâția bani deodată? Mă gândesc eu și la ei, părinte Todoruț. Știu că de-aici încolo-s bătrâni! Dar, totuși, altfel nu pot primi frumoasa dumitale invitare. Și sfinția-ta ești bătrân.

— Nu-ți stric voia, fă cum voiești, tinere. Oricum, mă bucur că vei prinzi la noi. Dumneata muncești mult, și puțină grijă nu-ți strică. Slujnica... ei, ce știe o slujnică! Chiar când a mai slujit și pe la oraș, ce poate ști? Cum o trage inima? Străinul tot străin rămâne.

Fata care-i slujise pe Andrei și pe Mărioara de când veniseră în Măgura, rămăsese la Andrei și după moartea preotesei, până la Crăciun, dar după Crăciun se măritase. Cea dintâi care i se îmbiase servitoare lui Andrei, una Floare, era o fată rămasă de mică orfană și care, după ce mai răsărise, se dusesse slujnică la oraș. De trei ani nu

dăduse prin Măgura decât la sărbătorile Paștilor, dar acum părăsise orașul și stăruise mult să ajungă slujnică la Andrei. Oricare i s-ar fi îmbiat mai întâi, pe aceea ar fi primit-o, căci lui îi era cu totul indiferent cine-i grijește prin casă și-i pregătește o mâncare. Apoi, nici prin gând nu-i trecea că poate va nimeri o fată care să-l fure, care să-l păgubească. De pe partea lui, putea să-i ducă tot de la casă, afară de lucrurile rămase de la Mărioara. Acestea erau toată bogăția care-l interesa, de care se simțea legat. De-aceea se miră când vecinul său Vasile Neagu îi spuse într-o zi că Floare cam dă de pomană pe la rudenii. Se poate că la slăbiciunea asta a fetei făcuse acum aluzie și părintele Todoruț. Dar Andrei nu se neliniști nici acum, și zise:

— E adevărat, părinte Todoruț, dar, iată, fără de străini se vede că nu putem trăi; chiar dacă o să-mi am masa de-aici încolo la dumneavoastră, o slujnică tot trăbă să țin, om pe lângă casă tot trăbă să am. În privința asta, pentru un om singur e cu mult mai bine la oraș.

Bătrânul îl privi c-un fel de teamă.

— Doar nu te vei fi gândit să ne părăsești? Să te duci din Măgura?!

— Nu m-am gândit încă, dar se poate să mă duc. Vezi bine, nu acum, mai târziu, peste doi-trei ani.

Auzind cuvintele lui Andrei, părintele Todoruț se întrista. În plecarea lui, fie și mai târziu, peste doi-trei ani, bătrânul vedea o nenorocire; parcă și începea să se teamă.

— Peste doi-trei ani! zise el c-un fel de tremur în voce. Dar cum se poate?! Toate lucrurile de la noi vor rămânea deci baltă?!

Andrei zâmbi cu bunătate, îl pricepu îndată pe Todoruț și-i păru bine vizând ci poartă atât de mult la inimă binele măgurenilor.

— Pentru ce-ar rămânea baltă, părinte Todoruț? Lucrurile merg de doi ani struni. Putem fi deplin mulțumiți.

— Merg, pentru ci ești dumneata în frunte. Dar îndati ce vei ieși din Mig-ura, toate se vor da peste cap, toate se vor răsturna.

— Nu cred, zise Andrei; oamenii pricep că-i interesul lor, și vor pricepe din zi în zi tot mai bine. Țirani nu lași bălți întreprinderile din care văd că au folos.

— Adevirat ci lor le place acum, sunt însuflețiți, dar numai pentru ci vid ci și banca, și magazia de bucate, și arenda, și Sfatul satului, toate merg strună. Nicio încurcături nu-i ține în loc, nici nu le dă de gândit. Dar să rămână fără conducător, să se încâlcească numai o singură dată ițele, ci nici dracu' nu le va mai putea descâlci, și ei își vor pierde pofta de toate, spre marea bucurie a stăpânilor.

— Nu le vom face bucuria asta, pirinte Todoruț. M-am gândit și la conducitor. Nici eu nu m-am priceput la contabilitate, la lucrările de banei, dar cu stăruinți se biruie orice greutate. Nu se pricepe nici învițitorul, dar într-un an eu cred ci-mi poate lua locul.

— Care învițitor? întrebi mirat bătrânul.

— Ficiorul sfinției-tale, pirinte Todoruț.

— Aș, ce vorbești comedii!

— Pentru ce n-ar fi cu puțință?

Conducerea băncii, cărțile cele multe, împestrite de cifre și linii, în care se uitase și bătrânul de câteva ori, întreaga contabilitate, în sfârșit, îi părea părintelui Todoruț un lucru atât de încurcat, de imposibil, încât era adânc convins că nu-i va intra în vecii vecilor în cap feciorului său, dascălului. Îi părea că în cărțile acelea singur fostul contabil Petrișor și părintele Andrei pot să se priceapă, că nimeni altul pe lume nu s-ar mai putea descurca din însemnările pe care cei doi le-au făcut acolo.

În loc de orice răspuns, el făcu un semn cu mâna care părea că zice: «Poți vorbi, eu nu te mai ascult».

— Nimic nu-i cu neputință unui om deștept ca învățătorul, părinte Todoruț. N-ai văzut c-a înființat cor, c-a jucat de două ori teatru cu țărani din sat? apoi eu știu că dumnealui, în matematici, în socoteli e foarte acasă. Ba dânsul se arată foarte aplicat să ieie conducerea.

— Ficiorul meu? Niciodată! strigă bătrânul cu mânie. Andrei îl privi mirat. Todoruț izbucni:

— Nu voi ca el să strice într-o zi ceea ce dumneata ai pus la cale prin muncă de cinci ani. Ar râde și câinii din Măgura de popa cel neunit și de ficiorul său. Nu știu cum a și cutezat să vorbească cu sfinția-ta despre așa ceva, fără ca să mă întrebe mai înainte pe mine.

— N-o să mai vorbim despre asta până ce nu te vei convinge sfinția-ta că dascălul poate să facă tot ce fac eu. Și iată, îți promit, părinte Todoruț, că până atunci nici nu mă voi duce din Măgura.

— Bravo! strigă bătrânul cu fața luminoasă. Asta-i vorbă de om cinstit, asta-mi place! încai știu că nu vei părăsi niciodată satul nost, căci până-i lumea Ion nu va putea ceti în cărțile acele.

Din ziua următoare Andrei Pascu începu să ia masa la părintele Todoruț, spre marea bucurie a bătrânului și a surorii sale, Vuța. Și tot de-atunci începu să-l inițieze pe învățător în tainele contabilității.

Cei doi ani de arendă și de funcționare a băncii sătești trecuseră pândiți în fiecare zi de frunțașii sași din Măgura. Așteptau zi de zi să audă o veste rea, despre un scandal, despre o încurcătură care să ducă la prăbușirea muncii lui Andrei. Numai de doi-trei ani se mai smulseseră românii din condițiile grele în care trebuiseră până atunci să muncească pe moșiile sașilor, și aceștia începuseră să simtă urmările, deși ȝiganii erau încă, aproape toți, robii lor. Puțini dintre ei pricepuseră că pot împrumuta mai ușor bucate de la banca românească din sat, decât de la jupâni; numai «ȝiganii de din sus», cei care se fereau de orice amestec cu cei «de din jos», urmară pilda românilor. Lipsiți de brațe muncitoare angajate de peste iarnă, sașii își lucrau cu mult mai greu decât în trecut întinsele moșii, mai cu greu și mai scump. Și colo, și colo se puteau vedea locuri nessmănate, neogorâte. Multe porumbiști rămâneau nesăpate până târziu, până se îngălbeneau și le umplea buruiana.

Apoi nu se puteau împăca nicicum frunțașii sașilor cu faptul că în Consiliul comunal majoritatea era românească, că primarul, epitropul unit Ion Cozma, era român, ales a

doua oară, și își ieșiseră cu totul din sărite când, la stăruințele lui Andrei, Sfatul satului hotărî că de-aici încolo limba protocolară va fi cea românească. Nu fu de ajuns că, de la intrarea românilor în Consiliul comunal, în toate ședințele trebuia să se vorbească numai românește, fiindcă niciunul dintre români nu pricepea săsește, iar jupânii toți știau românește; acum trebuia să se țină și protocolul ședințelor în românește. Popa sașilor și alți fruntași protestaseră împotriva hotărârii acesteia într-o jalbă, dar protestul lor fusese respins pe baza legii, care impunea ca limbă protocolară în comune limba majorității locuitorilor.

Aveau deci motive pentru care să dorească prăbușirea băncii românești. Erau adânc convinși că, nereușind banca și arendarea moșiei din Cornățel, românii se vor zăpăci, le va trece gustul de toate, nu se vor mai interesa de alegeri, de ședințe, de nimic, și vor ajunge iarăși ei stăpâni. Cu greu se uită domnia dacă te-ai obișnuit cu ea! Decât s-o pierzi, mai bine să nu te fi născut. Și greu le va fi frânturilor de popoare, rătăcite printre alte neamuri pe care printr-o vitregie oarbă a destinului le-au stăpânit un răstimp, când vor vedea că li se apropie sfârșitul domniei. Niciodată nu vor pricepe că ei au fost stăpâni împotriva celei mai elementare legi a dreptății. Căci cu nimic nu se obișnuiește omul așa de tare, de nimic nu se desparte atât de greu ca de ceea ce posedă pe nedrept.

Mai întâi se bucuraseră din toată inima când auziseră ca românii nu se pot înțelege cum să împartă moșia din Cornățel. Dar se convinseseră repede că bucuria lor n-a fost a bună. Când contabilul Petrișor părăsise Măgura, crezuseră din toate puterile că banca se va da peste cap. Doar nu se va pricepe la toate popa ăsta! Iii știau că la conducerea unei bănci trebuie un om anume pregătit. Însă trecu un an și așteptarea lor se dovedise zadarnică: lucrurile mergeau tot așa de bine. După moartea Mărioarei erau siguri că Andrei nu va mai rămâne în Măgura. Ce să facă un preottânăr, văduv, un doctor în teologie într-un sat ca Măgura? Dar trecuseră luni după luni, și Andrei nu

dădea semne că ar vrea să plece din Măgura.

Nu era deci neîntemeiată nici teama părintelui Todoruț; el știa că frunțașii sașilor vor fi cei dintâi care ar pune umărul la răsturnarea zidirii ridicate de Andrei, îndată ce-ar începe să se clatine. Știa și Andrei, și tocmai de aceea începu să-l introducă în contabilitate pe dascălul Ion Olariu. De altfel, el nu era hotărât să părăsească Măgura, dar se gândea la plecare ca la o posibilitate.

Lucrurile mergeau strună, ce-i drept, dar numai Andrei știa câtă bătaie de cap avea, câtă muncă se cerea și câte greutatea erau de biruit. Nu arareori trebuia să meargă la oraș să se consulte cu directorul Matei, să-i ceară un sfat, o deslușire. În două rânduri îl adusesese pe contabilul Petrișor, ca să-l descurce din niște probleme de contabilitate cărora nu le mai da de cap. Oamenii plăteau, cei mai mulți bucuroși, plăteau la termen, dar erau destui care nu se îndurau să-și vândă din bucate ca să-și achite la termen banii de arendă. Apoi, dintre cei care făceau împrumuturi mici, mulți nu pricepeau de ce trebuiau să plătească la o jumătate de an, și nu mai târziu, cum se obișnuia în alte sate. Dacă lucrurile mergeau strună, era numai din cauză că Andrei, de dragul ochilor, nu ierta pe nimeni, statutele Societății fiind pentru el o lege, pe care o aplica strict. Stăruința lui de fier, vorba prietenoasă și vorba amenințătoare, autoritatea ce și-o câștigase demult în fața oamenilor, dragostea cu care era înconjurat, biruiră toate piedecile, și lucrurile mergeau din zi în zi tot mai bine. Mai ales în anul cel dintâi de după moartea Mărioarei îi fuseseră o povară foarte grea treburile satului. Când nu se mai simțea atras spre nimic, trebuia cu ziua de cap să cumpănească ce-ar fi bine și ce-ar fi rău pentru oameni, trebuia să facă socoteli, să țină evidențele bucatelor. Avu lipsă de toată puterea sa de voință ca să facă față tuturor datoriilor sale.

Mai târziu îi fu mai ușor. Se introdusesse temeinic în contabilitate, oamenii începură să se convingă, și cei mai încăpățânați, că la o întreprindere ca asta trebuiau să meargă toate șnur, și-i făceau tot mai puține neplăceri.

Apoi își revenise și el cu totul în fire, și începu să privească viața în față, fără dușmănie, fără teamă. Știa acum din propria-i experiență că tristețea-i legată de realitatea existenței noastre, dar era convins mai mult ca oricând că datul acesta nu se poate schimba, că nimeni nu-l va schimba vreodată, și că revolta, în loc să-i ușureze trecerea prin lume, i-o va face imposibilă. Începu să-și facă planuri de viitor, pentru că simțea c-ar fi o lașitate să îngenunche în fața nenorocirii; că lupta pentru bine și frumos va rămâne veșnic o țintă întunecată de toate nenorocirile vieții, și că ținta asta, chiar prin faptul că nu se întunecă niciodată, trebuie să fie adevărată și vrednică să lupti pentru ea. Se gândea cum ar putea spune oamenilor aceste adevăruri veșnice, și, simțindu-se pe sine mângâiat prin ele, voia să trăiască, voia să lupte ca să le introducă și în conștiința altora.

Scriindu-și în astfel de stări sufletești articolele lui de caracter contemplativ, nu fu de mirare că, de la o vreme, revista bisericească nu i le mai publica. Redactorul îi scrisese că sunt lucruri din ce în ce mai grele, mai vagi, care ar putea să le strice cititorilor, în loc să le folosească.

Când sosi scrisoarea asta, Andrei simți un dispreț adânc față de directorul revistei. Câteva zile se frământă cu gândurile, apoi îi făcu un răspuns în care se mira cum de un om ca el nu poate să priceapă lucruri atât de clare. Directorul îi răspunse că nu-s clare deloc, că, dimpotrivă, multe din afirmațiile lui nu corespund principiilor teologice. De-aici încolo se încinse între ei o polemică din ce în ce mai pătimașă, până când directorul, mai pătimaș, ori poate mai încrezut în știința și în situația sa, trecu la personalități. Atunci Andrei sista polemica privată și începu alta, publică, într-un cotidian care-i tipări și toate articolele pe care revista bisericească refuzase să le publice.

Articolele lui Andrei fură o revelație, iar polemica fu urmărită cu un foarte viu interes. Andrei se simțea superior și, cu cât polemica era mai aprinsă, avea o deosebită satisfacție să demonstreze această superioritate.

Expresiile, epitetele lui erau din ce în ce mai cutezătoare, și-i părea din ce în ce mai bine că poate să atragă atenția publicului asupra sa. În lupta aceasta intelectuală Andrei birui, și el rămase cu convingerea că nimeni nu-l poate birui.

De-aici încolo începu să simtă o deosebită plăcere să-și afirme superioritatea. I se părea că el e de nebiruit în orice direcție, și începu să-și dea sama ce depărtare mare era între înălțimile la care se ridicase el prin studiu și contemplare, și restul muritorilor.

Certitudinea aceasta îl umplu de o mândrie conștientă, care-l îndemna să-i fie milă de restul lumii. Era convins acum că din superioritatea aceasta izvorăște toată puterea lui; că numai pentru că este un om deosebit a putut să-și înfrângă durerea pricinuită de moartea Mărioarei și că tot din motivul acesta nu se putea ca nimic și nimeni să-l ducă vreodată în păcat.

Singurătatea prea îndelungată e întotdeauna primejdioasă pentru un om inteligent și cu o clară vedere interioară, deși fără singurătate nimeni nu se poate ridica până la înălțimea necesară reflecției, gândirii. Se vede însă că, după cum ni-i și viața, dată cu măsură, tot așa trebuie să păstrăm o măsură în toate, într-o singurătate prea îndelungată, mințile care vid departe se umplu de obicei de superbie, chiar prin faptul că zboară prea departe; și cu toate că multă vreme sunt inconștiente de puterea lor, totuși odată și odată își dau sama de distanța enormă ce le desparte de lume. Și-atunci, n-ar fi minți omenești dacă nu s-ar ample de superbie, dacă ar fi tolerante, dacă ar admite să le fie contrazise opiniile.

Așa pățise și Andrei Pascu; era însă mulțumit de sine și deosebit de încrezător în puterile sale.

Sara citea până târziu, și adeseori stingea lumina după miezul nopții.

Într-o noapte, abia ațipise, când se și trezi speriat. Floare, cu o luminare aprinsă în mână, era lângă patul lui și-i spunea că-l cheamă la un bolnav. Se vede că se sculase grăbită din așternut: era numai în cămașă, cu părul

despletit; formele ei tari, de fată tânără și sănătoasă, se desenau umbrite prin cămașa de juli, mișcate de flacăra nestatornică a luminării. Privirile lui Andrei o îmbrățișară într-o clipă și el simți săgetându-l un fior de plăcere. Fata ieși repede. Se sculă și Andrei și se îmbracă înfrigurat. Omul aștepta în curte. Dar când să pună mâna pe patrafirul cu care era învelit molitvelnicul, și-o retrase ca arsă de foc. Numai atunci își dădu sama de dorința pătimasă cu care se uitase la Floare. I se păru că se dărâmă cerul pe el și căzu într-o clipă din înălțimile amețitoare în care trăise. Nu mai era nimic măreț în el, ci, dimpotrivă, i se păru că un simțământ josnic s-a cuibărit în sufletul lui. Însă n-avea vreme să se gândească; românul aștepta în curte, și Andrei știa că măgurenii nu-l scoală din somn dacă nu-i primejdie.

Luă cartea și, trecând prin bucătărie, ieși în noapte.

Îl chemau la Ion Brăduț, un român care locuia departe de casa parohială, în partea dinspre miazănoapte a satului. Andrei Pascu socoti depărtarea și se simți mai liniștit: până acolo avea cel puțin vreme să se gândească, să se curețe prin reflecție de josnicia simțurilor sale răsculate. Nu i se întâmplase încă niciodată, în slujba lui de preot, să spovedească, să împărtășească pe cineva simțindu-și sufletul împovărat de vreun păcat mare. Așa ceva i se părea cu neputință, în el nu mai rămăsese nimic din simțirea pătimasă; vârtejul acela de foc trecuse fulgerător îndată ce-și dăduse sama de el, îndată ce-și revenise la sine. Simțirea se trezise și trăise în el inconștient; îndată ce o descoperise, ea se și mistuise. Îi păru că a fost numai un vis urât, o închipuire. Dar nu, își dădu repede sama că o văzuse pe fată, ba, spre adâncă lui spaimă, simți că chiar și acum, mergând pe drum, închipuindu-și-o din nou pe Floare, simțirea cea rea era gata să se trezească din nou. Se convinse repede, din această nouă încercare, că sufletul lui era străin de tot răul care trecuse prin simțurile sale, și se mai liniști; vedea că-l poate împărtăși pe Ion Brăduț fără să facă un lucru nevrednic; știa și era convins demult că răul din noi, dacă

nu trece prin conștiința noastră, dacă, în loc să fie aprobat de noi, e dușmănit, nu ne atinge sufletul și nu suntem vinovați de el.

Însă acum, sufletul lui, în loc să se lumineze, se întristă adânc. Deși se simțea nevinovat, nu putea să se însuflețească, nici chiar să se împace cu sine însuși.

Văzu limpede că s-a înșelat amar când s-a crezut puternic, când, plutind pe aripile acelor înalte elanuri sufletești, era convins că nimeni și nimic nu-l va putea face să alunece în păcat. Văzu, cu inima umilită, că superbia i-a întunecat vederea, că se crezuse aproape zeu, dar că nu era decât un muritor de rând, ca oricare altul, că în el stă ascunsă sămânța răului, ca în oricare alt om.

Se simțea greu ca pământul. Constatarea că izvorul răului era în însăși simțirea omenească, în «legea trupului», potrivit «legii minții» sale, îl umplea de o tristețe adâncă ce-i mistuia tot avântul sufletesc de până acum. Nu e de ajuns că în viață trebuie să dăm piept cu nenorocirile ce ne vin din afară, nu e de ajuns chinul și suferințele pe care ni le aduc cauze neatârnatore de noi, trebuie să ne mai luptăm și cu noi înșine, cu răul ce pornește din simțirea și din dorințele noastre.

Ce frumos e să poți trăi mereu în înălțimi, să poți lupta, nestânjenit de nicio slăbiciune, pentru bine și pentru frumos, pentru înălțarea și mulțumirea semenilor tăi. Cât a suferit el până când a reușit, după moartea Mărioarei, să găsească țeluri nouă vieții, și nouă puteri de muncă! Și-acum să fie silit, chiar el, să lupte cu propriile-i porniri instinctuale! Să-și irosească puterile morale într-o luptă așa de neînsemnată, așa de dezgustătoare, din care nimeni nu va folosi vreodată nimic, afară de el însuși! Și, la urma urmelor, care era folosul lui personal? Cărămânea curat! Dar pentru asta nu era de ajuns hotărârea lui neclintită de a nu se mai gândi niciodată la «pofta trupului»? N-ar fi fost însutit mai logic și mai drept ca el, după ce și-a luat hotărârea asta, să poată munci din toate puterile pentru țeluri cu mult mai înalte și mai folositoare pentru alții?

Simți un adânc dezgust față de tragicul destin al

ființei omenești, supusă conflictului celor două firi, cea trupească și cea spirituală. I se păru monstruos să fii în aceeași vreme și zeu și animal.

Ajuns la casa lui Brăduț, îl împărtăși pe bolnav cu cele sfinte și plecă singur Jnapoi. Nu-l lăsă pe fratele acestuia să-l mai însoțească până la locuința parohială, nici chiar lampa de mână cu care îl îmbiau nu voi s-o ia.

— Dar e întuneric, părinte, ca ținundra! Cum să mergi fără o rază de lumină?

El însă le dădu binețe și ieși. Simțea un fel de plăcere să se cufunde singur în noapte.

Mergând așa, în neștire, cu pași mari, lunecând uneori prin ciorofleaca drumului, îi veni deodată în minte polemica pe care o purtase cu directorul revistei și cât de mult s-a bucurat, ce adâncă satisfacție avusese biruindu-l. Cum de-a putut fi el atunci atât de necumpănit, atât de pătimăș? Și cum se poate ca din culmea unei elevații sufletești să faci rău altuia, să te bucuri de zdrobirea aproapelui tău? Așadar sămânța răului este în spiritul nostru, nu numai în trup? Că făcuse rău purtând cu patimă polemica aceea, vedea foarte limpede acum. Dar poate să fie și sufletul nostru pătimăș, nu numai trupul? Ceea ce simțise când îi rămăsese ochii la Floare, trecuse de-atunci, îndată ce senzația-i ajunsese la conștiință, dar batjocorirea directorului trăia și acum; trezirea răului din simțurile sale fusese fără voia și cunoștința lui, pe când batjocora din jurnal o făcuse cu premeditare, deplin convins de la început cum se va sfârși. Nu mai simțea nimic din răsuflul răului pornit din trupul său, pe când umilirea de-aș fi batjocorit un coleg, numai ca să-și arate superioritatea, o simțea și acum, și era încredințat că o va simți întotdeauna. Cum? Răul care naște din spiritul nostru, din patima lui, să fie ireparabil?

Deodată în mintea lui Andrei se făcu lumină. Se opri în loc și-și zise: «Orice rău care se face cu aprobarea conștiinței noastre e într-o măsură oarecare ireparabil. Patima trupească n-am aprobat-o, ci, dimpotrivă, m-am scârbit de neputința firii noastre; tendința de-a mă arăta

superior am cunoscut-o bine și am aprobat-o, de aceea mi-a și produs plăcere, satisfacție. Un lucru rămâne adevărat: și spiritul poate fi pătimăș, și, după cât văd, patima lui e mai primejdioasă, pentru că, orbindu-ni-l patima, nu mai putem vedea limpede; pe când patimile trupești sunt supravegheate mereu de spiritul nostru. Se vede că de aceea căderile spirituale sunt cele mai grele, cele mai primejdioase.»

Încă în dimineața următoare Andrei simți că exagerase primejdia, văzu că lupta împotriva simțurilor sale nu-i va da chiar atâta de lucru. Cum trăise doi ani și jumătate fără să se simtă ispitit de păcat, se putea prea bine să trăiască și de-aici încolo. Căci, iată, chiar în dimineața următoare, Floare nu-i mai făcu nicio impresie. După două-trei zile el nici nu se mai gândi la întâmplarea din noaptea aceea. Își vedea de treburile băncii și ale satului ca și mai înainte, se străduia să-l introducă pe dascăl în tainele contabilității și se repezea din când în când la oraș să se deslușească asupra vreunui lucru mai gingaș cu directorul Matei.

În casa părintelui Todoruț se simțea tot mai bine, și bucuros s-ar fi mutat cu totul aici, însă casa parohială nu putea s-o părăsească. Măgurenii aici se cuvenea să-l caute de câte ori aveau lipsă de-o slujbă, de-un bilet de botez. Nu putea să se mute la părintele Todoruț cu matriculele, cu arhiva parohială, cu tot ce se ținea de parohia unită din Măgura.

Todoruț făcuse de multe ori aluzii la slujnica lui Andrei, la Floare, că-l fură, că-i nevrednică să slujească în casa unui preot, că Andrei ar putea să-i dea drumul. Însă până când Andrei nu descoperi acea trezire a răului dintr-însul, nu-l pricepu pe bătrân; după aceea i se păru că bătrânul pomenește de fată crezându-l pe el în primejdia păcatului. Într-o zi părintele Todoruț aduse din nou vorba despre Floare. Părea foarte tulburat, și, oricât încercă să se stăpânească, nu reuși, izbucni de la început cu mânie:

— Tijam tot spus, și nu m-ai ascultat. La spălătura aia trăbă să-i dai drumul! Andrei se uită mirat la bătrân.

— Crezi, sfinția-ta, că pot cădea în păcat?

— Eu?! Cum să cred eu așa ceva?! Eu te cunosc pe dumneata! Dar satul! A, oamenii, înger să fii, și tot te bănuiesc.

Andrei se îngrozi.

— Mă vorbesc oamenii de rău? întrebă el devenind palid.

— Dumneata ce știi? Dumneata alergi toată ziua după treburi, te chinuiești să scoți și din măgarul ăsta de Ion om învățat, în vreme ce spălătura aia se laudă la toată lumea că de-acum ea-i preuteasă la uniți. Așa nu mai poate merge, încep să vorbească și străinii.

— Nu mai spune! se miră Andrei.

— Ce să-ți spun? Oamenii cred bucuros orice rău s-ar zvonii despre altul. Azi m-am întâlnit cu popa din Lunca. «Ce mai face părintele Andrei?» zice. «Ce să facă? Trece cu greu prin viață, ca orice preotcare ajunge văduv de curând. Dar el muncește, luptă, nu deznădăjduiește ca alții.» Zice: «Ce să-i faci? Omul, dacă-i tânăr, trăbă să se mângâie, chiar preot fiind. Am auzit că are o econoamă tinerică și data dracului.» - Dată dracului, așa zicea. Mi-am ridicat mâna - eram gata să-l pălmuiesc. Dar mi-am adus aminte că-s popă și că-s om bătrân. Am scuiat după el și-am zis: «Pfui! să-ți fie rușine!».

— Ce ticăloșie! oftă Andrei.

— Ticăloșie, vezi bine, dar trebuia și sfinția-ta Ți-a m-ascuți. De când Ți-am tot spus să-i dai drumul? Dumneata nici nu bagi de seamă că au trecut doi ani de când Ții la casă pe blăstămata aceea, nici nu bănuiești că ea-i stăpână în casă, că vorbește cu mândrie oamenilor care vin de întreabă despre dumneata, că de multe ori nici nu-i lasă să intre în casă.

Andrei îl ascultă înspăimântat pe bătrân, care începu să dezvăluie toată purtarea fetei. Erau tot lucruri nouă pentru Andrei, căci el, într-adevăr, nu băgase de seamă niciodată ceva rău în purtarea Floarei.

Floare fusese cea dintâi fată din Măgura care slujise pe la oraș. Satul era departe de oraș, și oamenii nu se-

nvoiau să-și dea fetele în străini, deși erau săraci și năcăjiți. Apoi mai aveau și lipsă de brațe muncitoare, și îndată ce copiii se ridicau, îi ajutau pe lângă casă. Peste iarnă se mai întâmpla ca o fetiță sau alta să intre slujnicuță la vreun sas, aici, în Măgura, dar cât ce sosea primăvara, ele se întorceau la părinții lor. Floare însă, rămasă orfană de mică, slujise prin oraș mai mulți ani, și când stăruise să intre cu orice preț slujnică la Andrei, era fată-mare. Venise și cu un port nou, și cu moravuri nouă de la oraș. Se albise la față ca doamnele, avea obraji plini și fragezi, avea doi ochi negri, cu priviri cutezătoare, care nu se plecau înaintea nimănui, avea pieptul mai dezvoltat ca alte fete de sama ei, care nu se mișcaseră din Măgura, în mers, în mișcări, în voce, împrumutase ceva din cochetăria doamnelor, lucru care o făcuse de la început antipatică măgurenilor. «Măi, măi! ziceau românii c-un fel de dezgust, văzând-o cum umblă ca pe sârmă, asta-i cucoană odată!» Venise încălțată cu ghete, cu ciorapi, îmbrăcată în bluză, cu fuste-nfoiate, iar pe limbă purta cuvinte nouă, care nu se mai auziseră până atunci în Măgura. Spunea: «la revedere», «plecăciune», «matale» în loc de «dumneata», dădea mâna cu feciorii și cu fetele și zicea «servus».

— Asta și-a uitat să vorbească românește, ziceau oamenii.

— Cum poate s-o țină în casă popa?

Ea venise să se-mbie slujnică la Andrei c-un gând hotărât. Știa destule cazuri, pe la oraș, când stăpânul, văduv ori cu doamnă prea bătrână, ori urâtă, făcea ochi dulci slujnicei din casă. Auzise chiar de preoți văduvi în casa cărora trăiește foarte bine câte-o econoamă isteată. Simțirea ei, batjocorită de tânără, era departe de-a mai fi curată. La popa cel tânăr din Măgura, de câte ori îl întâlnea în oraș, se uita c-un fel de patimă. Ajunsese să-i placă grozav toți oamenii frumoși. Ajunsese să se mai obișnuiască și cu traiul bun, cu mâncări bune, și-i păru c-ar fi mare fală pentru ea dac-ar ajunge în casa părintelui.

La trai bun ajunsese, dar Andrei părea că nici nu o

vede. Din toate lucrurile acelea deosebite pe care măgurenii le descoperiseră de la început, el nu observase nimic. Îi era cu totul indiferentă. Vedea că ține curat în casă, și-atâta-i era de ajuns. Adevărat că fata, în fața lui, se purta cu mai puțină obraznicie, dar chiar obraznică să fi fost, Andrei n-ar fi văzut nimic.

Floare își dăduse repede seamă că poate fi stăpână pe tot ce avea popa la casă, și, deși vedea zi de zi că de părintele nu se poate apropia, era mulțumită: deocamdată putea să se bucure în tihnă de toate bunătățile care se adună în cămara unei case preotești. Era convinsă că celelalte vor veni mai târziu. Zi de zi încerca să se apropie de Andrei, și se folosea de toate mijloacele ca să-l ispitească la păcat, știind bine ca numai atunci ar fi statornic binele ce-l avea. Andrei parcă nici nu o vedea, de parcă-ar fi avut ochii împăienjeniți.

De la o vreme Floare se simți jignită de aceasta trecere cu vederea a lui Andrei, și începu să-și petreacă azi cu unul, mâine cu altul dintre feciorii din saț. Cu ziua de cap pregătea fripturi, plăcinte, prăjituri: se auzea sfârâind mereu în bucătăria «hurubei» celei unite, și mireasma mâncărilor pătrundea până în uliță-La casa popii începu acum o adevărată risipă, fără ca Andrei să bage de seamă. Dacă vreo fată, vreo vecină, o întreba vreodată ce tot cocărește atâta, ea răspundea înțepată:

— Ce crezi matală, că un domn poate trăi cu mâncările pe care le faceți voi?

Multă vreme oamenii crezuseră că într-adevăr ea se străduiește pentru masa popii. Mai ales că Floare nu pomenea niciodată de Andrei fără să facă aluzii pline de subînțelesuri. Ea-i știa toate tainele, și nu arareori se pomenea spunând unei vecine: «închipuie-ți ce-a visat părinteleazi-noapte!». Și începea să spună visul. Ea dorea atât de mult să ajungă intima popii, încât de la o vreme ajunsese să creadă că-s adevăruri minciunile pe care le spunea.

Măgurenii pe vorbele ei nu dădeau nimic. Însă faptele, purtările slujnicei, ajunseseră să-i pună pe

gânduri. Înainte de toate ei nu-și puteau închipui cum de nu vedea Andrei risipa ce-o făcea Floare la casă, cum împărțea «și făina și slăcina» cu amândouă mâinile la rudeniile ei, până și la cele mai depărtate. Își ziceau că popa nu se putea să nu vadă; dacă tace și o suferă să-și facă mendrele, de bună seamă că trebuie să fie ceva adevărat în ce spunea Floare la toată lumea. Slujnica își luase apoi aere de stăpână față de oamenii care veneau c-un năcaz ori altul la Andrei. Trebuia să știe ce vrea fieștecare, și oamenii aveau adeseori lucruri pe care nu le puteau spune decât popii. Îi puneau să aștepte înaintea ușii de la bucătărie până când se îndura să iasă, să-i întrebe ce vor, ce doresc. Îi sfădea că vin cu opincile murdare, că nu se curăță înainte de-a intra, că «intrați la noi ca la voi în grajd». Cum ar fi cutezat să se poarte așa cu oamenii, dacă n-ar fi fost nimic între ea și popa?

Părintele Todoruț, auzind zvonurile dintre oameni, îi înfrunta, îi batjocorea ca de la ușa cortului. Oamenii se rușinau, dar zvonurile nu încetau, văzând mai ales că, și după ce Andrei începuse să ia masa la părintele Todoruț, Floare tot cea veche rămăsese, deși acum știau cu cine-și mănâncă plăcintele. Zvonul trecuse și în satele vecine, căci vestea rea are aripi iuți și neobosite.

Ascultându-l pe bătrân, Andrei începu să-și aducă aminte de multe atitudini ciudate, neînțelese ale slujnicei, pe care nu le luase în seamă, care nu-i deșteptaseră nici cea mai mică bănuială; acum însă le vedea pe toate orientate spre un anumit scop. Desigur ca nici în noaptea aceea nu intrase așa, din întâmplare, în odaie, numai în cămașă! Și câte alte atitudini ispititoare nu mai luase Floare și până atunci! Abia acum începu să-și dea sama! Simți în suflet ceva greu, ca un fel de silă, ca un fel de dezgust. Dezgust și silă față de fata aceea tânără, frumoasă, care s-a putut apropia de el cu intenții așa de rele; silă, gândindu-se la măgurenii care putuseră crede un zvon așa de urât despre el. Îi dădu dreptate bătrânului și-i făgădui că încă în ziua aceea îi va plăti fetei și va lăsa-o să meargă în voia Domnului.

— Foarte bine vei face! Foarte bine! zise bătrânul cu vădita bucurie.

Andrei se miră de însuflețirea bătrânului și-l întrebă cu tristețe:

— Nu cumva și sfinția-ta ai crezut că mă leagă ceva de ea?

— N-am crezut, tinere, dar - de ce ți-aș ascunde adevărul? - începusem să mă tem. Mai ales văzând că de câte ori te-am sfătuit pân-acum s-o depărtezi, nu m-ai ascultat... Vedeam eu din ochii dumitale că pân-acum nu-i nimic: altcum se uită oamenii cei greșiți. Dar cine-ar sta bun pentru viitor, mai ales că fata-i frumoasă și dată dracului? Chiar sfinția-ta ai putea să răspunzi de dumneata având mereu în preajma dumitale ispita? O clipă nesocotită, o nebăgare de seamă, un strop de voie bună și de uitare de sine e de-ajuns! Toți suntem oameni și toți putem cădea în păcat.

Andrei oftă din adânc. Își aduse aminte de noaptea aceea și simți că părintele Todoruț avea dreptate. Simțea o iubire de copil față de bătrânul acesta alb și blând, și se bucură din toată inima văzând cum îi poartă de grijă. Abia acum își dădu sama de ce insistase Todoruț așa de mult ca să ia masa la dânsul. Se vede că de pe-atunci începuseră să umble zvonurile prin sat.

Simți însă că nu se va mai putea împăca niciodată cu măgurenii, că va rămâne supărat pe ei. Era el un om, un preot, pe care îl puteau bănuși de un rău așa de mare? Nu le arătase de-atâtea ori inima sa? N-au putut să-l cunoască până acum? Începu deodată să i se pară că-i străin în sat, că oamenii nu mai pot avea încredere în el, nu mai pot fi sinceri cu el, și, pe de altă parte, că nici el însuși nu se va mai putea însufleți ca pân-acum pentru binele lor. I se păru că parohienii i-au adus o grea ofensă.

— Am spus eu că pentru mine e mai bine la oraș, de-aici încolo, părinte Todoruț, zise el. Și mi se pare că de-acum o să mă cam hotărâsc să părăsesc cât mai curând Măgura.

Vocea lui răsună trist în casa popii Todoruț. Frumoșii

lui ochi verzi erau plini de melancolie.

— M-am gândit și eu, răspunse bătrânul încet, m-am gândit că pentru sfinția-ta ar fi mai bine, ar fi mai ușor. Dar... cum vom rămâne noi? Ce se va alege de proștii ăștia care nu știu prețui mărgăritarul și-l dau porcilor?

— Feciorul sfinției-tale știe aproape cât și mine, părinte Todoruț. Ți-am spus eu că-i om deștept. El îmi va putea lua locul la bancă.

— La bancă! zise bătrânul oftând și căzând pe gânduri. Dar în sat, dar în Consiliul comunal? Și chiar la bancă, e de ajuns să știi scrie cifrele? Trăbă la toate suflet, tinere. Trăbă însuflețire, răbdare, voință neînfrântă; toate acestea de unde le luăm?

XV

Nu trecură decât două luni de la convorbirea lui din urmă cu părintele Todoruț, și i se și ivi prilejul de-a se muta într-un oraș ca preot al doilea pe lângă protopop. Andrei nu stătu însă nicio clipă la îndoială și, cât ce citi avizul pentru concurs, luă o coală de hârtie să-și facă cererea.

Dar abia scrise trei rânduri, și zvârli condeiul. O jale grea îi covârșise inima, și ochii lui se umplură de lacrimi. Simți că, mutându-se din Măgura, nu făcea decât să se răzbune pe măgureni. Pentru că dacă, într-adevăr, i-ar fi putut ierta, cum crezuse, pentru că l-au ponegrit cu bănuieli atât de urâte, el nu putea să-i părăsească, având încă atâtea lucruri de pus la cale în sat. Știa ce s-ar alege din tot ceea ce se făcuse bun până acum în Măgura, dacă ar pleca el, și simți o durere vie, văzând zdrobită munca sa de-atâția ani. Adevărat că învățătorul se pricepea acum la contabilitate, dar drept era și ce spusese bătrânul Todoruț, că suflet mare nu avea, că oamenii nu aveau încredere în el. Andrei își mai dădu sama că, părăsind el Măgura, lăsa parohia unită în starea în care o găsisese: eclegie puțină, casă parohială rea, biserică slabă, mică și veche. Cine va veni de bunăvoie preot aici în urma lui? Oare nu cumva uniții ar rămâne iarăși ani întregi fără preot? Părintele Todoruț își număra zilele, era bătrân, putea muri azi ori

mâne, și satul ar rămâne fără niciun preot, căci parohia neunită era și mai săracă, neavând eclegie, iar bătrânul nici nu se gândea să-și aducă feciorul preot în Măgura, având acela parohie înzecit mai bună. Ce se va întâmpla când măgurenii vor rămâne c-un singur conducător, dascălul Olariu? Lui Andrei îi mai veni în minte că abia acum începeau să se arate rezultatele pentru care el înființase banca și mijlocise arendarea moșiei grofului din Cornățel: abia acum ajunseră vânzătoare unele moșii de ale sașilor, pe care aceștia, nemaiputându-le lucra, le cumpărau românii. Văzu că abia acum au oamenii mai mare lipsă de el, sau cel puțin de-un om care să-x semene lui. Feciorul părintelui Todoruț, dascălul Ion, era om deștept, dar era departe de a se însufleți pentru interesele altora; avea el destule năcazuri, o casă plină de copii, și dacă se străduise din răspuțeri să priceapă afacerile bancare, o făcuse numai în vederea câștigului personal ce-l putea avea ca funcționar.

Andreicăzu pe gânejun. Își dădu sama că munca multă e în urmă, dar și că nu poate părăsi satul până ce nu va putea lăsa în locul lui un urmaș care să-i semene. Se gândi la preotul care avea să vină după el, ți pricepu că niciunul nu s-ar simți fericit într-o parohie atât de ticăloasă. Nu se temea că nu se vor mai afla preoți idealști, mai ales între cei tineri. Chiar știa un astfel de tânăr cleric în satul vecin, în Lunca, fecior de țăran ca și el, care-i făcuse, de câte ori se întâlniseră, cea mai bună impresie. Dar cum să-l aducă în casa asta, în sărăcia asta? Să treacă și acela de la început prin toate lipsurile prin care trecuse el? Nu, va trebui să-i pregătească o viață mai înlesnită! Dar pentru asta mai trebuia să rămână în Măgura. Și la gândul acesta se întristă.

Reamintindu-și viața sa de când venise în sat, îi luminară din nou vechile idealuri care îl împintenaseră la muncă, și simți c-ar fi păcat să lase lucrurile abia începute. În sfârșit, pentru recunoștința altora muncise el? Lauda, vorbirea de bine a altora l-au însuflețit pe el, nu însuși lucrul bun, nu însuși binele pe care vedea că-l poate face?

Faptul că măgurenii îl vorbiseră de rău și poate îl chiar crezuseră ticăloșit, e de ajuns ca el să se dezguste de lucru? Nu are, nu simte el în sine destulă putere ca să facă binele fără să se aștepte la recunoștința altora? În sfârșit, ce merit avem dacă pentru fiecare faptă așteptăm răsplată?

Andrei Pascu cocoloși coala de hârtie și o aruncă în sobă.

Doi ani mai rămase în Măgura, spre cea mai mare mângâiere a zilelor din urmă ale lui Todoruț Olariu. Se puse cu puteri nouă la muncă; le mijlocea oamenilor, prin intervenția băncii de la oraș, împrumuturi mai mari, ori de câte ori se făcea vânzător un nou loc, o nouă moșie săsească. Predica în biserică, făcea multe servicii și în locul popii Todoruț, care căzuse la pat, se lupta cu răul din sine însuși, care-și ridica adeseori capul când nici nu gândea. Dar amintirea Mărioarei, glasul puternic al conștiinței sale curate, biruia cu înlesnire legea mădularelor sale, lege potrivnică minții sale. Nu-i mai păsa dacă oamenii îl vorbesc de bine sau de rău, deși dorința de-a ajunge într-un mediu mai potrivit pentru munca lui spirituală nu-l părăsea.

Când se încheie cel dintâi ciclu de arendă, după ce reînnoi contractul pe încă cinci ani, Andrei îi chemă pe toți părtașii băncii la o consfătuire și le făcu următoarea propunere:

— Banii adunați în cele două fonduri pentru zidirea celor două biserici nouă în Măgura, tovărășia hotărăște să se împartă de pe-acum celor două biserici, pentru construirea de case parohiale noi și pentru cumpărarea de eclegie pe sama preoților. Va ajuta și Societatea cu profitul curat din cei doi ani din urmă acest scop înalt și folositor. Fondurile rămân fiecare numai cu câte cinci sute de zloți și se vor mări în fiecare an, ca și pân-acum, până ce se va ajunge la suma cu care să se poată ridica bisericile.

Oamenii îl ascultară foarte mirați, tăcură un răstimp, apoi începură să se sfătuiască tot mai tare, să murmure. Se auzea și de ici și de colo:

- Hm!
- Ei, comedie ca asta!
- Era vorba de biserică, acum o întoarce pe casă!
- Unde dai și unde crapă!
- Aș, n-o să ne învoim, banii-s adunați din bucatele

noastre.

- Nu, părinte, nu se poate! Nu ne-nvoim și pace j

Andrei se aștepta la această reacție, și-i lăsa să fiarbă. Când larma începu să crească, Andrei se ridică și începu să-și motiveze propunerea.

— Dumneavoastră aveți toată dreptatea să vă mirați că vă cer o astfel de hotărâre, zise el. Știm cu toții că fondurile au fost înființate pentru două biserici nouă. Știm cu toții că cele vechi nu vor mai ținea mult, și, chiar să țină, e rușine ca un sat de oameni vrednici să aibă așa biserici slabe. Mai știm că banii sunt adunați din mierțele dumneavoastră.

— Așa-i, părinte, din sudoarea noastră s-au adunat miile, strigă unul din mulțime.

— Nu-i de lipsă să ne spui, bade Petre, știm cu toții, și voi ști chiar și eu, care v-am purtat de-atâția ani toate socotelile. Dar să-mi spui, bade Petre, că.

până n-am venit eu în Măgura, cât făcea fondul ăsta pentru zidirea bisericilor? Câte bucate adunai dumneata la an? Câte vite aveai? Să-mi spui câți români cumpăraseră moșii de la sași? Unde aveți școala și cum îl plăteți pe învățător?

Omul își pleacă fruntea și nu mai zise nimic. Mulți se uitară la român c-un fel de ciudă, căci pricepură din glasul lui că popa s-a supărat.

— Vezi, bade Petre, că nu-i bine să te grăbești, continuă Andrei. Eu știu ce-ați făcut dumneavoastră și vă mulțămesc că m-ați ascultat întotdeauna. Dar și dumneavoastră trăbă să recunoașteți că fără conducători care să vă lumineze ați fi și astăzi acolo unde v-am aflat când am venit în Măgura. Acum eu tot în interesul dumneavoastră vorbesc, și nu cred să nu mă pricepeți. Ce-ați face dumneavoastră să rămâneți deodată și fără

părintele Todoruț, și fără mine? Cine v-ar conduce și v-ar lumina în năcazuri, cine v-ar purta socotelile, cine v-ar feri să nu vă încurcați? Închipuiți-vă că un an de zile ați rămânea singuri. Cine v-ar conduce banca, ce s-ar alege de încasări, cine v-ar sprijini interesele în Sfatul satului, cine v-ar duce la alegeri? Când ați mai avea primar român în sat? Puneți mâna pe inimă și-mi spuneți: ați putea să le faceți toate acestea dumneavoastră singuri?

Oamenii își plecară capetele în pământ și nu răspunseră. În sală se făcu liniște adâncă.

— Recunoașteți că singuri n-ați putea face nimic. Acum să vă gândiți, continuă Andrei, că foarte ușor puteți rămânea fără conducători. Părintele Todoruț e bătrân, e bolnav în pat, zilele sfîntiei-sale sunt numărate. Cine va veni preot în locul lui? Dumnezeu are un ficior preot, dar acela are un sat de zece ori mai bun ca Măgura. Părintele Todoruț a putut trăi fiindcă a avut moșia părintească. Dar cel care va veni după el? Și, peste tot, cine va veni dacă va ști că n-are nici casă unde să locuiască, nici eclegie pe care s-o muncească? Mai gândiți-vă apoi că eu încă nu pot rămânea în veci aici. Eu sunt om singur, om văduv, și unui om văduv, unui preot, i-e foarte greu să trăiască într-un sat, cum bine știți și dumneavoastră. Slugile te fură și te-nșală, ba oamenii îți mai scornesc și nume slab. Nu vă neliniștiți, știu eu că așa-s oamenii, cred ușor relele ce se vorbesc despre alții. Înaintea lui Dumnezeu, la judecată, ne vom limpezi cu toții. Acolo se va vedea ce-i în inima fieștecăruia. Dar nu despre asta e vorbă acum. Vorba e că eu nu mai rămân mult în Măgura. Am să mai lucrez și în alte părți, nu numai aici. Ei bine, cine va veni în locul meu? Dumneavoastră știți bine de câte ori și câți ani n-a fost popă unit în Măgura. Cine să vină într-o casă așa de dărăpănata și la cinci iugăre eclegie?

Popa tăcu, privi întrebător peste oameni, dar nimeni nu răspunse.

— Măgura poate ajunge foarte ușor fără niciun preot, zise iarăși Andrei. Atunci s-ar dărâma tot ce s-a zidit până-acuma. Dumneavoastră cred că mă veți pricepe când vă

voi spune că un singur drum de scăpare rămâne: Să cumpărăm moșie pentru preoți, să h facem case. Atunci Măgura nu va mai fi ciumă pentru preoți, iar dumneavoastră veți avea conducători care să vă povățuiască mai departe. Primiți deci propunerea ce-am făcut-o?

Nimeni nu răspunse, dar Andrei vedea bine că nu din cauză că nu-s învoiți întârzie cu răspunsul. Oamenii păreau foarte uimiți, foarte pătrunși de ceea ce auziseră, și nu puteau vorbi, li se oprise parcă un nod în grumaji. Mai ales noutatea că Andrei nu va mai rămâne mult în Măgura îi opărise rău de tot. Mulți se simțeau vinovați, știindu-se printre cei care-l vorbiseră de rău. Apoi ei nu se gândiseră niciodată că Andrei, într-o bună zi, i-ar putea părăsi. Erau atât de preocupați de noile lucrări, de noile câștiguri, încât din mulți pierise însuflețirea cu care îl înconjuraseră la început pe Andrei. Trăiseră peste șapte ani cu el în sat, se obișnuiseră și cu însuflețirea, și cu bunătatea lui, și cu simțul lui de dreptate, așa încât nu le mai părea un om deosebit, ca la început. Pe niciunul nu-l mai auzeai zicând cu însuflețire: «Măi, popa nost, săracul!». Obișnuința e de multe ori primejdioasă, pentru că și pe omul cel mai deosebit îl facem cu timpul tot după chipul și asemănarea noastră, nu mai veaem în el nimic deosebit. Numai așa se și putea explica de ce mulți dăduseră crezământ minciunilor muieresti.

Însă acum, la gândul că Andrei îi va părăsi, îl văzură deodată în vechea lumină pe popa lor, pentru hodina căruia patrulau odată de bunăvoie cât ținea noaptea pe dinaintea caselor parohiale din Măgura.

— Care primește propunerea să vină să iscălească aici! zise Andrei cu vocea tremurătoare, simțind ce se petrece în inima oamenilor. Clipele acestea fură de ajuns ca să-l mângâie pentru toate suferințele sale din Măgura.

Oamenii veniră unul după altul, tăcuți, gravi, cu ochii umezi. Nu rămase niciunul neiscălit.

— În locul meu, o să mă-ngrijăsc de un urmaș vrednic, n-aveți frică. Nu vă voi lăsa fără de ajutor, le mai

zise Andrei.

Măgurenii se împrăștiară tăcuți și triști.

Încă în primăvara aceluia an, al șaptelea al păstoririi lui Andrei în Măgura, se începu construirea celor două case parohiale. Una în curtea parohială unită, și alta pe un loc dăruit de un fruntaș ortodox din Măgura.

Cu o parte a banilor cumpărare loc de eclegie din pământurile sașilor ajunse vânzătoare: câte zece iugăre pentru fiecare. Era pământul ieftin pe vreme aceea în Măgura: sașii-l dădeau aproape de pomană, numai să nu-l mai țină nelucrat, căci nu mai aveau brațe muncitoare. Însă după ce cumpărare frățește moșie pentru cei doi popi, averea tot nu era pe-o formă: uniții aveau de mai înainte cinci iugăre. Vreo zece țărani neuniți cinstiră dintr-al lor, cumpărat și acela de la sași, câte o jumătate de iugăr. De-aici încolo, vreme de trei luni de zile, se porni o adevărată întrecere între uniți și neuniți: care să-i facă popii lor eclegie mai mare. Și se tot întrecură și se ajunseră până ce fiecare eclegie se făcu de douăzeci și cinci de iugăre.

Andrei se însufleți atât de mult de purtare lor, încât i se păru că începe să trăiască din nou o viață nespus de frumoasă și nici prin gând nu-i mai trecea să părăsească satul. Oricât ne-am feri de recunoștință, oricât ne-ar plăcea să ne închipuim că facem binele pentru el însuși, nu se poate nega că recunoștința joacă un mare rol în viața noastră, că răsplata pentru faptă nu este o pretenție josnică, imorală, de vreme ce poate lumina atât de adânc un suflet omenesc cum îl luminează pe-al lui Andrei. Însăși proba că am fost pricepuți, că munca noastră nu a fost zadarnică, e de multe ori necesară chiar și pentru sufletek cele mai tari, ca să poată munci mai departe. Ne întărește optimismul, ne face să vedem lupta mai frumoasă, și mai ales vindecă rănilor primite în lupta purtată până la ajungerea țintei.

Andrei, întinerit, supraveghea zidirea caselor parohiale, și nici prin gând nu-i trecea să se mute din Măgura. Se scosese la concurs chiar protopopiatul la care se gândise el de multe ori, protopopiat cu reședința în

orașul X, dar nu se gândise să-l ceară. Pusese liniștit condițiile concursului în arhiva parohială, și-și văzu mai departe de supravegherea zidirii. Avea să iasă o casă foarte frumoasă, nu prea mare, dar luminoasă și sănătoasă. Cu două zile înainte de atrece termenul pentru concursul la protopopiatul din X, Andrei Pascu primi o scrisoare din același oraș. Se uită mult la ea, dar nu putea bănuî de la cine să fie. Nu cunoștea scrisoarea fină și mărunță, de pe adresă, dar trebuia să fie femeiască. Un parfum discret, imaterial, pătrundea din plicul gingaș.

El desfăcu încet, cu teamă, scrisoarea. Ochii-i fugiră la iscălitură și păli deodată.

Scrisoarea era de la Dora Muntean.

Nu-l agrăia nicidecum, scrisoarea se începea dintr-una:

«Am înțeles că dumneata cu niciun preț nu voiești să-ți înaintezi concursul pentru potopopiatul din X, că insistențele tuturor oamenilor de bine au fost zadarnice. Nu-mi vei lua, cred, în nume de rău dacă fac și eu o încercare. Un loc mai potrivit pentru calitățile dumitale nu cred să mai afli. Sau doară te-ai hotărât să nu părăsești niciodată satul acela? Dacă crezi că e bine pentru dumneata nu numai acum, ci și mai târziu, rămâi, dar poți fi sigur că mai târziu vei regreta în zadar: un loc așa de potrivit nu ți se va mai îmbia. Oamenii de-aici ar fi fericiți să te poată avea în mijlocul lor. Să nu crezi că, pentru că trăiești într-un sat, nu te știe lumea, sau că te-au uitat vechii dumitale cunoscuți. Ai aici mulți prieteni din liceu. M-aș bucura foarte mult dacă ai primi sfatul pe care ți l-au dat încă atâția alții.

Dora»

Andrei Pascu părea că s-a trezit dintr-un vis. Se hotărî într-o clipă. În clipa următoare se revoltă împotriva acestei hotărâri. Și totuși nu și-o mai schimbă. Nu mai avea vreme să-și trimită cererea prin poștă. Luă o căruță din sat și porni încă în aceeași zi la episcopie. Își zicea mereu: «Se-nțelege că are dreptate! E locul cel mai potrivit pentru mine. Sunt acolo o seamă de oameni culți,

este o sănătoasă viață intelectuală. Se-nțelege că are dreptate! E locul cel mai potrivit pentru mine!»

Se simțea ușor, se simțea luminos și-i venea mereu să zâmbească. «Se-nțelege că are dreptate!» Nici prin gând nu-i trecea să-și dea sama cum de i se părea acum postul acela așa de potrivit, după ce alții nu-l putuseră convinge până-acum să-l ceară. El însuși nu dăduse nicio importanță întregii afaceri până acum, când o văzu deodată așa de limpede. «Se-nțelege că-i locul cel mai potrivit pentru mine!» Gândul acesta îi revenea mereu, și de la o vreme i se adaoase altul: «Ce bine că tânărul Marcu din Lunca s-a căsătorit. Poate fi hirotonit cât mai în grabă și poate să-mi ocupe locul din Măgura. Ce gând bun a avut Marcu acela că s-a căsătorit așa deângrabă, îndată ce-a părăsit seminarul. Alții tândălesc cu lunile, ba chiar și cu anii 1»

Postul de protopop din X îl ceruseră mulți, și mai tineri și mai bătrâni, și mai distinși și mai cu proptele pe la consistoriu; totuși numai Andrei Pascu fu ales cu unanimitate de voturi.

În același an, la Sfântă Măria-Mare, părintele cel tânăr, Marcu, din Lunca, fu numit paroh unit în Măgura. Casa cea nouă îl aștepta veselă, zâmbindu-i de departe lui și tinerei preotese.

ORAȘUL

I

Lui Andrei Pascu nu-i fu deloc ușor, așa cum credea când citise rândurile Dorei, să se despartă de Măgura. Zile de-a rândul ei. nu se gândi decât la noua lui slujbă, nu se gândi decât la noua lui activitate, ce-l aștepta ca protopop, ca preot într-un oraș cu o frumoasă viață intelectuală. Dar când să-și ia rămas bun de la sat, se tulbură și simți o adâncă părere de rău. I se părea că trebuie să se despartă nu de prieteni, de cunoscuți, ci de o bună parte a însăși vieții sale. În cei șapte ani de păstorire se legase cu atâtea fire trainice de fiecare casă, de fiecare petec de pământ, de biserică, de școală, de oameni, încât simți o vie durere la gândul că trebuie să le rupă. Pe-aici își risipise anii cei mai frumoși ai tinereții, și odată cu ei o bună parte din

căldura inimii sale; vedea ceva din el însuși în tot ceea ce trebuia să lase în urmă. Amintirea Mărioarei învie mai puternică decât oricând; îl privea cu dragoste și cu blândețe, din ochii ei însă picura parcă o durere mută, ca și când i-ar fi zis: «Tu te duci și mă lași aici!». Regretul după Mărioara crescuse în scurtă vreme peste toate celelalte izvorâte din gândul îndepărtării lui de Măgura. În sfârșit, pentru ce părăsea el satul?

Când își puse întrebarea asta, simți că toate motivele care i se păruseră până acum că-l îndeamnă să-și caute alt mediu, mai potrivit pentru talentele sale, au fost numai aparent adevărate, că hotărârea și-o luase repede, fulgerător, abia după ce primise scrisoarea Dorei. Așadar numai Dora era cauza plecării lui din Măgura. Avusese doar destule năcazuri în sat, se gândise de-atâtea ori cât ar fi de bine dacă ar ajunge într-alt mediu, mai potrivit pentru el; i-a spus-o de-atâtea ori socrusău, i-au scris atâția prieteni să ceară protopopiatul din X, și totuși el nu s-a hotărât până ce nu i-a scris Dora. Așadar să fie adevărat? Oare o mai iubește încă și-acum pe Dora, ori cel puțin e gata să plece numai ca să-i împlinească dorința, numai ca să răspundă chemării ei? Dacă e așa, înseamnă că și-atunci când s-a ntâlnit cu ea în oraș, când Mărioara fusese atât de impresionată de ochii negri, îndurerați, ai Dorei, și-atunci o dorea și de-aceea s-a tulburat. Să fi simțit Mărioara că sufletul lui nu-i numai al ei, să fi intuit un sentiment de care el nu-și dădea sama?

La întrebările acestea Andrei simți o adâncă nemulțumire, un fel de revoltă împotriva Dorei, care se amesteca astfel, fără niciun înțeles, în viața lui, și o revoltă împotriva însăși firii omenești, care ne poate surprinde cu astfel de taine oarbe și brutale.

Dar, analizându-se, Andrei își dădu sama că el nu o dorește pe Dora. Își dădu sama că el nici nu știa dacă Dora locuia în orașul X, și că, deci, nu dorința de-a o vedea, de-a-i fi aproape îl hotărâse să ceară protopopiatul acela. Se gândi apoi că dacă ar iubi-o și-acum, dacă inconștient ar fi iubit-o mereu, ar fi fost cu neputință să nu se gândească

atât amar de vreme la ea;

că chiar atunci, când a-ntâlnit-o în treacăt, în oraș, a fost numai surprins de-a o vedea după atâția ani, și nu emoționat, neliniștit. Nici până atunci și nici de-atunci încoace nu se mai gândise la Dora. El numai pe Mărioara o iubise. Altfel cum ar fi simțit o atât de adâncă durere la moartea ei? Altfel cum i-ar fi putut păstra o atât de vie, atât de binecuvântată amintire și cum ar fi reușit să scape din atâtea primejdii și să rămână curat și drept?

Totodată își dădu sama că nu are de ce să se revolte împotriva Dorei. De când se căsătorise, ea nu-i tulburase prin nimic viața. Întâlnirea aceea fusese o întâmplare, scrisoarea de-acum era atât de pură, de sinceră, fără niciun gând ascuns, încât era convins că Dora se interesa de el numai ca de un vechi cunoscut căruia voia să-i facă un bine. Își aduse aminte că la întâlnirea aceea Dora-i făcuse impresia că suferă adânc, că e nenorocită, și el știa că unii oameni loviți de soartă încearcă să se mângâie, să-și facă viața mai ușoară, ajutând pe alții, făcând bine altora.

Aducerile-aminte din tinerețe îi învăluiră sufletul ca o binefacere. Când se trezi din visarea în care alunecase, se cutremură de plăcere. O văzu pe Dora așa cum o cunoscuse în tinerețe. Nicio umbră nu-i întuneca amintirea. Dimpotrivă, toată ființa ei răspândeă numai lumină, numai strălucire, o intensă strălucire.

Și deodată i se păru că pricepe de ce se bucurase atât de mult, de ce se hotărâse așa de-n grabă să ceară protopopiatul din X, îndată ce primise scrisoarea ei: nu dragostea, ci însuflețirea și admirația pentru un suflet frumos îl mișcaseră așa de mult. «Sufletele frumoase, armonice, își zise Andrei, întotdeauna ne impresionează prin apropierea lor, întotdeauna le admirăm dacă nu suntem prea geloși de valoarea noastră proprie. E un păcat într-asta, e vreo greșală, este ceva ce-ar putea supăra o amintire scumpă? Nu; este o adâncă și frumoasă însușire a oamenilor sinceri, a oamenilor adevărați.» Ajuns la încheierea aceasta, Andrei se liniști. El trebui să

recunoască adevărul că dacă n-ar fi avut dorința de-a părăsi satul, scrisoarea Dorei nu l-ar fi putut influența.

Plânse la mormântul Mirioarei, șoptindu-i cele mai duioase cuvinte amintirii scumpe; se înduioșa adânc lângă patul de boală al bătrânului părinte Todoruț, care nu se mai îndura să lase din mâna lui osoasă și rece mâna arzătoare a lui Andrei; cu slujba cea din urmă trezi hohote de plâns în biserica veche și săracă de pe deal; își luă cu multă durere rămas-bun de la toată lumea, dar, în sfârșit, trebui să plece.

Gândurile slujbei celei noi, planurile de viitor, mutarea la oraș, primirea, discursurile, banchetul, îl făcură să uite durerea despărțirii de satul în care păstorise șapte ani.

La primire, Andrei își expuse, într-o scurtă cuvântare, programul. Fu ascultat cu cea mai desăvârșită liniște, cu adâncă uimire, c-un fel de mirare plină de încântare. Vorbi despre adevărata cultură care nu poate fi alta decât aceea a inimii, că nenorocirea educației de azi provine din faptul că se pune prea mult preț pe hrana intelectului și prea puțin ori deloc pe aceea a inimii; că înălțimile la care se ridică mintea nu au nicio valoare dacă nu se poate ridica până acolo și inima noastră, dacă nu ne înnobilăm sentimentele și dacă nu ne putem stăpâni simțurile. Că pentru a fi cu adevărat om cult trebui? mai ales ca fiecare să aibă o concepție bine stabilită asupra lumii și vieții, un fel bine stabilit de a vedea lumea, o convingere din care să porceadă, ca dintr-un singur izvor, toate faptele și toate aspirațiile, dar ca această concepție nu o putem câștiga decât prin supravegherea deopotrivă a facultăților noastre sufletești, a gândului și a sentimentului, prin armonizarea lor deplină. Că pentru a ajunge la această armonie trebuie ca fiecare om să prelucreze în conștiința sa tot ceea ce-i aduc simțurile, mintea sau sentimentul din lumea exterioară sau interioară, trebuie ca fiecare să gândească pentru el însuși, să nu treacă prin viață condus numai de instincte sau de patimi. Fiecare om cu adevărat cult trebuie să aibă o clară vedere interioară.

După cuvântarea lui Andrei, în sala cea mare a hotelului «Continental», unde se desfășura recepția, se așternu pentru multă vreme o liniște șoptită. Oamenii păreau mai triști, mai străini. Atmosfera intimă de la începutul primirii reveni încetul cu încetul, dar față de Andrei invitații simțeau parcă un fel de sfială; chiar și cunoscuții lui vechi, din liceu, deși mai înainte râseseră cu el fără nicio sfială, acum nu se mai simțeau parcă în largul lor față cu Andrei. Li se păru și lor deodată că Andrei li-e străin, că nu se mai cuvenea să fie ca până acum, liberi în vorbă și în mișcări, în preajma lui. Deși nu-l considerau superior lor, totuși se simțeau față de el parcă stingheriți de un fel de stimă sfoasă. Se datora acest sentiment nou faptului că Andrei reușise să-i facă să gândească și să descopere în ei înșiși ceva străin și nou? Sau, doar, îi impresionase convingerea, sinceritatea, cu care le vorbise acest om nou lor, care erau obișnuiți, și prin slujba ce o făceau și prin viața ce o duceau, să audă sau să spună chiar ci discursuri ce erau de cele mai multe ori numai rodul minții lor disciplinate, nu și al inimii? Se mirau poate pentru că auziseră din gura unui om tânăr astfel de vorbe pe care le-ar fi crezut potrivite doar în gura unui bătrân cumințit de viață?

Oricare ar fi fost motivul, cei patru colegi de liceu ai lui Andrei, trei avocați și unul doctor, rămaseră cam stânjenți după cuvântarea lui; li se părea că nu mai e omul pe care l-au așteptat ei, despre care se obișnuiseră să vorbească de când devenise vacant locul de protopop din X.

Andrei Pascu se simți mulțumit de vorbirea sa, se bucură din toată inima de acest întâi succes. Își dădea sama el însuși că niciodată nu vorbise așa de frumos ca acum. Deși tot ce spusese izvorâse din convingerea lui cea mai intimă, totuși, parcă niciodată, vorbind, nu simțise o asemenea plăcere, de parcă s-ar fi jucat cu cuvintele. Era o limpezime ciudata parcă în însăși sala aceea, și limpezimea asta părea că izvorăște din doi ochi negri, adânci, liniștiți, care îl priviră neclintit de când se ridicase pentru a-și rosti

discursul. Andrei ştia că-s ochii Dorei. O văzuse în societatea care-l întâmpinase la gară, alba şi nemişcată ca o statuie; privirile lui căzuseră dintr-odată asupra doamnei zvelte care şi-acum, după atâţia ani, mai păstra încă multe din liniile delicate ale unei libelule. O văzuse, şi un surâs de lumină îi stăruise din clipa aceea pe faţă. Se simţise deodată vesel şi hotărât, deşi coborâse din tren destul de zăpăcit de primirea ce i se făcea. Şi nici mulţimea, nici bărbaţii şi doamnele străine, nici răspunsurile pe care trebuia să le dea numeroşilor oratori, nu-l mai neliniştiră. I se păru lucru firesc să fie aşa, să treacă peste toate formalităţile acestea care, cu puţin înainte, reuşiseră să-l zăpăcească.

El simţea că privirile Dorei îl urmăresc mereu; le prindea din când în când, fără să poată citi în ele altceva decât un fel de mirare adâncă, de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis greu şi nu-şi putea crede ochilor realitatea. Nu era strălucire, nu era bucurie în privirea aceea nesfârşită, şi totuşi Andrei simţea cât e de binefăcătoare pentru el. Mai ales după ce-a început să-şi rostească discursul, i se părea că ochii ei miraţi umplu sala întreagă de claritate, o claritate în care se scaldă, şi el şi cuvintele lui sonore şi într-aripate, ca într-un aer cristalin.

Dăduse mâna cu Dora numai în treacăt, când fostul lui coleg de liceu, Negrea, avocat acum, îl prezentase societăţii româneşti din oraş.

Ce frumoasă se făcuse Dora! Nu mai era pe faţa, în ochii ei nici urma tristeţii de-atunci când o întâlnise în oraşul acela. Suferinţa trecută îi imprimase pe faţă o nobleţe senină şi-adâncă, o resemnare liniştită şi convinsă, care-i împrumuta o măreţie deosebită, un farmec nou, de-o nebănuită înălţime. Şi totuşi nu era nimic aspru, nimic rece în fiinţa ei. Dimpotrivă, avea mult farmec atrăgător, şi ochii multor tineri din sală se odihneau privind-o. Pe chipul Dorei stăruia acum un zâmbet nou, care o făcea să semene mult cu fata de altă dată.

Între tineri, între bărbaţii necăsătoriţi, se produse o vie mişcare. Cum erau puţin băuţi, fiecare din cei care

doreau să se apropie de Dora se gândi că lui îi trimite frumoasa femeie surâsul ei îngeresc și începură să o laude. Femeile văzură însă mai bine; ele urmăreau demult, tot mai neliniștite, privirile Dorei; o vedeau că nu aude ce se vorbește în jurul ei, că nu răspunde întrebărilor ce i se puneau din când în când. Multă vreme își ziseră că discursul tânărului protopop a impresionat-o adânc, și asta n-ar fi fost de mirare, știind-o pe Dora mereu tristă, n-ar fi fost de mirare mai ales că ele însele se simțeau adânc impesonate. Ba chiar îl priviseră de multe ori cu plăcere pe frumosul tânăr; mai ales gândul că era văduv la vârsta lui nu le dădea pace, și nu întârziară să-l compătimizească din toată inima. Însă în scurta vreme băgară de seamă că în privirile Dorei era ceva deosebit, ceva tainic. Și când, uneori, tânăra femeie răspundea la întrebările lor, ele se mirau de vocea ei schimbată, plină de vibrații noi, adânci și calde. În sfârșit se convinseră că Andrei o interesa dintr-un punct de vedere deosebit decât pe dânsule, și când îi surprinseră surâsul acela proaspăt și tânăr, ca o floare înflorită în chiar clipa aceea, ele se uimiră atât de tare, încât soția doctorului Perian, o brunetică nervoasă și isterică, nu-și putu opri un mic țipăt ca de spaimă. Între ele începu în curând un șopot tot mai aprins, și, nu peste mult, aceeași femeie care nu-și putea ascunde surprinderea, veni lângă Dora:

— Adevărat să fie că tu îl cunoști pe noul protopop? o întrebă în culmea neliniștii.

— Da, îl cunosc, răspunse Dora cu o voce voalată de melancolie.

— Nu așa, dragă! Nu cunoștință de azi! De-acum îl cunoaștem toate!

— Am spus că de azi? îl cunosc demult, de pe când era elev și cleric.

Doamna Perian o privi drept în ochi, cu o privire neclintită, ca și când Dora, prin răspunsul său, ar fi ofensat-o, dar nu rămase mult astfel, ci, învârtindu-se într-un călcâi, se depărtă repede. Grupul de femei între care se strecură brunetica primiră vestea cu mici exclamații de

mirare.

La dreapta lui Andrei, la masă, ședea un director de liceu, pensionar, un bătrân scurt și gros, cu barba albă rățezată scurt, cu mustățile arămite de fumul țigării care-i fumega mereu între dinți. Clipea des din ochii lui mici, ascunși sub sprâncenele stufoase, și nu mai isprăvea să-i spună lui Andrei ce plante noi descoperise în jurul acestui oraș, de când se stabilise aici ca pensionar. Fusesse, pe vremuri, profesor de botanică, și era grozav de priceput și acum în clasificări. Avea teorii noi, pe care voia să le argumenteze chiar cu speciile de plante descoperite de el. Se înțelege că acum, amețit de vin, cam încurca argumentele, dar Andrei îl asculta cu răbdare; după nume îl cunoștea demult și știa că purtase polemici prin revistele științifice străine pentru apărarea noilor sale teorii.

Îl nemulțumea însă faptul că în aceeași vreme îi vorbea și directorul de bancă de la stânga lui, un domn foarte grav, care, prin siguranța cu care se așezase de la început pe scaun, arăta limpede că el e cea mai importantă persoană dintre toți cei ce erau de față. Spunea cuvintele rar și apăsător, și avea deosebită grijă să vadă dacă e ascultat sau nu. Auzise câte ceva despre isprăvile lui Andrei la Măgura, dar dintre toate îl interesa mai mult banca din sat. După părerea lui, băncile satești nu erau bune, erau prea multe chiar și cele din orașe, și cu cât sunt mai multe, spunea el, cu atât li-i mai greu să lupte cu multele greutăți ce se ivesc mereu. Neavând bani, băncile satești sunt nevoite să lucreze cu capitalul băncilor din orașe, și, în consecință, în loc să fie o ușurare pentru țărâtime, sunt o povară mai mult, căci sunt silite să împrumute banii mai scump.

Și așa mai departe, își desfășura încet-încet toate părerile lui privitoare la chestiunile financiare. Se-nțelege că Andrei nu-i putea da dreptate, și cu ușurință ar fi putut răsturna toate teoriile directorului. Se simțea îndemnat să-l contrazică, mai ales pentru că în glasul directorului era ceva rece, ceva antipatic, respingător, dar nu cuteza, nu putea să-l combată, căci de la dreapta îi vorbea neconținut

bătrânul botanist, și el trebuia să nu-l jignească pe bătrân, arătându-i că nu pricepe nimic din tot ce-i spune.

Andrei părea că-i ascultă pe amândoi, deși el era neliniștit de cu totul altceva. Ar fi dorit foarte mult să știe ce înțeles are prezența Dorei aici, dacă e stabilită în oraș, ori e numai în trecere. E cu bărbatul ei, cu avocatul Drăgan, al cărui nume îl citise în anunțul acela de căsătorie din gazetă, e văduvă, sau despărțită?

Se miră el însuși cum de-i trecu prin minte gândul că Dora ar fi văduvă, de vreme ce, fiind prezentat societății românești din oraș, auzise limpede și numele lui Vasile Drăgan. Însă, ca de obicei când faci multe cunoștințe deodată, avea impresia că nu cunoscuse pe nimeni, deși reținuse câteva figuri și câteva nume, dar fără nicio legătură între ele. Privea deci mereu prin sală, însă nu-și dădea sama care ar putea fi avocatul Drăgan; un simțământ adânc îi spunea că niciunul dintre bărbații din sală nu putea fi bărbatul Dorei, pentru simplul motiv că niciunul nu-i părea potrivit cu Dora.

Rămase deci cu totul uimit, îngrozit aproape, văzând că, la plecare, un domn burtos, cu bărbia revărsată peste guler, care șezuse nemișcat într-un colț de masă cât ținuse banchetul, bând cu sete și fumând neconținut, îi dădu brațul Dorei. Cu fața roșie, grasă, buhăită, cu ochii mici, cețoși, adânciți în fundul capului, el făcea mai mult impresia unui măcelar, și Andrei nicio clipă nu se gândise că ar putea fi bărbatul Dorei. Adevărat că, tot timpul cât își rostise discursul, burtosul acela părea că-l ascultă cu băgare de seamă, și Andrei îl privise de câteva ori cu simpatie, crezându-l un om din clasa mijlocie, interesat de lucruri înalte, și-și zicea că desigur e un om cultivat. Însă acum, văzând-o pe Dora la brațul lui, avu un simțământ de dezgust. Zâmbetul îi pieri de pe față, strălucirile ochilor se șterseră. I se păru că și Dora se schimbase la brațul acelui om: câteva linii noi, expresive, de suferință, i se vedeau pe fața albă, și privirile ei, triste și neclintite, păreau că-l evită pe Andrei.

— Domnul e de-aici? întrebă Andrei pe avocatul

Negrea.

— Da, e avocatul Drăgan, cu doamna. Ți-a fost prezentat, dar, se-nțelege, într-o învălmășeală ca aici, nu poți să cunoști repede pe toată lumea. E un om foarte cumsecade.

— E demult aici?

— De patru ani. Mai suntem încă cinci avocați români în oraș, dar Drăgan ne poate băga pe toți în buzunarul vestei. Îi merge foarte bine; când s-a stabilit la noi, era om cu avere. Noi, care abia începem, săraci ca niște șoareci de biserică, nu-l vom ajunge niciodată. Dar, deși avut, e om de omenie. Nici nu se poate asemăna, de pildă, cu directorul băncii, cu domnul Jurcă. Se-nțelege, însă, că fericire deplină n-are nimeni în viață.

Andrei tăcu un răstimp, apoi, simțind cum i se suie sângele în obraz, întreabă:

— N-au familie? N-au copii?

— Aș, copii! Poți vedea și tu ce nepotrivire este între ei! răspunse c-un fel de silă Negrea.

Andrei se uită prin mulțimea care, afară, pe stradă, în lumina lămpilor electrice, își lua sară-bună, se împrăstia în toate părțile, dar nu-i mai văzu pe avocat și pe Dora.

— Acum se pare că traiul lor e mai liniștit, zise Negrea, dar n-a fost tot așa. Se spune, de altfel, că avocatul ar avea mai mult un rol de tutore, de părinte, decât de soț. Dumnezeu știe! Un lucru e sfânt însă: Drăgan are o inimă foarte bună.

Cum înaintau, la braț, spre locuința protopopească, la un colț de stradă le ieșiră înainte cei doi soți.

— Am petrecut-o pe doamna Perian, pe doctoriță, zise Dora, încercând să zâmbească. Nu-ți poți închipui, domnule protopop, cât e de mirată fiindcă i-am spus că eu te cunosc de mai demult. Îi pare cu neputință așa ceva.

Dora vorbi fără să se uite la Andrei, c-un fel de înfrigurare, și părea că-i foarte nerăbdătoare să plece cât mai degrabă. Dar avocatul Drăgan era încântat că l-a întâlnit, că-i poate mulțumi din toată inima pentru frumoasa și adâncă înțelepciune din discursul ținut la

recepție, și nu se grăbea deloc. Se însufleți vorbind, aprobând întru toate opiniile lui Andrei asupra vieții. Dora aștepta ca pe spini să sfârșească. Un tremur fin, nervos, i se strecura din când în când prin corp.

— Ce zici, Dora, dacă l-am însoți și noi pe domnul Pascu până la locuința protopopească? zise Drăgan. Un om ca dumnealui ar fi vrednic să fie purtat în trăsură vlădicească. Mare noroc am avut că l-am prins! Și avocatul râse din toată inima, un râs gros, bubuitoare, puternic.

— O, vă mulțămesc, răspunse repede Andrei, simțind neliniștea Dorei, e târziu, nu vă mai obosiți. Și până la mine mi se pare că e cam departe.

Privirile negre ale Dorei căzură repede asupra lui, limpezi, adânci, pătrunzătoare.

— Nu e așa departe până la dumneata, și dacă vrei, te însoțim cu toată plăcerea, zise ea cu o voce dulce și tot așa de limpede ca și privirea.

Drăgan fu încântat. Porniră toți patru într-un singur șir, pe caldarâmul larg, luminat intens de lămpile electrice: se deosebeau și micile pietricele din asfalt. Drăgan, încurajat și de vinul ce-l băuse, și de faptul că i se dădea prilejul, ca acum, imediat, să-și spună părerile sale asupra vieții, ca toți oamenii buni din fire, cu inima moale, se cufundă numaidecât într-o expunere din ce în ce mai însuflețită a credințelor proprii. Nu era deloc stăpân pe vocea lui groasă, care uneori cădea adânc de tot, alteori se ridica larmuitoare, spartă, hodorogită. Vorbea cu ochii în lacrimi, de la o vreme mai mult pentru el decât pentru cei de lângă el și părea că nu-i pasă deloc dacă-l ascultă cineva sau nu. Și, într-adevăr, cei trei nu-l ascultau. Trotoarul se îngustase - mergeau acum pe uliți mai strâmte - și nu mai încăpeau toți patru alături; Drăgan cu avocatul Negrea mergeau înainte, în urma lor veneau Andrei și Dora. Andrei demult nu-l mai auzea pe avocat. Apropierea Dorei îl impresiona atât de adânc, încât mergea aproape în neștire. I se părea că visează; simțea aerul îmbălsămat de dulci miresme, iar foșnetul rochiei de mătase a Dorei îi suna în urechi ca un cântec delicat, ca un

susur depărtat, neîntrerupt, de șoapte tainice.

După un lung răstimp de tăcere, Dora îi zise:

— Ai vorbit foarte frumos, domnule Andrei. Te învoiești să-ți spun tot așa?

Un zâmbet senin înflori pe fața, în ochii lui Pascu.

— Și acum vă mai pare ridicol numele meu, doamnă? Vedeți, nu mi l-am schimbat. Și el simți un răs limpede inundându-i sufletul la amintirea glumelor pe care le făcea pe vremuri Dora cu numele lui neobișnuit.

— Nu ți l-ai schimbat! Toate se schimbă greu în viață! zise Dora, nereușind să-și stăpânească un suspin ușor ca o adiere. Apoi, ca și când s-ar fi căit de melancolia cu care spusese cuvintele acestea, încercă să zâmbească și adaose repede: Lumea e încântată de dumneata, domnule Andrei. Ar fi fost păcat să rămâi ascuns într-un sat, cu frumoasele talente ce le ai. Aș fi fericită să știu că am ajutat și eu cu ceva la hotărârea dumitale de a cere protopopiatul de-aici.

— Dacă oamenii de-aici sunt într-adevăr mulțamiți de mine, apoi de bună seamă că toată mulțămita lor trăbă să ți-o arate dumitale, zise Andrei cu sinceritate.

Dora se opri o clipă, și Andrei simți privirile ei scânteietoare.

— Adevărat? întrebă Dora, șoptind mai mult decât vorbind.

— Foarte adevărat, răspunse Andrei cu aceeași sinceritate. Ma apucasem să construiesc o nouă casă parohială. Îmi făcusem din nou planuri multe pentru viitor, și n-aș fi cerut locul ăsta dacă nu venea scrisoarea dumitale. Mă gândisem eu, ce-i drept, de multe ori, că ar fi mai potrivit pentru mine, om singur fiind, într-un oraș; mă și gândeam uneori să las satul, dar niciodată n-am avut tăria să mă hotărâsc. Acum îmi pare bine și mie că am venit. Într-adevăr, n-aș fi aflat curând un loc așa de potrivit pentru mine.

Cum mergeau încet în urma lui Negrea și Drăgan, care vorbea neconținut, umplând cu larmă ulițile tot mai pustii prin care treceau, bătându-l din când în când pe umăr cu palma lui grea și groasă pe tânărul avocat, Dora

asculta c-un fel de mirare vorbele lui Andrei. Ochii ei surâdeau acum, și zâmbete ușoare îi adiau obrazii. La gândul că Andrei nu o uitase, că scrisoarea ei fusese hotărâtoare, Dora simțea o bucurie atât de adâncă, încât, în unele clipe, simțea cum îi învie puternică, gata să izbucnească, toată zburdălnicia ei de fată, și-i venea să-i ducă un braț pe după grumaji și să-l sărute aici, în drum, așa cum îl sărutase demult, pe peronul din gara aceea. Ascultându-l, îi părea uneori că nu-i și că n-a fost niciodată nicio piedecă între ei doi, că cei șapte ani ce s-au scurs de când nu-și mai scriseseră n-au fost decât o săptămână. Cum mergeau, ascultându-l ce-i povestea de prin Măgura, Dora se simțea tot mai ușoară, mai sprintenă, și însuși Andrei rămase uimit când o văzu aplecându-se să-și ridice de jos o brătară ce-i lunecă în clipa aceea de pe mână; îi păru c-o vede pe Dora la optsprezece ani.

— Dumneata ai rămas tot atât de sprintenă și mlădioasă, cum te-am știut, doamnă Dora. Trecerea anilor nu se cunoaște! zise Andrei cu o sinceră admirație.

Dora se îmbujoră și râse de plăcere.

— Îți pare dumitale, zise ea. Adevărat că acum sunt veselă. Poate de-aceea samăn cu Dora pe care ai cunoscut-o dumneata. Dar, pentru Dumnezeu, domnule Andrei, nu mi mai spune: doamnă Dora! Nu ți se pare că sună prea aspru, prea barbar?

— Barbar?!

— Spune-mi «doamnă Drăgan» sau și mai bine spune-mi numai «doamnă», zise ea cu prietenie și sinceritate, simțindu-se deodată cu sufletul foarte aproape de Andrei.

Tânărul preot tresări la vocea asta cunoscută de când îi strigase fugind spre gară: «Să-mi scrii, să-mi scrii!».

— Dacă vă voi numi c-un singur cuvânt, apoi mi-e teamă că voi greși. În loc de «doamnă», voi spune cu siguranța «domnișoară».

— A, nu, domnule Andrei, răspunse Dora Drăgan. O să vezi dumneata mai bine mâne, poimâine. Vei vedea că nu samăn a domnișoară; acum e noapte, și electrica, oricât ar lumina, nu e sfântul soare. Trăbă însă să-ți mulțănesc

din tot sufletul...

— De ce? Întrebă nedumerit Andrei.

— Pentru că... m-ai ascultat și-ai venit aici... Dumneata ai rămas tot așa de bun și de curat la suflet ca pe vremea când erai elev și cleric. Și-i o fericire să fii în apropierea unor astfel de oameni. Vezi, eu n-am mai fost demult, de nu țin minte, așa de veselă ca-n sara asta. Apoi, sunt pe deplin încredințată că și de dumneata va fi mai bine aici. Oamenii buni, vezi bine, sunt rari pretutindeni, dar totuși cred că vei afla trei-patru tovarăși de muncă, care te vor pricepe de la început. Sunt multe de făcut, multe de îndreptat la noi, domnule Andrei.

Dora se gândise demult cum să-și îndreptățească în fața lui Andrei îndemnul din scrisoare. Acum însă, spunând o parte din argumentele ce și le pregătise, i se părea că vorbește o străină, nu ea, și nu mai continuă.

Andrei băgă de seamă că în cuvintele din urmă se strecurase un fel de tristețe.

— Voi fi fericit dacă voi putea ajuta, doamnă. Slujba noastră, a preoților, asta e: să ajutăm. Nu-i bine să ne facem niciodată nădejdi prea mari despre nimeni, în sfârșit, a noastră e numai munca. Noi ne străduim să facem arătura bună, să aruncăm sămânța cea sănătoasă. Dar rodirea și creșterea atârnă de ploaia care vine de sus. Mi-ar plăcea mult să am biserica plină, duminica și-n sărbători. E bisericooasă societatea de-aici?

În loc de Dora îi răspunse avocatul Drăgan, care auzi întrebarea, se opri, și zise, ca și când și-ar fi continuat vorbirea lui de până acum, întreruptă numai rar de tot de câte o afirmație a avocatului Negrea:

— Nu-i bisericooasă, domnule protopop, pentru că cei mai mulți oameni, nepricepând nimic din tot ceea ce-i măreț și înalt în viață, disprețuiesc totul afară de ceea ce se cheamă plăcerea lor. Ca pretutindenea în lume, și în societatea de la noi e o vânătoare nebună după plăcerile vieții. Să mă crezi pe mine: dacă ai sta să le vorbești despre abnegație în viață, nimeni nu te-ar pricepe aici, nimeni, afară de mine. Vezi, eu câteodată mă slobod la vin,

și-atunci aş vrea să învăţ pe toată lumea să priceapă ce fericire zace într-o jertfă. Ei nu mă pricep, ascultă și rid, și zic că, având un trup ca al meu, e o prostie să vorbesc de jertfe, ca și când de jertfa trupului ar fi vorba. Ei zic că mă înșăl, că lucruri așa de-nalte ca să merite o jertfă nici nu există. Hei, ce știu ei! De-aceea cred că eu te-am priceput mai bine decât toți. Da, da, Negrea, zadarnic zâmbești, viața nu-i o jucărie; oricum ar fi, nu are niciun înțeles dacă nu folosește și altora.

— Ei, lasă, Vasile, nu te mai aprinde așa, zise Dora cu bunăvoință.

Dar Drăgan era mult prea emoționat ca să se mai poată opri. Vinul tare pe care-l băuse îl aprinsese peste măsură.

— Nu m-aprind, Dora, ci spun adevărul. Îți poți închipui, domnule protopop, că însăși Dora nu mă crede că sunt fericit? De câte ori îi spun, de câte ori îi argumentez, ea - mi spune că mă-nșăl. Ba, mai mult, îmi spune că vreau să mă-nșăl. În sfârșit, iată, am aflat un om care mă pricepe și care mă crede, pentru că el însuși știe ce-i fericirea suferinței, a jertfei, el e adevăratul slujitor al legii care vestește acest adevăr.

— El prinse mâna lui Andrei și i-o strânse cu putere.

— Vom fi pretini, domnule protopop, dacă dumneata vei voi așa. Pretân sincer, te-asigur. Dumneata o să-i câștigi și pe ceilalți, pe mine m-ai câștigat de la-nceput. Vorbești adevărul: spui că întotdeauna este în noi o putere care să ne ajute să fim oameni întregi. Mare vorbă ai spus, căci uneori trăbă să biruim lucruri ce-ntrec puterile noastre. Eu, de mai beau câteodată. Și în băutură este uneori o putere mai mare decât noi, orice-ar spune învățații. Vezi mai limpede viața, iar sentimentele se-ntăresc, se cristalizează. Totuși, nu e adevărata tărie de care avem nevoie. Este ceva umilitor în ajutorul pe care-l îmbie vinul.

Mergeau acum din nou toți patru într-un singur șir, prin mijlocul străzii; locuința protopopească era aproape.

— Lasă, Vasile, o să mai vorbești tu despre lucrurile astea cu domnul protopop, zise Dora c-un fel de silă acum.

— O să mai vorbesc, desigur, dar trăbă să-i spun și acum că sunt fericit. Dacă vei auzi spunându-se de unii și de alții că nu-s un om fericit, să nu-i crezi. Ei nu mi pot pricepe. Eu, eu...

Dar spre marea uimire a lui Andrei, avocatul nu mai putu continua, ci izbucni în plâns. Dora se albi ca perețele, îi luă brațul și începu să-l mângâie pe frunte.

— Vinul e de vină, zise el după ce se mai liniști. De-aceea am spus eu că este ceva umilitor în ajutorul pe care-l dă vinul. El tăcu un răstimp, apoi, uitând parcă tot ce se petrecuse până-atunci, privi cuduioșie la Dora.

— Te-ai obosit, scumpa mea copilă, poate ți-e și frig. Dar iată c-am ajuns.

Se opriră, într-adevăr, în fața unei case vechi, la poarta căreia străjuia o lampă de petrol.

— Vă mulțămesc din tot sufletul, doamnă, domnilor, zise Andrei cu o voce schimbată, foarte mișcat încă de scena la care asistase.

Dora își lăasă îndelung mâna albă, ușoară și rece, ca o petală de floare, în mâna lui Andrei, și privirile ochilor ei negri se adânciră o clipă în ochii lui. Mâna, ochii, păreau a spune: «Ia-mă, du-mă cu tine». Andrei își simți inima grea de o tristețe dureroasă. Le mai pofti o dată sară-bună și se strecură repede în casa parohială, îi era frig și, intrând în casă, i se păru că intră într-o peșteră.

Dora nu se mișcă din drum până ce tânărul preot nu dispăru în casă. I se păru nespus de ciudat că a rămas singură pe stradă, cu cei doi străini. O clipă se gândi să-i lase și să alerge după Andrei, dar repede își dădu seamă de realitate. Și, de la moartea mamei sale, nu mai simțise o atât de mare durere ca acum, când trebui să facă drumul înapoi, alături de cei doi bărbați. Își simțea de plumb mâinile, picioarele, și ajunsese acasă zdrobită de osteneală. Dar după ce Drăgan adormi în odaia vecină, suspinând ca de obicei când se îmbăta, în liniștea nopții, Dora se înșenină, gândindu-se că Andrei e acum aproape de ea, și adormi ușor, c-un zâmbet încremenit în colțul gurii mici.

Dora Muntean se trezi cu greu în dimineața următoare. Pleoapele-i umbrite de lungi gene catifelate se ridicau încet din când în când, lăsând să se vadă ochii-i negri plini de visuri, apoi cădeau iar, încet, ușoare, imateriale parcă. În răstimpuri îi treceau peste obrajii tineri, fragezi, surâsuri luminoase, care fluturau în jurul buzelor roșii ca fraga. Un suspin de plăcere îi înălța din când în când sânii rotunzi și tari subț ușorul, albul plamoș de spumă. Dora visa... Se plimba prin alea orașului în care-și petrecuse cea mai mare parte a copilăriei, la brațul mamei sale. Însărarea cobora dulce, tainică din înălțimi. În coroanele copacilor ciripeau păsărele, fluierau scurt, gâdilitor, ca și cum sărutări repezi le-ar fi tăiat respirația. Pe jos, prundișul era moale, fin și proaspăt. Mamă-sa, voinică, tânără, îi strângea cu dragoste brațul și-i șoptea mereu: «Draga mea copilă cum să-ți mulțănesc? Tu m-ai sculat din boală! Ce frumoasă e viața, cât e de bine să trăiești!» La stânga Dorei păsea, nemailuându-și ochii de la ea, Andrei Pascu, în mână c-un superb trandafir galben. El păsea măreț, într-o aureolă de lumină, dar atât de ușor, încât mamă-sa nu-l simțise când s-a apropiat de ele, nu-l vedea, și Dora se bucura adânc, ca un copil, îi tremura inima de plăcere că mamă-sa nu-l vede, nu-l știe. Vreme îndelungată s-au plimbat astfel în liniștea însărării. Afară de ei, nimeni nu se mai rătăci prin alee. În răstimpuri, Andrei voia să spună ceva, dar Dora își ridica degetul la buze. Ochii lor se priveau adânc, și amândoi simțeau cum îi pătrunde o dulce moleșeală-nmiresmată. Dora nu se mai putea sătura privindu-l. Era tânăr, fără barbă, fără mustăți, așa cum îl văzuse de la fereastra vagonului. Venise s-o ceară în căsătorie, și era atât de uimit că o găsea atât de schimbată, atât de frumoasă și de cuminte, încât nu mai îndrăznea să spere că merită fericirea de a-i fi soț. Dora ghicea ce se petrece în sufletul lui: Las că-i bine așa, să se chinuie și el puțin, ca să-i fie bucuria cu atât mai mare când ea, luându-l frumos de mână, va zice: «Mamă dragă, îți place Andrei? El e sufletul meu. Mă lași să-l sărut?» Și îl va îmbrățișa cu toată dragostea ei fierbinte, pătimașă,

atâta timp răbdată în durerea neîmpărtășirii. Dar plimbarea asta în apropierea lui Andrei și a mamei sale era plină de un farmec atât de adânc, încât ea, deși ardea de dorința îmbrățișării lui, nu cuteza să i-l arate mamei sale... O boare ușoară adia din ce în ce mai tare, susurând în frunzișul adormit, lua pe aripile ei nevăzute parfumul trandafirului galben și îmbălsăma cu el tot aerul din jur. «Ce miros bun, copila mea, ce miros sfânt!» șopti mamă-sa. «Da, mamă, Andrei are un trandafir galben», zise Dora, hotărâtă acum să i-l arate pe Andrei. Însă în clipa aceea dispărură și mamă-sa și Andrei, și Dora rămase privind speriată spre geamul în care bătea demult soarele cețos al toamnei. Multă vreme nu pricepu unde se află, dar, încet-încet, își dădu sama că visase. Oftă din adânc, se răzîmă într-un cot pe perina albă, și lacrimi mari începură să-i picure din genele lungi, ca niște stropi curați de nestemate. Apoi, dintr-odată, zăgazurile sufletului se rupseră subțov povera durerii adânci ce o înăbușea, și Dora se prăbuși în așternut zguduită de hohote de plâns.

Visul ce o strămutase acum în zilele în care, fugind de la unchiul său, revoltată până la urmă de planul căsătoriei cu Drăgan, se îngrijise de sănătatea mamei sale, nu era decât visul ei de fericire, dorința ei cea mai adâncă din zilele negre în care mamă-sa bolea. De câte ori nu-și închipuise, în lungile nopți de veghe, că dragostea și grija ce-i va purta o va însănătoși pe bolnavă, că însăși ea se va schimba cu totul în vremea asta, că nu vae mai fi copila zburdalnică de-odinioară și că atunci când îl va reîntâlni pe Andrei, el va rămâne uimit văzând ce fată cuminte s-a făcut. De câte ori nu se gândise cum îl va duce pe Andrei înaintea mamei sale însănătoșite și-i va zice: «Uite, mamă, acesta e Andrei. El mi-a dat puterea să fac totul pentru dumneata! Ți place? Eu l-am năcăjit mult cu zburdălniciile mele; am răs de el, dar nu ca să-l batjocoresc, ci numai fiindcă mi-a fost drag de el. Acum mă cunoaște și el mai bine, vede cum sunt și ce pot face, și mă iubește și mai mult. Vai, eu știu că el întotdeauna m-a iubit.»

Așa gândea în săptămânile de veghe lângă patul

mamei sale. În zilele de nădejde ea se gândea mereu la Andrei, și dragostea ei creștea în taină și lumină, așteptând cu inima tremurătoare să-l reîntâlnească pe tânărul acela atât de frumos și-atât de ciudat. Simțea ci abia acum s-ar petrece întâlnirea lor cea dintâi, prima lor întâlnire adevărată. Și sufletul ei de fată-mare se înfiora de frumusețea tainică a acestei reîntâlniri.

Doamne, dar acestea erau speranțele și visurile ei de-acum opt ani! Cum de i-au mai putut veni în minte, cum de le-a putut visa așa de vii și de proaspete în noaptea asta? Unde s-au păstrat dorințele ei așa de tinere și pline de miresmele fericirii, în care ascunziș din ființa ei?

Căci după ce maică-sa, în primăvară, căzuse din nou la pat, tot mai pierită, mai neliniștită și mai aproape de moarte, în Dora, care nu mai era copilă, dar nici patima femeii nu trăia încă într-însa, iubirea față de maică-sa biruise toate celelalte sentimente. Crezând că o mântuie, că o scapă de amara grijă de a-și lăsa copila fără adăpost, se căsătorise cu Vasile Drăgan. Deși nu era conștientă că, urmând unui singur sentiment, își ucide dragostea pentru Andrei și își bate joc și de bărbatul acela gras și bun care se uita la ea ca la o ființă cerească, sufletul ei se închise, inima i se împietri, și nu mai află nicio bucurie, nicio mângâiere în jertfa adusă pentru însănătoșirea mamei sale. Deși părea că-l uitase pe Andrei, deși nici nu-i treceau prin minte înțelesurile căsătoriei, deși se gândea numai la mamă-sa, cununia ei semănă mai degrabă cu o înmormântare. Revolta surdă a sentimentului rănit, umilit numai pentru ca alt sentiment să biruiască, o făcu să intre în noua viață cu inima strânsă de spaimă, cu senzația că lumea întreagă a fost copleșită de un aer de gheață, că ea însăși e învăluită de un aer cenușiu și rece.

Când, la o săptămână, maică-sa muri, ea rămase năucită, pierzându-și simțul realității. Dar când, după câteva săptămâni, puternica ei tinerețe birui durerea și deznădejdea, și se trezi singură cu un om străin în casă, se ridică uimită din toropeala în care căzuse, își adună puținele lucruri într-un geamantan și-l părăsi pe avocatul

Drăgan. Când acesta se întoarse de la birou, nebănuind nimic, tremurând ca totdeauna pentru sănătatea Dorei, pe care o vedea adânc primejduită de deznădejdea în care o cufundase moartea mamei sale, el află pe masă, scrise în fugă, aceste șire: «Nu mai pot rămânea la dumneata. Nu te-am iubit, nu te pot iubi. Am crezut că o mântui pe mama, căsătorindu-mă cu dumneata. Nu pentru mine, ci pentru memoria ei, te rog să mă ierți dacă poți. Iartă-mă, căci sunt foarte nenorocită, iar dumneata ai fost întotdeauna bun cu mine. Adio!».

Lui Vasile Drăgan i se părea că se dăръmă casa peste el. Se prinse cu amândouă mâinile de marginea mesei, ca să poată înfrunta valul de amețală ce-l cuprindea, apoi își lăsă trupul greu să se prăbușească într-un fotoliu, și multă vreme rămase nemișcat. După câteva ceasuri de încremenire, își apăsă palmele pe ochi, își șterse cu o batistă fruntea asudată și, când deschise în sfârșit ochii, văzu în juru-i o lumină cenușie, potolită. Nu oftă, nu gemu, ci, greoi, ca și când ar fi fost o masă de plumb, se ridică și își privi aiurit prin cameră. Văzu o pălărie cu panglici negre de mătase, o pălărie de doliu a Dorei; se apropie, o mângâie încet, de multe ori, prelung. Din ochii lui mici, galbeni, începură să curgă șiroaie de lacrimi, și un plâns clocotitor izbucni din pieptul lui puternic.

Slujnica intră speriată.

— Nu-i nimic, Marie, îi zise, stăpânindu-se deodată. Vezi să-mi aduci o trăsură. Mă duc de-acasă.

În ziua aceea însă avocatul se duse numai până la gară. Cum ajunsese cu vreo trei ceasuri înainte de-a pleca trenul, el intră în restaurantul gării, bău un pahar de vin, apoi altul, și se trezi că-l apucă dimineața. Bău în amintirea scurtei sale fericiri, bău grozav de mult ca să-și umple golul prăpăstios ce se deschisese, adânc și negru, ca o gură de iad, în ființa lui. Bău cu deznădejde și stătu toată noaptea de vorbă cu sine însuși, spre marea mirare a chelnărilor somnoroși și-a oaspeților rari care intrau din când în când în restaurant. De pe sufletul său se ridicase strălucitul văl de lumină, țesut de dragostea lui pentru

Dora, dar, cu ultimele lui puteri, încerca să-l mai rețină, să-l mai privească, și dorința aceasta adâncă ținea parcă aproape de el vraja iubirii. Simțea că fără această vrajă, sufletul lui pustiu ar îngheța. Și, beat cum era, pricepu că ceea ce se petrecuse cu el era ceva firesc. Cum de i-a putut trece prin minte că Dora l-ar fi putut iubi? Se vedea pe sine însuși atât de urât, atât de respingător, încât se-nvinuia cu cele mai grele cuvinte că a cutezat să-și închipuie că Dora l-ar putea iubi. Avea senzația că a profanat cu iubirea lui nesăbuită lucrul cel mai sfânt și mai curat pe care îl întâlnise în viață, și-i venea să urle de durere: «I-aș putea fi tată! Of, ticălosul de mine!» *

Avocatul Vasile Drăgan era fecior de țăran. Trecuse prin școli povățuit numai de puterile sale, căci părinții lui, săraci, muriseră pe când el era numai în clasa a patra de liceu. De mic era prea gras, prea buhăit pentru traiul năcăjit pe care-l ducea, și de multe ori colegii lui de școală îl batjocoreau și pentru grăsimea lui nefirească, și pentru hainele zdrențuroase, de multe ori de căpătat, pe care le purta. Nu părea un băiat deștept, și profesorii se mirau văzându-l că stăruie să urmeze la școală și după ce rămăsese orfan. Lui însă părea că nu-i pasă de nimic, că nu simte batjocorile, nu le aude, și trecea dintr-o clasă într-alta în șirul elevilor mediocri. Dar, începând din clasa a șaptea, el îi uimi și pe colegi și pe profesori. În scurtă vreme ajunsese cel dintâi elev, fala liceului, și era nespus de ciudat când, la întrebările la care nu puteau răspunde tinerii cu expresia cea mai inteligentă, se ridica dintr-o bancă din fundul sălii Vasile Drăgan, cu obrazii lui pământii, buhăiți, și dădea, cu o voce adâncă, răspunsuri neașteptat de limpezi și de hotărâte. Nimeni însă nu-l înconjura nici acum cu prietenie; haina lui veche, privirea lui somnoroasă, firea lui tăcută, îi îndepărta pe colegi, și chiar profesorii îl priveau mai mult ca pe o apariție ciudată.

În adâncul ființei sale, în sufletul său, se concentra însă una dintre viețile cele mai deosebite. Era acolo căldură, era lumină, era soare mult, și se aduna parcă, din

zi în zi, tot mai mult. Înfloreau în el simțăminte alese, se ridicau gânduri înalte, dar totul se petrecea în el cu o încetineală uimitoare. Părea că fiecare sentiment, fiecare gând se cuibărise încet în el, liniștit, pașnic, ca și când ar fi simțit că aici au aflat adevăratul lor loc de odihnă. Vasile Drăgan era în stare să privească ore întregi locul zburdalnic al fluturilor, covoarele de flori de pe lunci, să asculte cântecul păsărilor, ori, stând pe malul râului, să privească scurgerea apei și să-i asculte cântecul plin de taine. Toate ceasurile libere și le petrecea, iarna, vara, pe-afară din oraș, cu o carte subsuoară, pe care, însă, rar o deschidea. Nemișcat în mijlocul unei lunci, privea întins, mut, ca un nătâng, fără un surâs pe față sau în ochi, florile. Și totuși, când se întorceau pe la locuințele lor, niciunul dintre colegii lui nu aducea un cules atât de bogat în inimă ca Vasile.

Retras și fără prieteni făcu și universitatea și se apucă de practica slujbei de avocat într-un orașel bihorean, cu puțină populație cultă românească. Firea lui cinstită și dreaptă, munca lui temeinică, îi aduseră în scurtă vreme o clientelă foarte numeroasă, și numele lui ajunsese cunoscut în tot jurul. Țăranii români din părțile acelea îl «alduiau» și-l «țucau» și-l lăudau în gura mare. Ajuta multă lume, și totuși era unul dintre rarii oameni la care bogăția curge de la sine, fără s-o aștepte și fără s-o vâneze. Totuși el ducea o viață singuratecă. Deși i-ar fi plăcut acum să fie în societate, să aibă prieteni, nu cuteza să-i caute, și se temea să-i primească pe cei ce se apropiiau de el. Era cu totul neorientat asupra valorii sale proprii și veșnic se temea să nu fie spre greutate altora, să nu încurce lumea. Nu era numai neîndemânare, neobișnuință, în teama lui de-a intra în societate, ci era mai ales simplitate naivă de om cu adevărat bogat sufletește, dar care nu-și poate da sama de valoarea acestei bogății, și care chiar din cauza asta rămâne timid și necutezător în viață. Era, de altfel, mulțumit cu sine însuși când era singur, și, spunând adevărul, nu i se prea ura în singurătatea sa. Avea mereu de lucru și citea mult. Timid

și neajutorat era mai ales în fața femeilor, despre care credea, în adâncul sufletului său naiv, că-s niște jucării de lumină ale vieții.

Dora Muntean fu cea dintâi fată de care cuteză să se apropie cu hotărâre. Nu doar că ar fi priceput-o mai bine ca pe alte femei, ori pentru că s-ar fi simțit mai liber față de ea, ci fiindcă Dora, de la cea dintâi vedere, de la cea dintâi undă răsunătoare de răs la balul acela al «Asociațiunii», răscoli adânc bogăția de imagini, de sentimente și gânduri care formau viața lui interioară. Apariția ei îi zgudui sufletul cu atâta putere, încât frumusețile adormite din el se treziră tinere și puternice, și Vasile își întruchipă cel mai frumos vis de iubire subțirile adânci ale Dorei. Părea că iubirea trăia în el demult, dar că dormise în inima lui până acum. Părea că surâsul dulce, râsul cristalin al Dorei erau impulsurile externe de care avusese nevoie comoara dragostei lui, care, Dumnezeu știe de când, se adunase în sufletul acestui om închis, ca să înflorească toată deodată. El cunoscuse puțin din dragostea părintească. De-aceea nu-i trecu prin minte nici o singură clipă întrebarea dacă Dora îl iubește, dacă îl poate iubi. Părea că privește numai în sine, și că acolo descoperea mereu frumuseți nebănuite; și se simțea întâia oară în viață om întreg și vrednic de-a sta și de-a trăi între oameni. Pentru acest sentiment el se dăruia întreg pe sine și nu dorea de la Dora decât foarte puțin: s-o vadă și s-o audă râzând. Părea că la atâta se mărginește toată dragostea ce-o aștepta de la ea.

Însă acest puțin îi fu, de la început, tot așa de necesar ca și aerul. De aceea părăsise orașelul acela bihorean în care își începuse cariera de avocat și venise în orașul în care locuia Dora. Simțea că departe de ea nu mai poate trăi, că se întunecă și se schimbă într-un sloi de gheață. Dora i se părea o ființă scumpă și rară, care prin singură prezența ei deștepta în adâncurile ființei sale valuri de lumină înmiresmată.

Când Dora respinsese cu groază cererea lui în căsătorie, Vasile Drăgan se zăpăcise mai cumplit decât un

om de omenie pe care-l prinzi, într-un moment de ieșire din sine, furând. «Nu-i nimic frate, nu-i nimic», bolborosise el înaintea prietenului său, a doctorului Muntean, care nu știa cum să-i comunice mai pe ocolite, ca să nu-l ofenseze, refuzul Dorei. «Nu-i nimic», bolborosea el mereu. Însă pustietatea ce-o simți în suflet, înghețul ce-i cuprinse inima nemaivăzând-o pe Dora, începu să-l înăbușe, și atunci, disperat de nenorocirea lui, alergă la mângâierile vinului, lăsându-și baltă toate procesele.

Întoarcerea neașteptată a Dorei, învoirea ei la căsătorie, îl uimi adânc; bănuia chiar că atitudinea ei nu e firească, dar bucuria de-a o vedea din nou, de-a fi aproape de ea, îi birui judecata, gândul negru ce încerca uneori să i se furișeze în suflet, văzând-o așa de schimbată, așa de tristă, și își zicea că e o femeie prea scumpă sufletului său pentru a o putea bănuia că s-a întors lângă el îndemnată numai de interese materiale. Se mărgini să se liniștească spunându-și că nu stăruise prin nimic ca să o îndemne pe Dora să se răzgândească. Pe urmă, ce aștepta el de la Dora? S-o vadă, s-o știe lângă sine, pentru ca viața lui interioară să se poată lumina din nou, să se poată ridica din prăpastia în care căzuse. Aștepta, înfrigurat de spaimă, ca Dora să se însenineze, să i se potolească durerea de pe urma morții mamei sale. Însă Dora, dându-și sama de pasul greșit pe care îl făcuse mânată de iubirea ei față de maicăsa, îl părăsi și-i lăsă rândurile acelea pe masă.

*

Vasile Drăgan petrecu atunci noaptea întreagă bând în restaurantul gării. Deși beat, dimineața nu cugetă să meargă acasă, ci, luând cel dintâi tren, porni s-o găsească pe Dora. Știa că nu avea unde merge decât la mătușă-sa. Călători, cu lungi așteptări prin gări, până târziu după prânz. Beția îi trecu, însă hotărârea lui era tot așa de nestrămutată. Își dădu sama că nu-și luase hotărârea asta la beție, ci că plecase de-acasă cu gândul s-o caute, s-o afle, s-o convingă să se întoarcă la el. Nu mai spera să o mai aducă în casa lui ca soție. Nu! îi era și greu, îi era silă să se gândească la așa ceva. Se simțea atât de umilit, atât

de josnic chiar, încât i se părea că-i o ruină. Acum voia să-i ceară să se întoarcă în casa lui numai ca să aibă un adăpost sigur în viață. Gândul că e nenorocită, cum îi scrisese, îl făcu să-și uite de sine, de viața sa. Mergea dus de-o singură dorință, de-un singur gând: să-i înlesnească ei viața, jertfindu-și-o pe-a sa. Era hotărât să-i spună cât se simte el de vinovat, că, om vârstnic fiind, ar fi putut să-și dea sama de prăpastia dintre ea și el; era hotărât să-i promită că de-aici încolo va fi părintele ei și nimic altceva, că va ajuta-o să fie fericită. Ce-ar face ea singură, fără sprijin, fără adăpost? Era vinovată că se jertfise pentru inelele mamei sale? Nu. A fost o faptă frumoasă, o înaltă jertfă de dragoste pentru părinți.

Și cu cât se gândea mai mult la Dora, cu atât i se părea că în inima lui pustiiată se adună mereu alți stropi de lumină, noi și curați, și începu să simtă că o nouă țintă se limpezește pentru viața sa: de-a ocroti-o pe-această copilă atât de scumpă și-atât de nenorocită.

Însă trebui să facă de cinci ori drumul acesta îndepărtat până când Dora se învoi să revină în casa lui, dar numai ca în casa unui părinte. Și numai un singur argument o hotărî să facă pasul acesta: toată lumea vorbea că avocatul Drăgan se ticăloșește văzând cu ochii. Ea își dăduse sama de la început de inima lui bună și de gândul său curat, căci nu-i cu puțință să stai în preajma unui suflet bun, de-o bunătate firească, simplă, și să nu o simți. Ea își zise c-ar fi păcat să-l lase prăpădului. Îl vedea neajutorat, nehotărât, i se părea un copil uriaș, și își simți inima strânsă de milă. După aproape un an, se întoarse, mai slabă mai palidă, în casa lui Drăgan. «Copila mea, porumbița mea», fură cuvintele cu care

Drăgan o întâmpină și cu ele o chema mereu”.

În anul cât fusese plecată de la Drăgan, Dora încercase să afle ce s-a ales cu Andrei Pascu. Știrici în toate părțile cu o neliniște ce creștea mereu, dar în acest colț de țară nimeni nu știa de numele tânărului cleric. Mătușă-sa se luase de-un gând: aproape toată lumea o întreba în oraș: «Cine-i acel Andrei Pascu? Pentru ce se

interesează atât de mult nepoata ta de dânsul?» După multe cercetări, află în sfârșit despre căsătoria lui Andrei cu fata popii din Aluniș. Pe sufletul ei puse stăpânire acum o liniște soră cu moartea. Și poate că starea această sufletească a îndemnat-o să se întoarcă la Drăgan. Îi era parcă totuna, ori unde-ar fi fost, căci nu mai aștepta nimic de la viață. Abia acum începu să-și facă muștrările cele mai amare că fusese atât de zburdalnică în scrisorile trimise lui Andrei. Își zicea că de bună seamă tânărul acela serios, tăcut și visător, nu va fi văzut dragoste în felul ei de a se purta cu el, că de aceea o uitase. Nu-și putea ierta că nu-l înștiințase că viața o silește să se mărite cu Drăgan; că nu-i scrisese o singură dată despre boala maică-sii; că nu-l avizase despre moartea ei. O uitase el? Dar ea? Nu-și uitase ea de el mai întâi? Viața i s-a închis între puternice porți de metal, pe multă vreme. Când viața birui din nou, Dora iarăși îl părăsi pe Drăgan. Deși Drăgan se purta față de ea cu toată delicatețea unui părinte iubitor, deși avea din belguș bunăvoința lui pentru orice capricii i-ar fi trecut prin minte – și în durerea ei adeseori îl uimea cu dorințele-i extravagante – totuși Dora simțea că e ceva josnic în această căsnicie a ei. I se părea că toată lumea o disprețuiește. De aceea în cei dintâi patru ani Dora petrecu mai mult de jumătate vreme la mătușă-sa. Însă mila față de Drăgan, gândul că ea îl nenorocise pe omul acesta, care n-avea nicio vină că și ea e nenorocită, o îndemna să-l asculte și să-l urmeze din nou în luxoasa lui locuință.

Dar de când îi întâlnise, în orașelul acela, pe Andrei și pe Mărioara, în casa lui Drăgan începu o altă viață. Văzându-l pe Andrei cu femeia aceea de-o dulce gingășie, Dora simți cu adevărat că pentru ea totul se sfârșise în viață. Căci de multe ori se gândise că poate Andrei nu s-a căsătorit, că nu a uitat-o, ci că numai un om rău i-a adus vestea aceasta că se nenorocească; de multe ori își făcuse nădejdi deșarte, care, mai mult decât oricare alt motiv, o făceau să i se pară nesuferită casa lui Drăgan. Dar de când îl văzu pe Andrei, Dora nu-l mai părăsi pe Drăgan, și viața celor doi soți ajunse foarte ciudată, de nepriceput pentru

cei care îi cunoșteau. Dora începu să-l mângâie și să-l ocrotească pe Vasile cu multă gingășie. Din toate vorbele ei, din toată purtarea ei se vedea limpede că nu-i este soție; din toată ființa ei tainică și dulce se răspândea curăția de fată, nevinovăția care robește și uimește. Mulți tineri încercară să se apropie de ea cu dorințele cele mai curate, dar Dora nu pricepea nimic. Vremea trecea, și ea se făcea tot mai frumoasă. Liniile aspre ale suferințelor trecute se îndulciră, împrumutând feței, privirilor o noblețe atât de înaltă, încât nimeni nu cuteza să se apropie de ea cu gânduri păcătoase.

După ce se întâlni cu Andrei și cu Mărioara, după ce-și cunoscuseră toată nenorocirea, Dora se liniști ca prin minune. Își dădu repede sama de nefericirea vieții lui Drăgan. Căci ce-ar fi însămnat pentru ea să trăiască, în asemenea condiții, lângă Andrei? Ea nu pricepea cum de poate trăi Vasile astfel, și l-ar fi ușurat bucuroasă în orice clipă de prezența ei, dacă nu s-ar fi convins de-atâtea ori că prezența ei îi era necesară ca lumina soarelui, ca aerul pe care îl respira. Vorbea adeseori cu el prietenește despre lucrurile acestea, dar avocatul se jura că-i mulțumit, că-i fericit, că singurul lui ideal era s-o vadă fericită. Dora vedea că bietul om se-nșală, că adevăratul motiv era speranța lui nemărturisită că poate tot îl va iubi odată. Ea vedea bine că alunecările lui tot mai dese în beție izvorau din durerea lui ascunsă, din deznădejdea lui, poate chiar fără ca el să-și poată da sama de aceasta. Simțea că toate filosofările lui asupra vieții nu erau decât biete încercări prin care nădăjduia să se mângâie. Și, rând pe rând, ea descoperi atâtea laturi frumoase în sufletul acestui om ce-i putea fi tată, atâtea adâncime de sentiment, încât erau clipe când dorea din toată inima să-l poată iubi. Dar nu putea – și mila, compătimirea ei față de Vasile Drăgan creșteau zi de de zi. Uneori simțea chiar un fel de mândrie că e iubită cu abnegație de un suflet atât de frumos ca al lui Vasile, dar simțământul acesta se schimba repede în durere adâncă, în deznădejde.

În oraș erau cinstiți amândoi de toată lumea, și

îndeosebi Drăgan atrăgea toate simpatiile. Dora își făcuse multe cunoștințe, multe prietene, și ducea o viață aparent mulțumită și liniștită, deși tuturor a li se părea o femeie nespus de rece. Multe femei o invidiau pentru frumusețea ei, iar altele o credeau trufașă.

Ea însăși parcă se obișnuise cu viața pe care o ducea și i se părea că nu mai așteaptă nimic, nu mai dorește nimic. Se obișnuise cu prezența lui Drăgan și i se părea că-i lucrul cel mai firesc din lume să-i însenineze, pe cât putea, zilele; începu chiar să simtă o plăcere, să o satisfacă sentimentul jertfei de sine. Începu să creadă că viața se poate scurge foarte bine fără fericirea iubirii, fără bucurii deosebite, și de multe ori i se păreau foarte curioase, de neînțeles, știrile despre izbucnirea furtunoasă a unei pasiuni care scandaliza societatea micului orășel. Nu lua parte la taclale despre astfel de scandaluri, ci se mulțumea să spună: «Ce prostie!». I se părea fără de niciun înțeles orice se întâmpla în lumea exterioară; de sufletul ei nu se apropia nicio senzație. Viața era moartă pentru ea, și, inconștient, o disprețuia.

Rar de tot, când își aducea aminte de Andrei, sau când așa, pe-o clipă, simțea pustietatea odăii sale, o fulgera deznădejdea. Se speria de sine însăși și i se părea că o spaimă vânătoare plutește peste toată viața ei. Însă sentimentul acesta nu ținea mult, era o imagine fugară: părea că se ridică o perdea, din dosul căreia pătrunde până la ea un val de întuneric înghețat, vuind surd și greu – însă în clipa următoare perdeaua se lăsa din nou și toate reintrau în ritmul lor obișnuit, cunoscut.

Dar când postul de protopop deveni liber și când auzi vorbindu-se că ar fi potrivit să-l ocupe Andrei Pascu, doctor în teologie, om tânăr, văduv, inima Dorei Muntean tresări pentru întâia oară după un lung șir de ani. La gândul că Andrei ar putea veni aici, alături de ea, simți o dulce undă de lumină învăluindu-i inima, obrajii ei palizi se împurpurară, și ochii-i străluciră ca două diamante negre. I se păru că undeva departe a răsărit un luceafăr strălucitor, subțil ale cărui raze se schimba repede lumea, viața

întreagă. Ea se simți deodată ușoară, veselă, și un surâs dulce îi înflori pe buze. Casă, curtea, străzile, orașul, oamenii, totul, în sfârșit, i se păru atât de schimbat, încât nu se putea mira de ajuns. Dacă mai înainte nu-i păsa și nu se interesa de orice se întâmpla în oraș, acum nu fu familie fruntașă în casa căreia să nu între, să nu întrebe, să nu stăruie pentru aducerea lui Andrei. Și deși nimeni din societatea cultă a orașului nu se îndoia de meritele lui Andrei, mulți se mirau de acest neașteptat interes al Dorei.

Dar ea nu-și dădea sama de adevăratul motiv al interesului ei. Ea dorea din toată inima să-i facă lui Andrei un bine, să-l scoată din sat, să-l aducă într-un mediu mai potrivit pentru el. De aceea se îngrozi când auzi că Andrei nu vrea cu niciun preț să-și părăsească satul, și din acest sentiment se hotărâse să-i scrie, îndemnându-l, rugându-l să vină. Conștiința cea mai limpede, cea mai liniștită îi spunea că acesta e singurul motiv al stăruinței sale.

În miezul acestei conștiințe ardea însă, prea adânc și prea ascuns ca să poată fi văzut, adevăratul motiv care începuse să-i tulbure atât de dulce viața: dragostea ei, care se trezea nedeslușită, timidă. Conștient, ea nu avea însă nicio țință, niciun plan, nu se gândea la Andrei decât ca la o arătare din vis, și dacă cineva i-ar fi spus atunci: «Tu-l vrei pe Andrei cu toată setea tinereții și a dragostei tale nemângâiate», i-ar fi râs în față. O, nu! – ea nu voia nimic, nu dorea, nu aștepta nimic de la Andrei! I se părea chiar că-l uitase pe el ca ființă, și nu vedea decât viața ce-și deschidea pentru el porțile ei de aur. În ceea ce se petrecea în sufletul Dorei era ceva asemănător cu ceea ce se petrece în sufletul unei femei frumoase care se gătește înaintea oglinzii pentru întâmpinarea iubitului. Deși o duce înaintea oglinzii dorința de-a se găti ca să-i placă lui, începând să-și pună podoabele scumpe, ea se vede tot mai mult pe sine și aceste dragi nimicuri, și de la o vreme se gătește numai pentru ea, ca să se facă tot mai frumoasă, ca să se delecteze ea însăși cu podoabele-i mândre, ca să se încante de sine însăși. În contemplarea adâncă a frumoasei din oglindă, nu e nicio umbră de minciuni, și

dacă în clipa aceea el, cel așteptat, ar intra pe ușă, tipătul de spaimă al femeii n-ar fi mincinos; ea demult nu se mai gândea la cel așteptat, ci numai la sine, la frumusețea și farmecul ei.

Pentru Dora, «cel așteptat» venea din cale lungă, venea din depărtarea a șapte ani pustii, venea fără nici

O încredințare că nu ar fi uitat-o demult, și nu-i de mirare că ea, gătindu-se în lumina din sufletul ei, cu căldura inimii, cu strălucirea mândrilor ei ochi, cu surâsul ei dulce – podoabele ei prețioase pentru întâmpinarea lui – nu-și mai dădea sama dacă aștepta sau nu și pe cine cu adevărat. Credea cu toată sinceritatea că așteaptă pe un om superior, care va fi unul din fruntașii aceluia oraș. Și, dacă-și făcea planuri de viitor, ea se gândea numai la acest singur rol pe care îl va avea Andrei. Dar starea ei sufletească nedeslușită, înfrigurată, care o întinerea din zi în zi, făcând-o mai frumoasă, se limpezi de îndată ce-l văzu pe Andrei, de îndată ce-l auzi vorbind. Simți c-un fel de dulce și cotropitoare spaimă că ea nu pe protopop îl așteptase, ci pe Andrei... *

Trezindu-se din încântătorul său vis, Dora plânse mult în dimineața aceea. Deșertăciunea anilor ei pustii se arată grozavă, cum n-o bănuise niciodată până-acum.

Îi se părea că un fluid amar îi îneacă inima, deși fluidul acesta trecea nesfârșit prin inima ei, fără să se oprească; venea încet, curgea mulcomit, izvorând parcă dintr-o pustietate nevăzută, și se revărsa într-alta, târându-o, cenușiu și rece. Uneori se oprea din plâns, având senzația că vede și aude șerpuirea acestei vine de apă mohorâtă, și o privea un răstimp neclintit cu ochii ei negri măriți de suferință, apoi hohotele porneau din nou nepotolite.

Când se sculă, se apropia ceasul prânzului. Era palidă și obosită, și se purta un răstimp încet prin casă, răzimându-se când de un scaun, când de o masă, părând că nu știe ce are să facă, părând că nu mai are voință. Simțind mai clar și mai intens ca niciodată până-acum pustiul vieții sale, Dora Muntean avea senzația că n-a mai

rămas nici drojdia vreunui sentiment în sufletul său, că nimic în lume nu poate fi așa de pustiu și gol ca inima ei. I se părea că în zadar l-a adus aproape de ea, că nu-l va mai putea iubi, că desigur nici Andrei nu se va uita la dânsa, că tot ce-i mai rezervă viața de-aici încolo e absurd și urât.

Însă abia începu să se gătească, abia își petrecu degetele albe prin greul păr negru, abia-și zări în oglindă privirile pline de melancolie, și simți cât de dulce și de luminos o adie puterea vieții trezită deodată în biata ei inimă înspăimântată. Pielea obrazilor începu să se coloreze, ochii ei se strălucescă, și în grabă se adună în ei un surâs proaspăt de fericire. Oftă din adânc, simțind cum cade de pe ea o povară respingătoare ce fusese gata s-o strivească, și-și zise, cutremurată de un adânc fior de fericire: «Ce prostie! Toate suferințele acestea au trecut. De-acum, partea mea e lumina!» Andrei Pascu îi apăru tânăr, mai frumos ca oricând, așa cum îl văzuse asară. și el era aici!

Ea se găti înaintea oglinzii cu un adevărat deliciu. Nu mai încercase pân-acum, îmbrăcându-se, asemenea senzații: simțea fiecare lucru pe care îl pune pe sine de parc-ar fi fost viu sau ar fi înviat atingându-i trupul tânăr; unele o mângâiau, altele o înfiorau, și, iarăși, altele aveau o catifelare ciudată. Se mira încântată de descoperirea aceasta, căci pân-acum toate lucrurile fuseseră moarte pentru ea și-i erau indiferente, de parcă le-ar fi pus pe o păpușă de lemn.

Rămase mult timp în fața oglinzii, și, când ieși în stradă, multe femei priviră lung în urma ei. Nimeni n-o mai văzuse ieșind atât de dimineată. Apoi, era ceva nou, neobișnuit în toată înfățișarea Dorei: un zâmbet proaspăt ca roua îi lumina ochii, îi adia buzele, și vocea ei, răspunzând cunoscuților, părea ruptă dintr-un cântec de fată-mare. Ea plecase de-acasă hotărâtă și se pare că hotărârii acesteia îi zâmbea. intră în cea mai mare florărie, cumpără un trandafir galben, puse să i-l împacheteze și porni sprintenă și surâzătoare. Cobora spre locuința lui Andrei Pascu. Dar deși plecase de-acasă cu gândul să-i dea însăși ea floarea, după ce trecu de mai multe ori în sus și

în jos pe dinaintea casei, neputându-se hotărî să intre, dădu pachetul unui băiat și porni, aproape alergând, înapoi.

III

La câteva săptămâni după instalarea sa în scaunul de protopop, Andrei porni în «vizitație canonică» prin satele din protopopiatul său. Ar fi putut să plece și mai degrabă să-și cerceteze satele, după cum își propusese la începutul slujbei celei nouă, căci în oraș, în parohia sa, nu prea avea de lucru. Câteva femei, soții de-ale puținilor meseriași români pripășiți la oraș, veniseră cu un năcaz ori cu altul, pentru o slujbă, pentru un botez; câteva țărânci din satele din jur îi aduseseră «domnului pătrupop» câte-o băncuță pentru pomeniri în biserică, încolo nimeni nu-l tulbură, nimeni nu-i călcă pragul. Intelectualii își făcuseră datoria primindu-l la gară, asistând la banchetul dat în cinstea lui în sara sosirii, asistând la cea dintâi liturghie slujită de Andrei în biserică, ascultând cea dintâi predică a lui. Niciunul dintre ei nu avea vreo neliniște, vreo lipsă sufletească pentru a-i cere sfatul sau mângâierea. Ei își vedeau înfrigurați de afacerile lor zilnice, poate chiar fără să se mai gândească la noul protopop care venise în mijlocul lor cu un întreg program de luptă pentru regenerarea lor sufletească. Indiferența aceasta îl descurajă și-i împrăstie și planurile. Apoi, întâlnirea cu Dora îi coborâse în suflet un fel de tristețe care nu-l împintena la lucru.

Într-o dimineață cețoasă și rece de octombrie Andrei sedea la masa de scris și desfăcea c-un fel de silă poșta oficioasă - o grămadă de plicuri galbene și cenușii. Se uita la fiecare îndelung, de parcă adresa l-ar fi interesat foarte mult, pe când, după ce desfăcea plicul, pe scrisoarea dinlăuntru abia de-și arunca ochii. În ușă ciocăni cineva, și intra îndată un român voinic, brunet, cu părul frumos pieptănat, cu ochii vii, cutezători.

— Bună dimineața, domnule protopop.

— Să-ți dea Dumnezeu sănătate, bade. I-ați un scaun și șăzi.

— Vă mulțămim, dar vreme de șazut n-am prea avea, domnule protopop.

— Ce-i porunca? Întrebă Andrei, ridicându-și ochii de pe hârtiile de pe masă și privind țintă la român. După voce i se părea că-l mai întâlnise pe omul acesta.

— Porunca nu-i de la noi, ci de la sfinția-ta să vie, domnule protopop. Am tot așteptat, dar se vede că n-ai avut vreme pân-acum de năcazurile noastre. Noi însă așteptăm o hotărâre, noi nu-l mai putem suferi în sat.

— Ești prim-epitropul din Negrilești dumneata? Omul îl privi pe sub sprâncene, aruncându-i o privire ascuțită.

— Vezi bine că noi suntem. Gligor Pârvu. Am mai fost de două ori la sfinția-ta. Noi nu-l mai putem răbda, noi nu mai putem rămânea cu satul de ocară.

Andrei Pascu se gândi un răstimp, apoi deodată, vesel că-și aduce aminte de ce-i vorba, își duse mâna la frunte și zise înseninat:

— Aha! Cu părintele Ilarie nu vă puteți împăca. I-am scris în două rânduri, l-am chemat la scaunul protopopesesc. Nu s-a arătat pân-acum.

Omul avu un zâmbet săc, de deznădejde.

— Nici să nu-l așteptați, domnule protopop. Fiertatul, înaintașul sfinției-tale, de câte ori nu i-a scris, de câte ori nu l-a chemat să-i bată nasul? Asta n-ajută, peste așa ceva părintele Ilarie a trecut demult. Acuma, să mă ierți sfinția-ta dacă-mi spun gândul pe față: noi am așteptat altceva de la dumneata. Să vii în sat, căci popa aici nu va veni în ruptul capului; să-l vezi, să-l cunoști pe popa nost, să asculți sub jurământ martorii, să vezi cu ochii sfinției-tale copiii din flori ai părintelui, și pe urmă să trimiți scrisoarea la vlădica să-i radă barba. Așa judecată vrem. Că de drumuri ne-am săturat! Iar de nu, îi facem noi legea, îl scoatem noi din sat.

Vizita acestui țăran fruntaș din Negrilești îl hotărâse pe Andrei Pascu să-și viziteze satele. Vizita canonică o începu chiar cu acel sat Negrilești în care păstorea popa Ilarie, și trecură peste două săptămâni până când putu să-și vadă toată parohiile puse sub supravegherea sa.

Abia părăsi orașul, abia începu să-l învăluie pacea întinderilor deșarte în acea zi de toamnă, abia zări cel dintâi sat, și în Andrei Pascu începu să se trezească omul de mai înainte, hotărât și gata de muncă necurmată. Începu să se învinuiască pe sine că a putut lăsa nerezolvate atâtea afaceri încurcate, despre care primise rapoarte în scris fie de la consistoriu, fie de prin parohii. Programul său de protopop îi învie din nou în minte, clar, bine încheiat, așa cum și-l stabilise în întâile zile după ce ceruse postul acesta, și simțea că-i vinovat pentru că stătuse atâta vreme cu mâinile în sân.

Însă abia după ce începu să se amestece în năcazurile și nemulțumirile parohiilor se deșteptă în el cu toată puterea vechea lui hotărâre și dorința nestrămutată de-a munci pentru binele altora, de a-și împlini, în toată întinderea ei, chemarea sa.

Prilejuri de a se cufunda din nou în vechiul lui element i se dădură destule. Antecesorul său, un bătrân și chiar un neputincios în bătrânețele sale, nu mai vizitase demult satele, decât doar pe cele mai apropiate, iar numai prin scrisori din cancelarie nu se pot cârmui parohiile, nu se pot îndrepta relele și nu se pot sprijini în creștere începuturile bune, care se ivesc mereu într-un sat sau altul.

Chiar în satul cel dintâi ce-l vizită, în Negrilești, Andrei Pascu se trezi cu totul din visarea săptămânilor trecute, nu mai simți nicio urmă demoleșeală, nicio aromă dulce în aerul ce-l respira, ci, dimpotrivă, își simți sufletul atât de înăsprit și plin de hotărâre, cum arareori fusese în viață. Întreg satul era în picioare la sosirea lui și o fierbere neobișnuită vuia printre oameni. Privirile dușmănoase sclipeară în ochii bărbaților și un fel de nerăbdare înfrigurată se putea citi în ochii femeilor. Nemulțumirea fierbea de mulți ani în sat și se vedea bine din vorba, din purtarea țăranilor că dacă nici acum nu li se va face dreptate, sunt hotărâți să pună ei capăt într-un fel rușinii în care zăcea satul lor.

Andrei Pascu se convinse în foarte scurtă vreme că

nu era minciună ceea ce-i spusese prim-epitropul Gligor Pârvu. Peste douăzeci de bărbați și femei adevăriră sub jurământ despre purtările urâte ale părintelui Ilarie. Dar ceea ce-l zgudui mai adânc pe tânărul protopop fură trei femei care-i arătară copiii făcuți cu preotul, și pentru care pretindeau întreținere din plata părintelui Ilarie. Andrei își dădu repede sama că într-un sat în care simțul moral a decăzut așa de adânc, pilda rea a fruntașului în cele suflețești trebuie să fi început demult. Nu mai ascultă alți martori, ci, rămas numai cu membrii epitropiei, știrici din fir în păr până unde a decăzut viața morală din Negrilești. Avu de ce să se bucure, avu ce să scrie la protocol! Părintele Ilarie nu era vinovat numai de păcatul necurăteniei, ci și de al beției, cu care acela merge, de obicei, mână-n mână. Dar nu fusese totdeauna așa; până i-a trăit preoteasa a fost om de omenie, ținea liturghie în toată duminica și sărbătoarea, și nici poveste să se îmbete prin birturi cu țărani! Ce popă fusese el odată! Dar a rămas văduv de tânăr, fără copii, și după un an, doi, a-nceput să alunece. La început, iac-așa, în lucruri mărunte: la un ospăț, după ce ciocnea des paharele cu mirele, cu socrii și nănașii mai ales, scăpa vreo vorbă glumeață, pișcă pe vreo nevastă de mânecă; la vreo pomană se pomenea că mai cântă și vreun cântec lumesc printre cele bisericesti; la liturghie, când cădelnița, se oprea mai mult printre femei. Cine să fi crezut că acestea-s începutul răutății!

Ei, epitropii, pentru nimic în lume n-ar fi crezut! De! era om și el, și era tânăr și i-ajlăcut totdeauna viața! Însă nu peste mult a-nceput să-și aibă scaun statornic în birt și să umble după femei. Până a fost mai tânăr, oamenii mai închideau ochii, nu de voie bună, vezi bine, nu de iertare, ci fiindcă simțea fiecare o nebiruită silă să aducă vorba despre cărările părintelui. El le ținea doar liturghia, el îi spovedea, el îi cumineca! Peste douăzeci de ani au răbdat rușinea și pângărirea bisericii, în nădejdea că se va îndrepta, că Dumnezeu îi va lumina mintea cel puțin la oătrânețe. Însă nădejdea lor a fost zadarnică, popa Ilarie a căzut tot mai adânc în noroi, și acum, om trecut de șaizeci

de ani, își are țiitoarea acasă. Nici el nici ea nu mai au nicio rușine, nici de Dumnezeu, nici de oameni. Și nu numai ei! Satul întreg trage tot mai mult de partea ghiavolului. Acum sunt cincisprezece părechi care trăiesc necununați, și mulți stau în despărțire de ani de zile, pe când copiii li se zburătăcesc prin lume fără niciun căpătâi. Înainte cu douăzeci de ani nu era în Negrilești nicio păreche care să trăiască necununați.

Andrei Pascu avu ce să scrie încă mult la protocol, după mărturisirea epitropilor. Satul se prăpădea, se destrăbăla văzând cu ochii. Dascăl care să rămână anul întreg să le-nvețe copiii nu s-a pomenit de mulți ani. Școala lor era deschisă numai două-trei luni pe an. Nicio rânduială, nicio îndreptare nu se putea nădăjdui, rămânându-le Ilarie și mai departe în sat.

Afară, în jurul școlii în care se ținea judecata părintelui Ilarie, oamenii lărmuiau tot mai tare. Însă Andrei îi liniști deplin și pe ei, cum reuși să-i liniștească pe epitropi. Din vorba, din înfățișarea lui hotărâtă, mai mult decât din promisiunea ce le-o făcu, ei pricepură că noul protopop nu glumește, că el însuși e adânc mâhnit de ticăloșia ce se sălășluisese în satul acesta cu oameni frumoși și deștepți.

Parohienii se împrăștiară mulțumiți pe la casele lor; după credința lor judecata popii Ilarie era făcută. Andrei însă știa bine că numai vlădica are dreptul să-l scoată pe un popă din satul lui, sau chiar să-i radă barba, însă era sigur că, după raportul ce va face, nu va întârzia o grabnică hotărâre a sortii lui Ilarie. El porni singur spre casa parohială, niciunul dintre epitropi nevrând să-l însoțească. Trebuia să mai cerceteze arhiva parohială, matriculele, socotelile bisericii. Însă, spunând adevărat, pe Andrei nu gândul de-a vedea în ce rânduială se află cancelaria parohială îl ducea spre casa bătrână, acoperită cu șindrilă neagră, putredă, ci mai ales dorința de a-l vedea pe Ilarie.

De când pusese tânărul protopop piciorul în Negrilești, popa satului nu se arătase nicăiri. Andrei dorea

să-l vadă, să-l cunoască pe acest nenorocit a cărui viață în loc să-l umple de mânie, după cum i se părea la început, îl neliniștea în cel mai înalt grad și-l umplea de-o grea mâhnire, de care nu-și putea da sama cum se grămădise în inima sa.

Părintele Ilarie era singur în casă. Andrei, trecând prin curtea în care niciun câine nu-l lătră, în care toate se dă răpănau - și șură, și grajd, și fântână - văzu pe preot șezând la masă, cu obrații îngropați în palme. Ilarie nu-l simți pe Andrei decât când acesta deschise ușa. În casă aerul închis mirosea a alcool, iar sticla, deșertată pe jumătate, se vedea pe un colț de laviță, după masă. Ilarie se ridică greoi, puternic, cu toată vârsta lui de peste șaizeci de ani, și dădu la iveală un piept voinic, pe care se răsfiră o bogată barbă argintie. Pe grumajii groși, sângioși, se răzima un cap frumos de bătrân tânăr, cu o frunte largă, însă întunecată. Ochii lui albaștri erau plini de ape tulburi.

— Bine-ai venit, domnule protopop, începu el cu o voce adâncă de bas, bine-ai venit! Să mă ierți că nu m-am arătat și eu. Eu nu mai am ce căuta între oameni, asta una o văd foarte limpede. Judecata mi-o știu, ori mi-o spui sfinția-ta, ori nu mi-o spui. Eu în Negrilești nu mai rămân, astăzi plec. Iacă, ți spun: din partea mea să fii sfinția-ta liniștit, să nu-ți mai faci gânduri. Dar placă-ți de șăzi. Îmi pare foarte bine c-ai dat și pe la mine. Ai aflat lucruri frumoase, ai? El porni să râdă, dar nu-i reuși decât să hârâie adânc.

Andrei îi mulțumi, șezu, și neliniștea lui crescuse și mai tare, văzându-se în fața acestui om despre care auzise atâtea rele.

— Judecata nu-i în mâna mea, părinte Ilarie, zise el. Judecata e în puterea episcopului, cum bine știi sfinția-ta. Datoria mea e să-i trimit un raport după ce-am ieșit la fața locului și am ascultat martorii. Episcopul te va judeca.

— L-a întrecut altul cu judecata, domnule protopop, singurul care ne poate judeca, și el arată cu brațul drept spre cer. Numa el și sufletul nostru, conștiința noastră. Peste aceste două județe am trecut demult, și la amândouă

mi s-a spus că-s un ticălos. Deci eu nu vă voi da de lucru prin soboare: mă mulțănesc de sat, mă mulțănesc de preoție. Încă astăzi plec. Da-mi pare nespus de bine că un om așa de-nvățat ca sfinția-ta a venit la mine. De azi dimineață mă tot gândesc cum să fac să-ți vorbesc, cum să te-ntreb, ca să mă pricepi și să mă poți lămuri asupra adevărului. Să nu te superi, am și băut puțin, îmi pare rău că așa mi se limpezesc mai bine gândurile. Nu poftești și sfinția-ta un păhărel?

La cuvintele din urmă el puse sticla cu rachiu pe masă, un păhărel, îl umplu, îmbiindu-l pe Andrei.

— Îți mulțănesc, nu beau rachiu, zise Andrei.

— Bine faci, ești om tânăr, ești om întreg. Eu însă am o lege, eu beau.

— Luă păhărelul și-l dădu peste cap. Șezu, tuși, își răsucii o țigară, o aprinse, și, după ce înieptă printre mustățile aspre fumul pișcător, zise: Sfinția-ta ești doctor în teologie, după câte știi...

— Da.

— Am cetit prin gazete, chiar și în revista bisericească. Trăbă, deci, să fii un om foarte învățat.

Andrei îi văzu apele tulburi din ochi și începu să se simtă rău. Crezu că Ilarie e prea beat ca să-i poată spune ceva limpede, iar el ar fi dorit foarte mult să cunoască mai de aproape ce se petrece în sufletul acestui om care-l surprinsese cu hotărârea lui de-a părăsi satul și de-a se lăsa de preoție, cunoscându-și nevrednicia, însă protopopul se înșelă. Ilarie începu să-i vorbească numaidecât, destul de limpede.

— Demult am tot dorit să mă *disput* c-un om învățat asupra întrebării: pentru ce nu se poate omul feri de păcatul necurăției, mai ales, pentru ce, neputându-l înconjura, cade-n păcatul adulterului, o crimă cu urmări atât de grozave, ce zdrobește orice viață pe care-a atins-o? Că ăsta-i adevărul, nu mă poți *contrazice* dumneata pe mine. Uite, eu sunt o ruină, mai rău decât o ruină, deși mă vezi om întreg. Uită-te la sat și mă vei cunoaște pe mine. Iar dacă adulterul e o crimă, pentru ce nu-i *tractat* ca alte

crime de legislația omenească? Pentru ce nu-i pun în fiare, de ce nu-i spânzură pe cei care fac această crimă, ca pe ucigași, ori cel puțin de ce nu-i aruncă-n închisoare, pe viață? Ar scăpa lui uea de molima lui spurcată, și criminalul ar avea vreme să-și dea sama de fapta lui și, suferind muștrările de conștiință, și-ar putea mai ușor purta sarcina nenorocirii lui, *espiind* cel puțin o parte a crimei lui. Orice crimă e pedepsită și de conștiința noastră, și de legislația omenească; singur adulterul e lăsat cu pedeapsa cea dintâi. Însă asta nu-i de-ajuns, pentru că ispita te urmărește la tot pasul, și pe cei mai mulți conștiința singură nu ne poate scăpa de păcat, deși săvârșirea repetită a lui ne ticăloșește viața, deși avem conștiința acestei ticăloșii. Ei, dar prea multe întrebări ți-am pus deodată! Și cât m-am gândit să ți le înșir pe toate frumos! sfârși el c-un fel de deznădejde.

Andrei îl asculta uimit. Nu s-ar fi gândit pentru toată lumea ca omului acestuia copleșit de vicii să-i treacă astfel de întrebări prin cap. El se așteptase, cel mult, să-l audă întrebându-l, cum l-a mai întrebat și alt preot care pătimea, ca și Ilarie, de aceleași păcate, dacă n-ar fi bine să se conceadă căsătoria a doua a preoților, decât să se cufunde unii din cler în astfel de ticăloșii. Din felul cum vorbea, cum puneă întrebările, din faptul că întrebuița unele cuvinte care nu se mai foloseau, Andrei băgă repede de seamă că are de-a face cu un cleric care părăsise seminarul cu vreo treizeci, patruzeci de ani înainte.

— Nu-i nimic, părinte Ilarie, zise Andrei cu bunăvoință, vom lua întrebările pe rând.

— Și crezi că le mai pot ținea minte? Odată aș fi fost în stare, dar acum... El făcu un semn cu mâna ca toate s-au sfârșit. Fața lui deveni pe-o clipă foarte inteligentă, și un regret adânc trecu peste liniile ei.

— O să repet eu întrebările sfinției-tale, eu nu le-am uitat.

— Iată ce va să zică un om învățat, zise cu bucurie Ilarie, și ochii lui se umplură de lacrimi. Dar în clipa următoare își turnă un păhărel de rachiu cu o îndemânare

desăvârșită, și-l bău dintr-odată.

— Întâia întrebare a sfinției-tale este că pentru ce nu se poate omul feri de păcatul necurățeniei și că, neputându-l înconjura, pentru ce el este totuși o crimă cu urmări așa de grozave. Te-aduci de pildă pe dumneata, și, desigur, ai putea aduce nenumărate pilde, pentru că ne împiedicăm de ele la tot pasul.

— Cu adevărat e cea mai lățită, cea mai comună dintre toate crimele.

— Dar, mai întâi, te rog să-mi spui pentru ce crezi dumneata că păcatul necurăției e o crimă? Îl întrebă Andrei, nepricepând pentru ce insistă Ilarie asupra acestei numiri. Știm cu toții că e păcat, că e chiar păcat de moarte, oprit și de *Decalog* și de *Evanghelie*, dar n-am auzit și n-am cetit până acum să-l fi numit cineva crimă.

Părintele Ilarie îl privi un răstimp fără să-i răspundă; apele tulburi dispărură din ochii lui, care se umplură se mânie, de ură, ca și când ar fi văzut înaintea lui nu pe tânărul protopop, ci pe un dușman de moarte. Când începu să vorbească, vocea lui era aspră, șuierătoare, respingătoare chiar.

— Și totuși, eu îți spun că-i o crimă mai grea ca uciderea. Un ucigaș, dacă nu e prins, ceea ce-i cazul cel mai rău pentru el, se teme toată viața, și cel puțin această teamă îl oprește de-a mai ucide. Duce o viață ticăloasă, vezi bine, dar cel puțin nu se mai atinge, nu mai primejduiește viața altora. Dacă e prins, ceea ce este cazul cel mai bun pentru el, robește o viață; și are o satisfacție morală: suferința, *espiarea* crimei, îl ridică în ochii lui însuși iarăși la vrednicia de om. Dacă ajunge în furci, cu atât mai bine pentru el: cu suprema pedeapsă își spală dintr-odată vina și moare cu conștiința c-a făcut destul pentru crima sa, ceea ce iarăși îl ridică, înaintea conștiinței sale, la vrednicia de om. Pentru că, bine să-ți însămnezi sfinția-ta: cea mai adâncă nenorocire ce-o lasă în urma sa crima, aceea ce niciodată nu ne-o putem ierta, niciodată nu ne dă un strop de liniște și nu ne mai lasă să ne ridicăm, este conștiința că ne-am pierdut demnitatea noastră de

om. E o stupiditate sau un mister adânc - cum vrei să-i spui - să țină și cel din urmă ticălos la demnitatea lui de om; dar e un adevăr neclintit. Fie c-ajunge în închisoare pe viață, fie c-ajunge în furci, ucigașul nu-i mai mult primejdios semenilor săi. Acum să ne întoarcem la adulter. Și el, ca și uciderea, primejduiește nu numai viața și fericirea mea, ci, și mai mult încă, viața și fericirea altora. Spui dumneata că nu ia dintr-odată viața altora? A lua viața altuia dintr-odată este, la urma urmelor, o izbăvire de greutatea existenței pentru cel ce se duce. Se-nțelege că-i o crimă, o apucătură animalică. Dar a chinui pe cineva zi de zi, a aprinde sfezi și bătai sară de sară și nopte de nopte; a împlети lanțuri de ură adâncă, de răzbunări cumplite, a pregăti zi de zi ucideri; a strica bunul trai dintre cei căsătoriți; a-i face pe oameni fățarnici, mincinoși și mișai; a împrăștia copii nevârstnici ca pe puii de potârniche, sau a-i face să fie priviți cu ură, ca niște piedeci ce trăbă înlăturate; a purta și a semăna boli spurcate din familie în familie și a le lăsa de moștenire urmașilor; a semăna moartea și putreziciunea în rânduri întregi de vieți; a-i ticăloși pe oameni făcându-i să nu se mai gândească decât la plăcerile vieții; a șterge tot ce-i înalt și frumos, tot ce-i adevărat omenesc în noi și a alerga nebuni după tot mai multe plăceri - căci toate acestea și multe alte rele le aduce adulterul - nu-i mai mult decât a ucide? A strica și a corupe viața zi de zi și ceas de ceas, nu-i mai mare crimă decât a o stinge într-o clipită?

Cuvintele din urmă le strigă Ilarie așa de tare, încât Andrei simți un fior de spaimă. Și, de bună seamă, ceva deosebit se petrecea în sufletul acestui om puternic, care stătea acum în picioare dinaintea lui Andrei, ca un spectru al răzbunării. El luă sticla cu rachiu de pe masă și o aruncă prin geamul care abia avu vreme să țincănească din sticla spartă.

— Văd cu mirare că dumneata poți să ții și-acuma discursuri întregi. Nu e adevărat, deci, că ți-ar fi slăbită memoria, cum se pare c-ai crezut mai înainte. În cazul acesta mi se pare că eu nici n-aș putea să-ți ajut cu nimic;

știi mai mult decât mine.

Andrei spuse cuvintele acestea cu toată sinceritatea. Simțea că are dinaintea sa un om deosebit, care-ar fi putut avea parte de altă viață. Mâhnirea crescuse și mai mult în sufletul său și simțea că-i pare rău din toată inima după omul acesta.

Părintele Ilarie păru că nici nu-l auzise. Mușchii feții i se contractară în câteva muchii, ochii lui deveniră surii.

— Și totuși îți spun eu că e crimă! Începu el cu vocea și mai ridicată, după un răstimp de încremenire. Deși n-ai cetit nici sfinția-ta, n-am cetit nici eu să fie numit așa păcatul necurăției. E crimă și împotriva vieții noastre, pentru că ne-o zdruncină din temelie și ne-o prăpădește. Ne face neoameni, ne schimbă în monștri, cum mă vezi pe mine. Dintre toate crimele aceasta singură nu ne dă răgaz să-i vedem răutatea pe deplin, pentru că înainte de-a ajunge să ne judecăm fapta, o facem din nou, răpiți de veninul plăcerii. N-avem putința s-o *espiem*, să suferim pentru ea, ca să ne ridicăm prețul înaintea noastră înșine, să ne simțim iarăși demnitatea de om. Robul necurăției trece prin viață cu conștiința nemerniciei lui, căci câteva priviri limpezi pe care ni le aruncăm în suflet, în răstimpul de la o cădere pân' la alta, sunt de ajuns ca să ne arate mocirla în care ne tăvălim noi necurații. N-aveni însă putere să ne oprim, și ne târâm prin viață ca cei mai nenorociți oameni. Nu e crimă? Dar nu se săvârșește la întuneric, nu pândești momentul potrivit ca la oricare altă crimă? Acuma, să-mi spui, sfinția-ta, pentru ce nu o *tratează* în consecință legislația omenească? Pentru ce n-am fost eu pus în cătuși după întâia cădere? Azi n-aș fi ajuns aici unde sunt, n-aș fi o ruină. Să mi se fi dat numai un an posibilitatea să mă gândesc adânc la nenorocirea în care-am căzut, și niciodată n-aș mai fi alunecat într-alt păcat.

— Ai fi căzut din nou, părinte Ilarie, zise Andrei cu tristețe, pătruns de adâncă suferință ce se oglindea pe fața, în privirile preotului. Însuși sfinția-ta ai spus la început că nu ne putem feri de păcatul necurăției. Nici n-ar

trebui socotit păcat greu sau crimă, cum spui sfinția-ta, de vreme ce își are izvorul în însuși trupul nostru și dacă noi înșine nu putem săca rădăcina răului. Nimic nu ți-ar fi folosit dac-ai fi stat un an în fiare. De noi înșine nu ne putem feri nicăiri. Cred și eu că-i unul din rălele cele mai mari care bântuie lumea, care strică și viața noastră și-a altora, și cred că-și are rădăcina în însuși trupul nostru. Nu ne putem feri de el, și deci n-ar trebui să fie păcat greu sau, cum zici, crimă. Și cu toate acestea și legea nouă și legea veche îl numără între păcatele grele. S-ar părea deci că legislatorii aceștia au greșit, deși însuși sfinția-ta spui că nu-i numai păcat greu, ci chiar crimă. Se vede deci că conștiința omenească e de partea legislatorilor. Și conștiința noastră, șoapta judecătorului din noi înșine, nu poate greși. Urmează, deci, că trăbă să fie un mijloc prin care ne putem feri de păcatul necurăției, căci altfel ar fi o absurditate să ne simțim vinovați de ceea ce nu putem înconjura. Și mijlocul acesta este: Puterile noastre nu sunt de ajuns să ne ferim de păcatul necurăției. Pentru ce nu? După cum vezi, răspund întâii dumitale întrebări și îndată tuturor. Lăsând la o parte multe cauze care-l împing pe om la păcatul acesta, amintesc numai fundamentul tuturor cauzelor: instinctul conservării, orb, nepătruns, legat de ființa noastră. Păcatul necurăției nu-i, în esența lui, decât porunca instinctului de conservare, poruncă a firii, mai puternică decât legile sociale și dumnezeiești. Se-nțelege, poate degenera, și atunci devine o patimă josnică. Ei bine, omul de rând, numai cu puterile lui firești, nu poate să nu treacă dincolo de limitele legii, însă omul cu conștiință de sine poate. Și din motivul acesta, al conștiinței de sine, simțim responsabilitatea faptei rușinoase. Însă să nu crezi, sfinția-ta, că orice om o simte; numai cei care au o conștiință adevărată, sau au avut, sunt chinuiți de muștrări, ca dumneata. Cei mai mulți trec ușor peste astfel de păcate. Și chiar din motivul acesta, nimănui nu-i trece prin minte să aducă legi și pedepse împotriva acestei crime, cum o numești sfinția-ta. Pentru majoritatea oamenilor păcatul acesta nu există. Rămâne, dar, ca răul,

cu urmările grozave pe care le-ai zugrăvit dumneata, să fie biruit numai de conștiința noastră și de ajutorul lui Dumnezeu. Dacă legislația omenească va deveni creștină, poate că va năzui și ea să stârpească acest păcat de moarte.

Andrei nu se gândi nicio clipă că părintele Ilarie n-ar pricepe ceea ce-i spunea. Își dăduse sama că înaintea lui e un om care a avut o frumoasă cultură, care, mai ales, s-a gândit de multe ori la astfel de probleme. De altfel, nici n-ar fi putut citi nimic pe fața lui, căci cât vorbise Andrei, Ilarie șezuse pe laviță cu fața înmormântată în palme; stătuse nemișcat, ca împietrit. Chiar după ce sfârși Andrei, Ilarie mai rămase multă vreme în aceeași poziție. Când își descoperi, în sfârșit, fața, păru foarte obosit, de parcă vorbele pe care le auzise din gura protopopului i-ar fi înșelat așteptările.

— Așadar dumneata crezi ceea ce învață credința creștină, zise el oftând; sfinția-ta îmi dai răspunsul din carte. Hei, am învățat și eu teologia, patru ani, și-am cetit și-n cărți destul, de-atunci încoace. Poftește puțin cu mine, să-ți arăt.

El îl duse pe Andrei într-o odaie vecină, în care, spre adâncă lui mirare, află pe două dulapuri mari cele mai vestite cărți de teologie, începând cu scrierile sfinților părinți și ale filosofilor teologi din evul mediu, până la lucrările mai însemnate din veacul al nouăsprezecelea. Miroseau a mucegai și erau împânzite de pain

— De vreo zece ani nu le mai cetesc, n-am mai pus mâna pe ele, pe niciuna, fiindcă și așa e în zadar, zise Ilarie. Mai înainte vreme am avut sfezi groaznice cu cărțile astea, ziua, noaptea. Pe urmă m-am convins că nu-mi pot arăta adevărul și le-am lăsat să le mănce praful. Nu mi-l poți arăta nici sfinția-ta adevărul, văd eu bine. Adevărul numai eu îl cunosc.

— El tăcu și ochii lui sclipiră ciudat.

— Ajutorul lui Dumnezeu, grația ajutătoare și sfințitoare, cum îl numește teologia, nu ne poate mântui, începu el obosit. Nu ne poate opri de la păcatul necurăției.

— L-ai cerut vreodată? Întrebă Andrei.

Ilarie avu un zâmbet rău.

— Odată? Luni de zile, ani întregi. Crezi, sfinția-ta, că un om ca mine se ticăloșește așa de ușor?

Pe-o clipă, un fel de măreție se întipări pe fața, în ochii lui.

— Și cum l-ai cerut? Îmi vine să cred că n-ai trecut mai departe de meditare și de rugăciune, pe când acestea două abia sunt începutul, după cum bine știi sfinția-ta.

— Iar continuarea?

— Continuarea și desăvârșirea se face prin apropierea de Sfintele Taine. Te-ai spovedit, sfinția-ta, des, te-ai cuminecat? Știi, ca și mine, ce-a spus Mântuitorul: «Cine nu va mânca trupul meu și nu va bea sângele meu, nu va avea viață întru sine».

Ilarie nu răspunse îndată. Părea că se gândește la ceva foarte depărtat.

— De cuminecat, cum știi, m-am cuminecat de câte ori am slujit liturghia, dar de spovedit... ce să zic? Cam demult! Mi se pare că de când sunt preot numai de două ori, în anii cei dintâi, până-mi trăia soția. Și de câte ori am liturgisit și am cuminecat am săvârșit sacrilegiu. Nu-i așa?

El tăcu și privi trist prin odaia pustie.

Andrei zise:

— Pentru sfinția-ta ar putea să fie o cale de întoarcere, o înviere. Însuși faptul că ai și-acum conștiința păcatului, că te chinuie conștiința, e un semn că sfinția-ta poți încă să-ți îndrepti viața, cu ajutorul lui Dumnezeu din Sfintele Taine. Nu ești pierdut. Vezi bine, aici, în Negrilești, nu mai poți rămânea, dar ți-am putea afla o altă parohie, undeva departe.

— Nici nu mai rămân aici, încă astăzi plec, zise cu glasul obosit Ilarie.

Andrei crezu că preotul e gata să apuce pe calea cea bună, și o bucurie adâncă se zugrăvi pe fața lui. Ilarie se uită la el, și surâse sceptic.

— Nu plec unde-ai vrea dumneata, ci unde vreau eu, zise el c-un fel de răutate. Mă duc în Țară; Chiva a plecat

ieri și mă așteaptă la graniță.

Andrei rămase zăpăcit.

— Chiva, țiitoarea mea, zise Ilarie zâmbind. În sat nu vrea să mai trăiască cu mine, se teme de gura lumii. Mă duc după ea. Să vezi ce muiere!

— El izbucni în hohote de râs, văzând zăpăceala protopopului.

— Să nu crezi că n-am auzit ce mi-ai spus, dar te-nșali grozav când crezi că Tainele Bisericii mi-ar putea ajuta. Ajută numai celui ce crede în ele. Eu nu mai cred, și nu va trece mult și nu vei mai crede nici sfinția-ta. Ești tânăr, ești văduv, așa am fost și eu. Ești învățat, n-am fost nici eu cel din urmă, pe vremea mea. Se va îngriji viața să-ți arate și dumitale adevărul, pe care eu îl cunosc acum, și care nu din cărți se poate învăța. Iar adevărul e următorullegea creștinească ne cere ceea ce-i peste puterile noastre, și, cu toate tainele, cu tot ajutorul lui Dumnezeu, nu putem să ne ridicăm la înălțimile îngerești visate de ea. E o lege prea înaltă, care se bate în capete cu legea firii noastre. Nu spun că n-ar fi o lege frumoasă, desăvârșită. Muștrările mele de cuget, chinul meu, chiar de-aici izvorăște, că nu m-am putut ridica la înălțimile ei, pe care atât de mult le-am dorit. Frumusețea ei, gustată odată, n-o mai poți uita. Că pentru ce ne-a aruncat Dumnezeu între legea firii și între revelație, amândouă opera lui, nelăsându-ne să gustăm în pace pe cea dintâi, și nezidindu-ne îngeri, ca să putem trăi în cea de-a doua, rămâne o taină pe care înțelepții nici unui veac viitor nu vor putea-o pricepe. Simțim însă că de-aici izvorăște nenorocirea noastră. Fiindcă soarta noastră e să fim nenorociți, de-aceea nu ne putem feri de păcat. Iată, pe scurt, răspunsul la toate întrebările mele; răspunsul pe care l-am așteptat de la sfinția-ta. Că pentru ce a voit Dumnezeu să fim nenorociți, aruncându-ne între ciocan și nicovală, niciun înțelept nu va putea spune.

— Înțelepții nu, dar Dumnezeu ne-a spus, începui Andrei. Sfântul Pavel se plânge de legea trupului care biruiește legea minții și se întreabă cu durere: «Cine mă va

scăpa de trupul acesta plin de moarte?». Și-i răspunde Dumnezeu: «Destul îți este ajutorul meu, pentru că în luptă se întărește cel drept». Așadar, e limpede pentru ce ne-a aruncat Dumnezeu, cum zici sfinția-ta, între legea firii noastre și între revelație. Scopul e desăvârșirea noastră prin luptă. Dacă am fi lăsați numai cu legea trupului, am fi numai animale. Având tot ce-i trăbă trupului, am trăi bine, ne-am sătura, am dormi, ne-am satisface instinctele, n-am avea nicio neliniște, nicio muștrare de conștiință, dar n-am fi mai mult decât un dobitoc. Legea minții naturale, și chiar a minții luminate de revelație – dacă am fi lăsați în puterea ei, și nu ne-ar neliniști legea trupului – ne-ar umplea de mândrie. Cu cea dintâi, singură, ne-am schimba în animale, cu cea de-a doua, am încerca să ne facem zei; pentru ca să rămânem ceea ce suntem, oameni, Dumnezeu a pus în ființa noastră și pe una și pe cealaltă, ca prin lupta dintre ele să ne desăvârșim, adică să ne ferim de-a ne mulțami cu ce se mulțănesc animalele, și să ne păzim de-a ne închipui că suntem înșine zei – cu un cuvânt, ca să putem rămânea oameni adevărați. Sfinția-ta spui că aici e izvorul nenorocirii, că soarta noastră e să fim nenorociți. Eu zic că soarta noastră e să fim oameni, și oameni nu putem rămânea decât prin luptă necurmată.

— Așa filosofie știm și noi, părinte protopoape, zise Ilarie c-un fel de silă. Am crezut și eu odată că lupta asta e ținta vieții. Acum, nu mai cred. O luptă din care toți ies biruiți și niciunul biruitor, nu poate fi un ideal de viață. Privește în jurul dumatăle, privește viața și vezi ce-a făcut Dumnezeu din oamenii sănătoși, împlântându-le în suflet lupta asta. Niște nenorociți până la moarte! Noi nu putem decât să încercăm, fiecare cum îl taie capul, să uităm această nenorocire. Numai aceasta mai poate fi ținta vieții. Dacă eu aș fi zidit ființa ce se cheamă om, aș fi făcut-o sau animal, sau înger, niciodată n-aș fi legat în aceeași ființă și materia și spiritul. Dar Dumnezeu n-a cerut sfatul meu!

— El începuse să ridăv și râsul său, mușcat de durere, îl cutremură pe Andrei.

— Oamenii însă ar trebui să se ajute, pe cât pot, să-și

micșoreze nenorocirea întru care au fost zidiți, continuă el. Vedem limpede că păcatul necurăției mărește nenorocirea noastră și-a altora. Cum se apără societatea de ucigași, să se apere și de cei necurați. Să-i pună la răcoare, să-i spânzure! Unii pot să se-ndrepte - nu cu ajutorul Tainelor, ci având prilej să-și vadă înșiși spurcată demnitatea lor de om, cum cred că s-ar fi întâmplat cu mine, dacă mi se croia o strașnică pedeapsă după întâiul păcat. Căci aici e singurul punct întunecos, pe care nu-l voi pricepe niciodată. Pentru ce ne nenorocește în grad așa de înalt conștiința că demnitatea de om ni-i întinată, când noi și așa nu ne putem feri de tină? Pentru ce facem din zdreanța aceasta un prapur la care ne închinăm?

El tăcu obosit și aruncă o privire plină de deznădejde tânărului protopop.

Andrei simți că preotul acesta nu e numai adânc nenorocit, ci și înrăutățit, împietricit în nenorocirea lui. Pe-o clipă se gândi la chinurile lui sufletești din trecut și se înfioră, părându-i-se că și el a fost odată pe marginea unei prăpăstii asemănătoare. El era acum convins că Ilarie nu l-ar asculta, orice sfat i-ar da, căci un om care-a tras așa de strașnice concluzii din nenorocirile vieții lui, nu se schimbă atât de ușor. Totuși, la cea din urmă întrebare a lui Ilarie, răspunse:

— Pentru ca să nu putem cădea niciodată așa de jos încât să nu ne mai putem ridica. Pentru că adevărul nu-i de partea sfinției-tale: nu suntem zidiți pentru a fi nenorociți, ci ca, chiar și în nenorocire, să ne păstrăm mereu demnitatea ființei superioare care este omul, să râvnim mereu la ceea ce-i bun, drept, frumos și curat. Că lupta e grea, că existența noastră e tristă, e foarte adevărat, dar de-aici până la nenorocire e o foarte mare depărtare.

Ilarie îl privi trist, cu o durere mută în ochi, îl privi îndelung, și un suspin amar îi scăpă din piept.

— Bine-ar fi să ai dumneata dreptate! Bine-ar fi, mai ales să poți trăi astfel încât să izbutească să iasă învingător în viața sfinției-tale adevărul la care te-nchini.

El spuse cuvintele acestea mai mult șoptind; din ochi

îi izvorăra două lacrimi.

O căruță își apropia zureitul de casa parohială. În curând se opri dinaintea porții. Preotul se uită pe fereastră, aplecându-se din șale.

— Aha, a venit Gheorghită, zise el mai vesel. De-acuma ne despărțim, părinte protopoape. Cancelaria, matriculele nu-s în rânduială. Dacă în socoata banilor bisericești se va afla ceva lipsă, aici e biblioteca mea. Să se vândă, eu nu mai am lipsă de ea.

Se întoarse spre patul de lângă părete, luă o păreche de desagi plini, pe care Andrei abia acum îi zări, strânse mâna protopopului și ieși. În curând căruța nu se mai auzea.

Andrei, singur în casă, rămase multă vreme dus pe gânduri. Avea senzația că-i într-o casă părăsită nu de-acuma, ci de zeci de ani. O neliniște ca de teamă îl cuprinse. Se sculă și plecă să-l aducă pe prim-epitrop ca să-i dea în seamă cancelaria și arhiva parohială, până când va fi rânduit un preot nou în Negrilești.

Parohienii nu știau nimic de gândurile și de hotărârea popii Ilarie. Ei rămaseră uimiți când auziră că preotul a părăsit satul și crezură că numai lui Andrei au să-i mulțumească că au scăpat de păcătos.

În ziua următoare Andrei își continuă călătoria, vizitând alte parohii. Întâlnirea cu Ilarie îl impresionase însă atât de mult, încât o bună bucată de vreme nu se gândi decât la omul acela nenorocit. Încerca să ghicească luptele prin care trebuise să treacă Ilarie până ajunsese la atâta deznădejde. I se părea ciudat ca într-un sat așa îndepărtat de Măgura, unde păstorise el, să fi trăit un om zbuciumat de astfel de chinuri, dintre care multe trecuseră și prin sufletul său, sau cel puțin se apropiaseră de el. Fără să-și poată da sama de ce, încerca mereu să dezlege întrebarea ce i se punea neconținut: Se va ridica vreodată Ilarie iarăși la lumină?

În cele patru sate mai apropiate nu află nicio neorânduială deosebită, preoții lor fiind oameni cinstiți și harnici, care nu își luau în deșert slujba, închinarea vieții.

Dar încă din Răstoci, al șaselea sat în care îl purtă vizita canonică, începu șirul nemulțumirilor dintre parohieni și preot, dintre preot și învățător, și Andrei se cufundă în aceste nevoi, de multe ori mărunte și neînsemnate în esența lor, umflate numai de patimile unora și-ale altora până la cinstea de «rele care taie adânc în viața satelor». Andrei încercă să limpezească situațiile, să curme nemulțumirile, să potolească urile, să îndrepte relele, cu toată râvna ce trăia în sufletul său pentru slujba ce-și alesese, cu toată puterea ce izvora din dragostea lui pentru buna înțelegere între oameni, pentru a-i vedea uniți în muncă, umăr la umăr, întru propășirea satelor. Astfel uită repede de părintele Ilarie, și, poate fiindcă tot ce vedea și înțelegea acum era atât de deosebit de lumea în care-l mutase conversația cu popa din Negrilești, i se părea, tot mai mult, că întâlnirea cu Ilarie a fost mai mult un vis decât o întâlnire reală. Nu mai avu prilej, în tot drumul său prin protopopiat, să se mai adâncească în probleme atât de nalter ci, dimpotrivă, trebui să se amestece, să-și dea părerea și să judece situații banale, nemulțumiri obișnuite, de toate zilele.

În Răstoci popa se certa cu oamenii din cauza reparațiilor de la casa parohială. Popa afirma că parohia e obligată să-i repare locuința, oamenii țineau morțiș că popa e dator să-și dreagă singur casa în care locuiește. Cearta ținea de vreo cinci ani, și-n vremea asta casa parohială ajunsese într-un hal de credeai că vor s-o tragă câinii în păraul ce se deschidea negru și râpos în nemijlocita ei apropiere. Coperișul de șindrilă era putred și spart, pereții scofâlciți, ferestrele, ușile nu se mai închideau, ci le răzima popa cu ce putea, în odăi erau aproape toate lucrurile claie peste grămadă, în câte-un colț, părând că popa e gata să se mute în orice zi. Popa Bucur, un om de vârstă mijlocie, scurt, pociumbos, aprig, cu barba rătezată scurt, cu ochii iuți, părea că-l așteptase ca pe ziua Paștilor pe protopop, atât era de vesel c-a venit. El se grăbi să-i dea lui Andrei explicația neorânduiei din casă:

— E ca la țigani la noi, să fie cu iertare, părinte protopoape. Dar ce să facem, trăbă să ne-adunăm calabalâcul unde nu plouă, că, uite, și pe-aici, și pe colo varsă cu ciubărul. Și el arată dungi sure pe pereți, pete largi și vechi pe podelele din plafon.

— Trebuia să dregi, sfinția-ta, coperișul când am zis noi, nu s-ar fi stricat așa de tare, zise unul din epitropi.

— Să-l dreg? Dar se putea drege? Era un petec. Toată partea dinspre miazănoapte trebuia dată jos, că toată țindrila era putredă. Să vă fac casă nouă, ai? Eu, om sărac! Dar e a mea casa?

— Dacă nu-i a sfinției-tale, bine - pe noi nu ne plouă! zise răutăcios alt epitrop.

Andrei se convinse repede că aici nu mai putea fi vorba de reparație, trebuia casă nouă.

— S-o facă părintele, răspunseră epitropii într-un singur glas.

— Doar n-am mâncat ceapa-ciorii, izbucni popa. Să vă fac casă, să rămâneți după mine cu casă nouă? Căci doar nu mă va fi blăstămat Dumnezeu să-mbătrânesc popă în satul ăsta!

Cu chiu cu vai, Andrei reuși să-i convingă peepitropi că dreptatea era de partea popii, că de casă parohială nouă credincioșii sunt dator să se îngrijească. Mai ales le aduse aminte că, chiar după datele ce se aflate în arhivă, casa era foarte slabă și când venise părintele Bucur în sat, înainte cu doisprezece ani. Le mai arată că reparația radicală de care era nevoie i-ar costa aproape tot atâta cât o construcție nouă. Afară de asta, malul pârăului se surpa mereu înspre casă, de câțiva ani încoace, și, tot ce-ar pune în reparație, într-un bună noapte s-ar prăbuși în râpă. Le aduse pilde cum s-au înțeleș oamenii și pe alte sate și au făcut case nouă, căci, la urma urmelor, un hârb ca ăsta nu-i spre rușinea popii, ci a satului. Popii vin și se duc, dar satul rămâne. Până la urmă, epitropii se învoiră pentru o clădire nouă, dar numai cu o condiție: dacă părintele va repara șura și grajdul, care începeau să se dărapene, deși nu erau clădite de multă vreme. Cu silă mare, popa se învoi totuși

să aducă această jertfă, deși susținu până la sfârșit că nu-i de datoria lui să repare acaraterile.

În După deal Andrei dădu de-o plângere mai delicată a parohienilor: popa lor nu ținea zilele de duminică și sărbătoare. Adică el însuși își făcea slujba din biserică, dar numai după ce pe drum pân' la sfântul locaș se oprea și de douăzeci de ori în povești tot de negoțuri, tot de-afaceri de-ale lui, căci era om strângător lucru mare, deși n-avea de hrănit decât pe preteasă, că erau fără copii. El slujea liturghia, dar totdeauna grăbit, «pare că dau tătarii după dumnealui», și niciodată nu le spunea cazanii, «cum am auzit că țin alți preoți». Sluga lui nu avea duminică, nu avea zi de praznic, și-l trimitea cu carul în toate părțile, «și sluga doar tot pentru popa muncește și din porunca lui, și-i creștin și el săracul». Ba că «adună claca în zilele de sărbătoare, la sunt' Ilie, de-i seceră holdele», și «zice că nu-i păcat, că nu-i muncă pe plată, ci clacă». Năcazul *cel* mai mare al parohienilor era că chiar în vara trecută îi făcuseră popii șură nouă, și el îi adunase pe oameni în ziua de Schimbarea la față, după-amiază, să ridice acoperișul. Zadarnic i-au spus creștinii că-i păcat. Au înălțat, după vecernie, scaunul acoperișului, iar noaptea s-a dezlănțuit un vânt turbat peste sat, o furtună grozavă, de-a răsturnat și-a rupt scaunul acoperișului, așa că nu se mai poate folosi.

Andrei, auzindu-le plângerile, simți cum se înșeninează. Îi plăcură oamenii, și se bucură de delicatețea simțirii lor. Dădu dreptate parohienilor și-l obligă pe preot ca în curs de trei săptămâni să dea șura gata, căci se apropiau ploile de toamnă și păreții nu puteau rămâne descoperiți.

În Vadul Rău îi află pe cei doi frunțași ai satului, pe preot și pe învățător, încleștați într-o pizmă care amenința să rupă satul întreg în două tabere. Dușmănia între ei începuse dintr-un lucru de nimic. Biserica din Vadul Rău avea un fânaț de patru iugăre aproape de sat: se dădea în arendă în folosul bisericii tot pe trei ani. În ultimul ciclu, la licitație, rămăsese dascălul deasupra, deși pân-acum tot

popa îl avusese. Dascălul îl bătuse cu cinci coroane. Dintr-atâta lucru popa începuse să scoată vorbe despre învățător, că-i bou încălțat, că nu face niciun spor în școală cu copiii. Dascălul nu-i rămase dator, căci avea și popa scăderi adevărate ori închipuite. Și cum amândoi erau de baștină din Vadul Rău, și unul și altul aveau rudenii numeroase. Focul mare dintr-o scânteie se-aprinde. Au fost pe la judecăți, și-au luat avocați, și mulți din cele două partide se încăieraseră și ei în procese.

Aici orice încercare a lui Andrei de-a face pace nu-i reuși, pentru că nu era niciun lucru real care, încurcat fiind, ar fi putut fi limpezit. El se mulțumi însă să-i asigure pe cei doi pizmași că dacă nu se vor astâmpăra, va mijloci să fie transferați amândoi din satul acesta fruntaș de care-și bat joc.

În Răvășel, pe lângă alte năcazuri, veni și diacul cu lacrămile și cu suspinele lui, că «l-au scos popa și cu curatorii lui din pită», cu toate «că-s tare-n glas ș-acum, iar de nu m-ajută vederea, m-ajută capul. Toată slujba o știu pe dinafară, sfînțite doamne protopoape.» Bătrânul moșneguț, răzimat în toiag, dădu chiar probe de glasul său, dar nu-i reuși să cânte niciun glas limpede: «îs cam răgușit acuma, da-mi trece mie, numa să mă pună iarăși în pita mea».

Oamenii nu-l scosese rău din slujbă, le era și lor milă de bătrân, care avea, ce-i drept, din ce trăi, dar căruia vedeau bine că i se rupe inima nemaiputând intra în altar să-mpartă prescura cu popa, să guste din paus. Ei aleseseră alt diac, pentru că bătrânul, cum se putuse convinge și protopopul, nu mai putea sluji, nu-l mai ajutau puterile, iar doi dieci satul n-avea din ce-i plăti. Totuși lui Andrei nu-i fu greu să-i convingă să-l sufere pe moșneguț în slujbă, să-i dea prescură cât va mai trăi, iar pe diacul cel nou să-l plătească din casa bisericii.

Trecură peste două săptămâni până când Andrei putu să cutreiere toate satele. Avu și destule zile senine și vesele, deși greșeli și neorânduiri mai mărunte află aproape în toate satele, mai ales în ținerea socotelilor

bisericești.

Se simțea bine mai ales pe drumurile de la un sat pân’* la altul, deși aceste drumuri numai bune nu se puteau numi. Se simțea bine pentru că se putea gândi în tihnă la activitatea lui viitoare, pe care o hotărâse foarte intensivă, fiindcă vedea că multe lucruri bune așteaptă să fie pornite și conduse de cineva. Se bucura aflând câțiva preoți harnici cu ajutorul cărora era sigur că va putea face mult bine în protopopiatul său. Reîntoarcerea la grijile și preocupările lui din Măgura îi învie în inimă și dorința de-a se apuca de lucru și în oraș, îndată ce va sosi acasă. Își zicea că nu-i niciun motiv să rămână cu mâinile-n sân numai pentru că pătura cultă din oraș se pare că nu așteaptă nimic de la el. Va trebui să ia el însuși inițiativa, va trebui să dea viață secției «Asociațiunii» din oraș, și despre activitatea căreia nu auzise suflându-se niciun cuvânt. Va fi bine să pună la cale o serie de conferințe pentru pătura cultă, în vremea de iarnă. Își zicea că, desigur, aici va veni și va asculta mai multă lume decât în biserică. În cadrele acestor conferințe el va putea să-și desfășoare în libertate toate ideile și convingerile pe care le credea necesare și de mare folos sufletului modern.

În liniștea câmpiilor pustii, pe care doar pâlcuri de oi împrăștiate dacă se mai zăreau ici și colo, Andrei Pascu se pierdea în planuri frumoase. Dar mai mult decât această vedere în viitor, îl însenina și-l mângâia un simțământ cu totul deosebit. I se părea că cineva nespus de drag, o ființă imaterială, prietenă lui, îl însoțește pretutindenea, și uneori senzația aceasta era așa de puternică, încât își întorcea capul să o vadă. Apropierea ei îi mângâia sufletul, și el era mulțumit, fericit cu simțământul acesta, și n-nerca să-și dea sama cine-l urmărește atât de stăruitor. Când intră într-un sat, când se-nvălmășea cu oamenii, nu-i mai simțea apropierea, dar îndată ce părăsea satul și se-adâncea în singurătatea câmpiilor și-a dealurilor, tainica mângâiere îi adia din nou sufletul, îmbunându-l și înaripându-l.

De când se mutase la oraș în slujba de protopop, Andrei adusese pe-un nepot să-l poarte la școală. Băiatul să tot fi avut vreo nouă anișori, dar după înfățișare i-ai fi dat cel puțin doisprezece. Era deștept, foarte îndemânat și iute ca prisnelul. Privirea lui deschisă și atentă spunea că niciun lucru nu-i atât de ncurcat încât să nu știe de unde să-l apuce ca să-l poată isprăvi bine. În două-trei săptămâni umbla prin oraș ca la ei în sat, iar în locuința protopopească ținea o asemenea rânduială și curățenie, încât Andrei avea de ce să se mire. La început el angajase o femeie din vecini ca să vină în fiecare dimineață să-i facă rânduială în casă. Petrișor, nepotul, după ce câteva zile urmări cu de-amănuntul tot ce făcea bătrâna, îi zise lui Andrei:

— Bădica, să mă lași să grijăsc eu în casă. Știu face tot ce face doamna!

Andrei nu se învoi, dar, spre bucuria lui Petrișor, «doamna» se îmbolnăvi, nu veni azi, nu veni mâne, și Andrei văzu cu uimire că nepotu-său nu spusese fleacuri; în casă era cea mai bună rânduială. Adevărat ca din cele patru odăi ale locuinței protopopești nu erau folosite decât două: cancelaria și odaia de-alături, în care dormeau Andrei cu Petrișor. Nepotul aducea mâncarea pentru amândoi de la un hotel de peste drum, iar conductă de apă aveau în curte. Totuși Andrei îl întreba de multe ori pe nepot dacă nu i-i prea greu să facă atâtea lucruri. Petrișor își îndrepta trupșorul cu măreție, și-i spunea că-i o deosebită vrednicie să fii gazda casei. Adeseori, când venea cineva să-ntrebe de Andrei, cu el vorbea mai întâi, de parcă ar fi împlinit și el un rol de căpetenie în slujba protopopească. Andrei, după ce se convinsese că într-adevăr slujba ce-o făcea nepotul nu-i era spre greutate, ba că, dimpotrivă, îi face o plăcere deosebită, după ce se convinsese că nu-l împiedică nici de la învățătură, îi dădu bună pace. De multe ori își zicea, văzându-l atât de îndemânat, atât de serios în naivitatea lui de-a se crede factorul de căpetenie în casă, că va ieși un om vrednic din el.

Când pornise în vizita canonică, Andrei, temându-se să nu-i fie frică băiatului, îi lăsase vorbă diacului să vină în fiecare sară să doarmă cu Petrișor.

Sosit acasă, Andrei îl întrebă numaidecât cum s-a împăcat cu bătrânul, de nu i-a fost urât. Petrișor, desfăcând valiza lui Andrei, zise:

— Numai o noapte a durmit aici. I-am zis să nu mai vină. Toată noaptea mână porcii, de nu poți închide un ochi de răul lui. Ba uneori mi-a fost chiar frică să nu se-nece.

— Și nu ți-a fost urât singur? întrebă Andrei, abia stăpânindu-și râsul.

— Ei, frică! Pentru ce să-mi fie frică?

— Și nu ți s-a părut că stau prea mult pe unde m-am dus?

Nepotul se opri din despachetat, îl privi o clipă ținută pe Andrei, și, continuându-și treaba, zise:

— Am știut eu că ai de lucru.

— Nu m-a căutat nimeni?

— Ba da. Au venit mai mulți oameni și muieri. Dar mi se pare că mai cu seamă o doamnă are de lucru grabnic cu bădica; de când te-ai dus, în fiecare zi a venit să-ntrebe dacă nu te-ai reîntors.

— Ce doamnă?

— Nu știu cum o cheamă, dar, uite, mi se pare că vine iar, zise Petrișor privind pe geam.

Andrei se uită în aceeași direcție, dar nu mai putu vedea decât o pălărie cafenie trecând pe subt fereastră. Recunoscuse însă pălăria, căci o văzuse cu puțin înainte, la cea dintâi cotitură de drum după ce intrase în oraș. Nu mai avu vreme să-i iasă înainte: o ciocănitură ușoară în ușa, și intră Dora Muntean. Petrișor abia-și aruncă privirile la ea și se întoarse repede spre Andrei înclinând din cap, ca și când ar fi zis: «Asta-i!».

Dora văzu semnul făcut de Petrișor, și un zâmbet senin îi inundă fața.

— M-ai și spus, mic ștregar ce ești! zise Dora veselă, apoi se aplecă repede, luă în mâinile-i albe capul lui Petrișor și-l sărută pe frunte.

— Ai un secretar minunat, domnule Andrei, zise ea îmbujorată la față, părând că se jena de purtarea-i așa de familiară cu nepotul, deși nu-și putea da sama cum de-îi venise să-l sărute pe Petrișor.

— Nu mă pot plânge de el, doamnă Dora. E un băiat harnic și nu-i fricos deloc. Ți-ai putea închipui că a dormit singur în tot timpul cât am fost plecat? I-am poruncit diacului să doarmă aici, dar nu s-a putut împrieteni cu el; după întâia noapte i-a dat drumul.

Petrișor se uită mulțumit când la unul, când la celălalt, apoi luă de jos valiza goală și ieși închizând ușa în urma lui, fără să facă cel mai mic zgomot.

Rămași singuri, stătură un răstimp nemișcați în același loc în care îi lăsase Petrișor: Dora își pierduse deodată siguranța cu care deschisese ușa și cu care vorbise când era de față Petrișor; Andrei părea că nici nu se gândește s-o îmbie să șadă. Îi părea nespus de ciudat s-o vadă deodată înaintea sa pe aceea a cărei amintire, ca o ființă vie, îl urmărise pretutindenea în drumurile sale prin protopopiat. O privea zâmbind, deși o mare mirare se întipărise pe față, în ochii lui. Avea senzația că ceva se mistuie, se face tot mai mic, tot mai puțin, și acest ceva parcă era însăși vremea ce trecuse de când fusese cleric. Se simți deodată foarte aproape de Dora.

— Nici nu v-am îmbiat să șadeți, doamnă, zise el simțindu-se ușor și sprinten, c-un ton în care nu mai era nici urmă de vreun accent străin, cu o voce caldă și plină, de-o duioasă intimitate. La mine e încă sărăcie lucie, adaose îndată, dându-și sama că o invita pe Dora să șadă pe unul din cele patru scaune de trestie.

— Să mă ierți, domnule Andrei, că am venit atât de în grabă. Nu te-am lăsat nici să te hodonești puțin după îndelungata dumitale călătorie. Dar am vrut să mă conving că într-adevăr ai venit, că n-ai fugit de la noi.

C-un foșnet ușor de rochii, ea șezu bucuroasă pe un scaun în fața lui Andrei, lângă masă.

— Unde să fug?! Și pentru ce?! se miră Andrei.

— Nu știu cum mi-a venit gândul acesta, dar din ziua

în care-ai părăsit orașul începusem să mă tem. Multe gânduri îmi treceau prin cap. Îmi ziceam: Cine știe, poate nu-i place la noi, poate a văzut cât de goale sunt sufletele intelectualilor de-aici. Totuși mi se pare că spaima mea izvoră din faptul că ai plecat pe sate. Mă temeam să nu te fure iarăși viața de la țară.

Andrei zâmbi.

— Nu, doamnă Dora, mă simt foarte bine aici. Dacă-mi va ajuta Dumnezeu n-am să părăsesc curând orașul acesta. Se-nțelege, din când în când va trebui să-mi vizitez și protopopiatul.

— Și nu te gândești că odată ai putea să nu te mai întorci? Să-ți placă atât de mult în vreun sat, cum ți-a plăcut de pildă în Măgura, să ți-lalegi ca loc ferit de lume, în care să te retragi și să muncești în tăcere, cum ai făcut în Măgura

— Și ce motiv aș avea ca să mă retrag din lume, doamnă?

— Doamne sfinte! se miră Dora cu o drăgălășie nespus de gingașă, înălțându-și puțin frumosul ei cap. Cum să n-ai motive, când dumneata ai iubit întotdeauna atât de mult singurătatea! Sau doar ți-ai uitat că, încă elev fiind, numai cutezanța mea te-a făcut să întri între oameni, între fete mai ales?

Andrei tăcu puțin. Se gândi la Măgura, la lupta de-acolo, la mormântul lăsat în sat.

— Nu mai sunt chiar atât de fricos, atât de sălbatic, doamnă Dora, zise el. De-atunci viața m-a purtat pe multe cărări, și m-a învățat că trăbă s-o privesc în față, și pe ea și pe oameni; că nu e bine să stăm departe de frământările ei și de suferința omenească. De trandafirul ce mi-ai dat dumneata atunci, nu mi-am uitat niciodată. Când mă gândesc acum la el, mi se pare c-a fost un simbol, c-a fost întâiul semn viu care mă chema la viață. Eu îți datorez foarte mult dumitale, doamnă Dora. Iar acela pe care ai fost bună să mi-l trimiți după sosirea mea aici samănă mult cu cel de atunci. Nici n-am avut prilej să-ți mulțănesc până acum pentru el.

Dora Muntean îl asculta visătoare, îi asculta cu deliciu fiecare cuvânt. Cum samănă vocea lui clară, potolită însă, vorbindu-i ei singură, aici, în odaie, cum samănă cu vocea lui de elev, voce care ei i se părea atunci prea bătrânească, și-l puneă să spună cuvintele mai răspicat, mai aspru, mai bărbătește. Glasul lui căpătase, ce e drept, și tonuri noi, mai fine, mai hotărâte, dar acestea nu făceau decât să mărească farmecul acelei muzici cunoscute demult, care îi mângâia adeseori auzul în ceasurile ei pustii, în visurile ei.

— Am voit să ți-l aduc chiar eu, domnule Andrei, dar n-am îndrăznit. Nu știam dacă-ți voi face o bucurie sau nu, deși mi se părea că am dreptul să te întâmpin acum, după atâția ani, cum te-am întâmpinat și întâia oară. Eu cred că amintirile frumoase nu trăbă să moară.

— Nici nu pot muri domnișoară... doamnă Dora. Vezi că greșăsc dacă nu-ți spun doamnă Drăgan?

Râseră amândoi cu o naivitate copilărească, și râsul acesta, din nimica toată, se păru că-i apropie și mai mult, îi face și mai intimi.

— Dacă mi-ai fi spus de la început domnișoară, ți-aș fi adus eu însumi trandafirul, atunci nu m-aș fi temut de dumneata, zise Dora zâmbindu-i și privindu-l țintă în ochi.

— Ei bine, dar așa, te temi?

— Câteodată mă tem de dumneata, răspunse Dora încet și potolit.

— Câteodată! Și-abia de ne-am văzut! râse Andrei.

— Dar se poate teme cineva și când vede pe altul numai cu gândul, zise Dora, tot încet, abia șoptind.

Andrei simți că se tulbură. O întrebă c-un fel de sfială.

— Și pentru ce te temi?

Dora nu răspunse. Ochii ei se tulburară, priviră un răstimp în pământ. Apoi, cu capul mereu plecat, zise încet:

— Este în dumneata ceva ce n-a fost mai demult. De lucrul acesta nou mă tem. Cum să-ți spun? Ești aproape și totuși parc-ai fi nespus de departe.

Tulburarea lui Andrei crescuse. Odată cu simpatia, cu

intimitatea, simțea parcă o nesfârșită milă față de Dora. Deodată însă se trezi în el un glas puternic care-i porunceă: «Ești bărbat, ești prețin, trăbă s-o ajuții». Și ca și când ar fi așteptat demult un cuvânt de îmbărbătare, simți că vorba «prețin» e cea adevărată, și numaidecât se simți mai ușurat și mai stăpân pe sine față de Dora.

— Da, doamnă, zise el, viața ne schimbă pe toți. Fericiți aceia de la care nu fură nimic, ci-i îmbogățește mereu. Mă voi fi schimbat și eu. Poate vei fi auzit prin câte greutăți am trecut. În Măgura am lăsat un mormânt scump. De mine s-a apropiat moartea, doamnă. Urmele ei se poate să fie acel lucru nou din mine de care dumneata te temi.

Andrei nu băgă de seamă că, vorbind așa, se ajută pe sine, nu pe Dora. Ea albi ca perețele, se ridică încet, încercă să zâmbească și zise, luându-și rămas bun:

— Voi încerca să nu mai fiu fricoasă, să nu mă mai tem. Ai dreptate dumneata: viața ne schimbă pe toți. Dar prietenia cea adevărată așa-i că nu se poate schimba? Tentreb fiindcă am lipsă de prietenia dumitale.

Vorbind, Dora nu-l privea. Dar Andrei simți un nesfârșit regret în vocea ei. Pe-o clipă se tulbură din nou. Apoi simți aceeași milă de mai înainte, dar acum i se părea că i-e milă nu numai de Dora, ci și de sine însuși.

— Prietenia mea o aveți demult, doamnă, și nădăjduiesc că va rămânea neclintită, zise el.

Glasul îi era schimbat, mai cald, mai adânc, și Dora, ieșind pe porțiță, cuteză să-și ridice ochii.

— Mulțămesc! zise ea, apoi porni repede, cu umbletul ei plutitor.

Întorcându-se în casă, Andrei simți un gol adânc în suflet, ca o părăsire, un pustiu care-l făcu multă vreme să nu se poată gândi la nimic. Îi părea rău că femeia aceasta îl părăsise atât de întristată, deși fusese numai zburdălnicie când îi intrase în casă. De ce?

Răspunsul nu-l găsi multă vreme. Apoi, când, întru târziu, izbucni ca într-o țâșnire de lumină, el se zgudui de spaimă. Să fie adevărat? Dora l-a iubit atunci, în tinerețe?

Îl mai iubește și-acum? Și el... el de-aceea s-a hotărât atât de repede să se mute la oraș, după primirea scrisorii ei...? De-aceea s-a bucurat atât de mult când a văzut-o?! Cum?! O mai iubește și acum?! Dar e cu puțință?! El?!

Simți o cumplită revoltă împotriva sa însuși; își aduse aminte de mormântul pe care-l părăsise în Măgura, de slujba lui închinată, îl văzu limpede pe părintele Ilarie... Izbea cu pietre în adevărul care tâșnise întreg, dintr-odată, din adâncurile ființei sale... Nu, de iubire nu mai poate fi vorba. El nu-și poate bate joc de sine însuși, de credința sa... Nu! Nici sufletul lui nu mai poate cuprinde un astfel de simțământ... față de o femeie. «Da, mi-e milă de ea, o văd că suferă. Prietenia! Da mi-e pretină, cunoscută din tinerețe! Ce copii că mă las tulburat de astfel de gânduri! Ce rușine că mai pot fi și acum copil.» Liniile feței lui se înăspriră, se umplură de hotărâre. Ochii lui luminau metalic. Își frecă fruntea cu palma stângă, se apropie de masa de scris, pe care aștepta poșta, nedesfăcută de-atâtea zile. Dădu îndată de-o scrisoare a părintelui Marcu, preotul cel nou din Măgura. Îi scria acum pentru a patra oară. În epistolă, același zbucium al părintelui Marcu pe care i-l cunoștea din celelalte scrisori. Andrei se hotărî să-i răspundă numaidecât. După ce desfăcu poșta întreagă, adună într-un colț al mesei hârtiile, luă condeiul și începu să-i răspundă popii din Măgura, simțindu-se vinovat că nu-i scrisese până-acum niciun șir. Și, începând să scrie, îi veni gândul: «Ce prostie să fiu mișcat de niște gânduri copilărești! Iată viața mea: lupta necurmată, nu visarea!» Și scria c-un fel de întărâtare.

«Dragă părinte Marcu.

Abia au trecut două luni de când ești în Măgura, și din scrisorile dumitale văd că începe să-ți pară rău că ești urmașul meu în parohia aceea. Nu m-am îndoit însă nicio clipă de vrednicia sfinției-tale, nu mă îndoiesc nici acum, și tocmai pentru că te cred om întreg, preot adevărat, îți spun că te înșali: oamenii țin la dumneata, și se vor gândi din zi în zi mai puțin la mine. Să nu crezi că ce am făcut eu în Măgura e ceva neobișnuit, că în urma mea, oricine ar

merge preot acolo, nu poate să audă decât regretele după mine. Motivul că parohienii pân-acum sunt străini de sfinția-ta e cu totul altul decât superioritatea pe care mi-o atribui mie, prețuindu-te prea puțin pe dumneata: oamenii se obișnuiesc cu încetul cu orice domn venit de curând în sat, fie acest domn însuși preotul. Eu ți-am povestit cum am fost primit în Măgura și câtă vreme a trebuit să treacă până ce am câștigat încrederea lor. Și mie mi-a fost mai ușor să mă apropiu de inima lor. pentru că înaintea mea n-a fost mult timp preot unit în Măgura, pe când sfinția-ta ai luat conducerea parohiei după ce eu slujisem acolo peste șapte ani. Țăranii s-au obișnuit cu mine, cum se obișnuiesc cu oricare preot dacă rămâne mai multă vreme în mijlocul lor, și trebuie să te împaci cu gândul că vor rămânea străini de dumneata poate un an, poate și mai mult. Am văzut cazuri, de când sunt protopop, cum sunt primiți de rece preoții tineri și harnici în sate în care au slujit ani îndelungați preoți care habar nu au avut, în viața lor, să se intereseze de binele material al parohienilor, preoți răi, care uneori au fost o rușine pentru sat. Auzi și de la unul și de la altul că preotul cel tânăr nu slujește așa de frumos ca înaintașul lui, că nu cântă *Evanghelia* ca el, că nu cădește prin biserică în felul în care a cădit cel mort sau trecut la pensie; că nu ține iertăciunile așa de lungi și de mișcătoare, și câte alte nimicuri cu care țăranii dintr-o parohie s-au obișnuit de-un lung șir de ani.

Toate acestea, vezi bine, nu pot fi motive pentru care preotul nou venit să se creadă inferior celui plecat din sat, după cum văd, spre adâncă mea mirare, că e cazul dumitale. Îmi scrii: „Dacă i-ai ridicat pe-o culme așa de înaltă, trebuia să rămâi mereu în mijlocul lor, căci altul nu-i mai poate conduce”. Doamne, Dumnezeuule! Dar pe ce culme i-am ridicat? Le-am ajutat să iasă cât de cât deasupra năcazurilor, le-am sprijinit cererile lor drepte, am cercat să le deschid ochii să-și vadă drepturile și să le trezesc conștiința adormită, ca să simtă puterea ce zace în ei. Este acesta un lucru extraordinar? N-ai fi făcut, în locul meu, și dumneata tot așa? Nu e aceasta datoria oricărui

preot în orice sat? Eu înțeleg că sfinția-ta nu te simți bine văzându-i pe oameni străini de dumneata, și cred că singur acest simțământ te face să vezi meritele mele prea mari. Dumneata ești condus de o ambiție frumoasă, te-am cunoscut eu bine, și chiar de aceea am stăruit atât de mult pe lângă sfinția-ta să-mi fii urmaș în Măgura. Fii sigur că, încetul cu încetul vei fi înconjurat de dragostea parohienilor, și atunci te vei convinge că poți continua foarte bine lucrul început de mine.

Cred că nu ești dintre tinerii care își închipuie viața adevărată ca pe-o jucărie. Cred că încă din seminar vei fi văzut și laturile ei de umbră, și te vei fi pregătit pentru neplăceri și suferințe. Fără de acestea nu există viață adevărată, adică o viață de luptă. Ca să rămâi mereu tare va trebui să ai conștiința împăcată, și nu te poți muștra niciodată că ai făcut cu bună știință un rău, ție sau altora. Urmează deci și-ți împlinește datoria fără să ții sama de ce zic parohienii, fără să te gândești dacă le place ori nu de dumneata, și fii sigur că mergi pe drumul cel mai bun pentru a le câștiga inimile. Căci dacă există o superioritate în lumea asta, căreia trebuie să se plece oricine, desigur e ceea ce izvorăște din armonizarea cuvântului cu fapta, a credinței interne cu lupta ce-o desfășurăm în ochii tuturor. Ținta aceasta sunt sigur că o poți ajunge și sfinția-ta, că doar pentru ea te-ai pregătit: ca să ajungi om întreg, preot adevărat. Și fii sigur că, străduindu-te să trăiești așa, parohienii te vor înconjura cu dragoste, căci superioritatea asta o cunosc ei, o simțesc foarte ușor.

Așadar, ca să-i birui pe măgureni, învinge-te înainte de toate pe dumneata însuși. Căci mi se pare că nu voi greși spunându-ți că nemulțămirea sfinției-tale izvorăște în rândul cel dintâi din prea marea ambiție ce te povățuiește. Ambiția e bună, e motorul multor fapte frumoase, dar trebuie să o ținem mereu în frâu, să nu apuce pe cărări greșite, pe drumul vanității, de pildă. Atunci încetează de-a mai fi un sentiment nobil, și ne pricinuieste cele mai vii dureri și cele mai mari nemulțămiri. Ai făcut rău, de pildă, că i-ai muștrat atât de aspru pentru că nu vin regulat la

biserică; când pot, oamenii vin să se închine - dar câte piedeci nu li se pun lor în cale! Sunt de părere că trebuie făcuți băgători de seamă creștinii asupra datorințelor ce le au față de biserica, dar cred că sfinția-ta i-ai muștrăat așa de rău, năcăjit că n-are cine să-ți asculte frumoasele predici. Vezi, eu citez să fiu foarte sincer cu dumneata, și, în aceeași vreme, vreau să fiu sincer și cu mine însumi: știu lucrul acesta din propria mea experiență. Totdeauna ne năcăjim mai tare de neascultarea parohienilor când simțim batjocorită sau neapreciată după merit vreo calitate de-ale noastre, reală sau închipuită. Veșnic vom fi ispitiți să rămânem egoiști și vanitoși, chiar și în lupta noastră pentru binele de-apropelui - și e bine, e necesar să ne analizăm mereu îndemnurile ce ne împintenă la lucru, nu pentru alta, dar ca să nu ne mândrim și să ajungem niște vanitoși incorrigibili.

Ai făcut bine că le-ai pomenit de lipsa unui al doilea învățător, dar nu mă mir că măgurenii n-au primit propunerea sfinției-tale: deocamdată le-ar fi prea greu să-i asigure un salariu, apoi nici nu pot ei pricepe că mai au lipsă de unul. Ai făcut însă bine c-ai aruncat ideea, ca să se obișnuiască încet-încet cu ea. Peste patru-cinci ani va fi nesmintit necesară înființarea celui de-al doilea post de învățător. Neînsuflețirea lor însă nu era un motiv care să te facă să-mi scrii: „Sfinției-tale ți-a reușit orice ai încercat în sat, mie nu-mi reușește nimic!”. Lucrurile nu stau chiar așa! Dumneata ai văzut numai rezultatele gata, dar pregătirea lor, nu.

De altfel, eu pricep foarte bine starea dumatăle sufilească, pentru că am trecut și eu prin ea. Din cărți, din contemplările noastre, câtă vreme suntem în seminar, vedem numai teoria luptei altruiste, și o vedem în culorile cele mai strălucite. Ni se pare că îndată ce ne-am hotărât să muncim pentru binele altora, totul trebuie să meargă strună. Nu ne putem închipui ca parohienii să nu-și voiască binele propriu, și, astfel ieșind în viață, așteptăm să primească cu însuflețire orice plan nou de muncă în folosul lor. În seminar noi vedem lumea, viața, foarte clare, foarte

limpezi, așa cum e sufletul nostru, și argumentele rațiunii ni se par a fi luate din însăși viața, din viitorul ce ne așteaptă. Nu băgăm de seamă că vedem viața așa cum ar trebui să fie în adevăr, și nu așa cum este în realitate. Ni-i închipuim pe oameni după chipul și asemănarea noastră, și tocmai în clipele când suntem mai departe de pământ. Intrând în viața adevărată, ne convingem însă că fiecare om e o lume deosebită, în care se răsfrâng, la început neputincioase, toate ideile și simțămintele noastre, că ne trebuie multă zdroabă până să putem ceti în sufletul fiecăruia și fiecare într-al nostru. Și numai după ce ajungem la intimitatea asta, putem nădăjdui să vină, cu lumile lor deosebite, pe urmele noastre.

Se înțelege că - chiar după ce ne izbim de realitate, chiar după ce ne convingem că fiecare om e o lume deosebită - deși cu vremea ne putem împrieteni, cunoscând eternul omenesc, același în noi și în ei, totuși ne place să credem că numai cei din jurul nostru sunt așa, că în mijlocul altor oameni lupta ne-ar fi mai ușoară, că mai ușor i-am putea însufleți. Poate te vei fi gândit și sfinția-ta că într-alt sat ai fi găsit oameni mai de ispravă, care să priceapă mai iute ce vrei. Eu, cel puțin, câtă vreme am fost în Măgura, m-am gândit adeseori la asta, de multe ori m-am dorit într-alt mediu, între alți oameni. Motivul e, cred, acela că uneori ne saturăm să tot batem la porțile inimilor până când oamenii aud și-s; hotărâsc să și le deschidă; că ne pare ceva nefiresc să-l duci pe altul la bine aproape cu sila, că dorim oameni întregi, oameni adevărați, care să ne priceapă de îndată ce deschidem gura. Pentru că, vezi Doamne, cine suntem noi!

Așa ar trebui să fie, dacă lumea ar fi plină de oameni desăvârșiți. Dar nu suntem nici noi, nici alții; viața celor mai buni dintre noi nu-i decât o veșnică năzuire spre ajungerea acestei ținte, și pentru noi și pentru alții, ținta ce nu poate fi ajunsă într-o viață de om.

În neliniștea și nemulțămirea sfinției-tale mai este, cred, un motiv de care desigur că nu-ți dai sama; fără să știi, ai vrea mai bucuros să vezi numai de dumneata, să

muncești numai pentru dumneata, nu și pentru alții. Firea noastră egoistă se sperie de sarcina muncii altruiste, și nu-i de mirare că cei mai mulți oameni puși în slujba altora își văd numai de interesele lor, unii chiar de la început, alții mai târziu. Nepriceperea celor pentru care s-ar cuveni să muncim e un motiv binevenit egoismului nostru, care ne-deamnă să ne zicem: «Ce să-mi sparg capul cu alții?! Și-așa e în zadar!» Vai, e cu mult mai ușor, mai ademenitor chiar, să ne mângâiem și să ne îndestulăm dorințele și simțămintele noastre. Dar să nu crezi că am fi mai fericiți! Și fiindcă puțini sunt aceia care să cuteze a merge pe drumul cel mai greu, vedem atâția preoți care de la o vreme nu se mai gândesc decât la ei și la familiile lor.

Pomenesc pe preoți deoarece între ei mai aflăm oameni care luptă și pentru binele altora, îi pomenesc fiindcă de la ei se așteaptă mai mult, deși dreptatea ar cere ca toți cei care trăiesc din munca celor mici, toți cei care sunt puși în fruntea altora să-și simtă datoria de-a lupta pentru binele acelora. Avocați, doctori, judecători, directori de bănci, cu un cuvânt, orice om cult ar trebui să-și facă o datorie din munca pentru binele altora. Mai ales la noi, românii. Însă, durere, cei mai mulți se scutură foarte ușor de orice datorie față de alții, afară de aceea pe care le-o impune slujba lor în înțeleșul cel mai strâns; de-o activitate suplimentară nu vor să știe. E cu mult mai ușor așa, cu mult mai comod, nu numai pentru ei, dar pentru orice om, pentru că, vorba ceea: fiecare se-ncălzește mai bucuros pe sine însuși decât pe altul. Orice pretext, cât de șubred, e de-ajuns pentru egoismul nostru ca să-și scuture sarcina neplăcută a altruismului.

Fără ca să-ți dai sama, mi se pare că de-aici izvorăște o parte din nemulțămirea dumitale. Dacă alții nu vor să se apropie de binele ce ești gata să li-l faci, cel puțin să ai libertatea ca să-ți vezi de binele dumitale personal, de-al familiei sfinției-tale! Dar conștiința nu-ți dă această libertate. Și să știi că până va fi vie credința dumitale până când nu-ți vei fi uitat de harul dumitale, conștiința nu-ți va da niciodată libertatea aceea. E vreun rău, e vreo

nenorocire într-asta? Nu, dragă părinte Marcu! E singurul glas care ne-ndeamnă mereu la muncă, la împlinirea datoriilor slujbei noastre, singura forță care ne face să ne ridicăm c-un nou avânt de câte ori cădem, să batem atâta vreme la porțile inimii omenеști, până când ni se deschid.

Cine se lasă biruit de grija și dorința binelui egoist, personal sau familial, încetează de-a mai fi om, și rămâne numai un slujbaș ca oricare altul, bun sau rău – asta nu mai interesează. Privește în jurul dumitale și vei afla pilde destule. Ai vrea să ajungi un astfel de slujbaș? Foarte ușor poți ajunge, dar foarte greu sau chiar deloc nu te vei mai putea ridica la-nălțimea la care ești acum. Și n-ai fi mai fericit! Dimpotrivă, ai ajunge cu mult mai nenorocit. Căci având conștiința preotului adevărat, oricât ți-ar merge de bine în viață: oricât te-ar îmbulzi averea sau cinstea, cel puțin în unele ceasuri e cu neputință să nu-ți spună o voce lăuntrică, aspră și hotărâtă, că ești un nevrednic. Și judecata asta îți va fi destulă ca să pună plumb în toată mulțămirea dumitale.

De altfel, credința că, luptând numai pentru binele nostru, am ajunge mai repede la fericire și îndeostulare, nu e adevărată. În lupta asta, tocmai pentru că ne vedem numai pe noi, tocmai pentru că auzim numai ceea ce ne poruncește egoismul nostru, ne îngropăm cele mai alese sentimente, care și din mormântul lor nu ne vor lăsa să fim deplin mulțămiți. Altfel, ar trebui ca lumea să fie plină de oameni fericiți, cei mai mulți alergând toată viața după fericirea lor individuală. Și dumneata știi bine «. a nu-i așa.

Să te iubești pe tine, dar și pe de-aproapele tău ca pe tine însuși! Nu e numai o poruncă în cuvintele acestea, ci și o condiție necesară fericirii noastre. Dragostea de tine și de-aproapele trebuie să meargă mână-n mână, pentru că noi ne putem desăvârși numai lărgind cercul activității noastre, nu strâmtându-l. Iar mulțămire adevărată în lumea asta nu putem avea decât străduindu-ne să ne desăvârșim pe noi înșine.

Cum îți place casa? E drăguță? Ai făcut feștanie? Mă gândeam să mă reped și eu până la Măgura cu ocazia

sfințirii casei parohiale, dar văd că nu voi putea; mă îmbulzesc o sumedenie de lucruri. Chiar acum m-am întors din vizită canonică și trebuie să mă apuc de lucru: avem multe de îndreptat și pe-aici. Mă vei scuza că nu li-am răspuns pân-acum la scrisorile sfinției-tale, dar știam dinainte că trebuie să-ți scriu mai mult, și-am tot așteptat o zi potrivită.

Îți dorește toate cele bune, Andrei Pascu»

Făcu bine că se grăbi să-i răspundă părintelui Marcu din Măgura încă în ziua întoarcerii sale din vizita canonică: îl grămădiră, într-adevăr, atâtea lucruri, încât popa cel nou din Măgura ar fi putut să tot aștepte. Din toamnă și până în primăvară Andrei nu avu zi de hodina.

V

Din toamnă până-n primăvară Andrei fu permanent ocupat, așa că nici nu băga de seamă cum zboară vremea. Liniile aspre, exprimând hotărâre și dârzenie, nu i se mai șterseră de pe față. Îndârjirea cu care-i scrisese preotului din Măgura nu-l mai părăsea. Avea senzația că după cum atunci când îndepărtase de la sine imaginea Dorei și scăpase de iluziile sale copilărești îndârjirea aceasta l-a ajutat să se liniștească, să revină la realitate și să poată lucra, așa îl ajuta și acum să se ferească de primejdia visării, care se apropia adeseori de el, risipindu-i parcă orice poftă de lucru.

Dora Drăgan, de îndată ce Andrei își reluă activitatea, îl întâlnea tot mai des: în cancelaria protopopească, pe stradă, la sine acasă, pentru că Andrei devenise între timp oaspetele preferat al avocatului Vasile Drăgan. La început, pentru că se despărțise de Andrei cu făgăduiala că vor rămâne prieteni buni, Dora se temea ci, revăzându-l, va izbucni în lacrimi. Dar, după trei-patru întâlniri, sufletul i se luminează iarăși, și, în lumina asta, simțea înviind din nou sâmburele iubirii ei pentru Andrei. Din zi în zi își dădea tot mai bine sama de simțământul care o umplea de strilucire. Nu mai era iubire, ci un fel de adorare a tot ce făcea, a tot ce spunea, a tot ce atingea el. a tot ce era a lui: vorbe, privire, umblet. Nu se mai gândea

la ea, la dragostea ei, ci numai la el și la activitatea lui.

Dar subț acest înveliș fin și-nșelător al adorării, pe care îl țesuse iubirea speriată de fărăsperanța împlinirii, dragostea ei crescuse pe neștiute, cotropindu-i întreaga ființă, atât de intens, încât Andrei adeseori se simțea, în preajmă-i, ca-nvăluit de-o mireasmă imaterială, de un farmec ce-i moleșea dârzenia, îl scufunda în visare. Și numai cu un mare efort de voință reușea să se smulgă din această vrajă. Liniile feței i se înăspreau, expresia îi redevenea energică. Își zicea: «Dar e prostie să mă las pradă visurilor! Viața nu e un vis, ci o realitate aspră, prin care drumul meu e hotărât demult.» El cunoștea acest drum și știa că o viață superioară se poate cuceri numai mergând pe acest drum al rațiunii și al conștiinței de sine, și simțea că dacă l-ar părăsi, dacă s-ar lăsa pradă visărilor copilărești, viața lui s-ar schimba din rădăcină. Și această schimbare nu o dorea. Nu se putea înșela și nu voia să se înșele. Își zicea: «E bine, e aproape divin să simt iubirea apropiindu-se de mine. Dar simțurile nu pot povățui viața. Simțurile sunt mărginite și ostenesc, pe când aspirațiile sufletului sunt întotdeauna tinere și nemărginite.»

Așa se întârea zi de zi, cu cât întâlnirile cu Dora erau mai dese, cu cât farmecul iradiat de iubirea ei era mai puternic.

Într-o zi, pe la sfârșitul lui aprilie, intrând în casa lui Vasile Drăgan, Andrei îl găsi pe acesta întunecat, nedormit, rupt de oboseală. Când ce-l văzu, avocatul alergă spre el, îl îmbrățișa și abia îi putu spune cu o voce șoptită:

— Să nu ne lași! Să nu ne lași, părinte! Apoi, izbucnind în plâns, se trânti într-un fotoliu și-și îngropa obrajii dăbălați în palmele lui mari.

Andrei simți un fior de frig și păli.

— E bolnavă doamna?

— Toată noaptea a aiurat, gemu avocatul.

Andrei se înroși: Cum de putuse ghici dintr-o vorbă cauza supărării lui Drăgan? Se uită la el c-un fel de teamă, de sfilă. Dar fiorul de frig îl zgudui din nou. El se apropie de avocat, și Drăgan trebui să-i spună tot. Vorbele

avocatului miroseau greu a băutură, și plânsul îl îneca mereu. Făcea impresia că nu e treaz de tot. Sosise abia în zori de la cafenea și o aflase pe Dora cu febră mare. Voia să-l ducă numaidecât pe Andrei la patul bolnavei.

— Cum să nu vii, Doamne sfinte?! Cum să ne lași?! în aiurările ei numai pe dumneata te pomenește, mereu!

Andrei se înfioră din nou. Apoi deodată îl cuprinse o tristețe adâncă.

— Te doare și pe dumneata, așa-i? Săraca! Arde toată! suspină Drăgan.

Fără să-i mai aștepte răspunsul, Drăgan începu să-l tragă de braț spre o ușă. Andrei se desprinsese cu greu.

— Alerg să caut un doctor, zise el. N-ai chemat pe niciunul, nu-i așa?

Drăgan era atât de zăpăcit, încât nici nu auzi întrebarea. Până să se trezească, Andrei coborâse scările, ieșise în stradă. Înștiință numaidecât un doctor, îl urcă într-o trăsură și-l însoți până în fața casei avocatului. După ce dădu drumul vizitiului, rămase un timp nemișcat lângă poartă, apoi porni, cu capul frânt în piept, către locuința parohială.

Durerea care îl copleșise la vestea că Dora e bolnavă, o durere profundă, ce parcă dezrădăcinează viața, nu o mai simțise de pe vremea când veghea la patul de suferință al Mărioarei. Și durerea aceasta, iată, îi luminează sufletul, nelăsându-i nicio umbră de îndoială: Da, o iubește pe Dora! O iubește ca pe-o ființă imaterială, e adevărat, dar o iubește. Durerea aceea adâncă, sfâșietoare, nu se putea ivi din sentimentul prieteniei. Nu, acum nu se mai putea înșela: temeiul ei este iubirea.

Gândind astfel, o amară descurajare puse stăpânire pe sufletul lui Andrei. I sejjărea că viața lui întreagă, construită cu severă cumpatare, se prăbușește sub povara acestui sentiment. Cum?! El - rob păcatului?! El - rob farmecului feminin?! El - care scosese din sine dorul după formele trecătoare ale vieții, tocmai pe el să-l îngenunche iubirea pentru o femeie?! Cum?! Pe urmele lui Ilarie?! Iată, primejdia păcatului era în el, și, în trufia încrederii în sine,

nu o simțise. Dar oare există într-adevăr o asemenea primejdie? S-a schimbat ceva, subț povara acestui sentiment, în convingerile lui? Nu! Ținta vieții lui este aceeași, și drumul lui – hotărât, ca tăiat în stâncă: munca pentru ceea ce e netrecător din viață, pentru binele sufletesc și desăvârșirea morală a de-aproapelui. Își zise: «Dacă ceea ce simt față de Dora e iubire, atunci am iubit-o și pân-acum, și totuși, iată, nu s-a apropiat de mine nici umbra păcatului. Dacă e iubire, e o iubire nevinovată, care nu numai că nu mă împiedică în drumul meu, ci, dimpotrivă, mă ajută să-l pot face mai hotărât. Nu, la Dora nu mă gândesc cu teamă, ci cu încredere în sufletul ei frumos și încrederea aceasta îmi dăruiește în schimb bunăvoie, pace și mai multă putere de muncă. Ce bine e să poți trece prin viață, să lupti pentru un ideal nobil și veșnic în tovărășia unui suflet ales! Poate că Dumnezeu de-aceea ne scoate în cale astfel de suflete, ca să ne înlesnească lupta, să ne îmbărbăteze și să ne arate mereu cât e de frumoasă năzuința noastră spre desăvârșire.»

Ajungând în apropierea casei parohiale, păli deodată: își aduse aminte că Dora e bolnavă, și că el, până acum, nu s-a gândit decât la sine. Se simți și înspăimântat și umilit, și porni repede spre locuința avocatului Drăgan.

Doctorul nu găsisese nimic primejdios: febră din iritație nervoasă, din nesomn. Avocatul, de bucurie, începuse să bea în biroul său, turnându-și dintr-o mare cana de vin.

— Nu! Spune că n-are nimic! Chiar ea, după ce-a auzit că dumneata ai alergat după doctor, a spus că se va da numaidecât jos din pat. Poate că s-a și sculat.

Avocatul îl îmbia și pe Andrei să bea un pahar de vin, dar el nu primi. În odaia vecină se auzirăpași ușori.

— Iat-o că s-a sculat! strigă cu bucurie Dragan, luându-l de braț pe Andrei, care acum nu se mai împotrivi, și ducându-l spre ușă.

Dora era palidă, ochii ei ardeau încă de friguri, dar la vederea lui Andrei un surâs frumos îi lumină fața.

— Ți-am auzit glasul, zise ea, și n-am vrut să crezi că sunt chiar atât de bolnavă cum ai crezut mai înainte. De

altfel, cred că nu am nimic. Durerile astea de cap nu-s un lucru nou pentru mine, domnule Andrei.

Andrei, văzând-o, avu o adâncă bucurie; simțea că într-adevăr nu se înșelase, că dacă o iubește pe Dora, a iubit-o și mai înainte, căci iată, tot atât de nestânjenit o privește și acum, tot atât de liber vorbește cu ea și acum, fără să simtă cea mai mică mustrare de conștiință, ci numai o profundă recunoștință pentru că era aici, lângă el. Avea nedeslușit senzația că Dora e o parte întregitoare a ființei lui.

VI

Cu începutul primăverii, încetă aproape orice activitate culturală și socială în oraș. Câteva săptămâni, Andrei fu mereu pe drumuri: începuseră examenele de sfârșit de an în școlile satești. Nu numai pentru că așa cerea datoria slujbei sale, ci și pentru că-i producea o adâncă bucurie să vadă sporul de un an al miilor de elevi, Andrei nu lipsi de la niciun examen. Cât nu alergase, cât nu stăruise el pentru ca aceste școli să fie bine frecventate în cursul anului și pentru ca învățătorii să-și facă datoria! Dar examenele durară numai trei săptămâni, și Andrei văzu deodată, întors acasă, că nu mai are ce lucra. Descoperirea aceasta îl sperie. Începu să facă ordine în arhiva protopopească, să revizuiască matriculele, să sape în grădină, să viziteze casele în care auzea că ar fi vreun bolnav; făcea rapoarte la consistoriu, trimitea îndrumări noului preot din Măgura, începu să scrie iar articole pentru revista la care colaborase mai înainte. Zăbovea adeseori în biserică, scufundându-se în poezia adâncă și tare a slujbelor din *Minei*, din *Triod*, din *Penticostar*.

Se silea să nu rămână fără de nicio ocupație fiindcă activitatea înfrigurată i se făcuse o a doua natură, dar mai ales fiindcă se temea de primejdia visării, care, de la îmbolnăvirea Dorei încoace, era tot mai amenințătoare. Și zilele acestea luminoase, căldute, strălucitoare, înmiresmate de primăvară, și sările blânde, și nopțile clare îl cufundau, fără voia lui, tot mai des în visări. Erau ceasuri când se înfuria fiindcă nu-și găsea nicio ocupație. Adeseori

închiria o căruță și pleca, fără vreo țintă anume, prin sate, când într-o parohie, când într-alta, de-ncepură preoții să se ia cu mâinile de cap de-atâtea inspecții.

Și totuși, pe Dora Drăgan nu o putea evita, pentru că avocatul ținea morțiș să iasă toți trei la plimbare, însă cum activitatea culturală din oraș încetase, și cum Drăgan nu mai îndrăznea să se lanseze în discuții filosofice, cei trei prieteni nu prea găseau subiecte de conversație. Avocatul, bolnăvicios, dărâmat, se târa în silă; Dora, bucuroasă parcă de tăcere, se cufunda în visurile ei, și umbletu-i semăna tot mai mult cu o plutire; Andrei era mereu tulburat. Tăcerea, liniștea, ca și lipsa de ocupație, nu-i plăceau, pentru că-i strecurau în suflet fiori de teamă neînțeleasă. Căuta să vorbească, dar, după o frază, două, se oprea, nemaisimțind nicio plăcere să continue. Avea senzația că în această tovărășie de trei e ceva nefiresc, și că acel nefiresc îi stânjenește pe toți.

Se înșela. Dora nu se simțea deloc stânjenită. Dimpotrivă. Din ziua în care aflase de la Vasile Drăgan că Andrei, înspăimântat de boala ei, chemase doctorul, începuse să simtă că lui Andrei îi e drag de ea. Fericirea ei era atât de mare, încât în ceasurile de singurătate o durea adânc lipsa lui, și nopțile și le petrecea mai mult trează. Slăbise, se făcuse mai zveltă, ochii i se măriseră și-i străluceau de neliniștea și dorul iubirii.

De la o vreme, Drăgan începu să-i însoțească tot mai rar. Pentru el plimbarea alături de Dora și de Andrei era un adevărat chin. Își intuise destinul și-și dădea sama că nu mai are ce aștepta de la viață.

Numai Andrei era nedumerit și neliniștit, și neliniștea lui crescuse mai mult din ziua când avocatul începu să nu-i mai însoțească la plimbare. Singur cu Dora, nu îndrăznea să meargă departe, și, de cele mai multe ori, când nu-l găsea pe Drăgan acasă, nici nu mai ieșeau la plimbare. Dar nici în casă nu se simțea mai liniștit. Dora părea că simte și cea mai mică umbră de neliniște, cea mai neînsemnată adiere de teamă ce trecea prin sufletul lui Andrei, și fiori de fericire o cutremurau dureros; i se părea că în sfârșit l-a

legat de ea, că-i aparține și că nu-l va mai pierde.

Totuși, cu cât treceau zilele, Dora părea tot mai obosită. Parcă o mistuia un foc ascuns, care, în loc să se potolească, creștea mereu.

Într-o zi Dora îl întâmpină pe Andrei mai istovită decât de obicei, cu ochii roșii de plâns.

— Închipuie-ți, domnule Andrei, zise ea abia azi tati ei a venit Drăgan acasă. L-au adus alții. Alte dăți, când «e întorcea după vreo noapte nedormită, se strecura cât putea mai ușor, ca să nu-l aud, se culca și adormea numaidecât. Eu nu l-am văzut niciodată într-o astfel de stare...

Ea tăcu; se cutremură ca prinsă de un fior de frig și-și ascunse fața în palme.

— Azi l-ați văzut? o întrebă Andrei tot mai neliniștit.

— Da, răspunse Dora cu vocea obosită și ridicându-și privirile. N-a putut dormi; îl auzeam cum se zvârcolește în așternut; dar mi-era frică să mă duc să-l văd. Însă, nu peste mult, începu să mă cheme. Am intrat în odaia lui și am rămas lângă ușă, înghețată de spaimă: era atât de desfigurat, încât abia l-am putut recunoaște. «Vino mai aproape, porumbițo, vino mai aproape, copila mea, mi-a zis cu o voce înecată în plâns. Aș vrea să te întreb ceva, dar să nu te superi.» - Vorbea limpede, cum arareori l-am auzit - «N-ai putea tu... n-ai fi tu în stare să mă iubești cât de puțin? Nu-ți cer să mă iubești din toată inima, ci doar un strop. A, dacă nu acum, mai târziu, oricât de târziu. Niciodată?» - Eu nu-i răspundeam nimic, căci nu puteam, însă el, uitându-se la mine, aflase răspunsul meu. Eram îngrozită. A tăcut un lung răstimp, a oftat apoi cu greu și mi-a zis: «Nu te supăra, porumbița mea, și iartă-mă. Fii fericită! Dar așa de fericită să fii încât lumina fericirii tale să lumineze în toată lumea, să-mprăstie și întunericul de pe mormântul meu.» A tăcut și s-a întors, greoi, cu fața spre perete. Am ieșit în grabă, căci mă îneca plânsul. Doamne, cât am plâns, cât de amară mi-am simțit inima!

Andrei o asculta palid, cuprins de un ușor tremur nervos.

— Întru târziu mi-a venit gândul că s-ar putea să moară chiar acum. Am țipat de spaimă, și slujnica Maria a intrat numaidecât. Am trimis-o să vadă ce face Vasile. Dormea dus. Abia atunci am început să mă mai liniștesc.

Andrei tăcu un lung răstimp. Apoi zise cu o voce adâncă, străină de glasul lui obișnuit.

— Dumneata... nu-l iubești?

Dora își întoarse privirile spre fereastră. Nu răspunse. Fața, fruntea ei, se umbreau văzând cu ochii, și, deodată, doi stropi scăpărară în genele ei negre.

Andrei văzu și se cutremură. «Da, știam eu că e nenorocită», își zise. Dar nu-i putu spune un singur cuvânt. Slujnica intră și o întrebă pe Dora dacă să-i aducă umbrela pentru plimbare. Ea dădu din cap aprobativ.

Ieșiră tăcuți și triști, și trecură printre oameni fără să-i vadă. Parcă mergeau în neștire.

Apucară pe drumul străjuit de salcâmi bătrâni, care se pierdea departe printre fânețele înflorite. Soarele abia asfințise, și vâhuri subțiri de purpură adiau până departe, în înălțimi, pe cer, aprinzându-l deasupra dealurilor de la apus. Aerul era atât de curat, atât de străveziu și de ușor, încât privirile se odihneau în limpezimea lui pură, imaterială. Florile salcâmlor atârnavă dese de crengile bătrânilor copaci cu scheletul negru, ca niște fantastici ciorchini albi. Mireasma lor dulce, amețitoare, grea, împânzise biruitoare tot aerul din jur – și numai arareori, când adia mai tare dinspre fânețe câte-o aripă de vânt, se putea simți și mirosul suav al florilor de câmp, al ierbii înspicate și al pământului reavăn.

Ei meraseră multă vreme tot înainte, vorbindu-și rar, cu pauze mari între gânduri și cuvinte, temându-se parcă de ceea ce știau că aveau să-și spună și sfiindu-se să rostească. De la o vreme, Dora își încetini pașii; cu o mișcare dintre cele mai firești luă brațul lui Andrei și se răzimi ușor de el.

— Începe să mă doară capul, domnule Andrei, zise ea încet. Nu știu cum, mi se pare că-ncep să obolesc. Am ajuns departe?

Andrei se uită în jur. Văzu, la dreapta, pădurea de fag, pe lângă care până acum încă nu trecuseră în plimbările lor.

— Da, am făcut un drum lung, mai lung decât de obicei, zise el. Să ne întoarcem?

— Cum vrei.

Se opriă, ascultară cele din urmă ciripiri și scurte fluierări chemătoare ale pasărilor ce se culcau și șoapta înfiorată de vânt ce trecea prin adormirea tainică a codrului din dreapta lor, apoi se întoarseră, tăcuți, pe același drum, cufundat fiecare în visul lui ca într-o vrajă din care părea că nu se va mai trezi. Ajunși în parcul orașului, nu luară, ca de obicei, drumul spre casă, ci rătăciră încă multe vreme pe cărările aproape pustii.

Înainte de locuința lui Drăgan, Andrei se opri.

— Noapte-bună, doamnă, zise el cu o voce adâncă, schimbată.

Femeia îl privi neîncrezătoare.

— Cum, nu vii?! îl întrebă ea cu o familiaritate uimită pe care nu o exprimase niciodată.

— Nu; e târziu, zise Andrei, dar nu se mișcă din loc.

— Nu, nu e târziu, răspunse Dora cu vocea scăzută, nespun de catifelată. Și-apoi, mi-e așa de groază să intru singură în casa asta...

«Da, simțeam eu că e nenorocită», își zise Andrei, începând să urce scara de la intrare în urma Dorei.

El rămase, ca de obicei, în salonaș. Dora trecu să-și schimbe rochia. Andrei luă o revistă ilustrată și rămase cu ochii la pagina întâi. Era într-o stare sufletească asemănătoare aceleia când întâia ațipire se-apropie de om. Plutea între vis și realitate. Nu i se păreau reale lucrurile ce-l înconjurau, dar nici nu se putea convinge că visează. De-un singur lucru își dădu sama limpede: neliniștea sufletească ce-l tortura de-atâta vreme era pe cale de-a se sfârși. Uneori i se părea că a și scăpat de ea, dar repede își zicea: «încă nu, dar nu peste mult». Și simțea o mângâiere că, în sfârșit, se va putea întoarce la vechea lui liniște.

Deodată i se păru că două aripi mici și moi i s-au

așternut peste ochi.

— Ghici, cine-i? auzi din nou vocea aceea de la poartă, plină de familiaritate.

«Sunt mâinile Dorei. Și, totuși, trăbă că visez. E cu neputință să fie adevărat!»

— Ghici! întrebă același glas, dar acum de mai aproape. Ceva gădilitor și dulce îi adie obrazul stâng.

«De bună seamă visez», își zise Andrei, și nu răspunse. Dar surâse ca un copil.

Dora văzu surâsul, și, fără să-și dea sama cum, se strecură ușoară, mlădioasă ca o pisică, pe genunchii lui

Andrei. Acesta, cu ochii închiși, nici nu se clinti: era adânc convins că visează. Și ce povară dulce! Capul Dorei se răzîmă de pieptul lui; mireasma părului ei o simțea ca pe-o băutură tare. Deschise încet ochii, împăienjeniți, neînțelegători.

— Ce păr frumos ai tu!

Nu se miră deloc că vorbește. De câte ori nu vorbești în vis!

— Îți place? îl întrebă Dora.

— Da, foarte mult! răspunse Andrei fără să se trezească.

— Sărută-l dacă-ți place, zise Dora, plecându-și puțin capul.

Andrei îl sărută ca și când ar fi sărutat o adiere.

— Dar ochii mei îți plac? îl întrebă ea, întorcându-și spre el privirile adânci.

Andrei se uită în ochii ei. Era încredințat că visează: așa nu te poți uita în ochii cuiva decât în vis.

— Da, îmi plac, îmi plac foarte mult! răspunse el, de parcă n-ar mai fi cunoscut și alte cuvinte.

— Sărută-i dacă-ți plac! Pentru tine i-am păstrat frumoși.

Andrei se supuse ca un copil; îi sărută, neclintit, ochii. În gând își zicea: «Ce vis frumos I»

— Dar gurița mea, buzele mele îți plac? îl întrebă c-un geamăt ușor Dora.

— Da, îmi plac foarte mult! răspunse Andrei.

— Sărută-le dacă-ți plac!

Andrei ascultă din nou, se aplecă, dar în clipa în care simți pecetea de foc a sărutului ei pe buze, simți și brațele Dorei înlănțuite în jurul grumazului său, și se trezi înspăimântat. Sări de pe scaun și privi aiurit în jurul său. O clipă nu o văzu pe Dora și-și spuse că desigur a visat. Dar, întorcându-se, o văzu pe scaun, cu fața îngropată în palme. Plângea cu lacrimi grele. Andrei simți că-și pierde capul. De ce plângea? Privi în jur, neștiind ce să facă, ce să-i spună. Visase, desigur! îi trecu prin minte că poate iarăși se va fi înapoiat Drăgan beat. Gândul acesta fu ca o mântuire pentru el.

— A venit domnul avocat? E iarăși beat? întrebă el.

Dora își ridică încet capul și-l privi. O deznădejde amară se citea în ochii ei, din toate liniile feței.

— Da, știam eu că ești nenorocită, spuse el tare gândul ce și-l repetase de-atâtea ori lui însuși.

Dora nu-l înțelese și izbucni din nou în plâns. Își zicea: «L-am pierdut, l-am pierdut pentru totdeauna! Cum de m-am putut purta așa cu el? Ce va crede el, cu sufletul lui neprihănit, despre mine? Nu așa am vrut să-l cuceresc! O, nu!»

Andrei stătea prostit lângă mescioară. Întru târziu, când Dora se mai potoli, îl întrebă:

— Nu ți-ai făcut gânduri rele despre mine, domnule Andrei?

— Nu! răspunse acesta scurt. De ce să-mi fac?

— N-ai să mă disprețuiești?

El era atât de fericit că în sfârșit ea vorbește, că nu mai plânge, încât i se luminează fața. Răspunse zâmbind:

— Cum aş putea să te disprețuiesc?

Dora avu o înflorire de lumină. Văzând-o, simțind-o în afară de orice primejdie, Andrei își reveni pentru a doua oară la realitate. Își dădu sama că el a sărutat parul, ochii, buzele acestei femei. Nu! nu se mai putea înșela. Deși atunci toate se petrecuseră ca în vis, acum, deși pe deplin treaz, el o privea ca un alt om, înflorat de dorința de-a fi a lui, de-a-i aparține. Pricepu deodată cauza neliniștii ce-l

chinuise atât amar de vreme, teama, amenințarea care-l pândeau din umbră. Văzu limpede că teama aceasta nu fusese neîntemeiată pentru că, iată el, privind-o acum pe Dora, simțea că-i adoră nu numai sufletul, ci și trupul, că dorea acest trup de femeie. Nu înseamnă aceasta să ajungi pe marginea prăpastiei fără să bănuiești? «Dar de ce prăpastie?! Îi strigă un glas revoltat din adâncurile ființii sale. Nu simți tu că poți deveni zeu, numai întinzându-ți brațul și strângând comoara aceasta de frumusețe și gingășie la pieptul tău?» Glasul acesta îl tulbură adânc. Se clătină. Se sprijini de mescioară, și zise cu o voce adâncă:

— Nu! Nu vreau! Nu se poate! E o nebunie! vorbind își căuta ca un somnambul pălăria, care era pe masă, dar pe care ochii lui nu o vedeau.

Dora îl privea încremenită. Apoi, deodată, părându-i-se că-l înțelege, zise:

— Da, e o nebunie! Ai dreptate! A fost o nebunie! Și, ridicându-se încet de pe scaun, îi dădu pălăria.

Andrei, auzind-o vorbind, o privi fără să-nțeleagă ce spune și, uitând să mai dea sara-bună, ieși.

Din ziua aceea Andrei nu o mai întâlnește pe Dora decât în treacăt. Nu era supărat pe ea, nu o învinuia de nimic, dimpotrivă, simțea tot mai adânc nenorocirea ei. Era, cu toate acestea liniștit: acum știa izvorul temerilor sale. Era liniștit, dar sufletul i-l umplu o baltă de amărăciune: De ce-i așa de neputincioasă firea noastră? De ce o iubire ideală, curată, nu poate trăi mereu numai din ea însăși? De ce se deșteaptă legea trupului, când tu vrei să te supui numai legii minții? De ce plutește asupra iubirii celei mai curate blăstămul împreunării? Dar e un blăstăm, sau o binecuvântare? Dar oare nu-i aceasta ținta finală a sentimentului pe care-l numim iubire? De ce tot ceea ce-i premerge - idealizarea, farmecul, gândurile, adorarea - nu-s decât miresme de flori, jocuri de fluturi, înșelăciuni menite să ne ia vederile ca să ne pună în slujba orbului instinct al conservării speciei? Treaz, deplin conștient, și-ar lua cineva răspunderea să perpetueze o existență atât de grea, atât de tristă și de nepătruns? Cine ar putea să

aibă atâta îndrăzneală?

Iar dacă toate culorile, miresmele și strălucirile iubirii n-au alt scop decât perpetuarea vieții omenești, are el, ca slujitor al celui ce ține în mână legile firii, dreptul să disprețuiască lucrul mâinilor sale! «N-aș fi greșit cu nimic dacă ascultam de o lege care, fiind a firii, e a lui Dumnezeu; nu greșesc nici când pun deasupra legea minții mele, care tot a Ziditorului este. Dar dacă au același izvor, cum de nu se pot împăca?»

Andrei își puna toate aceste întrebări, dar nu le răspundea. Trezirea din visul său curat la o realitate de care nu voia să știe, pe care era hotărât să o subjuge țintei superioare a vieții sale, îl dezgustă într-atâta de firea omenească, încât nu mai avea chef să le caute răspunsurile. Se puse cu o sete arzătoare pe lucru: era începutul anului, și la sate se deschideau școlile.

VII

Într-o zi de pe la mijlocul lui noiembrie, Dora Drăgan sedea lângă fereastră și privea fulgii moi de nea care fluturau scâmoși în văzduh, lăsându-se apoi ușori, cu grijă parcă, pe acoperișurile caselor, pe uliță, pe trecătorii grăbiți de pe stradă. Cădeau deși din văzduhul suriu, cețos, cădeau necurmat, ca un roi mut de fluturi albi, ciudați, de pe alte tărâmurii, pe care nu-i mai încape matca lor bătrână. Cu o duioasă melancolie în ochi, Dora urmărea acești fluturi exotici, obosiți, până ce cădeau pe pământ; avea uneori senzația că aude dulcea lor șoaptă care umple sufletele cu pustiu, cu sentimentul părăsirii. Uneori se uita în sus, în văzduh, încercând parcă să înțeleagă taina nașterii lor, dar nu vedea decât o cernere, o învăluire deasă care îi strecura în inimă un fior de frig.

Obrajii-i, de-o albime de alabastru, erau ușor umbriți de-o undă de melancolie, de tristețe chiar, accentuată de privirile ei obosite, cufundate într-o contemplare fără sens, lipsită de o țintă anume.

Stătea așa, nemișcată, de azi-dimineață, iar acum se apropia amiaza. De multe ori cădea așa, pe gânduri, fără să-și poată da sama dacă se gândește și la ce se gândește,

pierzându-și uneori simțul realității, visând în deșert. Avea o singură senzație: că pustiu crește în jurul său. Dar niciodată nu simțise acest pustiu atât de intens ca acum, când urmărea în neștire căderea fulgilor de zăpadă; acest pustiu avea acum ceva din răceala și părăsirea mormântului. Poate unde simțea susurul fulgilor ce adiau prin văzduh, poate unde vedea cum vâlul alb acoperise repede orice urmă de viață, aducând pe pământ taina rece a împărăției din care cobora.

Cufundată astfel în pustiu ce-o înconjura și-i pătrundea inima, ființa întreagă, ea țipa de spaimă când auzi

O voce răgușită, străină, în imediata ei apropiere.

— Aveți o telegramă, doamnă, zise factorul poștal, întinzându-i un mic paralelogram alb, în mijlocul căruia ardea o roțiță roșie. Dora privea, nepricepând nimic, la roțița aceea, care-i atrase de la început privirile.

Factorul, crezând că doamna nu pricepe ungurește, începu să rupă câteva vorbe stâlcite pe românește. Dora se uită acum la om, îl văzu în uniformă, îi văzu chipiul din mână, simți un fior de frig, luă telegrama, iscăli, tf rămase apoi cu ea în mână. Factorul, după ce așteptă în 7 adar bacșișul, se-ntoarse într-un călcâi, c-un fel de măreție, ca un om a cărui demnitate a fost adânc jignită, și ieși, izbind ușa în urma lui. e a

Dora nu știa ce să facă cu hârtia pe care-o ținea în mână, dar cum privea în pământ, păli deodată: Andrei! Andrei îi trimitea o veste, vestea că se duce, că fuge de ea. Gândul cel dintâi ce-i veni fu să alerge la el, să-l oprească. Ochii îi căzură însă din nou asupra telegramei, și dintr-odată îi rupse pecetea desfăcând-o cu înfrigurare. Iscălitura nu era a lui Andrei, era un nume de sanatoriu. Respirând ușurată, o citi în întregime. Telegrama îi aducea vestea morții lui Vasile Drăgan. După ce, din prea multă băutură, fusese atins de o hemiplegie, doctorii îl trimiseseră într-un sanatoriu. El nu s-ar fi supus hotărârii dacă n-ar fi citit în privirile Dorei că aceasta era și dorința ei. Se despărțise cu greu de casă, și, la gară, până ce plecă

trenul, nu o mai slăbise din ochi pe Dora, privind-o atât de adânc, încât ei

I se făcuse rău. Din sanatoriu nu-i trimisese decât doar câteva ilustrate, în care însă nu amintea nimic despre sine și despre boala sa. Și-acum...

Dora citi de mai multe ori telegrama: nu-i venea și creații. Lui cuvânt de cuvânt, numele localității din care fusese trimisă, data, știrea morții, și mai ales reciti de mai multe ori cuvintele din urmă: «Pentru înmormântare, așteptăm dispozițiile dumneavoastră». Nu mai putea îi nicio îndoială: cel ce murise era soțul ei, și dispozițiile pentru înmormântare trebuiau să fie date de ea. Cel dintâi simțământ care-i umplu inima fu o ușurare nespuse, o bucurie atât de cotropitoare, încât ieși repede din odaie și începu și alerge pe sciri. Un singur gând avea: și-i spună lui Andrei. Slujnica Maria ieși din bucitine și o privi nespuse de mirați.

— Unde merge doamna?! întrebi ea c-un fel de spaimi.

Dora se opri, se uită la ea mirată, de parcă nu o cunoștea, apoi deodată simți că i se aprind obraji. Își înclină capul și privi în pământ.

— Nu puteți ieși așa, doamnă, zise Maria din nou, sunteți în rochie de casă, fără pălirie!

Dora se privi mirată și se înroși și mai tare.

— Nu, Maria, nu voiam și ies, zise ea încet, dar tribă să trimit repede o telegramă. Vino îndată sus. A murit domnul avocat.

— Doamne Dumnezeule! A murit domnu'! țipi slujnica înspăimântată, și se zipici atât de cumplit de vestea neașteptată, încât nu mai știa ce are de făcut, și Dora trebui s-o ia de mână ca s-o duci sus în odaie. Aici scrise răspunsul către direcția sanatoriului, anunțând ci sosește a doua zi, și didu bucițica de hârtie slujnicei.

— Și duci telegrama asta la poștă, Mario, dar repede.

Slujnica ieși din cameră hohotind de plâns. Ținuse mult la stăpânul ei pentru că nu o sfădisese niciodată, pentru că era binevoitor, pentru că-l vedea blând și bun și pentru

că simțise cât era de nenorocit.

Suspinele Mariei treziră sensibilitatea Dorei, și abia acum își dădu ea sama cu adevărat de moartea lui Vasile Drăgan. Fusesse în multe privințe un om deosebit, bun și cinstit, cu purtări delicate față de ea. Și Dora, făcând parte dintre femeile cu sensibilitatea capricioasă, care, prin capacitatea lor de a trăi concomitent o mare și variată gamă de simțăminte superficiale, dau impresia de complexitate și profunzime, deși îl iubea pe Andrei, se înduioșă de amintirea lui Vasile Drăgan și-l plânse cu lacrimile ei cele mai sincere. Însă când slujnica veni și-i spuse că dăduse telegrama, ea îi zise aproape veselă:

— Să-mi pregătești geamantanul, Maria. După-amiază trăbă să plec.

Apoi, rămasă din nou singură, ea mai plânse un răstimp, dar acum de fericire. Simțea ea însăși că-s alte lacrimi cele care-i scăldau fața acum. intrarea slujnicei pusese cruce peste durerea după Vasile Drăgan. Plângea la gândul că va trebui să-i spună lui Andrei vestea cea nouă.

Se ridică de pe scaun și începu să se îmbrace ca să se ducă la Andrei. Stătu mult în cumpănă ce rochie să-și pună. Se îngrozea să-și ia rochie neagră; inima îi spunea că nu se cădea să meargă la Andrei îmbrăcată în doliu; însăși fața și ochii ei, pe care îi examină de câteva ori în oglindă, îi spuneau că nu se potrivește pentru drumul acesta rochia neagră. Și fața și ochii ei străluceau de fericire. Și această fericire ce-i umplea sufletul îi dădea o asemenea putere, încât își zise că, la urma urmelor, nu-i nicio ipocrizie dacă își va pune vâlul negru peste fața sa plină de lumină.

Plecând spre Andrei, Dora nu se gândi nicio clipă că nu mai făcuse drumul acesta de foarte multă vreme și nici că de șase săptămâni Andrei nu-i mai călcase pragul. Convingerea că piedeca ce-o despărțea până acum de Andrei era pentru totdeauna delăturată, o făcu să piardă noțiunea timpului trecut. Ea vedea numai bucuria ce va inunda fața lui Andrei când acesta va afla că nimic nu mai stă în calea fericirii lor.

Cu toate acestea, când intră în curtea parohială,

simți cum i se strânge inima. De la băiat află că Andrei e acasă, că abia sosise de la Vălișoara.

Andrei nu se aștepta la vizita Dorei, dar era luminos și vesel: făcuse bună rânduială în școala din sat. La intrarea ei, ochii lui străluceau, așa că Dora, pe-o clipă, se gândi că el aflase vestea pe care i-o aducea. Însă de-ndată ce Dora îi vesti moartea lui Drăgan, la început simplu, dar pe măsură ce vorbea din ce în ce mai tulburată, fața lui Andrei se umbri, și ochii lui căpătară un reflex rece, de oțel.

— Când a murit? întrebă el, după un răstimp de tăcere.

Dora nu-și putu reține un suspin adânc, și un junghi ascuțit îi trecu prin inimă. Ochii i se umplură de lacrimi. Lumina fericirii ce-i inunda figura dispăru, și vocea ei păru că vine de pe altă lume.

— Azi dimneată, răspunse ea obosită.

— În sanatoriu?

— Da!

— Azi ai primit telegrama?

— Da!

— Va fi îngropat acolo?

Dora tăcu un răstimp, părând că se gândește, părând că acum se hotărăște. Și, într-adevăr, acum se hotăra. Ea venise cu gândul să ceară sfatul lui Andrei: să-l aducă acasă, ori nu? Dar, vai, acum nu mai cuteza să-l întrebe.

— Cred că acolo! răspunse ea într-un târziu.

— Și mai bine! Cimitirul de-acolo e foarte frumos, îl cunosc și eu. Apoi, e tot pământ, oriunde. E tot atât oriunde ne vor hodini oasele. Oriunde, oriunde, oriunde!

El repetă cuvântul acesta privind departe, în infinit, unde părea că vede zădărnicia acestei lumi întregi. Și în vocea lui vibra atâta durere deznădăjduită, încât L» ora simți un junghi în biata ei inimă, de teamă să nu i se întâmple ceva.

— Și când va fi înmormântarea?

— Poimâine! răspunse Dora.

— Sărmanul om! Pentru el comedia s-a sfârșit!

suspină Andrei, ca și când și-ar fi vorbit sieși și ca și când ar fi regretat că pentru sine comedia vieții continuă.

— Și vei pleca într-acolo, azi? întrebă Andrei din nou.

— Da.

— Singură?

Dora nu răspunse. Se uita la el cu teamă, dar, în privirile ei părea că-ncepe să licărească un strop de nădejde.

— Săracă doamnă! zise Andrei înduioșat. Cum să mergi singură?! Ce te pricepi dumneata la lucrurile astea?!

— Dar pe cine să rog să mă însoțească?

— Pe unul care va veni fără să aștepte să fie rugat.

— Vii... vii dumneata? întrebă Dora, simțind cum lacrimile îi năvălesc din nou în ochi și cum inima începe să-i crească.

— Desigur, doamnă. Aș putea eu să te las singură, neajutorată? Ce-ai face între străinii aceia?

Andrei începu să vorbească, foarte pătruns, de calitățile mortului. Ascultându-l, nădejdea învia din nou, încet-încet, în inima Dorei. Își zicea: «într-adevăr, Andrei a ținut mult la el. Se putea să nu-l impresioneze vestea morții lui? Nu! Și din această cauză nu... nu mi-a văzut fericirea; pentru că a fost prea adânc mișcat, el nu s-a putut bucura, nu și-a dat sama că de-acum înainte nu mai este nicio piedecă în calea căsătoriei noastre.» Și, pornind de la acest raționament, ea își zise că, într-adevăr, pentru un om ca Andrei ar fi fost nevrednic lucru să se arate bucuros de moartea unui om pe care îl cinstise.

Ea nu-și dădea sama, nu voia să-și dea sama că o putere mai mare decât ea o făcea să gândească astfel: deznădejdea de-a se vedea nenorocita în chiar clipa în care era mai sigură decât oricând de fericirea ei viitoare. Și se agăța disperată de fiecă privire a lui Andrei, de fiecă inflexiune a vocii lui, străduindu-se să-și țină trează speranța că Andrei o iubește, că își va da sama de dragostea ei pentru el. îl asculta pe Andrei vorbind, și prin inimă îi adia o dulce nădejde: la despărțire, Andrei va îmbrățișa-o cu putere și-i va șopti la ureche: «Doamne, de-

acum ești a mea, Dora!».

Ei se sfătuiră asupra drumului, se înțeleseseră cu ce tren vor pleca.

— Se poate să nu ajungem decât dimineață, doamnă. Drumul e lung, zise Andrei.

— Cu dumneata nu va fi lung, răspunse ea, încercând să fie cutezătoare și privind în ochii lui Andrei.

Dar Andrei se întunecă din nou și nu răspunse.

Se despărțiră fără să se întâmple ceea ce aștepta Dora, și ea ieși, împiedicându-se ca beată, din curtea parohială. Și, pân-acasă, ochii ei plânseseră, subț vâlul de doliu pe care îl pusese fără să-l dorească, moartea speranțelor sale de fericire.

VIII

Mai erau încă șase ore până la plecarea trenului, și cum Andrei n-avea de făcut nicio pregătire specială pentru drum, vremea asta i se păru nesfârșită, mai lungă decât toată viața lui de până acum.

Străbătea cu pași mari încăperea, oprindu-se din când în când în fața ferestrei și privind în stradă. Uneori, oprindu-se-n neștire, bătea toba pe geam cu degetele, făcând atât de mult zgomot, încât Petrișor intră speriat în odaie să vadă ce se întâmplă. Andrei nu era fumător, dar pe masă avea întotdeauna o cutie cu țigarete din care-i îmbia pe oaspeți. Acum aprindea țigară după țigară, sugea un fum, două, și, scârbit, o arunca, dar peste câteva clipe aprindea alta. În cancelarie se făcu un fum de să-l tai cu cuțitul. De câte ori stingea o țigară în scrumiera de pe masă, avea senzația că strivește un dușman: se ridica în el tot mai vie o dorință de a strivi, de a nimici.

Frânturi de gânduri îi treceau furtunos prin minte, frânturi de sentimente îi treceau într-o goană nebună prin inimă. Din când în când avea senzația că ciocane grele-i izbesc țeasta capului în tact rar: pac-pac, pac-pac, și se oprea parcă să le asculte. Sub greutatea acestor lovituri i se părea că se dărâmă, că se nimicește, nu ceva din ființa lui, ci el întreg.

Intuise din prima clipă gândurile Dorei. Fericirea pe

care i-o dăruia speranța, siguranța chiar, că de-acum nu mai e nicio piedecă între ei doi, radia din întreaga ei ființă, și-l pătrunsese pe Andrei ca un junghi. Deși desfășurase o activitate înfrigurată, deși muncise intens și cu bunăvoie, deși își poruncise o atitudine disprețuitoare împotriva legii trupului, în ceasurile lui de singurătate, din ultimele șase săptămâni, i se îmbulzeau mereu în minte răspunsuri la întrebările pe care și le pusese, răspunsuri încâlcite, fără nicio noimă. Își dădea sama că nu i le dădea mintea, că porneau din adâncurile ființei sale. Dar toate aceste răspunsuri dezordonate se adunau totuși, ciudat, într-o singură concluzie limpede: «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» - «Dezlegare? De ce? se întreba tot el. Eu nu mai am nimic de dezlegat.» Dar oricât se străduia să îndepărteze de la sine, ca pe un lucru străin, gândul căsătoriei cu Dora, el revenea mereu, chinuindu-i ceasurile de singurătate. O tristețe grea îi copleșea sufletul, și nu putea scăpa **d**; ea decât când o adâncă și caldă compătimire față de Dora îi lua locul. Tristețea din ceasurile lui de singurătate o purta de multe ori cu sine și când mergea pe sate. Niciodată nu-l înduioșaseră câmpiile arse de brumă, arborii ce-și scuturau frunza, bielele flori ofilite, ca în toamna aceea.

La vestea morții lui Drăgan auzise mai limpede ca oricând, din adâncurile ființii sale, glasul acela: «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» într-o secundă de lumină fulgerătoare întrevăzuse întreg lanțul fericirii lui și al ei, dar în aceeași secundă înțelese și neputința lui de-a primi această fericire.

În decursul convorbirii cu Dora, i se păruse că glasul acela a murit pentru totdeauna, ci nu-l va mai auzi niciodată. Dar abia se depărtase Dora, și iarăși începu să audă glasul acela: «Ai putea să te căsătorești cu Dora. E singura dezlegare.» El alunga din toate puterile, cu cele din urmă încordări ale voinței, aceste cuvinte de foc și de dulceață, pe care adâncurile firii sale i le trimiteau mereu; izbea în ele cu bulgări de gheață, cu pietre grele și reci; cu deșertăciunea acestei lumi, cu nestatornicia bucuriilor și a

fericirii omenești, cu preoția sa, cu amintirea Mărioarei, cu superioritatea luptei căreia se dedicase, cu credința în nemurire, în veșnicie. Dar ca șuvița de apă ce țâșnește din izvorul de munte, oricât pietriș ai arunca peste ea ca s-o astupi, din nepătrunsele adâncuri ale firii sale izbucneau mereu aceleași cuvinte.

Ceasuri întregi, scufundat într-o tristețe de moarte, chinuit de simțăminte ce-i sfâșiau inima, Andrei se luptă cu deznădejde împotriva firii sale, deși conștiința sa îi spunea că drumul lui e unul singur, cel stabilit de legea minții sale, și că acest drum e fără întoarcere și fără abatere. Dar, pentru prima oară, tocmai această conștiință îl întrista de moarte. Parcă ar fi îngropat un mort iubit, și înțelese că mortul acela e însăși fericirea lui individuală.

Tresări uimit și înfricoșat când băiețașul deschise ușa cu zgomot.

— E aici trăsura, zise repede Petrișor.

Andrei nu înțelegea.

— Trăbă să te grăbești să nu scapi trenul.

— Trenul?

— Apoi da. Pleacă la opt și jumătate. Sunt opt.

— Ai dreptate, Petrișor, zise Andrei cu blândețe. Adu-mi geamantanul.

— Reverendă, brâu, toate sunt acolo? întrebă copilul.

— Da. Nu mai e nevoie de nimic, zise Andrei cu aceeași blândețe.

Îndată ce înțelese unde trebuia să meargă cu trenul, simți o nesfârșită milă față de acest om mic, nevinovat, fără de gânduri, care nu știe ce-l așteaptă în viață, și care, în neștiința lui, e atât de senin, de vesel și de neastâmpărat.

Caii porniră. Trăsura începu să durăie pe pavaj. Andrei nu-și putea da bine sama c'acă merge la înmormântarea lui Drăgan, ori la propria sa înmormântare.

IX

Se înapoiară a doua zi, sara, într-o cernere domoală de fluturi de zăpadă. La despărțire, Dora, fără să-și ridice privirile, îi șopti un singur cuvânt: «Mulțămesc». Mai mult

Îl ghici decât îl auzi. Nu-i răspunse. Ce i-ar fi putut răspunde, când inima-i era grea de remușcări? Și-apoi, de ce i-a mulțumit? Pentru îngrozitorul lui egoism, pentru că în tot zbuciumul lui, în întreaga lui luptă purtată de când se întâlnise în orașul acesta cu luminoasa și dulcea lui amintire din întâia tinerețe, el nu se gândise decât la sine, nu se văzuse decât pe sine? Acel monstruos eu, cu ținta vieții lui, cu desăvârșirea lui, cu fericirea lui, cu ceea ce ar fi mai bine și mai frumos pentru el? El drumul vieții lui și-l vedea croit ca-n piatră, și simțea că, renunțând la fericirea lui personală, îi rămân totuși nespuse de multe idealuri pentru care se plătea să lupti, să trăiești. El era pus la adăpost.

Dar ea? Ce va fi îndurat ea? Ce se va alege de ea? Drumul vieții ei încotro duce? Care e adăpostul sub care se va odihni? Ea, Dora, cum va trăi? Va mai apuca ea dimineața? Și dacă va trăi și mâine, și poimâine, în întunericul ce va înconjura-o tot mai des, tot mai rece, cine-i răspunzător de-un astfel de destin dacă nu el? Cum de nu s-a gândit, în hotărârile lui, în zbuciumările lui, că de viața sa e legată o altă viață, că, mântuindu-se pe sine, va ucide-o pe Dora? De unde acest egoism dezgustător? Conștiința lui, pe care o credea așa de simțitoare, cum de l-a lăsat să nu-i spună Dorei baremi acum, la despărțire, un cuvânt de îmbărbătare?

Plimbându-se prin grădină, în cernerea zăpezii, el simți că-l năpădesc sudori reci. Dar ce cuvânt i-ar fi putut spune? Dora aștepta unul singur, pentru că în acel cuvânt era tot binele ei. Așadar, iată ce fel de om superior e dânsul! Un egoist care azvârle în prăpastia deznădejdiei un suflet zidit ca și al lui, un suflet care i-a deschis viața și care i-a fermecat-o cu mireasma iubirii, de când a venit în oraș. De ce nu a rămas în Măgura? De ce a venit? Ca s-o întâlnească! De ce nu și-a pierdut urma când s-a convins că Dora îl iubește, și că el însuși o adoră? El era în afară de orice primejdie! Dar ea? S-a gândit el vreodată că această gingașă libelulă nu-i înarmată cu idealurile superioare ale vieții care-l întăreau pe el? I-a stat la inimă fericirea ei?

Dar atunci de ce nu i-a încurajat speranța că se va căsători cu ea? O compătimea? Îi era milă de soarta ei. Dar la ce-i foloseau Dorei compătimirea și mila lui? Da, căsătoria era singura dezlegare. Răspunderea lui față de fericirea ei aștepta această dezlegare. Dar la gândul căsătoriei nu simți nicio ușurare. Nu întrevedea nicio bucurie, nici pentru Dora, nici pentru el. I se părea că Dorei nu i se va dărui pe sine însuși, ci numai ruina sa. Și o tristețe de moarte îi închise sufletul. Umbla ca o bucată de lemn, fără să mai gândească, fără să mai simtă.

Zăpada cădea tot mai deasă, fulgi mari, lânoși.

Deodată simți ceva ciudat și se opri din mers: Petrișor îl trăgea de mânecă. Îi spunea pentru a treia oară:

— Te cheamă în Ulița Armenească, la numărul' douăzeci.

Lui Andrei i se păru ciudat de tot că piticul acela se agăța de el. Zâmbi și voi să-și continue drumul. Dar Petrișor nu-l lăsa de mânecă și strigă și mai tare:

— Te cheamă la cuminecat în Ulița Armenească, la numărul' douăzeci!

— Numărul' douăzeci! zise Andrei zâmbind din nou și privind la pitic.

— Da, continuă acesta, mulțumit că-n sfârșit îl auzise, au trimis, până ai fost dus, de trei ori după dumneata. Trage de moarte nevasta cojocarului Irimie.

— Nevasta cojocarului Irimie?! făcu Andrei nespus de mirat.

— Da; ai mai grijă-o dumneata, dar zice că acum a e gata de ducă. Uite, am adus și cheile, și cartea, și patrafiru'.

Într-adevăr, în mâna stângă Petrișor ținea molitvelnicul învelit în patrafir și cheile bisericii. Andrei se uită îndelung la lucrurile acelea atât de cunoscute, se frecă la ochi, și, ca și când și-ar fi adus aminte de ceva, tresări și luă lucrurile din mâinile lui Petrișor.

— Ce număr ai spus?

— Douăzeci, Ulița Armenească. Ai mai fost dumneata acolo.

Până la biserică Andrei își repetă mereu: «Douăzeci, Ulița Armenească.» intrând în biserică, mireasma suavă de smirnă și ceară îl trezi la realitate. Aprinse o luminare, intră în altar și întinse cu grijă și cu sfială mâinile spre cutia cu Sfintele Taine. Dar, ca nealtădată, în sara asta albă de noiembrie mâinile lui tremurară atingând cutia de argint, și sufletul lui gemu covârșit de durerea de a se simți adânc nenorocit și neputincios să-mplinească nu numai sfânta slujbă a cuminecării, ci și de a purta mai departe lupta vieții.

Dar, ieșind pe ușa bisericii cu cartea învelită în patrafir subsuoară, puterea obișnuinții, a datoriei, și o negrăită sfială față de Tainele pe care le ducea cu sine, puseră stăpânire pe sufletul lui îndurerat. Își ridică pălăria și merse, prin cernerea deasă de zăpadă, cu capul descoperit până la locuința bolnavei.

În casa cojocarului Irimie era plânset și deznădejde. Doi copii mai mici erau în bucătărie cu slujnica. Când intră preotul, ei îl priviră cu ochii lor mari, plini de-o teamă neînțeleasă. Cei doi mai marișori erau în camera bolnavei, lângă tatăl lor, și plângeau înspăimântați. Zadarnic îi scotea cojocarul din odaie, ei reveneau mereu, tot mai deznădăjduiți. Bărbatul nu plângea. Se uita la preot cu ochi sticloși. Apoi, când acesta își puse patrafirul, îi luă cu binișorul și, vorbindu-le blând, părăsi împreună cu ei odaia bolnavei.

Pe bolnavă Andrei o cunoștea demult: fusese un lujer de femeie. Acum, mâncată de boală, rămăsese un schelet îmbrăcat în piele galbenă și asudată. Respira greu, se îniepta cu gura deschisă după aer, de parc-ar fi lăcomit după viață. «Iată deci frumusețea trupului», își zise Andrei, aducându-și aminte câți bărbați o petreceau cu ochii pe femeia aceasta voinică și mlădioasă, când trecea pe uliță. «Iată, deci, fericirea pe care ne-o poate da viața: moartea! Iată sfârșitul zbuciumului unei mână de pământ.»

Pătruns de-o durere amară, el o spovedi și o împărtăși pe bolnavă, care murea sub ochii lui. Abia intră bărbatul și cei doi băieți mai marișori, și bolnava, după o

scurtă zvârcolire, se liniști pe veci.

— Gata! se auzi vocea aspră a preotului.

Cojocarul îl privi mirat, apoi, văzând ochii tulburi ai lui Andrei, dintr-o săritură fu lângă pat, scoase un geamăt ca de înjunghiat, apoi izbucni într-un plâns nepotolit. Știind că mângâierile sunt zadarnice, Andrei citi câteva rugăciuni pentru moartă și ieși.

În drumul de întoarcere simți adânc, ca de atâtea ori în viața lui, deșertăciunea celor pământești. Taina morții îl înspăimânta din nou, lăsându-i în suflet balta aceea de amărăciune. Intrând în biserică se întrebă din nou, ca și după moartea soției sale, cu versetele din cântarea bisericească: «Cum ne-am dat stricăciunii? Cum ne-am înjugat cu moartea? De ce trăbă să murim? Dar dacă tot trăbă să murim, de ce nu vreau să-i dau Dorei nimic din ceea ce e trecător în mine, din ceea ce e înjugat cu moartea? Da, dacă n-ar fi moarte, dacă ar fi o veșnică tinerețe, trupul ar merita să fie suveran egal cu sufletul. Atunci ar trebui să dăruiesc iubirii și trupul meu. Dar trupul meu e muritor. De ce și cum l-aș putea dăruia nemuririi? Și ce am eu nemuritor în mine care să nu fie și al ei?» Punându-și întrebarea aceasta, privirile-i se opriră asupra icoanei învierii. Și, ca și cum icoana aceea ar fi fost o ființă vie și nu l-ar fi văzut, căci se uita peste capul lui, zise din nou, cu glas tare: Da! Ce am eu nemuritor în mine care să nu fie și al ei?» Glasul lui răsună prelung sub bolțile bisericii, și Andrei, cuprins de o milă nesfârșită față de sine însuși, față de nenorocirea sufletului său, căzu în genunchi dinaintea icoanei și izbucni în lacrimi amare. Și, cu o cutezanță pe care nu o avusese niciodată, se trezi că aici, dinaintea altarului, glasul lui șoptit, întretăiat de suspine adânci, înalță un imn trupului și un imn sufletului. În imnul trupului laudă toate frumusețile Dorei: ochii-i negri, păru-i vinețiu, fruntea-i senină, obraji-i fragezi, trupu-i mlădios, mersu-i plutitor. Era o laudă fierbinte, era un psalm al iubirii și un psalm al durerii că toate aceste frumuseți ale firii se vor veșteji și vor muri, ca și florile, ca și frunzele tinere, ca tot ce e materie.

În imnul ce-l înălță sufletului, preamări frumusețea cea veșnică a Dorei, a sufletului ei, care dădea viață și farmec trupului, care vorbea prin ochii ei, surâdea pe buzele ei, își arăta veșnicia din mersu-i plutitor, ca niște unde ce se pierd în infinit. Preamărind sufletul Dorei, preamărea nemurirea ei, a lui, a tuturor oamenilor, slăvea biruința asupra morții, lăuda scânteia divină ascunsă într-o formă trecătoare.

Când se trezi din extazul lui, era noapte târzie. Afară ninsese mult, și Andrei lăsa urme adânci în zăpada moale, imaculată. O căldură plină de duioșie, pe care nu o mai simțise demult, îi adia sufletul. Se simțea întinerit, plin de putere, liber. Era încredințat că Dora va birui, ca și el, legea trupului, că va fi deplin mulțumită cu iubirea frățească pe care el i-a arătat-o, pe care i-o va dovedi și mai mult în viitor.

X

A doua zi Andrei se trezi târziu. Când își aduse aminte sara trecută, i se păru că a trăit un vis. Dar își simțea sufletul luminos și voința hotărâtă, și se convinse repede că nu era vorba de-o închipuire. Se simțea ușor și sprinten. O adâncă bucurie de viață îi umplea inima. Încă din ziua aceea îi făcu o vizită Dorei, și de atunci nu trecu zi să nu o vadă, vreme de două luni.

Dora, la început, nu știa ce să creadă. Uneori, simțind din nou iubirea lui, începea să spere, dar teama de-a nu se înșela iarăși, o făcea rezervată și reținută. De altfel, după dezamăgirea suferită în ziua în care îi vestise lui Andrei moartea lui Vasile Drăgan, ea se prăbușise atât de tare, încât părea mereu suferindă; dar, după o vreme, începu să-și revină. Suferința ei adevărată însă abia acum începu. Andrei era cu mult mai intim cu ea decât înainte de moartea lui Drăgan. Dar, de câte ori, încurajată, încerca să facă un pas de apropiere, el se-ndepărta de ea. Îi vorbea despre toate lucrurile care-l însuflețeau pe el, dar niciodată despre ea, despre ei. Dora nu se putea înșela: omul acesta o iubea într-adevăr, dar iubirea aceasta avea ceva straniu, ceva nefiresc, nepământesc în ea. Îi era

adânc recunoscătoare și îl adora din zi în zi mai mult, dar iubirea lui o deznădăduia, o obosea.

Când, în sfârșit, îl pricepu – căci era cu neputință să nu o pătrundă adorarea spirituală a lui Andrei – Dora, deși adânc fericită, se înspăimântă. Nu mai putea să rămână în apropierea lui! Nu mai putea să-l ispitească, și, mai ales, nu mai putea suferi chinurile care o mistuiau în apropierea lui! Se temea și pentru el, și pentru ea.

Într-o zi, când Andrei veni, ca de obicei, la ceasurile cinci, slujnica îl întâmpină în prag.

— Doamna nu-i acasă! zise ea c-un fel de dezgust.

— Cum?! Ce-ai spus?! întreba Andrei.

— Doamna nu-i acasă.

— A ieșit la plimbare?

— Nu. A plecat într-o călătorie!

Andrei nu înțelese, și fata se bucură cu răutate de zăpăceala lui.

— Da. A plecat din oraș. Dar a lăsat o scrisoare pentru dumneata.

Slujnica îi aduse îndată plicul. El îl deschise cu înfrigurare. Pe hârtie erau înșirate doar câteva cuvinte chinute:

«Stimate Domnule Andrei.

Să nu te superi pe mine că am plecat fără să-ți spun nimic. Trebuia. Presimțirile mele nu m-au înșălat. Ți mai aduci aminte ce ți-am spus când te-ai întors după întâia vizită din protopopiat? Da, mă temeam de-atunci de acel lucru nou care nu era mai înainte în dumneata: mă temeam că te voi pierde, că în fiecare zi ai fi putut pleca, să nu te mai întorci. Erai aproape de mine, și totuși erai veșnic așa de departe!

Nu mă judeca! Te-am iubit și te iubesc mult. Știu că mă iubești, am simțit-o întotdeauna. Nu voi mai fi niciodată nenorocită. Dar trebuia să plec. Tu iubești ca zeii, eu sunt o biată muritoare. Dacă voi putea să-ți samăn vreodată, ne vom vedea iarăși.

Dacă doresc să ne revedem? O, Doamne, cum n-aș dori, când de azi n-o să te mai văd?

Mi-e tare jale de mine, de dumneata, și de toată lumea!

Să nu mă uiți și să mă iubești mereu, sunt vrednică ele iubirea ta.

Și acum, la despărțire, lasă-mă să-ți spun cuvântul pe care n-am cutezat să ți-l rostesc niciodată în față: Iubite, preaiubitul meu!

Adio!

Dora»

Andrei rămase multă vreme tăcut. Deși suferea, sufletul lui era inundat de o bucurie adâncă: Dora îl înțelesese deplin. Bucuria îi fu așa de adâncă, încât la cuvintele slujnicei: «Mâne plec și eu!», Andrei, nedându-și sama ce face, scoase din portofel toți banii pe care îi avea și-i întinse. Dar fata nu-i luă. Se uită mirată la el.

— Ce să fac cu ei?

— Sunt ai tăi.

Erau peste o sută de coroane.

Fata îl privi uimită, o clipă stătu la îndoială, apoi, învârtindu-se într-un călcâi, intră în bucătărie, zicând:

— De la anticriști ca dumneata nu primesc eu daruri”.

Andrei Pascu auzi cuvintele servitoarei, dar nu înțelese nimic din ele. Fură, pentru el, un sunet deșert. Nici nu încercă să priceapă de ce nu voia fata aceea să primească un dar de la el. În adâncurile sufletului bucuria lui creștea mereu, îl inunda o căldură imaterială, lumina îi năvălea în priviri. Hoinări pe uliți vreme îndelungată, senin, ușor, întinerit, cu zâmbetul pe față.

Se trezi, târziu, în fața locuinței protopopești. Ca deșteptat din vis intră, cu pași hotărâți, ridică până în grindă pe nepoțelul care-i deschise ușa, își puse pălăria și paltonul în cuier, apoi se așeză la birou și-i scrisese părintelui celui tânăr din Măgura, mai convins, mai cu încredere decât oricând, asupra mijloacelor prin care putea îndepărta piedecile nouă ce i se iviseră în cale. Condeiuul lui alerga harnic pe hârtie. Umplu vreo patru pagini: «Și acum - sfârșea scrisoarea - două luni să nu-mi mai scrii.

Plec pe sate, la munca, la libertate, la viață. Binecuvântat să fie cel ce privește cu milostivire la neputințele noastre și ne dă tărie.»

Nepoțelul se apropie tiptil de masă.

— Nu pun cina?

— Mâncă singur, drăguțule. Eu nu cinez azi.

Și după ce pecetlui scrisoarea, Andrei Pascu se îmbracă, își luă pălăria, și, în noaptea ce coborâse neagră, luă drumul bisericii. Curând se auzi scârțâitul cheii în ușa veche. O pasăre de noapte, stârnită de sunetul strident, se desprinse dintr-o firidă a pridvorului, fâlfâi din aripile moi peste umărul lui Andrei și zbură iii 11 n -

CUPRINS

7... Partea întâi - *Seminarul 157...* Partea a doua - *Satul*

365... Partea a treia - *Orașul*

Lector: VICTOR IOVA Tehnoredactor: ION GHICA

Tiparul executat sub comanda nr. 220 la întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918 - str. Grigore Alexandrescu nr. 89 - 97 București Republica Socialistă România